SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED

SEKCIA SPOLOČENSKÝCH VIED

VEDECKÝ REDAKTOR

DR. OSKÁR ČEPAN

LITTERARIA

Štúdie a dokumenty

II

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1959

C-600

K.4027/67

20.—

STANISLAV ŠMATLÁK

ROMANTICKÁ EPIKA ALEGORICKÁ

POZNÁMKY K VÝVINU SLOVENSKEJ EPICKEJ POÉZIE V*

Veľkosť štúrovskej básnickej epochy spočíva zaiste nielen v organickej ideovej koherentnosti jednotlivých jej javov, ale rovnako i v jej vnútornej umeleckej diferencovanosti. Pritom ideová súdržnosť, teda jednota tejto epochy je daná predovšetkým jednotou cieľa, ktorý sa tu stavia pred básnickú tvorbu vôbec: byť aktívnou súčasťou národného hnutia v rozhodujúcej fáze formovania novodobého národa, v procese revolučného úsilia o prestavbu feudálneho spoločenského poriadku na spoločnosť buržoáznu. Osvojenie si tejto jednotnej spoločenskej úlohy vtlačilo, prirodzene, pečať určitej jednoliatosti na ideovú tvár celej štúrovskej poézie: vyvolávalo u jej tvorcov potrebu zapájať vlastný subjektívny svet citový i myšlienkový do širších relácií mimosubjektívnych, bez ohľadu na to, či išlo o svet reálnych spoločenských vzťahov alebo o svet iba pomyselne „objektívnych" predstáv a ideí (napr. o myšlienkový okruh slovanského mesianizmu). Pravda, už takto formulovaný spoločný, t. j. nadosobný cieľ básnických prejavov štúrovskej epochy skrýva v sebe i moment ich základnej umeleckej diferencovanosti. Veď iste ani z hľadiska umeleckej štruktúry nemôže byť ľahostajné, či tento mimosubjektívny svet básnika má črty síce zidealizované, ale predsa natoľko reálne formulované ako u Chalupku alebo Sládkoviča, alebo či sú jeho kontúry videné tak rozprávkovo hmlisto, ako napr. u Jána Bottu a sčasti i u Janka Kráľa. Tým dostávame akúsi deliacu čiaru medzi — ak tak možno povedať — „realistickými" a „romantickými" tendenciami vo vnútri štúrovskej poézie, no objektívnu literárnohistorickú platnosť práve tohto diferenciačného momentu, nazdávame sa, nemožno príliš preceňovať. Už preto nie, že vnútorná diferenciácia štúrovskej básnickej tvorby na

* Táto stať nadväzuje na predchádzajúce štyri kapitoly *Poznámok* (I. Klasicistická epika, II. Romantická epika historická, III. Epický princíp u Sama Chalupku a IV. Veľké skladby A. Sládkoviča), ktoré boli publikované v časopise Slovenská literatúra IV—V (1957—1958).

ňom neprestáva, ale pokračuje ďalej i cezeň a preniká až do samého individuálneho spôsobu poetického zmocňovania sa rovnako alebo podobne formulovaného nadosobného cieľa básnickej tvorby (preto možno povedať oveľa viac o rozdielnosti poézie Chalupku a Sládkoviča alebo Janka Kráľa a Jána Bottu než o ich podobnosti). Na druhej strane však deliacu čiaru medzi „realistickými" a „romantickými" tendenciami v štúrovskej poézii nemožno preceňovať ani preto, lebo i ony „realistické" tendencie sú koniec-koncov súčasťou historického slohového typu romantického, pretože sú tak silno subjektivizované, že sú viac „odbleskom" básnikovho subjektívneho ducha, reflektujúceho nad realitou, než bezprostrednou umeleckou reprodukciou samej objektívnej reality. (Ukázali sme to na rozbore takej „realistickej" skladby, za akú sa pokladá Sládkovičov *Detvan*. Pozri SL V, 1958, č. 3, 284—293.) Z toho potom vyplýva nemožnosť, ba priam literárnohistorická neprípustnosť pokúšať sa vytvárať z jedného individuálneho spôsobu básnického poňatia a zobrazenia reality normu pre celú štúrovskú poéziu, vidieť v tejto norme jediné plné stelesnenie Štúrovho estetického postulátu („objatie ducha s predmetnosťou") a vyhlásiť ju za kritérium „umeleckosti" pre ostatné diela epochy. (Na podobnom metodologickom princípe spočíva estetické hodnotenie v práci V. Kochola: *Poézia štúrovcov*, kde poézia Sládkovičova vystupuje ako miera „umeleckosti" pre tvorbu Janka Kráľa i Jána Bottu.) Pri takomto postupe sa totiž nielenže nehistoricky absolutizuje určitý estetický postulát, ale zároveň sa rovnako nehistoricky príliš zužuje konkrétny obsah tohto postulátu, takže sa z neho stáva napokon dogmaticky strnulá noetická formulka, požadujúca od básnika iba akýsi priamočiary, nesprostredkovaný postoj k mimosubjektívnej realite (čiže postoj „realistickej" reprodukcie predmetnej skutočnosti). Celá básnická prax štúrovskej generácie (a to rovnako Sládkoviča ako Janka Kráľa, ba i samého Ľ. Štúra) však popiera *takýto* zmysel Štúrovho estetického postulátu a núti nás chápať ho v jeho pôvodnom, zaiste nie náhodou tak široko, tak všeobecne formulovanom význame. Lebo ak sa dívame i na štúrovskú estetickú požiadavku „objatia ducha s predmetnosťou" z hľadiska jednotného, konkrétne historického spoločenského cieľa štúrovskej umeleckej tvorby a ak v ňom vidíme predovšetkým teoretickú súčasť spoločného úsilia generácie o dosiahnutie tohto nadosobného cieľa, potom nebudeme môcť v ňom vidieť nič iné ako pokus o všeobecné estetické zdôvodnenie podstatného ideového znaku celej štúrovskej tvorby, totiž jej úsilia o zapojenie tvorivého subjektu („ducha") do širších mimosubjektívnych relácií („predmetnosť"). Pritom tento postulát nikde nekanonizuje iba určitý spôsob tohto zapojenia, ani nefixuje nejaké konkrétne črty onej „predmetnosti", teda nevytvára nijaký presný vzorec mimosubjektívneho

sveta. To znamená, že otázka spĺňania alebo nespĺňania, alebo rozličnej „miery" spĺňania estetického postulátu je nielen teoreticky príliš labilným, ale predovšetkým historicky naskrze neopodstatneným podkladom pre vnútornú diferenciáciu štúrovskej básnickej tvorby. Nedostačujúcim kritériom tejto diferenciácie by však boli aj iba čisto individuálne tvorivé odlišnosti jednotlivých významných básnikov generácie, ak by sa za týmito individuálnymi odlišnosťami nehľadalo i nejaké objektívne, ideovo-spoločenské zázemie. Pravda, práve z hľadiska vnútornej ideovo-spoločenskej diferencovanosti je štúrovské hnutie vlastne oblasťou skoro neznámou, hoci už prvé prieskumy v tomto smere (Matula, Béder) jasne naznačujú, že o rôznosti náhľadov i koncepcií tu hovoriť nielen možno, ale treba (zatiaľ sa hovorí iba o dvoch táboroch: „umiernenom" a „radikálnom"). Kým však nebude jasno v otázke vnútorného ideologického rozrôznenia štúrovského hnutia, do tých čias i pokusy o zdôvodnenie diferencovanosti štúrovskej básnickej tvorby budú sa nevyhnutne pohybovať vo sfére subjektívnych dohadov alebo teoretickej špekulácie.

Pokladali sme za potrebné predniesť týchto niekoľko všeobecných pripomienok hneď v úvode preto, lebo v tejto kapitole bude reč i o poézii Jána Bottu, ktorá v nedávnych rokoch najviac doplácala na pokusy o vnútornú diferenciáciu štúrovskej poézie: raz sa z nej — v súvislosti s jánošíkovskou tematikou — robil prototyp na prenikanie „nerealistických" a ideologicky nesprávnych tendencií do štúrovskej tvorby (Melicherčík), inokedy sa zase dobromyseľne vysúvala na okraj tvorby generácie, pretože sa v nej „štúrovský estetický" postulát a kritérium štúrovského umeleckého realizmu (čiže „jednota ducha s predmetnosťou") uskutočňuje „...oveľa slabšie než u jeho veľkých súčasníkov" (Kochol). Ako „poľahčujúca okolnosť" sa síce priznával Bottovi jeho fyzický vek (že bol spomedzi tzv. veľkých štúrovských básnikov najmladší), i to, že podstatná časť jeho tvorby spadá do rokov porevolučných, no pritom sa zároveň prijímal Vajanského názor, že v Bottovej poézii niet vývinu, že všetky jeho podstatné črty sa sformovali už v rokoch 1846—1848, teda v období skutočného vrcholenia umeleckej i celej kultúrnej tvorby generácie. Pravda, ak prijmeme tézu o sformovaní podstatných čŕt Bottovho umeleckého názoru už v štyridsiatych rokoch, potom nielenže „poľahčujúca okolnosť" porevolučného obdobia nápadne stratí na závažnosti, ale trhliny musí dostať i názor o vyznievaní alebo doznievaní štúrovskej básnickej epochy v tvorbe Jána Bottu. Potom to, čím sa Bottova tvorba líši od poézie ostatných veľkých štúrovských básnikov (Chalupka, Sládkovič, Kráľ), sotva môže byť označené za akt úpadku tvorivej sily generácie, ale iba za prejav historicky konkrétneho procesu diferenciácie štúrovskej poézie, neodlučiteľného práve od

obdobia vrcholnej tvorivej aktivity generácie v rokoch predmarcových.[1] Pôjde nám preto o to, aby sme sa v týchto poznámkach — obmedziac sa, pravda, iba na oblasť epickej poézie — pozreli na Bottovu tvorbu práve ako na súčasť onoho diferenciačného procesu a nevytŕhali ju z jej zasadenosti do širšieho kontextu štúrovskej tvorby. Lebo Botto ako určitý umelecký typ v rámci štúrovskej poézie vonkoncom nie je zjavom osihoteným, i keď vlastnosti tohto typu najlepšie stelesňuje práve on.

1

Začiatkom štyridsiatych rokov 19. storočia sa pôvodne jednotný prúd romantickej veršovanej epiky, stelesnený žánrom veršovanej historickej povesti alebo dejinnej udalosti, dostal do krízy (pozri II. kapitolu týchto *Poznámok: Romantická epika historická*, SL IV, 1957, č. 3) a na jeho troskách sa vzápätí vynárali nové koncepcie epickej poézie. Prudkosť tohto vývinového procesu dosvedčí i niekoľko suchých dát: V I. ročníku Nitry (1842) sa žáner historickej veršovanej skladby drží ešte zdanlivo v centre literatúry, oddiel „spevov historických" je tu nielen pomerne početne obsadený, ale aj vnútorne kompaktný (sú tu napr. *Osudové Nitry* J. M. Hurbana, *Žrec* L. Štúra, Sládkovičov *Ctibor a i.*). II. ročník Nitry (1844) azda zo zotrvačnosti ešte síce prináša oddiel „Spevy historické", no zaplňuje ho najmä dvoma baladickými skladbami Janka Kráľa *(Zakliata panna vo Váhu a divný Janko* a *Povesť)*, ktoré s historickou epikou nemajú nič spoločné. III. ročník Nitry (1846) a ročníky ďalšie už nijaké (ani formálne) „historické spevy" neobsahujú. Naproti tomu už r. 1845 má Sládkovič hotovú *Marínu*, Chalupka r. 1846 uverejňuje *Jánošíkovu náumku* a r. 1846—1847 vychádza v písanom zábavníku levočských študentov Bottov *Svetský víťaz*. Ak si uvedomíme, že už v II. ročníku Nitry (1844) vyšla nielen *Zakliata panna vo Váhu...*, ale i Kráľov *Zverbovaný*, vidíme, že vlastne v priebehu dvoch-troch rokov sa kvalitatívne nové sily štúrovskej poézie priam zázračným spôsobom sformovali a zošikovali, ale zároveň priam tak rýchlo rozdiferencovali.

Vidíme to i na osudoch veršovanej epiky. Len čo sa rozpadol z obrodeneckého klasicizmu zdedený a preromantizmom sčasti legitimovaný historizmus ako organizujúci stavebný princíp epickej poézie, nevytvoril sa namiesto neho jeden nový konštruktívny princíp, ale nové tvorivé úsilia

[1] Ostatne, ako možno hovoriť o Bottovej poézii ako o „dovŕšení" (Kochol) štúrovskej tvorby, keď veľká časť jeho tvorby v 60. a 70. rokoch vzniká a žije paralelne s tvorbou Sama Chalupku i Andreja Sládkoviča, ktorí reprezentujú odlišné línie štúrovskej básnickej epochy?

sa niesli v znamení paralelnej koexistencie viacerých tvorivých smerov v úsilí o novú veršovanú epiku. Ľudovít Štúr v *Matúšovi z Trenčína* (koncipovanom už r. 1846) odhodláva sa síce obnoviť „klasický" princíp heroického epického žánru formou „bohatierskeho spevu", avšak v nasledujúcej skladbe *(Svätoboj)* sám tento princíp neguje. Samo Chalupka naproti tomu už v *Jánošíkovej náumke* nachádza svojho ľudového epického hrdinu i svoj subjektívny, rozprávačsko-rapsodický prístup k nemu; Sládkovič zase hneď v *Marine* dal najavo, že reflexia a riešenie základných filozofických otázok bytia jednotlivca a spoločnosti stali sa mu organizačným činiteľom pri vytváraní veľkých veršovaných skladieb. Janko Kráľ už tými zlomkami, ktoré sa z jeho tvorby dostali na verejnosť, naznačil, že ak by sa dakedy pustil do veľkej básnickej koncepcie, bude treba jej stavebný princíp hľadať v dramatickom sváre básnika so sociálnymi silami sveta. Bottovu cestu za epickým tvarom nemožno priradiť ani k jednej z práve vymenovaných. Začiatky tejto cesty zostali síce verejnosti skryté (ba v úplnosti ich poznávame až po vydaní jeho *Súborného diela* r. 1955), no *typ* tejto epiky nebol štúrovskej poézii neznámy. Aby sme sa o tom presvedčili, treba sa pozrieť do niektorých ročníkov Hurbanovej Nitry.

Z rozsiahlejších veršovaných skladieb nás tu iste medzi prvými zaujme báseň Ladislava Paulinyho *Hrdoš* alebo *Stratený generál, starodávna povesť* (Nitra IV, 1847, 225—258) už tým, že sa nedá priradiť k nijakému predtým známemu žánru veršovanej epiky. Má síce jasné žánrové označenie „starodávna povesť" a skladbu s veľmi podobným titulom poznali sme už v II. ročníku Nitry (Janko Matúška: *Hrdoš, Povesť z Oravy.* O nej pozri kap. II, Romantická epika historická, SL IV, 1957, 318—319), no Paulinyho *Hrdoš* okrem tohto názvu nemá s Matúškovou básňou nič spoločné. U Matúšku ide vskutku o reprodukovanie lokálnej povesti bežného tematického i dejového strihu (láska devy a mládenca, otec Hrdoš, pán hradu, láske nepraje, mládenca dá usmrtiť, devu zamurovať), no posúďme sami, akú „povesť" nám vo svojom *Hrdošovi* predkladá Ladislav Pauliny.

Báseň má desať kapitol. Prvá kapitola je obrazom prebudenia ľudu a jeho vyslobodenia zo stáročných pút neslobody. Pozoruhodné je hneď počiatočné časové určenie deja, ktoré je zároveň zapojením udalostí v Lipovej do širokého, všeobecne formulovaného rámca priestorového. V šírke a hlavne vo všeobecnosti tejto formulácie je práve skryté jadro veľmi určitej, konkrétnej symboliky. Paulinyho báseň sa začína týmito veršami:

Už ťažkým kliatbam, slovám zlorečenia
Vek dlhý prešiou, zmizli už ich moci,

Už sa s radosťou z dlhého väzenia
Hrnú na svetlo z mrákoty otroci.

Už bašty, múry, závory a mosty
Na zámkoch hynú v prach sa rozsýpajú
Reťaz nerinčí a netlačí kosti
Väzňov, čo slávne slobodu vítajú.

Do takéhoto rámca potom autor zasadzuje vlastné dejisko básne, ponorené ešte do tmy otroctva. Symbolom tohto otroctva je hrad, na ktorom je ľud ešte „silno zavretý" a strážený otročiteľmi, v Paulinyho básnickej terminológii symbolizovanými ako „zlí duchovia a mátohy". Vzápätí nás prekvapí autorova charakteristika zotročeného ľudu:

Tam lud zakliaty, oči má — nevidí,
Má srdce — leň biedy svoje viac necíti,
Ničím nevládze, všetko si závidí
Ten na ňom jazdí, kdo prvý zachytí.

— — — — — — — — — — — — — — —

Lud je obor sám leň svú neznú silu,
Vlastňú krú chlamce v storočnom väzeňú
A dušu v smadoch trápi si spanilú
Oj lud nešťastný, precíť k vykúpeňú!

Už prvé verše naznačujú, že Paulinyho „starodávna povesť" nechce byť vôbec starodávnou, že nechce iba reprodukovať niečo, čo sa údajne odohralo kedysi dávno. Symbolika hradu, ľudu, prikovaného k hradu a stráženého zlými mocnosťami — to jasne svedčí, že sa tu budú diať deje, Paulinyho dobe veľmi súčasné: básnik do rúcha symbolických obrazov odieva živý a veľmi aktuálny zápas ľudu s feudalizmom. Pritom charakteristika ľudu svojimi „realistickými" kontúrami nenecháva nás v pochybnostiach, že sa tu má symbolizovať konkrétna slovenská skutočnosť štyridsiatych rokov. Nazdávame sa, že práve spojitosť symbolického rúcha s konkrétnou slovenskou realitou dáva kľúč k pochopeniu alegorického zmyslu celej básne. Charakteristika ľudu, nepovedomého si vlastnej sily, predsa nie je ničím zvláštnym v ideológii štúrovského hnutia; no práve v nej je zavinutá i tragičnosť ďalšieho príbehu Paulinyho básne, v ktorom sa ukáže, že ľud si nevie udržať nadobudnutú slobodu a podľahne náporu „pekelných mocností", usilujúcich sa znovu uvrhnúť ľud do hradného otroctva.

Pozrime sa, ako sa tento dej odvíja. Ešte v prvej kapitole ľud, prebudený „všemocným slovom" k povedomiu vlastnej sily, oslobodí sa z pút otroctva, na rozkaz svojho vodcu

(básnik ho bližšie neoznačuje menom) zváľa hrad (*„Nech znaku nieto neštestia našieho, Nech spustne miesto neresti vekovej"*) a na novom mieste postaví si nové sídlo — Lipovú. V druhej kapitole nás básnik prenáša do pekla, kde sa čerti hrozne búria nad oslobodením ľudu a nad pádom hradu. Naznačí sa jasná súvislosť medzi mocnosťami pekla a sídlami feudalizmu (hradmi) na zemi (*„Sami sa čerti medzi sebou žerú... Lebo ich sídla hore koniec berú"*). Peklo sa rozhodne znovu si podmaniť ľud Lipovej za pomoci Ľsti. Tretia kapitola predstavuje zlet čarodejníc na krížnych cestách. Tieto zlé bytosti z rozprávok použije peklo ako pomocníkov pre svoj zámer: Ježibaba ochotne navarí čertovi čarodejného nápoja, ktorým má otráviť duše Lipovanov. V štvrtej kapitole zahynie dobrý vodca Lipovej. S touto tragickou udalosťou (vodcu vyláka hlas volajúci o pomoc na rumy hradu, kde zahynie v boji s dračicou, bývalou strážkyňou hradu) kontrastuje obraz krásneho, slobodného života obce, exponovaný na začiatku kapitoly a predstavený ako obraz života ľudu, zbaveného pút feudalizmu (*„A Lipová kvitne krásne sťa nevesta, Pozrite národy na jej život nový, Ktorieho je práca, svornosť a duch cesta"*). Ľud Lipovej smúti za dobrým vodcom, no služobníci pekla už začínajú svoju činnosť. Maskovaný diabol ponúka ľuďom nápoj zabudnutia a nahovára ich, aby si zvolili za nového vodcu Hrdoša. Obec sa podarí rozdeliť na dva tábory — krčma začína svoje dielo (piata kapitola). V šiestej kapitole upíše Hrdoš svoju dušu diablovi za sľub, že ho spraví vodcom Lipovej. Václav, ktorý dosiaľ v deji nevystupoval, chce zabiť diabla, v ktorom spozná pôvodcu nešťastia Lipovej. Proti sile pekla je však bezmocný a hynie (siedma kapitola). Hrdoš je zvolený za vodcu Lipovej; keď však má v kostole zložiť sľub a vysloví slová „duša" a „spasenie", zhasnú sviece na oltári; ľud ustrnie nad týmto znamením (ôsma kapitola). Ďalšia kapitola je obrazom biedy Lipovej pod vodcovstvom Hrdošovým. Ten by chcel obnoviť panstvo feudalizmu: navrhuje postaviť Lipovú znovu na hrad, ako bola predtým. Hrdoša však strašne zhrýzajú muky svedomia, personifikované hadmi. Posledná kapitola predstavuje noc Barbory, v ktorej vládnu všade vonku strigy a bosorky. Hrdoš nemôže vydržať dnu, musí ísť von: ženú ho muky svedomia i rozkaz diabla vystaviť znovu hrad. Ide do noci, no tu sa ho zmocnia strigy a odvlečú ho. Posledné verše básne pripomenú, že nám autor podal príbeh, ktorý treba chápať ako „povesť"; pravda, táto povesť sa má vzťahovať iba na individuálny osud Hrdoša, človeka, ktorý sa zapredal diablovi:

A ľud sa pýta, kam sa Hrdoš podel,
Niet po ňom znaku, nieto ani stopy,
Len sa z povesti po rokoch dovedel,
Že miesto Lipovej sebe zaťal driapy.

Paulínyho báseň už vzbudila pozornosť literárnej histórie. J. Vlček hovorí o nej i v *Literatúre na Slovensku* i v *Dejinách literatúry slovenskej*, priznáva autorovi básnický talent, no vyčíta mu nedostatok „umenia". Vyzdvihuje uňho najmä dve veci, zdanlivo kontrastujúce: schopnosť „realistickej" drobnokresby (scéna kortešačky v krčme — 5. kapitola) a sugestívnu interpretáciu „barokní mosaiky bájí, pověr, mythických názorů" ľudu (3. a 10. kapitola). Spočiatku Vlčkovi vadil v básni akýsi „absolútny naturalizmus", narážajúc asi na drastickú expresívnosť výrazovú tak pri scénach fantastických, ako aj pri „realistickej" charakteristike ľudu, neskôr však Vlček tento nedostatok nespomína a namiesto

toho dochádza k postihnutiu sociálneho zmyslu básne. V *Dejinách* píše: „... popri Sládkovičovi vari nikto tak silno nevyslovil nádeje nového veku, medzi ktorými hlivie ľud neuvedomelý, kocúrkovstvom kvárený a schválnym zanedbávaním učičíkaný ‚obor' ako skladateľ Hrdoša".

Básne sa vrelo ujal i Vajanský. Opakuje síce Vlčkovú charakteristiku o veľkom talente, no malom umelcovi z Vlčkovej *Literatury na Slovensku*, a z hojne citovaných príkladov vidieť, že ho na básni najviac zaujala jej mýtická a čarodejnícka fantastika. (Vysloví to i expressis verbis: „Plná obrazov, plná čírej fantastickej povery, čerpanej z ľudu, robí na nás báseň táto dojem slovenského Fausta, pravda, len in ovo.") Vajanský však prináša k hodnoteniu skladby i samostatné postrehy, ktoré sú naozaj cenné. Jeden sa týka druhovej charakteristiky skladby: Vajanský upiera básni povesťový, t. j. „lokálne príležitostný" ráz a pokladá ju za „celkom samobytnú báseň, ktorá sa dá porozumieť bez všetkých poťahov a podkladaní zmyslov". A druhý postreh naráža na literárnu súvislosť, ktorá je pre nás nadmieru zaujímavá: Úvod Paulinyho básne a najmä pasáž o ľude (pozri citát vyššie) upomína Vajanského na verše podobného obsahu v Bottovej *Smrti Jánošíkovej!*

Paulinymu sa v Hrdošovi (ktorý ostal jeho básnickým „jedináčkom") skutočne podarilo prehodnotiť žáner veršovanej historickej povesti, hojne pestovaný ešte začiatkom štyridsiatych rokov. Urobil to v podstate takýmto postupom: Predovšetkým na minimum oslabil miestne určenie rozprávaného príbehu. Je síce možné, že „starodávna povesť" o Hrdošovi, ktorý chcel byť vodcom ľudu a upísal zato dušu diablovi, niekde objektívne existovala a bola presne lokalizovaná, Paulinyho zámeru sa však lepšie hodí situačný postup neurčitý, rozprávkový: *„Všetko sa rodí k životu noviemu, Len tam za siedmi ďaleko horami Ľudu na hrade silno zavretiemu Beda pod zlými duchmi, mátohami!"* Nie div, že po takomto rozprávkovom určení miesta dostávajú i „hrad" i nová obec „Lipová" nie iba prísne vzatý „reálny", ale i symbolický význam. A podobne je to aj s časovým určením deja. Povedali sme už, že jeho presné určenie je skryté práve za neurčitú, narážkovitú formuláciu, ktorá však má celkom jednoznačný zmysel: dej sa predsa má odohrávať v čase všeobecného rúcania hradov a vyslobodzovania ľudu zo storočných pút prikovanosti k hradom. Čitateľom Paulinyho *Hrdoša* zaiste nerobilo nijaké ťažkosti uhádnuť, že „starodávna povesť", ktorú im ide autor rozprávať, bude sa dotýkať najživšej súčasnosti. V tomto situačnom, miestnom i časovom určení je prvý predpoklad podstatného rozdielu medzi Paulinyho *Hrdošom* a žánrom veršovanej historickej povesti; v ňom sa do dávneho príbehu, „skutočne" sa odohravšieho na určitom mieste, vmontovávala nanajvýš nejaká „nadčasová" morálna poučka, tu sa však celý príbeh,

posunutý do rozprávkovej sféry, má stať „obrazom" prítomného svetového diania.

Týmto oslabením, ba zlomením „historičnosti" vytvorila si Paulinyho báseň základný predpoklad pre to, že celý jej dej mohol dostať symbolické a alegorické značenie. Pritom u Paulinyho nejde o nejakú „absolútnu" alegóriu, pri ktorej by bolo treba racionálne jadro dešifrovať podľa istého kľúča, umožňujúceho ex post dosadzovať za symbolické významy reálne prvky. V *Hrdošovi* ide skôr o alegorizačný postup rozprávkový, pri ktorom sa v priamom dotyku stretajú sféra reálneho sveta so sférou sveta fantastického: na tomto stretaní je založený epický dej i dramatický konflikt básne. Jeho podstatu tvorí boj dobra a zla, pričom dobro stelesňujú reálne javy (ľud, vodca, Václav), zlo javy fantastické (čerti, bosorky, dračica) alebo reálne, s nimi spriaznené (Hrdoš). Iba táto fantastická sféra má v básni opravdivé alegorické značenie, pretože iba ona „zastupuje" reálne sily skutočného sveta, ktoré inak v básni nie sú prítomné (sily feudalizmu, sveta hradov). Nie je to teda v podstate nič iné ako určitá obmena bežného rozprávkového spôsobu konštrukcie deja, v ktorom reálny hrdina musí bojovať s fantastickými bytosťami, zastupujúcimi mocnosti zla, ktoré prekážajú hrdinovi na ceste za šťastím. U Paulinyho je tento postup modifikovaný tým, že mocnosti zla sú v jeho básni sociálne aktualizované, čím príbeh dostáva jednoznačný ideový (aktuálny, t. j. prítomnostný) význam. No práve s touto aktualizáciou, ktorá tak šťastne poznačila začiatok básne, nevedel si dať napokon autor rady: nevedel ju organicky vkomponovať i do príbehu titulnej postavy básne, hoci určité náznaky podobného úsilia prejavil (Hrdoš ako nástroj reštaurácie panstva feudalizmu). Vyznenie básne sa obmedzilo iba na riešenie individuálneho osudu Hrdoša, hoci táto postava vôbec nie je centrálnym kompozičným tmelom celej skladby. Báseň sa začala ako široký, symbolicky poňatý obraz zápasu ľudu s feudalizmom a skončila sa potrestaním morálneho priestupku zlého jednotlivca. Toto zavŕšenie príbehu, ako i záverečná formálna klauzula o „povesti", viažúcej sa k osobe Hrdoša, svedčí o tom, že Paulinymu sa ešte nepodarilo úplne sa odpútať od kompozičného klišé povesťovej epiky, založeného prevažne na individuálnej vine a potrestaní hrdinov. Narušil však toto klišé skutočne veľmi podstatne.

Ladislav Pauliny patril medzi vekove starších príslušníkov romantickej generácie (narodil sa roku 1815); bol iba o tri roky mladší od „veterána" Sama Chalupku a o štrnásť rokov starší od „benjamínka" Bottu. A predsa spôsob, akým napísal svoju jedinú väčšiu veršovanú skladbu, je oveľa bližší básnickej metóde Bottovej než Chalupkovej. Už tento prostý fakt naznačuje, že prechod k alegorizácii a rozprávkovej symbolike ako

k novému konštruktívnemu princípu veršovanej epiky sotva bude záležitosťou nejakého doznievania alebo úpadku „štúrovskej umeleckej metódy", ale že tento postup povedľa iných postupov legitimne vyrastá z lona generácie ako jedna zo súčastí jej prekypujúcich tvorivých potencií. Pritom Pauliny ani nie je najvyhranenejším predstaviteľom tohto smeru veršovanej epiky pred Bottom. Alegóriu ako konštruktívny princíp veršovanej poviedky uplatnil totiž takmer až s absolútnou dôslednosťou jeden z najbližších Štúrových spolupracovníkov (najmä pri Slovenských národných novinách) Peter Kellner-Hostinský v básni *Silvestrova noc* (Nitra III, 1846, 3—14). Štefan Krčméry, ktorý mal sklon trochu preceňovať každú originálnu fantastičnosť v literatúre, pokladal túto skladbu za jeden z vrcholov slovenskej poézie vôbec a tvrdil, že z Hostinského, ktorý sa básnicky veľmi skoro odmlčal, „umelecky priamo rástol Ján Botto". *(Stopäťdesiat rokov slov. lit.*, I, 163.) Dnes už Hostinského báseň málokto pozná, všimneme si ju preto trocha bližšie.

Nápadné je na nej to, že nemá takmer nijaký epický dej, ani opravdivých individualizovaných hrdinov. Je to skôr voľný sled obrazov, vyplnených alebo fantasticko-mýtickým materiálom ľudovej proveniencie (obrazy „zlých duchov" z pekla, zaodiatych do podôb rozličných fantastických zverov), alebo rázu reflexívneho (napr. historické reminiscencie veľkomoravské). Báseň má však jednotiace puto v idei boja dobra so zlom a svorníkom, držiacim jej stavbu pohromade, je rozprávková postava „proroka", ktorý v tomto boji organizuje sily dobra. Celú báseň podáva Hostinský akoby zastretú závojom ľudovej tradície, ako by v nej bol zobrazil iba to, čo žije v ústnom podaní pospolitého ľudu. Hovorí to v úvodnom štvorverší:

Blúdil som pri Váhu, Hrone a Dunaju,
Kde sa v ludu divnie poviedky túlajú;
Dievka z nich na poli piesničku spieváva,
Šuhaj ich šuhajom pri vatre vypráva.

Pravda, samotná báseň túto „prostonárodnú" štylizáciu autorovu nijako nepotvrdzuje. Začína sa síce kanonizovanou rozprávkovou formulou „Za päťdesiat horami, sedemsto moriami", čo však nasleduje za touto formulkou, je už folklórnej tradícii v podstate cudzie. Z tejto tradície ostane v Hostinského podaní iba motív spájania nadprirodzených javov s určitými sviatkami, ktorý má v stavbe básne funkciu pomocnú (jeho trojnásobným opakovaním posúva sa dopredu „dej" básne).

Báseň možno rozdeliť na tri časti a ich „obsah" je takýto:

Na onom rozprávkovo situovanom mieste stojí kostolík, v ňom „prorok" vykladá zákon a sbor „šuhajov" v chóre spieva za ním. Na kostolík sa ženú dva útoky zlých

duchov, prvý na Mikuláša, druhý na Luciu. Po obidva razy ich však prorok a všetci prítomní zaženú silou modlitby a silou božieho ducha. Po druhom útoku zjavia sa od východu tri hviezdy a zvestujú narodenie Krista. Tým sa končí prvý obraz. V druhom obraze vidíme proroka rozprávať šuhajom „poviedky", najprv hovorí o tom, ako zahnali útok zlých duchov na kostolík, potom prejde na historické reminiscencie a rozpráva o Veľkej Morave, o zániku tejto ríše a vloží do svojho rozprávania „Pieseň mohyle" posledného Mojmíra. Celá táto časť historickej reminiscencie je z tkaniva básne nápadne vydelená formálne. (Je podaná štvorveršiami striedavo rýmovanými, veršom 11/8 slabičným, kým ostatné časti básne sú napísané veršom združeným, zväčša dvanásťslabičným.) Tretí obraz potom exponuje vlastnú silvestrovskú noc. Na kostol sa opäť ženie nápor zlých duchov, mocností pekla, nápor najsilnejší a opísaný najpodrobnejšie. Postava proroka teraz ustupuje do pozadia, proti diablom sa stavia „päťdesiat šuhajov", ktorých prorok na túto úlohu duchovne vyzbrojil. Niektorí z nich však váhajú, až napokon sa dvadsať najsmelších, na všetko odhodlaných („smelí, choc by ich naráz mali sťať") odváži skočiť do rozvírenej rieky, aby sa pustili do boja so zlom. V záverečných veršoch básne autor završuje „dej" útekom diablov a prekvapí nás presným časovým určením celého príbehu:

Polnoc už odbila — nastáva Rok Nový,
Diabli utekajú jak do stodôl sovy...
Tisíc a osemsto i štyridsať štyri,
A v ňom sa rozletia o Silvestru chýry.

Je to práve toto záverečné časové určenie, ktoré nám podáva kľúč k dešifrovaniu alegorického rúcha básne. Vzbudzuje až údiv, že tento kľúč doteraz ani jeden vykladač Hostinského básne nepoužil. Vlčkovi zostala alegória básne temnou, pretože „fantastické obrazy mátavej trmy-vrmy a tajomstvenného čarenia", ako sa sám priznal, mu takmer zakryli zmysel básne *(Dejiny lit. slov.*, 2. vyd., 180). Vlček iba z vloženej piesne o *Mojmírovej mohyle* a z výroku tejto piesne „Nech otcov padlých zastúpia vnukovia, v bojoch jak oni padajú" akosi nesmelo hádal, že báseň má byť alegorickým obrazom Štúra a jeho družiny,[2] hoci o takomto jej význame nemôže byť ani najmenšia pochybnosť. Ak si uvedomíme, že sám autor časove umiestňuje vyznenie svojej básne do silvestrovskej noci na prelome rokov 1843—1844 a že v postavách „proroka" a „šuhajov" skutočne symbolizuje Štúra a jeho žiakov, nebude ťažké domyslieť si, že celý predchádzajúci „dej" básne je vlastne alegorickým vyjadrením udalostí, ktoré sa odohrali v bratislavskom Ústave práve na konci roku 1843: že dvojnásobný útok zlých duchov na kostolík, v ktorom je prorok

[2] Vlček však akosi nepozorne čítal Hostinského báseň; svedčí o tom nie celkom presná interpretácia jej obsahu; píše totiž, že „päťdesiat šuhajov bezúhonných dá sa s diably v boj a víťazí", čo znamená, že nepostrehol zmenšenie tohto počtu na dvadsať v konečnej fáze boja. Tento číselný rozdiel je však pre pochopenie skrytého významu básne nadmieru dôležitý.

so sborom šuhajov, vlastne symbolizuje inkvizície vedené proti členom Ústavu r. 1843 a že záver básne nie je ničím iným, ako prepisom protestného odchodu poslucháčov bratislavského lýcea do reči poetickej alegórie.[2a] Napokon i číselný pomer medzi päťdesiatimi odhodlanými a dvadsiatimi, ktorí sa skutočne aj odhodlali dať sa do boja s diablami, aspoň približne sa kryje so skutočným pomerom medzi počtom členov Ústavu a počtom tých, čo sa rozhodli odísť z Bratislavy do Levoče. V takejto súvislosti narážka na Bratislavu v časti básne, ktorá je historickou reminiscenciou v rozprávaní proroka („Z lavej strany nad Dunajom leží starý zámok mesta..."), je vlastne zašifrovaným určením skutočného miesta deja a náuky „prorokove", najmä jeho charakteristiky mravného ideálu, platného pre každého opravdivého „šuhaja", nie sú ničím iným, ako „citátmi" z morálno-spoločenského kódexu, vyznávaného celou družinou mladých štúrovcov. Napr.: „Lež kdo chce seba a bližných vykúpiť, Musí sa zaprieť — a do pekla vstúpiť..."; alebo: „Lebo kdo sa zrodí z ducha a z vody, Diablov pekelných oblúpi; Bude syn slávy a syn slobody, A bližným život vykúpi." Preto nie je náhodné, že tá istá charakteristika ideálneho šuhaja sa najnaliehavejšie ozve v záverečnom obraze básne, keď sa skupina šuhajov odhodláva postaviť sa sama na odpor proti útoku zlých duchov a keď niektorí z nich váhajú („Lež k tejto práci každý nemá vôlu"); v tejto chvíli sa pripomenú slová náuky „prorokovej", zdôrazňujúce mravné podmienky ideálneho šuhaja pre boj so ziom:

Prorok im povedal, keď písmo vykladal:
Kdo chce zlých duchov moc svojou silou premôcť,
Musí všetkie tela hriechy obmyť vodou,
Aby tak panuvať mohol nad prírodou,
A musí sa v božom duchu znovuzrodiť,
Aby jak Syn boží v pekle mohol chodiť,
Musí kríž podpísať, musí sa zriecť veľa,
Lebo ten kríž značí sveta Spasiteľa.

Tieto verše, nazdávame sa, podávajú nám pomocnú ruku pre pochopenie ideového zmyslu alegoričnosti Hostinského básne. Zrejmý mystický

[2a] Súvislosť medzi týmito skutočnými udalosťami a dňom Silvestra r. 1843 je celkom konkrétna: na zasadnutí konventu ev. cirkevného sboru v Bratislave práve 31. decembra 1843 bolo Štúrovi zakázané prednášať. K tomu možno čítať v „Zlomkoch z denníka" V. Paulinyho-Tótha, priameho svedka oných udalostí: „31. decembra. Dnešný večer sme spolu strávili v dôverných rozhovoroch. Veľmi mnohí narádzajú, aby sme v š e t c i odišli z bratislavských škôl." (*Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi.* Rozpomienky, zprávy a svedectvá. Vydanie pripravil J. V. Ormis. Bratislava 1955, 191.) Tento skutočný „silvestrovský večer" bratislavských študentov je teda reálnym pozadím Hostinského „Silvestrovej noci".

akcent, podložený náboženskou symbolikou, ktorý z nich znie, nie je iba súčasťou rozvádzania príbehu na rovine čiste alegorickej, na akej sa pohybuje celý dej básne, ale je zároveň mostom, po ktorom prechádzame spolu s básnikom k jeho nazeraniu na realitu, do tejto alegórie zakliatu. Po dešifrovaní alegoričnosti básne sme videli, že jej podkladom bola skutočnosť veľmi konkrétna, priam hmatateľná, no zároveň sme videli, že všetky prvky tejto skutočnosti bolo treba do básne zvonku dosadzovať a že sme to mohli urobiť iba vďaka šifrovaciemu kľúču, ktorý nám dal k dispozícii sám autor. A videli sme i to, že tento kľúč bol v podobe datovania príbehu len tak akosi pohodený vedľa básne, takže bolo ľahko možné nevšimnúť si ho (pozri Vlčkov príklad) a v tom prípade iba nejasne sa dohadovať skutočného zmyslu básne. To znamená, že v samom tkanive skladby nie je dostatok jasných indícií, ktoré by na tento zmysel poukazovali a že medzi skutočnostným podkladom alebo reálnym jadrom básne a alegorickou klenbou, ktorú nad toto jadro vztýčil básnik, je zrejmá diskontinuita. Táto diskontinuita sa sem však nedostala náhodou, nie je nijakým „chybným" prvkom v básnickej metóde. Sme pri ideovej podstate Hostinského alegórie a zdá sa, tohto druhu alegórie vôbec.

Vyvstáva totiž otázka, čo umožnilo básnikovi presadiť určitú konkrétnu, objektívne existujúcu skutočnosť takmer bez zvyšku do sféry naskrze pomyselnej, do sféry fantastiky mysticko-transcendentálnej a pokladať túto novú, ním vytvorenú fantastickú „realitu" nielen za rovnocennú náhradu reality skutočnej, ale práve za jej umelecky umocnené, teda „názornejšie" vyjadrenie? Odpoveď je veľmi jednoznačná: celý tento básnický proces podstatného gnozeologického prehodnotenia skutočnosti mohol byť podložený iba umeleckým svetovým náhľadom, nazerajúcim na realitu ako na bytie ohraničené, ukončené, ktoré svoje ontologické doplnenie, zmysluplné pokračovanie hľadá v oblasti transcendentna. Ideovým pozadím tohto umeleckého „transcendentalizmu" nemohlo byť nič iné ako filozofický idealizmus a náboženská viera, ktoré práve onú diskontinuitu medzi človekom a skutočnosťou akosi „zaručujú". Umelecká alegória je potom jednou z najpriliehavejších foriem, ktorou sa dá tento transcendentálny aspekt reality vyjadriť obrazne, pretože v nej sa akosi stretá „večnosť" s prítomnosťou na pôde umelecky názornej ontologickej fantastiky. Použijúc príklad z Hostinského básne, alegória môže z konkrétnych ľudí urobiť „prorokov" a bytosti „v božom duchu znovuzrodené," ktoré sú vyňaté zo zákonitostí času a priestoru a ktoré sú akýmsi absolútnym, na rovinu „večnosti" premietnutým zdokonalením svojich reálnych prototypov. A práve pre túto možnosť „absolútneho zdokonaľovania" reality alegória znamená lákavý prostriedok na zdanlivé prekonávanie pocitu diskontinuity, priepasti medzi človekom a skutočnosťou,

ktorý si mnohí básnici s pomerne vypracovaným idealistickým svetovým názorom trpko uvedomujú. Veľmi dobre to vidíme i na našej romantickej básnickej generácii, napospol odchovanej filozofickým idealizmom, pre ktorú problém alegórie bol problémom veľmi živým, ba v niektorých prípadoch priam bytostne dôležitým. Pripomeňme si len Sládkoviča, ktorý rozhodujúci boj s lákadlom alegórie a transcendentálnej fantastiky zviedol v *Marine*. Zvíťazil v tomto boji len tým, že odvrhol zvody absolútnej negácie reality a zmysel svojej subjektívnej existencie našiel v začlenení do kontinuity reálneho sveta. (Bližšie o tom pozri v IV. kapitole týchto *Poznámok: Veľké skladby Andreja Sládkoviča*, SL V, 1958, č. 3.) Alegória je totiž iba zdanlivým prekonaním pocitu diskontinuity človeka a skutočnosti preto, lebo sa v nej problém chce riešiť cestou substitúcie odrazu objektívnej reality obrazom „reality" absolútne zdokonalenej, náhražkovej. Pri takomto postupe sa umelecky plodný svár tvorivého subjektu a predmetného sveta nahradzuje útekom do sveta fantastiky, kde vládnu „nadčasové" zákony morálne i ideové, apriórne zaručujúce víťazstvo princípu „absolútneho" dobra. Nie je nijako náhodné, že medzi najdôslednejších pestovateľov básnickej alegórie spomedzi štúrovcov patrí práve Peter Kellner-Hostinský (alegorizoval nielen vo väčšej veršovanej skladbe *Silvestrova noc*, ale napospol i v svojich drobných básňach), ktorý bol zároveň jedným z dôsledných teoretických zástancov transcendentalizmu v kontexte štúrovského filozofického myslenia.

2

V súvislosti s L. Paulinym i P. Hostinským sa po každý raz spomenulo i meno najmladšieho z veľkej štvorice štúrovských básnikov, Jána Bottu. Nie neoprávnene, pretože Botto vo veľkej časti svojej tvorby priviedol básnickú metódu alegorického zobrazovania k vari najväčšej možnej dokonalosti. Táto stránka oddávna patrila k charakteristickým rozpoznávacím znakom Bottovho umenia a nespájala sa pritom s nijakým momentom úpadku alebo doznievania umeleckej sily štúrovskej generácie. I taký prísny vyznavač umeleckého realizmu, akým bol Jaroslav Vlček, vyslovil presvedčenie, že alegória Bottovým výtvorom „ceny neuberá, lež vdychuje im zdvojenú silu" *(Dejiny lit. slov.*, 1923, 321).[3] Vlček sa však neza-

[3] Podobný názor, i keď trochu opatrnejšie, formuloval nedávno napr. M. Pišút: „Alegória zvyčajne oslabuje realistické zobrazovanie, ale Botto si pritom nepočínal ľubovoľne a násilne, vychádzal vždy z ľudovej tradície, z povesti, zosilňujúc jej umelecký charakter a celkom nenápadne naznačujúc jej ideový zmysel." *Lit. štúdie a portréty*, 1955, str. 143.

myslel hlbšie nad podstatou Bottovej alegórie, pokúsil sa o to až Štefan Krčméry. A jemu sa ako prvý predpoklad umeleckej sily Bottovej alegórie videla básnikova schopnosť intenzívneho obrazného myslenia, jeho schopnosť pohotového transponovania obsahu vlastného vnútra do uzavretých, presne komponovaných obrazov: „Majstrom alegórie obzvláštnym je Ján Botto. Jeho poézia ukazuje, čo je to: myslieť v obrazoch. (...) Čokoľvek mu zachvelo srdcom, čokoľvek si pomyslel, vlievalo sa mu do predstáv dlhého dychu, do obrazov komponovaných. Lebo k podstate alegórie patrí i to." (*Stopäťdesiat rokov slov. lit.* I, 167 n.) Pravda, tým je vystihnutá iba psychologicky tvorivá, resp. esteticky formálna stránka Bottovej alegórie. No Krčméry sa pokúša preniknúť i pod jej povrch, k jej podstate ideovej, umelecky názorovej. Vidí ju takto: „Alegória jeho [t. j. Bottových] fráz, súzvučiacich tak často s poéziou rozprávok prostonárodných, nie sú kryštalky rozsypané, ako sa desí v *Piesni bez konca.* Má on vedúcu niť, ktorá všetko pospája. V duši ju má akosi svojej, samotárskej, mládeneckej. Účel v bezúčelnosti. Túžba zameraná do večnosti. Ako koľaj neomylnosti, že všetko, čokoľvek podbehne z vesmíru smerom tým, zíde sa v nej." (Tamtiež, 169.)

Bolo by vari treba túto charakteristiku previesť do reči pojmovej, sama je totiž akási „alegorická", vznášajúca sa nad svojím predmetom. Podstatné na nej je však to, že alegóriu chápe ako organickú súčasť Bottovej umeleckej bytosti a že vidí jej komplementárne bytostný, človeka dopĺňujúci účel, jej transcendentné zameranie. No tu sa dosah Krčméryho charakteristiky končí, hoci o samom vecnom obsahu onej transcendentnej túžby ani o jej reálnej motivácii nepovedala nám vôbec nič. A sú to predsa práve tieto momenty, ktoré sú pre charakter Bottovej umeleckej metódy rozhodujúce; iba ony sú schopné odpovedať na otázku, či alegória oslabuje alebo zmnožuje umeleckú silu Bottovho básnického videnia. Každý pokus o odpoveď by však ostal visieť vo vzduchu, ak by nebol opretý o poznanie, z akého konkrétneho životného pocitu a životného názoru Bottova poézia vyviera.

V prvom, teda predrevolučnom období Bottovej tvorby, tento životný pocit i názor je veľmi zreteľne koncentrovaný do vedomia dejinnej prelomovosti doby, v ktorej básnik žije, a do pocitu až okázalo zdôrazňovaného dejinného optimizmu nad príchodom nového, lepšieho historického veku. Niet vari básne z tohto obdobia, do ktorej by nebol Botto vložil odblesk tohto historického optimizmu. Zdá sa, že Botto s týmto pocitom priam fyzicky žil, že cezeň vdychoval vzduch. (Pozri napr. záver básne *Hrob:* „Horže sa už, ubiedené plemä, zlatý vek krídlom nad tebou strepotal",... alebo záver *Básne*...: „Radujte sa, zaslepnutí ľudia, prišiel vám deň zlatý — deň spasenia!!" a pod.). Bol to bytostný pocit mladosti, ktorá

chce vtrhnúť do života, premeniť ho podľa svojho obrazu a ktorá cíti v sebe všemohúcu silu stvoriteľskú:

Novej piesni zaznieť treba,
piesni, mladosť, hodnej teba!
Čo zhrmí jak na počiatku
slovo „Staň sa!" z Tvorcu hradu,
i vyvolá v živlov zmätku
nové svety, nových ľudí!

(K mladosti)

Pravda, táto mladosť si dobre uvedomuje, že premene sveta treba najprv odstrániť z cesty prekážky nastavané minulosťou a vie dobre rozpoznať i konkrétnu tvár týchto prekážok:

Piesne treba, búry treba!
Čo zatrasie štyri strany,
čo razom strie, razom zmelie
modly, tróny sprášnivelie,
čo zdrúzga putá i knuty,
i všetky krivé rozumy,
i nadutej pýchy dumy,
ich vežou Bábel zarúti!

(Tamtiež)

Je prirodzené, že takto cítiaca a nazerajúca mladosť všetky svoje životné potencie sústredila do jedinej žeravej túžby: do túžby po čine. Bolo nemožné, aby s pocitom historickej prelomovosti čias zostala hlivieť a vädnúť „ak mrazom prvší jarný kvet", keď skutočnosť sa dožadovala jej aktívnej činnosti. Od túžby po čine k samému činu je však vzdialenosť rovnako veľká ako od nečinnosti k rozhodnutiu byť aktívnym. Otázka konkrétnej spoločenskej podoby činu vyvstala pred mladým odhodlaním ako veľká neznáma. Prečo mladí levočskí štúrovci i Botto nenašli príklad podobného činu v samom slovenskom živote, to už bolo v podstate objasnené (pozri úvodnú štúdiu Jána Martáka k vydaniu *Súborného diela J. Bottu*, najmä str. 37—39). Treba však poukázať na to, že zobrazenie činu, aký si vyžadovala doba, nenašli vlastne ani v súčasnej literárnej tvorbe, ktorá sa ako celok nachádzala v stave práve takého „očakávania" ako oni sami. Za takejto situácie je veľmi logické, že pre básnika najnadanejšieho a atmosféru doby najintenzívnejšie prežívajúceho ako nevyhnutný prvý krok z osobného „vädnutia" ukázala sa možnosť básnického burcovania k činu a básnickej oslavy činu. Takmer všetky rozsiahlejšie skladby mladého Bottu vskutku sú oslavou činu, i keď abstraktne poňatého, predsa však takého, ktorého zmysel bol v jasnom súlade

s vedomím historického optimizmu generácie. Básne *Orol, Svetský víťaz* a *Poklad Tatier* sú dôsledkami takéhoto vysoko aktívneho vzopätia mladého básnika a pokusom o určité „zobjektívnenie" jeho životného pocitu formou „neosobného" (epizujúceho) básnického útvaru.

Tieto básne sú tak naplnené činnosťou hrdinu, že niekedy ich „epický" dej je až neprehľadný. Napr. šuhaj — svetský víťaz — musí premôcť v boji postupne troch šarkanov — synov Noci, potom celý zástup „tisíc potvor hladných", potom postupne tri dcéry — obludy Noci a napokon i Noc a Tajnosť — „dve sestry čierne", aby dosiahol svoj cieľ a tak prekliesnil cestu novému veku z tmy na svetlo. A podobne všetci Bottovi zázrační šuhaji, bojovníci dobra a nového veku, musia vykonať nejaký rozhodujúci hrdinský skutok (premôcť obludu alebo starca, symbolizujúceho minulosť) a len tým naplnia svoje poslanie a zdôvodnia svoju básnickú existenciu. Pritom je dôležité uvedomiť si, že ich skutky nesmerujú k sebaoslaveniu, že nemajú cieľ samy v sebe, ale že vzápätí za nimi zo zakliatia vystupujú „kraje utešené, slnkom osvietené" s húfmi ľudí, ďakujúcimi hrdinovi za svoje oslobodenie *(Orol)*, že z tajných palôt „vychádzajú pekní bieli ľudia", zo zelených hájov „vystupujú zámky, biele mestá" a celý kraj sa prebúdza k novému životu *(Poklad Tatier)*. Širší, nadindividualistický zmysel básnikovej oslavy hrdinského činu je tu zrejmý. Preto sa nám akosi nechce súhlasiť s názorom J. Martáka, že Bottove výzvy k „novej piesni" a ku konkrétnej spoločenskej aktivite, vyslovené v *Dume dňa 1. lipňa 1847* (a v jej variante, nazvanom *K mladosti)*, sú i polemikou so „začarovaným kruhom" jeho alegorických básní epických (pozri spomenutú štúdiu, str. 39). Nazdávame sa, že v obidvoch prípadoch je ideový zmysel Bottovej mladistvej poézie ten istý, rozdiel je iba vo forme jeho vyjadrenia. Áno, Marták má úplnú pravdu, keď hovorí, že v Bottovej alegórii sa „mnohé odohráva kdesi na abstraktnej rovine romantického symbolizmu, vo vyfantazírovanom priestore a čase" a že tu chýba „teplo ozajstného pulzujúceho života, reálneho a bezprostredne vnímavého" (38). No je trochu nehistorické ľutovať, že je to tak a domnievať sa, že keby bol býval Botto „trochu menej abstraktný", bol by sa z neho už v mladosti „vykľul básnik nie prorok, ale odbojník". Nuž pokiaľ ide o subjektívnu vôľu k odbojnosti, tej Bottovi nechýbalo, skôr ňou, ako sme videli, prekypoval. Že sa táto vôľa nevtelila do básnických obrazov, v ktorých by pulzoval reálny život, ale do obrazov zahalených „abstraktným romantickým symbolizmom", to má svoje zrejmé historické príčiny. Tie ideologicko-spoločenské správne formuloval najmä J. Marták: štúrovský moralistický rigorizmus, dôrazne pestovaný najmä v levočskom prostredí, orientoval mladých ľudí k prílišnej introspekcii, na problém mravného sebazdokonaľovania jednotlivca a tak im nepriamo zatarasoval

cestu k pozorovaniu skutočného života sociálneho a k analyzovaniu jeho pravdivej tváre. Určitým kladom tejto výchovy bolo nepochybne to, že sa v nich vypestovalo vedomie veľkej mravnej zodpovednosti jednotlivca voči spoločnosti, voči národu, ktoré ich viedlo k podriaďovaniu osobných túžieb a cieľov ideálu nadosobnému, národnému. Na rube tohto vedomia sa však zjavilo zjavné preceňovanie úlohy i možností jednotlivca v procese dejinného prelomu, ktorý všetci intenzívne prežívali. Pravda, k romantickému titanizmu byronského typu tu dôjsť nemohlo, zabraňoval tomu práve onen „ideálny" mravný rigorizmus a vedomie zodpovednosti voči kolektívu. Jednako však všetky tie obrazy „šuhajov", porážajúcich rozprávkové obludy a vyslobodzujúcich krajinu i ľud zo zakliatia, také časté práve u Bottu, hovoria o tom, že ideál historicky rozhodujúceho, pre celý národ významného činu spájal sa tu predovšetkým s predstavou hrdinského činu *jednotlivca.*

Vedľa tejto ideologicko-spoločenskej stránky má však genéza práve takéhoto hrdinu i svoju literárnu stránku, ktorá je, podľa našej mienky, z hľadiska konkrétnej umeleckej formy jeho existencie rozhodujúca. Treba si totiž uvedomiť, že v štyridsiatych rokoch ešte nový epický hrdina, kvalitatívne odlišný od klasicistického hrdinu Hollého, v slovenskej poézii nejestvoval: Sládkovičov *Detvan* sa v plnom lesku zjavil až r. 1853 a Chalupkov hrdina ešte iba zrel v básnickom ingéniu svojho tvorcu. Bytostná túžba prejaviť vôľu k činu a najmä básnicky osláviť sám čin žiadala sa však objektivizovať a musela si preto celkom samostatne hľadať vhodnú umeleckú formu, do ktorej by sa mohla prevteliť. Mladý Botto našiel konkrétny predobraz svojho epického hrdinu v hrdinovi ľudových rozprávok, ktorý pre svoju mravnú čistotu víťazí v sérii bojov s rozličnými nadprirodzenými obludami a dosahuje napokon osobné šťastie, prinášajúc zároveň vyslobodenie z moci zla pre celú krajinu. Charakter tohto hrdinu nebol pritom pokladaný ani najmenej za niečo abstraktné, neživotné, ale naopak, za pravdivý odblesk reálneho ľudového bytia.[4] Je len prirodzené, že pre takéhoto hrdinu rozprávkovej provenience musel Botto stvoriť i primerane rozprávkový priestor pôsobnosti; ak pritom tento hrdina dostal v Bottovej poézii „vyššie" ideové značenie ako bojovník za nový vek života národného, taký istý význam musel

[4] Štúrova interpretácia prostonárodnej slovenskej rozprávky a jej hrdinu takýto názor priam kanonizovala: „Najväčšia teda sila v premáhaní mocí odporných s najväčšou pokorou, nábožnosťou, obetavosťou bez nárokov (osobovania si dajakého) spojená, je jadro neskalenej a nezhubenej duše nášho národa. Týmito cnosťami ozdobený musí byť hrdina slovenský a len takému sa darí premáhať a boriť moci nepriateľské a dosiahnuť nad nimi víťazstvo." (V posudku Franciscího vydania ľudových rozprávok, OT 1846, str. 59.)

dostať i priestor, na ktorom sa hrdina pohyboval: Botto ním spravil Slovensko. Je pozoruhodné, že hlboká jednota hrdinu a priestoru bola zrejmá už pri celkom prvých básnických krokoch Bottových. Francisci 2. 4. 1846 v liste S. B. Hroboňovi, kde chváli Bottu ako najnadanejšieho básnika na levočskom lýceu, o tom píše: „Hlboké je jeho ponímanie stavu zakliatosti nášho Slovenska... a vystavenie obrovské v postavách povestí našich sa zjavujúce." (Citované podľa Martákovej štúdie k *Súbornému dielu Jána Bottu*, str. 43—44.) Nazdávame sa, že vôľa „vystaviť" podobnú obrovskú silu v novom epickom hrdinovi, aká bola vtelená do postáv hrdinov ľudových rozprávok, bola rozhodujúcim činiteľom, že pre svoje epické pokusy si Botto zvolil formu alegorickej veršovanej rozprávky a že pritom svoj epický priestor ponoril do šera „abstraktného romantického symbolizmu". To znamená, že vôľu k činu, túžbu po konkrétnej spoločenskej aktivite pokladáme za prvotnú a základnú pohnútku básnického tvorenia mladého Bottu a nie azda „romanticky" pasívnu túžbu utiecť z „ozajstného pulzujúceho života, reálneho a bezprostredne vnímavého" do symbolického šera „vyfantazírovaného priestoru a času". Alegoricky rozprávkový svet Bottovej ranej epiky sa pri takomto chápaní javí potom ako historicky podmienená básnická forma, ktorou chce básnik tento svoj spoločensky aktívny postoj a svoje poňatie nového e p i c k é h o hrdinu zobjektivizovať.[5]

Nemožno na tomto mieste obísť niektoré nedávne pokusy o ideové hodnotenie štúrovského „folklorizmu", ktoré ho chceli usvedčiť z akejsi „konzervatívnosti" a brali si pritom na pomoc i tvorbu mladého Jána Bottu. Ide predovšetkým o niektoré názory, vyslovené v práci Andreja Melicherčíka *Jánošíkovská tradícia na Slovensku* (Bratislava 1953), podľa ktorých Štúrova teória folklóru bola vlastne konzerváciou folklóru, kanonizovaním jeho ideovej náplne ako iba historického faktu a tým samým pokusom o paralyzovanie vplyvu tejto náplne na súčasnosť. Podľa Melicherčíka Štúr „svoj pohľad na folklór zameriava ako na fakt minulosti, ktorý svojím obsahom zachytáva súčasníkom deje a minulé spoločenské poriadky. Pre Štúra folklór nie je súčasne i videním do budúcnosti, aby sa mohol cítiť ako posila pre budúce deje nášho ľudu..." (str. 135).

[5] Že mladému Bottovi naozaj išlo o epického hrdinu a o nový epický veršovaný útvar, dosvedčuje i takýto zdanlivo čisto vonkajškový formálny prvok: *Orol*, *Báseň, prednesená pri svätení pamiatky založenia Spolku miernosti levočského dňa 29. marca 1846*, *Svetský víťaz* a z veľkej časti i *Poklad Tatier*, teda všetko básne, v ktorých sa toto nové poňatie epického hrdinu prejavuje, sú napísané desaťslabičným nerýmovaným veršom, typickým pre hrdinskú epiku juhoslovanskú; i štýl týchto Bottových básní preberá niektoré charakteristické znaky štýlu juhoslovanskej epiky (napr. opakovanie epiteta, syntaktický paralelizmus a pod.)

Nejdeme tu skúmať oprávnenosť takéhoto názoru na Štúrove folkloristické teórie. [5a] No pochybnosť o ňom nevyhnutne vzbudzuje bezprostredne nasledujúca Melicherčíkova argumentácia, ktorá sa odvoláva na poéziu mladého Bottu: „Štúrove náhľady na folklór usmernili veľkú časť mladého pokolenia jeho vrstovníkov. Vidieť to na tvorbe mladého Jána Bottu, napr. na jeho básni *Povesti slovenské*, pochádzajúcej z r. 1846. Tam sa o ľudovej rozprávke hovorí:

Vy ste dávnosti čarovné zrkadlo,
čo sa v ňom divné svety odrazili!
Vidíš v ňom slnce, čo dávno zapadlo..."

(str. 136)

Nespoľahnime sa však na spôsob Melicherčíkovej citácie a pozrime sa do originálu! Uvidíme, že hneď bezprostredne nasledujúce Bottove verše vidia v ľudovej rozprávke ešte i niečo celkom iné:

Vidíš aj z o r e, čo sa už zjavili —
vidíš v ňom [teda v tom „zrkadle dávnosti"! — St. Š.]
s l n c e, čo Tatru z o h r e j e,
vidíš na zlomgrgoch slovenské n á d e j e!
(Súborné dielo J. B., str. 89—90.)

Teória o štúrovskej alebo aspoň Bottovej zahľadenosti do minulosti cez folklór, o tom, že pohľad cez folklór nie je i „videním do budúcnosti", dostáva už čírou úplnosťou citátu (všetkých šesť veršov tvorí jednu ucelenú strofu!) povážlivé trhliny. A táto teória, aspoň v súvislosti s Bottom, definitívne sa rozplynie, ak si všimneme i ďalšie Bottove básne, venované folklóru (napr. *Piesne slovenské*, ktoré básnikovi okrem iného „sladké maľujú n á d e j e", pozri *Súborné dielo*, str. 172), a najmä ak si uvedomíme ideový zmysel bohatierskych činov jeho epických hrdinov, vytvorených podľa vzoru ľudového rozprávkového hrdinu.

Podstatnou črtou ideového zmyslu obrazu Bottovho hrdinu okrem toho,

---

[5a] Sám Melicherčík túto otázku znovu — a správne — rieši v neskoršej štúdii *Ľudovít Štúr a ústna ľudová slovesnosť* (v zborníku Ľudovít Štúr. Život a dielo, Bratislava 1956, 283—296), kde hovorí, že Štúr svoj „záujem o ústnu ľudovú slovesnosť a jej štúdium spojil organicky so základnými potrebami súvekej slovenskej spoločnosti a že tento záujem usústavnil s celkovými ideologickými a kultúrno-politickými potrebami a požiadavkami svojej doby" (str. 290). Avšak napriek tomuto podstatne odlišnému novému názoru na Štúrove folkloristické teórie Melicherčík svoje staršie súdy o nich výslovne nekorigoval; preto sa nazdávame, že polemika s nimi nie je ani teraz neaktuálna.

že v ňom vidíme premietnutie básnikovej subjektívnej vôle po čine, je totiž už spomenutá hlboká jednota hrdinu a priestoru, v rámci ktorého pôsobí. Pri Bottovej alegórii je dôležité nielen to, že podáva obraz Slovenska ako obraz zakliatej krajiny z rozprávky,[6] ale predovšetkým to, že priamo a bezprostredne z tejto zakliatej krajiny vyrastá šuhaj-hrdina, prinášajúci krajine odkliatie a nový život. Raz ako by priamo vyrástol zo skaly uprostred praskotu hromov *(Orol)*, druhý raz sa zrodí zo svitu hviezdy, ktorá sa prebije cez mraky *(Svetský víťaz)* a inokedy znenazdania vyskočí „z voňavých kvietkov" lipy *(Poklad Tatier)*. Znamená to vari niečo iné ako to, že Bottova „zakliata krajina" sama v sebe skrýva zárodok svojho odkliatia, že sama zo svojho lona, zo svojich prírodných živlov je schopná zrodiť hrdinu, ktorý jej prinesie definitívne oslobodenie z pút starého veku? Sotva, pretože akýkoľvek iný výklad by sa musel uchýliť buď k vonkajškovému preceneniu rozprávkovej mechaniky, ktorá je v Bottovej alegórii záležitosťou čisto formálnou (je jedným z epických rozprávkových „postupov"), alebo by musel nezbadať tú jednotu hrdinu a prostredia, ktorá dovoľuje hrdinovi bezprostredne z tohto prostredia vzísť a potom ho premeniť na podstatne novú kvalitu.[7] Táto jednota, prirodzene, neznamená ani „totožnosť" hrdinu a prostredia (alebo inak povedané „prírody"), pretože hrdina premieňa prostredie i silou svojho ducha (tým, že je povolaný „k svetotvorným činom", ako napr. *Svetský víťaz)*, ale neznamená ani jeho samoúčelné vyvýšenie nad prostredie, pretože zmysel jeho existencie nie je prosto v hrdinských skutkoch ako takých, ale v tom, aby pomocou nich splnil svoje poslanie voči prostrediu, ktoré ho zrodilo.

Epický hrdina mladistvých Bottových básní, jeho rozprávkový „šuhaj" i *Svetský víťaz* sa teda svojím podstatným ideovým zmyslom nevymyká z rámca štúrovského romantizmu, nevychyľuje sa jednostranne ani sme-

---

[6] Charakteristické črty tohto obrazu veľmi výstižne opísal J. Marták, takže nám stačí iba citovať: „Je to krajina zaľahnutá chmárami, pusté háje, tmavé javoriny, pošmúrne doliny, spráchnivelé lipy, holé skaly, nad nimi tajomné oblaky, chladný mesačný svit, búrky a vetriská, v nich mramorové chrámy, pomníky minulosti. Tieto najrozličnejšie zakliate scenérie oživené sú na jednej strane túžiacimi šuhajmi, driemajúcimi orlami a sokolmi, smutnými holubmi, sklonenými starcami a inými roztúženými dobrými bytosťami, na druhej strane zlými bytosťami, šarkanmi, hadmi, ježibabami, dobyvačnými rytiermi, udržiavajúcimi zakliaty svet v svojej zlej, nežičlivej moci." Úvodná štúdia k *Súbornému dielu Jána Bottu*, str. 31.

[7] Domnievame sa, že to prvé sa stalo J. Martákovi, keď akosi precenil význam „abstraktnej roviny romantického symbolizmu" v Bottových epických básňach, to druhé V. Kocholovi, keď tvrdil, že Botto sa „vyznačuje... kultom ‚romantického' hrdinu, vyvýšeného nad masy i prírodný svet" a že preto „nedosahuje nielen jednotu človeka so spoločnosťou, ale niekedy ani s prírodou." *Poézia štúrovcov*, 1955, str. 343.

rom k subjektívnemu „titanizmu", ani sa nerozplýva v nejakom bezobsažnom, napodobňujúcom folklorizme. Je stelesnením idey romantického individuálneho činu, ale činu štúrovsky zdisciplinovaného, to znamená nadosobne zameraného. Stupnicu tvárí epického hrdinu štúrovskej poézie obohacuje predovšetkým celkom osobitým spôsobom svojej básnickej existencie, teda rozprávkovo-alegorickou formou, ktorou ho básnik zobjektívňuje.

Ak sa teraz vrátime ku Krčméryho charakteristike Bottovej alegórie a aplikujeme ju na básnikove rané plody, vidíme, že Krčméry vystihol jej podstatnú črtu v jednom: v tom, že tu nad zdanlivou „bezúčelnosťou", resp. vonkajšou samoúčelnosťou rozprávkových postupov vládne jasne uvedomený účel čiže zrejmý nadindividuálny ideový zámer. Menej priliehavá, resp. menej presná je v tejto súvislosti Krčméryho veta o básnikovej „túžbe zameranej do večnosti". Lebo ak máme na mysli Bottovu túžbu po čine, ktorá sa v jeho mladistvej tvorbe zreteľne odráža a je vlastne i vnútorným inšpiračným zdrojom jeho alegórie, možno iba znovu konštatovať, že táto túžba bola „zameraná" konkrétne dobovo, že je neodmysliteľná od povedomia historickej prelomovosti času prítomného, Bottom i celou generáciou práve prežívaného. Sama táto túžba má teda reálnu, historicky konkrétnu motiváciu a práve také aj ideové zameranie. Pravda, pokiaľ ide o sám charakter činu, o jeho, možno povedať, svetonázorový aspekt, je nevyhnutné vidieť na ňom pečať „večnej" sféry mravného dobra a teda súvislosť s básnikovým filozofickým idealizmom a náboženským transcendentalizmom. Je preto prirodzené, že ani Bottova alegória nemohla sa vyhnúť momentu onej preryvnosti medzi ľudským subjektom a objektívnou realitou, o ktorej sme hovorili pri alegórii Hostinského. No predsa nemožno nevidieť, že medzi Hostinského a Bottovým alegorickým útvarom je i základný rozdiel. Hostinského alegória bola postavená nad určitou konkrétnou udalosťou, vyšla z „reálneho materiálu", ale „pravý" ideový zmysel tohto materiálu hľadala kdesi mimo neho, vo sfére „večnej" morálky, večného boja dobra so zlom; *preto* si túto konkrétnu udalosť transponovala do fantastickej podoby alegorického boja „proroka" a „šuhajov" so zlými duchmi a inými personifikovanými predstaviteľmi „zla". Naproti tomu základným „materiálom" Bottovej alegórie bol neurčitý cit, neurčitá túžba, poznačená síce transcendentálnym poňatím dobra a zla, ale upínajúca sa ku konkrétnej spoločenskej aktivite; tento cit a túžba vliali sa do alegorickej formy básnickej rozprávky preto, lebo sa chceli skonkrétniť, akosi sa zhmotniť, urobiť sa „názornými" a tým spoločensky pôsobivými. Rozdiel je teda predovšetkým v gnozeologickom zacielení, smerovaní oboch útvarov: Hostinského smeruje od reality do básnickej abstrakcie, Bottov naopak od abstrakt-

ného citu ku konkrétnej, názornej objektivizácii. A v tom vidíme i podstatu tajomstva Vlčkom konštatovaného javu, že alegória Bottovým výtvorom „ceny neuberá, lež vdychuje im zdvojenú silu". Tak je to aj pri počiatočných Bottových prácach, i pri rešpektovaní ich „mladistvosti" a životnej nevyzretosti (hovorili sme predsa o tvorbe sedemnásť-osemnásťročného mladíka).

3

Roky 1848—1849 zasiahli do vývinu Bottovej poézie práve tak hlboko ako do vývinu ostatných štúrovských básnikov. Dôsledky tohto zásahu pre Bottu vystihol M. Pišút: „Revolúcia prerušila jeho tvorbu vo chvíli, keď strojil plány na širšie kompozície. To, čo vyrastalo z predrevolučných nálad, z bojového optimizmu, v období reakcie sa lámalo do elegického spomínania a mesianistického veštenia novej revolúcie, ktorá slovenskému ľudu prinesie skutočné oslobodenie." *(Literárne štúdie a portréty,* 1955, str. 134.) No to, čo je v tomto konštatovaní zvratu v Bottovej tvorbe povedané všeobecne, treba doplniť odpoveďou na otázku, aké konkrétne dôsledky vyplynuli z tohto zvratu pre umeleckú stránku Bottovej poézie v porevolučnom období. Dôsledkom, ktorý hodno spomenúť na prvom mieste, je fakt, že v časti Bottovej porevolučnej tvorby vzrastá závažnosť alegórie, a to v akejsi samoúčelnej, „čistej" podobe. Ak sme predtým v alegórii videli predovšetkým určitý básnický prostriedok na zobjektívnenie Bottovho aktívneho životného pocitu, postoja, teraz dostáva alegória neraz črty predovšetkým výlučne estetickej kategórie, akéhosi apriórne existujúceho básnického postupu, zvonku prikladaného na tému. Vidieť to napr. na tom, že Botto alegoricky spracúva témy niektorých príležitostných básní (napr. báseň *4. august 1863)* alebo sa pokúša pestovať alegóriu práve ako určitý básnický postup (napr. báseň *Na brehu Rimavy,* ktorú v podtitule priamo vyznačuje ako „alegóriu"). Pravdaže, i v týchto prípadoch Botto básni o veciach nadosobných, národných, jednako však medzi témou a „postupom" nie je tu už taká organická jednota ako predtým. Spôsob „poetického uchopenia" témy je tu akosi príliš zreteľný.

O vzrastajúcom Bottovom sklone k alegorizovaniu svedčí napr. i nové, alegorické spracovanie témy, ktorú bol už predtým stvárnil spôsobom nealegorickým. Máme na mysli *Povesť Maginhradu* z r. 1846, ktorú mladý Botto spracoval skutočne ako „veršovanú povesť", hoci s veľkou dávkou subjektivizácie pri podávaní deja a s určitými aktualizačnými narážkami (najmä v závere). Keď sa neskôr k tejto téme vrátil ešte raz (údajne r. 1849, uverejnená bola však až v Lipe II, 1862), urobil z nej už *Báj Maginhradu,* pričom namiesto epického príbehu povesťového zaujala ho

teraz symbolická báj o zakliatom husitskom vojsku, čakajúcom v hrade na svoju hodinu. To znamená, že ak ho nedávno lákala téma hradu konkrétnymi ľudskými osudmi jeho niekdajších obyvateľov, teraz v ňom videl predovšetkým alegorický symbol zakliatej sily, pripravenej dať sa do boja „za novými nádejami".

So sklonom k zdôrazňovaniu estetickej „kategoričnosti" alegórie súvisí i jav, že z Bottových alegorických básní porevolučných sa stráca postava konkrétneho hrdinu a že sa v nich preto nevyhnutne oslabuje niekdajšie epické jadro alegorického útvaru. To znamená, že Botto teraz už nealegorizuje hrdinu a jeho činnosť, ale predovšetkým *ideu.* A hoci túto ideu navlieka na postavy, napospol s veľmi neurčitými kontúrami, tieto postavy nevystupujú už ako nositelia alebo vykonávatelia prítomných dejov, ale iba ako symboly dejov budúcich, v diaľke sa ešte len črtajúcich. Takou postavou — symbolom je „On" alebo „Neznámy" z básne *Znamä* (z rokov 1848/49) i „milióny šuhajov", zjavujúcich sa v závere básne *Krížne cesty* (z roku 1858). A podobnú úlohu byť symbolom idey (tentokrát idey slobody Slovenska) má i „Biela panna" z básne *Báj Turca* (z r. 1867).

Básňou, v ktorej sa toto hľadanie novej náplne i podoby alegórie najcharakteristickejšie odráža, je *Povesť bez konca* (z roku 1850), oddávna pokladaná za jednu z najpôsobivejších Bottových skladieb. (Vajanský jej nenachádza páru „nielen v našej slovenskej, ale vôbec slavianskej spisbe".)

Príznačné je predovšetkým to, že hrdina básne, ktorým je sám rozprávač, nebojuje o svoju Zlatú pannu — slobodu, ktorá sa mu zjavila a zmizla, ale že ju *hľadá,* že chodí po jej stopách z krajiny do krajiny; a keď už príde do „sedemdesiatej siedmej krajiny", ktorá je krajinou „Všeslava" a v ktorej z tej strany, „odkiaľ slnko vychodí: odtiaľ prísť musí tá panna Zlatá a s ňou deň slávy slobody", vtedy jeho rozprávanie náhle končí a povesť ostane „bez konca". Naplnenie zmyslu alegoricky podaného „príbehu" je teda odkázané do neurčitej budúcnosti. A práve táto neurčitosť je v priamom vzťahu so zdvojenou alegoričnosťou básnického rúcha skladby. Alegorický význam má totiž nielen postava — symbol Zlatej panny, ale i postava rozprávača, splývajúca s osobou básnika, ktorý sa tu vlastne prvý raz nepokryte stotožňuje s postavami svojich alegorických hrdinov. Cez postavu rozprávača dostáva potom alegorický význam i zdanlivo vonkajší rámec príbehu: rozprávač totiž začne rozprávať svoju povesť večer na priadkach, keď „sa šuhajcom driemať začína" a „priadkam vretienka padajú" a chce ich svojím rozprávaním zadržať pri bdelosti cez celú noc, až „kým na deň zazvonia". I týchto poslucháčov, i čas večerný a budúcu dobu rannú tu opriada všeobjímajúca sila básnikovej

alegorickej symboliky, ktorá sa tu manifestovala naozaj jedinečným spôsobom.[8]

Súčasne s touto premenou niekdajšieho rozprávkového hrdinu-šuhaja na čiry alegorický symbol-ideu rástol však v Bottovom básnickom vedomí do svojej konečnej podoby nový epický hrdina. Mladý básnik sa už bol s jeho postavou raz stretol, no bolo to stretnutie iba letmé, povrchné, ktoré nezanechalo za sebou hlbšiu básnickú stopu. *Picseň Jánošíkova,* vpísaná Bottovou rukou do zábavníka levočskej mládeže 24. novembra 1846, ešte len nesmelo prekračuje tradičný a konvenčný rámec jánošíkovských valedikcií, známy v slovenskej literatúre už od čias *Tablicových Slovenských veršovcov* (II, 1809). Zato však *Smrť Jánošíkova,* komponovaná v rokoch 1848—1858 a prvý raz uverejnená v Lipe II (1862), je nielen dielom celkom originálnej kvality v bohatej slovenskej literatúre jánošíkovskej, ale i kvalitatívne novým činom Bottovým na jeho ceste za novým hrdinom. I tento raz sa Botto pri formovaní svojho hrdinu oprel o ľudovú tradíciu, pravda, bola to tradícia oveľa „realistickejšia", sociálne uzemnenejšia než tradícia čisto rozprávková, a preto tento nový Bottov hrdina je i oveľa reálnejší a uzemnenejší než hrdinovia jeho mladistvých básní. Básnik sa k ľudovému poňatiu svojho hrdinu i otvorene hlásil v úvodnej poznámke k prvému odtlačeniu básne (Lipa II, 251): „Jánošík — ako známo — je osoba historická z počiatku predošlého stoletia, pred uvedením urbára živšia, keď ešte osud ľudu cele od svevole panskej závisel. História a zákon ho — jako zbojníka — odsúdili; ale povesť ľudu, v ktorej až posiaľ žije, zmyla ho od vín. Ja v prítomnej práci vzal som si stanovisko toto poslednie a podľa rozprávok pokúsil som sa napísať zlomky tieto, predstavujúc ho v nich ako hrdinu národnieho." Pravda, i pri takomto básnickom „stanovisku", ktoré sa na hrdinovi jasne odráža, dostal obraz Jánošíka v Bottovej básni i také podstatné črty, ktorých pôvod nemožno hľadať nikde inde ako v duši básnika samého. A vari práve preto, že v Bottovom Jánošíkovi sa stretla duša ľudu s dušou samého básnika, stal sa tento hrdina hrdinom akoby problematickým, záhadným, ba priam vyzývajúcim k polemike. Hľa, čo o ňom píše Vajanský, keď sa znovu predstavil verejnosti vo vydaní *Bottových Spevov* (1880): „Ako sa mohol taký silný talent zadržať v svojom prúde, ako mohol nedospievať svoju vysokú dumu, to mi zostane hádkou. Jánošík v tej podobe, ako si ho ľud maľuje a predstavuje, bol by mojím zdaním

[8] Dobre to postrehol Št. Krčméry, ktorý o tejto stránke *Povesti bez konca* napísal: „Táto povesť o hľadaní ‚Zlatej panny' má však rámec dvojitý, dokonale uzavretý a mnohovýznamný. Je to i rámec i organická časť básne koncentricky roztočenej, pričom v jadre i na okrajoch preniknuté je všetko symbolikou." *Výber z diela IV,* 1955, str. 97.

vítaným predmetom čistej epiky. Tam by sa vyrážala postava jeho jasne a veľkolepo; on jediný činný uprostred toho ‚nemého ľudu', ktorý ‚nič viac nevie o sebe, iba že ho bolí', mal by sa niesť na perutiach skutkov, mal by činne dokazovať svoju lásku k ľudu. Ale Bottovský Jánošík zablúdil na pole lyriky a reflexie, ktoré pristanú skôr ústam neskoršieho povedomého milovníka svojho ľudu." *(State o slovenskej literatúre,* 1956, str. 372.)

Odhliadnuc od toho, že sa tu postavili proti sebe dve odlišné estetické koncepcie poézie, romantická, neuznávajúca útvar „čistej" epiky, a realistická, požadujúca prísnu integráciu jednotlivých básnických druhov, je vo Vajanského polemike s Bottovým hrdinom skryté i nepochopenie skutočnej pôdy, z ktorej tento hrdina vyrástol. Sám Botto zaiste nie bez hlbšieho dôvodu zdôrazňoval, že v Jánošíkovi chce vytvoriť postavu „hrdinu *národnieho*" (1862) alebo *„junáka slobody,* v ústach slovenského ľudu žijúceho" *(Spevy,* 1880). Obidva tieto atribúty hrdinu sú neodmysliteľné od historického stavu *národa* a jeho *slobody* v čase, keď tento hrdina v básnikovom vedomí dozrieval do svojej konečnej podoby: je to situácia veľkého národného poníženia, v ktorej vidina slobody, len nedávno sa vznášajúca priam na dosah ruky, unikala do nedohľadných, neurčitých diaľok. Na takúto situáciu reflektuje básnikovo vnútro, keď posiela do sveta svojho hrdinu a tak trochu sa bojí o jeho osud:

Oj, city moje, iskry hromové!
Čože robíte taký zhon?
Veď vás už idem v slzách i slove
z úzkych prsov vypustiť von!

Ej hej! vypustiť — ach! ale ako?
vy rozkoše, žiale moje!
keď to od srdca k srdcu deľako —
a tým svetom tak chladno je!

(Úvod)

Je to niečo podobné, ako keď sa Sládkovič v úvode *Detvana* priznáva, že chce vyspievať tichú krásu slovenskej dediny a ideál „voľnej svetlej diale", nie hrdinské skutky svojho Martina. Ani Botto *nechce* písať hrdinský epos, nechce, aby sa v jeho básni postava hrdinu „vyrážala jasne a veľkolepo", on chce predovšetkým vysloviť svoje „city", ktorých žeravosť mu v chladnom okolitom svete ide roztrhnúť hruď. Uvedomuje si síce, že téma, do ktorej hodlá vteliť svoje city, je vhodná na vystavanie veľkolepého heroického eposu („Ináče jeho hrdinské činy nájdu ešte podistým spevca svojho, ktorý jich dúkladnejšie oslávi", hovorí v sprievodnom „poznamenaní" v Lipe), ale preňho nie je práve teraz takýto epos aktuálny. Priliehavejšou sa mu vidí skromnejšia forma „romance"

(takým podtitulom je označená *Smrť Jánošíkova* pri prvom uverejnení), i keď elegicky podfarbenej, ale takej, ktorá mu dovolí v najväčšej možnej miere byť osobným a nezastierať prudko víriace city jeho vnútra. Tento básnik nechce referovať o tom, čo *bolo*, nech by to boli samé „veľkolepo" hrdinské skutky, on chce utvrdzovať seba i svojich vrstovníkov v tom, čo *bude*. Taký bol zmysel jeho poézie, keď ukazovala hrdinu v aktivite, a taký istý má byť zmysel jeho básne, ktorá ukáže nového hrdinu spútaného, v nečinnosti. Predtým sa v jeho alegórii objektivizovala túžba po čine, ktorý prinesie svetu nový vek, teraz sa v jeho alegórii nad tragikou nečinnosti chce objektivizovať viera, že nový vek predsa raz príde:

Ej, počkajteže len, keď noc stoveká,
noc poroby raz sa stratí —
keď v svetle pozná človek človeka,
ľudia prerečú odkľati;

keď sa im mladé krídla rozviažu,
ich let mrákavy prebrodí:
oni, sokoli, svetu ukiažu
cestu ku slnku slobody!

(Úvod)

Takto chápe Botto zmysel tragiky „hôrneho chlapca", svojho „junáka slobody", ktorého v súčasnom „chladnom svete", „víchor širokej vôle, v prsiach mladistvých zrodený... nesie — ku šibeni". Tragický zlom objektívneho behu sveta, akým boli pre štúrovské hnutie roky 1848—1849 s nasledujúcim obdobím mrazivej absolutistickej reakcie, nemohol sa neodraziť i na konkrétnej podobe básnickej existencie Bottovho hrdinu. Ak bol predtým tento hrdina výrazom básnikovej nielen nádeje, ale priam istoty, že nový vek klope na dvere (a preto bral na seba rozprávkovo-optimistickú podobu „svetského víťaza"), teraz sa cez jeho tragickú podobu spútaného a na smrť odsúdeného „junáka slobody" prediera výraz už iba nádeje. No o nič menej osobného heroizmu a dejinného optimizmu nie je teraz potrebné k nádeji, než bolo nedávno potrebné k istote. Vajanského výčitka, že Botto pri jánošíkovskej téme nevyužil príležitosť a namiesto epiky „zablúdil na pole lyriky a reflexie", nezasahuje svoj cieľ. Botto zašiel na toto pole celkom vedome a hoci sa tu naozaj nesústreďoval na opisy „veľkolepých" skutkov svojho hrdinu, *atmosféra* hrdinstva sa z jeho básne o Jánošíkovi predsa nestratila.

Ostatne to „pole lyriky a reflexie" nie je v Bottovej básni také číre, ako by vyznievalo zo slov Vajanského. Lebo hoci dej *Smrti Jánošíkovej* je skutočne iba zlomkom z látky, súcej na veľkú epickú stavbu, tento

zlomok je organicky ucelený, v sebe zaokrúhlený. Jeho skromná epická niť sa odvíja logicky od obrazu zlapania hrdinu cez obrazy jeho čakania na popravu až po obraz popravy. Prológ básnika a rozprávkový epilóg (9. kapitola) dojem ucelenosti ešte zvyšujú. Množstvo, ba prevaha lyrických a reflexívnych prvkov tento organizmus nemôže zrušiť: ono ho iba modifikuje do slohovej tvárnosti epického útvaru „romantického" práve tak, ako je to pri rozsiahlych básnických skladbách Sládkovičových (pri *Marine* a najmä pri *Detvanovi*).[9] Pritom je na prvý pohľad zrejmé, že veľká časť týchto reflexívnych prvkov je proveniencie folklórnej (poukázal na to dostatočne jasne Št. Krčméry a po ňom R. Brtáň), že Botto neraz priam „cituje" frázy z ľudovej poézie, a že tieto prevzaté lyrické prvky na nerozoznanie splývajú s prejavmi Bottovho lyrizmu čisto subjektívneho. Bottovi sa takto podarilo vytvoriť skladbu, ktorá je poeticky vari najpôsobivejším dokladom romantického druhového synkretizmu s koloritom výrazne slovenským, to znamená štúrovským, ktorý je príbuzný spôsobu spájania epického a lyrického živlu vo folklórnej básnickej tvorbe, ale na ktorom je súčasne zreteľne vyrazená výsostne osobnostná pečať tvorcu. Takýto charakter *Smrti Jánošíkovej* i básnikovo skladobné umenie veľmi pekne formuloval Štefan Krčméry: „Z týchto roztratených zvukov, prostonárodných i svojich, ale nerozoznateľných, uhádol Botto stvoriť symfóniu širokého letu. Slovenskú rapsódiu, v ktorej vyspieval život slobodnej junače na Kráľovej holi, ťažký osud poddaných, smútok zradených, nárek milej, bezradnosť národa i odvahu, i dobré nádeje." *(Výber z diela* IV, 1955, 98.)

Na akom stavebnom princípe umeleckom je táto skladba vystavaná, čo z onýchzlomkov" epopeje napokon vytvára ucelenú „symfóniu širokého letu"? Ako vždy, keď chceme preniknúť do vnútorných zákonitostí básnického diela, treba si aj teraz uvedomiť reálne životné pozadie, na ktorom toto dielo vzniklo. O jeho objektívne spoločenskej stránke sme už hovorili, treba sa však zmieniť i o jeho stránke subjektívne tvorivej. Vezmime si opäť na pomoc — pre lepšie rozlišovanie — tvorivé rozpoloženie mladého Bottu v predrevolučných rokoch. Vtedy jeho tvorba vyvierala z pocitu zjednotenosti s dobou, už-už plodiacou očakávaný nový vek, tam pred naším zrakom, po rozhodujúcom zásahu hrdinu, „tma" starého veku ustupovala „zlatým lúčom slnka", prinášajúcim „deň spasenia", tam rozprávkový hrdina Bottovej poézie vyrastal z vedo-

[9] Preto mohol M. Pišút práve na podklade kompozičnej stránky *Smrti Jánošíkovej* plným právom vyhlásiť, že tu nejde ani o alegóriu, ako sa nazdával Vajanský, ani o baladu (čo tvrdil Brtáň), ale „o romantický epos, osnovaný na ľudovej poézii". *Lit. štúdie a portréty*, 1955, str. 146.

mia hlbokej, historickej jednoty indivídua a prostredia. Po revolúcii sa práve táto jednota narušila: individuálne vedomie ostalo teraz so svojimi túžbami po „novom dni" zradené, sklamané a — osamotené. Preto nie je nič neočakávaného alebo nepochopiteľného, ak namiesto pocitu, že hrdina drží v rukách „berlu sveta", ktorou môže svet premieňať *(Svetský víťaz)*, opantáva teraz vedomie hrdinu (a básnika s ním) pocit akejsi historickej nevhodnosti, nečasovosti („my skoro spať musíme, bo sme skoro, vstali!"). Trpké vedomie rozpornosti básnikovho subjektu a objektívneho sveta stáva sa životným pozadím Bottovej tvorby a do skladby sa premieta ako rozpor medzi novým epickým hrdinom a prostredím, v ktorom tento hrdina existuje. Bolo veľmi príznačné práve pre *tento* básnikov životný pocit, že prvé odtlačenie básne r. 1862 uviedol takýmto mottom z Kráľovho *Zverbovaného:*

Neznáte už ľudia, ani znať nechcete,
Čo je mladý šuhaj na tom širom svete; —
Keď žilky ihrajú jak mušky na slnci,
A mysli behajú jak bublinky v hrnci.

Zmysel tohto citátu nie je iba v Bottovej „rozpomienke na vlastné mladé roky v Levoči" (J. Marták, cit. štúdia, str. 61), ale predovšetkým v pripomenutí podstatného ideového zmyslu, ktorým je naplnená Kráľova báseň: v aktualizovaní myšlienky rozporu medzi „mladým šuhajom" a ľuďmi, ktorí ho nechcú pochopiť, rozporu medzi subjektívnym rozpoložením jednotlivca a objektívnym stavom „šíreho sveta". Práve táto idea, ktorú v predrevolučnej poézii nik nevyslovil tak zreteľne ako Janko Kráľ, stala sa teraz pre Bottu aktuálnou: vystihovala stav jeho vlastného vedomia. Potvrdil to hneď prvými veršami svojej básne (citovali sme ich vyššie), ktoré sú akoby ozvenou citátu z Janka Kráľa.

A tu je i vysvetlenie, prečo sa témou Bottovej básne stala práve *smrť* Jánošíkova a nie jeho hrdinské skutky. Za danej objektívnej a subjektívnej situácie bola Bottovi na vyjadrenie vlastných citov, na ich objektivizovanie najvhodnejšia téma, ktorá už sama v sebe prinášala moment hlbokého (t. j. tragického) vnútorného rozporu. Osud onoho skutočného a potom ľudom mýtizovaného hrdinu, protipanského odbojníka a „junáka slobody" bol schopný dať Bottovi takúto tému: veď sa v ňom skrývala hlboká tragika rozporu medzi hrdinským, „veľkolepými" skutkami opradeným životom slobodného človeka a potupnou smrťou po stáročia o slobodu okrádaného poddaného raba. Táto téma v podobe, v akej žila uprostred ľudu, priam sa ponúkala básnikovi, aby do nej vložil svoje ideové semeno, aby ju oplodnil svojimi citmi, ktoré ako „iskry hromové" práve burácali v jeho hrudi. On tak urobil a do „starej"

jánošíkovskej tematiky vložil tragický pocit rozporu medzi ideálom slobody a ťažkou skutočnosťou poroby, rozporu, nedeliteľne sa dokýkajúceho života jednotlivca i života národa. A v tom je základná ideová osnova Bottovej básne, z ktorej vyrastajú i jej jednotlivé kompozičné postupy.

„‚Jánošík' by mala byť báseň hrdinská... So smrťou sa nepočína!", duplikoval Bottovi tvrdošijný Vajanský *(State o slov. lit.*, 1956, str. 371), ktorý nasilu chcel od básnika „epos". Pri tomto zápale nezbadal, že *Smrť Jánošíkova* „hrdinskou básňou" naozaj je (čo možno Vajanskému odpustiť, pretože azda nepokladal i tragiku za potenciálnu súčasť hrdinskosti) a že smrťou hrdinu naozaj nepočína. Bottova báseň sa predsa začína najveľkolepejšou oslavou voľného hrdinského života Jánošíka a hôrnych chlapcov vôbec, najkrajšou oslavou zbojníctva ako sociálneho javu, aká kedy bola v slovenskej literatúre vytvorená. Je pravda, veľkoleposť tejto oslavy je priamo úmerná hĺbke tragiky i ponurosti scenérie, do ktorej sú vložené ďalšie obrazy básne, no to sa už dotýkame priamo umeleckej metódy, ktorou Botto vo svojej básni pracuje. Je ňou metóda adekvátna vyššie vyloženému pocitu (i faktu) rozpornosti básnika a sveta, metóda *kontrastu.* Veľmi dobre ju postihol už Jaroslav Vlček, ktorý síce podobne ako Vajanský videl „umeleckú štrbinu" *Smrti Jánošíkovej* v nedostatku epičnosti a v prevahe elegičnosti, no „bohatú náhradu" za tento „kaz" nachádzal v tom, že „Botto znamenite účinkuje kontrastom. Trpiaci, zadumaný šuhaj, prv na slobode, spakruky siedmich drábov porážajúci, teraz bezvládny a tichý; mlčiaci tupý ľud, ktorý kedysi hlasno ho vítaval; nariekajúca milá a suroví kati; temný, stuchnutý žalár a utešený, v slnku sa kúpajúci kraj — to sú obrázky, pri ktorých zabúdame na kompozíciu *Smrti Jánošíkovej." (Dejiny lit. slov.*, 1923, str. 320.) Pravda, ak Vlček pri týchto veciach „zabúdal" na kompozíciu básne, to nasvedčuje tomu, že mal pred očami akúsi abstraktnú kompozíciu, lepšie povedané nejakú apriórnu kompozičnú schému (veľmi pravdepodobne takú, akú požadoval od Bottu Vajanský: schému „čistého" eposu). Pretože ak sa na *Smrť Jánošíkovu* dívame ako na živý, konkrétny umelecký fakt, musíme práve pri Vlčkom vymenovaných kontrastných motívoch myslieť na jej kompozíciu. Nemáme tu totiž pred sebou iba jednotlivé, náhodne rozhodené ligotavé kamienky neorganizovanej mozaiky poetických dojmov, ale súčasti centrálne riadeného kompozičného plánu.

Všimnime si len, ako metóda kontrastu organizuje stavbu takmer každej kapitoly Bottovej básne. Prvá kapitola je postavená na kontraste obrazu družiny v jej sláve, keď mala na čele Jánošíka, a družiny bez kapitána, opustenej, nečinne smútiacej. Druhá kapitola ukáže najprv Jánošíka v plnej sile, bojujúceho s presilou drábov, potom Jánošíka zla-

paného, bezmocného. Z tretej kapitoly presvitá kontrast bezcitného „*čierneho* mesta" s temnou väznicou Jánošíka a obrazu jeho milej, zjavujúcej sa ako „vtáča *bielo*" a vylievajúcej v dlhej piesni tragiku svojho vrelého citu k hrdinovi. Štvrtá kapitola svetielkuje protikladom „štyroch stien plesnivých", medzi ktoré je zavretý Jánošík, a nekonečného priestoru jeho sna „o slávy báječnom úsní", kým piata kapitola nás priamo frapuje ostro vyhroteným kontrastom medzi osobnou morálkou hrdinu a „vlčím zákonom" spoločnosti, ktorá ho ide odsúdiť. Dramatizmus šiestej kapitoly nesie protiklad medzi obrazom hrdinu, i pred popravou mysliaceho na spásu ľudu, a obrazom ľudu, trpne sa prizerajúceho nastávajúcej tragédii. Celá siedma kapitola je jediným veľkým kontrastom medzi mocne vytrysknuvším prúdom voľných predstáv o niekdajšom slobodnom živote, ktoré zaplavujú myseľ Jánošíka, a holým faktom, že Jánošík stojí „vstred černovojska pod šibenicami". A napokon v ôsmej kapitole kontrastuje počiatočný obraz pochmúrnej, akoby zakliatej krajiny po Jánošíkovej smrti so záverečnou, i keď nesmelo vyslovenou myšlienkou novej nádeje. Jediná kapitola, ktorá nemá nijaké vnútorné napätie, vyjadrené kontrastom, je posledná, deviata kapitola. Tú však pre jej rozprávkovú symboliku, „zvečňujúcu" ľudový jánošíkovský mýtus, možno pokladať celú za kontrastný protipól jánošíkovskej tragiky, sugestívne vyjadrovanej predchádzajúcimi kapitolami básne.

Všetky tieto čiastkové kontrastné vzťahy medzi základnými motivickými prvkami jednotlivých kapitol spája do súvislej, ucelenej kompozičnej klenby idea kontrastu podstatného, platného pre báseň ako celok. Štefan Krčméry ju videl takto: „Podstatou *Smrti Jánošíkovej* je spor mesta a dediny. Dedina mu je farebná a spevná, mesto mu je tmavé a tupé. Dedina vystupňovaná mu je, pravda, do najvyšších sfér hôľneho, hôrneho života a mesto stiesnené v čiernu vežu väzenia stredovekého."[10] (*Stopäťdesiat rokov slov. lit.* I, str. 187.) Aj keď túto ideu nenazveme

[10] Hodno spomenúť, ako originálne videl Krčméry prebiehať tento spor i na rytmickom pláne *Smrti Jánošíkovej*. V básni totiž podľa neho prebieha „zvláštny zápas slovenského alexandrína a Mickiewiczovej trinástky" (t. j. verša dvanásťslabičného a trinásťslabičného), pričom tento zápas dvoch veršových rozmerov súvisí s oným sváromesta a dediny tak, že „ľudový, dedinský, slovenský živel cíti Botto alexandrínom. Mestský živel, cudzotu, cíti trinástkou". Potom túto svoju nadmieru zaujímajú myšlienku dokladá konkrétnymi dokladmi o striedaní týchto dvoch rozmerov v jednotlivých kapitolách, ktoré ju robia skutočne presvedčivou, a dochádza k záveru, že rozuzlenie tohto sporu rytmického a ideového „našiel Botto vo výraznej melodickej osmorke (osemslabičnom verši) Zjavenia (kap. IX.), vo vidine sveta budúceho, zmieru, svadby nad svadbami...". Tento Krčméryho výklad veľmi zreteľne dokazuje jedno: že stavebná metóda kontrastu prenikla v *Smrti Jánošíkovej* i do oblasti zdanlivo natoľko iba formálnej, akou je oblasť veršového rytmu.

presne tak ako Krčméry „svárom mesta a dediny" (bola by to idea poňatá príliš mechanicky a nehistoricky), predsa Krčmérymu neuprieme, že ju v podstate správne nahmatal. Vystihol, že základnou ideou a súčasne jednotiacim kompozičným svorníkom básne je svár dvoch protikladných sociálnych síl; na jednej strane tieto sily reprezentuje Jánošík a hôrni chlapci, Jánošíkova milá, i ten pasívny ľud, na druhej strane stoja panskí drábi a ich pomocníci (zradca Gajdošík a baba-zlý duch), čierne mesto a predovšetkým onen „zákon vlčí" ako nespravodlivý výraz moci tejto sociálnej sily. Pritom do tohto protikladného rozloženia sociálnych síl Botto celkom jednoznačne zapája i svoje nacionálne povedomie, pretože z Jánošíka, ľudového „junáka slobody", robí súčasne i „hrdinu národného". A nie je v tom ani anachronizmus, ako sa nazdával Vajanský, ale ani „ukážka nepochopenia základov", z ktorých tento hrdina v svojom pôvodnom folklórnom prostredí vyrástol, ako sa vyslovil A. Melicherčík (*Jánošíkovská tradícia na Slovensku,* str. 142.) Nepokladáme za potrebné znovu opakovať, čo sme už povedali o historicko-spoločenských i subjektívne tvorivých podmienkach Bottovho poňatia Jánošíka a pokúšať sa tým „ospravedlňovať" básnika. Bottova báseň takúto láskavosť nepotrebuje, skôr si zasluhuje správny výklad tých básnických a ideových hodnôt, ktoré v nej objektívne sú.

Melicherčíkova výčitka o „nepochopení" ideových základov ľudového hrdinu v *Smrti Jánošíkovej* spočíva jednak na určitých apriórnych požiadavkách esteticko-druhových, nie nepodobných požiadavkám Vajanského i Vlčka (zjavuje sa uňho názor, ako by bolo nemožné založiť pieseň o slobode na osobnej tragédii hrdinu), jednak na nesprávnom výklade Bottovho textu. Nechajme ho hovoriť samého: „... postavu ľudového junáka slobody nemožno súčasne pochopiť oddelene od toho ľudu, ktorý ju vytvoril. Junák slobody žil, zomrel, ale nezahynul ľud, jeho tvorca a nezahynula myšlienka pokračovať v boji. Botto spieva svoju pieseň o slobode na osobnej tragédii Jánošíka a nie na sile ľudu, ktorý vytvoril z Jánošíka viac, ako mohla znivočiť zločinná panská zlovôľa na šibenici... A čím ďalej stojí ľudový hrdina od svojej žírnej podstaty, od ľudových más, tým viac potrebuje pre svoju veľkosť čarovnosť a mystičnosť. Za takýchto okolností vyúsťuje potom Bottova báseň najprv vo fantastické zasnúbenie Jánošíka s lesnými vílami, potom v presvedčenie, že po Jánošíkovej smrti zarastú zbojnícke chodníčky a nik viac po nich chodiť nebude a konečne i to, že ľud je pri Jánošíkovej smrti pasívny, nerozhodný a akosi nechápavý." (*Jánošíkovská tradícia na Slovensku,* 1953, str. 142.) Pozrime sa najprv na tvrdenia, ktoré sú v tomto citáte, eufemisticky povedané, nepresné. Predovšetkým sled motívov, „oslabujúcich" pôvodnú ideovosť jánošíkovskej tradície, v Bottovej básni je celkom opač-

ný ako v Melicherčíkovej interpretácii, čo rozhodne nie je nijakou nepodstatnou drobnosťou. Organizmus básne predsa nemožno prevracať na ruby a potom interpretovať jeho ideový zmysel. Ak by bol príbeh Bottovho hrdinu vyústil do rozprávkovej fantastiky v polovici básne a až potom nasledovali motívy pasívneho ľudu pri hrdinovej poprave a „pustých" (nie „zarastených"!) zbojníckych chodníčkov, len vtedy by bolo vyznenie básne také, akým ho videl Melicherčík. No ak motív Jánošíkovho zasnúbenia s kráľovnou víl prichádza na samom konci básne, po hrdinovej poprave, nemožno v tom vidieť nič iné ako symbolické vyjadrenie nesmrteľnosti tejto hrdinskej tradície.[11] Ak si však bližšie všimneme aj jednotlivé inkriminované motívy a ich zaradenosť do kontextu, uvidíme, že Melicherčík ani tu neinterpretuje ich „obsah" a zmysel celkom presne. Motív „pasívneho, nerozhodného a akosi nechápavého" ľudu pri Jánošíkovej poprave vyzerá takto:

Ľud okolo šibene — sťa mŕtva[12] *skalina —*
nevzdychne, nezaplače, päsť nezatína.
Ide domov — pomaly — ale dák z nechuti,
čo krok zrobí, to stane, to hlavou pokrúti;
čím diaľ ide, tým mu viac čosi srdce zviera,
dač sa v duši ozýva: Jánošík zomiera!
A to srdca zvieranie viacej neprestane
a hlas ten bude volať na mŕtvych povstanie,
prebije sa cez prsia, cez hory, cez lesy —
bude volať do všech strán: Janíčko, kdeže si?!

(VII. kapitola)

Áno, pasívnosť, nerozhodnosť, „akási" nechápavosť, to všetko je v tomto motíve; ale je v ňom aj niečo iné, protikladné: klíči v ňom aj pochopenie, tuší v ňom i vzrast rozhodnosti, ba dvíha sa v ňom aj presvedčenie o budúcej aktivite ľudu a o zrode nového ľudového hrdinu. Možno teda z týchto veršov vyčítať čo len náznak nejakého defetistického názoru,

[11] Porov. k tomu napr. názor M. Pišúta (*Lit. štúdie a portréty*, str. 149) na ideový zmysel IX. kapitoly *Smrti Jánošíkovej:* „Posledný obraz o Jánošíkovej svadbe s kráľovnou víl nie je únikom do mytológie, ale potvrdením živého jánošíkovského mýtu v ľude. Je to radostný spev o víťazstve vedúcej myšlienky básne, vyjadrenej v speve družíc:

Zaznie pieseň oslávenia,
rozlejú sa zemou zore;
svet zlý padne na kolená —
a náš národ vstane hore!"

[12] Text z roku 1862 na tomto mieste znie: „jak *dáka* skalina".

že so smrťou „junáka slobody" hynie i ľud a „myšlienka pokračovať v boji"? Pravý opak. A podobne je to i s motívom „pustých chodníčkov", ktoré zostali po „švárnej družine" hôrnych chlapcov v ôsmej kapitole. Ak si neuvedomíme, že Botto pracuje metódou umeleckého kontrastu, potom nám, prirodzene, nenapadne vidieť v tomto motíve i pozadie pre ďalší motív šuhajov, pozerajúcich v tie strany, „kde zašiel dobrý junák, Janík maľovaný", ktorý tvorí záver tejto kapitoly:

Pozerajú túžobne, čo sa to tam deje,
ale tam nič nevidať, len leje a leje.
Len ten, kto sa v to vezme, kto bližšie pristúpi,
ten vidí bielych panien veliké zástupy;
ten vidí, o čom ani nesnívajú ľudie:
ten vidí svojím okom, čo len ešte bude.

O zmysle toho, „čo bude", niet pochyby: „biela panna" — ako je známe — vystupuje v Bottovej poézii nie raz ako symbol slobody (pozri napr. *Báj Turca).* Je vari náhodné, že tento symbol dáva Botto tušiť po hrdinovej smrti novým „šuhajom"? Po Jánošíkovej smrti zbojnícke chodníčky u Bottu teda nezarastajú, sú iba „pusté", opustené; no zdá sa, že po nich v budúcnosti, i keď ďalekej, ťažko preniknuteľnej, predsa len ktosi chodiť bude.

Všetky tieto argumenty o Bottovom „spreneverení sa" ľudovým základom jánošíkovskej tradície, ktorých neopodstatnenosť sa dala ľahko dokázať presnejším pohľadom na text básne, majú spoločný koreň: je ním názor o Bottovom „vyvyšovaní" hrdinu nad ľudové masy, o jeho odtrhávaní sa od „žírnej podstaty" ľudového bytia. (O Bottovom kulte „romantického" hrdinu, vyvýšeného nad masy, hovorí i V. Kochol v *Poézii štúrovcov.)* V súvislosti so *Smrťou Jánošíkovou* opiera on tento názor najmä o šiestu kapitolu, v ktorej je obraz Jánošíka skutočne postavený na protiklade s čiernym zástupom nemého ľudu. Predmetom sporu je, zdá sa, predovšetkým charakteristika tohto ľudu, ako ju básnik podáva najprv ústami hrdinu:

no modlime sa radšej za tých biednych ľudí,
za ľud, za ľud nešťastný, za to chorô dieťa,
že by ako ožilo, ako šlo zo sveta! —
Pozri ho, jak omdlieva na nevoľnom loži,
pozri tú tvár vpadnutú — či to obraz boží?!

— — — — — — — — — — — — — —

Oj, ľud biedny, oj, ľud môj? ktože ťa zastane?

A potom i priamo rečou rozprávača:

A ľud nemý jak tôňa vlečie sa dokola.
A ľud slepý — nevidí za bieleho rána:
Zabíja otca svojho, čo ho zo sna zháňa!

Pravda, aby bolo možné na základe týchto veršov hovoriť o jednoznačnom porušení ľudového poňatia Jánošíka a o „kulte romantického hrdinu", treba ich jednak izolovať od celého umeleckého organizmu básne a jednak stratiť zo zreteľa, že Botto na jánošíkovskej téme koncipoval báseň, vyjadrujúcu aktuálny obsah jeho vlastného vnútra, to znamená, vyjadrujúcu pocit rozporu medzi vrelosťou jeho subjektívnych citov a chladom objektívneho „sveta". Je samozrejmé, že táto koncepcia, ktorá sa prejavuje v základnej ideovej osnove básne (na protiklade sociálnych síl dobra a zla), i v umeleckej metóde kontrastu, ktorou Botto pracuje, musela sa odraziť i v poňatí epického hrdinu, ktorý tu má podobu hrdinu tragického. Podstata tejto tragiky nie je vložená do faktu hrdinovej smrti, ale do nezmieriteľného rozporu medzi ním a „svetom"; fakt smrti je iba následkom tohto rozporu. A práve tu treba dobre rozlišovať: kontrast medzi Jánošíkom a ľudom nestojí na tej istej ideovej rovine ako protiklad medzi hôrnymi chlapcami a „pánmi v Budíne" alebo ako protiklad medzi Jánošíkom a „ľuďmi — dravými šakalmi", ani ako protiklad medzi hrdinovou morálkou slobody a „vlčím zákonom" sveta. Pre zachovanie sociálnej, to znamená ľudovej podstaty jánošíkovskej tradície rozhodujúcim však bolo zachovanie tohto protikladu medzi ľudovým poňatím slobodného života a panským „vlčím zákonom", a tento protiklad sa skutočne stal ideovým aj umeleckým základom Bottovej básne. Na takomto základe potom kontrast Jánošíka a ľudu, exponovaný na najtragickejších miestach deja, javí sa ako súčasť básnikovej aktualizácie hrdinovho obrazu, je súčasťou jeho koncipovania Jánošíka ako „hrdinu národného". J. Marták k tomuto problému veľmi správne poznamenáva, že Botto „pod Jánošíkovu šibenicu poslal ľud rokov štyridsiatych a päťdesiatych, ľud nezúčastnený na podujatiach buržoázie, nezískaný ešte pre jej ciele, nedôverujúci a rezervovaný". (Cit. štúdia, str. 63.) Na pozadie takéhoto ľudu, z ktorého štúrovské hnutie chcelo a potrebovalo urobiť národ, umiestnil Botto *svojho* Jánošíka v šiestej a siedmej kapitole, ktorý tu stojí ako víchrom kmásaný strom, koreňami vrastený do „žírnej" ľudovej pôdy, no korunou sa dotýkajúci sféry hrdinstva „národného". Protiklad tohto hrdinu a „čierneho" mlčiaceho zástupu ľudu je obdobou historicky konkrétneho protirečenia medzi štúrovským hnutím a ľudovými masami, ktoré ako objektívny spoločenský fakt ešte nemožno nazvať „odtrhnutosťou" buržoázie od ľudu. Áno, Bottov hrdina, sformo-

vaný v ťaživom porevolučnom období a odrážajúci vnútorný stav samého básnika, stojí pred tvárou smrti *osamotený*, všetkými opustený — to jeho osobnú tragédiu nepochybne zdôrazňuje. I to je pravda, že táto osobná tragédia i mravná prevaha nad „vlčím zákonom" sveta vyvyšuje postavu hrdinu nad jeho okolie (a či sám ľud zo svojho stredu „nevyvýšil" postavu Jánošíka až do sféry hrdinstva rozprávkového?). No sotva možno hovoriť aj o „romantickom" povýšenectve tohto hrdinu, o jeho „odtrhnutosti" od ľudového základu, z ktorého vyšiel, ak tento hrdina zoči-voči smrti myslí nie na seba, ale na osud ubiedeného ľudu a celú svoju duševnú silu sústreďuje na vyslovenie „iskierky nádeje", že pre tento ľud predsa len „svet nový svitá". Ak sa podarilo Bottovi vdýchnuť Jánošíkovi iskru opravdového života, ktorá z neho robí skutočne prežívajúceho hrdinu a nie zmiešaninu prevzatých už hotových motivických folklórnych prvkov, stalo sa to iba preto, že tomuto Jánošíkovi vdýchol dušu *hrdinu štúrovského*. Že doňho vlial kus konkrétneho citového a myšlienkového života svojho i svojej generácie, že ním vyslovil svoje hrdinské presvedčenie o príchode „nového veku" i po trpkých sklamaniach a tragických porážkach, ba práve po nich. Lež tým zároveň dokázal svoju vernosť ľudovej jánošíkovskej tradícii i pochopenie podstaty jej ideového zmyslu, ktorá predsa tkvie v nezlomnom dejinnom optimizme, vo viere v konečné víťazstvo ľudu nad krivdou a neprávosťou.

Pokladali sme za potrebné zaoberať sa podrobnejšie niektorými, podľa našej mienky nesprávnymi názormi na ideový charakter *Smrti Jánošíkovej*, pretože ani jedno z veľkých diel štúrovskej literatúry nebolo opradené takou sieťou nepochopenia a aprioristických predsudkov ako táto Bottova báseň.[13] Táto potreba sa nám zdala o to naliehavejšou, že v ne-

[13] Nemožno nám tu nespomenúť, akým násilným spôsobom sa usiluje V. Kochol dokázať svoju tézu o „úpadku" realizmu u Bottu, používajúc pritom ako argumenty niektoré obrazy zo *Smrti Jánošíkovej*. Napr. známe verše zo záveru prvého spevu „Keď sa my minieme, minie sa krajina..." atď. komentuje takto: „Tu už nejde len o prirovnanie pomíjajúcej a rozpadávajúcej sa družiny k odtrhnutým kvetom, čo by bolo ešte výstižným a realistickým zobrazením, ale aj o zánik oveľa trvácnejšej a od človeka nezávislej skutočnosti, krajiny, ba dokonca celého sveta, ktorý v Bottovej predstave nerozlučne súvisí s úkazmi pomíjajúcimi, s kvetmi i samými šuhajmi, čo už nemožno charakterizovať ako realistický obraz. Botto tu totiž jednak preexponúva význam ľudského subjektu, ktorý nadraďuje objektívnym prírodným danostiam, jednak tieto prírodné skutočnosti, slovenský kraj a celý svet znižuje tým, že ich dáva do nerozlučnej spojitosti so zánikom ľudí i kvetín." (*Poézia štúrovcov*, 1955, str. 322—323.)

Odhliadnuc od toho, že Kochol pripisuje takýto ďalekosiahly význam veršom, ktoré sú citátom zo všeobecne známej ľudovej piesne, dopúšťa sa tu i teoretickej chyby, príznačnej pre vulgárne ideologizujúci výklad básnického textu. Vedie totiž priame a „krátke" spojenie medzi básnickým obrazom a realitou a neberie na vedomie vždy

dávnych rokoch vznikli tendencie ideologicky „kladne" prijímať prvé dva spevy *Smrti Jánošíkovej* ako „krásnu, poeticky vyspelú oslavu ľudového hrdinu, bojovníka za slobodu" a zároveň odmietať zvyšok básne ako „ukážku nepochopenia reálnej revolučnej náplne" jánošíkovskej tradície (Melicherčík). Táto mechanická pseudodialektika, násilne rozkrajujúca jednotný organizmus umeleckého diela ideologickými rezmi na kapitoly „kladné" a „záporné", je, samozrejme, opakom dialektiky pravej, ktorá vidí umelecké dielo ako celok v jeho konkrétne historickej zasadenosti a ktorá jeho základnú jednotiacu ideu neizoluje od reálnej spoločenskej i psychickej situácie, ktorú táto idea odráža.

Nedostatok týchto predpokladov k správnemu dialektickému, marxistickému hodnoteniu *Smrti Jánošíkovej* sa prejaví tým nápadnejšie, že toto dielo odrážalo nielen atmosféru doby, v ktorej vzniklo, ale že sa na tvorivom procese jeho kryštalizácie do konečnej podoby veľmi zreteľne odrazila i zmena historickej situácie v období od jeho prvého uverejnenia r. 1862 po druhé publikovanie v Spevoch r. 1880. Je známe, že tieto dve uverejnenia Bottovej básne predstavujú jej dva pomerne dosť odlišné textové varianty, pričom je dôležité, že textové zmeny, ktoré urobil autor v definitívnom znení, zároveň modifikujú ideový charakter hrdinu i básne celej, prispôsobujúc ho novej situácii slovenského národného života v sedemdesiatych rokoch. Pravda, tieto zmeny nemenia podstatný ideový základ básne, zreteľne však presúvajú prízvuk na nové, teraz

---

prítomnú „konvenčnosť" umeleckého obrazu, to, že je „obrazom" a nie priamym prepisom reality! Botto si predsa sotva mohol naivne predstavovať, že so zánikom jánošíkovskej družiny zanikne celý objektívny svet, on chcel týmto obrazom vyjadriť iba veľkosť straty vodcu družiny, teda *mieru* veci a nie ontologicky vec samu. Prečo by bol obraz, založený na hyperbole, apriórne nerealistický? Kochol tu priamočiaro aplikoval logiku vecných vzťahov na vzťah umeleckého obrazu a reality.

Podobne to robí o pár riadkov ďalej, na str. 323, v súvislosti s veršom, hovoriacim, že keď šuhaji „vatru rozložia na hronskom pohorí: v dvanástich stoliciach biely deň zazorí": „Tým, že Botto pripisuje jánošíkovskej vatre vlastnosti prírodných svetelných zdrojov, na jednej strane síce neobyčajne vyzdvihuje aktivitu jánošíkovskej družiny, keďže je schopná tvoriť nové dni, no na druhej strane sa jej činnosť aj znižuje, lebo sa nezameriava na spoločenský a triedny boj za premenu ľudských vzťahov, ale na zmenu prírodnej reality." — Opäť ide o nepochopenie vnútornej podstaty umeleckého zobrazovania. Veď aj Bottov „biely deň" treba chápať obrazne, symbolicky, nie iba ako „prírodnú skutočnosť", ale ako obraz, ako symbol reality oveľa obsažnejšej. V onom „bielom dni", v jeho symbolike (sám Kochol presvedčivo dokazuje, že u Bottu má symbolika boja svetla a tmy základný ideový význam) je vyjadrená aj spoločenská realita, aj sociálny zmysel jánošíkovskej vatry. Ostatne o pár strán ďalej o tomto obraze Kochol hovorí už trochu ináč: „Tu nejde o jas a deň pre všetkých ľudí, ale iba pre utláčaných a poddaných, pre ľud" (340). Teda predsa je v tom Bottovom „bielom dni" aj spoločenský a triedny obsah?!

aktuálne momenty. Všimneme si preto aspoň stručne charakter týchto textových zmien.

Najprv nám udrie do očú fakt, že text z r. 1880 celkom zjavne zdôrazňuje heroizmus, silu a význam sveta hôrnych chlapcov a že ešte viac heroizuje postavu samého Jánošíka. Dosvedčujú to napr. takéto textové paralely z prvej kapitoly:

Keď jednu zanôťa v zelenej úboči,
dvanástim stoliciam srdiečko poskoči:
Boli časy, boli, ale budú ešte,
daj len, Bože, daj len dobrým chlapcom šťastie!

(1862)

A keď si od zeme chlapci zadupkajú:
dvanástim stoliciam žilky zaihrajú.
Hoj, a keď nad hlavou palošík im blysne:
to až hen v Budíne srdce pánom stisne!

(1880)

A hlas zaletí v štyri sveta strany:
ktože tým pod slncom voľačo zabráni?

(1862)

A jedným sa hlasom ozvú štyri strany:
„My sme u nás doma — my sme tuná páni!"

(1880)

Heroizovanie postavy Jánošíka dobre vidieť na prepracovaní druhej kapitoly. Nielen v tom, že teraz Botto „konkrétnejšie, výraznejšie určuje sociálnu funkciu Jánošíka" (Marták) tým, že jeho zboj označuje ako „boj za pravdu" a proti tyranom, ktorí drú biedny ľud (tento motív v texte z r. 1862 chýbal), ale aj tým, že rozširuje opis zlapania Jánošíka pridaním nových motívov, nových situácií (pridáva napr. motív zradcu — Gajdošíka, z pôvodnej obyčajnej starej baby robí teraz babu — zlého ducha), čím túto časť básne napĺňa väčším epickým ruchom a boj Jánošíka s drábmi robí urputnejším, hrdinskejším.

Línia zmien v prospech zdôraznenia veľkosti a nadosobného významu hrdinu pokračuje i ďalej. Napr. začiatok tretej kapitoly pôvodne dosť nákladne exponoval „romantickú" pošmúrnosť nočnej scenérie s podrobne vymenovaným inventárom príšerných javov („mlhy letia jako křídle duchov", „kuviky zapištia — kohúty zaplačú", „krkavce zo spania chrapľavo zakráču" atď.), za ktorým sa postava uväzneného hrdinu strácala. Naproti tomu nové spracovanie túto „romantičnosť" scenérie potláča a do popredia vyzdvihuje spoločenský aspekt tejto noci, vysúva-

júc do popredia spomienku na uväzneného hrdinu: „Spi, snívaj, ľud nevoľný — môžeš si spať sticha: však jeden tu za všetkých v ťažkých putách vzdychá." Podobný význam má premena, akou prešiel motív príchodu Jánošíkovej milej; na tejto zmene možno veľmi dobre charakterizovať smer, ktorým sa presúvanie významového akcentu v novej verzii básne pohybuje:

Čo to za biela šatka na vŕšku sa kýva?
Čo to tu sem pribehlo jako srnka divá?
„K tebe, Janík — šepoce — k tebe idem, k tebe!"
Biele dievča, čo tu chceš? — už je po pohrebe.

(1862)

Čo to? či to lúč dáka, či to vtáča bielo
na okno čiernej veže tíško doletelo?
Či to anjel poslaný s palmami pokoja?
Či to prišla, mŕtvy ľud môj, k nemu duša tvoja?

(1880)

Všetky pôvodné obrazové konkréta (biela šatka, srnka divá, biele dievča) zmenili sa na pomenovania abstraktné (lúč dáka, anjel s palmami pokoja, duša mŕtveho ľudu), celý motív z pôvodnej roviny reálnej posunul sa zrejme do významovej roviny symbolickej. A toto je práve smer, ktorým sa uberá nová aktualizácia jánošíkovskej témy u Bottu v sedemdesiatych rokoch. Dokumentujú ho rovnako drobné, na prvý pohľad vari i nenápadné výmeny slov vo sfére básnického pomenovania (na postave Jánošíka, sediaceho vo väzení, r. 1862 „sa blyští nevinnosti šata", no r. 1880 na nej už „nadzemská ligoce sa šata"), ako i tendencia k „odhmotňovaniu" určitých javov, pôvodne podaných ako prosté reálne fakty, a k ich ponáraniu do šera abstraktnej „tajomnosti" či neurčitosti. Videli sme to na premene motívu Jánošíkovej milej a ten istý postup možno ukázať i na zmene, ktorej sa podrobil motív jedného z Jánošíkových žalárnikov v štvrtej kapitole:

Tu dvermi v zrak upretý blysk lampy zasvieti,
a spoza dverí druká kýsi padúch kuká :
„Zhotuj dušu k odchodu! — blízka tvá hodina."
Ešte raz naň zaškúli i zrazu zamkýna.

(1862)

A kto to v bledom svetle na prahu sa javí,
odiaty jak by v plameň v dlhý plášť krvavý?
„Zhotuj dušu k odchodu! Bije tvá hodina."
Rečie — mizne, a brána hurtom sa zamkýna .

(1880)

Z pôvodnej konkrétnej postavy Jánošíkovho strážcu („padúcha") stal sa

zjav takmer fantastický, ktorého „dlhý plášť krvavý" straší symbolikou násilnej smrti hrdinu.

Takéto „odhmotňovanie" a symbolizovanie atmosféry básne korešponduje s tým, že postava Jánošíka práve v najtragickejších momentoch dostáva význam nezničiteľného symbolu slobody národa a že jeho hlas nadobúda silu prorockého hlasu národného barda, veštca:

Ľudia — hej! ľuďmi radi menujú sa oni,
tí, čo ľudské i božské šliapu zákony.
Zákon je len jeden u nich, jeden zákon vlčí;
právo v putách — a pravda na hranici blčí.
No príde i prísť musí ten bohatier boží,
čo zákon pošliapaný na oltár vyloží;
no príde i prísť musí ten veľký deň súdu —
a za stôl si zasadne pravda môjho ľudu! —

Je nepochybné, že tieto veštecké slová (v texte z roku 1862 neboli), po ktorých nasleduje vrúcna oslava slobody, vyslovenie jej spoločenskej náplne („ja chodil po zboji za slobodou zlatou, aby som rozrážal putá svojich bratov") i jej tragickej príchute („Sloboda, sloboda, slobodienka moja, pre teba mne páni šibenice stroja!"), veľmi adresne búšia do brutálneho bezprávia, ktoré sa navalilo na slovenský národný život v druhej polovici sedemdesiatych rokov a ktoré hrozilo zničením samých koreňov jeho existencie. Je nepochybné, že sa tu ústami ľudového hrdinu — junáka slobody ozval hlas protestu i pomsty národného barda a že sa tu básnikove city — „iskry hromové" opäť zliali so „starou" jánošíkovskou tradíciou, aby ju znovu pozdvihli ako štít národnooslobodzovacieho boja.

Má pravdu J. Marták, keď hovorí, že „v Bottovej *Smrti Jánošíkovej* odrazili sa dve obdobia slovenského života, obdobie porevolučné a obdobie pomatičné — dvoje veľkých sklamaní, ale i veľkej potreby vyspievať sa naplno a čiahnuť plným priehrštím do čias, keď nesmierne trpiaci ľud vedel si na svoj vytúžený obraz utvoriť veľkého hrdinu a vyjadriť tak povedomie svojej sily, ktorú raz použije — a zvíťazí." (Cit. štúdia, str. 69.) To sa však mohlo stať len preto, že Botto vo svojom spracovaní jánošíkovskej témy sa ani nesprenevéril sociálnej podstate tohto motívu, ani ho ideovo nekonzervoval ako mŕtvy fakt minulosti, ale že ho poňal ako integrálnu súčasť a ako výstižný symbol aktuálneho národného zápasu.

4

Ak sa teraz aspoň letmo obzrieme ešte raz nazad, nemôžeme nevidieť, že žáner veršovanej epiky alegorickej v epoche štúrovskej poézie pre-

konal badateľný vývinový oblúk a že na tom má zásluhu predovšetkým tvorba Jána Bottu. Pritom našej pozornosti iste neujde fakt, že opravdivý dramatický ruch a vývinovú dynamiku vnieslo do tohto žánru uvedenie jánošíkovského motívu. Cezeň vtrhol do začarovaného kruhu „absolútnej", nad konkrétnu skutočnosť povýšenej alegórie závan reálneho života s jeho rozpornosťou i tragičnosťou. Pripomeňme si len, čo bolo predtým: spomeňme si napr. na Hostinského alegorické zobrazenie Štúra a jeho družiny v básni *Silvestrova noc* ako „proroka" a junákov božích, zápasiacich s diablami; alebo si spomeňme na tvorbu mladého Bottu s jej túžbou zobraziť „absolútny" čin a „absolútneho" hrdinu. Lebo i keď nezabúdame na rozdielnosť v motivácii a smerovaní alegórie u Hostinského a u mladého Bottu, jednako si len uvedomujeme, že v oboch prípadoch má alegória poslanie „prekonať" pocit diskontinuity medzi človekom-jednotlivcom a objektívnym svetom a že básnický obraz, vytvorený pomocou nej, má smerovať k nastoleniu „absolútne" dokonalej *náhrady* za konkrétnu skutočnosť. Tak sa zrodili epickí hrdinovia, ktorí nežijú ako reálne ľudské bytosti, ale ako básnické symboly.

Tragická skúsenosť rokov revolučných a porevolučných vykývala z koreňov predstavy o možnosti priamočiareho transponovania reality do sféry absolútne zdokonalenej „skutočnosti" alegorickej a odhalila, najmä pred Bottom, rozpornosť objektívneho sveta v celej hĺbke a desiacej imanentnosti. Rozprávkový svet „absolútneho" činu a „absolútneho" hrdinu sa ocitol v troskách, pochovávajúc pod sebou nielen básnikove „ideálne" city, ale v prvej chvíli sa zdalo, že i jeho vieru v blízkosť „zlatého dňa spasenia" (pozri *Povesť bez konca z* r. 1850). Lež práve na rumoch tohto „ideálneho" básnického sveta, ktorý už nebolo možné znovu vzkriesiť, zdvihol sa Bottovou zásluhou nový epický hrdina. Tentoraz nešlo o hrdinu, ktorý by sa bol mohol premeniť na čiry básnický symbol, pretože prototyp tohto hrdinu bol už v jeho pôvodnom folklórnom prostredí sformovaný do príliš určitej podoby živej ľudskej bytosti. A možno povedať, že podobnú premenu teraz nedovolila ani nová životná skúsenosť básnika, jeho nový životný pocit, v ktorom *poznanie* sveta nadobudlo vrch nad niekdajšou „čistou" vierou v svet. Botto našiel a znovu stvoril postavu Jánošíka, epického hrdinu, ktorý je vždy samým sebou — tragicky hynúcim hôrnym chlapcom, „junákom slobody" — a ktorý je zároveň stelesnením nového životného pocitu básnika a jeho doby. Postava tohto hrdinu sa už nepohybuje vo sfére čistej alegórie, ale v konkrétnom svete ľudí a jej osud už nie je určovaný nejakým „absolútnym" činom, ale reálnymi vzťahmi a rozpormi, ovládajúcimi ľudskú spoločnosť (ľud, páni, „vlčí zákon"). Ak je pritom táto postava zároveň *aj* symbolom, tak je to už nie vďaka jej alegorickému poňatiu,

ale predovšetkým zásluhou aktualizácie jej konkrétneho sociálneho významu. Týmto hrdinom Botto prerazil do seba uzavretý kruh básnickej alegórie a dostal sa so svojou poéziou do stredu reálneho žitia doby.

Bottov Jánošík žije vlastne podobným básnickým životom ako epickí hrdinovia Sládkovičovi, najmä Martin Hudcovie z *Detvana*. I on zaberá širokú škálu existencie od konkrétnej ľudskej bytosti po stelesnenie básnikovej idey, i on je zároveň postavou-skutočnosťou i postavou-symbolom. Táto zhoda sa však dotýka predovšetkým spôsobu básnického sformovania Sládkovičovho a Bottovho hrdinu, pretože ak sa zamyslíme nad vnútornou životnou náplňou, nad obsahom obrazu týchto hrdinov, uvidíme tu celkom zrejmý rozdiel. Je to rozdiel vyplývajúci nielen z odlišného subjektívneho rozpoloženia tvorcov týchto hrdinov, ale hlavne z rozdielnosti ich objektívneho historického začlenenia. Sládkovičov hrdina, koncipovaný v atmosfére revolučných nádejí v období tesne predmarcovom, preklenuje rozpory reálneho sveta a objektivizuje sociálne i národné túžby štúrovstva, vkladané do ľudových más. To znamená, ako to vyslovil Vajanský, „poetické oslobodenie špatno-krásneho ľudu spod urbára a nevoľníctva". Naproti tomu Bottov hrdina, koncipovaný v období bezprostredne pomarcovom, v atmosfére trpkého sklamania a rozplynutia sa revolučných nádejí, znovu obnažuje rozpory objektívneho sveta a na svojom osude ukazuje, že boj za oslobodenie ľudu sa neskončil, ale že musí v ťažších podmienkach, po tragickej porážke pokračovať ďalej.

Životný klad a životná tragika — to sú dva protipóly celého štúrovstva, stelesnené v epických hrdinoch Sládkoviča a Bottu. Obidva tieto typy hrdinov sú rovnako reálne, rovnako historicky pravdivé a obidva spolu vytvárajú dejinne konkrétnu, heroicko-tragickú tvár pokolenia, ktoré ich zrodilo. Nesmieme zabúdať, že len v jednote týchto dvoch pólov sa nám štúrovská poézia predstavuje v úplnosti a že Bottovi nie „z vlastnej viny" pripadla úloha básnicky vyjadriť onen druhý, tragický pól. To bola jeho historická úloha, a on ju splnil nielen čestne, ale tak, že jeho tvorba skutočne doceľuje, dotvára básnickú fyziognómiu štúrovskej generácie.

Pokolenie bezprostredných básnických dedičov štúrovstva si túto dejinnú úlohu Bottovej poézie dobre uvedomovalo. Je známe, že mladý Pavol Országh bol najoddanejším ctiteľom Sládkoviča a že sa usiloval spočiatku až otrocky verne kráčať v šľapajách jeho poézie. A predsa ten istý Pavol Országh v liste A. Medzihradskému 15. 6. 1871 píše: „Originálnych duchov nám treba! Uveríte mi, že mňa z našich poetov teraz iba jediný Botto zajíma?" To nie je náhoda, lebo je známe i to, že neskorší Hviezdoslav v svojom epickom diele dokonale zamalgamoval sládkovičov-

ský životný klad i bottovskú životnú tragičnosť, spojil sládkovičovskú klenbu „dúhy-nádeje" nad rozpormi sveta s bottovskou trpkosťou nad presilou „vlčieho zákona" v objektívnom svete. Hviezdoslav teda vedel, že ani jedno, ani druhé, ale obidvoje pospolu je úplným odkazom predchádzajúcej veľkej generácie.

ERVÍN LAZAR

BOHUŠ NOSÁK-NEZABUDOV

Vedúcou osobnosťou v štyridsiatych rokoch 19. storočia na poli kultúrnom a politickom bol Ľudovít Štúr. Túto pozíciu si vydobyl činnosťou vo verejnom i národnom účinkovaní. Jeho príťažlivá osobnosť a jasný program mu získali nadšených stúpencov, ktorí sa okolo neho združovali, pod jeho vedením a v jeho intenciách pracovali a tvorili. J. M. Hurban medzi čelnejších mladoňov, ktorými sa Štúr obklopil, počíta i Bohuša Nosáka, básnickým menom Nezabudova.[1]

Bohuš Nosák-Nezabudov isteže nebol veľkou básnickou individualitou a nevytvoril básnické dielo zvláštnej umeleckej a ideovej hodnoty. Jednako si však zasluhuje uznanie, keď už nie pre iné, aspoň preto, že v nepriaznivých pomeroch minulého storočia bol jedným z málo aktívnych tvorcov vtedajšej slovenskej spisby, ktorú pomáhal udržovať a zveľaďovať podľa svojich najlepších schopností. Nosák sa básnicky vyžíval viac-menej na periférii literárneho diania a na sklonku štúrovskej tvorivosti, bol a ostal epigónom. Hoci nepatrí k živým básnikom slovenskej literárnej minulosti, predsa však treba aj takým nosákovcom venovať pozornosť a oceniť význam z hľadiska dneška. Popri vodcoch nedajme zapadnúť ani radovým obetavým bojovníkom.

V starších literárnych štúdiách alebo lepšie v zprávach sa Nosák a jeho dielo hodnotili viac-menej konvenčne. Hurbanovi (SP I) Nosákovo „svieže spisuvateľstvo slovenskô je naozaj čisto slovenskô." Pavol Hečko o ňom píše, že „spieva zo srdca, že až milo jeho slyšať", je mu najplodnejším básnikom a jeho básne sú plné vznešeného vzletu. Je Vlčkovou zásluhou, že prvý sa sústavnejšie zaoberal jeho tvorbou a v *Dejinách literatúry slovenskej* ju celkove spravodlivo posúdil. V novšej dobe Fr. Tichý v dvoch štúdiách (Bohuš Nosák-Nezabudov SP, 1927) a Bohuš Nosák-Nezabudov a Podkarpatskí Rusíni (Sborník

[1] J. M. Hurban, *Ľudovít Štúr*, II, str. 87.

MS, 1927) a po ňom dr. Ludvik Kühn (Bohuš Nosák-Nezabudov, Bratislava 1929) pokúsili sa ho oživiť a zhodnotiť. Tichého prvá štúdia má celkove informatívny charakter, v druhej, závažnejšej sa zaoberá špeciálnou otázkou, jeho vzťahom k Zakarpatským Ukrajincom. Kühn svoju štúdiu koncipoval hlbšie a na základe nového materiálu nakreslil ostrejší profil Bohuša Nosáka-Nezabudova. V tejto súvislosti spomenieme knihu dr. M. Pišúta: *Počiatky Štúrovej školy,* v ktorej si dôkladne všíma Nosákovu študentskú tvorbu (str. 187 a n.). Zovrubnejšie ho však zatiaľ nik nespracoval.

Životné osudy

Život Bohuša Nosáka-Nezabudova spadá do obdobia bohatého na historické udalosti a politické zmeny. Mladé pokolenie štúrovcov sa snaží plnou vervou uskutočňovať ideály buržoáznej spoločnosti: vydobyť a zabezpečiť tie atribúty, na ktoré každé etnikum má právo, ak chce platiť za národ. Príslušníkom tejto generácie a jej oddaným bojovníkom bol Bohuš Nosák-Nezabudov.

Bohuš Nosák-Nezabudov pochádzal z rechtorsko-farárskej rodiny, otec bol Ondrej a matka Mária, rod. Kovácsová. Otec bol v rokoch 1817—1825 učiteľom v Tisovci a tu sa dňa 3. februára 1818 narodil Bohuslav — alebo, ako je v latinizovanom znení v matrike zapísaný, Timotheus Ignatius.[2] Detské roky prežil v rodičovskom dome v Tisovci, resp. v Čiernej Lehote, kam otec r. 1825 prešiel za učiteľa (v rokoch 1837—1854 bol tu farárom).

V školskom roku 1829/30 vystrojili ho rodičia na evanjelické gymnázium v Dobšinej. Tu skončil dve triedy. V školskom roku 1831/32 je už žiakom levočského lýcea, ale v nasledujúcom roku ho niet medzi študujúcimi. Od školského roku 1833/34 až do skončenia štúdií je riadnym žiakom ústavu. Nosák študoval s výborným prospechom a poberal štipendium Johany Rothovej.[3]

V tridsiatych rokoch nastáva u nás medzi študujúcou mládežou čulý národný ruch. Po bratislavskej Literárnej jednote (založenej v školskom roku 1827/28) podobné Jednoty si zakladajú slovenskí študenti v Banskej Štiavnici, Kežmarku, Prešove a Levoči. Roku 1832 (26. sept.) prišiel do Levoče za profesora Michal Hlaváček. Levočská Spoločnosť sa rozvíjala

---

[2] *Dáta z matriky Matricula nova I,* Baptisatorum, Št. archív Banská Bystrica.

[3] Podľa školských protokolov. Vtedajší rektor Müller zapísal ho do matriky študujúcich pod č. 2224 dňa 6. XII. 1831. V klasifikačných protokoloch má vo všetkých predmetoch eminens, iba v maďarskej gramatike Prima ad eminens (=chvalitebný). Archív levočského evanj. a. v. sboru, sign. M6.

pod jeho vedením i ochranou a jeho zásluhou sa stala po bratislavskej Jednote najvýznamnejšou slovenskou študentskou spoločnosťou. V takom ovzduší prebudilo a upevňovalo sa jeho národné povedomie, ba vzbudilo v ňom i básnickú tvorivosť.

V školskom roku 1835/36 zastával Bohuš Nosák funkciu tajomníka Spoločnosti. Je dôležité, že Bohuš Nosák už v mladom veku sa neobmedzoval iba na domáci svet. Ako vôbec mládež v tomto čase i Nosák s pýchou hľadel na Kollára a mladý kollárovský nadšenec hľadal spojenie aj s inými slovanskými spisovateľmi, menovite s českými.[4]

Roku 1838 dokončil svoje štúdiá na levočskom lýceu a rozhodol sa pokračovať na bratislavskom lýceu. V jeseni r. 1838 dal sa zapísať na teológiu. Tu sa stretol s Ľudovítom Štúrom, Jozefom Miloslavom Hurbanom, Jánom Kalinčiakom, Ľudovítom Grossmannom, Augustom Horislavom Štultétym, Andrejom Braxatorisom Sládkovičom..., teda s celou štúrovskou gardou.

Národný a literárny život bratislavskej mládeže neochabol ani po odchode Ľudovíta Štúra r. 1838 do Halle. Jeho horliví druhovia, Pravoslav Benjamín Červenák a August Horislav Škultéty, svedomite zastávali funkciu námestníka profesora za jeho neprítomnosti.

Nosák hneď po príchode sa v Ústave zapojil do práce. Je zvlášť pozoruhodné, že 12. septembra 1838 sa lúčil s odchádzajúcim Ľudovítom Štúrom.[5]

Nosák na svojich levočských priateľov nezabudol a ostal s nimi v úzkom priateľskom styku, ako ukazujú jeho listy písané Samovi Bohdanovi Hroboňovi. V liste zo dňa 6. X. 1838 ich nabáda, aby neochabovali v národnej činnosti, radí im, ako by mali organizačne zlepšiť prácu v Spoločnosti a vystríha ich pred nerozvážnymi útokmi na Palkoviča. „Palkoviče netřeba potupovat, soutrpnost s ním raději třeba mít. Neborák — červ! Naše věc svatá se opírá na jiné sloupy, nežli na Palkoviče." Alebo 6. XII. 1838 kladie im na srdce: „Milujte co otce nejlaskavejšího Vašeho velebného P. Přednostu M. Hlaváčka, jehož jméno a zásluhy nikdy ze srdci všech jeho učedlníků nevyhynou." Z listu sa ďalej dozvedáme, s akým záujmom sa staral o ich národný rast. Posiela im srbské knihy a zároveň ich žiada, aby mu oznámili, či sa učia srbsky a poľsky, či spievajú a kto ich učí. Na druhej strane ich presne informuje o činnosti a živote bratislavských študentov (napr. v liste z 18. VI. 1839).[6]

---

[4] *List A. J. Vrťátkovi* z 31. III. 1838, Nár. múseum Praha.

[5] M. P i š ú t, *Počiatky básnickej školy Štúrovej*, str. 43.

[6] *Z korešpondencie B. Nosáka S. B. Hroboňovi.* Lit. archív MS, Martin.

Dějiny hodin výkonných učenců řeči a literatury československé v Prešporku za r. 1838/39 a 1839/40 svedčia, že sa Nosák zúčastnil na všetkých podujatiach Ústavu. Často recitoval, prednášal vlastné básne a hodnotil výstupy. Od 22. IX. 1838 zastával funkciu člena dopisovateľského výboru a 11. IX. 1839 vyvolili ho za učiteľa žiakov „humanitnej triedy" (t. j. žiaci nižších tried mali osobitné vzdelávacie hodiny v materinskej reči).

Osobné styky, ktoré nadviazal s Čechmi ešte v Levoči, tu v Bratislave prehlbuje a rozširuje na Chorvátov. Nosák začína prispievať do Pospíšilových Květov a do Gajovej Danice ilýrskej. V listoch, ktoré písaval z príkazu Ústavu, informuje Pospíšila o pomeroch a ťažkostiach študujúcich a prosí ho, aby ich podporoval v národných snaženiach, začo „se vždy s nevymluvnou radostí a synovskou úctou na Vaše nesmrtelné zásluhy, jak o širou Slávii, tak i o nás chudé syny Slovenska rozpomínati budeme."[7]

Nosákove zprávy v Květoch ukazujú, aké otázky vzbudzovali jeho pozornosť, tu sa jasne rysuje jeho záujem o národné veci, presne v intenciách štúrovského programu. Nosák napr. posiela zprávu o národnom pohybe učiteľstva v Muránskej a Štítnickej doline alebo o divadelných predstaveniach v Mikuláši v prospech levočského a bratislavského Ústavu. Inokedy ho informuje o živote mladých Čechov, študujúcich v Bratislave.[8] Podobné zprávy o živote študujúcej mládeže v Levoči a v Prešove posiela i do Danice, ba neskôr mu Gaj uverejňuje básne „v ilýrskom nárečí".[9]

Nosák sa však neobmedzoval iba na internú činnosť v Ústave a na zpravodajstvo do Květov a Danice. Čoskoro sa hlásil o slovo aj vo verejnom živote.

Uhorský snem zákonným článkom III z r. 1836 upevňoval pozíciu maďarčiny proti latinčine. Zákonným článkom VI z r. 1840 rozšírila sa platnosť maďarčiny, a to nielen v administratíve, ale aj v cirkvách. V tom istom roku sa proti maďarizačnému náporu organizovala obranná akcia, výsledkom ktorej bol rekurz (petícia), podaný r. 1842. Do obrannej akcie sa zapojili i bratislavskí študenti, ktorí na všetky strany rozposielali listy váženým mužom s výzvou, aby chystanú adresu podpísali.

---

[7] *List J. Pospíšilovi z 10. II. 1839.* Nár. múseum, Praha, sign. 3B 13.

[8] *List J. Pospíšilovi zo 7. XII. 1839.* „Že se nynejší mladí Čechové zde v Břetislave z větší části velice chvalitebne chovají. S námi pospolu pilne se v materčine cvičí a duchem slovanským plní na dráze osvety rekovně dále postupují. Bůh žehnej jejich předsevzetí." Jeho vzťahy k českej literatúre osvetľujú i *Listy Pospíšilovi z 30. VI. a z 20. VIII. 1839.*

[9] I. Esih, *Bohuš Nosák-Nezabudov a Chorváti*, str. 34 a n.

Takýmto listom sa obrátil Nosák na superintendenta Jozeffyho.[10] Nosák v obšírnom liste rozhľadne píše o okolnostiach vyžadujúcich podať „prosbu o zavržení zákona maďarčinu násilne do škol, chrámu a saudných stolic slovenských vtiskajícího" a prosí Jozeffyho, aby sa „všemožne o to postarati ráčil, aby se repraesentatie na sněm podala, a kdyby ji tento odmrštil, pred trůn jeho Cís. kr. Milosti predložiti mohla". Nosák ho informuje, že ide o celonárodnú akciu a v Liptove napr. zbiera podpisy M. M. Hodža. K realizácii petície — ako uvádzame vyššie — došlo r. 1842, keď sa deputácia na čele so superintendentom Jozeffym obrátila do Viedne.

Bratislavské študentské roky sa chýlili ku koncu. Na levočských základoch, položených Hlaváčkom, v družnom bratskom bratislavskom štúrovskom prostredí dozrieval a dotváral sa Nosák vo vyhraneného vlastenca, ktorý svoj životný cieľ videl: „žiti za národ a vzdelávati se za jeho pěstitele a hájitele".[11]

Po úspešnom zložení kandidátskej skúšky nastúpil po odchode Jonáša Záborského na kaplánsku stanicu po boku M. M. Hodžu v Lipt. Mikuláši. Miesto zaujal 24. mája 1841. Levočské a bratislavské študentské roky boli jeho najšťastnejšími rokmi, hoci hmotne bol zaistený len skromne. Na levočské roky si vždy milo spomína, napr. v liste S. B. Hroboňovi (6. XII. 1838) píše, že medzi levočskými bratmi „mnoho blažených chvíl zažil". Po odchode z Bratislavy sprevádzali ho na životnej ceste choroba a bieda, neúspech i bolestné údery po celý život.

Nosák počas mikulášskeho pobytu neprerušil styky so svojimi bratislavskými priateľmi. Usilovne si písaval s Hroboňovcami a menovite s A. H. Škultétym. Horlivo sa staral o kolportáž vyšlých kníh: Fejérpatakyho Pozorníka, Škultétyho Básní a Hurbanovej Nitry. Nosák ponúka a predáva, urguje inkaso nedoplatkov a vyslovuje svoju neľúbosť nad nezáujmom o slovenskú knihu.[12]

Nosák preukazoval veľkú úctu všetkým mužom, ktorí sa zaslúžili o národné veci, menovite superintendentovi Jozeffymu. Nikdy nezabudol, keď písal svojmu priateľovi A. H. Škultétymu do Tisovca (bol kaplánom u Jozeffyho), „vyjeviť mu hlubokau úctu" a pre jeho neohrozené vystupovanie zmieňuje sa o ňom vždy v najvyšších atribútoch. A keď sa Jozeffy po búrlivom a neústupčivom peštianskom konvente podujal viesť deputáciu s rekurzom do Viedne a potom i do Pešti, účastníci deputácie dostávali početné ďakovné listy, v ktorých pisatelia vyjadrili radosť nad

[10] *List P. Jozeffymu z 28. III. 1840.* Archív MS.

[11] Tamtiež.

[12] V tej súvislosti píše Škultétymu 16. IV. 1841 z Chyžného a 26. XI. 1841 z Mikuláša.

týmto krokom. A Nosák, ctiteľ Jozeffyho, nestál stranou, ale upozornil svojich známych, aby sa do tejto akcie zapojili.[13]

Nosák s veľkým záujmom sledoval každú pre národ dôležitú udalosť a najmä citlivo reagoval na činy odporcov národných požiadaviek. O tom vydal jasné svedectvo nielen v otázke okolo rekurzu, ale svedčí o tom i jeho postoj v takej zdanlivo menej významnej veci, akou bol zamýšľaný zákaz Fejérpatakyho Pozorníka.[14]

Na dokreslenie jeho ideového profilu treba spomenúť jeho stretnutie s ruským učencom Izmailom Ivanovičom Sreznevským, ktorého Nosák sprevádzal na jeho ceste r. 1842 po Liptove. 13. júna bol s ním v Demänovskej jaskyni a 16. júna vybrali sa spolu s mešťanom Belom — k nim sa pridali dr. Guoth a kandidát Kraus — za vedenia lovca Hakeľa na prechádzku k Tatrám. Nosák, ako prezrádza Sreznevského denník o potulkách po Slovensku, staral sa o ich hmotné potreby.[15] Putovanie so Sreznevským a chvíľky strávené s ním na Kriváni našli básnický výraz v Nosákových *Nezábudkách krivánskych.*[16]

Roku 1838 uprostred bratislavskej Spoločnosti vznikol študentský cestovateľský spolok, ktorý mal svojich členov vychovávať k sporivosti. Z úspor mali potom členovia cestovať po slovanských krajoch, aby v zmysle Kollárovho učenia o vzájomnosti poznali slovanský svet. Prvý cestovateľ Pavol Ollík r. 1839 precestoval Chorvátsko a Slovinsko, J. M. Hurban r. 1839 prešiel Čechami a Moravou, neskôr A. H. Škultéty Haličou. Podľa ich príkladu cestoval od 13. augusta do 10. septembra roku 1843 Nosák po východnom Slovensku, Zakarpatskej Ukrajine a severnom Maďarsku. Cestopisné dojmy, zážitky a cenné skúsenosti i poznatky zachytil v *Listoch z neznámej zeme po L . . .*, a v *Spomienkach potiských,* ktoré Ľudovít Štúr uverejnil v Orle tatranskom I.—III.

Nosák, podobne ako iní jeho rovesníci, pomýšľal doplniť si svoje vzdelanie na niektorej nemeckej univerzite, pravdepodobne v Halle. A zdá sa, že sa ta chystal spolu s A. H. Škultétym. Okrem choroby aj hmotné nedostatky mu zabraňovali uskutočniť plán.[17]

---

[13] V liste dr. B. Guothovi do Hýb 29. XI. a 2. XII. 1842. Podobne píše i Škultétymu 15. III. 1843.

[14] *List Škultétymu z 26. XI. 1841 alebo z 6. XII. 1842.* „Jeden kalendár jim tolik strachu nahnati může, a jestli jiné knihy slovenské vycházeti začnú, však se puknú od hněvu." Alebo v liste Guothovi: „Proti Pozorníku i Pešťanská stolice zuřila. Že se prý ‚ve vlastní Slováci vlasti přebývame' nejak Kossuthovcům nelíbilo, a proto dá se Pozorník jako ‚Gravamen' na budúci sněm. Čoho jeden kalendár slovenský nenatropí!"

[15] Sreznevský na Slovensku roku 1842. SP XIV, 1894, str. 114 a n.

[16] Nezábudky krivánske vyšli v Nitre II a znovu v SP 1894.

[17] V liste Škultétymu zo 6. XII. 1842. S plánom študovať v Nemecku sa zaoberal i neskôr, píše o tom S. B. Hroboňovi z Pešti v liste z 9. IV. 1844.

Nosák v Mikuláši po hmotnej stránke nijako nemal ustlané na ružiach a hoci sa mu naskytla možnosť zlepšiť si svoje hmotné postavenie odchodom do Belehradu (nevie sa ku komu a v akej funkcii), radšej volí biedu a neopustí svojeť.[18]

Nosákove plány a sľubne sa rozvíjajúce verejné účinkovanie razom prekazila choroba. V novembri r. 1842 vážne ochorel. Spočiatku sa liečil v Mikuláši, ale v decembri bol nútený zrieť sa miesta a odísť domov k rodičom do Čiernej Lehoty, resp. do Chyžného. Zdá sa, že ochorel na zápal pohrudnice a k tomu ho trápila i reuma. V januári bolo s ním tak zle, že strácal nádej na uzdravenie. Najviac ho mučila myšlienka, že keby zomrel, klesol by bez pamiatky do hrobu. Preto nechce umrieť, a zdá sa, ako by toto vedomie zvíťazilo nad chorobou. Vo februári sa cítil lepšie, sily mu pribývali a Nosák plný nádeje hľadí do budúcnosti.[19]

Zmienili sme sa o jeho neutešenom hmotnom postavení. Pre správne poznanie jeho životných osudov je nevyhnutné tejto otázke venovať pozornosť.

V akých žalostných pomeroch žil v Mikuláši, dozvedáme sa z korešpondencie dr. Guothovi. Nosák, súc bez finančných prostriedkov, obrátil sa na dr. Guotha s prosbou o pôžičku 50 zl. na zimník. Dr. Guoth mu 2. XII. 1842 poslal 20 zl., čo Nosák potvrdil poistenkou s prísľubom vrátiť pôžičku do Veľkej noci. Medzitým Nosák ochorel a 23. III. 1843 mu písal dojemný list, v ktorom odkryl celé svoje biedne rozpoloženie.[20] Nosák svoj dlh nezaplatil, ako vidieť z Guothovej poznámky na rube obligácie. Od tých čias bieda a nedostatok sú Nosákovým stálym sprievodcom .

---

[18] *List Škultétymu zo 6. XII. 1842.* „Já sem do Bělohradu mohl odejíti, ale nechci zanechat rodu svého v boji; chci s vámi zůstati a setrvati, co i v bídě a neřesti, až do konce. Tak mi pomáhej Bůh! Horislave, odbila Slovákům hodina. Chápejme se skutků!"

[19] Škultétymu z Č. Lehoty 15. II. 1843 a 15. III. 1843.

[20] List dr. Guothovi uverejňujeme v plnom znení, lebo výrazne osvetľuje jeho rozpoloženie.

Drahý Bratre! V Černé Lehotě dne 28. Března 1843.

Já šel polomrtvý přes Hyby. Nyni Vám v známost uvodím, že dluh můj na Hroboně Samoslava přenášivši na ten případ, kdy bych zemřel. Nyni Vám jej naskrze přinavrátiti nemohu. Nato já ani babky nemám. Smutno mi to vyznati, ale Vám pověděti mohu, že můj otec jest velmi chudobný, ani mně nemůže tak v nemoci mé opatrovati, jak by chtěl. Já se musím nyni potýkati i s nemocí i s núzi a bídou. Ale přece raději doma ležím. Budůli žiti, tedy Vám dluh svůj dvojnásobne navrátim. Drahá duše, či by ste nemohli v Liptově pro mne sbírku učiniti, abych někam do kúpel jíti mohl? Můj otec nemá nic, krom svých dětí. Bůh by Vám tento Váš skutek odplatil tisícnásobně. Mohli by ste potom tu sbírku přes Březno do Tisovce poslati, odkud bych jí lehce obdržel. Prosím Vás pro Boha, postarajte se o mne. Váš večně Váš

Bohuslav Nosák

V tej súvislosti spomenieme, že i neskôr v Bratislave mal finančné ťažkosti, ako sa dozvedáme z výpovede brata Bohumila pred štatariálnym súdom v Prešove v nov. 1848, totiž že dostal list od istého bratislavského obuvníka, aby zaplatil za brata (Bohuša) 15 zl. dlhu. Na svoje ťažké hmotné pomery si sťažuje i v liste Hroboňovi (25. II. 1847).[21]

Prejavom novej aktivity je, že Nosák s veľkým záujmom začal sledovať národnopolitické udalosti, menovite Štúrov boj o povolenie Slovenských národných novín. V liste A. H. Škultétymu[22] vyslovil svoje rozhorčenie nad váhavou politikou vlády okolo Štúrovej žiadosti o Slovenskje národňje novini a hlboké sklamanie nad tým, že s Novým rokom nezačnú vychádzať. „Mňa dobre neporazilo, keď som slyšau, že nášho Štúra voljaký čert vo Vjedni očerniu." A ďalej plný nadšenia a nádeje zvolá: „Braček, aby sme my s rokom 1844 noviny mali, boli by sme chlapi! Hrom za hromom by šou, jako na ňebenosných Tatrách, keď sa kúrja." Toto je najjasnejšie svedectvo, že sa mu životná energia vrátila. (Pozoruhodné je, že tento list písal v štúrovskej slovenčine, pravda, nie fonetickým pravopisom.)

Po uzdravení sa Nosák nevrátil do cirkevnej služby, ale začiatkom r. 1844 sa usadil v Pešti, kde sa živil súkromným vyučovaním. Pravda, Nosák podnikol predtým všetko, aby sa ináč existenčne zachytil. V liste S. B. Hroboňovi (9. IV. 1844) sa zmieňuje, že mu Jozeffy sľúbil miesto v Tisovci. Nedostal ho. Ďalej prosí Hroboňa, aby sa zasadil za neho u Kollára. „Bratře můj drahocenný, píš Kollárovi našemu, aby mě za kaplána vzal, snad se přece odhodlá ublažiti Bohuslava, kterým jiní opovrhují. Život můj nynější podobá se hynoucím červánkům, bez náděje — slovem bez všeho."

Len keď sa jeho nádeje nesplnili, podujal sa na funkciu domáceho učiteľa, a to aj preto, aby nemusel opustiť svoju vlasť, hoci pomýšľal prijať miesto vychovávateľa v Záhrebe prostredníctvom St. Vraza v rodine uhorského šľachtica Bornemiszu.[23]

O svojom úmysle presťahovať sa do Srbska sa zmieňuje v spomenutom liste S. B. Hroboňovi (15. VIII. 1844). K osobným nedostatkom pridružila

---

[21] D. Rapant, *Slovenské povstanie roku 1848—49*, diel II. Prílohy, str. 324.

[22] List Škultétymu zo dňa 15. XII. 1843.

[23] *List St. Vrazovi do Záhrebu z 27. VIII. 1844.* Vydal K. Paul, Dopisy čsl. spisovatelů St. Vrazovi a L. Gajovi. Podobne i v liste S. B. Hroboňovi z 15. VIII. 1844. „Teraz je tam v Prahe náš drahý Janko Šafárik. Prosím Ťa pre živého Boha, polož mu na srdce mňa a muojho biedneho occa, ktorí so mnou musí trpeť biedu a neresť, lebo po odchodu mojom do Pešti obrátilo sa prenasledovanie Gemerských Maďaromanou proti němu." A ďalej pokračuje, prosiac ho sa opýtať, „či má istú nádeju, že sa muože dostať do Serbie či nie"?

sa i bieda rodičov a súrodencov, ktorým chcel pomáhať. A jediné východisko videl v tom, že odíde z vlasti a inde si zabezpečí existenciu. Nosák prosí Hroboňa, aby sa informoval u Janka Šafárika, ktorý sa práve zdržoval v Prahe, či by mal istú nádej dostať sa do Srbska.

V Pešti sa dostal Nosák do užšieho styku s Jánom Kadavým a Jánom Kollárom. Jeho pomer ku Kollárovi sa však zmenil, prestal mu byť tým, čím mu bol v mladších rokoch. „Kollár ten len na papieri vie otcom byť, ale v živote si ty nežiadaj bližšie ho poznať."[24] Tento obrat sa dá vysvetliť tak, že Kollár nejavil ochotu mu pomáhať a že ho neprijal za kaplána.

Aktívnu činnosť vyvinul Nosák i v Kadavého Priateľovi ľudu. Prispieval doňho a pomáhal ho rozširovať. Pritom všetkom bol i literárne činný, hoci z jeho literárnej tvorby sa máločo dostalo na svetlo sveta. Pre túto je charakteristická jeho orientácia. O svojej literárnej činnosti sa zmieňuje v liste S. B. Hroboňovi (15. VIII. 1844) takto: „Príduc domov berem pero do ruky a píšem najviac srbsky, píšem články o vzájomnosti medzi Srbmi a Slovákmi v Uhorsku bývajúcimi, odnesem ich k Pavlovičovi[25] alebo k druhiemu a cenzúra napíše na ňe: non admittitur." Hodno poznamenať, že v Pešti nadviazal intímnejšie priateľské (písomné) styky s chorvátskymi vlastencami, so Stankom Vrazom a Ljudevitom Gajom.

Nosák v Pešti žil v ťažkých hmotných pomeroch. A keď mu ani Mikulášania neposlali sľúbenú podporu, pre biedu mu vraj básnická žila vyschýna „a keď dlho tak bedáriť budem musieť, že mi vyschne i život".[26]

Spomenuli sme, že slovenské noviny boli Nosákovou túžbou a vecou jeho srdca. Keď Štúr r. 1841 začal uvažovať o slovenských novinách a keď r. 1842 podal žiadosť o koncesiu, Nosák s napnutou nedočkavosťou čakal na ich vydanie. A len čo dostal povolenie, Nosák sa z Pešti presťahoval (1845) do Bratislavy a stal sa jedným z troch pomocníkov (popri Petrovi Kellnerovi a Móricovi Jureckom) v redakcii Štúrových Slovenských národných novín. Pred odchodom do Bratislavy spolu so Štúrom, Hurbanom a Kadavým navštívil peštianskych katolíckych teológov, aby ich získal pre chystané Slovenskje národňje novini.[27] Takto sa dostal Nosák — s novinárskou praxou — do redakčného kruhu hneď pri zrode Slovenských národných novín. Prostredie, v akom pracovali na Panenskej ulici, zachytil Dobšinský v *Suplikantovi.*[28]

---

[24] *List Škultétymu z 19. XI. 1844.*

[25] Pavlovič Todor, srbský spisovateľ a publicista, ctiteľ J. Kollára a prekladateľ jeho rozpravy *O literárnej vzájomnosti.*

[26] *List Škultétymu z 19. XI. 1844.*

[27] P r a ž á k, *Dejiny spis. slovenštiny po dobu Štúrovu,* str. 310.

[28] *Súčasníci o Ľ. Štúrovi,* str. 223 a pozn. na str. 397.

Len čo začali vychádzať Slovenskje národňje novini, Nosák sa usilovne staral o ich zveľadenie, najmä o zvýšenie počtu predplatiteľov. Svojmu priateľovi Škultétymu napísal: „Už nás len podporujte, abi sme ako tak mohli obstáť pri tích novinách."[29] Nosák prispieval do novín krátkymi zprávami — dopismi. Už v 3. čísle Orla tatranského čítame jeho báseň pod tým istým nadpisom. Vyslovuje v nej svoju radosť nad novým literárnym časopisom. Keď r. 1848 nastali búrlivé časy, redakcia Slovenských národných novín sa rozišla. Nosák zamenil redaktorské pero za pušku a hneď vhupol do revolučného varu.

19. marca 1848 oslavoval Hurban v Hlbokom svoje meniny. Spoločnosť očakávala i bratislavských priateľov, i Štúr sa prisľúbil prísť pozdraviť Hurbana. Za tmy a dažďa prišli iba Nosák a Peter Záboj-Kellner Hostinský. Nosák informoval prítomných o revolučnej nálade, o terore v Bratislave a sliedení odporcov po Štúrovi. Na užšej porade prediskutovali situáciu a tu Nosák upozornil na to, že vo Viedni sa schádzajú zástupcovia rakúskych Slovanov a že je nevyhnutné, aby i Slováci boli zastúpení, veď ide o spoločný osud všetkých. Nosák sa tu jednoznačne osvedčil za Štúra, ktorý ako snemový poslanec, novinár a spisovateľ „prirodzene a všeobecne uznaný je za najvernejšieho zástupcu záujmov slovenských v rade národovcov rakúsko-slavianskych".[30] Od toho dňa stal sa Nosák aktívnym činiteľom revolúcie. Koncom mája vidíme ho na Slovanskom sjazde v Prahe. Je členom veľkého sboru česko-moravsko-slezsko-slovenského výboru, ba i členom celého sjazdu.[31] Po rozpustení sjazdu uchýlil sa do Viedne, odkiaľ sa dňa 27. VII. pobral v spoločnosti J. V. Friča za Štúrom do Záhrebu. Frič spomína, že Štúr poveril Nosáka istou úlohou, poslal ho totiž do Prahy, „aby sa dohodol s členmi Slovanskej lipy o našej spoločnej výprave". Nosák priniesol odtiaľ Fričovi rôzne zprávy, aj matkin obšírny list. Podľa toho bol Nosák dvakrát v Prahe. (Pozri *Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi*, str. 281.) O ceste do Záhrebu Frič píše, že „na kozlík zasadli s nabitými, natiahnutými puškami Nosák, menovaný za sekretára budúcej Slovenskej rady, a môj súdruh Nedvídek".[32]

Po návrate zo Záhrebu zúčastnil sa Nosák na organizačných prácach slovenského povstaleckého sboru. Pred odchodom slovenských povstal-

---

[29] *List Škultétymu z Chyžného z 10. VIII. 1846.*

[30] *Súčasníci o Ľ. Štúrovi*, str. 89.

[31] Z. Tobolka, *Slovanský sjezd v Praze*, str. 97.

[32] *Paměti J. V. Friča. Súčasníci o Ľ. Štúrovi*, str. 282. Pozri o tom i I. Esih, *Bohuš Nosák-Nezabudov a Chorváti.* Sborník na počesť J. Škultétyho, str. 42.

cov z Viedne (17. IX.) bola ustavená Slovenská národná rada a Nosák sa stal jedným z tajomníkov.[33]

Po septembrovom — senickom — nezdare povstania Hodža a s ním i Nosák opustil povstanie. (Frič dokonca píše, „že Hodža ráčil uskočiť i so svojím tajomníkom" = Nosákom.) Toto sa stalo 22. septembra. Obidvaja sa vybrali za Brličom opäť do Viedne s údajným úmyslom získať pre výpravu pomoc.[34] Tu sa nám ďalšie stopy po Nosákovi strácajú.

V tej súvislosti treba opraviť omyl, ktorý sa traduje vo všetkých prácach o Nosákovi, totiž omyl o jeho väznení. Kde sa zdržoval v r. 1849, nevedieť, no väznený sotva bol. Kühn sa odvoláva na zprávu Juraja Jakovicha, vládneho komisára šarišského, v ktorej okrem zaistených sabinovských a prešovských občanov spomína i Nosáka, farára v Ostrovanoch. Ním bol podľa Kühna Bohuš Nosák-Nezabudov.[35] Podľa Vlčka „Nosák-Nezabudov týždne presedel v peštianskom väzení". Kühnovo tvrdenie neobstojí, lebo v Ostrovanoch ev. cirkevný sbor zanikol ešte začiatkom 18. storočia a v tom čase boli Ostrovany a sú dodnes fíliou sabinovského sboru. Tu však konečne mohlo ísť o mylné písanie obce, lenže v seniorálnych zápisniciach (aj sabinovského sboru) niet ani stopy po Bohušovi Nosákovi.

Závažnejšie svedectvo vydal jeho brat Bohumil, sabinovský evanjelický farár, pred štatariálnym súdom v Prešove. Pri vyšetrovaní dňa 16. XI. 1848 vypovedal, že sa s bratom (Bohušom) rozišiel, pretože nesúhlasil s jeho náhľadmi a ani nevie, kde sa zdržuje.[36] Kühn dokonca tvrdí, že Bohuš Nosák bol v novembri zaistený so svojím bratom Bohumilom. Je to zrejmý omyl, lebo v súdnych protokoloch sa nikde nehovorí o Bohušovi Nosákovi. Gál Podďumbiersky osudy Bohuša Nosáka vyfarbil ešte romantickejšie. Nosák po nevydarenom povstaní sa uchýlil „pravdepodobne na maďarské kraje", kde ho zaistili a uväznili v Pešti. Po vyslobodení navštívil J. Kollára a keď mu prezradil svoj úmysel dostať sa k Hurbanovi, Kollár mu poslal po ňom list. Nosák odkaz vykonal pri stretnutí sa s Hurbanom dňa 3. marca 1849 pred Lučivnou. Gál sa odvoláva na Hurbanove *Rozpomienky* (SP, 1887). Tam však čítame: „Pred Lučivnou stretli sme Nosáka m l a d š i e h o (podčiarkol L.) vracajúceho

[33] D o h n á n y, *Historia povstania*, str. 87.

[34] D. R a p a n t, *Slovenské povstanie* II, str. 217.

[35] L. K ü h n, *Bohuš Nosák-Nezabudov*, Bratislava, str. 1002 a n. a najmä poznámka č. 10. Podobne i V l č e k, *Dejiny lit. slovenskej*, str. 239. G á l - P o d ď u m b i e r s k y, *Spomínajme otcov a osvecovateľov národa*, str. 242.

[36] D. R a p a n t, *Slovenské povstanie II/3*, str. 315. Hol van most, nem tudom s róla csak a Pesther Zeitungból hallotam hírt (Kde je teraz, neviem, dozvedel som sa o ňom iba z Pesther Zeitungu).

sa zo žalára maďarského v Pešti." Tým mladším Nosákom bol Bohumil a nie Bohuslav. Napokon Kühn i Gál sa odvolávajú na článok J. Bottu, *Náhoda v ľudskom živote* (Národnie noviny 1886, č. 140). Na chyžnianskej fare oslavovali meniny Sama Tomášika. Prítomní boli jeho zať Nosák i Samo Daxner. Tu sa spýtal Daxner: „Bohuš môj drahý, či sa ešte rozpamätáš na rok 48., keď si nám väzňom ako spoluväzeň v Pešti v Neugebäude na vianočné sviatky slovo Božie kázal?" Aj toto sa týka Bohumila, lebo Tomášikovým zaťom bol Bohumil a náš Bohuš bol vtedy už takmer 10 rokov mŕtvy. Tento omyl nastal tým, že sa zamieňajú mená Bohumil a Bohuslav, a všetko, čo sa pripisuje Bohušovi Nosákovi, týka sa Bohumila Nosáka. K zámene došlo i preto, že obidvoch hypokoristicky nazývali Bohušom. Pravda, kde žil Bohuš Nosák po rozchode s povstalcami, ostáva naďalej otvorenou otázkou.

Po revolúcii vstúpil Nosák do štátnej služby a pôsobil na viacerých miestach v Gemeri. Bol pisárom v Ratkovej, notárom v Revúcej, aktuárom v Rožňave, slúžnym na Hosúsove a napokon slúžnym v Muráni.[37] Prišlo však rakúsko-uhorské vyrovnanie r. 1867 a Nosák bol prepustený zo štátnej služby ako mnohí iní *(P. Kellner, J. Kráľ ...)*, a to bez nároku na penziu, len s malým odbytným. Nosákovi neostalo nič iné, len sa presťahovať k bratovi Bohumilovi do Sabinova.[38]

Tvrdý osud zavial Nosáka na východ a tak sa dostal nedobrovoľne do osudovej spätosti s východným Slovenskom, ktoré pred 20 rokmi intímne zachytil vo svojich cestopisných spomienkach, menovite Sabinov a sabinovský ľud.

Malé šarišské mestečko žilo svojím tichým životom, nedotknuté nijakým vonkajším pohybom. Sem sa ťažko dostal rodiaci sa národný ruch. A ak sem i prenikli ohlasy revolúcie z roku 1848, vládnúca vrstva udúšala každý i sebemenší prejav. Pravdivé sú slová Bohumila Nosáka

---

[37] Dr. Guoth na spomenutej obligácii z 2. XII. 1842 pripísal: „Obligatia od Bohuslava Nosáka na 20 zl, na ten čas je notárom vo Veľkej Revúci v Gemerskej stolici, neskoršie juratom voľakde okolo Muráňa či Ratkovej." Poznámka nedatovaná. Že bol slúžnym v Hosúsove, spomína Daxner v zozname predplatiteľov na Cirkevné listy z 29. X. 1862. „Bohuslav Nosák, slúžny stolice gemerskej na Hosusove, pošta R. Sobota." (Lit. archív MS.) A že bol slúžnym v Muráni vidieť z konceptu vysvedčenia, ktoré napísal Jozefovi Čechovi. Pod podpisom napísal: Gömör megye felső járásához tartozó murányi szakasz volt szolgabírája (Bývalý slúžny muránskeho obvodu patriaceho k hornému okresu Gemerskej župy), SNM Martin.

[38] V koncepte listu z 26. XI. 1867 píše: „Já slúžil totiž státu za 16 let, z nichžto mně však jenom devět let do činné služby vypočtováno, čím se stalo, že sem pozbyl práva k penzii a obdržel jedině nárok k nějakému Abfertigungu. Teď žiji z lásky mého brata v Sabinově, kde se literatúrou slovanskou zabíram."

v liste Dobšinskému: „Já zde nemám žádneho přítele národního" (20. X. 1853).

Od pamätníkov podarilo sa nám ešte zozbierať niekoľko údajov o jeho osobe a vlastnostiach. Bohuš Nosák bol nižšej postavy a slabšej telesnej konštrukcie, mal dlhú čiernu bradu a obyčajne nosieval dlhý kabát-redingot, opásaný vždy remeňom. Ovládal sedem jazykov a z dlhej chvíle učil rečiam deti známych občanov. Vedelo sa o ňom, že básnil a celé dni vysedával v knihách. V meste nebol s nikým v priateľskejšom styku, stýkal sa iba s národne uvedomelými ľudmi v okolí, najmä s gréckokatolíckymi farármi, ktorí ho často navštevovali.[39]

Najužšie priateľstvo ho viazalo s Jonášom Záborským, župčianskym r. k. farárom, s ktorým sa zaiste poznal už predtým (Nosák prišiel do Mikuláša za kaplána po Záborskom). Nosák ho navštevoval v Župčanoch a bolo to iste prejavom dôvery, keď ho Záborský určil za vykonávateľa závetu. A hoci bol bez grajciara, vybral sa za vypožičané peniaze dňa 4. apríla 1876 do Prešova, aby splnil posledné prianie Záborského.[40]

Po smrti Jonáša Záborského rozhodol sa napísať *Spomienky na Magurského* (=Záborského). V liste Sytnianskemu z 29. I. 1877 sľúbil mu ich poslať o dva týždne. V listárni Orla (VIII, č. 1) odkazuje mu redaktor-Sytniansky: „Spomienky na Magurského čakám. Listovne viac." Nosák sa však od jesene 1876 necítil pri sile, najmä oči ho pobolievali, preto stále odkladal splniť svoj sľub. 16. III. 1877 opäť píše Sytnianskemu, že Spomienky na Magurského pošle len neskôr. Nestihol ich však napísať, smrť mu prekazila zvečniť spomienky na svojho veľkého priateľa Jonáša Záborského.

Keď sme sa doteraz neraz zmienili o jeho zlých hmotných pomeroch, sabinovské roky znamenali vrchol biedy. Už tá okolnosť, že bol prepustený bez penzie a odkázaný na milosť chudobného brata a pomoc rodiny, bola veľmi deprimujúca a Nosák to ťažko znášal. Celá jeho vtedajšia korešpondencia je plná ponôs a prosieb, úpenlivo prosí o každý honorár a honorárik a často i o pôžičku.[41] Okrem skromného honoráru snažil sa

---

[39] Tieto údaje rozprávala autorovi stará matka jeho manželky Mária Bohušová. Keď mala 13 rokov, učil ju francúzštinu.

[40] V liste Sytnianskemu z 8. II. 1876. „My sme 5 hodín od Župčian vzdialení a nevedeli sme ani, či je Záborský chorý, ani kedy zomrel. Tu som ho pred rokom navštívil, ale vtedy ešte bol jarý a zdravý. Škoda ho, večná škoda!" A v liste z 1. IV. 1876 mu píše: „Dňa 4.-ho apríla t. r. (=1876) mám ísť do Prešova jako exekútor testamentu Záborského a krajciara na cestu nemám; musím si od dobrých ľudí vypožičať, lebo svet na dobrých ľuďoch stojí."

[41] Na ilustráciu jeho hmotného rozpoloženia uvedieme niekoľko príkladov. Sytnianskemu píše: „Keď Vám možno, pomôžte mi, lebo som veľmi ubiedený." (8. II. 1876.)

koľko-toľko si zarobiť na trpký chlebíček. Tu vyučoval cudzie reči, tu písal žiadosti v rôznych záležitostiach (daňové, vojenské...) známym i neznámym, tu predával knihy a kalendáre (na rok 1872 objednal od KÚS 100 exempl.) a hlavne prekladal.

Okrem chudoby ho stále prenasledovala choroba, najčastejšie si v listoch sťažuje na oči. Roku 1872 bol dlho chorý. „I teraz len práve že sa tmolím" — žaluje sa Sytnianskemu. V jeseni r. 1876 opäť vážne ochorel, ale 29. I. 1877 už píše, že chorobu šťastlivo prekonal. Svojmu „zdraviu" sa však dlho netešil. Dňa 5. apríla 1877 svoj ťažký život dobojoval a podľa záznamu v matrike umrel na zápal čriev. Také boli životné osudy Bohuša Nosáka-Nezabudova.

Národnie noviny z 10. IV. priniesli krátku zprávu: „Bohuš Nosák, známy pod menom Nezabudov, básnik slovenský, zomrel dňa 5. apríla v Sabinove. Pokoj prachu jeho a večná mu pamäť!" A Orol (VIII, č. 3 z 30. IV.), ktorého bol usilovným spolupracovníkom, ocenil jeho činnosť iba krátkym konvenčným nekrológom. Žil opustený a zabudli naňho všetci vtedajší spisovatelia, kritici i novinári. Spravodlivého ocenenia sa mu prvýkrát dostalo od Jaroslava Vlčka r. 1890. Prvý prejav uznania mu preukázal r. 1927 MO Matice slovenskej v Sabinove, keď na sabinovskej fare dal zasadiť mramorovú tabuľu a na sabinovskom cintoríne postaviť náhrobný pomník s výstižným epitafom: „Tu ďalej sníva o zveľadení národa svojho Bohuslav Nosák-Nezabudov."

Básnická činnosť

Vo vývinovej línii Nosákovej literárnej tvorby zreteľne badať tri obdobia: I. od roku 1834—1843, II. 1843—1847, III. 1868—1876. Národné horlenie levočskej študujúcej mládeže prebudilo v ňom básnickú tvorivosť a hodno poznamenať, že sa Nosák stal jedným z najagilnejších členov levočskej Spoločnosti. V šk. r. 1835/36 zastával funkciu tajomníka Spoločnosti. Všetky úlohy plnil presne a svedomite. Levočskí študenti

---

„Nebudete mi za zlé pokladať, keď Vás opäť prosím, aby ste mi ráčili ten sľúbený, vlády našej dôstojný honorár... poslať" (1. IV. 1876). „Keď máte, jako nepochybujem, milosrdné srdce a len trocha lásky a vďaky ku mne, ... pomôžete mi nateraz aspoň 40 zl. r. č. Lekár a lieky, obsluha, iné potrebné veci na zaplatenie čakajú, a ja nemám ani haliera! Ráčte sa zmilovať nad Vaším jakým takým, ale verným spolupracovníkom v tejto jeho terajšej biede a psote!" (29. I. 1877.) List Bohumila švagrovi: „200 zl od Milky (sestry) z Revúčky a so 40 zl od našej drahej švagrinej pre Timóta som prijal" (8. II. 1877). Nosák sa obrátil o pôžičku aj na Zechentera. 26. II. 1877 prosil ho, aby mu požičal na kabát 30 zl. Zechenter sa nepamätá, či mu dačo poslal. (G. K. Zechenter, *Päťdesiat rokov slovenského života*, str. 302.)

podobne ako bratislavskí si viedli presnú evidenciu o činnosti a mali zvláštnu knihu *Liber memoralis societatis slavicae*, do ktorej si autori zapisovali kritikmi za hodné uznané básne.[1]

Nosák začal, ako bolo vtedy ešte módou, básniť latinsky (*Leges sunt observandae* — je jeho prvá báseň), ale čoskoro prešiel na národnú reč (prvú takú báseň má z 18. I. 1834). Z tvorby jeho mladosti boli uznané za súce do Liber memoralis tieto básne:

1834. 1. *Óda na Svobodu*, 2. *Óda na Pokoj*. 1835. 3. *Znelka na Jána Kollára*, 4. *Proměny a Sofia*, 5. *Lenkina skála*. 1836. 6. *Na Mičinského*, 7. *City synů Slávie*, 8. *U lipy*. 1837. 9. *Na vydavatele Hronky*, 10. *Zkazka o polednici*, 11. *Vděka*, 12. *Hrad ryku*, 13. *K Tatrám*, 14. *Doupná skála*. 1838. 15. *Pěvec k luně*, 16. *Odbujec*, 17. *Kytka (z anglického)*, 18. *V noci*, 19. *Večer na Slovensku*.

Keď Michal Hlaváček r. 1840 zredigoval almanach Jitřenku, vybral „z výbornějších prác" najlepšie. Z Nosákovej tvorby zaradil do Jitřenky z citovaných básní č. 5, 10, 11, 16, 17, okrem toho prevzal do Liber memoralis nezaradenú, ale r. 1835 prednesenú báseň *City učenců řeči slavské na den narození V. U. Předsedy Michala Hlaváčka*, a z jeho neskoršej — bratislavskej tvorby 1. *Baládku lidu ukrajinského*, 2. *Král Matěj*, 3. *Tři túžby Slovenky*.

Nosák po prestupe na bratislavské lýceum pokračoval v začatom diele a už 19. IX. 1838[2] vystúpil s prednesom básne *Kdo je Slovák*. Túto zopakoval 21. XI. v prítomnosti vzácneho hosťa profesora Boďanského. Na zasadnutiach recitoval, resp. sa stali predmetom hodnotenia jeho básne: 1. *O luně* (3. X. — je však ešte z levočského obdobia. Kritik Škultéty pokladá ju za slabú), 2. *Chvála zpěvu* (14. XI.), 3. *Černohorec* (6. IV. 1839 — kritika priaznivá), 4. *Moc polibení* (21. IX.). Zapisovateľ často nezaznamenal bližšie údaje o básni, iba toľko, že Nosák prednášal vlastnú báseň. Nosák sa aktívne zúčastnil aj na prednáškovej činnosti Spoločnosti. 1. III. 1839 vystúpil s prednáškou *O povinnostiach mládeže v prázdninách*, 9. V. 1840 *O důvěřování v sebe samého*.

Častejšie vystupoval ako kritik. Posudzoval Hodžovu prácu *Rumy hradu Slavinského* (13. X. 1838), Hurbanovu? (21. XI.), Repického *Báchorky* (12. I. 1839), Pramenického *Fontániho Lúpežníka* (10. IV.), Kutálkovho *Mladšieho brata* (19. II. 1840), alebo niekedy hodnotil výstupy recitátorov, napr. Ondrušov prednes niekoľkých zneliek zo *Slávy dcéry* (7. XII. 1839), Hroboňov (Ľudovít) prednes Záborského *Ódy na Slovákú*

[1] *Liber memoralis societatis slavica.* Archív ev. sboru v Levoči.

[2] *Dějiny hodin výkonných Učenců řeči a literatury Česko-Slovenské v Prešporku r. 1838/39*, SNM Martin.

(14. XII.), Hroboňov preklad Deržavinovej *Ódy na Boha*. Pri tejto príležitosti prednášal Nosák o Deržavinovi (18. I. 1840).

Toto boli všeobecné úlohy a povinnosti, ktoré spravidla splnil každý člen. Popri oficiálnej činnosti u Nosáka sa výrazne ukazuje, že v rámci Spoločnosti sledoval širšie ciele, totiž svoju pozornosť sústredil na cudzie a slovanské literárne otázky a menovite na prekladateľskú činnosť.

Už 14. XI. 1838 vystúpil s prekladom Ossianovej básne (námestník navrhol, aby ju zapísal do Pamětníka), 16. VI. 1839 recitoval inú Macphersonovu báseň, 29. IX. 1839 predniesol Byronove *Zpěvy židovské (Na brehách Jordána, Pláčte za Izraelem)*, 14. XII. *Písně národní ukrajinské*, preložené z poľštiny *(Baládka* vyšla v Jitřenke).

Významnejší bol jeho záujem o slovanské literatúry a najmä o juhoslovanskú (chorvátsku) literatúru. Kedykoľvek navštívil niekto zo slovanského sveta bratislavskú mládež, Nosák vždy vystupoval a stal sa tak akýmsi oficiálnym rečníkom. Uviedli sme, že za návštevy prof. Boďanského predniesol báseň *Kdo je Slovák*, podobne 15. V. 1838 vítal básňou dr. Drahotína Jána Šafárika, lekára v Novom Sade (synovca P. J. Šafárika). Dňa 15. VI. zúčastnili sa na zasadnutí ilýrski vlastenci (poslanci uhorského snemu): Herman Bušan, nám. župana Záhrebskej stolice, a Drahotín Klobučarič, riaditeľ čitateľskej spoločnosti karlovickej. Pri tejto príležitosti recitoval Nosák chorvátsku báseň a podobne i 17. VI., keď okrem spomenutých navštívili mládež aj gróf M. Zdenčay, hlavný záhrebský župan, Mikuláš Mišić a Martin Segérc. Stalo sa však (6. XI. 1839 a 19. II. 1840), že Nosák recitoval aj v „ilýrskom nárečí".

Roku 1836 predstúpil pred verejnosť prekladom Horáciovej *Ódy* (Hronka I) a r. 1839 poslal dve básne Pospíšilovi na uverejnenie do Květov: „jedna jest z Danice na znak vzájemnosti v půdu československou přesazená, druhá pak z anglického přeložená".[3] Na tieto okolnosti bolo treba trocha obšírnejšie upozorniť, lebo v nejednom ohľade objasňuje jeho literárne účinkovanie i ráz literárnej tvorby.

Oficiálne sa však Nosák predstavil svojimi básňami v Jitřenke (1840). V tej súvislosti spomenieme, že 21. januára 1840 usporiadalo bratislavské lýceum smútočnú slávnosť za prof. Jánom Grossom. Po prejave prof. Andreja Michnaya menom študentov lúčil sa latinskou básňou: *Cur peplo velat niveum peratro*, Timotheus — B. Nosák.[4]

Rok 1843 aj u Nosáka je rokom prelomu (hoci do Květov neprestal prispievať). Ako nadšený štúrovec opustil doterajšiu literárnu prax a stal sa prispievateľom do štúrovských novín a časopisov. Jeho básne

[3] *List J. Pospíšilovi z 28. II. 1839*, NM Praha, sign. 3B 13.

[4] *Honori ac memoriae ... Ioannis Grosz. Posonii C. F.*, Wigand 1840.

v Nitre (II a III), cestopisné črty v Orle tatranskom (I a II), konečne i prozaický pokus *Laborec* (tamtiež) majú v sebe hodne nového. Rozvíjať svoje schopnosti v tomto smere však nevedel. Povinnosti v redakcii Slovenských národných novín ho jednak v tom obmedzovali, jednak posúvali jeho literárnu činnosť viac na novinárske články.

Keď vypukla revolúcia, aktívna účasť na revolučnom pohybe a po revolúcii služba v administratíve umlčali jeho literárnu tvorivosť na dlhé roky.

Po núteném presťahovaní sa do Sabinova (tretie obdobie básnickej tvorivosti) Nosák sa vrátil do literatúry. Vrátil sa ani nie tak z vnútornej potreby, skôr zo životnej nutnosti, lebo jeho literárna a najmä prekladateľská činnosť stala sa mu vskutku otázkou chlebovou. Početné básne, ale ešte početnejšie preklady, predovšetkým z ruskej, potom slovinskej, poľskej, nemeckej a anglickej literatúry, ktoré uverejňoval v Národnom hlásniku, Paulinyho Sokole, v Tábore, Lojkovom Tatrane a menovite v Sytnianskeho Orle, svedčia o jeho čulej literárnej činnosti. Možno však o nej povedať, že ako neskoro presadený strom už neprinášala bohatú úrodu.

Básne mladosti

Po naznačení vývinovej línie Nosákovej tvorby prikročíme k charakteristike jeho básnického diela. Podstatnú časť jeho diela tvorí reflexívna lyrika a pokiaľ písal epické básne, všetky majú baladický charakter. V prvej fáze literárnej tvorivosti mladý Nosák je, prirodzene, tlmočníkom cudzích myšlienok, cítení, nálad a školskej učenosti. Jednako sa už tu stretávame s niektorými typickými prvkami jeho tvorby. V tvorbe mladého Nosáka sa popri klasicizme výrazne uplatňuje romantizmus, a to v tom zmysle, že si od počiatku vyberá námety z ľudovej slovesnosti.

Svoju básnickú činnosť začal konvenčnými klasicistickými básňami *(Óda na svobodu, Óda na pokoj)*. Avšak ako sa rozširovala jeho citová i myšlienková sféra, tak sa zjavovali nové témy a jeho tvorba dostala čím ďalej tým výraznejší vlastenecký charakter. Nosák sa stal vnímavým pozorovateľom národného života a prejavoval zmysel pre prácu zaslúžilých mužov. Tak vyslovil hlbokú vďaku M. Hlaváčkovi *(City učenců, Vděka)*, vrelú lásku k Jánovi Kollárovi *Znělka na J. Kollára)*, nadšene vítal Hronku a oslavoval jej vydavateľa Kuzmányho *(Na vydavateľa Hronky)*, ba jeho záujem sa rozšíril i o cudzie osobnosti *(Na Mičinského,* bojovníka za slobodu poľského ľudu a spisovateľa).

Svojmu národnému a slovanskému cíteniu dal jasný výraz v básňach

U lipy, K Tatrám, Pěvec k luně. Tu badať, že mocne vsal do seba Kollárove idey a verne ich reprodukoval. V básni *U lipy,* ktorú predniesol 22. VI. 1836 „při závirce Spolku československého", velebí lipu ako symbol Slovanstva:

Lipo nebenosný strom buď života,
dávej příkrov Slávům mileným!
V němž netrunují strasti, ni robota,
chví jen volnost vinkem zeleným.

V básni *K Tatrám* vyspieval svoju lásku k slovenskej vlasti. Básnik apostrofuje Tatry ako svätú matku, a to i v osobnom vzťahu, lebo aj keď ho osud zavolá inde, Tatry mu navždy zostanú drahými.

Širšiu koncepciu má báseň *Pěvec k luně.* Básnik sa prihovára k mesiačiku, letiacemu po oblohe. Pýta sa, či sa azda preto usmieva, že videl Kaukaz, Volgu, Kremeľ, Ilýriu a Poľsko. Na ceste uvidí i jeho vlasť:

K Tatrám letíš, k srdci Slávy,
Morava Ti vstříc kyne,
tisíc zvuků ze Šumavy
čárně sa k tobě vine.

Od tejto línie sa odchyľuje báseň, intonovaná zrejme na rytmus ľudovej piesne: *Tři túžby Slovenky.* Spieva o Slovenke (=Slovanke), ktorá by chcela byť vtáčaťom a zalietať ku všetkým Slovanom, aby ich prebudila zo spánku. Keby mala nadľudskú silu, spojila by na veky Šumavu s Tatrami a napokon, keby bola slnkom, svietila by vždy nad slovanskými krajinami. Tu počujeme nové tóny, ktoré začala vnášať do poézie nastupujúca mladá generácia.

Z literárneho hľadiska sú dôležitejšie jeho baladické básne s tematikou z ľudovej tradície. Nosák patrí k tým básnikom, ktorí sa už na začiatku svojej básnickej činnosti orientovali na ľudové námety alebo na zľudovelé príhody z okolia rodiska. S obľubou siahal po hrdinských témach, ktoré sú ohlasom romantickej rytierskej lektúry. Prvá jeho veršovaná povesť je *Lenkina skála* (6. XII. 1835). Panoš Mladoň stretne krásnu Lenku, zvedie ju, sľubujúc, že ju pojme za manželku. Ale panoš neprichádza a zúfalá Lenka skočí zo skaly. Aj matka zahynie od žiaľu. Odtiaľ má skala meno Lenkina skala.

O Lenke a Mladoňovi rozpráva Nosák tiež v najdlhšej baladickej básni s pozmeneným dejom a dramatickejším konfliktom v *Hrade ryku.* Mladoň pred odchodom do boja sľubuje Lenke vernosť, avšak jej otec ju núti, aby sa vydala za iného, lebo ju dá zatvoriť do studeného žalára. Lenka volí žalár a tam sa mení v mramorovú sochu. Mladoň po

víťazstve sa ponáhľa k Lenke a pri pohľade na ňu klesne mŕtvy — smrť ich spojila. Otec od tej chvíle nemá pokoj. Zvuk zvonov o polnoci vždy varuje, aby rodičia nerozbíjali lásku detí. Oba motívy: neverný milý a krutý otec boli v štúrovskej literatúre hodne rozšírené (napr. Matúškov Hrdoš).

V *Doupnej skále* (rkp. v Liber memoralis) s dejom o boji a víťazstve nad Tatármi Nosák spracoval starobylú povesť o Pavlovej hore nad Čiernou Lehotou, kde voľakedy stála Slávova chalúpka. Za tatárskeho vpádu obyvateľov chalúpky, Sláva i Slávku, Tatári síce pobili, ale boj sa predsa končí porážkou Tatárov.

V *Zkázke o polednici* siahol Nosák opäť priamo po ľudovej povesti z okolia Čiernej Lehoty. V básni bez pevnej dejovej osnovy predstavuje nevestu, ktorá v noci pred svadbou zomrela a stala sa poludnicou. V romantickej prírodnej scenérii v noci za búrky sa zjavuje poludnica a volá svojho ženícha.

V baladickej básni *Odbujec* sa zamyslel nad odrodilstvom. Slovenský šuhaj sa vybral do sveta a v cudzine sa odrodil. V zúfalstve nad svojím činom skočí do hlbiny.

Nosákove básne mladosti majú dve tematické oblasti: národnú a ľudovo historizujúcu. Prvou je spätý, resp. nadväzuje na staršiu-kollárovskú literárnu tradíciu, druhou sa primkýna k novšej romantickej literárnej praxi. Pravda, obidva druhy sú básnickými produktami bez hlbšej umeleckej hodnoty a ich význam je jedine v tom, že pomáhajú odkrývať myšlienkový a citový svet mladej nastupujúcej generácie.

Na životnej postati

Po skončených štúdiách jeho spisovateľský záujem sa síce rozrástol do šírky, zato však poézia sa rozvíjala pomalším tempom. Nitra, Pozorník, Květy, Priateľ ľudu, Slovenskje národňje novini, Orol tatránski a Domová pokladnica priņášali jeho príspevky a básne, pričom jeho literárna činnosť dostala viac novinársky charakter (zprávy v Květoch, listy v SNN). Popri niekoľkých básňach treba vyzdvihnúť najmä cestopisné *Listi z ňeznámej zeme po L*, historickú povesť *Laborec* a cestopisné *Spomjenki potiskje*.

Nosákova básnická tvorba v druhom období sa rozvíjala výrazne na národnej línii, o čom svedčia nielen príležitostné básne (Hollému, Jozeffymu), ale najmä jeho básne v Nitre, a čo je zvlášť dôležité, tieto básne typizujú i ďalšiu jeho tvorbu. Nosák zrejme opúšťa doterajšiu svoju prax jazykove i tematicky a prikláňa sa celkom k novej básnickej praxi.

Prvý ročník Nitry priniesol jeho *Slovenku*, ktorú v prepise do sloven-

činy s malými štylistickými zmenami znovu uverejnil v Tatrane (1861). V spevnom rytme (na melódiu Vysoko zornička) písanej básne, ktorá nadväzuje na *Tri túžby Slovenky*, spieva o matke Sláve. V rozkvitnutom podtatranskom kraji smutno hľadí na svojich synov, ale spevavé Slovenky sa pokúšajú vyjasniť jej smutnú tvár. Báseň vyznieva v radostný optimizmus, prýštiaci z vedomia slovanskej spolupatričnosti:

Od vežatej Prahy
spev až k Tatrám zvučí,
príbuzným hlaholom
Adria nám huči,
i brdo Kaukaza
Slávii sa korí
šíre slovanská reč,
sťa dennica zorí.
Hej, šťastné Slovenky
tatranské dievčiny!
Dobre nám, dcéruškám
tak veľkej rodiny.

Po zrode spisovnej slovenčiny vidíme Nosáka medzi jej horlivými zástancami. Preto nie div, že sa i on v pamätnej Hurbanovej Nitre II ohlásil slovenskými básňami.

Uviedli sme, že Nosák ako kaplán v Mikuláši sprevádzal r. 1842 ruského učenca Izmaila Sreznevského na jeho ceste po Liptove a v Tatrách. Básnickým plodom vychádzky na Kriváň sú jeho *Zpěvy křivánské*, ktoré Sreznevskému venoval na pamiatku. Nosák verše neskôr prepracoval do slovenčiny a uverejnil ich v Nitre II pod názvom *Nezábudky krivánske*.[1] Báseň je plná národného zápalu, ale aj elegičnosti. Obidvaja tam hore pohľadom do dolín a za spevu cítili sa bratmi, mysliac na šíru slovanskú vlasť, ale Nosákovu myseľ neutešená prítomnosť národa pod Kriváňom naladila elegicky.

Keď sa Nosák r. 1843 vybral na cestu po východnom Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine, svoje cestopisné dojmy a pozorovania nezachytil iba vo vecných cestopisoch, ale našiel pre ne i básnicky výraz. V piatich básňach: *Šariš, Torysa, Hory moje Hory, Krajna* a do cestopisu vsunutý *Vicherlec*, vyslovuje smútok nad tým, že tieto kraje nie sú národne uvedomelé. Šariš je mu mohylou slávy a hoci ho všade vítajú spevavé Šarišanky, pociťuje hlboký žiaľ nad národnou mlkvotou. Smutno tečúca Torysa sa žaluje nad netečným potomstvom. Mohylami sú mu aj šarišské hory. I ony smútia, že v dolinách a mestách pod nimi im ľudia

[1] R. Brtáň, *Slováci a Sreznevský*. Slovanský sborník MS 1947, str. 124 a 130 a n.

nerozumejú. On však rozumie ich volaniu. Volajú rodákov, aby z výšin videli prekvitajúci život a prisahali večnú lásku rodu. Podobným clivým tónom znie i pieseň o Zakarpatskej Ukrajine *Krajna.*

V nasledujúcom ročníku Nitry (III) nachádzame tri Nosákove básne: *Protivníkom, Večer* a *Dunaj* (znova vyšla s malými zmenami v Černého *Čítanke I,* str. 139).

Básňou *Protivníkom* bráni novú spisovnú slovenčinu proti odporcom a utŕhačom:

„Čo sa vy jazyku spierate
ľudu, z ktorého žijete?
Čo ho vy z kníh vytvárate,
rečou sberby ho zovete?

A v ústach predsa ho nosíte,
či to v meste, či v dedine,
k národu drahému vravíte
len v tej milej slovenčine?

Živá slovenčina, reč ľudu je mu najlepším prostriedkom pre šírenie osvety. Verí, že len slovenčina oslobodí zakliaty ľud, preto prosí odporcov, aby nebojovali proti slovenčine, a keby neprestali, nech počítajú na odplatu:

Dobre! lenže kliatbu hádzajte
na tých, čo dobre chcú ľudu,
ale sa vtedy poberajte,
keď sa priberie ľud k súdu!

V básni *Večer* zachytil dojmy a poetickú náladu večera na dedine, a to vo vzťahu k národu. Básnik si nepraje večer, čas odpočinku, ale deň, lebo chce pracovať za národ.

Nad slovenskou minulosťou sa zamyslel v básni *Dunaj.* Ako sa predtým prihováral k Toryse, teraz sa prihovára k Dunaju. Najprv sa ho pýta, prečo tečie taký smutný a mútny. Dunaj mu vysvetľuje príčinu smútku: bol svedkom zániku ríše Rastislavovej a Svätoplukovej. Ale Dunaj aj bystro tečie, a to preto, lebo pri pomyslení na spravodlivého Matiáša kráľa každá vlnka od radosti skáče a bystro uteká. Báseň vyznieva v pevnú vieru, že nastanú časy ako za Matiáša kráľa a nad Tatrami nebudú lietať duchovia, ale kráľovskí orli.

Cestopisy

Spomenuli sme, že v lone bratislavskej Jednoty r. 1838 vznikol cestovateľský spolok s tým cieľom, aby sa členovia v duchu Kollárovho učenia

oboznamovali s jednotlivými slovanskými kmeňmi. Nosák podľa listu Škultétymu zo 16. IV. 1841 ešte v tom roku pomýšľal cestovať po východnom Slovensku, ale pre úradné povinnosti a chorobu nemohol svoj plán uskutočniť. Na cestu sa dôkladne pripravoval. Záujem o túto „neznámu zem", ako nazýva tieto kraje v liste, zrodil sa v jeho mladom veku, v študentských rokoch. V Jitřenke uverejnil okrem pôvodných básní i preklady: *Kvítky vzájemnosti* a medzi nimi má preklad z poľštiny *Baládka lidu ukrajinského.* Po odchode z Levoče v bratislavskej Jednote sa jeho záujem prehĺbil a prehĺbil sa zaiste po stretnutí s Ukrajincom Leopoldom Urbasom.[2] Sem spadajú ďalšie jeho preklady z poľštiny: *Písne národní ukrajinské.*

Po týchto prvých krokoch sústavnými jazykovými i kultúrnohistorickými štúdiami, menovite Šafárikovej *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* a Holovackého *Cesty po haličskej a uherskej Rusi,* získal si solídne vedomosti o Zakarpatskej Ukrajine.[3] Takto pripravený po uzdravení vybral sa r. 1843 na cestu po „neznámej zemi".

Nosák publikoval dva cestopisy, písané v denníkovej forme: *Listi z neznámej zeme po L...* (Orol tatranski I) a *Spomjenki potiskje* (Orol tatranski II, III). Oba cestopisy sú však plodom jednej cesty. Cestopisy vypracoval r. 1845. O tom píše Škultétymu (15. XII. 1845): „Teraz pracujem na svojej ceste konanej do Pred- a Zatisja." Aby sme túto otázku náležite objasnili, pozrime sa bližšie na cestopisy.

Nosák sa vybral na cestu v nedeľu 13. klasňa (=augusta) 1843 (rok síce nikde neudáva, tento deň však pripadol r. 1843 na nedeľu) z Liptova cez Poprad do Levoče a popoludní cez Spiš. Podhradie do Širokého. Zo Širokého (14.) cez Fričovce, Jarovnice, Ražňany išiel do Sabinova. Zo Sabinova (16.) odcestoval cez Prešov do Chmeľova, odkiaľ dňa 20. za svitu cez Soľ, Hrušov cestoval do Pozdišoviec. V Pozdišovciach a na ďalšej ceste do Krásnoviec so záujmom pozoroval a sa vypytoval na históriu vinianskeho a brekovského hradu. Z Pozdišoviec (23.) pokračoval v ceste cez Krásnovce, Lastomír, Rebrín, Bežovce k Záhoru. Tým (VI. list) skončil cestovanie po Zemplíne a v nasledujúcom liste (VII. v O. T. je chyba, opakuje sa VI.) je razom v Maďarsku, vo Vásáros-

---

[2] V liste S. B. Hroboňovi z 5. I. 1839 píše: „Nedávno sme v dobrodružném kolu všeslovana Ukrainského Leopolda Urbasa, rudníka (Bergmann) ze Šťávnice do vlasti se spět vracajícího, náruživě vítali. Drahá duše! od radosti ani slova přeříci nemohl, jenom slzy... z oči jeho se perlili. Když povstal, v ukrainském vindickém nářečí pronesl slova: Mogj prjatelja! žige naša matica. Do památníka mně asi v tento smysl zapsal několik slov."

[3] F. Tichý, *Bohuš Nosák-Nezabudov a Podkarpatski Rusíni.* SbMS V, str. 2 a n.

naménYi, kam sa dal v článku previesť, resp. v Kisvárde na jarmoku (dátum opäť neudáva, bolo to však 1. septembra, lebo podľa kalendára v tento deň sa tu odbývali jarmoky).

Tu, ako vidieť, nechýba len opis cesty zo Záhoru do Vásárosnaménya, ale je tu i časová medzera od 24. VIII. do 1. IX. Do tejto medzery presne zapadá jeho cesta po Zakarpatskej Ukrajine, ako o nej rozpráva v *Listoch z neznámej zeme*. Zo Záhoru totiž prešiel do Užhorodu. Od 24. klasňa ráno do 1. malého rujna (=septembra) prešiel od Užhorodu cez Dravce... Seredné (odtiaľ písal 1. list) a Nový Klenovec do Mukačeva (2. a 3. list z 25. a 26. VIII.), odtiaľ do Koropca (4. list 27. VIII.) a ďalej cez Berezinu... Dunkovicu (5. list), Silce... do Chustu. Z Chustu plavil sa po Tise na plti do Veľkej Kopane a odtiaľ na plátenickom vozíku cestoval s krajanmi cez Sevljuš... Tisza Ujlak... do Berehova, odkiaľ ho rusínsky zeman zaviezol k Tise. Posledný(7.) list písal „v Námine (=Vásárosnaméný) za Tisou dňa 1. mal. rujna".

Na cestu po Zakarpatskej Ukrajine nadväzuje, vlastne je pokračovaním VII. kapitola *Spomienok potiských*. Z Vásárosnaménya putoval ďalej cez Ilke, Kisvárdu, Kemecse, Kótaj (blízo Nyiregyháza) do Tokaja. Toto bola jeho posledná dlhšia zastávka, lebo z Tokaja cez Keresztúr, Gesztely, Miškovec, Sajószentpéter a Putnok ponáhľal sa domov do Gemera. Zo Štítnickej doliny prešiel Ostrým vrchom do Muránskej doliny a, zastaviac sa v Revúcej a Jelšave, svoje cestovanie skončil v Tisovci. Skončenie cesty nikde neoznačuje, ale mohlo to byť okolo 6.—10. septembra.

Ako vidieť, Nosák podnikol dlhú, takmer štvortýždňovú cestu, na ktorej v každom ohľade veľa skúsil a veľa získal. Po celý čas vnímavo pozoroval krásy kraja a sýte obrazy líčenia svedčia o jeho umeleckých schopnostiach. Pravda, cennejšie sú jeho pozorovania, porovnávania, charakteristiky ľudu a vyšších tried, života, zvyklostí a správania sa obyvateľstva v dedinách a mestečkách. Nosák ozaj priliehavo vystihol charakter slovenského, rusínskeho a maďarského zemana a drobného človeka so všetkými jeho dobrými vlastnosťami i nedostatkami. Prejavoval zmysel pre krásu kroja šarišského a zemplínskeho ľudu a svoje líčenie vedel vždy vhodne spestriť historickými exkurziami do minulosti. Jeho opisy sú živé a hodne subjektívne podfarbené. A čo zvlášť treba vyzdvihnúť, svoj cestopis pretkáva hlbokými úvahami, a to vždy so zameraním na rozpoloženie národa.

Najteplejšie opisuje národu priaznivé momenty, ale práve s takou dávkou smútku, bolesti i odporu reaguje na nepriaznivé javy. A keď sa stretne s drotárom, uvažuje o slovenskej biede, ktorá vyháňa ľudí do šíreho sveta. Proti sabinovskej milote Prešov naňho pôsobil cudzotou,

lebo tu nikde nenašiel znak slovenského života. Preto volá: „Len preč, len preč z toho mesta smútku a prázdnoty."

Keď sa z Chmeľova ešte za mesačného svitu vyberie na ďalšiu cestu, hoci je nadšený krásou kraja, jeho srdce je naplnené hlbokým smútkom, lebo „nenájde tu srdce slovenského rodoľuba potechy a veselia"! Zrúcaniny hradov nie sú mu pomníkmi junáctva národa, ale znakmi barbarských časov, „v ktorých nad ľudom mojím práskal bič surového vazala alebo ukrutného výbojníka". Zdá sa mu, že i mesiac smutne svieti nad hrobmi starodávnej slávy, keď v tých krajoch dva bratské národy si podávali ruky. Napriek takému romantickému roztúženiu obraz prítomnosti predstavuje v pravdivom svetle. „Biedny ľud môj v nevzdelanosti, v chudobe, pod ťažkým bremenom živorí v kraji tomto; nevie on povážiť ani prítomnosť svojho stavu, nezná on akoby si pomôcť, akoby z tejto nízkosti vybrdnúť mohol, a tým menej v stave je v žiali a bezcitnosti svojej rozpomenúť sa na dakedajšiu slávu predkov svojich!" Nosák príčinu zaostalosti vidí správne. Nebolo tam nikoho, kto by bol ľud viedol a dvíhal.

V takých dumách nad minulosťou a prítomnosťou východoslovenskej Slovače pri Soli si spomína na tragický rok 1831. V jasných obrazoch si sprítomňuje sedliacke povstanie so všetkými hrôzami a aj tu pravdivo vystihol príčinu výbuchu. „Ľud tento, o ktorého vzdelanie sa tak málo starajú, v nevzdelanosti svojej dopustil sa takých ukrutností... Neľutoval on ani deti ani odrastlých, čo v rozpajedenosti zachytil, to pomste jeho neušlo." Nosák sa zamyslel nad touto vzburou a jediné východisko videl v starostlivosti o ľud.

Z miest dlhších zastávok podnikol Nosák vychádzky do niektorej obce, aby navštívil vzácnych, národne uvedomelých mužov. Z Chmeľova bol zašiel do Gombošoviec (teraz Hubošoviec) za statkárom Fábrym a z Pozdišoviec s kaplánom Tkáčikom do Laškoviec na priateľskú návštevu ku gr. kat. farárovi Tóthovi, ukrajinskému národovcovi. Toto stretnutie bolo mu vhodnou príležitosťou, aby pouvažoval o rozpoložení Ukrajincov. Nosák nikdy nezabudol apelovať na svojich priateľov, aby udržovali a upevňovali spojenie týchto krajov s krajmi podkrivánskymi a podsitnianskymi, „aby tak bolo, čo neprajné veky roztrhali a odcudzili, zase jedno, svornô, bratskô slovenskô telo".

A čo sa týka cesty po Zakarpatskej Ukrajine, Nosák si i tu vnímavo všímal pozoruhodnosti miest i dedín a celého kraja, zvyklosti a život ukrajinského ľudu i diasporálnych Slovákov. Vyhľadával významných činiteľov ukrajinského ľudu a nadväzoval s nimi priateľské styky. Zamyslel sa nad zhubným účinkom alkoholizmu na národné uvedomenie a nad prenikaním maďarizácie. Cestopis sa vyznačuje mnohými zaujíma-

vými spoločenskými postrehmi, vzácnymi folkloristickými údajmi, bystrými charakteristikami. Jeho poučovanie o dejinách, o kultúrnych pamätihodnostiach, o jazyku, o cirkevnej organizácii, jeho zprávy o predstaviteľoch vtedajšieho kultúrneho života, štatistické údaje, toto všetko sú také skutočnosti, pre ktoré treba *Listom z ňeznámej zeme* rozhodne priznať objavný ráz a význam.

Hodno poznamenať, že Nosákov cestopis po Zakarpatskej Ukrajine vzbudil veľkú pozornosť. Maďarské noviny Pesti Hírlap v čísle 626 priniesli na základe niekoľkých vytrhnutých a nesprávne pochopených viet protislovensky a protirusínsky zahrotený článok. A nik iný ako Ľudovít Štúr ozval sa úvodníkom na obranu pravdy a proti zlomyselnému útoku maďarského glosátora. (Pozri Slovenskje nár. novini č. 63 zo 6. 3. 1846.)

Nosák na svojej ceste na maďarskej strane sa zoznámil s typickým maďarským krajom a etnikom. Maďarská rovina, ďaleká pusta bez briežkov a zurčiacich potôčikov nijako ho nevedeli nadchýňať. Vnikol však do mentality maďarského sedliaka. Vidí sa mu nepohyblivým, v sladkej bezstarostnosti žijúcim človekom, ktorý sa stará iba o svoje hmotné potreby, lež takým ho robí rovina a horúce podnebie. A keď sa dostal do jeho príbytku, radostne zisťoval, že jeho zariadenie i hospodárske náčinie sú dielom slovenských rúk a „všetko to slovenská premyslenosť a podujímavosť až sem rozšírila". Podobné pocity mal aj na jarmoku v Kisvárde, keď pod šiatrami videl rad Oravcov, zvolenských čipkárov, malohontských súkenníkov, gemerských kožkárov... Tieto skutočnosti ho priamo pobádali k úvahe o pôsobení Slovanstva na Maďarstvo. Tým bolestnejšie sa ho dotýkalo stretnutie „s posledným Slovákom" v Tokaji.

A keď sa opäť dostal na domácu pôdu, aký iný je tu jeho vzťah k okolitej prírode. Skutočný lokálpatriot hovorí z neho pri spomienke, že jeho rodný Gemer zrodil Valaského, Bartholomaeidesa, Jozeffyho, že tu rastú nádejní mladoni: Reus, Tomášikovci, Škultéty, Francisci, Daxner... Pretože Štítnická dolina a najmä štítnickí páni, ktorí „na inšom ani nerozmýšľajú, len akoby túto Slovač pomaďarčiť", nemohli rozveseliť jeho zadumanú dušu, poberal sa na Muránsku dolinu, aby tu v spoločnosti horlivých národovcov (J. Laco v Jelšave, Hradovský v Ratkovej, Bradovka v Kameňanoch...) okrial a v Tisovci v blízkosti P. Jozeffyho našiel istotu a tu sa utvrdil vo viere v budúcnosť.

Toto je Nosákov cestopisný obraz, ozaj široký, mnohotvárny a citovo bohatý. Hoci sa jeho záujem sústredil predovšetkým na národné momenty, neobmedzil sa na tento úzky rámec. Zmysel pre realitu a horúce vlastenectvo sú základným ideovým rysom cestopisu.

Nosák v cestopise spomína, že Michal Lučkaj, vedúci ukrajinský literárny činiteľ, porozprával mu osudy kniežaťa Laborca, kapitána užhorodského hradu. Na základe jeho rozprávania a ďalších zpráv o Laborcovi, ako ich našiel u Kollára *(Slávy dcéra* IV, 21 a vo *Výklade)* a v Anonymovej kronike,[4] napísal pozoruhodnú „povesť rusínsku" *Laborec.* Touto povesťou sa Nosák zaradil medzi prvých slovenských spisovateľov, ktorí siahli po téme z ukrajinského prostredia, resp. z ukrajinských dejín.

V *Laborcovi* rozpráva historizujúcu príhodu zo začiatku X. storočia o zrážke medzi Maďarmi, vtrhnuvšími do Uhorska, a Laborcom. Do historizujúceho rámca vsadil romantickú lásku Laborca ku krásnej Ľuboslave, dcére Lazického, pána hradu pri Lazoch v blízkosti Užhorodu. O Ľuboslavu sa uchádza i Zalánov dvoran Nemec Vičering. Vo svojej pýche urazený Vičering prisahá pomstu. Laborec a po jeho boku Ľuboslava a jej brat Slavoš udatne bránia hrad proti útočiacim Maďarom, Vičering však tajnou chodbou vovedie Maďarov do hradu. V boji Vičering a Ľuboslava padnú. Laborca zajali Maďari, no podarilo sa mu utiecť. Cestou sa stretol so Slavošom, ale pri rieke Laborec ich chytili a pobili. (Podľa Laborca nazýva sa rieka Laborec.)

Nosákov Laborec je typická romanticko-historizujúca povesť. Svojím ideovým zameraním zapadá do oblasti vtedajšej štúrovskej historizujúcej prózy, akú písali Hurban, Kalinčiak a i. I keď nevyniká zvláštnym umeleckým spracovaním, najmä pokiaľ ide o kompozíciu, nemožno mu nepriznať zásluhu, že tematicky obohatil vtedajšiu slovenskú prózu.

Popri literárnej tvorbe Nosák vyvíjal čulú publicistickú a prekladateľskú činnosť. V tej súvislosti spomenieme dosiaľ neregistrované články a preklady pod pseudonymom Šajavský v Slovenskom pozorníku, uverejnené r. 1843 a 1844. (Rok 1843: *Slepý.* Povesť od Antona Russiho, *Peter I.* Povesť od Pogodina; 1844: *Národy ruské země* od Muravieva; *Rok 1812 a 1813* od Th. Glinku.)

Po odchode z Bratislavy Nosák sa stal platným členom súvekej mladej literárnej gardy a jeho sľubne sa rozvíjajúca literárna, prekladateľská a publicistická činnosť sľubovala veľa do budúcnosti. V prvom rozbehu od r. 1847 sa nestihol však vyvíjať v silnejšiu individualitu. Prišla revolúcia a po nej sa odmlčal na 20 rokov. V tých rokoch zamenil svoje spisovateľské pero za pero administratívne. Hoci sa roku 1861 opäť stretávame s jeho menom v Dobšinského Sokole, ozval sa len ako prekladateľ

[4] F. Tichý, *B. N. Nezabudov a Podkarpatskí Rusíni.* Sbor. MS V, str. 10.

z ruskej prózy. A roku 1861 do Radlinského Tatrana neprispel novou tvorbou, ale prepísanou *Slovenkou* z Nitry I a podobne i do Černého Čítanky (z r. 1864) *Dunajom* z Nitry III. Rok 1868 je rokom návratu Bohuša Nosáka do literatúry.

Poézia sklamaných nádejí

Šestnásť rokov účinkoval Nosák v štátnej administratíve. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní r. 1867 noví mocipáni prepustili niekdajšieho revolucionára. Nosák sa dostal do ťažkej situácie; chorľavý, bez materiálneho zabezpečenia nemal iné východisko, než sa uchýliť k svojmu bratovi Bohumilovi, ev. farárovi v Sabinove. A tu v tichom šarišskom mestečku zo životnej nutnosti vrátil sa k poézii, v nej hľadal silu, do nej vlieval svoje sklamané nádeje. Čím mu bola poézia, vyslovil v básni *Tambura*. Len poézia mu pripravuje chvíľky šťastia, bez nej cítil by biedu žitia.

Roky od 1868—1872 boli najplodnejšie. Národný Hlásnik, Sokol (Paulinyho), Tábor, Tatran (Lojkov) a menovite Sytnianskeho Orol prinášali často jeho básnické plody. Citová a myšlienková škála básnických výlevov je úzka a koncentruje sa naďalej výlučne okolo vlasteneckej tematiky, a to v lyrike i v epike. Nosák — aby sme precizovali tvrdenie — má niekoľko tematických oblastí, ale všetky sa vlievajú do základnej — národnej témy, spravidla smutne, rezignovane ladenej. Optimistický pohľad do budúcnosti a subjektívne — intímne zvuky sú mu neznáme. Tento rezignujúci, plačlivý tón je typickým znakom únikovej romantiky. Odhliadnuc však od toho, Nosák je verným stúpencom Štúrovej požiadavky o náplni básní, ktorá sa pohybuje v štyroch tematických oblastiach: 1. básne v prostonárodnom tóne, 2. básne s národným obsahom, 3. baladické a 4. príležitostné básne. Osobitný oddiel tvorí veršovaná povesť *Kamzík*.

Hneď vo vstupných ponáškových básňach, v *Ozonkoch* a v *Ohlasoch*, upieral svoj pohľad na ľud. Šariš, Kriváň, Muráň, Zvolen smútia nad neutešenou prítomnosťou. Hoci liek proti zlu nevidí v reptaní, ale v činorodej práci, jednako sú básne plné rezignácie. I dej *Piesne* (ide o rozhovor medzi divou kačicou a básnikom) vyznieva v smrť, podobne i *Záhorská*. Svoj osobný vzťah k národu vyjadril v básni *K bratom*.

S tými istými myšlienkami i citovou náplňou sa stretávame v básňach, pre ktoré volil umeleckú (neponáškovú) formu. Tu najosobnejšie, niekedy alegoricky (básne *Orol, Poklad*) s tendenciou buditeľskou, vyslovuje svoj vzťah k národu. V symbolickej básni *Mohyla dvoch bratov* (túto tému spracovali v podobných básňach J. Kráľ a V. P. Tóth), vychádzajúc z odkazu martýrov meruôsmeho roku Šuleka a Holubyho,

dvíha svoj hlas proti maďarizácii a prejavuje svoju bolesť nad údelom slovenčiny. V reflexívnej básni *Pravda víťazí* uvažuje o krivde a pravde. Básnik však verí:

Krivda na čas: Herostrati
zahynuli abo zhynú;
mučeníci pravdy svätí
s pravdou žijú, nepominú.

V *Severnej hviezde* a v *Al manâ* stredobodom pozornosti je mu národný program. Tak ako severná hviezda (Polárka) vedie moreplavcov, podobne má ona viesť našu loď osvety. Vzormi súvekej generácie nech sú otcovia, ktorí z pustín vytvorili raj:

Nože vnuci slávnych otcov,
kým sa jasá hviezda stála:
pozor na loď! na hlas vodcov!
By sa búrou presekala.

V básni *Al manâ* žiada, aby národ z nečinnosti prešiel k činom. Ak sa nebude hýbať, ostane národom bez mena:

Len silou ducha časy sa tvoria.
Kde prestanú žiť vedomci:
tam tisícveké obce sa boria,
a deti ich — sú holomci.

Najhlbšou i najosobnejšou vlasteneckou básňou je báseň *Klebetníkom.* Mocným hlasom odmieta výčitku, že by neľúbil vlasť, a vyznáva, že ju nemôže neľúbiť, keď tu býva jeho národ, ktorý ju krvou kropil a prácou pretvoril v raj. Vlasť ľúbi i preto, že tu v zemi odpočívajú predkovia a voľakedy bude v nej i on odpočívať.

Obdobný tón majú i tri lyrické básne: *Kvet, Ruža, Lastovička.* Z nich najlyrickejšia je *Ruža.* Raz pod menom *Orol* (Orol VII), raz pod menom *Sokol* (Tatran) s pridaním novej prvej a poslednej strofy vyspieval smutný osud lapeného orla (sokola) a jeho vieru, že ešte bude voľný a slobodne lietať. Ide o alegóriu, lebo pod orlom myslí na osud národa.

Z myšlienkového rámca Nosákovej básnickej tvorby vymyká sa báseň *Pohrab.* Tematicky sa opiera o egyptský zvyk, totiž keď umrel boháč, najaté plačnice nariekali za truhlou. Cudzinec — magus — sa ich spýtal, *či by chceli, aby ho vzkriesil. Pristali by pod podmienkou, keby za krátky* čas opäť umrel, aby ich znovu najali nariekať za ním, lebo:

Jesto moc boháčov, ktorých smrť jedine
dá chleba chudine!

V rukopisnej pozostalosti sme našli 7 básní: *Horí ohník, horí, Ozvena Tatier, Stará panna, Kamzík, Krásny Brod, Holubi* a dve nemecké básne *Karpathenecho, Am Namenstag der Frau Sidonie Ribusy.*

Básne — väčšinou epického, baladického rázu — nadväzujú v istom zmysle tematicky na jeho epické básne v Jitřenke. V nich totiž vychádza tiež z ľudovej povesti. Pravda, ideove tu sleduje iné ciele, ktoré v niektorých básňach vyúsťujú v alegorickú pointu.

Hovorili sme o Nosákových vzťahoch k zakarpatským Ukrajincom. Tichý v citovanej štúdii píše, že sa Nosák nevrátil k ukrajinským témam. (V jeho rukopisnej pozostalosti vraj „niet ani šľaku po prvej jeho láske" — rozumej ukrajinskej.) Toto tvrdenie nezodpovedá skutočnosti, lebo v jeho rukopisnej pozostalosti našli sme báseň *Krásny Brod,* veršovanú ukrajinskú národnú povesť o vybudovaní kláštora v Krásnom Brode, dedinke nad Medzilaborcami, Bálintom (v básni Vendušom) Drugethom, najmocnejším feudálom v Zemplíne. Okrem spomenutej historickej udalosti odrážajú sa v povesti, resp. v básni spory medzi katolicizmom a pravoslávím okolo cirkevnej únie.[1] Úvodné slohy pripomínajú Bürgerovho *Divokého poľovníka* (Der wilde Reiter.).

Horí ohník, horí..., taký bottovský nadpis dal spomienkovej básni na svoje mladé letá, keď pri ohníku vo voľnej prírode sníval o budúcnosti a túžieval, aby sa sen mladosti v mužnom veku stal skutkom. Obraz plápolajúceho a poznenáhľa zhasínajúceho ohníka prenáša a prirovnáva k svojmu životu:

Poomdlieva žiara,
i bledne pomaly!
A z doliny vidíš
zas len ohník malý.
Ach, ohník môj milý,
priateľ mladých čias!
Tak žiar môjho srdca
tuchnúť bude raz.

Vlastenecké zmýšľanie Bohuša Nosáka-Nezabudova dokumentujú jeho príležitostné básne. Už na začiatku básnickej činnosti teplými slovami si spomínal na zaslúžilých mužov a neskôr, keď lepšie vedel oceniť činnosť národných dejateľov, skladal na nich básne, ktoré sú úprimným prejavom vďačnosti a uznania. V básňach na *P. Jozeffyho* a v *Přísahe pastýřů* (K poctě velebného našeho Jana Hollého) ozaj intímne vyslovil voči nim svoju príchylnosť. V básni *Hollému* volil i priliehavú formu — klasický hexameter.

---

[1] Pozri o básni viac v štúdii E. Lazara, *Príspevky k otázke slovensko-ukrajinských literárnych vzťahov,* str. 375 a. n.

V sabinovskom období vyslovil svoj žiaľ nad úmrtím Jána Palárika *(Nad hrobom Palárikovým)*, nad odchodom prvého predsedu Matice slovenskej Štefana Moysesa *(Na mohyle Štefana Moysesa)*, pozdravil svojho priateľa Karola Ehna, ratkovsko-bystranského rodáka a niekdajšieho hanušovského farára pri príležitosti jeho menín *(K meninám Karola Ehna)*.

Nosák bol však i vnímavým pozorovateľom a propagátorom každého národného podujatia. Kadavého Priateľovi ľudu praje šťastnú cestu k rodákom v básni rovnakého mena. Keď Ľudovít Štúr začal vydávať Orla tatranského, Nosák v 3. čísle privítal radostnú udalosť nadšenou básňou pod tým istým nadpisom, prirovnávajúc v nej voľný let orla k cieľom Orla tatranského.

Roku 1869 bola založená Živena a Nosák ju pozdravil alegorickou básňou *Odkliata panna*. Na scéne vystupuje deva, pretiera si oči, lebo vstala z tisícročnej driemoty, a mladá chasa sa k nej radostne poberá. Deva sa prebrala zo spánku zásluhou dvoch za veci národné zapálených mužov: Pavla Mudroňa a Ambra Pietra. Záverom plný zápalu vyzýva Slovenky:

Okolo nej sa, vy slovenské víly.
Točte sa v čarokrásnom plese!
Veľkých vecí len svorné dôjdu sily,
nesvornosť záhubu nese.
Dosť už tej tieni, dosť už toho bludu,
bo inak skaly Tatier kričať budú.

Ako sme naznačili, Nosák citlivo reagoval na udalosti, ktoré sa týkali národného života a s vďačnosťou si spomínal na zaslúžilých mužov. V tej súvislosti spomenieme jeho úprimnú účasť nad úmrtím „sladkého pohronského pevca" Andreja Sládkoviča. Nie v básnickej forme pre verejnosť, ale v súkromnom liste Sytnianskemu (v máji 1872) žiali nad „touto prežalostnou zvesťou". Nosák je tej mienky, že si svet nezaslúžil takú dušu, akou bol Sládkovič („medzi hviezdami je pre neho najlepšie miesto"). Po jeho odchode nik nezaspieva tak ako Sládkovič. „Prejde nejeden rok, kým večná moc nadchne cituplné hrude slovenského pevca k podobným alebo vznešenejším spevom od Sládkovičových." Pevne však verí, že prídu časy, keď sa zrodí básnik, ktorý „harmoniou dosiaľ nepočutou stavať bude z rumov zlaté zámky a tvoriť z tatranských balvanov ľudí. Sládkovič má tú zásluhu, že bol jeho predchodcom".

Kamzík

Menej známou ostala Nosákova báseň — veršovaná povesť *Kamzík* — a neoprávnene.

V expozícii básnik pripomína, že v *Kamzíkovi* chce rozprávať poviedku podľa povesti a histórie z čias Matiáša kráľa, keď na horehronských holiach poľúval. Podávame dejovú osnovu básne:

Pod bralom stoja rozostavení poľovníci: Matiáš kráľ, za ním Hronec a obďaleč iní. Vyplašené divé kozy na čele s kamzíkom prechádzali v blízkosti kráľovej stanice. Výstrel zasiahol kamzíka, no netrafil ho smrteľne. Keď Hronec videl, že zasiahnutý kamzík uniká, pochytil valašku a rútil sa za ním.

V druhom speve predstavuje Nosák celú poľovnícku spoločnosť a kráľovu suitu. Poľovníci sa schádzajú pri kráľovom stane. Prvý prichádza Pavol Knez „rodom Srbín, prvý bohatier krajiny", za ním Andrej Sokol „Sriemsko dieťa" a Viliam, „župan zo Záhoria". Títo traja sa rozprávajú po srbsky. Za nimi kráčajú Ján Rozgoň, Dobroslav z Turca, dvaja Vševladovci a slovenskí zemania z rodu Jazveckých, Jesenských, ďalej Revický, Peter Turánsky, Škultéty, Bohdan Svätojánsky, Ján z Okoličná a Kazimír z Kubína. „Veniec z kvetu nášho zemianstva uvitý" ozdobujú „mešťania poctiví": Samo Ormis, muž vedy a Juraj Kalina (recte Kallina), ktorý „priemyslom z domu vyhnal biedu". Bol tu i Košut, praded Ľudovítov, tento:

Utvoril v Uhorskej on z raba — človeka,
lenže mu odoprel rovnosť jak národu,
pochoval mier vlasti a zlatú svobodu.
Ale časy prídu a prísť musia ony,
kde sa raz prebudia zo sna milióny.
A pieseň svobody pod Tatrou zavzneje.
Ó, splňteže sa skôr, vy sladké nádeje!

Okrem ďalších zemanov (Malatinského, Zmeškala, Madočányho a Kyselého) bystro sem stúpajú hronskí poľovníci, medzi nimi praded Kubányho (= Ľudovíta Kubányho):

Za ktorým žiaľ k zemi ešte ma poráňa
a ktorého pieseň, jak zlatá zornica
rumencom nadšenia maľuje mi líca.

Napokon prichádzajú kráľovskí hodnostári: Michal Orság z Gôtovian, Michal Zápoľa, chorvátsky bán, Lacko Palóc, sudca na kráľovskom dvore, a kráľovskí veľmoži: Peréň, Dombó, Bátor, Mikuláš, vojvoda a bán z Novodvora, Vessen a Pankryber.

Tretí spev začína básnik spomienkami na detské roky, na matku, na krásny pohronský kraj. A v roztúžení sa spytuje, či uvidí voľakedy revúcky Kohút, rumy hradov-svedkov dávnych dejov a

Kedy u kostola nad Rimavou kalnou
pokropím Kubánov hrob slzou ja žiaľnou,
a uctiac pamiatku druha srdečného
vzdýchnem ku Bohu za hriešnu dušu jeho?

Po osobných spomienkach pokračuje v básni zvláštnou epizódou. Spod priehyby Besníka vyvierajú Hron a Hnilec, dvaja bratia, ale každý sa poberá v iné strany sveta. Od prameňa sleduje Hron, ako mohutnie priberaním nových potôčikov. Putujúc s Hronom zastaví sa v slovenskej Abdere (=Kocúrkove=Brezne):

Tuná ho smiech slyšný zďaleka už víta
roznietený slovom nášho Demokrita. (= J. Chalupka)

O Chalupkovi konštatuje:

Bo keď ten vypustil svoje vtipné žiala,
nie Pohronie, lež pol krajiny sa smialo.

A hneď ľútostne pripomína:

A tomu veľumu, Slovenska ozdobe,
nik vďačnosti pomník nestavia na hrobe.

A keď Hron obmýva chotár Banskej Bystrice, spomína si na skladateľa piesne Kto za pravdu horí — na Karola Kuzmányho. Lež zanechať musí miesta troch slávikov: Kuzmányho, S. Chalupku a A. Sládkoviča, aby pri Hronskom Sv. Kríži vzdal hold biskupovi Moysesovi, ktorý sťa Mojžiš divotvornou berlou stvoril „živý prameň národnej osvety". Na ďalšej ceste tečie Hron nevernou krajinou (=Veľkomoravskou ríšou), no tu v noci zablúdi a padne zlým dunajským vlnám do moci.

Hnilec — druhý brat neobmýva mestá ani dediny, tečie prekrásnym krajom, obývaným vílami a rusalkami. Do cesty sa mu stavajú ozrutné skaliská, ale Hnilec sa nimi presekal a vytvoril utešenú Stratenskú dolinu.

V tej časti akoby Nosák uvoľnil uzdu svojej fantázii a sťa maliar jemným štetcom vykúzlil farbami hýriaci obraz prírody. Veľa miesta venuje kresbe nočnej scenérie, keď okolie rieky ožíva množstvom plachej zveri, ktorá sem prichádza, aby sa v krišťáľovej vode občerstvila.

Po tomto širokom vyobrazení prírodných krás básnik sa vracia k vlastnému deju. Do údolia Hnilca spúšťali sa kozy — bez kamzíka. Po

chvíľke vidieť šuhaja vyletieť z Chmárošovej doliny, sliediac za krvavou stopou kamzíka, tá ho vedie k útesu. Nad priepasťou zistil, že sa kamzík zrútil do hlbiny. Rozhodol sa zostúpiť na dno priepasti, čo sa odvážnemu a obratnému Hroncovi podarilo. A keď počuje bôľne stonanie a chrčivé dychy, zmocňuje sa ho nesmierna ľútosť. Vyloží si kamzíkovu hlávku na lono a hladkajúc ju, nežnou rečou sladí mu skonanie. Čoskoro kráča s ním na pleci ku kráľovskému stanu.

Zatiaľ na priestranstve okolo kráľovského stanu chystajú sa na hostinu. V jednej kolibe Bolega, bača spod Priehyby, varí v kvasnej žinčici celú jalovku pod dozorom Márie Rimavskej z Hnúšte, najchýrnejšej kuchárky v stolici. V druhej hotuje národné jedlá z cesta Anička Ênová (recte Ehnová), krásavica z Ratkovského Bystrého. V tretej kolibe je kuchyňa kráľovského dvora. Tu pripravujú najvyberanejšie panské jedlá. Z prítomných každý pomáha, kráľa tu však niet, bo po streľbe na divé kozy šiel si ešte s pánmi zapoľovať do vernárskych hôr pod vedením hlavného usporiadateľa Adama Horárika z Čiernej Lehoty.

Po návrate poľovníkov s korisťou kapitálneho jeleňa Rimavská narýchlo pripravila z drobov poľovnícku lahôdku. Matiáš kráľ za milú pozornosť podáva nevestám kytku z jahôd a nevädnúcich krások, mužským za syrce a víno pripil na zdravie a mešťanom privolal na slávu slovenských miest. K obedu si kráľ prosil slovenské jedlá. Všetkým náramne chutilo. Po prípitku na kráľa, prednesenom Orságom, Jazvecký navrhoval pomenovať hoľu nad Šumiacom Kráľovou hoľou na znak vďačnosti a na rozpomienku, že Matiáš kráľ v tých krajoch poľoval. Po ňom Gemerský odporúčal na večnú rozpomienku bralo, na ktorom kráľ obedoval, nazvať Kráľovým stolom. Kráľ, poďakujúc všetkým za poctu, nezabudol vyzdvihnúť zásluhy ľudu ako základ svojej slávy. A Nosák v tej súvislosti uvažuje o nedostatkoch v prítomnosti. Proti spravodlivej vláde kráľa Matiáša stavia na výstrahu terajšiu nespravodlivú. Neúcta k zákonom, surová sila a sebectvo boli vždy a sú skazou krajiny.

Len čo nastalo utíšenie po búrlivom volaní kráľovi na slávu, zrazu sa zjavil Hronec s kamzíkom na pleci a keď prišiel, položil ho kráľovi k nohám. Z rozhovoru medzi kráľom a ním sa dozvedáme, že sa volá tiež Matiáš a slúži na salaši. Matiáš kráľ na dôkaz uznania vyznamenal Hronca:

Od dnes budeš nosiť priezvisko Kamzík,
lebo kto vie kozla, čo podstreleného,
dohoniť, hoden je mať i meno jeho.
A žes' mi i drusom, kamenicu novú
dám ti vybudovať na moju útrovu.

Matiáš Kamzík v ďakovnej reči vyzdvihuje kráľovu lásku k ľudu, jeho

spravodlivé vladárenie, ďakuje mu, že je ochrancom sedliactva. Keď vypil víno, ktorým ho kráľ počastoval v zlatom rohu, prosil ho, aby ho prijal a jeho dvoch bratov do čierneho pluku. Kráľ vyhovel ich žiadosti, na čo od radosti si zaskočili odzemok. A keď sa slnko nad Bacúchom chýlilo k zemi, zaznel hlas trúby na odchod. Kráľ a jeho družina odchádzali na odpočinok pod Červenú Skalu. Záverom Nosák spomína:

A to je deň dávnej slávy Horehronia,
za ktorým tie hole i dnes slzy ronia.
Kto by ma pritom mal za úmyselníka,
nech pravdu hľadá u Mateja Kamzíka,
ktorý na Šumiaci priam v prvej ulici
sried drevených domkov sedí v kamenici,
a v zime pri košku vše tu starú hude:
Kedy zas taký kráľ na tej holi bude!

Dr. J. V. Ormis v štúdii: *Nakladateľský spolok v Revúcej*[2] upozorňuje na prospekt v Kalinčiakovom Orle (1870), že uvedený spolok zaradil do svojho vydavateľského programu „román z dejín Uhorska od Bohuša Nosáka". Zdá sa, že tým „románom" mala byť báseň *Kamzík* (v rukopisnej pozostalosti niet stopy po románe).

Doterajší záujemci o Nosákovu tvorbu zmieňujú sa o *Kamzíkovi* iba okrajove. Kühn súdi, že len v prvej polovici sa vyrovná jeho iným básňam. „Vadí jej jednak rozvláčnosť, jednak anachronistické spodobovanie a prirovnávanie so súčasnosťou".[3] Tichý vybadal, že *Kamzík* „vykazuje mnoho šťastných ,ozaj poetických miest, najmä v maľbe kraja a v obrázkoch z prírody".[4] Celkove správne vystihujú hodnotu básne, ale dôležité momenty ich pozornosti alebo unikli, alebo ich náležite nepochopili.

Sám dej básne je zaujímavý, hoci kompozične sa mu nepodarilo stvárniť ho v pevnejšiu stavbu. Rôzne epizódy a široké pasáže robia ho neprehľadným. Kamzík nadväzuje alebo lepšie zapadá do látkového okruhu Sládkovičovho Detvana. Sládkovičov Detvan — Martin Hudcovie a Nosákov Hronec — Matiáš Kamzík majú veľa podobných rysov a zdá sa, že Nosákovi stál za model Martin. Obidvaja: Martin i Matiáš sú čisté ľudové typy, obidvaja prejavujú súcit k zvieratám, obidvaja vynikajú telesnou krásou a odvahou, obidvaja smelo hovoria s kráľom, obidvoch odmeňuje kráľ za udatnosť a prijíma ich do čierneho pluku. Pravda, kým u Sládkoviča Matiáš kráľ vystupuje epizodicky, u Nosáka je ústrednou postavou, no pravým hrdinom je Matiáš Kamzík. Je pozoruhodné, že pre

[2] J. V. Ormis, *Zo slovenskej minulosti národnej a literárnej*, str. 20.
[3] L. Kühn, *Bohuš Nosák-Nezabudov*, Bratislava 1929, str. 1007.
[4] F. Tichý, *Bohuš Nosák-Nezabudov*, SP 1927, str. 264.

charakteristiku Matiáša kráľa siahol nielen do ľudovej tradície, ale aj po lístinnom materiáli. Celý rámec povesti je teda historizujúci.

Tomuto faktu odporuje anachronické prenášanie súvekých skutočností i dejateľov do minulosti. Isteže je anachronické, keď prenáša do minulosti politické túžby, náhľady a nálady súvekej generácie, najmä však keď presádza rovesníkov a žijúcich dejateľov do prostredia okolo Matiáša kráľa. S takým javom sa však stretávame aj u iných spisovateľov v tom období, spomeňme si na V. Paulinyho-Tótha. V tom treba vidieť zámernú tendenciu básne, totiž na spravodlivom a ľudomilnom (podľa tradície) Matiášovi Korvínovi demonštruje svoje politické túžby, chcel by, aby nastali také časy, aby národ žil v takých sociálnych podmienkach, za akých žil vraj za jeho vlády. Že je to pohľad do minulosti príliš zidealizovaný, vari netreba zvlášť dokazovať.

A napokon umelecká stránka diela. Najprv treba objektívne konštatovať, že Nosák *Kamzíkom* preukázal vyprávačskú schopnosť.

Hodno si povšimnúť živý opis Matiáša kráľa a menovite Hronca, o ktorom síce píše, že by ho „len na dolnom Hrone ten spevec náš Sladký" (=Sládkovič) vedel zobraziť. Alebo krásny opis Slovenska (II. sp. od 27. verša alebo 1. časť III. sp.). Tieto state zároveň ukazujú, že Nosák nelokalizoval dej do akejsi fiktívnej krajiny, ale zobrazovanie krajiny má reálny základ, je určovaná presným zemepisným opisom, pritom sa mu podarilo zachytiť ju farbisto a poeticky. Podobne i scény na poľovačke alebo príprava hostiny na salaši sa opierajú o vlastné skúsenosti a zážitky. Tak opísať prírodnú scenériu a zachytiť poľovačku a poľovnícku hostinu mohol ozaj len spisovateľ milujúci prírodu, intímny znalec prírody a poľovník. V *Kamzíkovi* máme teda popri Zechenterových poľovníckych povestiach podobnú veršovanú skladbu. Aj tento moment ostal dosiaľ nepovšimnutý. Len škoda, že Nosák nemal pevnejší zmysel pre kompozíciu, bol by vytvoril ucelenejšie a tým umelecky hodnotnejšie dielo, avšak i tak treba Nosákovmu *Kamzíkovi* priznať väčší význam, než aký sa mu doteraz pripisuje.

* * *

Záverom zhrnieme zistené poznatky pre celkovú charakteristiku Nosákovej poézie. Nazdávame sa, že na ňu možno doslovne aplikovať Matuškove slová o štúrovskej poézii.[5] Podľa toho i Nosák vyspieval, čo bolo, dospieval, čo chýbalo a predspieval, čo malo prísť a čo očakával. V tejto

[5] A. Matuška, *Referát na II. sjazde čs. spisovateľov.* Kultúrny život XI, č. 16 b, str. 6.

myšlienkovej a citovej sfére skladal nielen svoje zádumčivé a reflexívne básne o smutnej súčasnosti a o krivde, ale vyslovuje aj svoje túžby o lepšej a krajšej budúcnosti.

Pišút znaky štúrovskej poézie zhrnul do 12 bodov.[6] Z nich sa v Nosákovej poézii dominantne uplatňuje: motív rodného kraja, motív svitania a mesianizmu, symbolika prírodných scenérií, subjektívne motívy a povesti.

Rodný kraj symbolizovali štúrovci Tatrami, Kriváňom, Dunajom, Váhom, Hronom a pod. Nosák slovenskú vlasť rozšíril o ďalšie topografické symboly, a to Torysu a Šariš. Hoci je Nosákova poézia silne preniknutá smútkom a rezignáciou nad neutešenou prítomnosťou národa, predsa sa uňho výrazne uplatňuje aj idea svitania *(Lastovička, Orol...)*. Nosákova poézia je silne poznačená symbolikou prírodnej scenérie. Prírodná krása Slovenska, krajiny „divej spanilosti a zelených hájov" s „nebetyčnými končiarmi a čarovnými výsosťami, kvetnatými stráňami a čarokrásnymi dúbravami, s orlom a sokolom" — symbolmi slobody — je mu bytostne blízka. Romantické videnie, vnímanie a básnické stvárňovanie zodpovedajú poetickej praxi štúrovcov.

Subjektívne motívy prichádzali uňho do úvahy len potiaľ, kým spĺňali národnouvedomovaciu funkciu. Najbližšie mu boli povesti, a to s ľudovým i historickým (historizujúcim) jadrom, pravda, povesti mu spravidla slúžia za „alegorický rámec s tendenciou národne buditeľskou". (Pišút)

K akému záveru nás oprávňujú zistené skutočnosti? Povieme to takto: Nosákova poézia tvorí pevný článok štúrovskej poézie a zodpovedá ideovým princípom zastávaným štúrovcami.

Básnická forma

Pri tematickom rozbore Nosákovej tvorby zistili sme pomerne úzke tematické rozpätie i úzky ideový, myšlienkový a citový okruh básní. Centrálnu ideu tvoria národné a vlastenecké motívy. Z nej alebo vychádza, alebo k nej smeruje celé jeho básnické úsilie. Pozrime sa bližšie na formálnu a štylistickú (jazykovú) stránku básní.

Treba konštatovať, že Nosák dbá na formálnu stránku básní v tom zmysle, že ich v prevažnej väčšine presne stroficky člení. Nestroficky alebo stroficky nepravidelne člení iba niekoľko básní (napr. *Nezábudky krivánske, Dunaj, Lenkina skála atď.)*. Najčastejšie písal v štvorveršových strofách (18 básní), pre ostatné strofické útvary nejavil zvláštny

[6] M. Pišút, *Počiatky básnickej školy Štúrovej*, str. 210 a n.

zmysel. (7 básní zložil v 6 veršových strofách, 4 básne v 8 veršových strofách.) Strofické členenie je teda celkove stereotypné.

Spomenuli sme, že Nosák patrí do Štúrovej školy. Otázka je, či sa riadil a v akej miere princípmi štúrovskej veršovej techniky.[1] Čo sa týka veršovej štruktúry, v niektorých básňach *(Hrad ryku, Ohlasy, Ruža, Pravda víťazí, K bratom)* badať trochejskú tendenciu. V trochejských veršoch treba vidieť podľa Pišúta ozvenu predchádzajúcej školy. Celkove posudzujúc Nosákove básne zreteľne sa ukazuje, že básne sa priečia pravidlám prízvučnej prozódie, preto niet v nich pravidelnej stopovosti, nemajú pravidelné metrum. Nositeľom rytmického impulzu v básňach je veršový izosylabizmus, t. j. Nosák svoje básne skladal podľa princípov sylabickej prozódie, podľa princípov štúrovského verša. Túto rytmickú konštantu štúrovského verša zachováva presne, vyjmúc uvedené prípady.

Rytmickú štruktúru buduje dvojakým spôsobom: 1. Všetky verše majú rovnaký počet slabík (napr. 6 slabičné verše: *Sokol, Kamzík (I), Šariš, Krajna, Pieseň...*, 7 slabičné: *Stará panna*, 8 slabičné: *Dumka, Klebetníkom, Severná hviezda...*, 10 slabičné: *Nad hrobom Palárikovým* a celý *Kamzík (II)*. Zaujímavé je, že 11 slabičný verš sa vyskytuje u Nosáka iba raz: *Odkliata panna)*. 2. Často kombinuje verše s rôznym počtom slabík (napr. 6—5 *Hori ohník, hori*, 8—3 *K bratom*, 8—5 *Ohlasy*, 8—6 *Moja pieseň*, 8—7 *Ruža*, 8—12 *Slovenka*, 9—6 *Lastovička*, 9—8 *Protivníkom*, 10—6 *Dunaj*, 10—8 *Tambura*, 10—9 *Kvet*, 11—8 *Odkliata panna*).

Druhej zásady štúrovského verša: prísne zachovávanie miesta cezúry, Nosák sa spravidla pridržiava, najpravidelnejšie v 12 slabičníkoch, často ju vyznačuje i syntaktickou pauzou, napr.:

Hory moje hory, čarovné výsosti!

Kolísaj sa večer, kolísaj po horách,

Mať moja, mať milá! Prenešťastná chvíľa:

I v prípadoch bez syntaktickej pauzy zreteľne cítiť cezúru po 6. slabike. Túto zásadu však niekedy porušuje, najmä hodne kolísavý je v 10 slabičných a v 11 slabičných veršoch. Tu často nerozdeľuje verš

[1] M. Bakoš, *Povaha verša štúrovského a hviezdoslavovského*, 1943.
H. Bartek, *K základom slovenskej prozódie*, SP 1935.

cezúrou, alebo keď ju zachováva, nájdeme ju nepravidelne po 3., 4. alebo 6. slabike miesto po 5. slabike.

Inou zásadou štúrovského verša je rytmicko-syntaktická konvergencia. Ani tu nemožno povedať, že by ju dôsledne zachoval. V 12 slabičníkoch sa len v ojedinelých prípadoch odchyľuje od rytmicko-syntaktickej konvergencie. V 6 slabičníkoch až 10 slabičníkoch, hoci sa tu ukazuje tendencia rešpektovať ju, predsa v každej básni nájdeme viac alebo menej presahov, inými slovami povedané, myšlienku (vetu) rozkladá spravidla do dvoch veršov, čiže veta tvorí dvojveršie, pravda, bez pravidelnej štúrovskej rýmovej väzby. Zriedkavé sú prípady, že sa myšlienka prelieva do niekoľkých veršov, ako napr.:

Na Kráľovej holi
dvaja poľovníci
pod ozorným bralom
stoja na stanici.

(Kamzík I)

Kdeže je čas, keď spanilá
príroda sveta božieho
rečou lásky hovorila
k srdcu šuhaja mladého.

(Dumka)

Napokon je tu i otázka zväzovania veršov rýmom. Rýmová väzba veršov je výrazným znakom štúrovského verša a tento princíp Nosák dôsledne uplatňuje vo svojich básňach. Jeho vari najobľúbenejšou rýmovou schémou v štvorveršových slohách je abcb (11 básní), abab (7 básní), aabb (4 básne), v šesťveršových slohách ababcc (4 básne, po 1 básni aabccb abbcca), v osemveršových až dvanásťveršových slohách ukazuje rýmová stavba pestrú schému. Zato v *Kamzíkovi* (II) zachováva dôsledne párny rým aa bb.

Dôležitým činiteľom štúrovských básní sú štylistické prostriedky a vetná stavba. M. Bakoš za typický štylistický znak pokladá priraďovaciu vetnú stavbu a hovorový štýl. Týmto princípom vyhovujú Nosákove básne v plnej miere. V jeho reči niet nič umelecky vznešeného, jeho jazyk má všetky príznaky hovorenej reči. Inverzia a zložité vetné konštrukcie vyskytujú sa uňho zriedka, a to len tam, kde je to rytmicky nevyhnutné (napr. Brat môj! Na snežnom Kriváni mi stáli. Na znamenitého pohrabe muža raz a pod.). Pritom všetkom hojne sa uňho vyskytujú tradičné trópy (napr. napásť oči, stárne už biely deň, Torysa postenáva, zlatohlavá hora, ľúbezný Dunaj, spanilé výšiny, letieť hluchou nocou a pod.) a vetné figúry, pripomínajúce neraz figúry Chalupkove

alebo Bottove (napr. Nesadaj, nesadaj na slovenské hory. Nevitaj, nevitaj pre mňa večer jasný. Zaskočí si prosto, i kosom zaskočí). Porovnajme napr.:

Keď nohu o nohu triráz si udreli,
kým bystrí sokoli k zemi doleteli;
Keď nohu za nohou prosto vystierali,
jakby lastovičky ponad zem lietali;

(Kamzík)

Keď vatru rozložia na hronskom pohorí:
dvanástim 'stoliciam žilky zaihrajú.
A keď si od zeme chlapci zadupkajú,
dvanástim stoliciam žilky zaihrajú.

(Botto)

V básňach v ľudovom tóne používal hodne zdrobnelín, ktoré podľa Pišúta (str. 218) „sú najpoznateľnejším tvarovým znakom vlasteneckej poézie" (neboráčik, sestričky, veneček, vetríček...), no najhlbšie stopy romantizmu, menovite únikového, prejavujú sa v jeho zloženinách a vo svojských novotvaroch (podobne ako u Hodžu alebo Hroboňa). Dunaj sa mu vidí tichokrokým i žiaľnotokým, Žulo-Tatry sú svetlovekými, emocionálne podfarbené sú svojské novotvary: iskrožiar, ľubopieseň, striebrozvuk, zálohobrač, rodožívot, krásovzor, Tvorcoboj, Bohoznevaha, vidoklam, sňahokraj, darokrytý, ľubomeno, matkovzdorná... Je však pozoruhodné, že dialektizmy a archaizmy sa uňho uplatňujú v skromnej miere (kryľco=chodba, milostina=almužna, ozonky=slabuške ohlasy, čerknúť=štrngnúť; v trapiech, časiech).

Ak všetky tu uvedené okolnosti zvážime, jednoznačne vyplýva, že Nosák i po stránke formálnej je verným členom Štúrovej básnickej školy, pravda, kvalitou svojich básní, ideovým zameraním zaraďuje sa medzi epigónov v jej úpadkovej fáze.

Bohuš Nosák-Nezabudov prekladateľ

Popri pôvodnej Nosákovej tvorbe vari dôležitejšia je jeho mnohostranná prekladateľská činnosť. Nosák-prekladateľ patrí k najplodnejším prekladateľom v matičnom období a jeho preklady dali by slušnú antológiu z európskych literatúr. Uvážme, že prekladal priamo z latinčiny, angličtiny, nemčiny, poľštiny, srbo-chorvátčiny, slovinčiny a predovšetkým z ruštiny. Je to isteže úctyhodná činnosť.

Nosákova prekladateľská činnosť sa rozvíjala rovnobežne s jeho básnickou činnosťou. Začiatky siahajú do r. 1836, keď v Hronke uverejnil

svoj prvý preklad *Na Vergilia* od Horácia. Čoskoro však prešiel k prekladaniu zo slovanských literatúr. Roku 1840 stretávame sa s jeho prekladmi z poľskej, ilýrskej, srbskej a anglickej literatúry. Rokom 1847 sa končí prvé obdobie jeho prekladateľskej činnosti. Príchodom do Sabinova sa začína druhé obdobie, v ktorom svoj záujem o cudziu literárnu tvorbu rozšíril na preklady zo slovinčiny a nemčiny a prehĺbil z anglickej a menovite z ruskej literatúry. Tu sa mu však stala jeho prekladateľská činnosť chlebovou otázkou.

Pri prekladaní je veľmi dôležitou otázkou výber. Nosák sa obmedzoval skôr na ľahšie a kratšie diela — básnické a prozaické — ktoré nekládli na neho príliš veľké požiadavky. Z anglickej literatúry ho zaujímal Byron, z nemeckej Bürger, z ruskej predovšetkým Krylov, Gogoľ, Koľcov, Puškin, Lermontov a Turgenev; po jednej básni preložil z Davidova, Žukovského, Lomonosova a Bulgarina. Najpočetnejšie sú jeho preklady z ruskej literatúry. V tej súvislosti odkazujem na štúdiu A. P o p o v i č a, *Bohuš Nosák-Nezabudov a ruská literatúra* (Slávia XXVI/2 1957). V nej dôkladne rieši jeho vzťah k ruskej literatúre a sľubuje otázke prekladateľskej teórie a praxe B. Nosáka venovať zvláštnu štúdiu.

Nepokladáme za potrebné uvádzať všetky jeho preklady, nájdeme ich u Riznera a na dosiaľ neregistrované sme upozornili na patričnom mieste. Dá sa však predpokladať, že ich bude aj viac.

Treba rozhodne kladne hodnotiť jeho ozaj široký záujem, a to nielen o básnikov, ale aj o pestrý výber preložených diel.

Pri prekladaní, lepšie prebásnení, najdôležitejšia je otázka, ako sa prekladateľ zmocnil originálu a ako sa mu ho podarilo pretlmočiť. Nosákove preklady po tej stránke nepredstavujú umelecky kvalitné a prekladateľským požiadavkám vyhovujúce výtvory. Pri porovnávaní prekladu s originálom zistíme, že sa pridŕžal a riadil zásadou presne pretlmočiť obsah a o rôzne umelecké finesy nedbal.

Zvážiac všetky tu uvedené okolnosti nemožno Nosákovi-prekladateľovi nepriznať, že svojimi prekladmi otvoril okno do širšieho literárneho sveta a tým pomáhal rozšíriť úzky domáci obzor. A tu sa nadhadzuje otázka, aký je prínos Nosákových prekladov do vývinu slovenskej prekladateľskej literatúry? Štúrovci nekládli zvláštny dôraz na prekladanie, a preto ani v sústavnejšom oboznamovaní čitateľstva s plodmi cudzích literatúr nevideli dôležitú literárnu úlohu. A keď aj prekladali, prekladali skôr príležitostne a ukážkove, o systematickej a cieľavedomej prekladateľskej činnosti sa u nich nedá hovoriť. V tom ohľade zase Nosák svojimi početnými prekladmi vypĺňuje citeľnú medzeru.

* * *

Bohuš Nosák-Nezabudov svojím dielom a účasťou na kultúrnych a politických podujatiach stal sa záslužným činiteľom v štúrovskom združení. Pravda, jeho osobnostné kvality mu dovoľovali hrať iba úlohu uvedomelého radového bojovníka.

Nosák bol človek citove založený, preto po politických neúspechoch a životných úderoch stupňoval sa uňho pocit osamelosti a opustenosti so sklonom k zádumčivosti. Takto disponovaný vyspieval (pravda, bez hlbšej básnickej erudície) svoj žiaľ i smútok, svoje sklamané nádeje i vieru v krajšiu budúcnosť v umelecky nenáročných básňach, v básňach so zreteľnými stopami epigónstva a únikového romantizmu.

A predsa si Bohuš Nosák-Nezabudov nezasluhuje, aby zostal pokrytý prachom zabudnutia, lebo v literárnych snaženiach štúrovcov tvorí pevný článok.

JÁN V. ORMIS

LISTY SAMA CHALUPKU

Samo Chalupka (nar. 27. februára 1812 na Hornej Lehote, kde i umrel 10. mája 1883) je jedným z najvýznamnejších básnikov štúrovskej epochy. Po českých prvotinách, mnohonásobne prerábaných, prešiel okolo r. 1832 k strednej slovenčine, v ktorej našiel svoj pravý tón. Od ponášok na ľudové piesne dostáva sa k piesňam bojovým, vyzývajúcim do borby za sociálne i národné práva (jánošíkovské, vojenské a historické námety, historické balady). Celá jeho tvorba sa vyznačuje plamennou láskou k rodu, za ktorý oduševňujú jeho piesne, dotvárané pomaly a trpezlive.

Hoci napísal i rad cirkevných piesní, tiež brožúru *Pálenka otrava* (1843), a uverejnil niekoľko ľudových povestí, jeho význam je v poézii. Jeho životná cesta je typická pre osud slovenského inteligenta tej doby. Gymnázium navštevoval v Gemeri (Sajógömör), študoval na lýceu v Kežmarku a na gymnáziu v Rožňave. Odtiaľ prešiel na bratislavské lýceum, kde pobudol cez päť školských rokov. Bol zakladateľom knižnice, pri ktorej sa čoskoro zorganizoval študentský spolok: Společnost česko-slovanská. V nej patril k najčinnejším členom a funkcionárom. Zúčastnil sa poľského povstania z roku 1830—1831. V ústupových bojoch utŕžil ranu, pamiatku na celý život. Rok bol domácim učiteľom v Demänovej a potom za rok ešte študoval na ev. teologickej fakulte vo Viedni. Ako kňaz r. 1834 desať mesiacov zastupoval Samuela Tomášika v Chyžnom. Päť rokov bol farárom v Jelšavskej Teplici, až kým sa r. 1840 nestal otcovým nástupcom na Hornej Lehote, kde zostal do smrti. Žil v bezdetnom manželstve s Eufrozínou rod. Thuránskou, ktorá zomrela o dva roky včaššie. Okrem básní, publikovaných v časopisoch, za života mu vyšla iba malá knižka *Spevov* (1868). Súborne vyšla jeho poézia r. 1952.

V tomto súbore publikujem 52 listov Sama Chalupku z rokov 1830—1883. (Ďalšie dva listy zaraďujem iba do poznámok, z dôvodov tam uvedených.) Jeden z listov, celkom stručný, je síce sine anno, ale jeho písmo ukazuje, že patrí tiež do tohto obdobia. Podľa miest jeden list pochádza z Prešporka (Bratislavy), jeden z Chyžného, osem z Jelšavskej

Teplice a všetky ostatné z Hornej Lehoty. V rokoch sú tu veľké medzery: 1830 (1 list), 1835 (1), 1839 (7), 1840 (1), 1845 (4), 1846 (1), 1860 (2), 1862 (1), 1864 (2), 1865 (1), 1867 (9), 1868 (4), 1869 (1), 1870 (1), 1873 (1), 1875 (2), 1876 (1), 1877 (3), 1880 (1), 1881 (3), 1882 (2), 1883 (2), sine anno 1.

Chalupkove listy majú 18 adresátov (v zátvorkách je počet listov). Podľa abecedy sú to: Benjamín Prav. Červenák (1), Pavel Dobšinský (1), Adolf Holzhausen (tlačiar Spevov, 2), Samo B. Hroboň (1), Jozef M. Hurban (1), Josef Jungmann (1), Karol Kuzmány ml. (6), Pavel Kuzmány (5), Ondrej Menda (1), Franko V. Sasinek (1), August Hor. Škultéty (3), Samuel Tomášik (2), Ľudovít Turzo (15), Andrej Truchlý (1), Bratia vzájomníci (1), Alexander Vrchovský (6), Jaroslav Vlček (1), Gustáv K. Zechenter (3).

Prvý list mladý Samo Chalupka písal starému patriarchovi českej literatúry Josefovi Jungmannovi (1830) a posledným listom nášho súboru je list, ktorý starý Samo Chalupka píše mladému Jaroslavovi Vlčkovi (1881), zakladateľovi moderných literárnych dejín slovenských. Je to zvláštna zhoda, na ktorú bolo hodno upozorniť. Menami Jungmanna a Vlčka sa začína, resp. ukončuje okruh ľudí, ktorí boli adresátmi básnikových listov a tak sa Samo Chalupka harmonicky vyrovnáva so svojou dobou.

Tematicky Chalupkove listy sú najčastejšie literárnej povahy. Tak hneď spomenuté listy Jungmannovi a Vlčkovi. V mladosti básnik písaval obšírne (listy Vrchovskému), na starosť veľmi stručne (listy Turzovi). Listy Červenákovi, vzájomníkom a Vrchovskému sa týkajú súdobého slovenského života, do ktorého pisateľ zasahuje námetmi, radami i výstrahami. Sám študuje historické pramene, literatúru a slovanskú ľudovú i umelú poéziu, keďže sa chystá na veľké básnické dielo (veršovanú slovenskú históriu), žiaľ, neuskutočnené. Listy Holzhausenovi a bratom Kuzmányovcom sa týkajú vydania *Spevov* z r. 1868, ich textovej stránky, korektúry a zaslania niekoľkých exemplárov hotového diela literárne významným ľuďom. Listy Dobšinskému a Hroboňovi sú nabité pisateľovými náhľadmi na slovenský pravopis a jeho konkrétne otázky. Listy Sasinkovi a Truchlému majú literárny (Sasinkovi čisto historický) obsah. Truchlému sa Chalupka zveruje i so svojimi náhľadmi na začínajúcich autorov a na novú českú literárnu generáciu okolo Mája, ktorú starnúci básnik už nechápe, a preto i nesprávne posudzuje. List Hurbanovi má čisto cirkevný obsah a týka sa aktuálnych otázok po vydaní cisárskeho patentu z r. 1859. List Ondrejovi Mendovi má neliterárny obsah: sú v ňom charakterizovaní uchádzači o učiteľskú stanicu v Hornej Lehote, ďalej sú tam niektoré pisateľove zprávy, pozdravy a jedno dezideratum

(adresát má vymôcť jeho vypožičanú knihu od pani Blatnickej). Listy Škultétymu majú národný a literárny obsah (valné zhromaždenie Tatrína, protipálenková akcia, chystaná návšteva u Jozeffyho v Tisovci). Prvý list Tomášikovi má cirkevný i literárny obsah (pisateľ referuje adresátovi aj o gemerských cirkevných i sborových chyžnianskych udalostiach). Druhý list Tomášikovi sa týka Tatrína a tej istej návštevy, o ktorej písal Chalupka Škultétymu, tematika je teda i tu literárna, resp. národná. Zechenterovi píše Chalupka o svojej očnej chorobe a výdavkoch, spojených s jej liečením. Ďalej mu odôvodňuje, prečo nemôže podporovať Pešťbudínske vedomosti, no v závere jednako píše, koho získal okrem seba za ich predplatiteľa. Druhý list tomu istému adresátovi sa týka ľudového náhľadu na „živé vlasy", takže ide v ňom o lekárske vyjadrenie sa k nastolenej otázke. Napokon v treťom liste Zechenterovi pisateľ sám seba obodruje, že pravda nesmie zahynúť a charakterizuje mu svoj rozhovor so starou domácou v Bratislave. Posledný list Pavlovi Kuzmányu netýka sa už *Spevov,* ale článku do Zukunftu (výňatky z listu jeho príbuzného z Francúzska). Početné, ale krátke listy Turzovi týkajú sa sborových lehotských a pisateľových osobných starostí, najmä zaplnenia kaplánskeho miesta.

Listy Sama Chalupku, tohto význačného štúrovského básnika, jedného z našich klasikov, publikujem v časovom poradí. Iba jediný list sine anno (z 11. februára), ktorý je príliš stručný a jeho text neposkytuje nijakú oporu pre časové zaradenie, dávam na koniec tohto súboru. List Jaroslavovi Vlčkovi zaraďujem za súbor listov Ľ. Turzovi. Zaradenie niektorých nedatovaných listov odôvodňujem v poznámkovej časti.

Uverejňujem znova a priamo z rukopisu i také Chalupkove listy, ktoré už boli úplne alebo aspoň čiastočne publikované. Robím tak preto, lebo editori slovenských listov Chalupkových nerešpektovali napr. jeho mäkčenie, písanie litery „ae" a iné zvláštnosti, kým české listy zase vychádzali v pôvodnom starom pravopise, ktorý veľmi sťažuje čítanie.

V českých listoch prepisujem au=ou, ğ=g, g=j, j=í, w=v a ojedinele y=j, j=ý. Podstatné a prídavné mená píšem podľa dnešného úzu, totiž malou začiatočnou literou (podobne i v slovenských listoch). Slovakizmy akéhokoľvek druhu v českom texte ponechávam. Interpunkciu všade rešpektujem a len ojedinele dodávam bodky, resp. v jednom prípade (list č. 49) výkričník, ktorý tam pisateľ zrejmým omylom nenapísal. Častice odpojujem (napr. kterjebi, Dalby<kterje bi, Dal by), resp. spájam (nah-že v liste č. 24 a 37<nahže). Častice, ktoré pisateľ spája so slovami pomlčkou, píšem oddelene, teda pomlčku vynechávam (napr. Pakli-by<Pakli by, Dobre-by<Dobre by, predsa-by<predsa by).

Chalupka písal mäkké ď na dva spôsoby, častejšie ako „ď" a menej

často ako chorvátske „dj" („dj" graficky v podobe normálneho d s vodorovnou čiarkou, pretiahnutou cez vrchnú časť litery). Keďže nejde o rozdiel vo výslovnosti a graficky by bolo zbytočné vyznačovať chorvátske „dj", zjednotil som písanie na ď. Pisateľ ešte zriedkavejšie používal poľské ł. Prichádza v slovách zelenú (list č. 10), v rôznych obmenách v názve Luptovská, Luptovčina, Lubtove a pod. (listy č. 11, 15, 34, 40), ďalej v slove lud a ludia (listy č. 34, 37, 43, 45), napokon na adresách listov č. 42 a 43 (Ludevítovi, resp. Ludevíta). V týchto prípadoch možno bezpečne ustáliť, že pisateľ literu „l" poľským znakom mäkčil, preto jeho „ł" nahrádzam normálnym mäkkým „ľ".

Pisateľ bol dlhé roky chorý na oči a o tejto chorobe častejšie i písal. Nie je preto div, keď častejšie vynechal v niektorom slove mäkčeň alebo keď v dôsledku zábudlivosti napísal v slovenskom texte starú literu „w" resp. „ř", prípadne sa nejako inak pomýlil. Zistené chyby, ktoré sú pomerne početné, opravil som preto priamo v texte listov, aby nesťažovali čítanie. Stalo sa tak v týchto prípadoch (číslice označujú listy): 2: náš<nás; 3: Stěpana<Štěpana, Lelewolowu<Lelewelovu, přecjtati<přečítati; 5: Nemásli<Nemáš-li, Safařík<Šafařík; 6: Slovaci<Slováci; 7: rozkosnau<rozkošnou, zádného<žádného, gákému<jakému, ci<či; 9: az<až, nahza<nacháza, Stítnické<Štítnické, gestě<ještě; 11: při<pri; 13: Wám<Vám; 14: dobře<dobre; 15: na př.<na pr., řeči<reči, Cože <Čože; nzamenia<znamenia, češi<Češi, Wýbor<Výbor; 17: ziadal<žiadal; 18: az<až, myslienkový<myšlienkový; 19: presvedcili<presvedčili, pocet<počet; 21: tlace<tlače, wodu<vodu; 23: saetej<svaetej, taky< taký, Na př.<Na pr.; 24: mensie<menšie, dae<dlae; 30: Vaš<Váš; 34: rozsíril<rozšíril; 35: ktorým<ktorýmu; 37: Slovaskýho<slovanského; 38: co<čo, obětovaných<obetovaných; 39: luď<lud, nasiel<našiel, vaetsieho<vaetšieho; 44: wečná<večná; 45: ciasť<čiasť; 47: hoří<horí, nehořelo<nehorelo, Vášej<Vašej, Škulteticka<Škultetička; 49: žida< žiada, lasku<lásku.

Chalupka, ako vieme, mal svoj pravopisný systém, podľa ktorého slabiky de, te, ne, le sa museli mäkčiť. Toto mäkčenie na prvej hláske však dôsledne nedodržiaval, ale často mäkčil na český spôsob druhú hlásku. Podobné prípady (napr. 12, 36: Lehotě, 38, 45: Mně, 44, 49: eště) nepokladám za prepísanie, ale ich ponechávam v pôvodnej podobe.

Listy priebežne číslujem a podľa číslovania idú aj odkazy v poznámkach. Mená adresátov uvádzam nad textom listov, ale s fondmi, v ktorých sú originály, oboznamujem na začiatku poznámok. Tam uvádzam aj formáty listov, prípadnú defektnosť, text adresných strán. Stránkovanie listov uvádzam na margách vedľa textov. Uľahčuje sa tým jednak citovanie a jednak sa spresňujú predstavy o rozsahu listov. V poznám-

kovej časti upozorňujem na Chalupkove stratené listy, pričom podávam aj ich prípadný publikovaný text. V tejto časti uverejňujem i čiastočné alebo úplné texty cudzích listov, ktoré objasňujú a dopĺňajú údaje v príslušných Chalupkových listoch. Adresátov listov — nakoľko treba — charakterizujem v rámci poznámok k jednotlivým listom.

Zachovávam nielen rozdelenie listov na odseky, čo je ostatne pri vydávaní korešpondencií samozrejmé, ale i ostatný vonkajší výzor textu (umiestenie dátumov, závery listov, pri liste č. 1 aj oslovenie, ktoré má tvar obráteného trojuholníka). V českých listoch názvy mesiacov ponechávam v pôvodnej forme (veľká začiatočná litera) a v slovenských listoch tiež, tým viac, že v nich napr. Oct. je vlastne latinská skratka „Octobris", ktorú by ako dobovú nebolo možné dobre nahradiť naším bežným „okt.". Dátumy môžu preto zostať v pôvodných tvaroch (len s prípadným prepisom zastaralých litier, ako uvádzam na začiatku), lebo nesťažujú čítanie, ako je to nepochybne pri zastaralých literách v súvislom texte listov. Latinské a iné cudzojazyčné slová (vety) píšem na Chalupkov spôsob, ale prípadné sigly rozpisujem (vyznačujem to kurzívovými literami v obyčajných typoch). Na ten istý spôsob rozpisujem zriedkavé slovenské sigly. Chýbajúce úvodzovky nedopĺňam, keďže nesťažujú čítanie a ich nedostatok je iba chybou krásy a nemá inak vplyv na hodnotu údajov.

Nepochybujem, že sa nájdu ešte niektoré listy Sama Chalupku, ale iste ich už nebude mnoho, takže základom korešpondencie zostane jednako len tento súbor, v ktorom je prvý raz publikované také množstvo listov s toľkou poznámkovou časťou, aká celkom chýbala doterajším už vydaným Chalupkovým listom.

Josefovi Jungmannovi. *List č. 1/a.*

Veleváżný a vysoceučený pane!

Velikou radostí sem byl jat, když mi Vaše milé psaní[1] doručeno bylo; než nerád sem se tomu dočetl, že Vašnost od tak dávna postonávají. — Já žádám na Pánu, aby toto moje psaní při dobrém zdraví Vás drahý vlastenče! našlo.

Za výstrahu mně proti novotám danou upřímně děkuji. Než neračte mi prosím na zlou stránku vykládati, když při tom na omluvu něco zkrátka přednesu. — Nemám úmyslu je všecky jak sou brániti, předce

však na tom jsem, aby některé našeho nářečí přednosti do češtiny uvedeny byly; a to právem. Chcete-li zajisté vlastenci! aby Slovák se Vaši řeči přidržel, spravědlivě Vám s ním nakládati potřebí, a dovoliti, aby i on svoje zvuky, Vašich líbější, slyšeti mohl. — Že k tomu jen celý národ právo má, dopouštím[2], ale předce nic bez původce. Můj národ tak oddávna mluví, i Čech se může tomu přiučiti, nebude to jeho dosti drsnaté[3] řeči ku škodě. Jakže se Slovák naučil češtině, když uvedena byla? — Toto je od mnoho let Slováků žádost, které jestli dosti učiněno bude, i Bernolakovci snadně přivedeni budou[4] na starou dráhu, kteří krom toho, vydáním Písma svatého trnavským nářečím, hrozí. —

2 Těšiti mne bude, jestli něco o vnitřní ceně mých prvnůstek řeknete[5]. — Lépe jiným, obzvlaště nás zběhlejším, chyby v oči padají, než samým nám. Tak by sem se já, vystříhati se jich naučil. — Já od Vaší milosti vše co učeník od učitele přijmu.

S radostí Vaši milosti zprávu dávám o tom, že jeden z našich mladých vlastenců Homera nám brzo v rouše slovanském ukáže[6]. — S přeložením již jest cele hotov, jen k vyladění několik ještě let vynaložiti chce. Roucho toto ušito jest dle míry řecké[7].

Opět Vašnost prositi se osměluji, že tyto nové okusy pánu redaktorovi odevzdati ráčíte[8].

30 exempl. Vypsání Palestiny[9] posílám p. Neureuterovi[10], jenžto Vaši milosti exempl. doručiti má.

Ráčíte-li psaní toto odpovědí poctíti, adresujte prosím do Horní Lehoty *(:Ober Lehota:)* do stolici Zvolenské, — přes Prešpurek, Šťávnici (:Schemnitz:) Bystřici (:Neusohl:) a Březno (:Briess:)[11], kde do konce Srpna se zdržovati budu.

Tím se poručena čině, zůstávám
velevážný a vysoceučený pane vlastenče
Vašnosti

V Prešpurku
dne 28. Června. 1830.

ponížený služebník
Samoslav Chaloupka

Samuelovi Tomášikovi *List č. 1*

V Chyžném 27. Ledna
1835.

Svému příteli S. Tomášekovi
na všem dobře se míti
žádá přítel
SCh.

Jaknáhle mi práce ubylo, chci Tobě správu dáti o těch věcech, kterých povědom býti žádáš. Případnosti, které se ve Tvé rodině zběhly, bez pochyby Ti už Tvoji oznámili, a já Ti krom toho více pověděti neznám, než, že se na tento čas všickni při dobrém zdraví nalezají: protož jen co se církve a literatury týká bude mého psaní předmětem.

Co se v našem senioratě děje, to ovšem přináleží zu dem Siechen oder zu den letzten Zügen der ev. Kirche in Ungarn, (pod kterýmžto názvem nějaké zprávy o nynějším stavu církve ev. v Uhrách na světlo vyjíti mají — jako sem na pol ucha slyšel.)[1] — Co se na Hrachově při volení nového kněze až posavad provozuje,[2] to svět ještě neviděl ani neslyšel o také důležité okolnosti. Pánkovitosť zemanův, slabosť naší verchnosti a nedbalosť a choulostivosť našich panův bratrův v K. J.[3] jest toho příčina. Pokud aristokratismus nepadne, naše verchnosť větší moci nedojde a naši kněží mezi sebou se svářiti, těm předmenovaným panáčkům pak ruky oblizovati budou: potud není možná, aby se evanj. církev u nás rozzelenala. V Chyžnom ještě v dosti dobrém pořádku věci jdou, ale na svátky ve Mníšanech se mi přihodilo, o čem sem in nulla prudentia pastorali[4] ničeho neslyšel. Dva otcové z Kopráše[5] přivedli mi své syny ku zpovědi, kteří ani do školy více od roku nechodili, ani při Tobě na vynaučování[6] nebyli. — Já je neznaje, jednomu sem přisloužil, ale na
2 druhého, / syna Sirkovského z potoka, mě Buro[7] pozorna učinil, a ten i s otcem odešel s kapsou. — V literatuře naší málo nového. Kuzmáni vydává Harfoznění aneb modlitby pro vzdělanějších.[8] Spolek Slovanův v Pešti ohlásil almanach na rok 1835,[9] co v něm, nevím. Mimo některé darebné brošury jiného nic nevyšlo. Druhý díl Zpievanek až posud tisknouti se nemůže: nebo zpěvy, které Lauček[10] zase někde vysledoval, ztratili se na počtě. O Čechách nic neznám, mimo to, že Nejedlý[11] minulého měsíce zemřel a že Šafařík svou Historii řeči a literatury slov.[12] předělanou, napravenou a rozmnoženou k tisku přihotovil. Nepředplatil-lis na Slovník Jungmannův,[13] velice si zhřešil, — já k tomu peněz nemám. V Horvatsku vycházeti začaly noviny vydávané Liudevitem Gajem. —[14]

Že si se do ruštiny oddal, dobřes' udělal. Bez známosti jiných nářečí slovanských,[15] není možné s užitkem na poli materštiny naší pracovati. Velikou mi lásku prokážeš, jestliže mi ballady Žukovského[16] a nějakého dobrého staršího neb novějšího prozaika koupíš. Litvanštině daj pokoj: ta práce se Ti neodplatí. Jejich zpěvanky můžeš čítati v ruštině v polštině i v němčíně ba i v češtině od Čelakovského;[17] a literatury žádné nemají,[18] aniž kdy míti budou, nebo jejich literární jazyk je polský. Litvíni nejsou slovenský národ.[19]

Kuzmánimu posavad psáti sem nemohel.

Pozdrav Karla z Račkové[20] a Píštu z Kamenice[21] (:Kemenczeről a' mint a Magyar mondja:),[22] tak též i Szopku a Wowyho,[23] jestli se na mne rozpamatouvají.

Bůh s Tebou!

Alexandrovi Vrchovskému *List č. 2*

V Teplici, 7. Března 839.

Bratře!

Kdo se jednakým způsobem jeden druhému provinili, těm netřeba vymlouvání. Tys' velice zaneprázdněn, protos' mi tak pozdě psal: to Ti upřímně věřím. Věř i Ty mně, že mi tuze málo času k dopisování zbývá. Dostal sem Fesslerovu Historii[1] a několik starších dějinářův; ale lhůta k prohlédnutí jich tak skoupě jest mi vyměřena, že den i noc čtením trávím, — div sobě oči nevyčítám. Mám už dosti bohatou zásobu dějinnou, a byť by tyto dějiny pouze slovanské i nebyly, předce aspoň kraje slovenského se týkají. Časy od Ferdinanda Iho vypadají ohledem na naši historii politickou velmi pusté. Dalo by se však i to z částky vyplniti, kdyby mi činy jednotlivých plukův známy byly; nebo vím, že se ty, které ze samých Slovákův záležejí, tu i tam svou — ať tak dím — naivnou zmužilostí vyznačili. Poraď, kde by se o tom poučiti mohl? Velice bys' mne sobě zavázal, kdybys' mi Fejérův Diplomatář[2] — aspoň najstarší listiny 11. 12. 13ho století, jestli jaké sou — zaopatřil. Ani Englovu Historii[3] a Čaplovičovy o Slovensku jednající spisy[4] u nás dostati nelze. S toužením čekám na Gayovu Dogodovštinu Illirsku;[5] nevyšla-li posud?

Když mi něco času zbývá, cvičívám se v prostonárodním vypravování našich dějin; chtěl by zajisté, aby dílo mé[6] všem třídám našeho lidu
2 dostupné bylo. Mám Zschokkeho / Schweizer-Geschichte für das Schweizer-Volk[7] a ta se mi dosti dobře líbí. Slyšel sem ale zvláštně chváliti způsobu Lelewelovu[8] v jeho Historii Polski dla dzieci. Nemá-li tuto

některý z našich Polákův anebo náš drahý Kurélac?[9] Jestli ji nemá, zamluv mi ji, prosím Tě, u některého z knihkupcův, a spolu i díla Puškinova. Pán Kollár radil mi Hekenasta aneb Kiliána.[10] Bude-li potřebné aby sám jim psal, pouč mne; učiniti toho neobměškám.

Žádal bych sobě, aby ste i Vy rukou k tomuto dílu přičiniti chtěli, aby čím najdokonaleji vypadlo. Nenajdu-li ale spoludělníkův: uspokojím se tím, že snad časem jiní k němu se probudí a je zdokonalí.

Náš Kollár mi byl pověděl, že nebohý Schwartner[11] často na konventech to opakoval, že by Maria Terezia jednou v krajinském shromaždění byla řekla: Slováci, praj, jsou moji najvěrnější poddaní. Neznáš-li, kde by se on o tom ve svých spisech byl zmínil? Já krom Statistiky,[12] žádný spis jeho nemám.

Divadlo Vaše Vám nepříjemností nadělalo[13] a zvláště, jak slyšno, pánu Kolárovi. Trpme! vždyť to za národ. Na našem nebi, jak se mi zdá, vždy hustější a hustější mrákoty vstávají: ale já se tím těším, že Slavie na rumích století vždy sobě tvrdila trůny dlouhověké. Diviti se však musím, že až posud nepovstal nikdo, jenž by to hanebné a bezprávné počínání
3 Maďarův, kterým nás na zkázu při/vésti a naší zkázou i dvoru našemu pád připraviti se snaží, řízení a vládě oznámil a oči ji otevřel, či snad ona na to čeká, aby se míra neprávostí jejich doplnila? — I nám zde růže nekvetou. Ferienčik[14] Ti poví, co naproti nám kují postavením nového vychovatelského ústavu, který by místo Levoče, v Miškovci zaraziti chtěli.[15]

Červenákovi sem před několika týdny psal. Zprávy kterés' mi byl poslal, a které sem jen v třetím měsíci obdržel,[16] po této příležitosti Tobě vracím. K žádosti, kterou tam několik z našich bratrův předneslo, připojuji i já mou prosbu, mé napomenutí, aby totiž ony obřady, nímiž vstupujících do vzájemnosti[17] přijímáte, cele přestály. Kdo národ svůj miluje, tomu toho netřeba, kdo mu celým srdcem oddán není, toho tím způsobem od nevěrnosti nezavarujete. Věc ta, sama o sobě nevinná, mnohého by mohla od nás odpuditi a úbohému národu našemu k nevypočitatelné škodě býti. Našli by se, kteří by náš spolek za nějaký tajný drželi, a nepřestanou-li ony formálnosti, tedy každý kněz štítiti se ho musí, jsa při svém posvěcení přísahou zavázán k tomu, že do žádného tajného spolku přináležeti nebude. A kdyby nás nějaký nevěrník očernil, cože by z toho pro náš milý národ nasledovati mohlo? A proto pryč
4 s takými / prázdnými obřady. Nechcime škodu našemu národu. Koho poznáš, že hoří upřímnou láskou k němu, rciž mu, že i my plémě slovenské milujeme; povolaj ho, aby nám pomocné ruky podal, když na jeho blahu pracujeme; a poněvadž žádného časopisu nemáme, kde by se příhody v národu se zběhlé jiným na vědomí dávati, kde by sme svá

počínání jiným sdělovati a t. d. mohli: tedy zavaž ho ku vzájemnosti v dopisování. Na tom mějmež dosti. Což nad to jest, to může více škody než užitku přinesti.

Přešlý týden dostál sem tu radostnou zprávu, že i mezi kežmarskými Slovány[18] národnosť z mrtvých vstává. Na základech zaniklé společnosti nová zaražena jest; škoda jen že mezi učiteli ani jednoho pravého Slovana není. Benedikty je nemes-ember,[19] a nic víc. Předek tomuto malému sboru vede Jan Lőrinčík, posluchač bohosloví.[20]

Piš příteli, jak se Ti vodí a jaké máš výhledy na budoucnost.[21] Já by si žádal k Bystřici, nebo k Mikuláši blížej se dostáti. Osamotělosť zdejší ohromuje ducha. Krom Tomášika[22] nemám zde nikoho, u něhož by unavenou mysl občerstviti mohl.

Tomášik Tě prosí, abys' mu slovník serbský a nejsou-li drahé Písně serbské Stefanovičovy[23] koupil. Peníze Ti Ferienčík doručí. Slovanům pozdravění a jmenovitě Kušlandovi, Čipkovi, Kmetimu, Moravčíkovi, Glozovi, Muránskému, Pazárovi[24] a jiným, kdo se na mně rozpomínají. S Bohem!

Tvůj SCh.

Alexandrovi Vrchovskému *List č. 3*

V Teplici. 24. května. 839.

Bratře!

Měl by tento list s výčitkami započíti, ale sem přesvědčen v srdci svém, že jen vážné příčiny mohli Tobě v dopisování se mnou překaziti. Znám že v záležitostech ustavu prešpurského neunaveně pracuješ. Věř ale, že i mně jedna každá zpráva vítaná jest, která se buď našeho národu, buď života Tvého týká; a protož milosť Tobě, ale nehřeš více! — Já se polepšiti chci, kaj se i Ty. —

Upomínám Tě na Tvoje sliby. — Domnívám se, že by mi Fejérův Diplomatář v sestavění obrazův dávného Slovenska nade všecky jiné spisy, potřebnější byl. Můžeš-li ho dostati, pošli mi ho; měl-li bys' ale sobě proto nějaké omrzlosti nadělati, tedy ho budu jinde hledati. — Tyto dny mi přišel do rukou spisek Šuhajdův[1] „Uiber das asiatische Seyn und das erste europaeische Thaten leben der Magyaren", který ale starobylosti maďarské příliš neobjasňuje, a pro mně proto málo váhy má, že svědectva starých nedodává. Anonyma, Kézu, Thurocze[2] a jiné mohu ze zdejších knihoven míti. Mezitím kolik dostanu, tolik k účelu svému užiji, ostatek nech moji na této cestě nasledovníci doplní. —

Cokoli tedy mi můžeš poslati, jen pošli. Žes' to až posavad neučinil, dobře se stálo, nebo sem s jinými, zvláště s Fesslerem mnoho práce měl. Maďarsky psané historie Uherska asnad i od našich aristokratův dostanu, ačkoli je rád obcházím, kdekoli mohu.

Za ústav břetislavský, jako slyšno, Slávie mateřsky se zaujímá. My
2 zde máme jednoho ctihodného stařečka, / Štěpana Clementisa, dozorce církve chyžňanské, úda a účastníka v zdejší Unii[3] (:společnosti železnické:), který při mnohých příležitostech jako horlivý všeho dobrého napomáhatel se vyznačil. Tak mezi jiným Chyžňanům krasnou faru vybudoval. Tento chce jistinu ze 200 zl. v. č.[4] záležející až do své smrti úrokovati t. j. po 12 zl. každoročně ústavu zasílati, v poslední své vůli ale ji na tentýž účel odkázati. — Na naší dolině sebeřeme ještě k tomu aspoň sto zlatých, a ostatní seniorat asnad ještě něco přidá. Mnoho slibovati nemůžeme, nebo zde maďařina až posud vrch má.

Boj o místo pro semeniště učitelské až posud se neskončil, ale náději máme, že se vítězství na naši stranu obrátí. Dne 1. Května zasednula k tomu zvolená deputacie[5] v Rožnavě. Hned na počátku porazili se naši Maďaři sami, uznavše za pravdu, že také semeniště, pro naši chudobu, samo o sobě zaraženo býti nemůže, ale k jinému učilišti připojeno býti musí. Pozdě spozorovali blud svůj. Chtěli se vymotati, předstírajíce, že učitelům libomudřectva netřeba, ale poslední blud prvý nenapravil. Stojí-li zajisté onen výrok, tedy semeniště ono v žádném maďarském městě býti nemůže; nebo v maďarských našich školách nikde libomudrectví se nepřednáší. Pracujeme na tom, aby se Levočanům dostalo, kde církev výborného zpěvu i hudby učitele má a kde Hlavaček a Tomášik[6] slibují každodenně některé hodiny ústavu onomu posvětiti za skrovné
3 / honorarium. Při těchto výhodách netřeba nám jen jednoho osobitného učitele.

V tyto dny navštívil mne po dvakrát Moravček z Klenovce,[7] kterého sem byl v Pešti poznal. Mezi námi buď řečeno, ten člověk se mi velice nelíbí. Mně se zdá, že jen proto lže Slovana mezi našinci, aby sebe na cestě do Plešivce, kterou často koná, nebo tam je stoliční dům,[8] přechovati mohel. Plichtí se s lidmi, kterých co nejupornějších protivníkův našich známe; má zásady zvlaště co do náboženstva, ty najnebezpečnější a vůbec hrá toho najnestydatějšího zamotala. Za povinnost třímal sem Tobě oznámiti toto, nebo sebe za největšího důvěrníka Tvého představoval. Odpíš mi, co o něm mysliti mám, aby sem si nějaké mrzutosti s ním nenadělal.

Připojený list odešli prosím Tě Červenákovi.[9] Zavřel sem doň 5 zl. co povinnou do vzájemnosti oběť.[10] Já zde nemám žádné jisté příležitosti.[11] Listy břetislavských žákův po dvou i třech měsících nás docházejí. Ty

v tuhém dopisování stojíš s ním, tedy mám náději, že mně dovolíš i budoucně v podobných záležitostech Tě obtěžovati. Zprav mne o tom.

Předešlou příležitosť sem Tě prosil, abys' mi Puškinovy spisy zaopatřiti hleděl, a možná-li ji dostati, i Lelewelovu Hist. Pols. dla dzieci. Píši nyní
4 o té věci / sám. Komu si comissi dal, adressůj sám na něho ten list a doruč mu ho: nedal-lis' ale, tedy učin to nyní, buď u Kiliana, buď u Heckenasta, který se slovanskými knihami z těchto dvou více kupčí.

Máš-li něco slovanské aneb Slávii se týkající, sděliž to i s námi. Věř, že se nám takých pochůtek pořídku dostáva!

Co hodlá Kušland, co Kurélac, Kmeti, Muránský, Glos, Vanko a jiní bratří.[12] Jim všem braterské pozdravení! Já bych rád tohoto leta do Krakova vyběhnul. Bude něco z toho, tedy Vás prositi budu, aby ste mě s tamějšími Slovany seznámili, aneb listy na nich dali. — — —

Jest pozdě v noci, co opět tento papír do ruky beru. — Zítra, včas za rána musím na stoličnou reštaurácí a volení vyslanců ku krajinskemu sněmu. Nebudu moci na knihk[X X X X] l-lis' mi ony knihy, dobře! jestli né odloží[X X X X]příležitosť, kde jemu i sám o té věci psa[X X X]

Žehnej Tobě [X X X] a miluj

Tvého

Sáma.

Odpusť, příteli, v ospalosti, dokonav list chopil černidlo místo posypky odtud ta žaba! Přepsati ho nestačím, jen to dokládám co přečítati nebudeš moci, abys' s onými knihami odložil až do budoucí příležitosti, kde knihkupci sám psáti chci. Obstaral-lis' je ale, tedy dobře!

Benjaminovi Prav. Červenákovi *List č. 4*

V Teplici, 24. Kv. 839.

Velectený rodáku!

Dařemné bylo až posud čekání mé na odpověď od Vás, ačkoli z listu páně Michalovičova,[1] na dv. Samuele Tomášika daného, ne sice s jistotou, poznávám, že mé psaní Vám doručeno bylo. Vinu toho připisuji nejistým mezi námi a Břetislavou počtám a příležitostěm,[2] a nemeškám zpraviti Vás o tom, co se od té doby z ohledu na náš národ v našem okolí přihodilo. Počet případností takých tak jest skrovný u nás, že by Vám často prázdné listy posílati přinucen byl, kdyby každé dva měsíce, jak ustano-

veno, Vám psáti měl. Buďtež tedy přesvědčen, že jen za touto příčinou žádné zprávy sem Vám nezaslal. Udá-li se ale něco značnějšího, pamětnějšího, to na vědomí dáti nikdy neobměškám.

V předešlém psání mém zmínil sem se o tom Kazislavův[3] zdejších usilování, aby se v okolí Potisském[4] v některém maďarském městě zarazilo semeniště pro učitele školní. Deputacie, o té záležitosti rokovati mající, na svém zasednutí dne 1. Května, v Rožňavě, usnesla se na tom: aby ono semeniště, za příčinou chudoby naší evanjelické, k některému z našich učiliští připojeno bylo: Nálezem tímto Maďaři záměry své sami, ač nevědomě a nechtěci zničili: nebo v městech maďarských ani jednoho učiliště není, na němž by se vědby libomudřecké přednášeli. Sotva že se ale zpamatovali, napraviti chtěli, co zkaženo, předstírajíce, že by libomudřectvo učitelům potřebné nebylo (!), a blud poslední stal se horší nežli první.[5] Onen jest jich úmyslům překážku položil, tento vše usilování našeho evanielictva marné by učinil. Návrh tento pod úvahu budoucího distr. konventu přijíti má, a tudy máme náději, že Levoče zvítězí, která i výborného učitele zpěvu a hudby má, i na Hlaváčekovi a Tomášikovi professorův takových, jenž za skrovné honorarium každodenně více hodin onomu ústavu posvětiti slibují.

2 Za Váš ústav, jako slyšno, celá Slávie právě matersky se zaujímá. My ač nám odporníci nemalé v tom překážky činiti budou a už i skutečně činí, mezi posledními býti nechceme. Máme zde jednoho výborného starce Štěpana Klementisa, jenž nemaje dítek, jmění své vynaložil a vynakládati chce na ústavy zvláště své církvi prospěšné. O něm Vám naši Gemerčané více povědíti mohou. Tento muž chce jistinu z 200. zl. v. č. záležející úrokovati až do smrti, tak že 12. zl. každý rok ústavu pošle. Po jeho pak smrti jistina ta ústavu odeslati se má. K tomu máme náději, že 100. zl. ještě na naší muranské dolině sebeřeme. I v ostatních dílech našeho senioratu[6] někteří dobrodincové se najdou, kdyby se jen všudy nalezli takoví, kteří by svatou záležitost tuto poroučeti znali a chtěli.

Podlužných co oběť do vzájemnosti 5. zl. v. č. Vám po této příležitosti posílám. Budete-li mně něco psáti, ráčte to jen pánu Michalovičovi[7] oddati, on se o ostatní postará.

Sláva Vám!

Váš

ctitel a přítel
Sámo Chalupka.

Alexandrovi Vrchovskému *List č. 5*

V Jelšavské Teplici 6. Srp. 839.

Bratře!

Dopisování mému osud jakosi nepřeje. Či já někomu z Vás píši, či mně Vy, málokterý list je tak šťastný, že by nezabloudil a s účelem své cesty se nechybil. Na Červenáka vícekrát sem psal, a jemu, jako od něho samého mám, krom toho, kterýs' mu Ty odeslal, žáden doručen nebyl. Je-li tomu v skutku tak, tedy neznám, jako jedna z mojich písní do letošních Květův[1] dostati se mohla, kde sem v VIté příloze[2] nenadále na ni nahodil. To aspon s jistotou znám, že sem ji krom Červenáka nikomu nesdělil; jemu pak právě jen těch několik slov, bez počátku a konce písně, které se ve Květech nalezají. Anebo ho tedy list můj došel, a on sám tento zlomek písně Květům zaslal, anebo kdo zná kam se zatoulal. Podobně se i s Tvojim psáním od 21. Června ďálo, které sem v tomto okamžení dostál, a to pod Čipkovou pečetí,[3] a v obálce, jak se mi zdá, jeho rukou naslovené. I zde zpráva o M.-ovi,[4] jestli někomu nepovolanému do rukou vběhla, může mi obidu působiti. Buď jak buď, já jistější příležitosti nad našeho vozníka Hrachjara neznám.

Za sdělení Tvých náhledův o díle, na kterém pracuji, Tobě upřímně děkuji. Neopomiň mne i budoucně seznamovati s věcmi, které by ku zdokonalení jeho posloužiti mohly. Směř celého díla jen ten býti může a bude krerýs' mu Ty vyznačil. Ovšem mnoho ještě vody dolů Šajavou sběhne, až k dokonání svému přijde, a za ten čas nahodím ještě na mnohé předměty, které mi nyní neznámé sou. I o fundaciech Ctiborovských[5] sem se ještě nikde nebyl dočítal, protož milé mi bylo, žes' jich ve svém psání podotknul. Nyní k prošetřování našich seniorálních knihoven přistoupím a mám náději, že zvláště v rožňavské něco skořistím. Z novějších spisův tam ovšem ani jeden, starých ale nemálo.

Čím ale krušnější jest mi práce při vyrumování dávných dějin našich ze zbořenin národního bytu našeho, porostlých mochem zábudy u odrodilého potomstva, pokrytých trním a bodláčím nenávisti odvěčných protivníkův našich: tím příjemnější mi bude ta, rozhlašovati objevené zbytky slávy otcův mezi vnuky, aby se snážili býti tím, čím v pořadí národův býti mají. Vzory, které mi poroučíš sou mi, až na maloruské dumy známé všecky; z těchto sem jen některé ve sbírkách W. z Oleska a Wojcického[6] etc. četl, ale i podle těch málo, které sem poznal, jest mi Boďanského[7] výpovědi víru dáti, že ony „dramatyčeskim izloženijem, jazykom u vy-
2 sokoj stepeni / poetičeskim i muzykaľnym, stichosloženijem, zaključa-

juščim v sebje i razmjer, i toniku, i rithmu, udiviteľno svobodnym, i v mjestje s tjem strojnym, raznoobraznym i bogatym, stojat vyše pjeseň vsjech slavjanskich plemen."[8] — My sme na dumky jak počtem, tak i výtečností chudobní, anoť se jim mnohá z těch cností nedostává, které ukrajinské ozdobují. Staré zahynuly, novější sou pusté. Jedna stará „Stála bitka stála"[9] všecky novější převáží. Ostatně jest i tu ještě svěží zárod, který se tomu, kdo jej pěstovati umí, vyvinouti a do květu dovésti dá. S větším prospěchem může pěvec slovanský ducha svého na serbských pesmách vzdělávati, ať se jen chrání oné roztažitosti ve vypravování, kterou se píseň srbská řeckému eposu přibližuje. Náš národ, zdá se mi, miluje to, když se děj čerstvěji, bystřeji, lyričněji pohybuje.

Mezi těmi, kteří děje národu svého mezi Slovany ozpívali, se mi Vocel[10] nejméně líbí. Nápodobil on, myslím, Čechoněmce Eberta,[11] a jako tento, chce i on třeskotem vysokoznějících slov nahraditi nedostatek poezie i v rozvrhu i ve slohu. Málo se v něm nachází takého, co by se národním státi mohlo. Nejslovanštější jest článek „Vyhnanci"; ostatní němčinou páchnou. Niemcevič[12] jest výtečný tam, kde sobě jednotlivé děje za předmět vybral, jako n. př. v dumě o zgonu Potockiego: „Sluchayce rycerzy młode, etc.[13] ale kde činy jednoho knížete v jeden zpěv zahrnouti chtěl, tam jeho píseň nic jiné není, než prozaičný katalog. On se vzdělával dle vzorů neslovanských, a ač ho v pozdější době života jeho ovanul duch muzy prostonárodní, předce překlad některých dum rusských svědčí, že ducha toho právě nepojmul. Mně ho byl náš Kollár vypůjčil, ale sem nenalezel v něm to, co sem hledal u zpěvce, jenž prvé semeno romantismu na půdu literatury polské hodil. Nicméně prositi budu ještě oň, snad mezi nápěvami některé tam naleznu, jenž by se pro mé dílo hodily. Veliká jestiť to pro básníka při skládání výhoda, když nápěv předbytuje v mysli jeho. Tamtě zlatý věk pěsnotvorstva,[14] kde se zpěvem básní. City serdce rozplývají se ve zpěv a po zpěvu plynou slova. Odtud ta magická formy lepota, ta organická, s látkou spoluzrozená forma ve výtvořech prostonárodního básnictví, ta hudebnosť slohu jejich. „Pěvcova usta zlatým varitem zasnoubena" byla (jak Vinařický pěl), u Lumíra a on pohýbal Vyšehrad i vše vlasti. My nejsme hudebníci,
3 proto nám tyto / přednosti zcházejí. Nemáš-li Ty sepsaný nápěv na Mickiewičovu Alpuharu; slyšel sem jej od Moravčíka.

Bylo-li by Ti možné, zaopatři mi někde písně ukrajinské, aneb aspoň Poezye Bogdana Zaleskiego,[15] které, prej, jen ohlasem prostonárodního básnictva sou a ve šesti dílech, zdá se mi ve Lvově, vyjíti měly. Z Rozmaytošći[16] zviš jejich cenu, nebo na toho při mé chudobné peněžnici především šetřiti třeba. Puškinovy spisy stojí 30. rublův, to by bylo 45. zl. stř.[17] S těmi tedy musíme si počkať, až zlacnější, aneb pokud

45. pohřebních kázní vykáži, co se v mé církvi, dá-li Bůh zdraví, pod čtyřmi roky státi může. — —

Mé mínění o časníku pro Slovensko, jako vzájemníkům naloženo bylo, právě sem Pravoslavovi[18] zaslati chtěl, když mi oznámeno, že se z Bratislavy odebral. Co sem tam obšírněji byl napsal, toho výtah Tobě nyní sdělím. Těšiti mne bude, budou-li se mé náhledy o této věci s Vašími srovnávati. Potřebu nějakého nástroje, nímž by se užitečné známosti a zprávy na vše strany Slovenska rozšiřovati mohly, myslím, každý uzná. Miloslavovo[19] předsevzetí chvalitebné jest, ale, dle soudu zdejších bratří, dobře sobě poradil, že je do času ještě odložil. Přesvědčeni zajisté sme, že v nynějším stavu věcí národních časopis pouze vědební, aneb v mezech jednotlivé vědby se pohybující, jak pro nedostatek spoludělníkův, tak i pro malý počet odběratelův krátkého bude života. Nerozdrobujme slabé krom toho sily naše, ale je spojme k jednomu účelu. Zahraďme sobě širší pole, na kterém by nejen vonné květiny, ale i ovocenosné stromy a každodenní chléb rosti mohel. Vtip a věhlas spořádatelův upravíž jednotlivé články tak, aby jedno od druhého udušeno nebylo, ale v dobrém poměru mezi sebou stálo. Časník náš buď i zábavníkem i vzdělavatelem národním. Takým se stane, bude-li přiměřený povaze, potřebám a vzdělanosti národa. Pozorujmež, pozorujž zvláště spořádatel na to, jaké obecenstvo před sebou má. Nezapomeň, že síla naše na nižších třídách lidu, na stavu hospodářském, řemeselnickém a obchodnickém založena jest. Snažme se o to, aby nás naše čtenářstvo pochopilo; neleňme si, vysvětliti mu věci takové, které by sme soudili za neznámé jemu. Nebude-li se zajisté na to žádný ohled bráti, tedy pěstovati budeme strom bez kořenův, an v krátkém času uschne, žádného ovocí nevydav.

Látkovina k časopisu pro náš lid mohla by býti asi nasledující: Povídka s rodinou svou celou, zvláště historická, ze života slov. vzatá a humoristická (kocourkoviady).[20] Výbor a zlomky z dějepisu slov. — Životopisy slavných Slavův a zvláště Slovákův, bohatýrův, umělcův, učených mužův, zasloužilých o vlasť a národ. — Vypsání topo- a ethnographická (:monographie měst, hradův, — obyčeje lidu, zlé i dobré; zlé buďtež kárány, dobré poroučeny:) — Básně, ulité však ve formách živých,
4 národních, ne pak antických / a zastařalých. — Tak řečená literatura prostonárodní: zpěvanky, zvláště pro dějepis a bájesloví znamenité, báchorky, zkazky, přísloví a pořekadla. — Rozpravy prostonaučné. — Zprávy o nálezech promyslových, asi jako ve Včele;[21] o pověstných řemeselnících, jako na př. v Tatrance d. I. sv. IV. str. 42 o staviteli věže halické. —[22] Rady vychovavatelské (:mějtež i naše vychovavatelské společnosti svůj díl:). — Výtah z novin, v nedostatku politického časopisu. — Soudy o knihách, nakolik to potřebné, aby se lid s jejich před-

nostěmi i vadami seznamil; s udáním míst, kde jich dostať. a t. d. — a t. d.

Toto se mi zdají předměty pro náš lid, z takových by časopis náš záležeti mohel. Kdo se domnívá, že by zde přitěsné pole vyznačeno bylo, ten nech je sobě dle vlastních náhledův rozšíří; mějž se však na pozoru, aby z kruhu skutečných potřeb nevystoupil a na prázno nemlel, aneb do mezí nedostupné lidu učenosti nezaběhnul. Vůbec, co za školskou učeností razí, to buď zostaveno jiným časníkům, Muzejníku, Kroku etc.[23] Nejzasloužilejším mně o náš časopis bude ten, jenž bude znať lid náš zábavou učíť a učením zabávať.

A jako obsahem, tak i slohem budiž časopis náš taký, který by lid náš neodpuzoval, ale k sobě táhnul a zaujímal. Držme se Čechův, čiňme ale češtinu slovenštější, neuškodíce při tom jejímu ústrojí. Vůbec zajisté zkusujeme, že ta nová čeština lidu našemu chutiti nechce. Vina toho leží na množstvu často nepotřebných novorazených slov, které všecky téměř novější knihy zaplavilo, a v tom němčinou přetuchlém slohu, který lépe cítěn bývá od prostého cizotou nezkaženého rodáka našeho, nežli od nás, jenž sme cuzým jazykům navykli.

Bylo by pečovati i o to, aby se už i samým názvem svým obecenstvu poroučel. Dáti mu ho tedy příhodný, významný, libozvučný, který by účel jeho zřetelně značil. „Samolet" má významnosť pro nás, ale já vím, že se sotva sto jiných na Slovensku najde, jenž by mu rozuměli. Phoinix je cizobáječný, není vzatý ze života národního: vypůjčme mu raděj jmeno od obecně známých věcí, jakou sou: dennice, jitřenka, včela a t. p.

K vyvedení předsevzetí tohoto, má-li národu ke cti a ku vzdělání posloužiti, i spoludělníkův nemalý počet i nemalý nákladek třeba. Myslím tedy, dobře bude, návrh, skrze nějakou komissii obšírně a zřetelně vypracovaný, sděliti obecenstvu a veřejným prohlášením literatory naše o to žádati, aby spořádatele uvědomili, jaké by pole vzdělávati chtěli; nákladek pak na skrovné účastiny (Actie) rozvrhnouti. I společnosť bratislavská lépe udělá, jestli své Plody v tomto časopisu po kuse vydávati bude.[24] — —

V sbírce na ústav šťastně pokračujeme. Máme už výše 600. zl. v. č. podepsaných a z částky i vyplacených, a jest náděje, že ještě vzroste, anť z kněžstva ani čtvr/tina ještě nepodepsala. — Znám sice, že nejeden z nich opuštěnou matkou svou, o milostinu prosící, oslyší.

Od navrženého od Tebe sjezdu mnoho dobrého očekávám; sděliž jen čím dřív obšírněji návrh Tvůj. — Zprav mne i o tom, kdy se Hurban z cesty své vrátí, aby mu dopis svůj zaslati mohel. — Místo sjezdu nejpříhodnější byla by Bystřice.

O Mor.[25] od toho času ničeho sem neslyšel. Danko[26] očekávání mému

dosti neučinil. Ti milí páni professoři obávají se, že by důchodkům svým uškodili, kdyby se veřejně za Slovany vyhlásili.

Pilaříka[27] sem běžně přehlednul; v něm málo bude takého, co by se v Starožitnostech nenalezalo. Jak dlouho jej mohu zadržeti? — S Fejérem mi radosť učiníš. — O pokračování Lelewelovy Historie Prešpurčany žádati nezapomni. Michaloviče odtud každou hodinu očekávám.

Nedopisuješ-li s Boďanským? — Kdyby mne navštívil,[28] velice by mne těšilo. — Vysvětlil by mi některá místa v jeho rozpravě: O národnoj poezii slavianskych plemen.

Z Křemnice dostal sem zprávu, která dosvědčuje, že president komory Kolowrat[29] nechladným jestit národního jazyka milovníkem. Vloni navštívil to město z povinnosti, a prohlédaje komorskou listovnu, našel tam několik staročeských listin, které sobě skrze tamějšího kazatele Hlaváče[30] přepsati dal. Mluvil s ním o literatuře, a dokázal, že Slávy dceru, Starožitnosti etc. pozná. Kdyby sme, praj, jen mnoho Kolárův a Šafářikův měli! — Bůh dá, že naše literatura v krátkém čase sobě čestného místa mezi europejskými literaturami získá, jen nechať i Slováci statně na též cestě s námi pokračují. Sláva mu.

Žádáš mne, aby sem v charakterisování obkličujících mne osob pokračoval. Je nám to velice potřebné, aby sme lidi naše znali: jenže se tu člověk snadno pomýliti může. Mezi nejmladším kněžstvem zde není, mimo Tomášika a Jesenského[31] žáden, který by se za národní věc naši zaujímal. Štitnický Bartolomeides[32] pokud Licharda při boku měl,[33] žádné znaky odcizenosti nevydal; nyní ale, když se pověstný Geduly[34] do súsedstva jeho dostal, jakosi ochladnul, a synu svému maďarskou pěstounku dal. — Bradovka kameňanský[35] náleží mezi ty, jichžto srdce ani cnosti ani hříchu nebije. Cirkevníci jeho, vzdělanější nad jiných dědinníkův, dali by se snadno ku čtení knih přivésti: já sem jej k tomu i napomínal, až posavad ale nic neučinil. V Ratkové, kde jeho otec knězem,[36] byli sme před třemi lety na naše útraty malou knihovnu založili, která ale pro vlažnost kněze a oplanstvo učitele Slopovského,[37] malý užitek přináší.
6 Mezi staršími nejpřednější místo z ohledu na / učenosť revoucký Rais[38] zasluhuje, z ohledu ale na svou národnosť, mezi ty náleží, kteří škoditi sice nechtějí, ale ani užitek, jaký by mohli, nepřinášejí. Započal mnoho, až posuď ale ničeho ku konci nepřivedl, a sotva i přivede. Věčná škoda muže, který na své ctižádosti uražen jsa, tím se na člověčenstvu pomstiti chce, že pokladům vědebním, které sobě nashromaždil, bez užívání jich k obecnému dobrému, hynouti dá. — Ferienčik — by též mezi Jelšavany více vykonati mohel; nebo tito sou mezi zdejšími slovenskými městy najvzdělanější: on ale domnívá se, že dosti činí, když své knězské povinnosti koná a varuje se blížeji přistoupiti k cirkevníkům svým, aby

důstojnosť jeho škodu nevzala. U něho krom Slávy dcery žádné knihy slovenské nenalezneš. Mnohem zasloužilejší jestit o národ tamější grammatikální učitel Laco,[39] horlivý sběratel obětí na ústav bratislavský, který nejen skrovnou knihovnu zřídil, ale i na sta slov. knih mezi lid rozprodal. — Najbližší můj súsed, šiveticky Pavel Kocman,[40] pracuje na ruční knize pro školy dědinské, která by všecky potřebné pro nižší třídy lidu vědomosti obsahovala. Nedávno nalezel sem ho, an si starosvětský nějaký cymbál, vulgo klavikord, nastruniti se usiloval. „Nač Vám to břinkadlo, příteli?" ptám se ho. „Nemám si (on na to) s kým „Nitra, milá Nitra" zpívati; chci tedy tohoto do súhlasu přivésti, aby mi pomáhal. — Ostatní, více méně, sou obojetní. Mezitím, krom seniora Spišáka[41] a professora gemerského Matejáka[42] žádného nenalezneš, který by se Maďarům byl prodal.

Jiné práce mě zašly, musím přestať. — Máš-li něco na čítání, ruské, horvatské aneb polské, pošli mi a píš. S Bohem!

Tvůj

Sámo.

Pozdravění všem známým!

Kde je Jan Šafářík?[43]

Nejjistější máš nyní příležitost skrze naši pěknou Slovanku Bódičku.

Ještě Tě něco prosím. Nahledni do knihkupectví není-li k dostání: Die Volksharfe. Sammlung der schönsten Volkslieder aller Nationen. 6. Bände bei F. Heinr. Köhler in Stuttgard.[44] — Chtěl by znáti co asi stojí.

Alexandrovi Vrchovskému *List č. 6*

V Jelšavské Teplici 839. 25. Září.

Můj list Tě, bratře! došel: to dosvědčují zaslané mi od pána Kolára Spiewy historyczne; žes' mi ale naň posud neodpověděl, tomu se nedivím, znaje dobře, jak rozličná valí se na počátku cesty té zaneprázdnění, kterou k občanské činnosti přikročujeme.[1]

Před dvěma týdny navštívil sem Březno a odtud zachvacen sem byl od svatův, *Mikuláše Pepicha*[2] a jeho mladou nevěstu sprovázejících do Libětové. S radostí zpozoroval sem zde, že se slovenčina i světského stavu chytati počíná. Jestli Kměti[3] s Pepichem a školským učitelem *Čáňim*[4] spolu sobě ruky podají, snadno i tito, ač ne dávno ještě seslovenčení potomci Sasíkův[5] k slovenské národnosti se probudí. V Březně po tyto týdne provozováno bylo od tamějších žákův divadlo[6] k prospěchu ústavu bratislavského; při které příležitosti supplikující Michalovič něco

ze svých prací řečnil, což obecnou pochvalu získalo. Pro krátkosť času Čipku[7] navštíviti sem nemohel.

U nás k obětěm předešlým na ústav nic se nepřisbíralo. Mně čas nastává, v němž se obyčejný oční neduh navrácí, musím tedy doma seděti. Tomášik, předešlého týdne ratkovskou a balozkou dolinu navštívivší, věc tuto obměškal.[8]

O knihy, které sem Ti v přešlém psání mém připoměnul, nyní sám píši. Žádal sem Poezye Zaleského, k tomu připojuji teď i Marii Malčeského.[9] Tato vyšla ve Lvově: ony v šesti svazcích vydány býti měli. Kde? nevím: Ty o tom snad vědomí míti budeš a knihkupce poučíš. Posílám Ti list
2 na knihkupce otevřený a nenaslovený. Jestli potřebu / toho uznáváš, zapečeť a naslovíž jej na toho, u něhož si snad mezitím Ty knihy zamluvil. Kolár schvaluje přišlého z Prahy Webera, u něhož jakékoli slovanské knihy dostati se mohou. Nevydal-li Demeter[10] druhý svazek svých dramatických básní?

K dílu mému sem opět některé pomůcky dostal. Mezi jinými v rukopisu denníky knězův Turského, Clementisa, Dorotia a Šmála[11] od r. 1555 až do 1750, vztahující se z většího na církevní události těch časův. — Z Pilařika sem až posud ničeho sobě přepsati nemohel, nebo všecko, cokoli dostávám, jen na krátký čas mi půjčeno bývá. Čí je ta kniha, a má-li brzo navrácena býti?

Niemcewičovy zpěvy sem ještě jednou prohlédnul. Běda, že se do hudby nerozumím a ti, kterých sem za umělejších v tomto ohledě držel, tak mi bídně nápěvy přehrávali, že opět jen tolik znám, kolik před tím. Zadržím ho ještě za malý čas, až opět Hrachiar do Pešti se vybere, snad na lepšího umělce nahodím.

Kmeti mne ujistil, že Červenákovi můj dopis skutečně byl doručen, a poučil mne spolu i o tom, jako se ona píseň do Květův dostála. Musím ji celou do bratislavského časníku zaslati. Podaří-li se předsevzetí toto? či bude na lepší časy odloženo? Třeba věru nohami i rukami na tom pracovati, aby sme nějaký časopis zřídili. Nikdy nedostatek toho více cítěn nebyl jako právě nyní. Po tyto dny mi poslal můj otec několik ročních běhův Röslerových „Gemeinnützige Blätter"[12] Něco podobného by i naši Slováci vděčně přijali.

3 Jaké pořadky se stáli z ohledu na vzájemné dopisování? Odpisovatel měl to už oznámiti. Nevím, či ste se na Hurbanovi usnesli?[13]

Nebude-li jiné příležitosti, piš třebas i po počtě. Tento list náš dovozník Hrachiar Tobě doručiti má.

Pozdraviž bratří! S Bohem!

Tvůj

SCh.

Alexandrovi Vrchovskému *List č. 7*

V Teplici 1. Pros. 183[9].[1]

Bratře!

Radosť, působenou mi Tvojim listem a zaslanými knihami, pokalena mi nemálo byla nestydatou zvědavostí Jesenského,[2] jenž na faře jelšavské právě se nalezaje, balík otevřel a dopis vzájemnický čítati začal, když sem na štěstí tam doběhnul. Poněvádž psaní toto podobu sněmových prešpurských psaných novin[3] má, domníval se i on, že nějakých tajných novin mezi námi stává. Vykroutil sem, jak sem věděl, nebo jej za důvěrníka míti nechci. Je to člověk, jako se i z tohoto kousku dal znať, chlapecké lehkomyselnosti.

Při dumách malorusských nejednou rozkošnou hodinu sem ztrávil. Po celý týden nemohel sem se před půlnocí s nimi rozloučiti. S dvanácte mám jich přepsaných. Takými zvuky se ozývaly někdy i našich otcův děje pod Tatrami. Vyjmeme-li zajisté některé obrazy a připodobnění vzatá z přírody Malorusska mají se ony k našim starším písněm tak, jako zpěv jednoho ku zpěvu druhého slavíka. Jedna z našich zdejších písní, o vyzbíjení kostela velko-revouckého, má tentýž svobodný rozměr a na její nápěvu daly by se první tři dumy dílu tohoto zpívati, kdyby je Maksimovič[4] tak byl rozdělil, jako Boďanský onen zlomek: „Bátoryj kozakov šanovav, veliky dary darovav, aby oni z jego Ljachami[5] a t. d. jenž se nachází v jeho pojednání „O Narodnoj Poezii slav. plemen" mezi stranami 125—131. Příhody národního života takto ozpívané, jistě by se v krátkém času v národní zpěvanky proměnily.

Kdože při čtení první části dumy páté o pochodje na Poljakov nepomne na slovo o Plku Igorevje, kdo neslyší zde záhlasy těch strun, které slávu
2 tohoto knjaževiče rokotaly? / Hankovo vydání[6] této básni nikdy mi chutnati nechtělo, proto sem si ji před dvěma roky na verše rozdělil a přepsal; a hle jak v dřevních Stichotvoreních tak i zde podobný nalezám rozměr. Nyní Vám je s přátelskými díkami posílám; prosím ale brata Jana[7] o nasledující díl a nade vše o Marii Malczeského.

Od toho času, co Hanka nejstarší památník řeči české, zlomek evanjelium Janova,[8] na deskách jedné knihy naleznul, žádnou starou knihu s popsanými deskami bez prošetřování nenechávám. Poštěstilo se mi na ten způsob dva listy (in folio)[9] chorálu husitského zdrapiti, v nichž svázány byly manifesty krále Matěje IIho a dvou po něm nasledujících Ferdinandův, mezi nimiž také dva půhonní listy[10] pamatného Albrechta z Waldsteinův česko-německé! Přepis zlomku tohoto Vám posílám.

Na druhý snad pamatnější nahodil sem nedávno; kde? povědíti nesmím; snadno by mi to nepříjemnosti způsobilo. Do kyrilliky a glagolitiky málo se znám a k tomu i tak slabého zraku sem, že zkoumání obsahu rukopisu tohoto z částky setřelého jinému zanechati musím. Posílám ho tedy bratu Janovi;[11] není-li pak on ve věcech těchto zběhlý, ať ho třebas do Prahy odešle, jen ať se neztratí. Každá, byť jak skrovná památka dávného písmenníctva, hodnáť zachování.

Slyšel sem, že Jan po vídenských listovnách a knihovnách pro velectěného strýce svého[12] látkovinu ku starožitnostěm sbíral: vděku by mi tedy velikou učinil, kdyby mne poučil, čeho se tam asi pro starý náš dejepis nadíti možno. Až posud zabýval sem se obšírným Fesslerem: nyní rád by Palackého dějepis[13] sobě opatřiti. Divno mi, že sem o tomto díle žádného posouzení, ba ani jen zmínky v našich časopisech nenaleznul, tak že ani cenu jeho neznám. Jestli si ho snad Jan z Prahy přinesl: požič mi ho; jestli ne, dovězte se na cenu jeho a zpravtež mě, přátelé, o tom!

Prospěšné by nám bylo i některé jinoslovenské[14] časopisy čítati, ale tak málo sem naleznul k tomu nakloněných, že nám nemožné k účelu
3 přijíti. Napadlo mi tehdy na mysl, že by sme snad od Legran/da aspoň Danicu a Rozmaitości Lvovskie[15] dostávati mohli. Žádame Vás tehdy, bratří, o zprávu, mohlo-li by se po této cestě žádostěm našim dosti učiniti, a za jaké peníze by nám je onen kavárník propustiti chtěl.

Na Čajkovského spisy[16] podobně společníka naleznouti sem nemohel, na mou peněžnici pak 16 zl. stř. přímnoho, tím více, že po Záleském toužiti nepřestávám, o kterém sem v loňském Ost und West[17] četl, že najednou dvoje vydání jeho básní vyšlo, v šesti dílech, jedno ve Lvově, druhé pak ve Vilně. Nejsou-li u Webra katalogi polských knih, z nichž bys' cenu jejich poznati mohel?

Nedávno dostal sem od Čipku Čokkeho „Brantweinpest",[18] která knížečka tak se mi zviděla, že sem ji našim okolnostem přiměřeně a slohem každému Slovákovi zrozumitelným z většího už přeložil. Byl sem na tom, že překlad můj bretislavským bratrům pošlem, aby jej tam tisknouti dali, té jsa náděje, že by se na tom i více zýskalo, než těch 10. zl. stř. které sem z mé chudoby na Ústav podepsal, i sama kniha skrze nich snadněji by se mezi lid rozšířila. Cože bys' o této věci myslil?

Žádaný dopis vzájemnický, ba i jiné od předešlé zimy u mně zůstalé Ti posílám, ale Ti i přítelský radím, i prosím Tě, abys' sobě co pamětihodné a potřebné raději někam zaznamenával, jedenkaždý pak takový dopis zničil. Znáš dobře, že Vás peštanských Slovanův, zvláště pak Tebe nepřátelé naši v oku mají. Cože, kdyby Vás nějaký zlovolník, jakoví ze všech stran, v každém časopisu maďarském na nás břechají, u vlády

očernil? Kdyby Vám písemnosti Vaše zabrali? Jeden chlapecký výraz přepiatého vlastenectví a rodáctví, jakových v těchto dopisech, zvláště od Červenáka pošlých, nemálo, mohel by Vás, mohel by (pamatuj na to!)
4 celý náš národ do neštěstí hoditi. K jakému účelu sou / Tobě tyto škrábaniny? Chceš snad památku těch zachovati, jenž sloupové byli svatyně národnosti naší v těchto zkázotěhotných dobách? To i na jiný způsob vykonati můžeš! Potomstvo bude Ti snad za to povděčné, ačkoli ti, jenž toliko z žádosti pochvaly a marné slávy při národu stojí, nejsou hodni, aby v paměti jeho zachováni byli. Preč tedy s těmi dopisy, preč! Tak se staň i u jiných! Buďte opaterní jako hadové a prostí jako holubice![19] Co ustávání, pilnosť buduje, to ať neopatrnosť neboří!

Mé mínění o budoucím sjezdu našem znáš; koho by ale za připravovatele chtěl, na to Ti odpověd jinou dáti nemohu, než tu: toho kdo má bydlo v tom místě, aneb kdo nejbližší jest místu toho, v němž se sejdeme. Určitě Vy oboje, já na Vás přestávám, a to tím více, že Vaše návrhy mi známé nejsou. Dopis o tom, a o Kušlandovi (o kterém si se v jednom Tvém listě zmínil, že o účinkování jeho z dopisu Tvého se dozvím) mne nedošel. — Budoucně, aby sme odpisovateli práce uspořili, bylo by snad nejpříhodnější, kdybys' mi Ty Tvůj dopis posílal.

Boďanský nás obešel: toho nám líto. Kraj gemerský jest pro Rusa pamětný už proto, že naše nářečí mezi všemi podtatranskými jest ruštině mluvnicky i slovnicky nejbližší. Tu slyšno slová, výrazy, jaké krom ruštiny, v žádné slovanské řeči se nenalezají. To mocný důvod pro Engla a Schwartnera,[20] tvrdících, že částka za Dunaj putovavších Slovanův z Bělo — či Velo-Serbska v Gemerské a okolních stolicích zůstala; potomně ovšem z částky pomícháním se se Slováky z částky od husitských osadníkův velikou proměnu v řeči své utrpěla.

Dopis posílám; máš snad lepší příležitosť k odeslání jeho nežli já zde: mělo-li by Ti ale obtížné býti, odpiš! O jeden výtisk písní krajinských a chorutanských,[21] na který peníze sem připojil Tě prosím.

Bůh Vás požehnej, Tebe i Janka! Vaš

SCh.

Bratom vzájomníkom *List č. 8*

Jelšavská Teplice 12. Pros. 1839.

Opět jeden rok ku konci svému se chýlí. Na počátku každého, bratří vzájemníci! kochali sme se tou nádějí, že se nebe nad Tatrou vyjasní, a lepší nastanou národu našemu dnové: ale se západem přešlých rokův

zapadly i naše náděje. Stojíme na prahu nového; dajž Bůh, aby byl národu našemu požehnaný!

Do těžkých časův živobytí naše padlo. Bouře, jaké od rozrušení veliké říše moravské nad Tatrou nebylo, od několika let už na slovenském nebi pohřimovavší, ráz na ráz bije nyní do svatyně národnosti naši, ana sotva z dávnověkých rumův svých dvíhati se počala. Ale netratiti mysel, když osud krutě nalíhá, nevaliti se slepě do nebezpečí, a beze strachu padnouti, když proti němu síly nestačí: totě ráz velikých duchův! Blaze národu našemu, že počet takých v něm denně se množí!

Zákon o uvedení maďarčiny do škol,[1] nemálo nás poděsil, ačkoli až posavad neznáme, zdaž se ním jen učení maďarčině, či předkládání vědeb touto řečí nakládá. Nevíme sobě vysvětliti tuto neslýchanou povolnosť vlády, kterou tajno býti nemůže, že účel maďaromanie žádný jiný není, než učiniti konec panstvu habsburskému v Uhrách. Nejednu sem měl příležitost o tom se přesvědčiti. Před některým časem vyznal to zjevně jeden učitel dolňozemský v Jelšavě před více svědky, je napomínaje, zavrhnouti slovanstvo své, a na tom pracovati, aby se různé v krajině naší národy v jeden maďarský slili: nebo že jen tak, praj, možné, jarmo rakouské zlomiti. Nedávno pak kasnář[2] hraběte Andrášiho, když mu rychtář rédovský hrozil, že u krále na nespravědlivosť panstva žalovati bude, opovážil se před shromažděnou obcí vybřechnouti, že král nemá čeho rozkazovati v Uhrách, aby si ve svých Rakousích rozkazoval. Také
2 řeči a jim podobné skutky nezanedbávajte sobě zazname/návati; mohou ony nám dobře posloužiti, kdyby čas nastál veřejně proti ním u vlády se ozvati. Mezitím, poněvádž na tento čas ani prositi ani vyhledávati u vlády nesmíme, aby nás při naší národnosti chránila: po mém rozumu za prospěšné uznávám, záležitosť tuto v některých mnohočítaných novinách[3] (augšpurských, hamburských, norimberských, berlínských) člověčenstvu sděliti, dílem aby sme světu naše okolnosti v známosť uvedli, dílem aby sme i vládu na to nebezpečí pozornu učinili, které jí samé z toho hrozí, když národnosť naši šlápati dopouští. Požádejte o to někoho, aneb učiňte to sami, kteří se do těchto věcí znáte.

Ne méně nás zarmoutila ta zpráva, že ze slovenského časopisu na budoucí rok nic nebude. Přesvědčen sem, že brat náš,[4] jemuž spořádatelstvo svěřeno bylo, bez vážných příčin neodstoupil od předsevzetí tohoto, jehož uskutečněním tak velikých by sobě byl mohel získati zásluh o národ. Byť by i prácemi úřadu svého příliš obtížen nebyl, byť by do ohledu nebral to, že ku spořádatelstvu mnoholetá příprava potřebna, že na pomoc spoludělníkův u nás spoléhati nelze: už sama vzdálenosť tiskárny jej u mne vymluvena činí. Avšak velice by sme se prohřešili proti národu: kdyby sme s touto věcí odkládali. Nyní jest čas k tomu

nejpříhodnější, když se žádosť slovenských novin ode všech stran ozývá; nyní největší jich potřeba, když se na národnosť naši ode všech stran dorážÍ. Odložme raději na čas všecká jiná předsevzetí naše a spojme rozdrobněné síly k vyvedení tohoto. Moc naše jest: měšťanstvo a sedláctvo; mezi těmito národnosť vzkřísiti, vzkříšenou zdržovati, to buď nejhlavnější vynasnažení každého rodomila. Cože prospěje pravdy Kantovy řečí naší hlásati, co Homera, Virgila do slovenské haleny oblékati?[5] Neznamená-li to některé dilettanti lahůdkami krmiti, onoť při tom národ hladem a žizní mře. Nezpouštějme z očí lid náš, nekazme síly, nemárnime čas při nevčasných usilováních, prohlédajme k potřebám času a dle nich spravujme účinkování naše. Zachováme-li lid při národnosti, ostatní
3 samo sebou přijde. Lepšího pak ná/stroje k tomu neznám, než dobře spořádané noviny. Zavazujeme Vás tehdy bratří, jenž v takých městech bydlíte, v nichž se tiskárny nalezají, aby ste přede vším jiným tuto žádosť národu vyplniti se snažili.

My zdlouhavě jen postupujeme. Dv. Karel Jakobei, kazatel nandrašský, co se dekanem[6] na ratkovské dolině stál, chvalitebně, nejvíc vlastními utratami pracuje na tom, aby podřízení jemu učitelové školní aspoň některé z našich časopisův a novějších kníh čísti mohli. Roste i těch mladých učitelův počet, kteří nejen sami slovenské knihy kupují, čtou, ale je také i mezi lid rozšiřují. Všecko ale toto skrovný, slabý násyp proti návalu nepřátelův našich, kdyby moc a možnosti své užiti znali.

Toto na vědomí vzájemníkům našim: nyní se k Vám, pane odpisovateli, obrácím, v důležitosti Ustavu slovenského.

Před některým časem přišla mi do rukou knižka německá „die Brannt-weinpest" vydaná od slavného německého spisovatele Zschockeho. Je to povídka pro obecný lid, ukazující záhubné následky všeobecně se rozšiřujícího pití pálenky, a spolu i prostředky proti tomuto tělesně i mravně lid pospolitý zabíjejícímu zlému. Psal tento vlastenec švajcárský více výtečných knih pro pospolitosť, v této ale sám sebe převyšuje. Nemýlím-li se jest ona už zčeštěna; nás ale až posud žádné výtisky nedošly. Znám to z vlastního zkušení, že náš lid knihy nynější, ať tak dím, německou češtinou[7] psané málo sobě oblibuje: proto sem sobě umínil tuto povídku našim okolnostěm přiměřeně a slohem každému Slovákovi srozumitelným přeložiti; což sem i z většího vykonal. Byl sem prvé na tom, že tento můj překlad v Levoči[8] tisknouti dám, ale dle rady některých zdejších Slovanův, domnívaje se, že ním ústavu bratislavskému snad lépe posloužím, než těmi 10 zl. stř., které sem z mé chudoby naň podepsal, za dobré sem uznal, Vám o tom zprávu dáti. Předložtež tehdy tento návrh můj, komu náleží, a dejte mi čím skořej vypověď, co sobě vyvolíte. Mohlo by se dílečko toto švabachem u Vás vytisknouti a skrze učence slovenské

4 mezi národ rozšířiti. Od dávna žádná kniha pro / lid pospolitý na Slovensku nevyšla.

Připojený list ráčte, prosím, pánu Michalovičovi odevzdati.

S Bohem!

Váš

přítel

Sámo Chalupka.

Alexandrovi Vrchovskému *List č. 9*

V Teplici 15. Dubna. 840.

Bratře!

Od dávna o vás žádné zprávy nemám, a vy o mně. Stáloť se to ne vůlí, ale nevolí mou. Před vánočnými slávnostěmi přepadnul mě opět můj oční neduh, na který až posud střádam, ačkoli se s příchodem počasí jarního lépe cítím. Už sem byl na tom, že se ku Priessnitzovi[1] vydám, když nás nenadále slovutný okulista Braun navštívil. Jiní lékáři mne strašili, že se mi černoť (schwarzer Haar) lapá: tento to jen za zeslabenost očí vyhlásil. Jeť tomu jen několik dnův: účinek tehdy jeho lékův žáden ukazati se posud nemohel. Bůh ví, jako to se mnou bude!

Pozůstatky glagolitické, Vám zaslané, zdrapil sem z desk knihy: Thesaurus Bibliorum,[2] omnem utriusque vitae Antidotum secundum utriusque instrumenti veritatem, et historiam succincti complectens. Opera et industria Gulielmi Allotti, Angli, sacrae Theologiae studiosi collectus ac concinnatus etc. etc. Lugduni, in offi. D. Phil. Tinghi etc. 1585. Byla ona: „possessio vera Andreae Hendler"[3] 1724 se dostala do knihovny jiného, jehož jmeno začarbano jest a čtetí se nedá: nyní se nacháza v knihovně senioralní štítnické, koupena za 6. xr.[4] někde na licitatii. Po velice obřezaných krajech znati že byla dvakrát svázaná.

Cože se u Vás děje s addressou,[5] na sněm dáti se mající? U nás málo podpisův se nalezne: bázeň obklíčila serdce Slovanův zdejších. Uvědom nás lépe o této věci.

Místo našeho sjezdu příhodné není. Brezno je Kocourkovo, kde se všecko hned rozhlásí a má mnichy piaristy,[6] který by po svém jesuitském rozumu věc vykládať mohli.

Posílám Ti za Vrazovy písně[7] 1. zl. 30 kr. k tomu 1. zl. stř. na Eau d'Cologne,[8] kterou mi oči natírati radil Braun: prosím Tě kup mi jednu skleničku: budiž ale pravá, a ta se nachází v skleničkách jen asi tři coule[9]

dlouhých. Přidávám ještě jeden zl. stř. a prosím Tě abys' mi Čelakovského „Ohlas písní českých"[10] a „Růži stolistovou"[11] a jestli se nachází u Webra „Kořalku" a „Příhody franc. vychovatele v Rusích",[12] po této příležitosti poslati chtěl.

Dopis můj, na Tebe poslaný odpisovatele nedošel: vymluv mne nyní u něho psáti více nemohu: Ty ale piš, co se v světě slovenském děje!

Pozdrav Janka a Vaňka![13] S Bohem

tvůj

ubědovaný
SCh.

Knihy Vám s poděkováním odsílám: že tak pozdě, jest vina na mé nemoci.

Onen 1. zl. stř.[14] na knihy neposílám. Lekář mi radil cestu, abych se od povinností na čas uprazdnil a oči hleděním na zeleno a do daleka cvičil. Půjdu bez pochyby do Čech a donesu sobě ty knihy sám. Máte-li ale něco nového, nech pár ex. knihkupec pošle. To se rozprodá.

Augustovi Hor. Škultétymu *List č. 10*

Na H. Lehote 11. Července. 845.

Drahí bratku!

Od roka sa priberám, Záhorja navštíviť, ale voždi mi dáka prekážka cestu zavalí. Teraz už k tomu sotva buďe času a stihu. Práce, kterje som pred sebae vzal, to bezpochibi ňedovoľja. Ale veľmi bi rád bol prítomní v Tatríňe, ľebo počujem, že tam četnó buďe shromažďeňja.[1] Je ňevihnutná potreba, tento vlaňí improvizovaní ústav ináče sporjadať, ak na dáku zeľenú ratolesť prísť chceme. Ja misľím žebi sa pokladňica táto na ňič inó ňemala vinakladať, ľen na vidávanje slovenských prostonárodňích kňih. Jestľi buďeme r[ače]j osobi napomáhať, to ňespokojnosťjam a obidám kon[ca]-kraja ňebuďe. Ako sa rozňjeslo, že Hodža na sto zlatích Franciscimu a Káčerovi[2] z ňej povoľil: od toho času naši katol. kňazja aňi počuť o Tatrínu ňechcú. Tíchto a podobních mladích rodákov naších mali bi sme každí zo svojho mješka napomáhať. Dobre bi bolo, kebi sa každí zapísal, abi aj oňi veďeľi, čo očekávať móžu.

Druhó, čo ma do Tatrínu ťahá je: abi sme sa tam urekli a ujednostajňili na dákich pravidlách mluvnickích. Štúrova mluvňica[3] ňeostojí:

vaetšina ju zavrhňe. Katoľíci sú napospol s jeho rečou ňje spokojňí. Najvaetší odpor naľezá končeňje perfektov na u (piu = pil) písaňje u mjesto v na koncu slóv a pred spoluhláskami (hňeu = hňev — dáuní = dávní) a uo. Všetko toto je východňím i západňím Slovákom ňeprijemnó. To rozmnožeňje písmeni U ovšem reč ľubozvu/čňejšou ňeurobí. Mám nádeju, že sa mojím spósobom všetkím stranám vihovje.

Či bi ste Vi ňemaľi vóľu z popod Hradovej[4] zaľetjeť si pod Tatri? Srekňiťe sa s Franciscim a inými a príďte 4.ho klasna[5] k nám. Šli bi sme krížom čez Hole prosto do Mikuláša. Cesta je to najbližšja a ňje tak obtížna, ako si ju mnohí predstavuje. — Píšťe mi o tom čím skorej.

Mój spolok strjezľivosti trochu zasekol. Šlo zprvu dobre. Nasbjeralo sa pod dvoma tídňami više pólštvrta sta údov[6]. Ale služní Taisz, ňeprjaťel trjezvosťi, ktorí i sám rád pije i štiri krčmi má, — jaknáhle o tom zveďel, prišol k nám — ňemajúc aňi príčini prísť k ná[m] — a ľahkomiselními rečmi a skutki, veľmi nám uškodil. Boh ho aľe na mjesťe potupil. Ráno, sotva oči rozdrapil, abi dobrím príkladom ďeďinskú vrchnosť predišol, dal si za 4. groše spišini[7] doňjesť a vitrúsil ju pred očima obce. Sparno, pálenka a pitó pri obeďe víno, tak ho prevládali, že ho naposljeď ako sviňu na voz nakladať museli. Rozumňejších táto ohavnosť, vikonaná v čase, kde na všetki strani proťi pálenke sa bojuje, veľmi rozpajedíla: ale páleníci hovorja: keď slúžní pálí pálenku, buďem aj ja; a korheľja: ked služní chlepce pálenku, móžem aj ja.

Povedzťe naše poníženje službi Dóstojnosťjam,[8] a ostaňte s Bohom

Váš

prjaťel

Samo Chalupka.

Samovi Bohd. Hroboňovi *List č. 11*

Na H. Lehoťe 16. Kl.[1] 845.

Ohľjadajúci sa na naše tatrínsko rokovaňja, temer bi, drahí bratku, misľel, že daktorí z našincov reč našu nje za živok (was Leben hat),[2] aľe za dáku bezživotnú homotu (u nás = Materie)[3] považujú. Len mrtvá homota móže zmeravjeť v stálej forme; čo má život to sa híbe a meňí. Meňí a meňiť sa musí aj reč, počím je živá: a Vi bi sťe[4] našu v meraví kameň už zakľjať chceľi. Ak žjadaťe abi žila, — a o tom ňepochibujeme, — dovoľťe, abi sa viviňovala k tej dokonalosti, ku ktorej ju veční Um schopnou učiňil a určil. Nahže žije život stromu, ktorí rasťje, konáre viháňa, listom, kvetom a ovocím ích ozdobuje; čo života ňemá, zo sebae

dolu roňí, ale pri tom vo svojom kmenu život a zdravje zachováva. On rasťje a vivíja sa sám zo sebae. Lež keď dosť životnej sili v sebe má, príjme on z ruki svojho pestúna konárik aj z injeho stromu, ktorí jednoho je s ňím rodu; život jeho zo svojím životom spojí a ďalej viviňje a tak sebae šlachtí. Keď aľe zašťepíš naň prúťik cudzjeho rodu, móže biť, že za čas buďe na ňom livjeť, ale ňikdá sa ňedočkáš mocních, hojním
2 ovocím obťaženích haluzí. Ľen / ňerozumní zahradňík šťepil bi planšje na ľepšje.

V loňi vizdvihla sae na reč literárňju viďječina ľuptovská.[5] Prirovnávajúc ju k ostatňím podnárečjam,[6] musíme uznať, že je ona ľen ľuptovčina, ba aňi ňje reč celjeho Ľuptova. Žjadon iní kraj neuzná ju za svoju.

Že na reči, aká je v Nitre a v Novinách,[7] vaetšina Slovákov nepristáva, o tom sa presvedčiť móže každí, kdo sa ľen trochu po Slovensku ohľjadol. Budzme povoľni, a prijímajme jedňí druhích v lásce. Hlavatosť ešťe ňikomu v šťasťje ňezakvitla. Máme kmen, ňje ľuptovčinu, aľe — obsjahľejším menom ju pozovjem — prosredňju slovenčinu. Kmen ten ostaň ňepohnutí, ale ňeodporujme tím ktorí bi asnaď ňjektorje formi svojho nárečja, slavjanšťiňe bližšje, k ňemu príšťepiť chťeli. Takje poviňňí sme prijať, keď ňimi reč na dokonalosťi ňestratí, aľe získa.

Očekávaľi sme, že oni ňepatornje na pohľad, lež dokonalosťi jazika osožnje premeni, ktorje som predložil,[8] Tatrín príjme. Vaetšina prítomních ozvala sa proťi ňim. Vjem, že tento odpor pri mnohích bol ľen ohlas
3 školi; hlas takích, ktorí / ešťe ňje sú v stave rozsúďiť verba magistri;[9] ktorí v tejto záľežitosťi ten jeďiní dóvod predňjesť umejú: Aľe prosím vás, čo to budeme zase meňit? — Na takíchto súdňikov bi sme mnoho ňedbali. Že ale nám odporovaľi aj mužovja, kterím súd prísluší, poviňňí sme ich dovodi náľežiťe považiť. Tvoja reč, bratku drahí, ktorou si proťi našej náraďe vistúpil, zdá sa mi, obsahovala domňeňja a dovodi všetkích ostatňích proťivňíkov naších. Prosím Ťa, napíš mi tje Tvoje dóvodi a pošľi mi ích. Ňežjadam Ťa o obšírnu rozpravu, ale ľen o suchó, krátkó, stručnó načjaraňja tích dóvodov, ktorje si v Tatríňe predňjesol, abi som ich iním, čo so mnou jednoho sú domňeňja v známosť uvjesť mohol. Presvedčťe Vi nás, aľebo prijmiťe spravodľivje žjadosťi naše. Viznávam, — čo som aj hňeď v Tatríňe viznal — že mi pri tom prudkom behu nášho rokovaňja, kďe mišľjenka s mišľjenkou sa križovala, mnoho
4 z Tvojei reči z umu sa straťilo. Náradi moje poznáš zo spósobu písa/ňja, ktorí som v tomto lisťe užil.

Mám náďeju, že moju žjadosť naplňíš. Budz zdraví a šťastní!

Tvoj

brat
Samo Chalupka

Samuelovi Tomášikovi *List č. 12*

Na H. Lehotě 3. Oct. 845.

Bratku!

Veru sa mi už žjada, Vás viďjeť. Bože! paeť rokov už ubehlo, ako som visokí náš Muráň ňeviďel a klepot kovadál,[1] pod ňím vo dňe — v noci sa ozívajúcich ňepočul. Vašu doľinu sice aj teraz ňeuviďja bjedne moje oči; aľe snaď uviďím dakoho z Vás, ak buďe vóľa Božja a — Vaša.

Hodža mi píše, že sa na budúci ponďelok ku mňe ustanoví, ťím cjelom, abi som ho do Tisovca sprevádzal, kďe o daktorích naších národňích záležitosťjach raďiť sa máme. Máme tam pred sebae vzjať obzvlášťe: správu o Tatríňe, ktorá kancellarii[2] sa má podať; — prípis o Tatríňe na slovenskje stolice a mesta; — daktorje náradi z ohľedu na vnútornó usporjadaňja Tatrína; a ňektorje premeni z ohledu na reč a menovito strani pravopisu.

Naša úprimná žjadosť je, abi sťe sa na ten čas aj Vi, — zvlášťe náš horliví, jarostarí Reis[2a] a Ti — v Tisovci najisť daľi. Ferenčík, — ako počuť, — ostáva ňeprízňivím našej mladej literature; je to bez pochibi echo Kolárovo, ktorí búri a zúri, jaknáhľe mu dakto slovenčinu spomňe. Ťešilo bi nás, kebi sa k nám nakloňil,[3] asnad bi sme ho z jeho ňedorozumeňja vitrhľi.

Príďťe, braťja drahí, priďťe! — V Tatríňe veľmi nám chíbeli starší, ktorí sa do veci rozumejú. Boli sme si temer všetci vekom rovní a tak prirodzená ňeustupnosť mladá a rovnováha v silách mnohje veci prekazila, kterje bi sa veru uskutočňiť mali.

Pozdrav Lacu a Kocmana[4] a zvlášťe — nám ňeznámu, ale drahú — Tvoju ženušku.[5] Boh vás požehnaj!

Tvoj brat
Samo Chalupka.

S ústi na chrústi. Temer bi bol zapomenul Ti termín oznámiť. Mi v útorok (7. Okt.) na noc do Tisovca prijdeme!

[1-riadkový prípisok na ľavom margu:]
Prosím Ťa priňes mi Tvoju serbskú mluvnicu.

Augustovi Hor. Škultétymu *List č. 13*

Na H. Lehoťe 3. Oct. 845.

Bratu!

Mi Slováci sme ňechírňi galantóňi[1] a častokrat s dvermi do izbi sa rútime. Bojím sa, že bi sme aj mi na budúci utorok u Vás tak ňeurobili. Či brat Hodža písal Dostojnjemu pánovi,[2] že ho v daktoríchnárodňích záležitosťjach našich o poradu požjadať chce a na budúci utorok na noc k Vám prijďe. Ku mňe sa strojí pechom čez Čertovicu a ja ho odvezem a doprevadím k Vám. Aj starojarí náš Reus a Tomášik sa na ten čas požjadaní. Jestli bi snaď Miško o tom Jeho dostojnosť ňebol uvedomil, prosím Ťa, pošopňi aspoň Ti, aby sme ozajisto ako z ňeba k Vám nespadli. Boh Ťa požehnaj!

Tvoj

brat

Samo.

Augustovi Hor. Škultétymu *List č. 14*

Na H. Lehoťe 27. Brezna 846.

List Tvoj, bratku, som dostal, a čo v ňom žjadaš, posjelam. Data poslaních nam interessov sú pripojenje ku kvietancii na poslední interes.

V krátkom čase dostaňeš posľedňí ročník prednášaňí Mickievičovích[1] a ten je najlepší. Že ostatnje po dobrích ľuďoch blúďa, ňedbám: len nah ňezmiznú.

Prosím Ťa, pítaj mi od P. B. Laučeka[2] Belae Regis notárium[3] a čo ad historiam Hungariae[4] má — zo starších.

Bedu a ratu[5] túžobňe čakám. Pošli aspon 50. v.[6] a trebas aj 100. — asnad ju katolíci rozberú. — Po slávnosťach máme mať konferenciu protipálenkovú: tam bi sa asnaď aj vjacej minulo.

Pálenku otrovu[7] ja už ňemám. Rozobralo sa všetko a zaplatí PBoh. Ja pri tejto mizernej kňihe mám ešťe chibu[8] 106 zl. 40 kr.

Ako že je u vás s Tatrínom? U nás sme aňi o sľepaečú kročaj ďaľej ňeprišli. Pletki Hodžove s Hroboňom —[9] aj vo Vjedňi známe — nám tjež velmi dobre ňeposlúža. Už aj Bisťerskí[10] zaďakoval.

Moje hlubokje úcti Dústojnosťam. — S Bohom!

Tvoj

SCh.

Obligator cechi garbjarskej prepísaní je cum omnib. erroris.[11]

Na H. Lehotě 3/28 860.

Daj Vám Boh štěstia Palíčko! Vašmu ale Sokolu bystrye krídla, mocný ďobák a ostrye pazúry na vrahov. Toho mu, veru, treba; lebo besná madaerizen sae zasae — a to velmi nebezpečně — rozmáha. — Posielam Vám daktorye maličkosti; viacej na ten čas nemám; čo mám to by censuru neprešlo. O Junáka[1] požiadala mae bola Němcova pre almanach Jeřabkovej. Poslal som ho, ale nedostal som odpovedi. Němcoya bezpochyby Prahu opustila. — „Bolo — budě"[2] nebolo nikdě tlačenô; škoda, jestli by sae ztratilo. Budúcně pošlem Vám viacej. Za to ale prosím Vás, aby stě pri mojich prácach krem nevyhnutně asnaď potrebných, žiadne priemeny něčinil. Viktorín mae hrozně naobidoval. V mojom „Vaezňovi"[3] pokazil rymy, ba na jednom miestě i constructiu; tu zase vyvodí Maďarov od Kaukazu etc. Račej buchnat od Valibuka, ako takú opravu.

Vaša hattalčina, Palko, — mluvnicke formy i pravopis — nestojí jeden hvizdák. Držtě sae strednej slovenčiny — Zvolen, Hont, Novohrad, Pešť, Báčka —; nerušajtě nárečia. Bastardstvo budúcnosti nemá. — Nie som proti prijímaní lepších foriem: (bil, miloval) — kterye nás k praobrazu slovančiny vedú. I naša stredo-slovenčina je porušená; kdo ju vzdělávať chce, nah ju vedie k formám pôvodním. Ale porušenye formy našich sloven. podnárečí prijímat: to je chyba, — prevrácenosť. Hattalčina vedie k neduoslednostiam, anomaliam, zmutku. Tak na pr. „é" v stredoslovenčině niet; a ak ono stáť má, musí padnúť to krásne, ľubozvučnosť našej reči napomáhajúco, podstatnuo pravidlo: Dluha za dluhou stát nesmie. Píšete *dobré* miesto *dobrô;* tedy ai biedne. Čože to ale potom znamenať budě? Či bídné = biedno nom. sing. — či nom. plur. — či adv. = biedně (lebo maekkuo ě neznačítě. Píšme tedy dobruo = bonum, dobre = bene, dobrye = bonae. Jestli hattalovci to podlae svojho zpuosobu čítať chcú (é), nah nasledujú to prostuo pravidlo: ô et ye in fone = é.[4]

2. Ablat. č. instrumental plur. masculinor. et neutror. je u nás trojaký. Volý (ý long.), volmi, volami; — slový, slovmi, slovami. Prvá slový, tam y ňečiarkujetě; — a to by stě činiť mali.

3. Neutra collectiva in ie (nom sing.): znamenie: to je lepšie ako naše znamenia, lebo sae činí rozdiel medzi nom. sing. (znamenie) a plur. (znamenia). Ale „kvietae" pod tú formu uviesť sae nědá a „kvieťe" — ako kdosi píše, neobstojí.

4. Tiskáreň vaša nah si zaopatrí ae; len nah nebudě velmi na široko

roztlaepkanuo. Táto písmena je v slovenčině tak potrebná, ako kterákolvek iná. Ä množí nevkusnye punktiky. Ak budeme písať ae, odstraníme tých punktíkov mnoho: štaestný, vuolae etc. Písať sae má i po s a r: búrae sae, brúsae.

5. Dobrý, gen. dobrýho, dat. dobrýmu; to je pravoslov. Dobrého a dobryeho (ľuptov.) je už priechod do iných nárečí.

2 6. Píšetě „dobré" nom. plur. Per quam regulam[5] ale zase / tie (illae): to je špatná nedôslednost. Píště: dobrye, tye.

7., Ě., maekkuo neznačítě. Ale keď vám napíšem „krasne" čože to potom znamenať bude? — či krásne (pulchrae) či krasně (pulchre)? Tedy aspon na konci musí sae maekkuo e značit.

8. Nie „okienko" ale okyenko.

9. Nie „stojá," ale stoja. Po j slovenčina dluhyho á nemá.

10. „Vaetšiu, koliu", je veru lepšie ako vaetšú, koľú. etc.

11. Perfekta masculinor. a neutr. nah sae končia na i, foem. na y. Tedy: páni boli, ženy boly, slová boli. Tak to vyslovuje posiał horní Novohradaen a súsední jemu Hontaen: Mužia: Me sme boli; ženy: me sme bole; — tělaetá boli. Viktorín píše: vojska boly a kláty boly — ako Češi. To je ale nelogičně.

To som Vám predložił, ako sae mi práve vo Vaezňu nadaebilo. — Vám, viem, daelšího vysvetlovania nětreba.

Eště na jedno Vás upozorňujem. Varuj nás Boh od tej cesty, na kterú sae novejšia poezia česká dala.[6] To je hnusnuo; ja ho ani čítať nemuožem. Bojím sae, aby sae i naša mládež cuzým príkladom zachvátiť nedala. Ako krásně si to naši počínali v Nitre, Orlu etc. Mohol by stě vydat „Výbor z poezie slovenskej", ktorý by slúžił za vzor mladším. Dali by sae k tomu pripojiť ai daktorye lepšie Zpievanky. Bolo by ale dobre, keby ste to popredku ohlásili v „Sokolu", kterye zo tlačených už básní do toho Výboru prijať mienitě; možno zajistě, že by puovodcovia asnad v nich dačo napraviť chceli. I moje nevyšły pričinou cenzury vo forme tej, v ktorej som ích bol podal.

Němám teraz času. I k tomuto po tretí raz už prisaedám. Pán Boh s námi!

Váš

SCh.

Jozefovi M. Hurbanovi *List. č. 16*

Na H. Lehotě 3/4. 859.[=1860].

Boh daj štaestia!

Nášmu Lajovi[1] smotali sae kolesá. Tento list náleží zajísto Tebe a on ho naslovil na mnae a mně písaný poslal bez pochyby Tebe alebo, kdo vie, komu. Ja som si raz podobným zmaetkom hroznye nepríjomnosti narobil.

Nuž, čože Vy, bratia, smýšlaetě? — Treba jednomyselnosti. My budúcího týdnae shromaždíme sae v Bystrici. Uvedomím Vás hněď o všetkom, čo sae pokonávať budě.

Sjednoťme sae na jednej osobě: Či Hodža, či Kuzmáni? —[2] Z našich posiaľ vaetšina je za posledního. Ja mám náděju, že tento vyvolen budě do najvyššej rady[3] alebo sae dostaně k ministerstvu. Tedy za Hodžu musíme robit.

Naši šabličkári[4] stroja sae od cirkevních záležitostí cele odtiahnuť. Dal by to Pán Boh! — V ostatnom zasednutí staršiny bystrickej osvedčil sae Radvanský,[5] že bez pochyby poslední krát bral účasť na cir. poradách, lebo že on ku zkaze cirkvi pomáhať němieni. Bystričania hrozia sae pokalvíniť. —[6] Incidit in Scyllam —[7]

Ja som poslal jedon článok proti nespokojencom do Slov. novín.[8] Zabil som tam ale hodnýho capa. Asnad to Lichard napraví.[9]

Vláda sae udatně drží. Kde by sae odpor zjavil, tam naloženo je minist. nařízenia[10] mocou previest.

Pozdrav mi Tvoju rodinku a všetkých našich

Tvoj

SChalupka.

Gustávovi K. Zechenterovi *List č. 17*

Na H. Lehote 30/10 862.

Bratku!

„Non possumus!"[1] Touto úsečnou odpoveďou odbíja svaetý Otec toho najvaetšího matára na svete, kedykolvek mu tento na jeho trojnásobnú korunu saehá. Mnae sice od svaetýho Otca nie menšia priepasť ďělí ako blahoslavenej pamaeti Luthera od Kalvína: ale v jednej záležitosti nutě-

ným sae cítim, jeho príklad nasledovat, v záležitosti P. B. *Vedomostí*. Múdry za blázna, statočný za oplana musí považovať toho, ktorý viacej robí, ako robiť môže a má. Preto i ja Vedomostiam odpovedám: Ňedám, lebo ňemám; a mať nemôžem. — Šesť rokov prežil som v Gemeru[2] v ustavičnom potýkaní so slepotou. Hlaedal som pomoc po Pešti i Viedni i po kúpeľoch; a výdavky moje prevyšovali príjmu. V Gemeru platili mae obilím a obilia ceny ňemalo; prešiel som tedy do Zvolena,[3] kde sae viacej hotovými platí: ale minulo pár rokov a tu zase peniaze utratili platnosť.[4] I tu valily sae na mnae rozličnye ňehody; nie jedon rok sae viacej vydalo ako prijalo. Pri tom všetkom ale, keď národ obeti žiadal, nikdy som pri jeho oltári poslední ňebýval.

Paedesiať rokov minulo; treba sae ohliadnuť na zadnie kolesá. V laní
2 som ešte čítal holýma očima; / dnes bezo skla už litery nevidím a minie rok lebo dva asnaď ani sklo už nepomôže. Čože potom? Kopati nemohu, žebrati se stydím.[5] Pensie niet. Z môjho ďedictva vychová sae jeden svrčok ale nie S. Ch. — Z dôchodkov lehotských odložiť sae nedalo. Môj knaezský plat je: 224 zl. str. 12 kýl[6] pšenice, 30. žita a 30. ovsa. A štoly? Vlaní bolo 8. pohrabov. A vlastnô hospodarstvo? Kubo zrobí, Kubo zje. — —

Toto, bratku, Ťebe na dorozumenia, aby si mae z dákej nepravosti nepodmýšlael, keď Ti strany Vedomostí odpovedám: „Non possumus!" —

Medzitím ňemysli, že nečinným ostanem. Keď nemôžem pomáhať vlastným mieškom, buďem pomáhať cudzým. Sotva som sídlo postavil, už sae mi jedon škovránok lapil; to je naš Blažko,[7] ktorý od *Nového* roku Vedomosti držať iďe. Ešťe na jednoho pasiem, ale na toho si musím klepec od Meďveďov[8] požičať. Rozpomínaš sae na onoho tabačníka, ktorý ti včera pri užíne vis à vis sedel? Pomysli si, keď ten tvor boží ani jedny noviny netríme. Ale mám náďeju, že ai ten zawiazne — a tak budeme traja a „Богъ Troicu ljubitъ"[9] hovoria Moskali. — S Bohom!

Tvoj
SCh.

Pavlovi Kuzmánymu *List č. 18*

Pozdrav Pán Boh!

Zle sae mám, Palko môj! — Sotva jednu biedu z domu vyhodím, už mi zasa druhá na dvere surmuje. Zdravia od ľeta mal som málo, nepríjomností až na zbyt. Zrak moj po ňektorý čas tak oslabol, že po tri ňeďeľe som všetko, modlitby, texty etc. ľen z pamaeti odriekať musel. Advent a pôst každý rok zľe pósobieva na môj zrak; ale predošlú jeseň tak sae

mi zhoršilo, ako sae to už od dávnych časov nestálo. Čo je najhoršie pri tom, — nemám žiadnej pomoci.

Teraz mi je na podiv ľepšie; či dluho tak bude, Boh vie.

Básňe moje chcel Paulini posbierať a vydať, ale som neprivolil. Počkám až sae pomery tlače trochu poľepšia. A krem toho musí to všetko ešte
2 raz čez moje ruky preist. Redaktori naší mnohye / z mojich prác príčinou cenzury zkaličili: tye treba bude napraviť.

„Mor ho!" poslal som do Sokola;[1] možno že ňezadluho vyjde.

Či ňechyrujeťe o Lamanskom? —[2] Narobil mňe ten dobrej vóle s Rybnikovým.[3] Kedy koľvek ma dáka obida napadňe, najlepší liek proti ňej býva jedna starorusská „bylina": — Nečítam viacej, voždy iba jednu. — Pekný je on, veru, ten slovaensky myšlienkový svet; ľenže málo je tých, ktorí ho poznajú. Z taďe potom tá cudzota v literature slovaenskej. Všetko už máme; máme Homerov, Tassov, Miltonov, Petrarkov etc.; — ľen žiadnyho Lumíra a Bojana nemáme.[4] Ale „keť ho nemáš, budeš ho mať" ťešil starý Handzo mladýho Handzíka.[5]

Mám prosbu na Vás; ale nepríležitým by som Vám byť nechcel. Moj revolver tri razy bol už v náprave a tri razy som zaň už darmo platil. Poslal by som ho — ak dovolíte, — a Vy dali by ste mi ho napraviť. — Útraty Vám prinavrátim, jak náhle ích soznám.

Potom ale zachovajte ho u sebae do toho času, ked u nás lepšie pomery zavítajú. Sedem mesiacov je, ako som o povolenia rekurroval, a ešte ho nemám. Teraz umienil som si, že viacej ustávať sae nebudem, ale zbroj na bezpečnó miesto oddám.

Pozdravte všetkých naších

Vaš

SCh.

Gustávovi K. Zechenterovi *List č. 19*

Na H. Lehote 12/10 864

Bratu!

Jedon lekar — Kto? To už nepamaetam, — tvrdil predo mnou, že „živých vlasov" t. j. tenulinkých červíčkov, v ranách niet; že je to len bájka.

Naša Slivková má rany na nohách, a už pred daktorým časom upozornily ju naše „vedomice", že sae jej do ních živye vlasy zaliahli. Varí sosnu, do toho vývaru naosieva spálenýho kravskýho lajna a v tom si

nohy močí. Dnes sobrali ten prach po vymočení nóh do hrči a doniesli mi ho, aby mae presvedčili. Keď tú hrču rozlomili, videli sme v nej nesčísolný počet týchto červíkov, z ktorých mnohye ešťe sae hýbali. — A kdo tomu neverí —[1]

Nerozumiem sae do veci; možno, že je to vec obyčajná, ale za dobrô som uznal, na ňu Tae upozornit.

S Bohom!

Tvoj
SCh

Frankovi V. Sasinkovi *List č. 20*

Na H. Lehote. 12. Okt. 865.

Dôstojný paňe!

Fejéra — paeť kusov — s úprimným podaekovaním Vašnesti odosielam. Bojím sae, že z ňeho ňemnoho nakoristíme. Listin, Slovenska sae týkajúcich jest v ňom veľmi málo.

Nitriensia,[1] ktorye som našiel, naznačil som na pripojenom tu papieri.[2] Rok 1006. na listiňe Sv. Štefana zdá sae mi byť ňeprave udaný; má stáť 1026. Iba toho roku zaujal kráľ tento Slovensko, — provinciam Vágh, Ruhhiam — Ruzziam Vagh —;[3] ktorô po tu dobu ku Poľsku náľeželo — od pádu Moravy.

Listiny z doby velko-moravskej nachodia sa pretríbenye u Šafarika a iných; tye som všetky ani neuznal za potrebnô poznačiť.

Prosím o ďalšie svaezky tohože dielu.

Som

Vašej dôstojnosti

úprimný ctiteľ
SChalupka.

Karolovi Kuzmánymu ml. *List č. 21*

Na H. Lehoťe 18/IV 867.

Vaše blahorodia,
Priateľ drahý!

Pán Thurzo,[1] ktorý mi 5. hárkov mojích básni poslal, pošopol mi, že sae vo Vašej milej rodinke čosi radostnô prihodilo. Boh zachovaj a zvelaeď Carolum IIItium!!! —[2]

Ľudevít[3] žiadal, aby som Vám všetky — i tye najmenšie — omyly tlače zaslal: to teraz uskutočňujem.[4]

Je to hrozná vec s tými našími čiarami. Ja by som, veru, vdaečňe russkô jer = ь ako maekčidlo prijal. Tím by sae i písmu i tlači polaehčilo.

Tlač je pekná a papier výborný; — keby sae len mohly chyby — aspon závadňejšie — dobre vykorrigovať.

„Mor ho!" malo sae takto tlačiť:

2 Sľeťeli orly s Tatry, tiahnu na podolia,
Ponad vysokye hory, ponad rovnye polia;
Preľeťeli čez Dunaj, čez tú šíru vodu,
Saedli tam za pomedzím slovenskyeho rodu.
Duní Dunaj a luna za lunou sae valí:
Nad ním stojí pevný hrad na vysokom bralí
Pod tým hradom etc.[5]

Tedy všetky verše mali by v rovnom šíku stáť a ľen tye sluší trochu nazad pomyknúť, ktorými sae novy oddiel básne počína. Takú formu vyžaduje epická báseň.

Uznáťe-li za potrebnô, aby som sám ostatniu korrektúru prevzael, ochotne to učiním. — Po dokonanom tisku, chyby, ktorye sae na konci diela vytlačiť majú, sám naznačím.

Moja česť Vám a od Boha štaestia! Palkovi úprimnô pozdravenia od

SChalupku

Pavlovi Kuzmánymu *List č. 22*

Na H. Lehote. 6. Jul. 867.

Dobro došô, Gospodin![1]

List Váš od 1. b. m.[2] iba dnes som dostal, — a odpovedám naň bezodkladňe.

Daeka Vám za všetko, čo sťe strany vytlačenia Spevov mojích učinili. — Som spokojný so všetkým.

Ostatniu korrekturu nevýhnutňe sám vykonať musím. Už i v pripojenom vzorku nachodím chyby; na pr. bože drievae miesto božedrievae (jedno slovo) — tuhom miesto tichom — čiernym hradom, miesto: Čiernym hradom — brali, miesto: braly. — vláča, miesto vtáča.

Odosielania Probe-Drucku[3] či korrekturních hárkov asnad ai poštou stáť sae môže. Ja budem potom v deň poštový na Brezno posielať posla. — Pakli by to nepríhodnó bolo, nah stojí nárada Vaša.[4]

Moje služby milosťpaniam. — Požehnaj Vás Pán Boh!

Váš

priaťel

SChalupka

Karolovi Kuzmánymu ml. *List č. 23*

Na H. Lehote 1/9 867.

Priateľ mój drahý!

Tedy Paľko vydal sae na cesty? Sprevádzaj ho Pán Boh; a jeho pánu námestníkovi[1] pri správe tisku básni mojich uďeľ svaetej trpelivosti.

Korrektura, — a zvlášťe cudzých spisov, — u mnae nenáleží medzi príjomnosti života. Pri mojích Spevoch aľe nad to ešťe ai ňeobyčajná ortografia korrektorovi obidy dodáva. Avšak, kto sae do organismu reči našej i ľen dosť málo nahliadol, uzná, že tyeto opravy ňevýhnutňe sú potrebnye. Bude i to krok ku predu, ktorým dostaňeme sae bližie k onej všeslovaenskej slovesnosti, za ktorou rod slovaenský za posľednej doby tak vrelo sae roztúžil.

Náš Turzo narádzal, aby som na konci knižky udal príčiny týchto
2 / premien.[2] To aľe dakoľko slový odbaviť sae ňedá; a mňe by najmiľšie bolo, keby sae tye opravy bez všetkýho hluku a kriku do spisovnej reči vpašovať mohly. Jestli však obecenstvo slovenskó na to naliehať bude, aby som počínania moje ospravedlivil, to učiniť ňeobmeškám.

Aspon jedon hárok tlače mohol sae usporiť; tým ale je vinna moja neskúsenosť vo veciach tlačových. Obávajúc sae, že pri malom formáte knižky dluhšie moje verše v tlači do jednoho riadku vtesnať sae nedajú, prelomil som ich na caesure vo dvoje a upravil každý taký verš do dvoch riadkov. V „Mor ho!" túto chybu prepisovateľ napravil, — ale neštaestne, poďelivši báseň túto do štvoroveršových štrof — na posmech. Ale v daktorých by sae to usporenia priestoru, alebo radšej, ľepšie
3 zúžitkovania / papieru dosť dobre previesť dalo. Na pr. v básni „Zabity" móže sae 3. a 4. verš každej štrofy do jednoho riadku vpratať, takto:
Kto ho zabil, prečo zabil? My neznáme:
Lež mládenca my panienky pochováme.

To ale bez pochyby bude skorej vytlačenó, ako môj list do Viedni dójde.[3]

Prijmite moju úprimnú daeku za Vaše ustávania a Boh daj, aby ste mnoho dobrýho pre náš národ pósobiť mohli.

So vrelou úctou

Váš

uprimny priateľ

SChalupka

Karolovi Kuzmánymu ml. *List č. 24*

Na H. Lehote. 16. Sept. 867.

Priateľ môj drahý!

Prepáčte, že Vás unúvam. — Pripadlo mi na um, ak by sae daktorye značňejšie chyby do tlače vtrúsily, že takye mňe udať náleží, aby na konci diela vytlačenye byť mohly. Pre menšie omýly „ani páni nič nepovedia." — Prosím tedy úprimne, keď tlač dokonaná bude, ráčte mi jedon hotový výtisk ihneď poslať.

U nás zľe sae ďeje. — Na Brezňe — ako Vám z Vedomostí známo — daktorí lesní úraedníci obviňení boli, že pri voľbe magistrátu[1] na stranu slovenskú agitovali. Ministerstvo žalobu zamietlo, voľbu odobrilo, ale páni títo inam presaďení byť majú. Medzi inými ai náš Zechentner[2] do Kremnice má sae odpratať.[3] — Či je to po pravďe? —

Špehúnstvo[4] zdá sae už dokonale byť zriaďenó. Nah sae dakďe dvajatraja našinci sídu; nah dakďe pieseň slovenská zaznie: ihňeď pribehňe dáky kopov v dolomániku[5] a ňuchá, a ňuchá: čo to bolo? ako to bolo?

— ale odíďe každý — s dluhým nosom. — Ňedávno zpýtal sae jedon prostý remeselníčok takýho dvojnohýho ňuchaja: Prosím poňížeňe: či sae aždaj ráča obávať dačoho zlýho od tých voliakých panslávov? —
2 / „Čože by sme sae my takých žúžal báli?" — odryknul pyšno opýtaný: „Rastú ešťe jedľe, rastú konope!" — „Hia, pán môj!" — ozvala sae na to jedna územčistá chlapina: „Dakody to ale ai tak býva, že sae povraznikovi jeho remeslo na hrdlo dostaňe." — „Ai ty si pánsláv!" oboril sae naň urazený ňuchaj. — „Hojže, hoj!" zasmiala sae naša chlapina rozsrdenýmu slavožrútovi do očí: „Keby som ja pánom slávnym bol, na trnky by som ňechodil." —

Smiať ale dakedy až ďesiť sae musí človek, akými spósoby táto odrodilá háveď náš ľud proti naším podpaľuje. A ľud? Ten ľen to vie, že mu je zľe; ale aby poznal a uznal, zkaeďe to zlô ide, tak daeleko jeho rozum ešťe ňedospel.

A v pravďe, zľe je s tým naším ľudom. Chudoba náramňe sae rozmáha. Načítal som len v našej skrovnej obci vyše 50. gazdov, ktory nedávno ešte zápraežný dobytok mali, a dnes ho už nemajú. Zárobkov niet. Železárňe král. leda že dýšu. Železo z pretápaenej trosky, — akô naší páni komorskí[6] dorábaeju, — nemá odbytu. Robotníci král. rozlie-
3 zajú sae a hlaedajú výživu u súkromných spo/ločností, v Ózďe, v Nádaši s Marmaruši. Niektorí ale pustili sae do Russkýho Polska.

Kupectvo naše, ktoró košútky[7] a potom nevhodnye nariadenia vlády, ohlaedom podomovýho kupectva vydanye, podrazily: ustavične klesá. Obava, že cena papierov padne, trápi ustavične lud. Laeká sae, že o svoje ostatnó príjde.

Cena obilia od jari je jednaká. Valný vývoz obilia straší konsumentov; a konsumenti sme temer všetci v našom kraji, lebo málo takých, ktor[í] by obilia nedokupovali.

Verťe mi, kam sae človek ozre, všade poz[oruje] u ľudu akúsi zunovanosť. On je už oželeny i k najhoršímu a bez nádeje štaestnejšej budúcnosti. „Nahže sae už staňe, čo sae má stať!" To je jeho terašnô hoslo. Ale pýtajte sae ho: „A čože sae má stat? — Na to odpovedi ňemá.

A tomuto ubitýmu ľudu ešte ai tých dakolko priaznivcov odjať, ktorí sae o jeho dobrô, dlae možnosti, slovom i skutkom zaujímali: to je, na dušu, Midha-pašismus! —[8] Boh buď s námi i s Vámi!

Vaš

ctitel a priateľ

SCh.

Či sae Palko už vrátil? Dobro došó![9]

Karolovi Kuzmánymu ml. *List č. 25*

Na H. Lehote 22. Nov. 867.

Blahorodý paňe,
Drahý priateľu!

Môžete už mať nádeju, že zo všetkých hriechov dostanete absoluciu, ľebo činíte pokania. Hárky 6—14. o mnoho lepši sú vykorrigovanye, ako predošlye.

Ja myslím, aby sme len „Značnejšie chyby tiskovye" udali, t. j. takye, ktorye napraviť nevýhnutňe je potrebno. Keď si vaetšie hriechy sami vyvoláme, tye menšie musí nám sl. obecenstvo odpustiť.

Fotografie, o ktorye mi Palko píše, ňemám na tento čas iba takye, ktorými sae žiadnymu priateľovi zavdaečiť nechcem. Sú to špaty, židovského diela. — Ale jaknáhle bude čas príhodny, dám sae ešte raz Strakovi zobrazit.

Som zase zle na očí. — S Bohom!

Vaš uprimny ctitel a priatel
SChalupka

Pavlovi Kuzmánymu *List č. 26*

Na H. L. 28. Nov. 867.

Palko náš drahý!

- - - - - - - - - - - - - - -

2 odzbrojili. Myslel by som, že by sae to / takto stáť mohlo. Na konci soznamu hlavních chýb, dodajme asi toto:

- - - - - - - - - - - - - - -

3 Zostavujem to Vášmu súdu, či by / radno bolo dačo, tomu podobnýho dodať, a či nie?

Bratovi Karolovi povedzťe, že ho p. Ludasi[1] poučí, ako môže človek k novýmu kabátu príjsť, keď mu starý na beseďe „myknú." — Pozdravte ho srdečňe.

S Bohom!

Váš
SCh.

Karolovi Kuzmánymu ml. *List č. 27*

Na H. Lehote. 9. Dec. 867.

Gloria in excelsis![1]

Dokonáno. — Daekujeme Vám, priaťeľ drahý, za ustávania a trpelivosť.

Chyby tlače dostatočnô buďe, naznačiť tye, ktorye tu posielam: ostatnie snadno si napraví čitaťeľ sám.

Ak za vhodnô uznaťe, pridajte k týmto chybám tlačovým tye žartovnye slová,[2] ktorye som v mojom posľednom liste Palkovi bol narádzal.

Ešte som nie dobre na oči. — Palka pozdravte.

Váš

uprimny priatel
a ctiťeľ
SChalupka.

Pavlovi Kuzmánymu *List č. 28*

Na H. L. 11. Dec. 867.

Duša moja!

To je náramná obida, že moja korrektura nedošla. Ja som v priebehu jednoho týdnae dva listy Karlovi písal. V posľednom spieval som už Gloriu,[1] že je tlač dokonaná a že v kusoch ostatních temer žiadnej chyby ňebolo. Spolu naznačil som ai vaetšie chyby, ktorye vytlačiť sae majú na konci knihy, — ak sae nenapravily.

Listy tye poslanye boli do „Kriegsministerium, Marine Seczion —[2] ako my to brat Karol bol naložil. Či tedy tam ňeležia? —

Medzitým s našími listy ide teraz práve tak, ako keď sme pod tajným dozorom boli. My žalujeme sae, na ňedbalosť naších priaťeľov a oni na našu. Ich listy nedochodia nám a naše ím. — Na ňeštaestia môj predposlední list ňebol recommandovaný. —

Dobre, že som našiel papier, na ktorý som bol chyby tlače od 10ho hárku až do konca naznačil. Tye Vám teraz prepísanye posielam. — Ináče ňeviem, čo by sme boli robili.

Keď buďe všetko na čisto vytlačenô, potom pošlite mi jeden úplný výtisk, aby som tye chyby vybraťmohol, ktorye vytlačiť na konci knihy

sae musejú. — Vy budete potom tak laskavý a pridáte k tomu soznamu onon žartovný final.[3]

Poznamenat na pokon i to musím, že Váš list od 4. b. m.[4] iba včera som dostal, ačkoli v sobotu, v pondeľok i utorok dopytovačky na počte boli.

Dajže Boh, aby sae všetko štaestne dokončilo.

S Bohom!

Váš

SCh.

Adolfovi Holzhausenovi *List č. 29*

Euer Wohlgeboren!

Das ist eine ärgerliche Sache für Sie wie für mich. Ich habe diese Correctur schon zweimal eingeschickt. — Ich lege hier das Recepisse von meinen letzten Brief an Herrn Paul v. Kuzmany bei. Die Correctur konnte ich auf eine andere Art nicht durchführen; auch dieses geschah nur Mittels eines Vergrösserungsglases. Meine Augen sind so schwach, dass ich befürchten musste, noch grössen Confusion anzurichten, wenn ich die Correcturen auf den Bögen angebracht hätte. / Nur Eins ersuche ich
2 Sie noch. Wenn das Buch rein gedruckt seyn wird, schicken Sie mir sogleich ein Exemplar, damit ich diejenigen Druckfehler angeben kann, welche am Ende des Buches angezeigt werden müssen.

Ober Lehota
28/12 867.

Hochachtungsvoll

SChalupka.

Pavlovi Kuzmánymu *List č. 30*

Na H. Lehote 10/2 868.

Sláva Bohu
a
daeka Vám!

Dielo je dokonanô, a, veru dost dobre vypadlo. Menšie chyby nah si čitateľ sám napraví; vätšie, ktorye udať treba, Vám tu posielam. —

Ostatnie hárky dobre boli korigovanye. Teraz mi už na tom nič neźaleží, či ten žartovný passus[1] na konci opravy tisku dodáte a či nie, ktorý som Vám bol zaslal.

Včera mal som príležitosť, o tom sae presvedčiť, ako tyeto Spevy na ľud účinkujú. Mali sme cirkevnye počty. Počím sae cirkevníci shromaždili, začal Blažko[2] prítomným daktorye básne čítať. Sotva jednu dokončil, ozývali sae zo všetkých strán hlasy: Jaj, nahže nám ešťe dačo prečítajú! — Naposledy bol som prinúťený, Blažkovi knižku odnaeť, aby
2 sme k dennímu poriadku / prikročiť mohli.

Teraz ľen na tom pracovať náleží, aby sae výtisky razom na všetky strany Slovenska rozoslali. — Ja by som Vás prosil, aby ste po jednom výtisku poslali

1. Do Petrohradu Srezňevskýmu a Lamanskýmu.[3]
2. Do Charkova Dušanovi Lamblovi, professorovi na universite.[4]
3. Do Belehradu Jankovi Šafárikovi, kniežacímu bibliotekarovi.[5]

Do každýho výtisku napíšte: N — ovi (na pr. Sreznevskymu) Chalupka — Počtu zaplatím.

Na budúci týdeň budem Vám viacej písať. Teraz som úradnými prácami velmi obtaežený.

Pozdravenia úprimnô Karolovi.

Vaš

SCh.

Dakolko výtiskov mohlo by sae ai do Čiech a Moravy poslat. Viacej z mojích zpevov vyšlo v čes. almanachoch,[6] a boli dobre prijatye.

Adolfovi Holzhausenovi *List č. 31*

Ober Lehota 14/2 868.

Euer Wohlgeboren!

Diejenigen Druckfehler, welche am Ende der „Zpevy" angegeben werden müssen, habe ich bereits am 10. l. M. an Herrn v. Kuzmány[1] geschickt. Da ich aber bis heute keine Gewissheit habe, ob mein Brief auf die Post kam, so schicke ich dieselben pro secundo ein.[2]

Zu den Fehler-Register hat Hr. v. Kuzmány noch einige Zeilen[3] beizusetzen.

Mit Achtung

SChalupka
ev. Pfarrer v. OLehota.

Pavlovi Kuzmánymu *List č. 32*

Na H. Lehote 12/3 868.

Priatel drahý!

Prosím Vás, oddajte pripojenye tu čarbaniny Zukunftu.[1] Bolo to určenô pre Vedomosti, ale v terašných okolnostaech sae to ta nehodí.

List z Dijonu písal mi vnuk môjho ujca, poručíka rakússkýho, ktorý zajatý od Francuzov r. 1814. s jednou mladou a bohatou vdovou sae oženil. Jeho vnuk je priemyselnik vzdelany, ktorý Europu i Ameriku precestoval, v Rakússku vyše roka sae bavil a s pomery našími dobre obznámený je. — Asnad bude z jeho listu Zukunft dačo môct zpotrebovať. — Príčina, že som to prosto na redakciu neposlal vaezí v tom: Počtárom je p. Bartoško.[2]

Čože je so Spevy? — Pozdravte Karola.

S Bohom!

Vaš

SCh.

Gustávovi K. Zechenterovi *List č. 33*

Na H. Lehote 1/5 868.

Brat môj drahý!

Mienil som Vás ešte navštíviť pred Vaším odchodom, ale verte! — nedalo mi. — Pri takýchto udalostiach je pre mnae najlepšie, oddialiť sae na daktorý deň od sveta a zavrieť sae — do sebae.

Oj, zle je to; nedobre! — Povedal som Ti a povedám znovu: Naša krížová cesta sae ešte iba počína. Ale nah krivda pravdu trebas do hrobu sotí a Tatrami privalí: táto predsae vstane a oslávena bude.

Počul si, čo sae stalo Dőrerovi, a čo s Geromettom[1] sae deje. — Tak to pôjde rad-radom. Ale nebude lepšie, čím nebude horšie. — Nuž tak!

„Wer weis, wozu das gut ist?"[2] — hovorievala moja dobrá domová pani v Prešporku, ačkolvek jej pri tom dakedy ai do plaču bývavalo. — Pred siedmimi roky som ju navštívil, a odberajúc sae od nej, potknul
2 som sae v pitvore na jednej vystúpanej tehle tak, že som te/mer nosom do múru vrazil. — „Wer weis wozu das gut ist?" — zvolám, aby som

moju nemotornosť parallisoval. — „Haben sie auf mein Lebensspruch — tak to ona nazývavala — nicht vergessen?" — smiala sae starka:[3] „Halten sie daran fest, mein lieber Holupka! — Ich stehe am Rande des Graben, aber mein Sprüchel hat mich nie zu Schande werden lassen.[4] Sic cecinit Cumae senex afflata Deo.[5]

Moja, ktorá nad Vaším odchodom upokojit sae nevie, posiela tu dievčatom[6] akyesi maličkosti.

Porúčam Vás Bohu a sebae Vášmu priatelstvu

Tvoj

SCh.

Križku[7] mi úprimne pozdrav!

Ľudovítovi Turzovi *List č. 34*

Na H. Lehotě 13/1 869

Blahorodný paňe!

Oddavateľ tohoto listu, Jozef Bova, evanielik h. lehotský, prosiť bude Vás, aby ste mu dopomohli k rozsobášu s cudzoložnou jeho ženou, Annou rod. Kuchár.

Je mi to žalostno, lebo toto bude prvý rozsobáš od kedy cirkev h. lehotská stojí.[1] Radil som ku smiereniu, ale po svedomitom uváženiu všetkých okolností, uznal som za nevýhnutne potrebnô, aby sae manželstvo toto rozlúčilo. O cudzoložnici nieto nádeje, že by sae od zlej cesty svojej odvrátila: náleží mi tedy aspon neštaestnýho manžela zachovať od poblúdzenia, ktorý až posiaľ statočne sae spravoval.

Pred včerom ohlásil učitel kat. d. lehotský svoje prestúpenie na vieru ev. s manželkou i s deťmi. Predstavil som mu, čo činí; ale on je pevný vo svojom úmysle. — Bol financom; potom odbavil praeparandiu. Neznám nič zlýho do ňeho. — Písal som i ja i on, aby niekde dajaký kus chleba sae mu dostal. Ak by ste o ňečom vedeli, kde by sae pritúliť mohol, porúčam ho blahosklonnosti Vašej.

Na Hromnice ráno má byť zimní examen a po poludní prehliadať sae budú cirkevnie počty. Tešilo by nás úprimňe, keby ste nás na ten čas prítomnosťou svojou počestili.

O voľbách málo viem, — i to len z úst nášho ľudu, Lehocký[2] dal sae dopytovať, ako vidiek o ňom zmýšlae: ale dostal odpoveď, ktorá ho nepotešila. — Lubča sae obracia k lepšímu. Na Brezňe spomínajú obecní

meštaenia Vaše meno. „Ai to je síce madaeron; — hovoria si oni: — „ale
2 je aspon rozumný a statočný človek."[3]

Sme chorí. Moja od troch týdňov trpí na hrdlo; ja od včera.

Šest výtiskov „Spevov" prave som dostal „z Bystrice: — bez pochyby od Vás. — Ľud náš tye piesňe rád počúva, i číta; znám, že sae ozývajú i tu i v Turci, Ľubtove, Gemeri (okolo Ratkovej), ba i v Novohradě okolo Lešti, na svadbách i na poli: ale pár groší za knižku vydať, — tak daeleko sme eště nedospeli. — To je ale verná pravda, že od dakolko mesiacov duch národní náramňe sae rozšíril a zmôhol. — Ludu je nie dobre; tí, na ktorých spoliehal, zklamali ho; teraz obracia svoje zraky na inú stranu.[4]

Požehnaj Vás Boh!

Váš

uprimný ctitel a priatel
SChalupka.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 35*

Blahorodý pane!
Drahý priateľu!

Žiadanye plnomocenstvá posielam, dve p. Červenovi,[1] tretie ale Vám, ako prirodzenýmu zástupitelovi cirkve našej.

Vo ctenom dopise Vašom niet žiadnej zmienky o učiteľovi našom. Ja som razom dal spravu o úmore nášho Jušta[2] Vám, senioratu i dekanátu: či list mój Vás došiel? — Školu medzitím oddali sme starýmu p. Blásymu,[3] ponevádž voľba odložena je až po letnom examenu. Pomáham mu i ja; ale ide to dosť po žobrácky.

„Pýtačov" máme už celô hajno. Ličko[4] rád by svojho syna z Dobrej Nivy[5] na Lehotu presadiť — „zo šaflae do žochtára." Z Revúcej[6] ponúkajú sae traja hodní junáci, z ktorých Kupčok,[7] Breznaen, má velae rodiny na Lehote. P. senior ale a brat Sladkovič[8] porúčajú radvanskýho pomocníka, Bendu. —[9] Prosím Vás o Vaše domnenia o tomto mladíkovi; asnad Vám je známy. Tak súdim, že on alebo Kupčok ostatních predolie.

O miesto pre školu v DLehote na sl. uraed podžupanský ja žiadnu prosbu som nepodal. Jestli dajaká tam sae nalezá, tá nepochybne pochodí od p. seniora, ktorýmu — vedlae nariadenia senioralního — ja som bol oznámil, že sme so žiadosťou našou o miesto pre školu, pred komássacionálnou komissiou prepadli.

Ja teraz moje starožitnícke zápisy pomálu do poriadku uvádzam.
2 Zaberá mi to mnoho času / a morí náramne moje oči. Prvô číslo, sprava Pliniova o Slovensku" nachodí sae už v rukách Sasinkových.[10]

Skoro by som bol zapomenul zmieniť sae o návšteve p. Nemessányiho. —[11] Obozrel školu, predložil prítomným staršíms[12] datorye otázky, nariadil zvýšenia povaly v učiarni a — šiel daelej.

Moja daekuje za „čítanku".

Boh s Vámi!
Vaš

uprimny ctitel
a priatel
SChalupka.

P. s. Kadavý! —[13] Zdesil som sae, keď som meno toto čítal. Kamže človeka tohoto zlý jeho osúd ženie? — Veď on pred dakolko roký kúpil v N. Lubči[14] kuriu s krčmou, poľom a lesom. Pochybujem, že by sae mu krok tento podaril. Ľud náš povie nám: že ten už jednou nohou je v hrobe. — Spolu dostal som list ai od Kolára,[15] bývalýho nášho pomocníka. Je to hlava dobrá, ale — rojko. — Máme tedy pýtačov dosť; môžeme si preberať, ako v malinách. Len žeby sme si kyslú nevybrali.

Čísla účastín cirk. nemohol som udať, lebo kurátora,[16]ktorý kliuč od cirk. lády má, niet doma. To ale, asnaď, neškodí hodnovernosti plnomocenstva.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 36*

Na H. L. 18. Sept. 873.

Priateľ môj drahý!

Bieda na biedu valí sae na nás; ale už ani len žalovať sae chuti nemáme. — Každý deň novye starosti prináša; každô podniknutia naše sae zamotáva. Nebol by, veru, div, ked by sae nám i rozum zamotal. Teraz kassa už prázdna[1] a kdeže peniaze dostať? —

Písal som p. Klemensovi[2] o obraz oltárni, a ten je, vary, posiaľ vo Viedni.

Tí poutníci čeští zabavili sae za deň u mnae a potom obrátili sae do Liptova; ale Tatry sotvy videli.

Cholera je už v DLehotě;[3] u nás je posiaľ ticho. Boh ochraňuj Vás i nás!

Váš

SCh.

Verte![4]

2 Prosím, či Holeš Vám už dal ten obrys, ktorý ku Inštancii na paušál[5] pripojiť sae má? — Ak nie, naložil som p. kuratorom, aby starý, pôvodní obrys od něho vzaeli a Vám oddali, žeby sae i táto vec do poriadku uviesť mohla. —

Andrejovi Truchlému *List č. 37*

Velebný pane!

Som Vaším dlužníkom; ale minulye dva roky boly takye, jakých som ešte nezažil. — Viete, že som vyhorel — kostol, fara i škola. —[1] Od tedy cítim, že klesám; a najhoršie to, že mae zrak opúštae.

Prítomná báseň[2] mala si trochu ešte poležať: nonum premat. in annum.[3] Ale Vy súrite a súri i čas: nahže tedy ide s Bohom do sveta — Srećan put![4]

Mám nádeju, že škola, ktorú ste v ostatnom čísle Orla naším mladoňom dal,[5] s dobrým účinkom sae neminie. Ľudia títo hneď bežia do tlačiarni so všetkým, čo na papier vylejú. Ja ím za to dobre stojím, že o dakolko rokov prenáhlenia svoje ľutovat budú. Mnae to i dnes mrzí, že Sl. spoločnosť prešporská moje studentskye pokusy v „Plodoch"[6] vydala. — Stalo sae to bez môjho vedomia.

Dobre by poslúžili naší šuhaji i sebe i národu, keby prostonárodnie
2 zpevy slovanskye pilne študovali. Tam je / koreň, z ktorýho pravá slovanská poezia vyrásť a vykvitnúť má. — Veď my Slovania ešte nemáme básnika, ktorý by meno *slovanskýho* zasluhoval.

Posielam Vám ešte jedon dárček. — Náš nesmrtelný Kollár napísal mi jedno distichon do môjho „Stamm*b*uchu",[7] ktorô uverejniť som sae ostýchal. — Ale pamaetnica moja už raz bola v ohni; a predsa by škoda bolo ai tejto maličkosti dať zahynut. Znie takto:

Rádi my už starší odpadne-
me z lípy
Když puk a květ na našem
místě vidíme nový.

11. Července 1834.

Mezi Rákošem a Dunajem.[8]

J. K.

Prosím, uvedomte ma karotkou, či ste zaslanô dostal; lebo počty naše sú velmi nespolahlivye. Boh s námi a zlô preč!

Váš

uprimný ctitel
SChalupka.

Ludovítovi Turzovi *List č. 38*

Priateľ môj drahý!

Včera dostal som tento list od Štefana,[1] z ktorýho poznáte, o čo sae tu jedná. Svolal som hneď staršinu,[2] ktorá zniesla sae na tom, aby sae plnomocenstvo Štefanovi poslalo.

Na vyzvania podžupana gemerskýho osvedčila sae bola cirkev naša, že obetovaných na revúcku školu 100 zl. nazpaet žiada, ale ai právo na ostatnú majetnosť tejže školy že si zadržuje. —[3] Konvent ale uzavrel, že peniaz tento za svoj považovať nebude, počím povolaní patronatom professorovia opatrení nebudú.[4]

Ja, starý royalista, že aspon u králae pravdu najdeme. Tedy ani tam nič! — Súdže tedy Ty, Bože, medzi nami a nimi! —

Luden jenaenský historik[5] povedal raz pred mojím švagrom: Nach 40. Jahren gäbe ich für die österreichische Monarchie keinen schlechten
2 / österreichischen Groschen.[6] Mně sae zdá, že táto vešťba už sae naplňuje.

Nastáva voľba seniorálnych úraedov.[7] Prosím Vás, zkušujte duchov, kam sae nakloňovať budú, a oznamte mi časom svojím mienku Vašu.

Kolok na plnomocenstvo nemohol som tu dostať; posielam tedy 1. zl. — Dopíšte, čo tam dopísať potrebnô je; ja to neviem.

Prosím, ráčte oznámit hlubokú úctu našu milostpaniam.

Boh s nami a zlô preč!

Na H. Lehotě
15. Mart. 875.

Váš
SCh.

Ondrejovi Mendovi *List č. 39*

Priateľ môj!

Málo, že sae naše listy nesretly. Lehotaenia rozchýrili na všetky strany, že posviacka bude, —[1] a z posviacky je nič. Položil som ím za podmienku: Jestli si nasbierajú, čo na útrovy k tejto slávnosti potrebnô je, potom že sae i ja k dielu prichytím. Šlo to zpozdile, až na posledy čas ušiel.

Ide to u nás biedňe. Od pol roka nedostal som ani babky a p. učitelovi nášmu[2] až po dnes temer tretina je dlužna za učenia a za knihy. A bude to ešte horšie. Po ohni[3] je tento lud desaetráz bezbožnejší a neporiadnejší. Predvidel som to, a prave preto gratuloval som Vám, že môžete toto neštaestnô miesto opustiť.[4] Ale čože? I tam[5] máte nepríjomností až mnoho. — Trpelivosť! — Keď ukáže sae dakde obstojná stanica, ukážte Vy ím paety.

Zle, velmi zle je to s námi, a to v každom ohlaede. Nič človeka nepoteší. — Čo jeden list dostanem, už váham[6] ho otvoriť; z obavy, že mi zlú novinu nesie.

Ja od ohnae náramne klesám na tele i na duchu. Nie div: už siedmý
2 kríž na mnae dolieha. / Keby mi Pán Boh len pomohol to potkať, čo mám nasnovanô: potom vdaečne odoberiem sae „na Štefánec."[7]

Najhoršie je to, že nemám spoločnosti, kde by sae duch zotavil. Starí priatelia sae už z vaetšej čiasti pominuli, mladí hlaedajú svoju roveň. A vyznávam úprimne, táto najmladšia rastva sae mi nezdá. Sú to nádoby, na ktorye keď sae zaklope mocný zvuk vydávaju, ale v ních nič. — Mnoho sae učia, alebo vlastně, učení bývaju, — a málo vedia. — U daktorých dost ohnae, ale oheň to slamenný. —

Učitelae máme, statočnú jednu dušu; ale učiteľom nemal byť. — Už som mu ai na dvere napísal: Nichts halb zu thun, ist edler Geister Art,"[8] aby mu to voždy pred očima bolo, ale on to „beherzigovať"[9] nechce.

Pripadá mi práve na um, ale nemám o tom istoty, že Pauer[10] na Brezne žiadal o pensiu: či by ste nemal vôľu na jeho miesto? Na dolniaky sae netiahajte, tam by ste to našiel včasný hrob. — —

Teraz mám ešte skrovnú prosbu na Vás. — Nebožky brat Blatnicky,[11]
3 ešte ked z Brezna od/chádzal, požičal si odo mnae Repertorium für Prediger,[12] vydanô od Sam. Baura, diel IX. — Budte tak laskavý, prejdite k ovdovelej p. sestre,[13] kterú úprimne pozdravujem, a vyhlaedajúc knihu túto v jeho bibliotheke, pošlitě mi ju poštou. — Je to obida, keď z vaetšieho diela, čiasť sae ztratí.

Pozdravte mi úprimne nášho drahýho Zocha a Brodnaenskýho. —[14] Marinka veru mohla z Radvani hore Hronom sae pustiť, keď príležitosť

mala.[15] My si Vás často pripomíname, nezabúdajte ai Vy na nás. — Pokoj a milosť Božia s Vami!

Na H. L. 20. Sept. 876.

Váš
uprimný priateľ

SChalupka.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 40*

Na H. L. 27. Apr. 877.

Priateľ môj drahý!

Keď kaplán bol zbytočným náraedím v mojom dome, ponúkali sae mi mnozí, teraz keď pomoc potrebujem, nikde ju nenachodím. Písal som do Ľubtova a Spiša, ba ai do Prešova, nikde nič. —

Čakám odpoveď od Štefana[1] z Tisovca. Tam je Lojko,[2] ktorýho mi Breznaenia odporúčali. — Jaknáhle ju dostanem, budem Vám písať.

Nikdy som toľko práce a omrzlostí nemal, ako po tyeto časy. Už mi je, na moju pravdu, celý život zunovaný.

Medzitým Boh s Vámi!

Váš
SCh.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 41*

Blahorodý pane!
Priateľ môj uprimný!

Triciatý deň septembra t. r. určili sme k tomu, aby v ňom vykonaný bol obraed posvaetenia nášho obnoveného chrámu.

Mnoho hostí sme nepovolali; nemáme pre nich miesta na prenocovania: O Vás sme istí, že slávnosť túto svojou prítomnosťou ozdobíte.

Dobre by bolo, keď by ste brata Krčméryho,[1] ktorý pri tejže slávnosti vel. sv. V. Páne[2] prisluhovať má, jako najvzdialenejšího zo všetkých

pozvaných, so sebou priviezol. Písal som mu o to. Medzitím neviem, ako sae s p. seniorom[3] dohovorili.

Těším sae úprimne Vašej návštěve a zostávam

Váš

Na H. Lehotě
1. Sept. 1877.

verný ctitel
a priateľ

SChalupka.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 42*

Blahorodý pane!
Velevážený priateľu!

Naša domáca vrchnosť z naloženia daňového úradu dotiera na nás, aby sme ten neštaestný aequivalent[1] zaplatili. Na prosbu našu až po dnes odpovedi nemáme.

Prosíme Vašnosť ponížene, jestli je to možné, ráčte to u daňového úradu prekonať, aby nám aspon do toho času pokoj dali, až na našu prosbu odpoveď dojde.

Pán Boh daj Vám štaestný nový rok!

Na H. Lehotě 28. Dec. 1877

Vaš

uprimný ctiteľ
a priateľ
SChalupka.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 43*

Priateľ drahý!

Daekujeme úprimňe za ten „prostonaučný návod k dělání revolucí."[1] Aspon mojím domňením lepšie by sae hodil tejto knihe tento titul, nežli ten, ktorý od autora svojho dostala. Zabávali sme sae pri ňej dobre. Je to výborňe písanô dielo, ačkolvek daktorye episody dobre mohly z něho vystáť. Niejeden charakter a niejedna scena by ai Shakespearovi ku česti poslúžila.

Zle sae máme. Ľud neplatí nás; od Februara nedostal som na moje salarium[2] iba 28 zl. — Od týdnae zúri exekucia daní. — Sú to smutnye výhlaedy do budúcnosti. Ľud ale hovorí: Nebude lepšie, čím nebude horšie. Ja ale to „lepšie" isťe nedožijem, tedy by som ani to „horšie" zakúsiť nemal.

2 Prosím Vás, pošlite mi pár výtiskov mojích / Spevov — ak máte. Nemám už iba jeden, ktorý mi ostal od korrektury; ostatnie dobrí priatelia ai bez pýtania roznosili. —

V máji invitoval mae bol náš Samko zvolenský[3] na Pusty hrad, ale v tedy mae moja ňemoc velmi trápila. Sliubil som sae mu na Samuela, v tej náďeji, že Matúšku[4] tam najdem; ale na ten deň oznámili mi priatelia mojí svoju návšťevu, musel som tedy doma zostať. Tak stalo sae, že od predošloročnýho Septembra nebol som z domu.

Našu úprimnú úctu milosťpaniam.

S Bohom!

Váš
úprimný priatel
a ctiteľ
SCh.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 44*

Na H. Lehote 11/3 881.

Priateľ mój drahý!

Knižku som dostal a na Váš priateľský list hneď na tretí den odvetil. Poslal som razom paeť listov na počtu; teraz neviem, či ai tye neprepadly. To u nás nič novýho, i penaezmi obtaeženye listy boly vybranye. —

Boh odplať Vám starostlivosť, kterú o mnae vediete.

Ohlaedom na kaplana eště ani dnes som sám so sebou usrozumený, jako pokračovať mám. Kaplan mi je nevýhnutne potrebný, — aspon na teraz. Ale neznámyho človeka do domu vziať, to by mi mesto pomoci mohlo ku záhube poslužiť. V nedělu pri počtách cirkevných prišla reč ai na túto záležitosť a tu osvedčili sae daktorí, že by predsae radi poznať toho, komu duše svoje sveriť majú.

Bodický[1] mohol by mi to slušne za zlô mať keby mu kaplána odvábil
2 a od kaplana bolo by to neslušné, opustiť princi/pála a odobrať sae na inú kaplánku, kde sebe sotvy polepší. Zdá sae že tak zmýšlae i Slávik[2] sám, a tak i zmýšlaeť má, lebo ho Bodický i posvaetiť dal.

Otázka je, či by Slávik s platom bol spokojný. Ja mu vyše 60 zl. dať nemôžem. Krno[3] mal iba 40 zl. r. č.

Ak nie Slávik, bude Hroboň,[4] o ktorom mae Zaturecký[5] ubezpečil, že je hotový domov sae navrátiť.

Ja dnes trochu lepšie sae mám, ačkolvek som minulej noci vo velkej víchorici a pľušti do DLehoty spovedať ísť musel. Návaly krve do hlavy tichnú; lámka v nohách upúštae, ale oči málo sae vyjasnily. — Služby bože a vaetšie pohraeby sám vykonávam a confirmandov vyučujem. —

3 Ak by sae tu / ale zhoršilo, povolám na čas senior. kaplána ku pomoci. — Boh je verných svojích záštita bezpečna: Boh bol Boh i bude náďej naša večná.

Najviacej mae morí písačka, ktorej od smrti mojej nebožkej[6] mi značně pribudlo a pribudlo i starostí o dom.

Moje služby milostpaniam!

Pán Boh Vás požehnaj a všetko dobrô daj Vám!

Váš

uprimný ctitel

SChalupka

Ľudovítovi Turzovi *List č. 45*

Na H. Lehote 6/5 881.

Priateľ môj drahý!

Pre Boha! Čože sae to s tým naším Jankom[1] stalo? Predošlú sobotu dostala sae mi náhodou Svornosť[2] do ruky, a prvô na čo mi oči padly bolo meno Bottovo. To mae náramňe sronilo a ešte viacej tye povesti, ktorye o spôsobu jeho smrti roztrúsenye sú. Pokoj prachu jeho!

O L-ovi[3] Vám bez pochyby Štefan[4] rozprával. Mne píše, že je to podivín a pre mnae nesúci. A ten H.?[5] — Mně sae zdá, že i o tom inô povedať sae nedá. A hrať ab invisis,[6] to je, veru, nebezpečno.

Píšem Mockovčákovi i Gedulimu,[7] aby mi dakoho poradili.

Pomálu mi sily pribýva, ale zrak navrátiť sae nechce.

2 Nehoda za nehodou valí sae na nas. Pod jeseň zborila sae jedna čiasť našej ohrady okolo hrobitova, teraz druhá. Včera ale pod večer prihučala taká vichorica, akú som ešte nezkusil. Ľudia padali, ja a moja čelaed v zatvorenom dvore ledva sme sae na nohách udržať mohli; všetko

prašťaelo a čiasť velika železnýho pokrovu z chrámu bola ztrhnutá. — A v pokladnici cirkevnej pavúk svoje siete rozpriada.

Moje služby milostpaniam.

Pán Boh Vás požehnaj!

Váš

úprimný priatel
a ctitel
SCh.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 46*

H. L. 12. Mar. 882.

Priateľ môj drahý!

Zle sae mám. Práce mnoho a sily málo. Zvlášte zrak mae opúštae. Školu museli sme zatvoriť. Máme vyše 50 chorých detí v dedině. — Padajú ako muchy[1] a ja musím každô s parentaciou do hrobu odprevadiť.

Boor ponúkol mi akýhosi Novomestskyho,[2] Skaličana a Droppa[3] zo
2 Štrby / ponúkol sae mi sám. Všetko to naší. Veru by sme sae mali varovať, aby sae takí „Alföldi legények"[4] à la _____[5] u nás nezahniezdili.

Kramár[6] dnae 21. b. m.[7] učiní Vám svoju poklonu.

Požehnaj Vás Boh i Vaších!

Váš

SCh.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 47*

Priateľ môj drahý!

„Teraz človek nič dobrýho nepočuje!" To je všeobecná žaloba. — V stredu vyhorela DLehota, medzi inými sedem ev. domov, ktoré ale až na jeden boly assekurované. V piatok večer zase nás predesil krik: „DLehota horí!" — Nehorelo v Lehotě, ale v Lopeji zničil požiar jeden dom. —

Tešili sme sae Vašej návšteve, že trochu pookrejeme; miesto toho prišla smutná vesť, o bolaestnej stratě Vašej. Poteš Vás Pán Boh!

Nedela minula v smutku, lebo mnohye rodiny dotknutye sú tým neštaestím, ktorô DLehotanov potkalo: tu zase v pondelok ohlásily nám
2 Noviny smrť Lichardovu.[1] Už sme tedy len traja z počtu / tých na živu,[2] ktorí společnost prešporskú boli založili.

Sestry, Lúštikova a Škultetička tak sae napravily včera pred exekutorom, že jedna prevzala na sebae 31. zl. 27 kr. a druhá tyež tolko. — Exekutor sliubil, že Vám bude o tom písať.

Požehnaj Vás i Vaších Boh otcovským požehnaním svojím. —

Na H. L. 22/11. 882.

Váš

uprimný priateľ
a
ctitel
SChalupka

Ľudovítovi Turzovi *List č. 48*

Drahý prjateľ môj!

Poteš nás PBoh lepšími časy, ako boly tye, ktorye sme prežili. — Zle je to, nedobre; ale „způsobí proměnu pravice Nejvyššího. —[1] Ja sae už lepšího nedočkám; Vám daj Boh, aby ste videli spasenia ľudu nášho.

Klesám zo dnae na deň viacej; údy i smysly slabnú; starostí pribýva. Od leta opatrujem siroty Kardošovskye,[2] ktorye prišly temer holye ku mne, opustenye od celej rodiny Kardošovskej, Gallaszovskej a Turanskovskej.

Hlasovali sme na Péchyho.[3]

Terezia Lúštik posiela 30 zl. r. č. — ostatnie proxime.[4]

Požehnaj B.[5] Vás i Vaších!

Váš

SChalupka.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 49*

Na Lehotě 31. Jan. 883.

Priateľ môj drahý!

Prosím Vás úprimne, pomozte mi z klepca. Minulýho Julia — ako to pripojenô recepisse[1] dosvedčuje, — poslal som plat za assekuráciu na p. Dillenbergera,[2] sen. agenta. Ja mám v mojom denníku naznačeno 19 zl. 80. kr. — Na recepisu stojí 9. zl. — Lebo ja, lebo počtárka pomýlili sme sae, a ja som omyl nezpozoroval. — P. Dillenberger žiada zaplatenia assekuracie. Uprimne vyznávam, že jeho výrazom, v dopisovanke obsaeženým nerozumiem.

Prosím tedy o lásku, aby ste sae ráčil prezvedieť, či dáke peniaze
2 odo mnae prijal a kolko. Ak nedostal, mu/sím ích reklamovat, ak dostal len 9 zl. musím doplatit.

Odpusťte, že Vás unúvam, ale ak mi tú lásku preukážete, vyhnem mnohým a neprijemným sporom s počtou.

Zle sae mám. Zaškrabol som sae na ruku, ale rana — malá ako šušovička — pod pár dnaemi zacelela. Tu uškrabla ma v to istô miesto mačka a ruka po tri razy zapuchla mi až po plecia. Minuly už dva týdne a eště opuchlina sae neztratila. — Starý náš Blažko pre takú pletku temer o ruku prišiol, a jeden z bývalých naších kuratorov pod piatymi dňiami bol na doske.

Na popolnú stredu bude tu knaežská zpoveď. Sľúbili sae mnozí, ale jeden za druhým píšu: „Prosím tebe vymluv mne. —[3] Bude to „na rozlučnô." Už iba po paeť rokoch prišiel by zase raed na mnae — a to nedožijem. Či by sae Vám nepáčilo medzi nás?

Pán Boh buď s Vámi i s Vašimi milými.

Váš

uprimny

priatel a ctiteľ
SChalupka

Prosím, ráčte mi
recepisse počty nazad poslať.

Ľudovítovi Turzovi *List č. 50*

11. Febr.

Priateľ môj drahy!

List tento — tu pripojený — poslal som pred včerom na počtu; ale posol pre velikye záveje vrátiť sae musel. — Dňes došiel mae list Váš. — Myslím že som v predošlom všetko podotknul, čo Vám vedieť náleží. — S Bohom!

Váš

SCh.

Jaroslavovi Vlčkovi *List č. 51*

Velaectený pane!

Pozde sae Vám ozývam. Mám nádeju, že mi to prepáčite, keď Vám oznámim príčinu.

List Váš v smutných našiel mae okolnostiach. Chorel som a následok choroby bol ten, že sae mi zrak zatemnil. List Váš ani pomocou skiel prečítať som nemohol. Odkladal som s odpoveďou, až sae mi trochu polepší. Stalo sae. Tu ale padla ina rana. Dnae 14 Jan. ráno[1] našiel som manželku moju bez duše na jej loži. Táto strata, nenadalá a náhla, tak ochromila mae na duchu i na tele, že som ai poručenstvo moje[2] vyhotoviť dal.

Predošlú nedeľu bol som už zase tak zotavený, že som knaezskye moje povinnosti vykonat mohol. Kto vie, ako na daelej so mnou bude: preto ponáhlaem sae zplatiť to, čím sae Vám podlužným cítim. Čo ruka moja /
2 píše, to bez drobnovidu oko moje ešte neprečíta.

Daeka Vám za tu počesť,[3] ktorú ste mojej chaternej osobě preukázali. — Teším se, že duch slovaenský v poezii nad cudzotou vítaezí. Jestli tam k moci prijde, iste opanuje celú literaturu slovaenskú. Mladí naší básnici mali by prostonárodniu poeziu slov. všech kmenov pilne studovať. I já za mladi potuloval som sae za vzory cudzými, a i keď som blud svoj poznal, stálo mae to nemálo práce, až som pravú cestu našiel; — a keď som ju našiel, zničil som všetko, čo cudzinou zapáchalo.

Mám náděju, že po nedluhom čase zjeví sae mladý genij, ktorý všetky krásy poezie slovaenskej v jednu kytku svije a svetu podá. Ten pohýbe

3 / nielen svoj vlastní kmen ale všie vlasti[4] slovaenskye. — Vás, Velectený pane, mám za muža, ktorý v tejto veci môže i má premluviť z času na čas vhodnô slovo v našom časopisectve.

Prosím Vás, pozdravte mi úprimne p. Pokorného.[5] Ľutoval som velmi, že si osúd taký nepríjemný žart s námi urobil. Boli sme r. 1879. razom na Breznaen-Mýte,[6] a — minuli sme sae. — Jeho „Hlasy z hor" dávam si čítať a poslúcham ich s úľubou. — To je pravá vzájomnost, ktorá nezáleží len v kupovaní kníh inoslovaenských, ale vo vymieňování a privlastňování si všetkýho toho, čo v príbudzných rečiach a literaturách výtečnýho sae nacháza.[7] — Toto a jedine toto môže nás priviest k reči
4 / a literature všeslovaenskej.

Žiadal[8] by som si úprimne tvarou v tvár s Vámi sae uhliadať, a o týchto a podobných veciach s Vámi si pohovoriť. Ale nemám velae nádeje do sebae; zdá sae, že moje dni spočítanye sú.[9] Boh pomáhaj Vám, aby ste mohli mnoho dobrýho pôsobiť pre Slovensko i Slovaenstvo.

Na Hornej Lehotě. 23. Feb. 1881.

Váš

uprimný ctitel
SChalupka

Poznámky

List č. 1/a

Literární archiv Národního musea v Prahe. Korešpondencia Josefa Jungmanna, sign. 15' A 1. Form. 12,8×21,2 cm.

Tento najstarší list Sama Chalupku, majúci literárny význam, objavil v novozískanej časti Jungmannovej korešpondencie Jindřich Tax a zaslal ho na uverejnenie do Slovenskej literatúry, kde i vyšiel (VI, 1959, 121—123). Tak som sa dozvedel o existencii listu, vyžiadal som si jeho originál a odpísal som ho z pôvodiny podľa tých istých zásad, ako i ostatné v tomto súbore uverejnené listy. Keďže som list získal až po spracovaní všetkého materiálu, zaraďujem ho chronologicky na príslušné — prvé — miesto, ale s číslovaním 1/a, aby som nemusel prečíslovať všetky ostatné listy, čo by najmä z ohľadu na text poznámok nebolo také jednoduché a ľahké.

[1] Jungmannov list, o ktorom sa tu Chalupka zmieňuje, sa nezachoval.

[2] Toto asi stálo v stratenom Jungmannovom liste, s ktorým tu pisateľ veľmi šetrne polemizuje.

[3] V texte bolo najprv len „drsnaté", čo potom pisateľ zmiernil dopísaním slova „dosti" (je už nad riadkom).

[4] Pôvodne bolo „ku přiwedenj", čo potom Chalupka opravil na terajšie znenie, keďže vetu inak štylizoval.

[5] Veta sa vzťahuje na prvú zásielku Chalupkových básní, o ktorej sa nevie nič bližšieho. (Text, ku ktorému patrí pozn. č. 8, vzťahuje sa už na druhú zásielku, možno posielanú súčasne s týmto listom.)

[6] Zmienka sa týka Karola Kuzmányho, ktorý uverejnil až v Hronke III, 1838: Na ukážku z přeložení několika zpěvů Homerovy Illiady.

[7] Slovo čítam takto. Je však prepisované z iného slova, možno „latinské" (pred terajším „ř" aspoň dosť zreteľne vidieť 1—2 litery, ktoré možno rozlúštiť i ako „la"). Pisateľ zbadal svoj omyl (Homér predsa nebol Riman), preto nesprávne slovo dodatočne opravil na správne.

[8] Zrejme išlo o toho istého redaktora, ktorému prosil Chalupka doručiť prvú zásielku svojich básní. Ktorý redaktor a ktorého časopisu to mal byť, nemožno určite povedať. Obidve zásielky boli asi bezvýsledné, keďže Chalupka mal prvý príspevok v českom časopise až roku 1834 (Květy I, báseň Holub v čísle 37).

[9] Išlo o prvý diel knižky Adama Chalupku, pisateľovho otca: Hodnověrné z hodnověrných Spisů spolusebrané Vypsání Země Svaté, Kananejské... (Banská Štiavnica 1829, II. diel tamže v roku 1831).

[10] Martin Neureutter, knihkupec v Prahe. Mal v tom čase najväčší sklad českých kníh.

[11] Chalupka tu uvádza sieť poštových staníc na Slovensku, cez ktorú musel prípadný Jungmannov list prechádzať. V Chalupkovej pozostalosti sa nijaký taký list nezachoval, ba nezachovalo sa takmer vôbec nič z listov jemu písavaných.

List č. 1

Archív Slovenského nár. múzea v Martine, korešpondencia Samuela Tomášika. Form. 12×19,3 cm. Na str. 3. je tu 1 stranový list Tomášikovej matky Kristíny (švabachom), s rôznymi rodinnými zprávami.

V dátume rok 1835 sa na prvý pohľad zdá ako 1833 (list je v archíve tak aj zaradený). Že však nesporne ide o rok 1835, vysvitá zo skutočnosti, že Samo Chalupka bol Tomášikovým zástupcom, administrátorom jeho chyžnianskeho sboru v r. 1834—1835. (Por. autobiografiu Samuela Tomášika v Slov. pohľadoch XXI, 1901, 204—211 a tu najmä str. 206 a 210.) Správnosť datovania rokom 1835 ostatne vysvitá aj zo samého listu, zo zmienky o smrti Nejedlého (Jana), ktorý „minulého měsíce zemřel", čo bolo 31. decembra 1834 v Prahe. Chalupka píše na podobný spôsob číslicu „3" aj v liste č. 38 (rok 1875 a nie 1873) a v liste č. 45 (6. mája a nie marca 1881).

[1] Ku chorobám alebo k posledným ťahom evanjelickej cirkvi v Uhorsku (nem.). Či podobné dielo skutočne vyšlo, nedalo sa zistiť.

[2] Hrachovo je obec v niekdajšom Malom Honte. O násilníckej voľbe kňazskej niet v literatúre bližších dát.

[3] K. J. = Kristu Ježiši. Bežné apostrofovanie kňazov, tu, pravda, s ironickým zmyslom.

[4] V nijakej kňazskej príručke (lat., voľnejší preklad).

[5] Filia chyžnianskeho sboru.

[6] Na konfirmačnom vyučovaní.

[7] Pavel Buro, vtedajší ev. učiteľ v Mníšanoch, druhej filii chyžnianskeho sboru.

[8] Celý titul je: Modlitby k nábožnému vzdělání věřících křesťanů ve víre, v lásce, v náději; v původních harfozněních složil — —. Dielo vyšlo r. 1835 v Banskej Bystrici.

[9] Spolek Slovanův = Spolek milovníkov reči a literatury slovenskéj v Pešti. Ohlásený almanach bol prvý ročník Zory (1835).

[10] Emerich Lauček, ev. farár na Píle (umrel r. 1881). Druhý diel Kollárových Národných zpievaniek, o ktorých je tu reč, vyšiel roku 1835. Lauček skutočne dodával Kollárovi podobný piesňový materiál. Roku 1834 mu napr. poslal starý rukopis, v ktorom bola pieseň o Siládim a Hadmázim a zlomky zo Zriniady (Bibliografia Jána Kollára, 78, č. 423).

[11] Spisovateľ a buditeľ český Jan Nejedlý umrel 31. decembra 1834 v Prahe. (1776—1834, známy staromilstvom v jazykových a pravopisných sporoch.)

[12] Šafárikovo nemecké dielo Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten vyšlo v novom vydaní až r. 1868 v Prahe.

[13] Jungmannov Slovník česko-německý vyšiel po tridsaťročnej usilovnej práci v piatich dieloch v r. 1834—1839.

[14] Gajove Novine Horvatzke (ešte v starom pravopise) začali vychádzať 6. januára 1835. Od 10. januára t. r. vychádzala aj ich príloha Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka.

[15] Chalupka tu pod „nárečím" rozumie „reč", slovanské jazyky.

[16] Vasilij Andrejevič Žukovskij (1783—1852), ruský básnik, autor romantických balád.

[17] Litevské národní písně (1827).

[18] Vtedy Litvania skoro nemali vlastnú literatúru, ale neskôr už áno, takže Chalupkovo tvrdenie „aniž kdy míti budou" bolo prehnané a nevystihovalo skutočnosť.

[19] Slovenský = slovanský.

[20] Z Račkové = z Ratkovej (podané tamojším nárečím). Bol to Karol Bradovka, neskorší ev. farár v Kameňanoch, ktorý spolu s Tomášikom odišiel študovať do Nemecka (por. už uvedenú Tomášikovu autobiografiu, údaj na str. 206).

[21] Štefan Zimmermann, študoval v Prešove, kde bol členom Homiletické slovenské společnosti. Z Prešova odišiel po kandidátskej skúške koncom školského roku 1832—1833 (Ervín Lazar, Jonáš Záborský, 1956, 20—21).

[22] Z Kemenci, ako hovoria Maďari (mad.). Je to zrejmá narážka na Tesnošilov spôsob reči v Kocúrkove Jána Chalupku, pisateľovho brata (1830).

[23] Szopko mi je bližšie neznámy. Jakob Wowy, Bratislavčan (zrejme Nemec), bol spolužiakom Sama Chalupku na bratislavskom ev. lýceu v škol. rokoch 1827/28 až 1829/30 (zistené v matrike primánov).

V liste Kristíny Tomášikovej tu možno čítať i toto:

„...uš y Chalupka bul chori pred kračunom ale ge uš zdrawi,..." (švabach prepisujem verne do latinky).

List č. 2

Literárny archív Matice slovenskej v Martine. Listy Sama Chalupku. Form. 13X19 cm. Pisateľ bol v tom čase ev. farárom v Jelšavskej Teplici, v Gemerskej. — List odtlačil (bez poznámok) Jozef Škultéty v Slov. pohľadoch XXXIV, 1914, 321—322.

[1] Ignác Aurel Fessler (1756—1839), historik uhorského pôvodu, hlavný superintendent (biskup) nemeckých evanjelikov v Rusku. Pod históriou rozumie Chalupka jeho 10 zväzkové dielo Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen [Dejiny Uhrov (Maďarov) a ich spoluobyvateľov, 1815—1825].

[2] Juraj Fejér (1766—1851), kat. prepošt, riaditeľ univerzitnej knižnice uhorskej, plodný uhorský spisovateľ a historik. Pod diplomatárom treba rozumieť jeho rozsiahle (43 zväzkové) dielo Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis (Cirkevný a svetský uhorský diplomatický kódex, 1829—1844).

[3] Ján Kristián Engel (1770—1814), tajomník pri sedmohradskej dvornej kancelárii vo Viedni, uhorský historik. Chalupkovo nepresné označenie „Historii" môže sa týkať až troch jeho diel: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer (Dejiny uhorskej ríše a jej vedľajších krajín, 4 zväzky, 1797—1804); Geschichte des Königreichs Ungarn I. Theil (Dejiny uhorského kráľovstva, diel prvý, 1811); Geschichte des ungarischen Reichs (Dejiny uhorskej ríše, 5 dielov v 6 zväzkoch, 1813—1814; nové, lacné vydanie: 1834).

[4] Ján Čaplovič (1780—1847), advokát, riaditeľ schönbornovských majetkov, plodný spisovateľ v niekoľkých odboroch. Jeho knižné diela sú uvedené v Riznerovej Bibliografii I,

254—256. Por. najmä špeciálnu prácu o ňom: Ján Čaplovič, život, osobnosť, dielo, od Vendelína Jankoviča (1945).

[5] Ljudevit Gaj dohotovil ešte r. 1842 obšírne dielo o dejinách Veľkej Ilýrie, ktorému Metternich na cenzúre 27/1. 1846 dal bezpodmienečné imprimatur. Z diela však vyšlo iba niekoľko ukážok v Danici a viac nič. — Dogodovština ilirska = Ilýrske dejiny (chorv.).

[6] Ako vidieť z listu č. 5, Chalupkovo zamýšľané dielo malo byť veršovanou históriou, pravda, na umeleckej výške.

[7] Johann Heinrich Zschokke (1771—1851), švajčiarsky politik a po nemecky píšúci spisovateľ. Názov jeho diela je Des Schweizerlandes Geschichte für das Schweizervolk (Dejiny Švajčiarska pre švajčiarsky ľud, 1822 a potom viac ráz). Knihu pokladajú za jeho najlepšie dielo.

[8] Joachim Lelewel (1786—1861), poľský historik a politik, do r. 1824 populárny profesor univerzity vo Vilne, pozbavený miesta cárskou vládou. Chalupka spomína jeho Dejiny Poľska pre deti, jednu z jeho početných historických prác.

[9] Fran Kurelac (1810—1874), chorvátsky spisovateľ a buditeľ, jazykovedec, zberateľ ľudových piesní a znalec chorvátskych nárečí. Od r. 1833 býval vo Viedni, odkiaľ prešiel r. 1837 do Pešti. V obidvoch mestách sa horlive stýkal s buditeľmi rôznych slovanských národov.

[10] Gustáv Heckenast (1811—1878), kníhtlačiar a vydavateľ, od r. 1834 veľmi agilný vydavateľ v Pešti. Mnoho vykonal pre rozmach maďarskej literatúry. Juraj Kilián st. (1754—1819), kníhkupec v Pešti. Firma existovala aj po jeho smrti pod tým menom až do r. 1840 pod vedením istého Fritza, obchodvedúceho Kiliánovej vdovy.

[11] Martin Schwartner (1759—1823), univerzitný profesor a bibliotekár v Pešti, štatistik. Jeho dielo Statistik des Königreichs Ungarn (Štatistika uhorského kráľovstva, 1798, 2. vydanie 1809—1811, 3. vydanie 1815) bolo na ten čas vynikajúcou prácou.

[12] Por. pozn. č. 11.

[13] Peštianski slovenskí ochotníci hrali 8. februára 1839 Štěpánkovu hru Berounské koláče, poslovenčenú na Žarnovické koláče, takže zmienka sa môže týkať tohto predstavenia.

[14] Samuel Ferienčík (1793—1855), ev. farár v Jelšave, činný i literárne.

[15] Išlo o učiteľský ústav, ktorý by hneď od svojho vzniku bol mal vyslovene maďarizačné poslanie.

[16] Podľa listu č. 4 mali sa podobné zprávy posielať raz za dva mesiace.

[17] Por. o veci príspevok prof. dr. Daniela Rapanta: Bratstvo slovenské (Elán XIV, 1943/44, č. 9, s. 5—6). Že išlo o tajný spolok, pomenovaný Vzájomnosť, dôvodí Ján Béder v príspevku: Tajný spolok slovenských radikálov (Mladá tvorba II, 1957, 374—376). Por. k veci i jeho príspevok: Spoločnosť česko-slovanská a slovanský ústav v Bratislave v rokoch 1835—1840 (Sborník štúdií a prác Vysokej školy pedagogickej v Bratislave I, 1957, 3—80). Špeciálny príspevok o „Vzájomnosti", avizovaný tu na str. 31, ešte nevyšiel.

[18] Pôvodne bolo „Slováci", čo potom Chalupka premenil na „Slovany", pričom zabudol na dĺžeň, takže zostalo „Slovány".

[19] Nemes ember = šľachtic (maď.). Ján Benedikti (1799—1847), profesor kežmarského ev. lýcea, priateľ Šafárikov a Kollárov, bol zakladateľom a najprv i vedúcim kežmarskej slovenskej spoločnosti. Z ohľadu na Nemcov sa potom od činnosti utiahol a tým sa vysvetľuje, prečo ho Chalupka charakterizoval, že je nemes ember a nič viac.

[20] Ján Lőrinčík pochádzal z Lovinobane. Z Kežmarku odišiel na rok do Jeny, neskôr

bol vychovávateľom a potom kaplánom v Balašských Ďarmotách (1845) napokon sa stal ev. farárom v Čelovciach, v Hontianskej.

[21] Vrchovský bol od jesene 1837 v Pešti, kde sa potom stal advokátom. Chalupka mu list č. 6 adresoval už ako advokátovi. Výraz „výhledy na budoucnost" sa teda zrejme týka prosperity v tomto povolaní. (Ako vieme z iných údajov, Vrchovský bol jedným z najvyhľadávanejších peštianskych advokátov, takže sa mu dobre darilo.)

[22] Samuela Tomášika, farára v Chyžnom.

[23] Vuk Stefanović Karadžić (1787—1864), významný srbský jazykovedec a spisovateľ, zakladateľ novej srbskej literatúry. Jeho Narodne srpske pjesme (Srbské ľudové piesne) vyšli v štyroch zväzkoch (prvé tri v Lipsku, štvrtý vo Viedni) v rokoch 1823, 1824 a 1833.

[24] Bar. Dragan Kušljan (1817—1867), chorvátsky buditeľ a politik, študoval vtedy v Pešti, kde r. 1839 zložil advokátsku skúšku. Ktorého Čipku tu pisateľ spomína (či Jonatana, neskôr farára v Drienčanoch, alebo iného), nemožno určite zistiť. Breznianský Ján Čipkay bol vtedy ešte len 16 ročný, takže naňho sotva možno myslieť. Ondrej Muránsky z novohradského Kalinova študoval r. 1825 na bratislavskom lýceu, ale po mesiaci vystúpil (vtedy bol už 23 ročný). Nevieme teda, či sa zmienka týka jeho alebo niekoho iného. Gloza (Chalupka ho píše i Glos) a Pazára nebolo možné identifikovať. Spolužiakom Chalupkovým na bratislavskom lýceu bol v školskom roku 1828/29 Juraj Kmeti (Kmetthy), roľnícky syn zo Sielnice, z Liptova. (Prišiel do Bratislavy v škol. roku 1826/27 ako 17 ročný z kežmarského lýcea.) Zmienka sa teda týka pravdepodobne jeho a nie iného Juraja Kmetiho, farárskeho syna z Pokoradze (Gemerská), ktorý prišiel do Bratislavy z Rožňavy v školskom roku 1830/31 a bol vtedy 17 ročný, čiže patril medzi mladších študentov.

Moravčík, ktorého Chalupka spomína i v ďalších listoch, je trochu záhadný. Alojz Vrchovský píše o ňom Alexandrovi Vrchovskému (list v jeho korešpondencii v Liter. archíve Matice slov.) 4/9. 1839 z Rimavskej Soboty: „Seznámil sem se tady s Moravčíkem — to je znamenitý chlapík. ... Pracujeme včil spolů nad tým, aby sme co najvíc predplatitelů na Plody prešpurské Společnosti zaslat mohlý." Chalupka sám v liste č. 3 — časove je to pred citovaným listom Alojza Vrchovského — vyslovuje podozrenie, že Moravčík ľba „lže Slovana mezi našinci" a že vôbec „hrá toho najnestydatějšího zamotala". Podozrenie odôvodňuje, pravda, tým, že sa Moravčík stýka s najúpornejšími odporcami Slovákov, takže jeho mienka je takto aj objektívne podložená. Na tomto mieste pisateľ uvádza, že Moravčík je z Klenovca a odtiaľ skutočne pochádzal buditeľ Ján Moravčík, neskorší advokát v Prešove a v rokoch 1862—1864 podžupan Šarišskej. Či je Chalupkom spomínaný Moravčík totožný s týmto buditeľom, zatiaľ nemožno bezpečne povedať, keďže nepoznáme podrobnejšie život Jána Moravčíka. Nejaký *Michal* Moravčík bol prítomný r. 1845 na druhom valnom zhromaždení Tatrína.

List č. 3

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 12,3×19,1 cm. Z miesta na str. 4., poliateho atramentom, odtláčam len litery, ktoré skutočne vidieť. Zmysel patričných viet možno ustáliť z postskripta, kde pisateľ rekonštruoval (aspoň obsahove) tie vety. — List odtlačil J. Škultéty v Slov. pohľadoch XXXI, 1911, 504—506 (bez poznámok).

[1] Ľudovít M. Šuhajda (1806—1872), profesor ev. lýcea v Banskej Štiavnici, známy je ako autor závažnej obrannej brožúry Der Magyarismus in Ungarn (Maďarizmus v Uhorsku, 1834). Presný názov jeho diela, ktoré Chalupka spomína, je: Neue, historisch-kritische Ansicht über das asiatische Seyn und das erste europäische Thatenleber der Magyaren (Nový, historicko-kritický pohľad na aziatské bytie a na prvé európske činy

Maďarov, 1837). Dielo skutočne podávalo menej, než sľuboval jeho nadpis, takže ho Chalupka dobre hodnotil.

[2] Anonymus (Bezmenný notár kráľa Belu) je názov kronikára, ktorý vo svojom neúplnom diele (asi z 13. storočia) spracoval mnoho dát o Maďaroch a Uhorsku. Pravda, ako sami maďarskí vedci uznávajú, pritom rozkúskovanú tradíciu zväčša neporozumel a možno i „dobromyseľne" prekrútil. Maďarizátorom bol jeho historický román veľmi vhod, ale vážni historici (i slovenskí) ho vždy brali s veľkou rezervou. — Šimon z Kezy, dvorný kňaz za Ladislava IV., okolo r. 1282—1283 napísal svoju kroniku, ktorá zahrňuje maďarsko-uhorské dejiny až po rok 1280. Maďari ho pokladajú za najvýznamnejšieho uhorského kronikára z 13. storočia. — Ján z Turca (Joannes de Thurocz), svetský notár turčianskeho konventu a r. 1488 kráľovský protonotár, vydal r. 1488 dielo Chronica Hungarorum (Kronika Uhrov), kde opísal dejiny Uhorska od najstarších čias až po svoju dobu. V jeho kronike, ako aj v iných podobných dielach, je tiež všeličo vymyslené, teda sa musí brať hodne kriticky.

[3] Štefan Clementis (1774—1841), dozorca ev. sboru v Chyžnom, prísediaci Gemerskej stolice, umrel na jar r. 1841 a svoj hodný majetok venoval na rôzne verejné ciele. Únia, železiarska spoločnosť na Muránskej doline, v ktorej bol zúčastnený i Clementis, vznikla r. 1808, hlavne zaujatosťou Martina Šturmana. O rok vznikla na Rimavskej doline druhá železiarska spoločnosť pod menom Koalícia. R. 1853 spojením obidvoch vznikla známa Rimavsko-Muránska železiarska spoločnosť.

[4] v. č. = viedenského čísla. Vyjadrovala sa tým hodnota papierových peňazí v protive k strieborným (1 zlatý v str. bol poltreťa zlatého v papieroch čiže vo viedenskom čísle).

[5] Osobitná komisia.

[6] Michal Hlaváček (1803—1885), rodák zo Skalice, bol od r. 1832 profesorom na levočskom ev. lýceu, kde učil matematiku, fyziku a viac jazykov. — Ján Pavel Tomášek (1802—1887), vlastný brat Samuela Tomášika, činný aj literárne, učil na levočskom lýceu dejepis, rečníctvo a niektoré jazyky. — Hlaváček i Tomášek boli dobrí Slováci, ale na vlastné rodiny nevplývali (deti sa im ponemčili).

[7] Por. pozn. č. 24 pri liste č. 2.

[8] Sídlom Gemersko-Malohontskej stolice bol vtedy Plešivec, odkiaľ bolo sídlo až neskôr prenesené do Rimavskej Soboty.

[9] Benjamín Pravoslav Červenák bol podľa Béderovho údaju popredným členom Vzájomnosti, ktorej členom sa Chalupka stal v Jelšavskej Teplici (14/10. 1838).

[10] Išlo zrejme o členský príspevok, len nevieme za aké obdobie.

[11] Pod príležitosťou sa v tých časoch rozumel povoz, ktorý niekoho zobral „príležitostne", teda nie objednane, a zaviezol ho niekam, alebo jeho povozník doniesol niekomu „príležitostne" list, prípadne balíček s knihami alebo iné veci.

[12] Okrem už predošle spomenutých osôb nový je tu iba Vanko. Samuel Vanko, rodom z Banskej Bystrice, bol v školskom roku 1833/34 ako 20 ročný primánom bratislavského lýcea. Hneď vtedy sa stal členom slovenskej Spoločnosti a čoskoro i jej podpredsedom. Neskôr bol teológom vo Viedni a potom kaplánom na Sarvaši.

List č. 4

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 19×25,6 cm. — Za adresáta pokladám Benjamína Prav. Červenáka preto, lebo Chalupka v liste č. 3 — je z *toho istého* dňa ako aj list č. 4 — výslovne žiada Vrchovského, aby „připojený list" odoslal Červenákovi, pričom podotýka, že „zavřel sem doň" (totiž do tohto listu) päť zlatých „co povinnou do vzájemnosti oběť". Zmienka o tejto istej „obeti", ktorú Chalupka adresátovi „po této příležitosti" posiela, je v závere listu č. 4, takže vidieť (dokazuje to ostatne i obsahová zhoda medzi listom č. 3 a č. 4), že adresátom listu č. 4 bol skutočne

Červenák. Oslovenie „Velectený rodáku!" a vykanie neodporuje tejto skutočnosti, lebo Červenák bol o štyri roky mladší od Chalupku a bol študentom, kým pisateľ bol už mladým farárom, takže medzi nimi dvoma nemuselo byť tykanie, hoci boli inak celkom dôverní. Zmienka „Za Váš ústav" tiež potvrdzuje, že je adresátom Červenák: v tom čase bol totiž námestníkom profesora Juraja Palkoviča a tak vedúcou postavou slovenského Ústavu.

[1] Samuel Michalovič bol rodákom z Jelšavskej Teplice, teda z farnosti, ktorú vtedy administroval Samo Chalupka. V školskom roku 1838/39 bol ako 19 ročný prvoročným teológom na bratislavskom lýceu a hneď sa stal i členom slovenského Ústavu. Bol teda vhodnou spojkou medzi Chalupkom a Červenákom. (Umrel čoskoro doma na suchoty: 10/7. 1840.)

[2] Príležitosť je tu jasne povozom. Niektorý povozník mohol list z nedbalosti stratiť alebo pohodiť, takže sa nedostal k adresátovi.

[3] Pod kazislávmi rozumie pisateľ maďarizátorov, ktorí kazia Slávom ich buditeľské počiny.

[4] Chalupka bol vtedy v Potiskej superintendencii, preto píše o pomeroch v nej.

[5] Novozákonný výrok, vlastne parafráza vyjadrenia farizejov k Pilátovi (ev. Mat., kap. 26, verš 64).

[6] Seniorát je v evanjelickej cirkvi obvod, ktorý sa skladá z niekoľkých cirkevných sborov. Viac seniorátov tvorilo dištrikt čiže superintendenciu (diecézu).

[7] Por. pozn. č. 1.

List č. 5

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 19×25 cm. (List je z dvoch kusov: 4 str. + 2 str.) — Text odtlačil Jozef Škultéty v Slovenských pohľadoch XXXI, 1911, 378—383 v pôvodnom pravopise a bez poznámok.

[1] Titul bol: Píseň v duchu národním slovenském. (Zpíva se jako: Zahučaly hory atď.) Incipit: Časy naše časy, časy dávnej slávy. Text slovenský, ale podaný českým pravopisom.

[2] Bola to príloha k VI. ročníku Květov. Mala samostatnú paginácia a Chalupkova pieseň bola na jej 24. strane.

[3] Asi Jonatanovou (vtedy bol už 20 ročný, takže sa už mohol poznať s Chalupkom).

[4] O Moravčíkovi, o ktorom bola reč už v predošlých listoch.

[5] Známy veľmož Stibor zo Stiborzyc, miláčik kráľa Žigmunda, od ktorého dostal mnoho majetkov, vystavil kostoly v Beckove, v Čachticiach a v Novom Meste nad Váhom. Pri tomto poslednom založil r. 1414 bohate obdarené prepoštstvo pre rad sv. Augustína. V Skalici zase založil hospitál, stredovekú nemocnicu.

[6] Wacław z Oleska Zaleski (1800—1849), poľský spisovateľ v Haliči. Najvýznamnejším dielom jeho literárnej činnosti je zbierka ľudových piesní: Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego z muzyką, instrumentowaną, przez Lipińskiego (Poľské i ruské piesne haličského ľudu s podloženou hudbou od Lipińského, 1833). — Kazimierz Władysław Wójcicki (1807—1879), poľský spisovateľ, vyhľadával historické pamiatky a zaoberal sa najmä bádaním v odbore ľudovej slovesnosti, a to nielen doma, ale aj v krajoch inoslovanských. Z tohto odboru vydal početné diela.

[7] Osip Maksimovič Bodjanskij (1808—1877), neskôr profesor slavistiky v Moskve, cestoval päť rokov po slovanských krajinách. V Bratislave bol v kruhu štúrovcov už 21/11. 1838. Chalupka zrejme cituje z jeho dizertácie O narodnoj poezii slavjanskich plemen (1837).

[8] Svojou dramatičnosťou, vysoko básnickým a hudobným jazykom, udivujúco voľným a pritom harmonickým, mnohotvárnym a bohatým veršom, v ktorom je metrum, tonika

i rytmus, stoja nad piesňami všetkých slovanských plemien (rus.). — Plemená = národy.

[9] Ide tu síce v základe o ľudovú pieseň, ale terajšia úprava, kde sú historické reminiscencie o potlačení šomoďskej vzbury za kráľa Štefana I., je nepochybne veľmi mladá. Pieseň teda nemá starobylosť, akú pri nej predpokladal Chalupka.

[10] Jan Erazim Vocel (1803—1871), básnik, buditeľ, archeológ a kultúrny historik český. Písateľ zrejme naráža na jeho dielo Přemyslovci (1838), kde autor hľadí na dávne české deje na spôsob západoeurópskeho rytierskeho romantizmu, podávajúc rytierske romance v duchu súčasného vlastenectva. Robil tak formou strojenou, vo veršoch básnicky i umelecky mdlých, jazykove nepresných a často až nečeských. (Roku 1863 sám autor vydal toto dielo v novej úprave, najmä po jazykovej stránke inej.)

[11] Karl Egon Ebert (1801—1882), vydal knižne romantický epos Wlasta (1829), v ktorom podľa úsudku Goetheho chýba miestny kolorit, štúdium podrobností, čo autor nahradil tzv. poetickými živlami a prílišnou sentimentálnosťou. Wlasta vzbudila svojho času veľké nadšenie pre romanticko-vlastenecký smer, ale jej písateľ, najprv priaznivý českému národu, neskôr radikálne zmenil zmýšľanie a stal sa zaťatým odporcom Čechov. Ebert bol aj inak literárne činný.

[12] Julian Ursyn Niemcewicz (1758—1841), poľský štátnik a spisovateľ, má početné diela vo veršoch i v próze. Vydal Spiewy historyczne (Historické spevy), kde ospieval najslávnejšie osobnosti poľskej minulosti. Jeho historické spevy boli súčasníkmi vychytené a hodne ich prednášali po všetkých poľských salónoch.

[13] Počúvajte, mladí rytieri, atď. (poľ., etc. = lat.).

[14] Skladania piesní (z chorv.-srb.).

[15] Józef Bohdan Zaleski (1802—1886), poľský básnik, najznámejší zástupca ukrajinskej školy v poľskej literatúre. S obľubou ospevoval život a pôvab Ukrajiny, ako i jej kozáckych bohatierov z čias pred Chmelnickým.

[16] Rozmaitości Lwowskie (Ľvovské rozličnosti), časopis, ktorý vychádzal už v 20. rokoch 19. storočia. Mal pre poľských buditeľov obdobný význam ako Orol tatránski pre slovenských buditeľov.

[17] V striebre (v papierovej mene o 2 ½ krát viac).

[18] Červenákovi.

[19] Zrejme Hurban, ktorý svoj úmysel uskutočnil potom až r. 1846, keď začal vydávať Slovenskie pohlady.

[20] Zrejme ide o kocúrkovský žáner, ktorý písateľov brat Ján Chalupka tak úspešne uplatnil vo svojich divadelných hrách.

[21] Česká včela, popri Květoch od r. 1834 druhý významný český literárny časopis.

[22] Bolo to v rámci príspevku Některá památnější místa z Vypsání stolice Novohradské (preklad z maďarského diela Antona Mocsáryho, ktoré vyšlo ešte r. 1826).

[23] Muzejník bolo bežné pomenovanie štvrťročníka Časopis českého Museum (vychádzal od r. 1827 a pod týmto názvom od r. 1830). Bol venovaný hlavne dejinám, literatúre a českému jazykospytu. V r. 1838—1842 ho redigoval Pavel J. Šafárik. — Krok vychádzal z podnetu českého prírodovedca Jana Svat. Presla od r. 1821 do r. 1840 (vtedy zanikol 1. čiastkou IV. dielu). Vykonal záslužnú prácu pre české obrodenie, najmä pre vývoj českej vedy po obsahovej i jazykovej stránke.

[24] Vyšli knižne ešte r. 1836, takže by bolo možné myslieť na ich druhú časť, ktorá bola síce plánovaná, ale pre nejaké príčiny jednako len nevyšla tlačou. Možno myslieť aj na niečo iné: keďže Chalupka písal podstatné mená veľkou literou, nešlo v tomto prípade o „Plody" (názov diela), ale vôbec o akékoľvek „plody" = práce bratislavského

Ústavu. (Spoločnosť ako taká prestala existovať 5. apríla 1837, takže Chalupka len zotrvačnosťou označuje Ústav ešte za Spoločnosť.)

[25] Moravčíkovi.

[26] Narážka je nejasná. Daniel Lichard, s Chalupkom spoluzakladateľ bratislavskej Spoločnosti, bol síce od r. 1838 do r. 1844 profesorom na lýceu v Banskej Štiavnici, ale tam vystupoval v rozhodnom slovenskom duchu. V Szinnyeiho diele Magyar írók élete és munkái (Životy a diela uhorských spisovateľov, VII, 1900, 1176) výslovne sa píše o Lichardovi, že Alexander Petőfi, ktorý bol jeho žiakom r. 1838—1839, preto sa rozhodol meno si pomaďarčiť, lebo Lichard „magyarellenes szelleme s az általa alapított tót irodalmi társaság" (Lichardov protimaďarský duch a ním založená slovenská literárna spoločnosť) hlboko zaúčinkovali na vlasteneckého ducha Petőfiho. Keď mal takto účinkovať na Petőfiho, a k tomu v tom istom roku, z ktorého pochádza Chalupkov list, sotva sa dá predpokladať, že by Danko mal byť Daniel Lichard.

[27] Ide o Currus Jehovae mirabilis (Divný voz Hospodinov, 1678) Štefana Pilárika, jeho nemeckú autobiografiu. — Pod Starožitnosťami rozumie pisateľ známe Šafárikovo dielo.

[28] Nenavštívil ho, ako vidieť z listu č. 7.

[29] Pravdepodobne gr. František Ant. Kolovrat (1778—1861), od r. 1826 rakúsky štátny minister, ktorý bol veľkým priateľom vedy a umenia.

[30] Bol to kremnický ev. farár Jozef Hlaváč.

[31] Ladislav Jesenský, vtedy ev. farár v Kunovej Teplici (Gemerská), neskôr v Nireďháze.

[32] Ján Bartholomaeides, ev. farár v Štítniku.

[33] Daniela Licharda, kým bol farárom v Ochtinej.

[34] Ľudovít Geduly (1815—1890), neskorší ev. farár v Bratislave a superintendent predđunajského dištriktu. Po rokoch bol Geduly k roduverným Slovákom celkom uznanlivý, takže spustil z niekdajšieho šovinizmu.

[35] Karol Bradovka, už spomenutý v liste č. 1, pozn. č. 20.

[36] Samuel Bradovka.

[37] Karol Slopovský.

[38] Samuel Reuss (1783—1852), bádateľ v odbore starožitností a dejín, zberateľ ľudových povestí. Ev. farár-senior a napokon administrátor potiskej superintendencie.

[39] Ondrej Laco, činný i literárne.

[40] Ján Pavel Kocman. Prispel niekoľkými piesňami do Zpěvníka evanjelického (1842).

[41] Juraj Spišák (Spissák), farár v Gemeri (Sajógömör).

[42] Michal Mateják, profesor a riaditeľ (rektor) malého ev. gymnázia v Gemeri (Sajógömör).

[43] Bol vtedy v Pešti ako skončený lekár. Prišiel ta z Prahy, kde bol od r. 1838 viac ako ¾ roka. Chalupka sa s ním poznal ešte zo štúdií v Bratislave.

[44] Ľudová harfa. Zbierka najkrajších ľudových piesní všetkých národov. Šesť zväzkov u F. Heinricha Köhlera v Stuttgarte (nem.).

List č. 6

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 13×19,2 cm. Tri strany zapísané, na štvrtej adresa: Tsaplov[its]

Seinen Wohlgeboren
Herrn Alexander v. Werchowský
Landes u. Gerichts Advokaten
in

Eszterházysches Haus Ofen
in der Festung

List nešiel po pošte. — Odtlačil ho v pôvodnom pravopise a bez poznámok Jozef Škultéty v Slovenských pohľadoch XXXI, 1911, 506—507.

Preklad adresy: Čaplovič — Jeho blahorodiu pánu Alexandrovi Vrchovskému, krajinskému a súdnemu advokátovi v Budíne. Esterházyovský dom v pevnosti.

[1] Narážka na adresátovo advokátske povolanie, ktoré bolo podľa slov listu zrejme nedávneho dátumu.

[2] Mikuláš Ján Pepich (1811—1888) od r. 1837 do smrti ev. farár v Ľubietovej. Bol rodom z Brezna. Jeho manželka bola Mária Ludovika Rajsová.

[3] Jozef Kmeť, slovenský buditeľ. Bol mestský právny zástupca Ľubietovej, neskôr jej notár a mešťanosta, na sklonku života jej usilovný mestský archivár.

[4] Ján Csányi (1803—1875), buditeľ, od r. 1837 do penzie ev. učiteľ v Ľubietovej.

[5] Ľubietová bola r. 1380 povýšená na slobodné kráľovské banské mesto s výsadami podľa Banskej Štiavnice. Vtedy boli v nej už nemeckí kolonisti, ktorí sa časom poslovenčili. (Ešte koncom 17. storočia mali v Ľubietovej evanjelickí Nemci svojho osobitného farára popri evanjelickom slovenskom kňazovi.)

[6] Divadlo je bližšie neznáme. Neuvádza ho ani Karol Rapoš v špeciálnom príspevku: Divadelné predstavenia v Brezne (Naše divadlo V, 1932, 19—24).

[7] Asi Jána Čipku st., otca Jána Čipkaya.

[8] Samuel Tomášik bol vtedy zrejme dekanom, cirkevným dozorcom nad školami.

[9] Antoni Malczewski (1792—1826), poľský básnik, známy najmä svojou krásnou veršovanou poviedkou Marja (1825).

[10] Dimitrija Demeter (1811—1872), chorvátsky buditeľ a spisovateľ. Prvý zväzok jeho dramatických básní vyšiel r. 1838 a druhý, na ktorý sa Chalupka prezvedal, až r. 1844.

[11] Clementisa nebolo možné zistiť medzi autormi starých rukopisných diel. Turský bude asi Daniel Tureus, ktorého dielo Diarium rerum ecclesiasticarum (Denník cirkevných udalostí) uvádza Ján Ďurovič pri Schmalovi (Evanjelická literatúra do tolerancie, 1940, 265). Tomáš Dorothicius bol ev. farár v Ružomberku do r. 1612 a od r. 1629 účinkoval v Žažkove. Jeho rukopisný Diarium (Denník) použil Fabó pri vydaní série Monumenta Evangelicorum aug. conf. in Hungaria Historica (Dejepisné pamiatky evanjelikov augšp. vyznania v Uhorsku, 1861—1865). Prvým a druhým zväzkom tejto série (spolu štyri zväzky) sú historické práce Ondreja Schmala (1706—1766), Turčana, ev. farára-seniora v Ratkovej (Gemerská).

[12] Gemeinnützige Blätter (Všeobecne prospešné listy) boli prílohou Vereinigte Ofner und Pester Zeitungu (Spojených budínskych a peštianskych novín) a vyšlo z nich dvadsať ročníkov (1811—1830). Redigoval ich Christian Rösler (1773—1837), novinár a redaktor, a po jeho smrti Josef Janisch Janscha (umrel 75 ročný r. 1877), podobne novinár a redaktor.

[13] Jozef M. Hurban bol v škol. roku 1838/39 členom 5 členného dopisovateľského výboru pri bratislavskom Ústave a v najbližšom školskom roku (z neho pochádza tento Chalupkov list) skutočne bol odpisovateľom a redaktorom vzájomnostných listov. (Béder, cit. príspevok, 43 a 53.)

List č. 7

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 12,2×19,9 cm. — Text odtlačil v pôvodnom pravopise s jedinou poznámkou Jozef Škultéty v Slovenských pohľadoch XXXIV, 1914, 381—383.

[1] Pisateľ v dátume zabudol poslednú číslicu, takže tam rok čítať len ako „183". Škultéty list dal vytlačiť s dátumom 1839, a to správne, lebo Chalupka tu opätovne žiada Marju Malczewského, ktorú uvádza i v liste č. 6, opätovne spomína štúdium ukrajinských dúm, Bodjanského cestu, ktorý pritom obišiel Gemer, veci vzájomnícke (pri-

chádza to všetko v predošlých listoch). Programovaný sjazd znova spomína v nasledujúcom liste na Vrchovského (tu pod č. 9) a keďže je tento list z 15/4. 1840, je celkom logické, že list z 1/12. 183. nemôže byť inšie ako list z roku 1839.

[2] Ladislava, už oboznámeného v liste č. 5, pozn. č. 31.

[3] Vydával ich Ľudovít Kossuth pod menom Országgyűlési Tudósítások (Snemové zvesti) od r. 1832 a po skončení snemového obdobia (1836) pokračoval v nich r. 1836—1837 pod zmeneným názvom Törvényhatósági Tudósítások (Municipálne zvesti). Kossuthovo zatknutie a zatým odsúdenie urobilo im koniec.

[4] Michail Aleksandrovič Maksimovič (1804—1873), profesor ruskej literatúry na kijevskej univerzite, ruský literárny historik a historik (pôvodne botanik). Po prvej zbierke ľudových piesní (1827) vydal r. 1834 rozšírenú zbierku, lenže iba jej prvú časť, pod názvom Ukrainskija narodnyja pesni (Ukrajinské ľudové piesne), kde niektoré piesne boli i notované.

[5] Báthory kozákov šetril, dal im veľké dary, aby oni s jeho Ľachmi atď. (=Poliakmi).

[6] Igor Svatoslavič. Hrdinský zpěv o tažení proti Polovcům (Praha 1821). Hanka vydal báseň v pôvodnom jazyku, lenže latinkou a svojím zvláštnym pravopisom, pripojac k textu český i nemecký preklad.

[7] Janka Šafárika.

[8] V Zhořelci roku 1828. Údajný nález bol, pravda, falzifikát.

[9] Polhárkové (lat.). Celý tlačový hárok sa totiž prekladá len raz, takže má dva listy (štyri strany).

[10] List, ktorý obsahoval oznámenie žaloby pohnanému (obžalovanému) a termín, na ktorý mal dôjsť na súd. Bolo to veľmi formálne prípravné súdne konanie.

[11] Šafárikovi (ako i v pozn. č. 7).

[12] Pavla Jozefa Šafárika.

[13] Roku 1836 vyšiel jeho prvý diel v nemeckej reči: Geschichte von Böhmen (Dejiny Čiech). České spracovanie Palackého dejín vyšlo v piatich dieloch (1848—1876) pod názvom Dějiny národu českého v Čechách i na Moravě. František Palacký (1798—1871) bol český historik a buržoázny politik, zástanca austroslavizmu.

[14] Treba rozumieť jinoslovanské.

[15] Por. pozn. č. 16 pri liste č. 5.

[16] Michal Czajkowski (1808—1886), poľský spisovateľ, v tých časoch vychytený pre beletriu s kozáckymi motívmi, spracúvanými ostatne hodne tendenčne (proti historickej pravde zmieroval Ukrajincov s poľskými šľachtickými utlačovateľmi).

[17] Ost und West (Východ a Západ) vychádzal v rokoch 1837—1848 a mal sprostredkovať výsledky slovanskej literatúry a slovanského umenia pre Nemcov a nemecky čítajúcu cudzinu.

[18] Zschokke už bol oboznámený (list č. 2, poznámka č. 7). Branntweinpest = pálenkový mor (nem.).

[19] Novozákonný citát (slová Ježiša Krista v ev. Mat. kap. 10, verš 16). V kralickom preklade, odkiaľ pisateľ cituje, miesto „prostí" je „sprostní" (zmysel je ten istý).

[20] Engel: por. list č. 2, pozn. č. 3. — Schwartner: por. list č. 2, pozn. č. 11.

[21] Išlo o piesne Slovincov z Kranjska a Korutanska. Pravdepodobne išlo o zbierku ľudových piesní, ktorú vydal chorvátsky básnik a buditeľ Stanko Vraz r. 1839 v Záhrebe pod názvom Narodne piesni ilirske, koje se pievaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske (Ľudové piesne ilýrske, ktoré sa spievajú v Štajersku, Kranjsku, Korutansku a v západnom kraji Uhorska).

List č. 8

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 19,2×24,6 cm. —

Text odtlačil v pôvodnom pravopise a bez poznámok Jozef Škultéty v Slovenských pohľadoch XXXI, 1911, 634—636.

Adresáta listu som určil podľa prvého odseku textu. Bude vecou ďalšieho bádania, aby sa ustálilo, či list patril medzi tzv. vzájomnícke listy a či sa údaje z neho nedostali do niektorého iného listu, písaného z Bratislavy na vidiek.

[1] Zák. čl. VI: 1840. Netýkal sa len vyučovacej reči, ale maďarčinu zavádzal aj inak v širokom rozsahu do verejného života v Uhorsku.

[2] Hospodársky správca. (Z nem. der Kastner.)

[3] Najznámejšie sú z nich Allgemeine Zeitung (Všeobecné noviny), vychádzajúce v Augsburgu.

[4] Karol Štúr, Ľudovítov starší brat. (Podrobnejšie por. Béder, už spomenutý príspevok.)

[5] Zrejmá narážka na súbor prekladov Jána Hollého Rozličné básne hrdinské, elegiacké a lyrické..., ktorý vyšiel knižne ešte r. 1824.

[6] Cirkevným dozorcom nad školami (tiež cirkevnými) svojho obvodu, dekanátu.

[7] Chalupka si neuvedomoval, že je a musí byť rozdiel medzi starou češtinou veleslavínskou a češtinou kralickej Biblie a súčasnou, ktorá potrebovala vyjadriť už mnoho nových pojmov, pričom, pravda, niektorí autori sa príliš otrocky pridržiavali nemeckých vzorov.

[8] Malé dielo, vyšlo potom v Banskej Bystrici, ale až roku 1843.

List č. 9

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 22×28,5 cm.

[1] Vinzenz Priessnitz (1799—1851), zakladateľ vodoliečebných ústavov v Gräfenbergu (dnešný Jeseník), vo vtedajšom Rakúskom Sliezsku. Prvý taký ústav Priessnitz založil (išlo o liečenie studenou vodou) už r. 1822. Od r. 1831 mal Priessnitz úradné povolenie na liečenie svojou metódou a Gräfenberg sa stal svetochýrnym liečebným miestom.

[2] Biblický poklad, obsahujúci všetok protijed jedného i druhého života a pravdivou históriou stručný návod na jedno i druhé. Usilovnou prácou Viliama Allotia, Angličana, študujúceho posvätnú teológiu, zozbieraný a spracovaný atď., atď. V Leydene, v tlačiarni p. Fil. Tingha atď. 1585.

[3] Skutočné vlastníctvo Ondreja Hendlera (lat.).

[4] Skratka pre nem. „Kreuzer" (grajciar).

[5] Išlo o petíciu, ktorá sa mala podať ku koncu snemového obdobia 1839—1840. Jej vznik, obsah a hodnotenie je v diele prof. dr. Daniela Rapanta: Slovenský prestolný prosbopis z r. 1842 (I, 1943, 21—27).

[6] Piaristi boli v Brezne od r. 1673 až do r. 1856. Vtedy, keďže zrušením dežmy r. 1848 stratili prameň svojej výživy, po zrušení gymnázia a odovzdaní kláštora štátu odovzdali i faru banskobystrickému biskupstvu a natrvalo opustili Brezno.

[7] Djulabije (niečo ako Ružičky, podľa djul — gül po turecky — ruža) lyrické básne Stanka Vraza vyšli vo dvoch dieloch r. 1840.

[8] Kolínska voda (franc.).

[9] Col je stará dĺžková miera = 2,63 cm, takže tri cole boli okrúhle 8 cm.

[10] Vyšiel r. 1839 (kníhkupecký rok: 1840).

[11] Vyšla r. 1840.

[12] Bližšie údaje o dielach sa nedali zistiť.

[13] Janka Šafárika a Samuela Vanku.

[14] V striebre (teda poltretej zlatky v papierovej hodnote).

„Pozůstatky glagolitické", o ktorých tu píše Chalupka, zachovali sa v pozostalosti Pavla J. Šafárika (14 H 36). Sú to dva pergamenové listy v obálke, na ktorej Šafárik

charakterizoval obsah (zlomky z Biblie, resp. i apokryfov) a tam uviedol i darcu v poznámke:

„Darem posláno od Dwogjctih. P. Sama Chalupki Slow. Bož. kazatele w Gelšawske-Teplici Dru Janowi Šafárikowi do Pešti, dne 16-ho Prosince 1839."

V liste Michailovi Petrovičovi Pogodinovi (Praha, 25/1. 1840) Šafárik píše o náleze:

„Ein glagolitisches Fragment wurde Dec. 1839 in meiner Heimat in der Slowakei auf den Deckeln eines Buches entdeckt: es ist aber nicht sehr alt, ungefähr aus dem XIV. Jahr. Die Leute dort freuen sich dennoch ungemein darüber."

(V. A. Francev: Korespondence Pavla Josefa Šafárika. I. Vzájemné dopisy P. J. Šafaříka s ruskými učenci. (1825—1861.) Část II, Praha 1928, 608.)

Preklad nemeckého citátu:

Jeden glagolský zlomok našli v decembri r. 1839 v mojej vlasti na Slovensku na väzbe jednej knihy: nie je však veľmi starý, pochádza približne zo 14. storočia. Tamojší ľudia sú mu však jednako neobyčajne radi.

(K citátu z Pogodinovho listu priložil Francev v pôvodine obšírnejšiu poznámku a práve tam uvádza signatúru fragmentu, jeho charakteristiku i poznámku o Chalupkovi.)

List č. 10

Archív Slovenského národného múzea v Martine. Korešpondencia Augusta Hor. Škultétyho. Form. 22,5×28,8 cm. — Na 3. str. listu je adresa:

Dvojejctihodnjemu Pánu
Augustovi Scultetimu
Superintendenciálnemu Kaplánovi
v
Tisovci

List nešiel po pošte. — Na 1. str. v texte sú dve diery, takže príslušné slová „r[ače]j" a „kon[ca]-kraja" rekonštruujem podľa kontextu. Podobne i slovo „ná[m]" na 2. str. textu. — Druhý odsek listu odtlačil (zavše nepresne) Ján Ďurovič (Tvorba Jána a Sama Chalupku ... 1947, 104.)

[1] Bolo to druhé valné zhromaždenie Tatrína (6. augusta 1845 v Mikuláši), zapísaných účastníkov bolo 65 a Samo Chalupka tam tiež bol.

[2] Išlo o vyplatenie podpory študentom Jánovi Franciscimu v Levoči a Ľudovítovi Gáberovi v Kežmarku. (Chalupka si meno zmýlil, takže miesto „Gáberovi" napísal „Káčerovi".) Na spomenutom valnom zhromaždení Chalupka predniesol ako sťažnosť katolíckych farárov, že Tatrín príspevky síce aj od nich žiada, ale že podporuje len evanjelických mladíkov. Zistilo sa však, že medzi podporovanými je i jeden katolík. Že ich nebolo aj viac, zavinili sami katolíci, keďže nikoho neodporúčali.

[3] Nauka reči slovenskej (vyšla tlačou až r. 1846).

[4] Totiž z Tisovca. Hradová je markantný vrch nad Tisovcom.

[5] Augusta. V dátume 11. Červenca = 11. júla.

[6] Roku 1837 mal Chalupka v Hornej Lehote 642 farníkov, takže počet viac než 350 bol veľmi vysoký. (Pravda, nešlo o úplnú abstinenciu, iba o spolok miernosti, z ktorého sa mala vylúčiť pálenka ako najškodlivejšia. Ako inde, tak i v Chalupkovom bydlisku spolok miernosti nemal dlhé trvanie.)

[7] Spišskej pálenky.

[8] Totiž Pavlovi Jozeffymu a jeho manželke. „Dôstojný pán" bol zdvorilostný titul vtedajších evanjelických superintendentov (biskupov) v Uhorsku.

List č. 11

Literárny archív Matice slovenskej. Korešpondencia Sama Bohdana Hroboňa. Form.

14,5×22,5 cm. — Text odtlačila bez poznámok Flóra Kleinschnitzová v Sborníku Matice slovenskej V, 1927, 151—152.

[1] 16. Kl. = Klasňa (augusta).

[2] Čo má život (nem.).

[3] Nem. tvarom lat. slova Chalupka vysvetľuje novotvar „homota" (hmota).

[4] Adresát s tými, ktorí boli na druhom valnom zhromaždení Tatrína (por. i vysvetlivky k predošlému listu) proti Chalupkovým pravopisným návrhom, ako vidieť z ďalšieho textu tohto listu.

[5] Pisateľ príliš zjednodušuje, lebo štúrovčina nebola len „liptovčina".

[6] Totiž nárečiam. Chalupka na Kollárov spôsob pokladal slovanské jazyky za „nárečia", a to, čo my pokladáme za nárečia, musel potom nazývať „*pod*nárečím".

[7] V druhej (slovenskej) Nitre (1844) a v Slovenských národných novinách, ktoré vychádzali od 1. augusta 1845.

[8] Podrobnosti o tom por. dielo prof. dr. Daniela Rapanta: Tatrín (Osudy a zápasy), Martin (1950).

[9] Slová učiteľa (lat.), zrejme Štúra.

List č. 12

Archív Slovenského národného múzea v Martine. Korešpondencia Samuela Tomášika. Form. 22,7×28,9 cm.

Na rube 1 stranového listu je adresa:

Dvojej cti hodnjemu Pánu
Pánu *Samuelovi Tomášik*
zaslúžiljemu SBKazatelovi evan-
jelickjemu

v

Chižnom

List nešiel po pošte.

[1] Železných hámrov (samokovy), v ktorých vodou hnané veľké kovadlá spracúvali surový kov (liatinu).

[2] Uhorskej dvornej kancelárii vo Viedni. Cez ňu išlo všetko, čo vychádzalo od kráľa v uhorských veciach, alebo čo sa vybavovalo s jeho osobitným povolením. Ani uhorská miestodržiteľská rada v Budíne, najvyšší byrokratický úrad v Uhorsku, nestýkala sa s kráľom priamo, ale iba cez uhorskú dvornú kanceláriu.

[2]/a Samuel Reuss, už oboznámený (list č. 5, pozn. č. 38).

[3] Echo Kolárovo: Ján Kollár totiž už vtedy — koncom r. 1845 — súkromne zbieral vyjadrenia proti spisovnej slovenčine. Oficiálne predložil vec v Českom múzeu až na jar r. 1846. Samuel Ferienčík sa mu dal skapacitovať, lebo v povestných Hlasoch... (1846) má tiež príspevok proti spisovnej slovenčine. Chalupkovo očakávanie pri Kollárovi („kebi sa k nám nakloňil") sa za podobného stavu vecí, pravda, nemohlo uskutočniť.

[4] Ondrej Laco v Jelšave (list č. 5, pozn. č. 39). — Ján Pavel Kocman, farár v Šiveticiach (list č. 5, pozn. č. 40).

[5] Annu rod. Antony, s ktorou mal Tomášik sobáš 7. marca 1841. S touto druhou manželkou mal šťastný život. (S prvou, Honorou rod. Latinákovou, ktorá ho strašne sužovala, musel sa nechať rozsobášiť. Upomienkou na to zostala Tomášikova pieseň: Kochal jsem anjela, čerta jsem vzal.)

List č. 13

Archív Slovenského národného múzea v Martine. Korešpondencia Augusta Hor. Škultétyho. Form. 16,9×22,3 cm. — Na rube 1. str. listu je adresa:

Jeho Dvojejctihodnosti
Pánu *Augustovi Scultetimu*
Superintend. Kaplánovi
v
Tisovci

List nešiel po pošte. — List odtlačil (nie dosť presne) Ján Ďurovič: Tvorba Jána a Sama Chalupku... (1947, 101).

[1] Z franc. homme galant = zdvorilý muž.

[2] Jozeffymu, u ktorého bol adresát kaplánom.

List č. 14

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 20,2×25 cm. — List na 1. str., 2.—3. str. prázdna, na 4. str. adresa:

Jeho Dvojejctihodnosti
Pánu *Augustovi Sculteti*
superintendenciálnemu Kaplánovi
v
Tisovci

List nešiel po pošte.

[1] Prednášal ich ako profesor slovanských literatúr v Paríži v rokoch 1840—1842. Adresát mal dostať pravdepodobne nemecký preklad prednášok: Vorlesungen über slawische Literatur und Zustände (Prednášky o slovanskej literatúre a pomeroch, Lipsko 1843—1844, 4 zväzky).

[2] Pána brata Laučeka. (Emericha, nám už známeho.) Chalupka-farár tak píše o Laučekovi-farárovi (zdvorilostná zmienka).

[3] Bezmenného notára kráľa Belu (list č. 3, pozn. č. 2).

[4] K dejinám Uhorska (lat.).

[5] Protipálenčený spisok Augusta Hor. Škultétyho (1846—1847).

[6] 50. v. = výtiskov.

[7] Voľné prepracovanie Zschokkeho diela, o ktorom už bola reč v predošlých listoch.

[8] Deficit, teda škoduje na diele.

[9] Bližšie neznáme. Možno dá na to odpoveď niektorá súveká korešpondencia.

[10] Ján Bystersky (1817—1867), vtedy ev. kaplán v Mikuláši. Neskôr bol ev. farárom v nemeckom sbore báčanskom v Malom Kéri (od r. 1849 až do smrti).

[11] So všetkými chybami (lat.).

List č. 15

Archív Slovenského národného múzea v Martine. Korešpondencia Pavla Dobšinského. Form. 22,8×34,1 cm. — V dátume „3/28" znamená „marca 28." (poradie číslic si treba predstaviť obrátené: 28/3).

[1] Junák vyšiel potom v Dobšinského Sokole I, 1860, č. 5.

[2] Bolo—bude vyšlo až v druhom ročníku Sokola (1861, č. 1).

[3] Väzeň s podtitulom „Ballada" vyšiel v Lipe I, 1860, 213—231. Predtým ho už publikoval Časopis musea království Českého (XXXII, 1858, 393—396) pod názvom Starý väzeň.

[4] Ô a ye v hláske sú é.

[5] Podľa akého pravidla (lat.).

[6] Chalupka naráža na poéziu družiny Mája, ktorá mu bola nepochopiteľná, preto ten prísny úsudok o nej.

List č. 16

Archív Slovenského národného múzea v Martine. Korešpondencia Jozefa M. Hurbana. Form. 17×20,9 cm.

Dátum na liste je zreteľne „3/4. 1859", ale z jeho obsahu nepochybne vyplýva, že ide o rok 1860 a že Chalupka akousi nevysvetliteľnou zotrvačnosťou ešte v apríli (v januári by sme sa na tom nečudovali) 1860 sa pomýlil a napísal uplynulý rok 1859. Z pisateľovej otázky „Či Hodža či Kuzmány" vyplýva, že išlo o voľbu superintendenta v novozriadenej prešporskej superintendencii. Voľba však bola až r. 1860, keďže sa diala na podklade cisárskeho patentu z 1. septembra 1859, ktorý bolo treba v uhorských protestantských cirkevných sboroch (nielen evanjelických, ale i kalvínskych, čo však stroskotalo na úplnom odpore kalvínov-Maďarov hneď na začiatku) najprv len uviesť do cirkevného zriadenia. V závere listu, kde pisateľ hovorí, že kde by bol odpor, tam sa nakladá ministerské nariadenie (rozumej z 2. septembra 1859, aké skutočne vyšlo pre vykonanie ustanovení patentu z predchádzajúceho dňa) mocou uskutočniť, zase len vidieť, že nešlo o rok 1859, ale už o rok 1860.

[1] O ktorého Ľudovíta ide (Turzo alebo niekto iný), nemožno určite povedať.

[2] Hodža bol tiež kandidátom na úrad superintendenta, ale na voľbe získal absolútne víťazstvo Kuzmány. Voľba bola vyhlásená na konvente superintendencie v Brezne 27—28. júla 1860. Zo 78 cirkevných sborov až 66 hlasovalo na dr. Karola Kuzmányho ako superintendenta prešporskej superintendencie. Michal M. Hodža bol potom vikárom (zástupcom superintendenta).

[3] Cis. kr. vrchná cirkevná rada vo Viedni mala najvyššiu výkonnú moc pre protestantov v rakúskej polovici habsburskej ríše a jej členov ustanovoval výlučne len štát. Kuzmányho do tejto rady nepozvali, takže Chalupkov predpoklad sa neuskutočnil.

[4] Zemani. Radi chodievali i vtedy (hoci poddanstvo bolo zrušené ešte r. 1848) vo svojom parádnom kroji, ku ktorému bezpodmienečne patrila i šabľa.

[5] Anton Radvánszky (1807—1882), maďarský politik, statkár v Radvani. V čase, keď sa takto osvedčil, mal už za sebou 30 ročnú cirkevnú činnosť. Rozumie sa, Radvánszky sa len na nejaký čas utiahol, ale potom zase (až do smrti) ďalej vykonával cirkevné funkcie, a to nemalé (bol banským dištriktuálnym a od r. 1879 do smrti generálnym dozorcom, teda najvyšším funkcionárom uhorskej cirkvi).

[6] Bola to len planá hrozba, ani ju nezačali uskutočňovať.

[7] Začiatok lat. príslovia: Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim (Dostáva sa k Skylle, kto sa chce vyhnúť Charybde = z dažďa pod odkvap).

[8] Riznerova Bibliografia II, 201 pozná len jeden článok Sama Chalupku vo viedenských Slovenských novinách, presnejšie v ich prílohe Světozor. Je z r. 1859 a týka sa práve vysvetlenia cisárskeho patentu a jeho vykonávacieho ministerského nariadenia. Nie je však vylúčené, že Chalupka poslal v tej otázke i ďalší článok (Riznerovi mohol prípadne zostať neznámy, takže ho neuviedol pod Chalupkovým heslom).

[9] Daniel Lichard bol vtedy redaktorom Slovenských novín. (Por. tu i predchádzajúcu poznámku.)

[10] Ministerské nariadenie z 2. septembra 1859. Vyšlo okrem nemeckého znenia i v českom preklade, takže Chalupka podľa neho použil výraz „nařízenia".

List č. 17

Literárny archív Matice slovenskej. Korešpondencia Gustáva K. Zechentera, č. 993 — II Ľ — 1—3. Form. 17,4×21,2 cm. — Text na 2 str. Na 3. str. adresa:

Urodzenosti
Pána Gustava Zechentner-a v
Dr. Lekarstva Brezňe

List nešiel po pošte.

[1] Nemôžeme! (lat.). Výrok prvý raz použil pápež Kliment VII., keď odoprel rozsobášiť anglického kráľa Henricha VIII. s jeho prvou manželkou Katarínou. Od tých čias je tento výrok stálou pápežskou formulou na odopretie akýchkoľvek požiadaviek niektorej svetskej moci.

[2] Ako administrátor v Chyžnom a potom ako farár v Jelšavskej Teplici (1834—1840). Odtiaľ išiel za otcovho nástupcu na Hornú Lehotu, kde zotrval až do smrti.

[3] Nie mesta, ale do stolice Zvolenskej.

[4] Roku 1849, keď rakúska vláda dala zozbierať tzv. košútky a bez každej náhrady popáliť.

[5] Novozákonný výrok (podobenstvo Ježiša Krista o nevernom správcovi, ev. Luk., kap. 16, verš 3).

[6] Stará miera = merica. (Prešporská obsahovala 62,49 litrov a peštianska až 93,74 litrov.)

[7] Ján Blažko, poddozorca cirkevného sboru v Hornej Lehote. Pôvodne kováč, potom obvodný notár pre Hornú i Dolnú Lehotu (kde i býval).

[8] Osada na Čiernom Hronci. Tamojšie pomery, ako ich sám poznal v 60. rokoch 19. storočia, plasticky opísal Pavel Kuzmány v črte U Medveďov (Rozpomienky a kresby, 1900, 42—52).

[9] Boh miluje Trojicu (rus.). Moskali = Rusi, tu v žartovnom zmysle, s narážkou na maď. „muszka" (Moskáľ), ktoré maďarskí šovinisti veľmi radi používali, keď pod chvíľou alarmovali uhorskú verejnosť poukazom na domnelé „moskáľske" nebezpečenstvo.

List č. 18

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 10,6×17,3 cm. — Literárne časti listu (1.—2. str., s vynechaním niektorých miest malého významu a bez oslovenia) uverejnil Jozef Škultéty v rámci príspevku: Ešte niečo o Samovi Chalupkovi (Slovenské pohľady XVIII, 1898, 249—250).

List je bez dátumu. Na jeho 4. strane, v dolnej polovici, je poznámka modrou ceruzou, pochádzajúca nesporne od adresáta Pavla Kuzmányho:

Samo Chalupka o vydanie spevov

Mne

začiatok 1867 r.

Nad tým hore je tou istou modrou ceruzou ešte jeden zápis, v ktorom zase prichádza rok 1867. Jednako tento údaj neprijímam, ale zhodne so Škultétym list kladiem na začiatok roku 1864. Dôvod mám ten istý, ktorý Škultéty (v uved. príspevku, 250): zmienka o básni Mor ho!, ktorú Chalupka poslal do Sokola, a tam „možno že ňezadluho vyjde". Keďže báseň v Paulinyho Sokole skutočne vyšla r. 1864, v č. 4., vydanom 29. februára, adresátov zápis s rokom 1867 je zrejme chybný. Kuzmány poslal tento list Škultétymu len „teraz" (tamže, 249) čiže tesne pred napísaním Škultétyho príspevku z r. 1898, a tak najprijateľnejšie by bolo to vysvetlenie, že Kuzmány zápis modrou ceruzou urobil až r. 1898. Pritom sa — najmä i preto, že Chalupkove Spevy sa skutočne sádzali až r. 1867 (vyšli potom r. 1868) — po odstupe celých desaťročí Kuzmány pomýlil a tak Chalupkov údaj o zamýšľanom vydaní jeho básní mechanicky posunul z r. 1864, z ktorého list skutočne pochádza, až do r. 1867, z ktorého pochádzajú ostatné Chalupkove listy, týkajúce sa vydania Spevov. (List z 10/2. 1868 sa týka hotovej knižky, ktorú mal Chalupka aspoň v signálnom výtlačku.)

Horný zápis na str. 4 listu sa skladá z r. 1867, pod ktorým je šifra na spôsob

veľkého „K" (Kuzmány) a vedľa nej znak vo forme číslice „2". Taký istý znak je i pod kolmou čiarou, pokračovaním šifry. Pri znaku je ďalšia jasná číslica „167", čo by mohlo znamenať archívne číslo, prípadne číslo Kuzmányho odpovede z kalendárneho roku. Celá táto signatúra mohla byť tiež dodatočná, nie súčasná, a práve preto sa Kuzmány už v nej pomýlil. Odcitovaný zápis, v ktorom možno čítať „začiatok 1867 r.", mohol Kuzmány urobiť ešte neskôr, a to na základe staršieho, tiež už nepresného zápisu z hornej polovice tej istej strany.

[1] Por. vyššie.

[2] Vladimir Ivanovič Lamanskij (1833—1914), ruský učenec, dlhoročný profesor slovanských jazykov na univerzite v Petrohrade, inak politickým zmýšľaním slavianofil. Na Slovensku bol prvý raz r. 1863 a vtedy sa v Martine zoznámil s Chalupkom.

[3] Pavel Nikolajevič Rybnikov (1832—1885), zberateľ ruských ľudových piesní, vicegubernátor v Kališi. V oloneckej gubernii objavil rad pevcov „bylín" a piesne od nich zapísané vydal potom v štyroch zväzkoch. Prvé dva zväzky vyšli r. 1861, resp. 1862, takže pravdepodobne jednu alebo druhú časť mal Chalupka od Lamanského, prípadne i obidve.

[4] Lumír prichádza v Rukopise královdvorskom. Bojan je staroruský básnik, o ktorom je reč v Slove o polku Igoreve. — Chalupkovo uvažovanie o cudzote v literatúre slovanskej („slovaenský" v súvise s ruskými „bylinami" zrejme treba rozumieť ako slovanský a nie slovenský) nebolo len nejaké chvíľkové, ale vyplývalo z jeho vtedajšieho podujatia, o ktorom písal August Hor. Škultéty Michalovi Godrovi (Revúca, 29/10. 1863): „Samko Chalupka od dlhšieho času chystá III. diel Národních Spievanok" (originál v Liter. archíve Matice slovenskej). Chalupkovi boli ruské „byliny" liekom proti ťažkostiam, ako sám píše, ale zároveň mu boli i porovnávacím materiálom pre chystané pokračovanie v Kollárovom súbore spievaniek, o ktorom sme odcitovali údaj Augusta Hor. Škultétyho.

[5] Podľa zmienky o Handzovi a Handzíkovi ide o porekadlo z Banskej Štiavnice.

List č. 19

Literárny archív Matice slovenskej. Korešpondencia Gustáva K. Zechentera (signatúra tá istá ako pri liste č. 17). Form. 17,1×21,2 cm. — Na rube 1 stranového listu je adresa:

Urodzenosti
Pána Gustáva Zechentner
Kom. Lekara
v
Brezně

List nešiel po pošte. — Kom. znamená: komorského lekára (u kráľovskej komory, čiže na štátnych majetkoch). Ako v liste č. 17 tak i tu Chalupka zle píše adresátovo priezvisko: Zechentner, miesto správneho Zechenter.

[1] Začiatočné slová známeho citátu z ľudovej piesne.

List č. 20

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,3×21,2 cm.

Franka V. Sasinka pokladám za adresáta podľa obsahu listu — písaný je historikovi — ďalej podľa oslovenia „Dôstojný pane!" — patrilo katolíckemu kňazovi — a napokon i podľa toho, že Chalupka v liste č. 35 spomína, ako uvádza do poriadku svoje „starožitnícke zápisy", z ktorých prvé číslo je „už v rukách Sasinkových". List č. 20 sa celý týka „starožitníckych zápisov", ktoré Chalupka usilovne študoval.

[1] Údaje o Nitre (a pomeroch v nej i okolo nej v študovanom období) (lat.).

[2] Nezachoval sa pri liste.

[3] Provinciu Váhu, Ruhiu, Vážsku Ruziu.

List č. 21

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,2×21,4 cm. — Dva odseky listu o tom, ako sa mala tlačiť báseň Mor ho!, uverejnil Jozef Škultéty v príspevku Z príležitosti nového vydania Chalupkových Spevov (Slovenské pohľady XVIII, 1898, 183).

Podľa oslovenia (por. i ďalšie listy, adresované Karolovi Kuzmánymu ml.), ktoré je viac zdvorilostné (Pavla Kuzmányho, len o tri roky mladšieho od Karola, oslovuje Chalupka familiárnejšie a srdečnejšie), podľa zmienky o narodení syna Karola a napokon podľa toho, že v závere listu pisateľ zasiela „Palkovi úprimnô pozdravenia" — bezpečne vidieť, že je adresátom Karol Kuzmány ml.

[1] Ľudovít Turzo (pisateľ ho mylne napísal *Thurzo*), spoluvydavateľ Chalupkových Spevov a adresát ďalších jeho listov.

[2] Karola tretieho (lat.). Dr. Karol Kuzmány bol prvý, jeho syn — adresát druhý a tak syn adresátov je už v rodine tretí Karol. Bujnákova monografia o dr. Karolovi Kuzmánym nemá bližšie údaje o tomto členovi rodiny, ba nie je v nej zistené ani kedy a kde umrel Karol Kuzmány ml.

[3] Turzo, už spomenutý vyššie v liste.

[4] Táto príloha listu sa nezachovala. Je to inak pochopiteľné, keďže bola určená pre potrebu knítlačiarne.

[5] Atď. (lat.).

Škultéty v uvedenom príspevku (183) píše o Chalupkovi: „O mesiac ešte vrátil sa k tejto veci...". Je to omyl, lebo list, odcitovaný na str. 182 (tu pod č. 23) a pochádzajúci z 1/9. 1867, je hodne neskorší ako tento, pochádzajúci ešte z 18/4. 1867.

List č. 22

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,2×21,5 cm. — Malé citáty z textu uverejnil Jozef Škultéty v už uvedenom príspevku (por. list č. 21, úvodnú poznámku) na str. 181. — Dolu pod textom je obyčajnou ceruzou nemecká úprava pre tlačiareň a Chalupkov podpis je podčiarknutý modrou ceruzou, lebo podpis z tohto listu dostal sa ako autograf pod Chalupkovu podobizeň vo vydaní Spevov z r. 1868. (Tak to uvádza už Škultéty v spomenutom príspevku na str. 181, ale bez predloženia mojich práve zdôraznených dôvodov.)

Podľa upotrebenia modrej ceruzy, ďalej žartovného oslovenia (neprichádza ani raz v listoch na Karola, Pavlovho staršieho brata), čiastočne zopakovaného v postskripte listu č. 24, a tu výslovne upraveného na Pavla, taktiež podľa zmienky v liste č. 23 „Paľko vydal sae na cesty" a napokon i podľa listu Ľudovíta Turzu (Banská Bystrica, 8/7. 1867), upraveného vo veci Chalupkových Spevov na Pavla Kuzmányho — možno spoľahlive určiť za adresáta listu Pavla Kuzmányho. (Spomenutý Turzov list je uložený v Literárnom archíve Matice slovenskej, v súbore jeho listov rôznym adresátom.)

[1] Správne by bolo: Dobro doš'o, gospodine! = Vitajte, pane! (chorv.).

[2] b. m. = bežného mesiaca. — Ľudovít Turzo písal adresátovi (por. vyššie): „Paľko môj! — Ešte som nedostal list od Sama a Jana, a preto Ťa prosím o pozhovenie. Básne *sa istotne dajú tlačiť.*" (*Samo bol zrejme sám Chalupka a Jano Ján Čipkay, štvrtý* spoluvydavateľ Chalupkových Spevov.)

[3] Ukážkovej sadzby (nem.).

[4] O aký návrh išlo, nedá sa zistiť. Možno sa len domýšľať, akže breznianska pošta nebola dosť spoľahlivá, že možno mali korektúrne zásielky chodiť na Turzovo meno do

Banskej Bystrice a ten by ich bol po niekom posielal Chalupkovi na Hornú Lehotu.

List č. 23

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 14,1×22,5 cm. — Podstatné časti listu uverejnil Jozef Škultéty v už spomenutom príspevku v Slovenských pohľadoch XVIII, 1898, 181—183.

K ustáleniu adresáta por. úvodnú poznámku k predošlému listu. Okrem prvej vety tohto listu i samé oslovenie ukazuje, že adresátom bol Karol Kuzmány ml.

[1] Samému adresátovi.

[2] Autora napokon skapacitovali, takže na str. 215—218 Spevov vyšiel obšírnejší text z jeho listu (originál sa nám nezachoval), v ktorom Chalupka odôvodňuje svoj pravopisný systém. (Text uverejňujem v prílohe, za poznámkovou časťou všetkých listov.)

[3] Karol Kuzmány ml. býval vtedy vo Viedni, ako potvrdzujú adresné časti listov č. 24 a 25.

List č. 24

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,3×21,4 cm. — Na 3. str. je časť listu — asi pri odstraňovaní voskovej pečate — vystrihnutá. Chýbajúce litery preto rekonštruujem v hranatých zátvorkách. — Na 4. str. listu je adresa:

Sr. Wohlgeboren
Herrn Karl Kuzmany
K. K. Schiffsbau-Ingenieur

Josephstadt. Wien

Floriani-Gasse

No 1.

List išiel doporučene poštou, je na ňom 15 gr. známka. Poštové pečiatky sú: Beszterczebánya 23/9 67 — Wien 24/9 Recommand. — Josefstadt in Wien 25/9 1. E.

Preklad adresy: Jeho blahorodiu pánu Karolovi Kuzmánymu, cis. kr. inžinierovi lodných stavieb, Viedeň, Jozefské mesto, Floriánska ulica č. 1.

[1] Mestského predstavenstva (lat.). Brezno bolo vtedy slobodné kráľovské mesto.

[2] Chalupka dôsledne chybne písal Zechent*n*er miesto Zechenter.

[3] Už v lete r. 1867 sa vedelo, že Zechenter má byť preložený z Brezna do Kremnice. Ministerstvo rozhodlo o jeho preložení už 20/9. 1867, ale skutočne sa do Kremnice presťahoval až 7. mája 1868.

[4] Bolo pochopiteľné — ospravedlňovať ho, pravdaže, nijako nemožno — po nástupe nového maďarského režimu v Uhorsku, ktorý bol dôsledkom rakúsko-uhorského vyrovnania z r. 1867.

[5] Kabáte, aký patril k uhorskému zemianskemu obleku.

[6] Zamestnaní u kráľovskej komory, totiž na štátnych majetkoch.

[7] Papierové peniaze, ktoré vydalo r. 1848 uhorské ministerstvo. Košútkami ich volali preto, že bol na nich podpis Ľudovíta Kossutha (ešte ako ministra financií). Po zdolaní uhorskej revolúcie r. 1849 rakúska absolutistická vláda košútky nariadila stiahnuť z obehu a dala ich zničiť bez akejkoľvek náhrady.

[8] Midhát paša (1828—1884), turecký štátnik, vodca mladotureckého hnutia, usilujúceho sa o zreformovanie krajiny. Bol veľkým vezírom a zaslúžil sa o odstránenie sultána Abd-ul-Azíza. Pričinil sa o zavedenie ústavy v Turecku (1877), ktorú však potom Staroturci odstránili. Chalupka, ako vidieť, nesprávne spája s jeho menom snahy maďarizátorov paralyzovať v slovenskom ľude prácu jeho buditeľov.

[9] Tieto dve vety sú prípisok na ľavom, tu vnútornom, margu 3. strany. Dobro došó malo byť správne Dobro došʼo = Pekne vítam (chorv.).

List č. 25

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,3×21,2 cm. — Podstatné časti listu (bez úvodu a záveru) odtlačil Jozef Škultéty v už uvedenom príspevku v Slovenských pohľadoch XVIII, 1898, 181. — Na 4. (vonkajšej) strane tohto jednostranového listu je adresa:

S. Wohlgeboren
Herrn Karl Kuzmany
K. K. Schiffsbau-Ingenieur
Kriegs-Ministerium
Marine-Seczion Wien

Na liste je 5 gr. poštová známka a poštové pečiatky: Breznóbánya 24/11, Beszterczebánya 24/11 67,9—11 Fr. Wien 27—11.

Preklad adresy: Jeho blahorodiu pánu Karolovi Kuzmánymu, cis. kráľ. inžinierovi lodných stavieb, Ministerstvo vojenstva, Námorná sekcia, Viedeň.

List č. 26

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 15,7×21,2 cm. — Z 1. listu je hlavná časť vystrihnutá, sú z neho len pruhy na vrchu a na spodku, 3,3, resp. 3 cm široké. Druhý list (zvyšok textu z 2. str. a celá 3. str.) je neporušený. — Na rube 3. str. je modrou ceruzou: „K" (Kuzmány). Šifra je predĺžená do dlhej vodorovnej čiary, pod ktorou je dátum: „4/12/67".

Začiatok listu odtlačil Jozef Škultéty v už uvedenom príspevku v Slovenských pohľadoch XVIII, 1898, 182 a vtedy horný pruh ešte nebol vystrihnutý, lebo Škultéty z neho odcitoval tieto vety:

„Chýb je mnoho. Nebolo by asnáď od veci, keby sme našich recensentov dákym žartom popredku odzbrojili."

Z tohto textu zostalo dnes na torze 1. listu len slovo „odzbrojili". Keďže pisateľ má tu veľké a riedke písmo, textu zrejme nebolo na vystrihnutej hornej časti viac, než koľko ho Škultéty r. 1898 odtlačil.

Text z druhého vystrihnutého miesta (je to celá druhá strana, s výnimkou vrchných dvoch a spodného jedného riadka) tiež možno rekonštruovať. Odtlačili ho totiž, ako to už Škultéty (cit. príspevok, 181—182) správne zisťuje, v *Spevoch Sama Chalúpky* r. 1868 na nepaginovanej str. 219 v tomto znení (preberám zo Spevov priamo):

„Udali sme tu len značnejšie omýly tlačovye. Našinec to tak ňerobí, ako iní hriešnici, ktorí z chybyčiek sae zpovedujú a chybiská taja; preto ale odpuštěnia nedosaehujú. My vykričali sme si práve tye vaetšie hriechy; tye menšie musí nám potom slávno Obecenstvo voľmo-nevoľmo prepáčiť. Ale Kritika! — Tá Ježibaba? Nah-že tá naše chybičky v ňeumytých ústach svojich velae ňeomálae, aby jej daktorá ňezapadla. — Len ňedávno písaly noviny o jednej zlostnici, že „an einem Druckfehler" sišla so sveta. — Nuž tak! —

Sádzač."

Citát odtláčam doslovne a neupravený, aby ho tým lepšie bolo možné porovnať s mojou úpravou textu listov. Nem. slová v ňom znamenajú: „pre tlačovú chybu".

[1] Ludasi Mór bol pseudonym Mórica Gansa (1829—1885), maďarského žurnalistu, r. 1867 vyznačeného zemianstvom za novinárske zásluhy. (Ludassy, ako sa písal miesto pôvodného Gans, je vlastne pozemiančený preklad pôvodného priezviska, lebo nem. Gans je maď. lúd = hus.)

Z oslovenia a záveru listu, kde pisateľ dáva pozdravovať brata Karola, nepochybne vidieť, že adresátom bol Pavel Kuzmány.

V Literárnom archíve Matice slovenskej, v listoch Ľudovíta Turzu sú zachované dva

listy, ktoré súvisia s Chalupkovými Spevmi. Sú z toho času, keď i Chalupkov list č. 26, preto ich odtláčam na tomto mieste. Prvý je list Karola Kuzmányho ml. a má toto znenie (text neupravujem):

Braček!

Zajtrá alebo napozajtrá odcházam do Anglicka. Posjelam Ti Chalúpkov rukopis a litografie. Correctúra je z cela dokončená, dňes som Holzhausnovy poslal posledný hárok; prosím ťa daj že mu odkázať, že by sa v tejto záležitosti od teraz na teba obracal. Tvoj

Karol.

Turzo poslal tento list spolu so svojím Pavlovi Kuzmánymu, bývajúcemu tiež vo Viedni. Odtláčam tu (len s nepatrnou úpravou pri písaní podstatných mien) všetky časti tohto listu, ktoré sa týkajú Chalupkovej knižky. (Pôvodne ich už odtlačil Škultéty v Slov. pohľadoch XVIII, 1898, 180—181, ale bez začiatku, z ktorého vidieť súvis medzi listom Turzovým a Kuzmányho ml., ako i bez záverečných viet, ktoré sú tiež dôležité.) Turzo písal:

Brat môj Palko!

Od Karla som dostal zo dňa 27ho Nov. bež. r. list, v ktorom mi oznamuje, že ide do Anglicka a nevie ako dlho sa tam baviť bude. Píšem teda na Tebä a prosím Ťa: zaopatrí mi na priloženej cedulke bližšie naznačené dve knižky pekne zaviazané. [Text o tom vypúšťam.]

Teraz strany naších básní. Myslím, že sú už Chalupkove piesne vytlačené. Treba sa starať o jejích dopravu. Ja by som sa tu postaral o furmana, len by som Ťa prosil o adressu, z käde by ich furmann mal vziať lebo po počte by to veľa stálo a nám ide
2 aj o to, aby / sme čím najmieň trov mali. Z tisíc výtiskov môžeme rátať že peniaze dostaneme len asi za 700. výtiskov. To už tak u nás býva pri literárnych podujatiach. Nebudeme teda môcť predávať jeden výtisk niže 1. zl. r. č. Chudobným mladíkom by sme mohli po 70 x predávať a tak teda asi podlä Erzeugungspreisu. Na chudobných žiakov rácem 200 výtiskov a tak

teda	140 zl.
500. výt. mienim predať po 1. zl.	500
	640 zl.

Rácem všetky trovy diela aj s dovozom a mojou expediciou, ktorá už potom počtou pôjde do vedna 440 zl.

Zostalo by 200 zl. r. č.

čistých. Toto je pravda len straka na kole. Vravím zo skusenosti. Ale by som rád bol keby sa tá straka chytiť dala, a v tomto páde by som dal Samovi honorár 50 zl. r. č. Ostatnô som slúbil upotrebiť na vydanie slovenskej juridickej terminologie na ktorej pracuje Miško Mudroň, a ktorá sa ináč nebude môcť vydať ako na akcie.

3 Myslím ďalej, žeby si si Ty mohol 10. gratis exemplárov zadržať na rozdanie medzi chudobných žiakov a tiež tolko aj Karlovi dať, ja bych si tiež tolko zadržal a Jankovi Čipkovi tiež tolko dal ako aj pôvodcovi Samkovi tiež tolko, alebo keď by chcel aj viac. To už tak za naše všetkých unúvanie. Myslím že Koberovo knihkupectvo má filialku vo Viedni. Tomuto by si mohol do kommissii dať kolko výtiskov by si trúfal. Pár výtiskov bys mohol aj do Ruska poslať.

Slúbil si mi, že mi aj ostatné hárky keď vyndú pošleš. Doteraz mám iba päť. Ak Ti je to nie s obťažou spojenô pošli mi počtou (pod krížovou obálkou) aj ostatné.

... [Vypustený text, týkajúci sa inšieho.]

V B Bystr. 6ho Dec. 867

Tvoj

Ludo.

List č. 27

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,2×21,1 cm. — Text — okrem dátumu a záveru — odtlačil Jozef Škultéty v už známom príspevku v Slovenských pohľadoch XVIII, 1898, 181.

[1] Sláva na výsostiach (lat.). Začiatok známej novozákonnej vety.

[2] Vystrihnuté z listu č. 26 a tu vyššie v poznámkach odtlačené.

Kto je adresátom, vysvitá okrem pozdravenia Pavlovi v tomto liste i zo zmienky v liste č. 28, kde Chalupka spomína — tu zas Pavlovi Kuzmánymu —, že do týždňa poslal „dva listy Karlovi" a že v poslednom spieval už Glóriu. Adresátom je teda Karol Kuzmány ml.

List č. 28

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,2×21,3 cm. — Podstatnú časť z textu na 2. str. odtlačil Jozef Škultéty v už známom príspevku (Slov. pohľady XVIII, 1898, 182).

[1] Pozn. č. 1 v predošlom liste. — Por. tam i zistenie adresáta, ktorým je pri tomto liste Pavel Kuzmány.

[2] Vojenské ministerstvo, námorná sekcia (nem.).

[3] Z listu č. 26. Odtlačený je v poznámkach k tomu listu.

[4] b. m. = bežného mesiaca.

List č. 29

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 10,7×17,3 cm.

Meno adresáta vysvitá z obsahu listu a z uvedenia mena kníhtlačiara na Spevoch Sama Chalupku z r. 1868.

Preklad nemeckého listu:

Vaše blahorodie!

Je to omrzlá vec pre Vás i pre mňa. Túto korektúru som poslal už po dva razy. — Prikladám tu potvrdenku od svojho posledného listu na pána Pavla Kuzmányho. Korektúru som nemohol urobiť iným spôsobom; i takto sa to stalo iba pomocou zväčšujúceho skla. Mám také slabé oči, že som sa bál, aby som nezapríčinil ešte väčšie
2 nedorozumenie, ak by som bol umiestil korektúru na hárkoch. / Len o jedno Vás ešte prosím. Až bude kniha riadne vytlačená, pošlite mi hneď jeden výtlačok, aby som mohol oznámiť také tlačové chyby, ktoré sa musia uviesť na konci knihy.

Horná Lehota — V dokonalej úcte

28/12. 1867. — S. Chalupka

K listu je pripojený nemecký podací lístok o doporučenom liste, vystavený pod číslom 260. Chalupka z H. Lehoty podal dnešného dňa doporučený list, za ktorý platil spolu 15 gr. Okrúhla poštová pečiatka má kolopis: N:R:R:Wien 4/12. Rok 1867 je vypísaný atramentom, tak isto i nečitateľný podpis.

List č. 30

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,6×21,3 cm. — Prvé dva odseky (s výnimkou posledných 5 slov z 1. odseku) odtlačil Jozef Škultéty v už známom príspevku (Slov. pohľady XVIII, 1898, 182).

V dátume je nejasný deň, ktorý Škultéty správne rozlúštil ako „10". Akceptujem to z týchto dôvodov: porovnaním číslice dňa s číslicou dňa v liste č. 32 vidieť, že prvá číslica je „1". Porovnanie druhej číslice dňa s druhou číslicou dňa v liste č. 43 (tam sú dokonca dve nuly, jedna v dni a druhá v r. 1880) ukazuje, že druhá číslica je „0".

Deň je teda 10. marca a nie 12/3., ako je zakatalogizované, ani nie 19/3., ako by sa zdalo pri bežnom pohľade a bez porovnávania číslic na uvedený spôsob.

Z familiárneho oslovenia a poslaného pozdravu Karolovi (v závere listu) vidieť, že adresátom je Pavel Kuzmány.

[1] Z listu č. 26, por. jeho text v poznámkovej časti.

[2] Ján, známy už ako poddozorca hornolehotského sboru.

[3] Izmail Ivanovič Sreznevskij (1812—1880), profesor slovanských dejín a literatúr na univerzite v Charkove, od r. 1846 v Petrohrade. Chalupka sa s ním poznal osobne z roku 1842, keď Sreznevskij cestoval po Slovensku. Jeho postrehy z tejto cesty vydal v preklade Jozef Škultéty: Sreznievskij na Slovensku roku 1842 (Slov. pohľady XIV, 1894). — Lamanskij je už známy (pozn. č. 2 k listu č. 18).

[4] Vilém Dušan Lambl (1824—1895), Čech, neskôr lekár, cestoval s bratom Milanom po Slovensku r. 1846, takže ho Chalupka z tých čias poznal. Bol potom profesorom na univerzite v Charkove a neskôr vo Varšave, kde i umrel.

[5] Dr. Ján Šafárik (1814—1876), synovec Pavla J. Šafárika, najprv lekár v Pešti, od r. 1843 trvale zakotvil v Srbsku. Bol profesorom na belehradskom lýceu, vedúcim srbského múzea a bol i bibliotekárom národnej knižnice srbskej.

[6] Chalupka sa tu vari trochu zmýlil. Poznáme len dva jeho príspevky v Květoch (1834, 1839) a jeden v Časopise musea království Českého (1858). Tieto tri príspevky boli v časopisoch, kým v almanachoch v presnom zmysle slova nemal nič. Nezistil nič podobné ani posledný vydavateľ jeho diela Karol Rosenbaum (Básnické dielo, Martin 1952).

Na tomto mieste odtláčam jeden list Ľudovíta Turzu v celosti a z druhého podstatné čiastky, ktoré sa týkajú Chalupkových Spevov. Obidva tie listy boli písané Pavlovi Kuzmánymu (uložené sú v Turzových listoch v Literárnom archíve Matice slovenskej). Texty listov dávam preto sem, lebo list č. 30 je posledným listom, ktorý písal Chalupka Pavlovi Kuzmánymu vo veci svojich Spevov. Kuzmány bol jeden a Turzo druhý spoluvydavateľ Spevov, takže je dobre dať sem i texty Turzových listov. Prvý list je tento:

Brat môj drahý Palko!

Zprávy Tvoje o dohotovuvaní sa dielka „Spevy S. Chalupky" som s radosťou prijal. Ty už skoro budeš oslobodený od tej šiplavej práce, ale nastane práca a starosť mne strany odpredaju a inkassovania peňazí. *Expediruj* to po furmanoch *na mňa*. Okrem tých výtiskov ktoré zadržíš pri sebe na odpredaj, mohol by si asi 10. výtiskov dať do kom*m*issie dákemu knihkupcovi (myslím že „Kober" má filialku vo Viedni). Myslím tiež žeby si si mohol tiež zadarmo zadržať na rozdanie pre velmi chudobnych žiakov etc. 10. výtiskov a tolko tiež dať Karlovi. „Hodeň jest dělník mzdy své." Vy ste sa s tým unúvali, a iného honoráru nemáte čo očakávať. Ja si tak tiež 10. chcem zadržať a Samkovi tiež asi 20. dať. — Keď sa to do ohlädu vezme, čo ja na skúsenosti zakladám: že sa mi totižto, pri všetkej mojej vtieravosti, sotví podarí za 800. výtiskov peniaze sinkassovať, teda myslím že niže 1. zl. nemôže byť cena výtisku. Som teda za to: aby
2 cena určená bola 1. zl. od výtisku, a chudobnej mládeži aby / po 80 x sa predávalo. Dobre by bolo keby sa čistého osohu získať mohlo asi 100 zl. je to určenô pre napomoženie vydania juridickej terminologie slovenskej na ktorej pracuje Miško Mudroň.

Maj sa dobre. Som

V BBystrici 29ho Febr. 868

Tvoj

Ludo.

Druhý list má tento text:

Brat môj drahý Palko!

...

Posielam Ti tu pre Holzhausena na poslednú rátu 30 zl. r. č. Ani na spamäť neviem kolko vynáša tá posledná ráta len to viem: že ďaleko viac, leš posielam. Prosím Ťa teda vykonaj to u Holzhausena aby nám ešte dočkal, alebo, ak Ti je možné zaplac Ty, a ja Ti to vrátim kade náhle sa mi podarí to sosbierať, čo keď by dlho trvať malo, vrátim Ti to zo svojho. [Má teraz mnoho výdavkov, keďže kúpil v spolku s inými kúpele Sliač, kde má jeden podiel, za ktorý musí zaplatiť päťtisíc zlatých.]

4 ...teraz lho Jan. mám složiť tisíc a do Apríla tisíc zlatých, preto nemôžem teraz Holzhausenovi z mojích peňazí poslať. A že to zle ide s tou inkassaciou môžeš si pomyslieť: Baligoviča som sa spítal, že kolko mu „Spevov" mám pre Mikuláš poslať, povedal mi že 100. Ja som mu poslal sto výtiskov pre celý Liptov, a on mi z toho po 5 mesiacoch poslal 58. výť. naspak a za odpredane 25 zl. že ostatnô ešte nesinkassoval. Krčmery prijal tiež sto, a dal mi tiež len 25 zl. r. č. a tak to ide aj inde. Nuž ale Ty sa za to neboj lebo máš regress na mňa a už len ten môj Sliač bude tolko hoden.

...

5 V B. Bystrici 29ho Dec. 868

Tvoj

starodávny

Ludo.

List č. 31

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,3× 21 cm.

[1] Je to list č. 30. Chalupkova zmienka o dni 10. februára v tomto liste Holzhausenovi potvrdzuje, že nejasný deň v tom liste je bezpečne 10. február 1868.

[2] Po druhý raz (lat.).

[3] Je to žartovný odsek v Spevoch, ktorého text bol v liste č. 26 a ktorý Chalupka spomína opätovne i v listoch č. 27, 28 a 30.

Preklad nemeckého textu:

Horná Lehota 14/2. 1868.

Vaše blahorodie!

Tlačové chyby, ktoré musia byť uvedené na konci „Spevov", zaslal som hneď 10. t. m. pánu Kuzmánymu. Keďže však dodnes som si nie istý, či môj list došiel na poštu, zasielam ich znova pro secundo.

K zoznamu chýb pán Kuzmány doloží ešte niekoľko riadkov.

S úctou

S. Chalupka

ev. farár v Hornej Lehote.

List č. 32

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,2×21,3 cm.

Zo spôsobu oslovenia, zo zmienky o časopise Zukunft, ktorému treba oddať prílohu listu (vychádzal vo Viedni, kde býval i adresát), zo zmienky o Spevoch a napokon z pozdravenia Karolovi (bratovi adresáta) vidieť, že adresátom tohto listu bol Pavel Kuzmány.

[1] Zukunft bol nemecky písaný časopis vo Viedni, venovaný slovanským záujmom.

[2] Išlo asi o poštára v Brezne. Treba upozorniť, že v tých časoch poštmajstri neboli platenými štátnymi úradníkmi. Boli to súkromníci, ktorí prenajímali od štátu poštovú službu a sami ju obstarávali. Pri takomto spôsobe ľahko sa mohli strácať listy, na čo sa Chalupka trpko sťažoval aj inokedy.

List č. 33

Literárny archív Matice slovenskej. Korešpondencia Gustáva K. Zechentera (signatúra: por. listy č. 17 a 19). Form. 16,9×21,1 cm. — Na 4. str. papiera je adresa:

Urodzenosti
Pána Gustava Zechentner
Dr Lekárstva

v

Brezně

List nešiel po pošte. — Takmer celý vyšiel faksimilovane v Kurze slovenčiny (Matice slovenskej), č. 30, str. 124.

[1] Zrejme išlo o prenasledovanie týchto slovenských buditeľov, ale bližšie podrobnosti sa nedali zistiť. Dőrer je asi Dérer. Podľa veku by do úvahy prichádzal Ján Dérer, ev. farár na Lôme. Gerometta je asi Ján, kat. farár a dekan v Lovči, ktorého Zechenter dobre poznal. (Spomína ho podrobnejšie v autobiografii.)

[2] Kto vie, na čo je to dobré? (nem.).

[3] Teda ste nezabudli na moje životné príslovie? (nem.).

[4] Pevne sa ho držte, môj milý Holupka! [Miesto Chalupka.] Som už na pokraji hrobu, ale moje porekadielko ma nikdy nenechalo v hanbe (nem.).

[5] Takto spievala starena v Cumách, inšpirovaná Bohom (lat.). Citát je z Vergiliovej Aeneidy.

[6] Zechenter mal vtedy dve dcéry, Bertu a Máriu. Berta umrela potom v Kremnici r. 1873 v 15. roku života.

[7] Pavla Krížku, známeho kremnického národného pracovníka.

List č. 34

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 21,1×34,3 cm.

Na 4. str. je adresa:

Blahorodnosti
Pána Ludevíta Thurzo
Pravotára

v

B. Bystrici

Meno adresáta je mylne napísané Thurzo, lebo sa menoval a dôsledne písal Turzo.

[1] Od roku 1620, ako vidieť zo Slávikovej monografie zvolenského ev. bratstva a seniorátu.

[2] Gido (Egid) Lehotský, známy podľa Zechenterovej autobiografie.

[3] Prečo pokladali breznianski „hugáni" Ľudovíta Turzu za maďaróna — neviem. Bol predsa známy ako dôsledný „pansláv", teda slovenský buditeľ.

[4] Chalupka zrejme naráža na maďarských „vlastencov", ktorí pred vyrovnaním sľubovali ľudu všetko možné a po vyrovnaní, keď sa dostali v Uhorsku k moci, starali sa len o svoje mastné hrnce a zo sľubov neuskutočnili ani zbla.

List č. 35

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 21,1×34,3 cm.

List je bez dátumu. Z ktorého času pochádza a kto je adresátom, vidieť z týchto dvoch zápisov na 2. str. pod textom listu:

Prvý zápis (atramentom):
Dostal som ho od Samka
Chalupku 13ho Marca
1870.

Pod tým druhý zápis (atramentovou ceruzou), písmo Jozefa Škultétyho:
Ľud. Turzo
v B. Bystrici.

[1] Tomáš Červen (Cherven), kat. kňaz, kanonik v Banskej Bystrici, pokladník starej

Matice slovenskej. — Ľudovít Turzo bol od r. 1866 dozorcom cirkevného sboru v Hornej Lehote, a keďže bol zároveň advokátom, vystavil mu sbor plnomocenstvo asi vo veci nejakej pôžičky od Matice slovenskej. (V tých časoch Matica takýmto spôsobom umiestovala svoje peniaze, ktoré práve nepotrebovala.) Vzhľadom na jeho dvojitú funkciu, sborového dozorcu a advokáta, apostrofoval Chalupka adresáta ako „prirodzeného zástupcu" lehotského cirkevného sboru.

[2] Hornolehotský učiteľ Jozef Jušth, umrel r. 1870. (Tento údaj v liste taktiež potvrdzuje, že list pochádza z r. 1870.)

[3] Jozef Blásy (1796—1878), od r. 1821 do r. 1846 učiteľ v Hornej Lehote. Potom žil v obci ako súkromník až do smrti.

[4] Eduard Ličko (1821—1890), rodák z Mýta pod Ďumbierom, ev. učiteľ v Slovenskej Ľupči. Jeho syn Aurel Vlastimil Emil Ličko (1845—1908) bol od r. 1864 ev. učiteľom na Dobrej Nive, kde zotrval až do r. 1872.

[5] Ev. sbor tiež vo Zvolenskej, ako i Horná Lehota a Slovenská Ľupča.

[6] V Revúcej bol vtedy pri slovenskom ev. gymnáziu učiteľský ústav, takže jeho traja žiaci sa uchádzali o učiteľské miesto na Hornej Lehote.

[7] Samuel Kupčok (1850—1914), potom ev. učiteľ v Pukanci, známy ako botanik.

[8] Básnik Sládkovič (Andrej Braxatoris), ev. farár v Radvani, ktorá patrila do zvolenského seniorátu. Zvolenským seniorom bol vtedy Eduard Alexander Doleschall (1830—1893), farár v Banskej Bystrici.

[9] Omyl pisateľa: Mendu. O ňom viac pri liste č. 39.

[10] Príspevok vyšiel pod názvom Starožitnícke zápisy, Pliniova zpráva o Slovensku, v Letopise Matice slovenskej VII, 1870, zv. 2, str. 5—11.

[11] Ján Nemessányi (1832—1899), najprv ev. učiteľ, potom farár, napokon školský inšpektor. Vtedy už dávno prestal byť Slovákom. V patentálnych bojoch literárne podporoval odporcov patentálneho zriadenia a bol i medzi prívržencami Bobulovej „Novej školy slovenskej" (politickej strany, hľadajúcej za každú cenu dorozumenie s Maďarmi).

[12] Presbyterom, členom cirkevného výboru.

[13] Ján Kadavý, známy buditeľ a literárny pracovník. Zdá sa podľa kontextu, že i Kadavý bol jedným z uchádzačov o učiteľskú stanicu na Hornej Lehote.

[14] Nemeckej Ľupči (dnešnej Partizánskej Ľupči). Chalupka so záľubou písaval Lubča a Lubtov, miesto obvyklého Ľupča a Liptov.

[15] Jozef Kolár (Kollár) bol pomocným učiteľom pri Jozefovi Jušthovi a r. 1868 z Hornej Lehoty odišiel.

[16] Bol orgánom cirkevného sboru pre hospodárske veci.

List č. 36

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 14,5×22,7 cm.

Oslovenie, ale najmä obsah listu, týkajúci sa v hodnej miere sborových vecí, svedčí o tom, že adresátom bol Ľudovít Turzo.

[1] Rozumej cirkevného sboru. Bolo to po veľkom ohni z 20. júna 1872, v ktorom zhorel chrám, fara i škola spolu s veľkou čiastkou obce. V novom požiari 22. októbra toho istého roku vyhorel i horný koniec dediny. O škode písal Chalupka Zechenterovi v liste z 30/7. 1872. Zechenter z neho podal v autobiografii regest, ale list sa nám už nezachoval.

[2] Jozef Božetech Klemens (1817—1883), známy slovenský maliar. Klemens potom skutočne vyhotovil krásny oltárny obraz pre hornolehotský kostol.

[3] Zúrila r. 1872—1873 s takou prudkosťou v Uhorsku, že zomrelo na ňu 190 000 ľudí.

[4] Obrať! (lat.). Nasledujúce vety boli dodatkom listu už na druhej strane.

[5] Žiadosť (z lat.). Holeš bol staviteľ a tak mal dať nejaký plán k žiadosti cirkevného sboru na paušál. (Význam slova „paušál" sa už nedal presne zistiť.)

List č. 37

Archív Slovenského národného múzea v Martine. Korešpondencia Andreja Truchlého. Form. 16×20,3 cm.

List je bez dátumu, ale z okolnosti, že Chalupka spomína „školu", ktorú dal Truchlý „v ostatnom čísle Orla naším mladoňom" — bolo to číslo 1. z Orla VI, 1875, ktoré vyšlo 31. januára —, a že sám Truchlý už v 2. čísle Orla — vyšlo podľa údaju na titulnej strane 28. februára 1875 — cituje z tohto Chalupkovho listu celý tretí a bez poslednej vety i celý štvrtý odsek, vidieť, že Chalupkov list pochádza asi z polovice februára 1875.

[1] Por. predošlý list, pozn. č. 1.

[2] Odboj Kupov. Vyšiel hneď na úvodnom mieste 2. čísla Orla VI, 1875, 33—38. Spolu s textom vyšli pod čiarou i Chalupkove historické a iné poznámky, týkajúce sa tejto básne.

[3] Nonum prematur in annum (Horatius) = vytlačiť treba dať (rozumej verš) v deviatom roku (lat.), čiže dotiaľ ho vždy treba prerábať a stále zdokonaľovať.

[4] Šťastlivú cestu! (chorv.).

[5] V rubrike Listáreň redakcie a administrácie, v odkaze „P. J. Vojt. J." = asi Jánovi Vojtechovi Janákovi, študentovi v Banskej Bystrici (vydával tam asi r. 1876—1877 písané študentské časopisy Budič a Slávik; por. Sborník Matice slovenskej XV, 1937, 473 a n.).

[6] Plody zboru učenců řeči československé prešporského (1836). V tomto sborníčku mal Chalupka sedem básní v českom znení.

[7] Pamätníka (nem.).

[8] Distichon vyšiel pod nadpisom Samovi Chalupkovi v 2. čísle Orla r. 1875, 44, s redakčnou poznámkou a s označením autora: Ján Kollár.

Truchlý cituje uvedené časti tohto Chalupkovho listu na str. 60 2. čísla Orla VI, 1875, v redakčnom odkaze: „P. A. B." (Andrej Bella?) v Budapešti. Dlhší odkaz je polemicky zahrotený proti netrpezlivosti a namyslenosti začínajúcich veršovníkov a Truchlý na podopretie svojho stanoviska cituje, „čo nám píše jedon z najstarších, najprednejších poetov našich následkom niektorých našich poznámok z č. 1." (Chalupku menom výslovne neuvádza.) Po citáte Truchlý dokladá: „Či sme my voždy na toto nepoukazovali?"

List č. 38

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 16,3×20,4 cm.

Oslovenie, zpráva o splnomocnení Štefana Daxnera vo veci hornolehotského sboru, zmienka o nastávajúcej voľbe seniorálnych úradov, pričom má adresát skusovať „duchov, kam sae nakloňovať budú" a napokon i vyslovenie úcty „milosťpaniam" (je i v liste č. 43, výslovne adresovanom na Ľudovíta Turzu) odôvodňujú, že je adresátom listu Ľudovít Turzo. Okrem listu č. 39, kde som bezpečne zistil ako adresáta Ondreja Mendu, v celej sérii Chalupkových listov od č. 38 až do konca, čiže po list č. 50 nikto iný neprichádza do úvahy ako adresát, iba Ľudovít Turzo. (Ide tu o listy č. 40, 44—50, keďže listy č. 41—43 sú výslovne adresované Ľ. Turzovi.) Pri každom ďalšom liste, pochopiteľne, zakaždým poukážem na dôvody z listu samého, ktoré odôvodňujú náhľad o Turzovi ako adresátovi.

[1] Štefana Marka Daxnera. Daxner totiž po zrušení revúckeho gymnázia z 20. augusta 1874 podal žalobu o vydanie základín a budovy gymnázia, keďže patrónom sa výslovne ponechalo právo voľne naložiť so základinami a patronát ako pozemnoknižný majiteľ budovy zrušením gymnázia neprestal existovať. Kúria (uhorský najvyšší súd) 19. októbra 1875 odmietla Daxnerovu žalobu a tým bolo spečatené protizákonné skonfiškovanie

základín a celého gymnaziálneho majetku. (Por. o tom príspevky: O budove veľkorevúckeho gymnázia v Slov. pohľadoch L, 1934, 169—177; Štefan Marko Daxner a revúcke gymnázium, Slov. pohľady XLIX, 1933, 43—53.)

[2] Presbytérium hornolehotského sboru, cirkevný výbor.

[3] Por. tu pozn. č. 1.

[4] Podľa kráľovho rozhodnutia o zrušení gymnázia jeho profesori mali dostať plat až do 1. augusta 1874. Keďže úradný správca majetku Dezider Mihalik rozhodnutie jednoducho fumigoval, slovenská verejnosť zaviedla zbierku „na chleba pozbavených učbárov" a preto i lehotský sbor tak uzavrel, ako uvádza Chalupka v liste. (Konvent bol sborové zhromaždenie, takže jeho uzavretie malo ešte väčšiu váhu ako uzavretie presbytéria.)

[5] Heinrich Luden (1780—1847), nemecký historik, univerzitný profesor v Jene, veľmi populárny.

[6] O štyridsať rokov nedám za rakúsku monarchiu ani zlý rakúsky groš (nem.). Groš = tri grajciare. — Nieto bližších dát o Chalupkovom švagrovi.

[7] Bola r. 1875, takže i táto skutočnosť ukazuje, že list je nie z r. 1873 (ako by sa zdalo pri povrchnom skúmaní údaju roku v dátume), ale z r. 1875. Ostatne celý obsah listu, zaoberajúceho sa akciou o vymáhanie gymnaziálneho majetku, ukazuje, že ide o rok 1875. (Por. k tomu i úvodnú poznámku k listu č. 1.)

List č. 39

Literárny archív Matice slovenskej. Sign. č. 670 b. Form. 14,5×22,6 cm. — Na obálke, do ktorej je list vložený, je poznámka: Kúpené za Kč 50.— od Brodňanského, B. Belá. Na liste samom (1. str. dolu) poznámka ceruzou:

VII. 4

---

15. III. 1938.

Adresátom bol Ondrej Menda (1843— ?), rodom z Radvane, ktorý bol tam päť rokov pomocným učiteľom pri Danielovi Kopovi. Odtiaľ prešiel za učiteľa na Hornú Lehotu a odtiaľ r. 1873 do Krupiny. Pre národné presvedčenie musel ísť r. 1909 predčasne do penzie.

[1] Presný dátum posviacky sa zo Slávikovej inak hodne obšírnej monografie zvolenského bratstva, resp. seniorátu vôbec nedal zistiť.

[2] Ján Kraus (1852—1917), Mendov priamy nástupca v učiteľskom povolaní na Hornej Lehote. Učil tam od r. 1873 až do penzionovania r. 1895.

[3] Z roku 1872 (por. list č. 36, pozn. č. 1).

[4] Menda, ako som už uviedol, prešiel z Hornej Lehoty do Krupiny.

[5] V Krupine.

[6] Pôvodne bolo „bojím sae", ktoré Chalupka vyčiarkol a miesto neho napísal „váham".

[7] Na hornolehotský cintorín.

[8] Nič nerobiť polovičato je v povahe šľachetných duchov (nem.).

[9] K srdcu si pripustiť (z nem.).

[10] Ľudovít Pauer (1815—1877), rodom Brezňan, bol od r. 1847 až do penzionovania ev. učiteľom v Brezne. Zmienka o Pauerovi, doplnená otázkou, či by adresát nemal chuť prísť na jeho miesto, ukazovala, že adresát bol učiteľom. Z predchádzajúcich slov, že ten istý opustil „toto neštaestnô miesto" vysvitalo, že učil i na Hornej Lehote. Napokon pozdravy Zochovi a Brodňanskému ohraničili adresátovo bydlisko na Krupinu. Potom sa už podľa spomenutej Slávikovej monografie — prihliadnuc i na Chalupkovu zmienku v liste č. 35, kde uvádza „radvanskýho pomocníka, Bendu" — dalo presne určiť, že adresátom bol Ondrej Menda.

[11] Pavel Blatnický (1814—1875), rodom z Dobrej Nivy, bol od r. 1852 do smrti ev. farárom na Babinej, obci nad Krupinou. Jeho manželka bola Albertína Matilda rod.

Kornidesová. Blatnický bol brezníanskym kaplánom v rokoch 1844—1853 u Jána Chalupku, pisateľovho brata.

[12] Repertórium pre kazateľov (nem.).

[13] Blatnickej. Evanjelickí farári sa medzi sebou oslovovali „pán brat" a farárske manželky mali titul „pani sestra". Preto i Chalupka píše o pani sestre, rozumejúc ňou ovdovelú Blatnickú.

[14] Dr. Ivan Br. Zoch bol po zrušení revúckeho gymnázia za istý čas v Krupine, pri krupinskej „sudodielni". — Ondrej Brodňanský (1832— ?), rodák z Banskej Bystrice, bol od r. 1854 do smrti ev. učiteľom v Krupine. Bol adresátov kolega, s ktorým súčasne účinkoval v krupinskej evanjelickej škole.

[15] „Príležitosť mala" môže sa týkať povozu, ktorý mala patričná k dispozícii. (Nebolo ju možno bližšie určiť.)

List č. 40

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 14,6×23 cm.

Ľudovíta Turzu určujem ako adresáta podľa oslovenia, zhodného v podstate s listami č. 41—43, výslovne adresovanými na Turzu, ale i podľa obsahu listu. (Tu najmä podľa pisateľovho prísľubu, že keď dostane odpoveď, napíše adresátovi.) Chalupkove kroky o získanie pomoci v kaplánovi mohli zaujímať sborového dozorcu Turzu viac než kohokoľvek iného, preto je pochopiteľné, že pisateľ práve jemu písaval o tejto veci. (Nielen v tomto liste, ale i v ďalších listoch č. 44—46.)

[1] Rozumej Štefana Marka Daxnera.

[2] Daniel Lojko, kaplán.

List č. 41

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 21,3×34,6 cm. — Na 4. str. adresa:

Farský ev. Úraed Horno-Lehotský
Urodzenost
Pána Ludevíta Turzo
Dozorca Cir. Ev. H. Lehotskej
a Pravotára

Úradne v záležitosti cirkvi

v B. Bystrici

Na adresnej strane sú poštové pečiatky: Brezova-Rhonicz 1/9 11 Zolyom m. — Beszterczebánya 2/9 77. (Brezova = Podbrezová, Rhonicz = Hronec.)

[1] Augusta Horislava Krčméryho, literáta a hudobníka, ev. farára v Badíne (bokom od Banskej Bystrice).

[2] Veľebnej sviatosti Večere Páne.

[3] Zvolenským seniorom bol vtedy Karol Raab (1840—1922), farár v Hornej Mičinej. Bol i literárne činný a neskôr účinkoval v Kremnici, kde bol i seniorom tekovského seniorátu.

List č. 42

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 21,3×34,6 cm. Na 4. strane adresa:

Farský ev. Úraed Horno-Lehotský
Blahorodnýmu Pánu
Ľudevítovi Turzo
Pravotarovi a Dozorcovi cir. ev.
Horno-Lehotskej

Úradne
v záležitosti
cirkevnej.

v
B. Bystrici

Na adresnej strane je poštová pečiatka: Brezova-Rhonicz 28 12 77 Zolyom m.

[1] Ekvivalent bola daň, ktorú cirkevný sbor každoročne platil od všetkých svojich nehnuteľností. Bol to vlastne vyrovnávací poplatok, ktorý štát vyruboval preto, lebo sa pri podobnom majetku zriedka stávali nejaké majetkové zmeny.

List č. 43

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,2×21,3 cm. Na 4. strane adresa:

Urodzenosti
Pána Ľudevíta Turzo,
Pravotára

v
B. Bystrici

List nešiel po pošte.

[1] Išlo o českú knihu, keďže Chalupka takto paroduje jej obsah, ale nedalo sa nič bližšie o diele zistiť.

[2] Plat (lat.).

[3] Dr. Samuel Medvecký (1845—1896), advokát vo Zvolene. Slovenský buditeľ, bol i literárne činný. (Od neho sú i *Rozpomienky na Sama Chalupku* v Slovenských pohľadoch VII, 1887, 235—239.)

[4] Juraj Matúška (1809—1898), najprv ev. farár v Istebnom, potom sedriálny sudca, buditeľ. Jeho dcéra Mária bola vydatá za dr. Samuela Medveckého.

List č. 44

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 13,6×23,2 cm.

Oslovenie, obsah listu (najmä údaje o potrebe kaplána a kandidátoch na to miesto), ako i zmienka o pozdrave „milosťpaniam" v závere listu odôvodňujú, že adresátom bol Ľudovít Turzo. Odôvodňuje to ináč i Medveckého údaj z článku *Rozpomienky na Sama Chalupku:* „Z našincov najčastejšie navštevoval Sama Chalupku Ľudevít Turzo, horlivý to inšpektor cirkve horno-lehotskej, on bol najúprimnejším priateľom, dôverníkom Sama Chalupkovým" (Slov. pohľady VII, 1887, 239).

[1] Ondrej Bodický, ev. farár na Sennom (v Novohradskej), kde i umrel r. 1888.

[2] Ján Slávik (1855—1934), cirkevný historik, farár na Dobrej Nive a po národnom oslobodení zvolenský senior. Kaplánom na Sennom bol v r. 1878—1881. Odtiaľ prešiel za Chalupkovho kaplána na Hornú Lehotu, kde však nevytrval až do principálovej smrti, hoci mu sbor zabezpečil nástupníctvo po Chalupkovi, lebo už 3. marca 1882 prešiel za farára na Dobrú Nivu.

[3] Andrej Krno (1827—1911), potom ev. farár v Čerenčanoch (v Malom Honte). Roku 1855 bol kaplánom Sama Chalupku (dokedy, Slávik neudal).

[4] Do úvahy prichádza Ján Miroslav Hroboň (1859—1914), ktorý bol potom ev. farárom v Istebnom (Oravská) v rokoch 1883—1914.

[5] Do úvahy prichádzajú dvaja: Adolf Peter Záturecký (1837—1904), známy zberateľ slovenských príslovií, ev. učiteľ v Brezne, a Samuel Záturecký, ev. farár na Dačovom Lôme, kde umrel r. 1894. Pravdepodobnejším sa mi zdá, že išlo o prvého, ktorý ako učiteľ v neďalekom Brezne (bol tam už od r. 1869) rozhodne sa mohol dobre poznať — bol i sám literátom — so Samom Chalupkom.

[6] Chalupkova manželka Eufrozína rod. Thuránska (1811—1881), oravská zemianka,

umrela na porážku 13. januára 1881. Manžela sa jej smrť tým viac dotkla, že boli bezdetní, takže potom zostal opusteným vdovcom v odľahlej dedine.

List č. 45

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 14,5×23 cm.

Oslovenie, pozdrav „milosťpaniam", ako i zmienka o kandidátoch kaplánstva, spomínaných už predtým (v liste č. 40, resp. 44), taktiež údaj o ďalšom hľadaní kaplána prostredníctvom Mockovcsáka a Gedulyho ukazujú, že je adresátom Ľudovít Turzo.

[1] Ján Botto. Umrel 28. apríla 1881 v Banskej Bystrici.

[2] Maďarizátorský plátok. Svornosť vychádzala v Banskej Bystrici (resp. od r. 1883 v Trenčíne) a dosiahla 13 ročníkov (1873—1885). Chalupkom spomínaný článok *Riznerova Bibliografia* neuvádza pri hesle Jána Bottu.

[3] Daniel Lojko.

[4] Štefan Marko Daxner.

[5] Hroboň. Predpokladať to možno preto, lebo v predošlom liste ho Chalupka výslovne menoval.

[6] Na slepú babu (lat.).

[7] Ján Teodor Mockovcsák (1846—1897), od r. 1873 do smrti ev. farár v Banskej Bystrici, inak maďarizátor. Od jesene r. 1881 bol už zvolenským seniorom. — Dr. Ľudovít Geduly (1815—1890) v rokoch 1850—1857 bol farárom v Banskej Bystrici, takže ho Chalupka osobne dobre poznal. Od r. 1861 do smrti bol už superintendentom (biskupom) predunajského dištriktu a vtedy už bol farárom v Bratislave.

List č. 46

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 10,5×17,2 cm.

Oslovenie, zmienka o ďalších kandidátoch kaplánstva, ako i poznámka o Kramárovej návšteve u adresáta dosvedčujú, že adresátom bol Ľ. Turzo.

[1] Bolo to v čase nejakej epidémie, ale nie cholery. O cholere písal Chalupka v liste č. 36, adresovanom tiež Turzovi (por. tam najmä pozn. č. 3).

[2] Ladislav Novomestský (1859—1939), potom ev. farár v Šalgove, známy pod pseudonymom Meakulpínsky. Boor bol Michal (1837—1891), ev. farár v Skalici, činný i literárne.

[3] Ján Droppa (1809—1890), ev. farár na Štrbe, budľteľ.

[4] Dolnozemskí chasníci (maď.).

[5] Krátka vlnovka v liste (1,1 cm). Možno ňou Chalupka cieli na Jána Thébusza (1837—1896), od r. 1864 do smrti ev. farára vo Zvolene. Bol zúrivým maďarizátorom a v časopisoch, brožúrach i ústne napádal evanjelických kňazov ako „panslávov". Preslávil sa politickou brožúrou *Protestantizmus és panslavizmus* (Protestantizmus a panslavizmus, 1882), ktorú dôrazne zavrátil dr. Michal Mudroň knižkou pod tým istým nadpisom.

[6] Samuel Kramár (nar. r. 1858 na Lišove), od r. 1882 Chalupkov kaplán (stal sa ním po Slávikovom odchode za farára na Dobrú Nivu). Po Chalupkovej smrti stal sa jeho nástupcom a po trojročnom účinkovaní prešiel za farára na Lišov (Hontianska).

[7] b. m. = bežného mesiaca.

List č. 47

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 14,5×23 cm.

Oslovenie je podobné ako v iných listoch, písaných Turzovi. Údaj o pokonaní medzi Ľúštikovou a Škultétyovou týka sa advokátskej kauzy, takže i to ukazuje na Turzu ako adresáta, keďže skutočne bol advokátom. Zmienka o „bolestnej strate" (smrtnom páde v rodine) by to ešte bezpečnejšie potvrdila, lenže nemám podrobnejšie údaje o Turzovej rodine, preto nemôžem doložiť i túto zmienku.

[1] Daniel Lichard umrel 17. novembra 1882 v Skalici.

[2] Zo zakladateľov Spoločnosti (1827/28), ktorí sa spomínavajú (Hurban v životopise

Ľudovíta Štúra a po ňom Ján Francisci vo vlastnom životopise), možno ustáliť, že r. 1882 žil okrem Sama Chalupku ešte Juraj Matúška (už spomenutý v pozn. č. 4 k listu č. 43). Iných zakladateľov neuvádza ani M. Pišút (Počiatky básnickej školy Štúrovej, 1938, 38).

List č. 48

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 14,6×23 cm.

List je bez dátumu. Nad jeho textom hore je cudzou rukou napísané:

Dostal som 20ho Januara 1883.

Porovnanie s písmom Ľudovíta Turzu (na liste č. 35), neukazuje na totožnú ruku, ale mohlo ísť o pisára z Turzovej advokátskej kancelárie, ktorý na list napísal podľa principálovej generálnej úpravy dátum dôjdenia listu.

Oslovenie poukazuje na Turzu, tak i zmienka o zásielke peňazí od Terézie Lúštikovej (por. k tomu list č. 47, pokonanie medzi Lúštikovou a jej sestrou). Napokon na Turzu poukazuje i zmienka o voľbe Péchyho: Chalupka-farár oboznamuje Turzu ako dozorcu svojho sboru o výsledku hlasovania sboru na generálneho dozorcu.

[1] Citát z Biblie (žalm 77,11; miesto „způsobí" je v kralickom preklade „učiníť").

[2] Podľa všetkého išlo o príbuzenstvo podľa manželky Chalupkovej, keďže pisateľ ďalej výslovne spomína rodinu Turánskych. Bližšie okolnosti o veci sú nie známe.

[3] Tomáš Péchy (1829—1897), maďarský politik. Bol ministrom po r. 1867 a v r. 1880—1887 bol predsedom uhorského snemu. Roku 1882 ho volili na miesto generálneho dozorcu, ale prehral proti bar. Deziderovi Prónaymu.

[4] Pri najbližšej príležitosti (lat.).

[5] B. = Boh.

List č. 49

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 17,2×21,2 cm.

Na Ľ. Turzu poukazuje oslovenie listu, Chalupkova žiadosť o zistenie sumy u Dillenbergera (zrejme býval v Banskej Bystrici ako i Turzo) a napokon i pozvanie na kňazskú spoveď (patrilo Turzovi-dozorcovi lehotského sboru).

[1] Tá potvrdenka sa nezachovala pri liste, pretože ju adresát podľa žiadosti v postskripte vrátil Chalupkovi.

[2] O ktorého Dillenbergera ide, nemožno zistiť, lebo Karol i Emil Dillenberger, ktorých spomína Slávik (na str. 221 už spomínanej monografie), umreli r. 1879, resp. 1882 (31. marca).

[3] Slová Ježiša Krista v podobenstve o veľkej večeri (ev. Luk., kap. 14, verš 18).

List č. 50

Literárny archív Matice slovenskej. Listy Sama Chalupku. Form. 14,5×22,6 cm.

List je príliš stručný, takže z neho nemožno určiť rok Chalupkom nenapísaný. Písmo je ešte dosť energické a ťahmi ako i farbou atramentu sa ponáša na list č. 44 (z 11/3. 1881). Podľa všetkého ide o list z posledných rokov Chalupkovho života. Podľa dátumu nemožno dať list do súvisu so žiadnym Chalupkovým listom Ľudovítovi Turzovi, preto som list ako sine anno zaradil na koniec.

Oslovenie listu je to isté ako v iných listoch Turzovi a obsah tiež neprotirečí tejto domnienke, preto list pokladám za napísaný tiež Ľ. Turzovi, s ktorým jediným — aspoň ako ukazujú zachované listy — korešpondoval Samo Chalupka v posledné roky života.

List č. 51

Literární archiv Národního musea, Praha. Korešpondencia Jaroslava Vlčka, č. 35 A 1. Form. 14,3×22,8 cm. — K listu je pripojená obálka form. 14,4×8,1 cm s touto adresou:

Vysokoučenýmu Pánu
Pánu Jaroslavovi Vlčkovi
Kandidatovi Professoratu

v

Praze

Prag, Clementinum

List išiel doporučene po pošte. Sú na ňom 3 známky po 5 gr. s pečiatkou: Brezova-Rhonicz 24/2 81 Zolyom m. — Ďalšie poštové pečiatky: Beszterczebánya 25/2 81 — Prag 26/2 81 10 ...(?) Praha. — Na adresnej strane pečiatka: Ajánlott — sz. s dopísaným číslom (fialový atrament): 384. Na rube obálky vosková pečať s nejasným odtlačkom. (Asi SCh v nejakom rámci.)

[1] Podľa matriky však Chalupkova manželka umrela 13. januára 1881, takže je tu istá nezrovnalosť. Zápis v matrike vykonal sám vdovec Chalupka (J. Ďurovič: *Tvorba Jána a Sama Chalupku*... 1947, 94—95). Chalupkova manželka umrela na porážku, preto pisateľ hovorí o svojej nenadálej a náhlej strate.

[2] Chalupkov testament je z 24. januára 1881 a výslovne v ňom možno čítať, že ho dal vyhotoviť „pamätlivý na náhlu smrť mojej nebohej manželky" (Ďurovič, cit. dielo, 109).

[3] Jaroslav Vlček uverejnil *Životopis Sama Chalupku* vo Světozore (XIV, 1880, č. 47) i v Květoch (II, 1880, č. 12). Jeden alebo druhý článok — možno i obidva — mal Chalupka v rukách, preto ďakuje Vlčkovi za preukázanú poctu.

[4] Výraz je ozvenou Královdvorského rukopisu.

[5] Rudolf Pokorný, český spisovateľ, redigoval Knihovnu československú. V nej prvým číslom boli Spevy Jána Bottu (1880) a druhým Vlčkova Literatura na Slovensku (1881). Pokorného básne *Z hor* (1881) recenzoval v Slovenských pohľadoch (I, 1881, 185—7) Jozef Škultéty.

[6] Mýto pod Ďumbierom. Pisateľovi bolo preto Brezňan-Mýtom, lebo až do r. 1892 nemalo vlastné katastrálne územie, ale patrilo do veľkého breznianskeho chotára, vyznačeného ešte kráľom Ľudovítom Veľkým (1380).

[7] V origináli „nahza".

[8] V origináli nedopísané: „Žiada".

[9] Chalupka vtedy ešte nemal spočítané dni, keďže žil potom ešte vyše dvoch rokov (umrel 10. mája 1883).

Dodatok

Na str. 215—218 *Spevov Sama Chalúpky* z r. 1868 uvádzajú vydavatelia Chalupkov list, ktorého originál sa nezachoval. (Možno dali text tlačiť priamo z listu, ako sa to stalo i pri tzv. sadzačovej poznámke na str. 219, kde je Chalupkovo autorstvo nesporné.) Nezachovaný list odôvodňuje Chalupkov pravopisný systém a vydavatelia ho uvádzajú vetou: „Píše pak pôvodca doslovne toto:...".

Text Chalupkovho listu podávam podľa Spevov, ale naprávam, resp. dopĺňam dve miesta podľa tlačových opráv tam uvedených:

„Litera ae (rus. я) potrebná je vo slovenčine, ako ktorákoľvek iná slovenská litera. Nižná Orava, Lubtov, Zvolen a t. d. hovorí nie ľen: *holúbae, telae, jahnae, chlápae,* ale ai: *prasae, húsae, kurae.* Tam počuť nie len: *trúbae, blúdae, túlae, mamae, kúpae,* ale ai: *búrae, brúsae,* jako to obdoba vyhlaedáva. My povedáme: *kaečka* (Schopf), *kaemeň, kaerovať* — a to je etimologicky dobre. — Kto vie slovensky, bude vedieť kam to *ae* má položiť: kto nevieš, uč sae; to ti usnadní poznania iných Slov. nárečí. Prijatím litery *ae* na miesto do teraz užívanýho *ä,* odpadne velká čiasť tých mnohých čiar a bodov, ktorye písmo a zvlášťe tlač slovenskú tak náramňe obtaežujú.

Dluhô *é* vo slovenčine niet; ktorí ho uviedli, uškodili ním určitosti reči; na pr. To dobré dietae a tie dobré deti. Ja mluvím: To dobrô dietae a tye dobrye deti. Ktorô že je lepšie?

Pred krátkym *e* stojace spoluhlásky d, l, n, t, nie sú voždy maekkye. Zanedbaním čiarkovania týchto písmen povstával v reči nesmysel a zapríčiňovalo sae chybnô čítania; na pr. *Krásne.* Čo je to? Či pulchrum (krásno), či pulchrae (krásne), či pulchre (krásňe). Ja som tye písmeny, kde sú maekkye, všaďe pred *e* čiarkami naznačil. Kto aľe naším spôsobom deklinuje (krásnyho, krásnymu), tomu nasledovnô pravidlo dostačí: ponevádž v koncových syllabách slôv a vo slovoch jednoslabičných konsony d, l, n, t, sú hňeď tvrdye, hňeď maekkye, potrebnô je, aby sae tam maekkye čiarami značily a tím od tvrdých odličovaly. Všaede inde zmienenye konsony pred *e* maekko vyslovovať náleží.

Perfecta masculinorum animatorum et inanimatorum u mnae končia sae na *i*: chlapi a duby stáli; foemininorum et neutrorum na *y*: ženy, kuraetá stály. Či je tak nie logičnejšie?

Má-li sae reč vzdelávať a šlaechtiť, nádobno vzjať do výroby nie len jej vnútornú čiasť (mluvnicu a slovník) ale ai zovnútornú (blahozvučia): preto opatrujem hláskami syllaby nehláskovanye, aby umenšily sae v reči tye „ineffabilia" pre ktorye ju už pred tisícletím cudzinci tupili. Činím to spôsobom, aký mi lud sám ukázuje. Na pr. na východňom Slovensku mluví sae *serdce* miesto srdce, *slunko* miesto slnko; v hornej Orave *sluza* miesto slza; v Gemeru *krev,* u nás *kruv* (srov. cru-or) miesto krv, a t. d."

*

Keďže ide o preberanie už vytlačeného textu, neoznačujem tu pôvodné strany na ten spôsob, ako som robil pri Chalupkových listoch, kde je text všade vzatý z rukopisu.

Odpovede na Chalupkove listy sa nezachovali, preto ich nebolo možné uverejniť ani paralelne s tými listami, ani v poznámkovej časti. Je to škoda i preto, že odpovede by nám boli potvrdili správnosť predpokladu

o adresátstve Ľudovíta Turzu, čo teraz musíme podopierať rôznymi dôvodmi.

Pátral som, či sa nejaké listy Sama Chalupku nezachovali v sborovom archíve na Hornej Lehote, ale na úradný list Ústavu slovenskej literatúry SAV prišla odtiaľ od ev. a. v. farského úradu (list z 10. júla 1958) negatívna odpoveď: „Na Váš dopis č. 2380/1958 s ľútosťou oznamujem, že žiadané listy sa nenachádzajú v archíve tohoto cirkevného sboru." Podpísaný: P. Čapeľa, ev. farár. V dôsledku toho môžem prvý známy list Sama Chalupku z r. 1821 vziať len z knihy Jána Ďuroviča *Tvorba Jána a Sama Chalupku* so zreteľom na duchovnú poéziu (Martin 1947, 89). List je zrejme písaný švabachom, čo vysvitá z Ďurovičovho prepisu do latinky. Ním zle prečítané „dignae Linguae" opravujem na správne „signum linguae", kým čudné slovo „kompartié" pokladám za „komparatie" (stupňovanie príd. mien). Text listu podávam v terajšom pravopise, chýbajúcu interpunkciu (bodky) dodávam a dátum z konca listu odpojujem od ostatného textu. Inak na obsahu nič nemením a ponechávam i nesprávnu kvantitu. List uverejňujem len v dodatku, keďže som ho nemal v rukách a tak za jeho úplnosť a správne znenie brať zodpovednosť nemôžem.

Text listu:

Moji mili Rodičove. List jich čo mi písali sem prijal, a čo mi poslali prijal sem, a čo poslali gazdovi dal sem, a kolač a čižmi to sem prijal, a naučil sem se komparatie ale veru ja ješte neviem uhorski list písat. Mnoho krat signum linguae ešte sem nemal a vela razi nemal, dobre sa na klaviru exercirujem sam od seba ako sa mvožem. Čižmi si viem čistit, nechodil sem na blate po kolena, jine veci mi prídu na rozum. Pani profesorové su v zdravi, ja tješ sem zdravi, i Sandor jest zdravi a Kuzmani jest zdravi. My jsem dekoval Bohu že jsu zdravi. P. gazda jich pozdravuje, i Kusmany jich pozdravuje i Sandor. Již se do jejich lasky poručiam a zustavam Panum rodičum poslušni syn Samuel Chalupka mp.

Psano v Gemeri d. 24. Febr. 1821.

Gazda, ktorého chlapec Samo spomína, bol jeho domáci pán, roľník v Gemeri (Sajógömör). Signum linguae (odznak reči, lat.) bolo potupné znamenie pre žiaka, ktorého „prichytili", že — hoci i mimo školy — hovoril vo svojej materinskej reči. Za trest sa musel naučiť predpísaný počet latinských sentencií (viet), ktorým — najmä na začiatku školskej výučby — ani mak nerozumel. Kto bol Šándor, ktorého Chalupka v liste po dva razy spomína, nedalo sa zistiť. Kuzmány bol Karol Kuzmány (1806—1866), od Chalupku starší študent, rodák z Brezna, neskorší buditeľ, básnik a spisovateľ, superintendent prešporskej patentálnej

superintendencie. Profesormi na malom gemerskom evanjelickom gymnáziu, kam dali Chalupku vlastne na maďarčinu, boli Bakay a Škrabák. (Do literatúry nezasiahli a tak sú bližšie nie známi. Len o Bakaym Samuel Tomášik, tiež gemerský žiak, v autobiografii v Slov. pohľadoch XXI, 1901, 205 spomína, že bol starý a keď si raz v opilosti nohu zlomil, zemský pán Szentiványi ho dal na somárskej talige dovážať na vyučovanie.) Litery „mp." za podpisom znamenajú „manu propria" (vlastnoručne, lat.), siglu, ktorá sa vtedy často pridávala k podpisom.

List bol zrejme jednostránkový. Ďurovič neudáva jeho formát, ani nezisťuje, či bol poslaný príležitostne (čo je pravdepodobné), uvádza iba toľko: „List je linajkovaný, s početnými machuľami." Adresa, napísaná cudzou rukou, znela: „Admodum Reverendo Domino Dno Adamo Chalupka F. Lehot. V. D. M. meo aestimatissimo patri." (Veľmi ctihodnému pánovi pánu Adamovi Chalupkovi, slova božieho kazateľovi hornolehotskému, môjmu obzvlášť ctenému otcovi.)

RUDO BRTÁŇ

DENNÍKY MIKULÁŠA DOHNÁNYHO

I

(Biografia)

Nicolaus Davides Nobilis Perillustr. ac Gen. Di. Josephi Dohnany et D. Christinae Buday Filius, krstený 28. novembra 1824 „proprie in Hritsov", v katolíckom kostole v Dolnom Hričove, pochádzal po otcovi komposesorovi a zemanovi z Dolných Držkoviec a po matke zemianke „de Proszne et Podmanyin" z Ovčiarska, z Hornej Trenčianskej. Jeho krstnými rodičmi boli Michal Zelenay s manželkou a Alexander Akay s manželkou. Prapredkovia vraj pochádzali z dedinky Dohna pri Pirne v Sasku, na Slovensko prišli údajne ako uprchlíci z Nemecka „vsetínskym priesmykom cez Karpaty do záriečskej doliny" a tu sa osadili v 16. storočí a založili vraj „osadu Dohnaň pri Púchove".[1] Prapraded nášho Mikuláša Dávida, ktorý druhé meno dostal po starom otcovi Budayovi, Pavel, vyženil majetky v Dolných Držkovciach s Magdalénou Apponyi a praded Ladislav so Žofiou Bakich (Bakić) v Sobotišti. Starý otec si vzal za manželku Annu Vladár, asi zemianku z Turca. Prastrýc Ján bol manželom Márie Nemec a vysokým péštianskym úradníkom, titulárnym fiškusom a peštianskym cirkevným dozorcom pri Jánovi Molnárovi, inak poeticky činnom predchodcovi Jána Kollára. Iba tretí brat Pavel, starý otec Mikulášov, nešiel ani do úradu, ani sa nevrhol ako spauperizovaný zeman na kupectvá a remeslo.

Povedomie zemianskej a vojenskej cti (Ladislav a František Dohnány boli prívržencami Rákoczyho, prvý prišiel o život, obaja o majetky) dostalo sa do vena aj malému Mikulášovi, ktorého otec Jozef sa oženil s Kristínou Buday, dcérou Dávida Budaya z Ovčiarska. Tak sa dostal mladý Mikuláš Dávid aj do styku s hornotrenčianskym zemianstvom (Vagyon, Domanický, Brestenský, Baroš, Maršovský, Thurzo, Nozdrovický, Medňanský), kým v Dolných Držkovciach boli Dohnányovci v styku s inými rodinami.

[1] Ľudovika Wagnerová rod. Dohnányi, *Ľudevít Dohnányi: Rozpomienka*, 1930, 56.

Medzi takéto rodiny patrili najmä gróf Zay z Uhroviec, Ottlík z Horných Ozoroviec a drobnejší okolití zemani, ako Suhay, Huláči, Hodossy, Vály, Medňanský atď. Mladý Mikuláš Dávid vyrastal medzi týmito Perillustris a Spectabilis, medzi Ovčiarskom (Žilina, Bytča) a Držkovcami (Trenčín a Bánovce nad Bebravou), preto sa nedivíme, že zrástol s Považím a dal si aj pseudonym Mikuláš z Považia. Mal o 6 rokov mladšieho brata Ľudovíta Jána (narodeného 26. júna 1830), Jozefa (narodeného 20. októbra 1838) a Gustáva. Bánovské Záhorie pri otcovi a malebné hornotrenčianske okolie boli dvoma stanicami mladého Mikuláša Dávida. Otec Jozef bol nielen hospodárom, ale aj prísažným panskej stolice a vykonával tiež funkciu feudálneho sudcu. Najstarší syn „Mikluš" po oberačkách pri matke v Ovčiarsku dostal sa do školy v Trenčíne, a to k profesorovi Ondrejovi Porubskému, ktorý bol nástupcom Jána Martineka a Samoslava Štúra (učiteľov Palackého). Porubského manželka Helena Gáffor bola nevlastnou sestrou Mikulášovho otca Jozefa. Tu v Trenčíne — po domácej škole pri otcovi v Horných Ozorovciach — odbavil kurz latinčiny ako deklinista, donátista a gramatista.

Po školách v Trenčíne poslali tradične aj Mikuláša do Rábu na maďarčinu. Prichádza o celé desaťročie neskôr ako Štúr, asi v jeseni 1838, odkiaľ vypisuje „milej pani matke Dohnányi Kristine" slovenské listy ako alumnista a konškolár zemana Borčického. Chodí aj do kresliarskej školy a sám učí „jednu kišasoňu" krasopis. Preto sa nečudujeme, že Dohnányho duktus bol taký krásny a vyrovnaný. Profesor Petz, orientalista, znateľ jedenástich jazykov a prívrženec Schleiermacherovskej filozofie, bol už síce od r. 1831 kazateľom šopronským, ale povesť o ňom sa ešte udržiavala v Rábe, najmä keď vydával preklady zo Shakespearea, Calderona, Sofokla a iných svetových dramatikov. Už od neho mohla prejsť na mladého Dohnányho záľuba v Shakespeareovi a v dráme, v mezzofantizme a v prekladoch.

Už roku 1840, nevieme či ešte v Rábe, či cez prázdniny doma alebo až v Prešporku, kam sa zapísal do sekundy, preložil Kisfaludyho idylickú báseň *Ráno* (Už slunce střílí ohnivě...), ktorá je najstaršou zachovanou veršovanou a prekladateľskou pamiatkou M. Dohnányho. V Prešporku sa stretol so svojimi vrstovníkmi, ako aj so staršou vrstvou primánov, medzi ktorými boli napríklad aj Janko Matúška, Janko Tomes, Samo Bohdan Hroboň a ostatní (52 členov Ústavu). Práve vtedy sa vrátil z Halle jeho krajan Ľudovít Štúr a nie je nemožné, že práve on nahovoril otca Jozefa Dohnányho, aby dal syna Mikuláša na štúdiá do Prešporku. Podľa všetkého Štúr a jeho verní trenčianski krajania získali Mikuláša a tak sa dostal pod opateru Ľudovíta Štúra ako námestníka profesorátu. Pod rektorátom Andreja Daniela Michnaya zapísal sa ako alumnus medzi

139 žiakmi aj na lyceálne Leges a sledoval tak činnosť teológov Ondreja Braxatorisa Sládkoviča, Janka Kalinčiaka, Janka Kučeru, Janka Tomesa a logikov Petra Kellnera, Ľudovíta Reusza, Štefana Marka Daxnera a iných.

Nadviazal na literárnu tradíciu prešporskú a o rok neskôr, v jeseni r. 1841, predniesol už vzletnú „Řeč při prvním zasednutí (Drazemilovaní bratři!)" ako jeden z najagilnejších členov humanitnej triedy, ktorý sa pustil aj do písania českých kollárovských sonetov *(Na Slovanů)*. Uprostred Trenčanov a Nitrancov, ktorí rečnili, čítali a kritizovali svoje práce, vyvinul sa Mikuláš Dohnány na veľmi činného člena neskoršieho Ústavu. V školskom roku 1841/42 spomedzi 99 študentov (za rektorátu Štefana Bolemana) sú mu blízki Štefan Žirko, Janko Gáber, Pavel Hečko a celý rad skoro 20 Srbov. V ďalšom roku 1842/43 za rektorátu Gabriela Kováča Martiniho stáva sa Dohnány už mladším spolužiakom Janka Kráľa a Samka Štúra, Karola Hájička a Daniela Minicha, Lajka Gábera i Lajka Babylóna, Sama Štefanoviča a iných.

Napokon v poslednom školskom roku v Prešporku (1843/44), ktorý sa stal osudným všetkým štúrovcom, pribudli okrem Srbov aj Karol Modrányi, Michal Kolpaský, Dionýz Štúr, Jakub Grajchman, Viliam Pauliny, Srb Savić a Mikulášov brat, 14 ročný Ľudovít. Dohnányho činnosť sa v týchto rokoch rozvila najmä v Ústave. Už 29. októbra 1842 podpísal Leges a Constitutio et Leges Bibliothecae Scholasticae..., ktorá roku 1838/39 mala už do 640 zväzkov (českých básnických kníh bolo 164, jazykovedných 49, dejepisných práve toľko, srbských 104, poľských 36, ruských 34 atď.) a v roku 1842 sa počet kníh značne rozmnožil.

Tento „zádumčivý, veľmi usilovný šuhaj" (Vajanský) pred revolúciou „za dôb štúrovského rozruchu" (Vlček) prežíval boje slobodomyseľnejších konštitucionalistov (autonomistov, fichtovcov) s rigoróznou skupinou Štúra, ktorý zvíťazil povestnou rečou v júni 1842 a dal znamenitú „Soustavu Oustavu Slovenského v Břetislave". Dohnány počúval Štúrove prednášky, z ktorých si dejepis slovanstva alebo historické prednášky (koncipované podľa Šafárika) krasopisne odpísal, doplňal a neskôr v Levoči aj prednášal. Je veľmi pozoruhodné, že Dohnány ako zeman pridal sa k ostatným slovenským štúrovcom a v Ústave „v užšom zmysle" počúval rečnenie slobodne volených básní českých, ruských, poľských, chorvátskych a slovenských. Učil sa horlivo nielen slovanské, ale aj moderné európske jazyky, najmä angličtinu a francúzštinu, spieval slovenské piesne v spevokole, sám prekladal a písal, rečnil a recitoval, čítal a kritizoval.

Keď sa začal písať Franciscího Prostonárodní zábavník, začal zbierať piesne po Trenčianskej — a nevedno, či sborníček číslo 303 v archíve

MS neobsahuje práve jeho alebo Černove zápisy. Sledoval úsilie dostať privilégium na slovenské noviny, bol oboznámený s rekurzami, živo a bezprostredne prežíval inkvizíciu na Petra Pavla r. 1843 s Ľudovítom Štúrom, Jankom Franciscim a Jankom Kalinčiakom ako prešporský 18 ročný štúrovec.

Šiel odovzdane a obetavo ako pravý posvätenec za cieľom, aký vytýčili Ústavu Vrchovský, Zoch a Štúr: vzbudzovať národného ducha a rozširovať vzdelanosť v slovenskom národe, najmä medzi mládežou a pospolitým ľudom. Janko Kráľ bol poldruha roka posledným jeho spolužiakom a spolu prežívali krásne časy zápalu, čisté, bez ohľadov a bez kalu sebectva. Bolo to už po odchode Sládkoviča a Kalinčiaka do Halle, keď Mikuláš počúval vítaciu reč Janka Matúšku, povedanú „bratom" začiatkom septembra 1843 podľa všetkého už po slovensky, podúčal sa u Franciscího i Kellnera a najmä začal si viac obľubovať Mickiewiczovu poéziu. Odparentoval aj Janka Tomesa, keď bol na panychíde začiatkom novembra a keď počul rečniť Janka Kráľa a ostatných Tomesových kamarátov. Vtedy sa už sťahovali chmáry nad Ľudovítom Štúrom, ktorého mal z katedry na Zayov návrh odstrániť Jozef Bajcsi. Bolo sa treba rozhodnúť aj zemanovi Mikulášovi Dohnánymu, na čiu stranu sa pridať, či k Bajcsimu a Bolemanovi Istvánovi („magyar nemes ember"), ktorí spolu s vlažným Ondrejom Danielom Michnayom a s obojživelným Emanuelom Wilhelmom Šimkom boli proti Štúrovi, alebo ísť za Palkovičom, Gabrielom Kováčom Martinym, Tobiášom Godofredom (Bohumírom) Schroerom, ktorí bránili Ľudovíta Štúra a jeho žiakov. A keď prešporský cirkevný konvent 31. decembra 1843 zakázal Štúrovi nielen prednášať, ale ho aj z katedry a námestníctva zhodil, vtedy Dohnány nevolil pohodlnejšiu cestu ani zátišie zemianskej kúrie, ale „pod smutným štítom hradu štvorhlavieho" sa rozhodol ostať na slovenskej pľti s faktorom Ľudovítom Štúrom. Keď „krvožížnivý katan plenil a hubil mečem nepravosti Ústavy", keď od júna 1843 blýskal mečom a chcel vraziť smrteľnú dýku do srdca Ústavu — do Ľudovíta Štúra, vtedy aj Mikuláš Dohnány patril „toliko pánu Ludevítu Štúrovi z celé duše", o čom svedčia jeho listy, podpisy i jeho básne a celá literatúra a študentská činnosť.

Od 13. septembra 1843 v družine 70 štúrovcov prežíva Mikuláš Dohnány to, čo Kráľ a Grajchman, Kellner a Hrenčík, Černo i Reusz, Matúška a celý rad iných bratov Ústavu. Vedeli, že ich čaká „hluk, boj, život a práce" v slovanskom veku. Reči Palkoviča, Štúra, Kučeru, Franciscího a iných, básne Černove, Matúškove a Kellnerove, recitácie Eduarda Škultétyho a estetický rozbor Kellnerov z Mickiewiczovej *Ódy na mladosť* atď. zaujali aj Dohnányho. 11. októbra 1843 recitoval úryvok z Hollého

Svatopluka a priniesol svoje poetické práce na posúdenie. Sám patril k najlepším a najbystrejším kritikom; posudzoval Hrenčíkovu báseň o júnovom prenasledovaní a k tejto tematike sa neskôr vrátil aj sám dramaticky. Patril medzi skupinu najvernejších odhodlancov a obetavých protestujúcich štúrovcov, po Eduardovi Škultétym najmladší z trinástich, ktorí začiatkom marca 1844 odišli do Levoče. Za rektorátu Tobiáša G. Schroera všetci študenti, ktorí odišli do Levoče a niektorí, ktorí išli robiť kandidátske skúšky alebo na súkromné pedagógie a domov k rodičom, majú v matrike poznámku, že odchádzajú pre zrušenie katedry slovenskej reči, iba jediný mladý zeman Mikuláš Dohnány nemá túto poznámku a pri jeho mene stojí len stručné „elment".

Dohnány opúšťa Prešpork a Ústav, svojho krajana Štúra i brata Ľudovíta, ktorého od jesene 1844 poslal do Modry, kde študoval neskôr i jeho mladší brat Gustáv, k riaditeľovi Karolovi Štúrovi. Pri odchode do Levoče po Novom roku 1844 sa Mikuláš Dohnány s Jankom Matúškom, Jankom Kráľom, Petrom Kellnerom a inými rozospieval najmä rozlúčkovými piesňami *(Všetci sme Slovania, Veselme se junáci, V kolu našom Slovák verný, stály...*, možno aj piesňou *Dunaju slovenský, už ťa zanecháme...)* a po 5. marci odchádza do Levoče, kde sa medzi prvými ôsmimi zapisuje u rektora Juraja Müllera dňa 15. marca 1844 a stáva sa tak žiakom Jána Pavla Tomášeka a Michala Hlaváčka. 19. marca po zápise ostatných piatich prešporských oslavuje básňou spojenie takrečených dunajských a tatranských Slovákov.

V Levoči sa stretáva s Jankom Bottom a Pavlom Dobšinským, s Mikulášom Štefanom Ferjenčíkom a Jozefom Jančom, s Jankom Čajakom a neskôr aj s Ľudovítom Kubánim, znovu sa zíde s Jankom Franciscim Rimavským, Jakubom Grajchmanom a s ostatnými bývalými prešporskými študentmi. Píše a prednáša na novom Ústave, je vedúcim jedného zo štyroch „kolies" pod predsedníctvom Ľudovíta Reusza a tak je pri studnici folklórnej poézie a povestí, pri treťom a štvrtom zväzku *Prostonárodného zábavníka,* kde prispieva svojimi rozprávkami, ktoré potom prevzal aj Dobšinský. Ináč je aj členom nemeckej literárnej spoločnosti spolu s inými štúrovcami u profesora Gretzmachera, kde medziiným prednáša svoju báseň *Der letzte Sänger...* Dohnányho „koleso" bolo veľmi činné a čulé. Ako zapisovateľ a tajomník rozvinie svoju činnosť jednak tu, jednak na všeobecných spoločných schôdzach, najmä potom v tzv. Jednote mládeže a v Spolku triezvosti. Prednáša svoje povestné Slovo o dráme slovanskej (1. marca 1845), báseň *Syn Tatier;* kritizuje Hraškovu báseň (18. marca), recituje dve *Kollárove znelky* (255 a 256), kritizuje Lackovu reč o pokoji a meči (9. apríla) a neskôr (19. apríla) posudzuje Hraškov prednes *Kollárovej znelky* (318). Pozornosť vzbudili

jeho básne *Na Lipu* (26. apríla), *Dumka* (Svätopluk), ako „aj preklad *Ódy na mladosť* z Mickiewicza". Ako kritik posudzoval Mikulášovu recitáciu Kráľovho *Zverbovaného,* Lackovu filozofickú prednášku o postupe ducha (3. mája 1845), Göllnerovu prácu o *Kristovi* a iné. Sám číta svoje práce „5-ti Kveteň, Lúčenja, jeseň." Dohnányho báseň *Zakliata krajina* recitoval Adolf Kellner a druhú báseň pod titulom *„27. Lipeň"* Juro Mikuláš. Napoleonský kult, ktorý bol v Levoči bežný, vysvitá nielen z Dohnányho básne o *5. máji,* ale aj z jeho troch listov (o Herderovi, Hegelovi a Napoleonovi).

Dohnány bol dušou celého „kola", ktorému prízvukoval, že „len práca nás a národ náš večne spasí..."

V Levoči sa Mikuláš Dohnány rozvinul ako básnik a prekladateľ, kritik a estét. Veď už 24. júna 1844 sa lúčil s bratmi básňou *Nad slovenskou Tatrou rannie zory svietia,* v ktorej Štúra nazýva hviezdou, veslárom a vodcom. Lúčil sa vtedy so 4—5 kamarátmi, s ktorými prišiel do Prešporka a s niektorými levočskými kandidátmi (ako boli literárne činní Nedobrý, Makovický, Jurecký) a kladie im na srdce najmä slovenský ľud („v otroctve stoná bez slobody, práva") a najmä prebúdzanie slovenského, feudalizmom utláčaného a ujarmeného sedliackeho ľudu. Pestuje aj príležitostnú poéziu, napríklad v rozlúčkovej parentácii a valedikcii *Na smrť Jána Drahotína Ondruša,* ktorej incipit bol *Zanechaus nás, brat náš, zanechau...* V ďalších rokoch sa Dohnány stáva zástupcom Janka Franciscího Rimavského a tak do istej miery „tretím" Štúrom. Stavia sa na čelo levočských polemík študentov a prednáša podľa Štúrových historických prednášok dejiny slovanského národa. Rukopis týchto prednášok sa zachoval.

V Levoči víta Štúrovho Orla tatranského (v básni *Orol),* píše piesne nacionálneho a hlbokého filozofického rázu *(K rodu muojmu,* K. M.), prekladá Homéra, najmä však jeho rozhovor *Hektora s Andromachou* časomernými slovenskými veršami, inou svojou piesňou *Tatry naše, Tatry...* otvára slávnosť na pamiatku založenia Spolku miernosti dňa 29. marca 1846. Slávnosť zakončil druhou básňou *Letia hlasy...* Príspevky posiela Hurbanovi do Nitry, Štúrovi a jeho pomocníkom, bratovi Ľudovítovi a kamarátovi Kellnerovi do Orla tatranského a zásluhou azda Franciscího dostávajú sa jeho piesne aj do Fejérpatakyho Slovenského pozorníka, s čím je básnik zrejme nespokojný.

Jeho literárna činnosť sa v Levoči vyvíja jednak rukopisne v levočských zábavníkoch, najmä pri redakcii Považia. Používa častejšie pseudonym Mikuláš z Považia a Nikolaj, alebo sa kryje pod dvoma skríženými mečmi, ktoré dávajú litery MD alebo Δ, grécku deltu. Z jeho kritík však vynikli tie, ktoré boli uverejnené v tlači, ako kritika o Sládkovičovej

Maríne, o básňach Ďorďa Pejku a iné. Jeho básnická činnosť spočíva jednak v prekladaní, o čom svedčia preklady z gréčtiny, z ruštiny (Deržavinova *Óda na Boha)*, z Byrona, zo Shakespearea a z iných, jednak ide o produktívnu literárnu činnosť v básňach pôvodných, ako boli *Pútnik, Trenčín, Váh* atď. Dohnány si popri umelej poézii obľubuje ešte folklórnu ľudovú tradíciu. Zbiera povesti napr. *Svetská krása, Neverná žena* atď. Začiatkom marca 1846 napísal pieseň *Slovo* (V lone Boha slovo spočívalo), pričom naráža na bibliu, v kollárovskom duchu komponuje báseň *Lipa* (Od vekov šumia vetry nad vodami), v duchu hegelovskom zanôtil pieseň *Minulosť a budúcnosť* (Aj vietor povieva) s ohlasmi Kollára, ľudovej piesne a Homéra. Iné piesne sú s tematikou obete za národ (Brat môj, pozri na ten svet), alebo majú umravňujúcu tendenciu, vtedy aj v alegorických piesňach Bottových v Levoči celkom bežnú. Medzi takéto piesne patria Dohnányho *Letia hlasy, letia...* na melódiu Ponad Tatrou blýska, alebo ospevujú napokon veľkého Napoleona *(Na deň 5. května:* Dnes sa rozlúčiu veliký syn sveta).

Ako redaktor písaného levočského zábavníka Považia od 3. októbra 1847 až do 12. marca 1848, do vypuknutia revolúcie, Dohnány uverejnil niekoľko svojich kritík, básní a prekladov. Zložil aj trúchlohru v troch dejstvách *(Odchod Slovákov z Bratislavy)* a báseň *Oj Tatry naše v oblakoch stojíte* (na nápev Začalo slniečko...). Už v Levoči a v Bytči mal Dohnány depresívne nálady, pocit okov a neslobody, istej priviazanosti, z čoho pramenila nespokojnosť a pocit ubíjania ducha, sklony k samotárstvu, ako svedčí jeho list z 3. februára 1846 v Bytči. Vtedy sa zaoberal aj pedagogickými problémami, lebo ako chudobný zeman, ktorý zadĺžený podporoval ešte dvoch mladších bratov na štúdiách, bol i sám súkromným vychovávateľom. Čítal Rousseaua (Emil), Jeana Paula Richtera, zahĺbil sa do filozofie, histórie a najmä preširoko vo svojej roztekanosti a nespokojnosti do štúdia rozmanitých jazykov, takže sa u neho právom vyzdvihovalo, že patril medzi mezzofantistov. Tomu sa neskôr nepriamo pripisovalo jeho nervové zrútenie.

Mikuláš z Považia pôsobil v Levoči na Bottu i Dobšinského, Čajáka i Ferjenčíka, Abaffyho i Mandelíka, Janču i Grajchmana, Ľudovíta Kubániho a na celý rad iných, menej významnejších. Podporoval na štúdiách brata Lajka v Prešporku i v Levoči, Lajka i Gustáva v Modre. S Kellnerom, Kalinčiakom, Dobšinským, Bottom a Kráľom stal sa ctiteľom poľskej poézie, najmä mickiewiczovskej, ale prekladal aj z iných poľských poetov (Semieński, Dunin-Borkowski); siahol po tematike jednak rodovej (po matke), jednak poľskej vo svojej historickej dráme, ktorú vydal v štyroch dejstvách pod titulom *Podmanínovci* (1848). Stáva sa nielen v Levoči (od jesene 1845) vedúcou postavou po Franciscim, ale aj za revolúcie po

svojom prvotnom a váhavom rozhodovaní pridá sa k Hurbanovi a jeho vojskám.

V Levoči kritizuje Sládkovičovu Marínu, prekladá Homéra, oslavuje Kollára (Génius slovanský), pomáha Štúrovi, s ktorým udržuje spojenie, vracia sa k regionalistickým témam o Trenčíne a Váhu, o Trenčianskej studni a pod. Chopí sa aj publicistického pera, píše úvahy pod titulom *Sloboda a slobodný národ, Myšlienky a túžby* a tak sa jeho spisovateľský profil obohacuje.

Za revolúcie, v „tak burlivé časy", ako ich nazval v liste z Ovčiarska Mikulášov otec, nachádzame Mikuláša v Levoči, v Bytči a nadovšetko ako dobrovoľníka a dôstojníka Hurbanovho a Štúrovho vojska. Bojuje spolu s bratom, ktorého dokaličia na moravských hraniciach. Ospevuje predčasný skon svojho prešporského a levočského priateľa Janka Kučeru (4. novembra 1849). Literatúre sa sústavnejšie venoval až po revolúcii, keď sa stáva Hurbanovým pomocníkom ako redaktor pri jeho Pohľadoch v Skalici a v Trnave.

Ostatné roky Mikulášovho života po revolúcii sú vyplnené prácou na *„Histórii povstania slovenskieho"* (tlačou vyšlo v Skalici roku 1850), na konci sa koncentruje v Hurbanových Slovenských pohľadoch, ale píše i do nemeckých novín a časopisov.

O Dohnányho literárnej činnosti svedčia jednak publikované práce od r. 1845, jednak prešporské a levočské zápisnice a dokumenty, ako aj zriedka zachovaná Mikulášova korešpondencia a jeho rukopisy. Z ostatných rokov života (1850—1852) máme zachované jeho *Denníky*. Sú to zväčša nesúvislé výpisky, náčrty a príležitostné záznamy. Tieto nám doplňujú porevolučnú Mikulášovu literárnu činnosť, najmä jeho *Myšlienky a túžby*, kritiky Záborského *Žehier*, Škultétyho *Rečňovaniek*, Trokanovej *Myjavy*. Objasňujú nám jeho pomer k Viedni a k Rusku, ktorému venoval významný článok: *Porovnávanie ruštiny so slovenčinou*. Stal sa jedným z prvých nadšencov za nový Hodžov pravopis a chválil najmä Hodžovo dielo *Větín o slovenčine*. Revolúcii venoval niektoré svoje básne (napr. *Dobrovoľník*), uverejňoval svoje *Dumy*, báseň *Ku géniu*, ale už nestihol uverejniť ani svoje hlboké melancholické Dumy, lebo ho zastihla choroba. Jeho *Dumy pohrobnie* vyšli len po jeho smrti. V posledných rokoch prežíval údajne lásku k Márii Modránayi, istej Skaličanke Amálii a nadovšetko k Želmíre-Emílii Jurkovičovej, sestre Anny Jurkovičovej, Hurbanovej manželky. Táto láska pravdepodobne urýchlila Dohnányho psychický rozvrat a fyzický skon. V básni 19. marca 1852 ospevoval ešte svojho chlebodarcu a nádejného švagra Hurbana, ale už 22. mája 1852 ochorel. Začal psychicky upadať do extravagantných situácií. Napokon dobojoval na rozklad „čuvov" dňa 2. júna 1852, keď umrel vo veku

28 rokov ako redaktor Slovenských pohľadov. Tak dokonal a „doburácal" (Vlček) v Trnave Mikuláš z Považia, hlboký reflexívny a meditatívny básnik, melancholický a statočný štúrovec Mikuláš Dohnány.

II

(Denníky)

V Slovenskom národnom múzeu v Martine z pozostalosti Mikuláša Dohnányho zachovali sa tri zošity. Jeden z nich písal niektorý neidentifikovaný štúrovec. Zaznamenal si niekoľko revolučných poľských piesní (počtom 7), k čomu pripojil aj Štulcov český preklad Mickiewiczovej *Ódy na mladosť*, vypísaný z Kuzmányho Hronky (III, 1838, zv. II.) dňa 20. decembra 1845 a napokon aj báseň *Lipa* (Od vekou šumia vetry nad vodami), pod ktorú štúrovský odpisovateľ právom podpísal meno Mik. Dohnány. Ale celý tento zošit nepatrí Mikulášovi Dohnánymu.

Okrem spomenutého zošitu zachovali sa však dva denníky Mikuláša Dohnányho, ktoré písal v rokoch 1850—1852. Prvý, zelenkastej farby, bol notesom o rozmeroch 10×14,2 a mal titul *Denník Mikuláša Dohnáňiho* a nad titulom neskôr autor vpísal černejším atramentom aj dátum „21. Jan. 1850". Provenienciu tohto Denníka poznáme, lebo na príväzbovej karte znútra stojí zápis: „Ján Papánek z Hlubokého našiel medzi papiermi po nebohom Dr. Hurbanovi — posiela P. Beblavý". Pravdepodobne aj druhý, hnedofialovožltý notes vybledlejšej farby (so značkou II Ba) a skoro jednakej veľkosti (9,5×14,5), pochádza z toho istého prameňa a dostal sa ako dar do Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Titul tohto druhého notesa je *„Denník M. Dohnányho, 1851"* a začína sa 1. decembra 1851. Má spolu 78 karát (posledná je odstrihnutá).

Prvý denník má 57 karát. Začína sa výpismi zo Zschokkeho (Stunden der Andacht, 155) o uctievaní materinskej reči národnej a o národnosti. Sú tu aj rôzne výpisy nemecké, slovenské a francúzske, zaujímavé citáty a výroky, poznámky a glosy, odpisy listov, ku ktorým prišiel Mikuláš Dohnány najmä v súvise s písaním *Histórie povstania slovenskeho*. Tento materiál, týkajúci sa revolučných rokov, je poprepletaný inými zápismi, atramentom i ceruzou, často jedno cez druhé, kde bolo trochu čistého a voľného miesta. Niektoré záznamy ceruzou sú čiastočne prepísané aj atramentom, čitateľne, no veľká časť ceruzových záznamov je veľmi ťažko čitateľná.

Denník I (tak i v ďalšom) siaha od 21. januára 1850 do mája 1850. Je tu aj jediná kresba ceruzou, akiste z Považia, s troma hradmi. Medzi

výpismi sú aj nemecké citáty z Lamartina (Februar Revol. 239) o princípe národnosti, o Slovanoch (napríklad citát: „Die Slawen sind blonde Araber"), ktorý pochádza od M. v. Custine. Ale výpisy z tohto Marquis v. Custine (Reise 30, 118, 123) o strachu zo života, o Slovanoch a ich náruživej záľube vo všetkom novom, najmä v cestovaní atď., sú prerušené ceruzovými výpismi o tom, ako má byť usporiadaný štát, aby zadosť učinil svojmu určeniu, za čím idú nemecké výpisky o géniovi a podobne. Podľa všetkého neskôr vpísal na čisté miesta aj citát francúzsky z F. A. Chateaubrianda (romantickú reflexiu pri mesiačku o duši a večnej melanchólii myšlienky). Tieto citáty sú veľmi cenným prínosom na poznanie duševného rozpoloženia a záľub Mikuláša Dohnányho v ostatných 2—3 rokoch jeho života.

Už na piatej strane na prázdne miesto dolu vpísal si ceruzou zrejme neskôr ľúbostné reflexie:

Lež či (aj tvoja duša po mne vzdychne)
si vzdychne po mne dakedy tvoja duša
A či mi zostane mojou vernou priateľkyňou
či mi zostaneš mojou...
V tom vidím — — čujem —

Odpísal som ti (?) z originálu duše mojej
jednu pieseň a duša tvoja cíti tie plamene
Či z ďalekosti na mňa si spomene (?)
Či mi zostaneš drahou priateľkou...

Na druhej strane (6) najprv ceruzou a potom atramentom po ceruze prepísal pieseň *Oko tvé jest slunce moje...*, za ktorou bezprostredne vpísal aj fragment slovenskej básne: *Či moje spevy...* Na str. 7 ceruzou zapísal súvislejší text poetickej improvizácie: Už sa ostatní večer približovau... X... dúvery.

Bezprostredne za týmto fragmentom vpísal aj báseň *Sestrou ti zostanem!... X... umorený*, ktorú poznáme z viacej variantov. Podobné koncepty sú aj v náčrtoch *Chvíľa mlčania...* a motív *Sestrou mi zostaneš...* (str. 8). Od str. 9 nachádzame ceruzou načrtnuté konspekty zrejme autobiografického rázu (*„Na Považí v doline dedina..."*), ktoré možno chcel využiť aj poeticky alebo beletristicky a podfarbil ich filozofickou meditáciou a ľúbostnými výlevmi o duchu a duši básnikovej, o snoch, duše s pribratím folklórnej povery o duchoch a mátohách atď. Na str. 10 je pravdepodobne náčrt listu Emílii Jurkovičovej alebo inej svojej láske z tohto obdobia. Ešte zaujímavejšia je sociálno-politická reflexia alebo konspekt článku o reči ľudu, podľa všetkého zameraný polemicky, ale najmä revolučne a sociálne s tematikou o pánoch a chudobných,

s kritikou rozmanitých stavov, ako aj o pomere Slovákov a iných národností. V týchto náčrtoch pokračoval na str. 12—13 aj ceruzou a miestami prešiel do nemčiny.

Ďalším ceruzovým náčrtom od str. 14 je polemika asi v súvise s Lichardom alebo aspoň slovenskými novinami a s Radlinským o tzv. staroslovenčine a o iných aktuálnych jazykových problémoch. Retrospektívne tu podáva cenné rozpomienky na Štúra a štúrovcov. Táto polemika potom doznieva i na ďalších stranách.

Na str. 21 sú zápisy akýchsi mladoženíchov, asi z Hlbokého, ako aj záznamy, ktoré sa pravdepodobne týkajú už revolučného obdobia a prenasledovania štúrovcov („Nosák v Sabinove uväznený"), najmä však Národnej rady a podobne. Na tejto strane nachádzame aj zápisy folklórne, menej výrazné ako inde:

Široky peňaz, vysoká cena
z našej Aničky pekná je žena!

Táto pieseň sa pravdepodobne spievala na tzv. vádzke alebo úvode („na vácke"). Ďalšie dva krakoviaky boli tieto:

Bodaj si sa šuhaj tolkorazý potkou,
kolkorazý si sa muojho líčka dotkou.
Bodaj si skameneu ako v hore skala,
keď si ma vyzradiu, že som ta boskala.

V tejto všehochuti si hneď na str. 22 pod titulom *„Čo udrží mocnú Austriu?"* zaznačuje o Slovákoch ako verných poddaných Austrie (o Szirmaym a Hurbanovi); má skúpe, ale cenné poznámky o Košútovi a Maďaroch, na str. 23 o mládeži ako budúcnosti národa, všetko namierené proti Radlinskému. Ďalej pokračuje v tematike slovenskej vernosti cisárovi, pripomína Nitru (Hurbanovu) a štúrovcov, najmä Hurbanovu Nitru II, ktorá vyvolala na Slovensku pobúrenie (str. 27), a celý svoj polemický článok zaostruje proti vládnym viedenským Slovenským novinám. Bude ďalšou úlohou zistiť súvis týchto publicistických prác Dohnányho s jeho uverejnenými polemikami v slovenských, českých a nemeckých časopisoch. Pre neúplnosť bibliografie a neprístupnosť kompletu všetkých týchto novín bude táto otázka ešte začas otvorenou.

Atramentom si Dohnány vpísal po nemecky o republike a občanoch, o národoch Európy (str. 29—30) rozmanité výpisky, ktorých provenienčia sa dá zistiť podľa už uvedených diel a stránkovania (160, 413 a 419). Ale aj tieto pôvodné výpisky doplnil svojím atramentovým náčrtom, autobiografickými rozpomienkami na štúrovské roky „na brehách Dunaja", lebo jeho polemika s Radlinským a Lichardom, prípadne s Launé-

rom sa ťahá aj v ceruzových záznamoch na str. 31—38. Rozpisuje sa tu obranne o slovenčine Štúrovej, o pomere k Čechom („od tedy čo slovenský píšeme, vrúcnejšie bratov našich Čechov milujeme") a na str. 38 jeho polemika prechádza do nemeckých záznamov, ktoré nekončí ani na str. 42, kde bije do Slovenských novín, lebo prechádza ponad List Karola Adamiša, ktorý písal Dv. p. Pavlovi Štefánikovi, švagrovi V. Šuleka d. 28/10 1848, na str. 45 až 53. Doznievajú tu dozvuky tejto polemiky zväčša v nemeckom texte, čo nám vnuká myšlienku a dohad, že túto polemiku Dohnány chystal uverejniť aj v nemeckom časopise, ako bola Union alebo iné viedenské a pražské časopisy. Na str. 44—47 má pritom atramentom ešte historický zápis o pomeroch za Ondreja III., za Matúša Čáka a o Rozhanovciach (1312).

Pri polemike na str. 53, v ktorej pokračuje ešte i naďalej ceruzovými zápismi, Mikuláš Dohnány vpísal zaujímavý dokument, ostatný odkaz Vilka Šuleka: „S Bohom! viac sa nevidíme. Som pod Statarium. Vilko váš." Dohnány dokumentárne poznamenáva: „Ostatnie riadky od V. Šuleka, ktorie do Krajnieho ceruzou napísanie poslal." Pritom pokračuje materiálom k svojej *Histórii povstania slovenskieho* (na str. 54 a 55), kde sa rozpisuje o Hurbanovi a Holubym. Pôvodne ceruzou vpísaná a potom atramentom prepísaná je tu báseň (varianta) utešenej Mikulášovej rozlúčky so svojou veľkou láskou *(Sestrou Vašou zostanem!)*.

Na str. 56 datuje svoje zápisy 4. májom 1850 (Dívau... X... Odoženie?). Hneď nato na str. 57—58 má rôzne nemecké výpisky o vláde a štáte, o národnosti a náboženstve, podľa všetkého z diela *Genesis der Revolution* (str. 53). Na stranách 58—61 svojho *Denníka I* pokračuje ešte v záznamoch, ktoré označuje paginácou prameňa (68, 71—72 a 79). Od str. 62 tohto Denníka I pokračujú ceruzové záznamy o udalostiach, ktoré sa odohrali po 6. marci 1844. Všíma si aj revolučné udalosti, naráža na útek Štúrov z Modry a píše aj o bánovi Jelačićovi a o boji dobrovoľníkov za slobodu a rovnoprávnosť.

Na str. 64 je zaujímavý citát napísaný atramentom v azbuke (Dokoľ vremeni ruka). Cenné sú i poznámky o Hurbanovi a Štúrovi. Na str. 65—67 sú azbukou atramentom zaznamenané citáty zo Srbske novine (broj 42) pod heslom *Slovačka* a nemecky si vypisuje z Union (str. 241 a 243). O Hurbanovi zaznamenáva najmä na str. 68—70, ako aj o svojom rozhovore s okresným komisárom. Nad iné je historicky cenný záznam o 11. máji 1850, keď bol Hurban legálne dosadený do Hlbokého, kde začal svoju kazateľskú a publicistickú porevolučnú činnosť. V ďalších záznamoch sa zamieňajú citáty z polemík s Lichardom, jeho polemické odpovede niektorému nemeckému časopisu, citát z Lichardovej britkej a klebetnej odpovede Lacovi Jesenskému, ktorý si vypisuje na výstrahu

(„Mikuláš pozor!") pred grobiánskym Lichardom. Zaujímavé je, že sa Mikuláš Dohnány podpisuje ako „blos ein schlichter Edelmann, ein Sprosze der adeligen Familie Dohnányi u. Buday" a podpísal sa veľmi zaujímavo: N. D. Compossessor und in Drskótz und Ovčársko, gew. Offizier beim slow. Freicorps. Mitarbeiter von mehr. Zeit. Correspondent etc."

Materiál o revolučnom roku, napríklad výpisky z českých novín (č. 148) z 1. októbra pod titulom *Od výboru Slovenské Lípy 1848* sa zamieňajú s polemikou s Čechmi (reaguje na č. 79 akýchsi novín, možno Havlíčkovho Slovana, ako aj s výpiskami z *Russisches Lesebuch Riga* 1805, odkiaľ si vypisoval ruské slová, ktoré sa mu zdali nielen podobné, ale „celkom slovenskie"). Okrem toho neprestával v citátoch a úryvkoch nemeckých (str. 79—81), zapísal si Erklärung, ktoré súvisí s polemikou Slovenských novín a s časopisom Union, Nr. 263 z 24. mája. Ako slabá ozvena doznievajú tu francúzske i české vypisky zo Chateaubrianda (str. 81—83). Str. 84 je prázdna, ďalšia strana s uvedenou kresbou, teda str. 86 je znovu prázdna a na str. 87 si zaznačuje prvú Hurbanovu kázeň z 26. mája 1850 povedanú v Hlbokom, ktorá nás zaujíma najmä pre veršované suspírium. Na str. 88—90 a 93 doznieva ešte nemecká a slovenská polemická odpoveď Dohnányho v súvise so slovenčinou, Prešporkom, Štúrom a češtinou. Literárne hodnotná je báseň venovaná Hurbanovi na str. 91, básne sa začínajú: *Teba som videu...* a *Sestra premilá...* Ďalšie stránky sú vyplnené jednak problematikou pomeru evanjelikov a katolíkov (92) a nadovšetko materiálom, ktorý potreboval pri písaní *Histórie povstania slovenskieho,* pričom sa na str. 95 zamýšľa aj nad tým, čo je história a ako písať históriu.

Od str. 95 sa začínajú jednak poznámky o povstaní (medzi iným aj o Košútovi), jednak sú tu zápisy folklórne, (str. 95: *Ja som sa ufau...),* jednak jeho vlastné pokusy poetické od str. 97—98. Tu sú atramentom zaznamenané básne: *To bude pravda...*, *Počujte pieseň* (ceruzou), *Teba som videu...* (ceruzou); hneď za tým ide poznámka o Maďaroch (str. 98), o Rusave ako útočišti Hurbana a jeho rodiny, pričom cituje aj Hurbanov list datovaný v Holešove 14. júnom 1848 (str. 99). Na str. 100 sa ešte rozpisuje o Slovenských novinách.

Do Denníka I zapisuje si (str. 101) atramentom Plnomocenstvo pre vyjednávateľa p. Karola Holubyho od Hurbana ako prezidenta Rady národnej, od Štúra ako člena a Nosáka ako tajomníka, datované 25. septembrom 1848. Aj ďalšie strany sú zaplnené dokumentárnym materiálom o dobrovoľníkoch a martýroch. Napríklad na str. 103 je list Martina Bartoňa a výpovede niektorých väzňov, na ďalšej stránke sa dočítame o represáliách za revolúcie a na str. 105 sú rozmanité drobné poznámky,

z ktorých zaujme zápis: „do Sv. Martina Štúrovi". Ináč je tá strana popísaná ešte piesňou *V kolu rodinnom*... Na str. 106 nachádzame ceruzou zapísanú báseň na povestného Kučíniho; tento platil ako slovenský zmýšľajúci komisár, ktorý sa aj osobne stretol s Dohnánym. Pod piesňou *Tam v slávnej Viedni*... je prípis atramentom, ktorý charakterizuje pomer Mikuláša Dohnányho i celej dobrovoľníckej štúrovskej generácie k revolúcii: „Ja myslím, že sme my Slovania za rovnoprávnosť bojuvali a né za šibenice." Podobne významný je osobný zápis Mikulášov o jeho pomere k ľuďom a svetu.

Malý, ale cenný je údaj o Hurbanovi v Mikuláši a o piesni *Bije zvon slobody*... Inak si zapisuje uprostred tejto vojenskej surmy aj ľudovú tradíciu a uvádza piesne *Šibeničiek troje*... a ďalšie úvodnou vetou: „Vily sú, čo v sluboch zomrú a po smrti spolu tancujú." Ako vidieť, bývalého prešporského brata ani po revolúcii neopúšťali jeho záľuby v prostonárodných piesňach a poverách, povestiach a popevkoch slovenského ľudu. Za folklórnymi pesničkami uverejňuje ešte ďalší náčrt básne *V kolu rodinnom* (108). Ešte zaujímavejšie sú české zápisy na str. 109 s polemickým ostrím a atramentom prepísaná poľská revolučná pieseň (3 strofy, 24 veršov) *Bywaj dziewcze zdrówo, Ojczyzna mnie woła*..., ktorá sa druží k jeho ostatným poľským a ruským zápisom, aké poznáme z krasopisného sborníčka zachovaného v matičnom archíve (č. 549). Za touto poľskou pesničkou nasledujú slovenské ľudové piesne, ktoré sa začínajú pesničkou *Pondelok doma nebudem*...

Pestré a rozmanité sú Dohnányho drobné zápisy o mládeži, o socializme a komunizme, ako aj rôzne bibliografické údaje a jazykové poznámky, pričom upozorňujeme na *Geschichte der Februar. Revolution* od A. de Lamartine, z ktorého si — ako sme uviedli na viac miestach — bohato vypisoval. Potreboval to pravdepodobne na ideologické ujasnenie si niektorej problematiky slovenského povstania z roku meruôsmeho a merudeviateho.

Na str. 112 popri poznámkach čítame aj nové ľudové piesne, ktoré sú hodné uverejnenia. Je tu aj gratulácia Hurbanovi, koncipovaná jednak v próze („V kolu rodinnom a najbližších priateľov odbavujte... v deň vášho mena"), jednak sa k tejto tematike vracal aj veršovanými náčrtmi. Na str. 113 sú rozličné literárne a poetické poznámky. Azbukou si zapísal prameň *Načertanije Russkoj Istorii* N. Ustrjalova, Sktpeterburg 1840. Celý Denník I končil na str. 113 dozvukmi polemiky a vyzdvihnutím významu Tatrína.

*

Ako vidieť, Denník I obsahuje jednak cenné citáty a výpisy rázu historického, národného a jazykového, jednak vrstvu folklórnej slovenskej

ľudovej poézie a bohatý materiál k rokom 1848/49. Chronicky sa tu ťahá polemika s Lichardom, Radlinským a tzv. staroslovenčinou, prípadne s redakciou Slovenských novín. Jednako však najcennejšie zostali jeho zápisy ľudových piesní a umelé básne, ktoré spolu s omrvinkami svetonáhľadovými a niektorými autobiografickými dátami sú najcennejším prínosom pre poznanie života a diela Mikuláša Dohnányho v rokoch 1850—1851.

*

Druhý zápisník Mikuláša Dohnányho sa zachoval pod titulom *Denník M. Dohnányho, 1851.* Začína sa 1. decembrom 1851 záznamom: „Dočítau som pekný článok v Čspsu česk. Museum 1851, XV. roč., sv. 3. Komenského snahy pansofické od Karla B. Štorcha. Hanuš a Štorch učia Čechov po slovansky myslieť..." Tu sa naširoko na celých štyroch stranách (3—7) rozpísal o diele a živote Jána Amosa Komenského. Ďalším denníkovým záznamom je 3. decembra heslovité poznamenanie: „Cit, poznanie, vuola; krása, pravda, sloboda; umenie, veda, obec; príroda, mravy, zákony; zver, človek, božstvo." Tieto triády nás upomínajú na štúdium diel Hegelových, ktoré neskôr aj v tomto denníku cituje. Filozoficky medituje o človeku (7—9) a (na str. 10—23) od 8. decembra až po 29. december 1851 pokračuje v týchto svojich reflexiách.

Plynulejšie a krasopisnejšie si zaznačoval údaje od začiatku roka 1852, ktoré uvádza pod titulom „Dňa 1 ho ladňa 1852" (str. 23). Nepíše však súvisle a nepíše ani každý deň, lebo ďalší záznam je až zo 6. marca, a to nemecký výpis o poézii z Hegelovej *Aesthetiky* (str. 220: *Die Poesie... X... befähigt ist).* Na str. 30 je krasopisný záznam. „Ku pamiatke dňa 19. brezna 1852 M H [urban]ovi" a pokračuje v zápisoch 17. a 21. marca. Zaujímavé sú zápisy o kresťanstve a pohanstve, o tajomstvách a dokonalosti a skratkovitý záznam „Mnoho myslieť, málo písať", ako aj motto z Mickiewicza: Wyjdzie z zamętu świat ducha.

Na str. 36 začína sa báseň *Spevec* a o stranu ďalej už hotové náčrty k básni, ktorú podávame osobitne. Pôvodne si ju sem chcel vpísať asi celú, lebo str. 38—66 sú úplne čisté. Na str. 67 sa začínajú „Trudoviny", záznamy od polovice októbra (1851) a pokračujú v pestrej miešanine. Dozvieme sa tu o ruštine, o štúdiu historických diel (Ustrjalov a Segur). Nachádzame tu výťah o *Putovaní do Svätej zeme,* ktorý si urobil podľa akýchsi novín a v decembri 1851 si tu načrtol článok *O umení.* Potom pokračoval už pod dátumom 4. marca 1852 ďalším výpisom z Hegelovej *Aesthetiky (Das Wort... X... der Vorstellung).* Na str. 68—70, ktorá má dátum 12. brezna, vo výpisoch pokračuje *(Die Welt... X... sein).*

Poznámka na str. 70 „Takéto veci si značím do Kupala. Sem patria

iba dennie zápisky. *Historia povstania* po stole" by svedčila, že Dohnány okrem tohto Denníka II mal ešte iný denník alebo zápisky, ktoré sa iste týkajú aj redakcie Slovenských pohľadov. Tu si na str. 70—77 po nemecky zaznamenal osobnú návštevu a rozhovor u komisára Kučíniho a zväčša nemecký konspekt tejto aj politicky a národnostne zaujímavej návštevy, na ktorej sa ho napokon Kučíni opýtal: „Sind Sie verheiratet H. von Dohn. Nein. Ich bin ledig." Po tejto odpovedi, nevieme prečo, či už ubehol čas, či sa urazil alebo podobne, Dohnány sa od Kučíniho odporúčal. Možno, že k tejto problematike ženby a lásky sa vrátil ešte 16. apríla, keď zapisoval roztekaným nervóznym písmom úvahu o mori a láske. O 3 dni neskôr napísal ako gratuláciu na Jozefa, na Hurbanovo meno básničku *„K priateľovi"*. Bol v korešpondenčnom i osobnom styku s Jankom Kalinčiakom v Modre a tak aj s Danielom Minichom a Ľudovítom Štúrom. List od Kalinčiaka mu doniesol „Hajičkov brat", trnavský obyvateľ, a tak mal Dohnány styky aj s bývalými prešporskými a levočskými študentmi. Na str. 78—79 vpísal báseň *K priateľovi* a ďalej si atramentom na str. 78—80 poznamenal nemecký lístok, datovaný 17. aprílom 1852 zo Skalice a podpísaný „Ihre Schülerin Amálie". Pomer k tejto Amálii nie je nám celkom jasný a nevieme, či išlo len o platonický pomer, alebo či sa Mikuláš nedostal do nejakej nepríjemnej situácie a kolízie medzi túto Amáliu a Milku Jurkovičovú. Pri ďalšom zápise z 25., 27. a 28. dubna máme náznaky jednak pomeru ľudí k Dohnánymu, jednak isté rozladenie medzi ním a Hurbanom, nevieme či vo veci redakcie, v ktorej asi nemal najlepší poriadok, či vo veci Emílie Jurkovičovej, ktorú chcel požiadať o ruku.

„Dňa 1. mája" cituje Dohnány biblické výpovede z Judith VIII. 18. a Izaiáš 55 a 56 (bez kapitoly). Pod týmto sú filozofické výpisky a zápisy o Cieszkowskom *(That und Allmacht des Lebens Weltgeist) — Epoche der Liebe, des Wissens, der That).*

Po 1. máji 1852 podobným písmom ako na str. 81 nachádzame už zrejmý náznak jeho myšlienkového vyšinutia: „(V noci: dohaduval som sa s matkou, prečo mi nevyčistila a neprichystala horniu izbu... videnia... ces...)". Dňa 3. mája mal u seba návštevu Hájička a rozprávali sa o Hodžovi a o Modre. O deň neskôr má poznámku o Egrim z Jablonice a o Buorovi z Bukovca, ktorý ho alebo navštívil, alebo mu písal. Sú tu niektoré záznamy o škole, o výchove, štepárstve i o národnosti. Dňa 6. mája dostal vďakyplný lístok od svojej skalickej krásky Amálie a 9. mája písal znova o problémoch výchovných, o Kollárovi, Štúrovi a Kráľovi („Koll. Lud. Král-"), pričom však Lud. môže značiť aj jeho brata a Král môže značiť aj skutočného kráľa. Možno že na Hurbana sa vzťahovali slová: „Bez citu *(Mladoženich)"*. Z týchto a podobných

poznámočiek a hesiel ťažko možno niekedy usudzovať, na čo sa pôvodne vzťahovali. — Dňa 10. mája si vypísal nemeckú báseň z časopisu Presse (číslo 109, z 9. mája 1852), ktorá sa začínala *Am Strand der Seine breitet seine Schwingen,* zrejme báseň o Napoleonovi, ktorú preložil a anonymne uverejnil v troch strofách v Slovenských pohľadoch (str. 159 dňa 12. mája 1852) s incipitom: *Na brehu Seiny orličok Francie...*

Nejasný je zápis, asi výpis z priateľovho listu z 10. mája z Viedne, a to o dojme, aký mal pisateľ, keď videl „cára na koni" (88—89). Medzi týmto textom a básňou *(Krásna zrada od 18. mája 1851)* sú vpísané ešte dňa 11.—13. a 20. mája rôzne citáty z Písma napríklad o milovaní (Ján XV., 13), o písaní, o kráľovstve božom (z Otčenáša) a fantastické vidiny nevesty v slncových šatách (88), čo súvisí s jeho začatou a čiastočne aj načrtnutou vizionárskou básňou. Za tým sa stretávame s básňou, datovanou 27. marcom pod titulom *Moje ideále.* Dňa 21. mája na sviatok Božieho tela si vpísal nejakú Ábelovu zvesť o brezovskom zvone (pozri str. 91—92).

Sledoval politické udalosti európske a vypísal si z novín, asi chorvátskych (č. 144), o zákone hesiel liberté, égalité, fraternité v Martinique. Na str. 93 znova sa vynoruje mystický záznam, kým strany 94—96 sú čisté a prázdne. Na str. 97—98 vpísal si azbukou list Ivana F. Holovackého, datovaný vo Viedni 3. marcom 1852 a adresovaný redakcii Slovenských pohľadov. Pod titulom *Dennie zprávy a zábavy* zaznačil o prešporskom konvente a Hurbanovi (asi 18. októbra 1851) a 20. októbra aj o zavretí a uväznení Coopera. Dňa 4. novembra 1851 čítal dve básne Šafárikove a jednu, časomernú, si z nich krasopisne aj odpísal *(Darmo toužebnou... X... mi kouzlí).* Dňa 10. novembra si odpísal celý Puškinov sonet *Poet* azbukou (100—101) a k nemu pridal nemecké jazykové vysvetlivky. Pod dátum 6. december (str. 101—103) zapísal si najdlhšie pásmo slovenských ľudových piesní *(Vyberala som si medzi mládencami...)* a napokon 29. decembra 1851 citoval Goetheho *(Wer sich... X... verwandeln).*

Od pondelka 12. januára (asi 1852) do 31. januára 1852 má súvislejší denníkový záznam, ktorý tvorí jadro jeho osobných zápiskov (str. 104 až 110). Dňa 1. brezňa si vpisoval ďalší text a okrem toho aj báseň pod titulom *Tajomstvá,* ktorá je najucelenejším fragmentom po jeho dokončených *Dumách.*

Pre poznanie života a diela Dohnányho v ostatnom polroku jeho života majú veľký význam všetky záznamy od 12. januára 1852 a súvislejší denníček, ktorý treba podať v úplnom znení. Ide najmä o str. 104—110, za ktorými nasledujú *Tajomstvá* a na str. 110—127 je významná fragmentárna a veľmi mysticky motivovaná poetická, romantická, o ľudové

povery, religiozitu a rôzne sny, videnia a halucinácie opretá básnická kompozícia. Nachádzame tu aj pokračovanie *Ducha spevca Slávy pred Hospodinom*, avšak celok tejto koncepcie je pri svojej fragmentárnosti ešte dosť nejasný a medzerovitý.

Svoje zápisy prerušil (na str. 127) výpisom jednej strofy zo Sládkovičovho Detvana, ktorého prečítal pred 26. marcom 1852, keď poslal Sládkovičovi nadšený pochvalný list. Za týmto výpisom si poznačil (128) koncepty básne *Stál som na brehách mútnej Moravy*, ako aj ďalšie pokračovanie *Duša nebe je vysoké* a napokon (130) *Nikdo ku týmto neučí, nevedie*... Na str. 131 je posledný zápis z 28. brezna 1852, kým str. 132—142 sú úplne prázdne. Potom nasledujú cenné a pre posledné chvíle Dohnányho významné zápisy o pôžičkách (143), o príjmoch (144) a výdavkoch (145—149). Strana 150 je prázdna a na str. 151—153 Dohnány uvádza najcennejšie údaje o lektúre kníh, medzi ktorými nachádzame aj knihy o Napoleonovi, Cézarovi a Alexandrovi Veľkom. Tento zoznam kníh je cenný pre poznanie básnického habitu a filozofických náhľadov Mikuláša Dohnányho. Na str. 153 si zaznamenal ešte drobnejšie poznámky, ktoré tu aj uvedieme v úplnom znení. Dve strany (154—155) sú opäť čisté a na str. 156 je poznačená súvaha jeho dlhov, ktorá nám svedčí o tom, že básnik a redaktor mal v Skalici a v Trnave dňa 30. marca 1852 ešte 130 zlatých dlhu, ktoré si požičal od Hurbana a iných. Vnuká sa nám otázka, či nenastalo nejaké rozladenie medzi Hurbanom a Dohnányom aj v týchto finančných veciach, či sa Dohnány pre svoje dlhy netrápil a či práve preto Hurban a jeho manželka Anna Jurkovičová neváhali dať Emíliu Jurkovičovú Dohnánymu za manželku. Rozhodne tieto dlhy, vysiľujúca práca redaktorská, rozčuľujúce polemiky a iné prekážky, najmä však ľúbostná dohra, urýchlili Dohnányho psychický rozvrat a fyzickú smrť.

III

(Z *Denníka I*)

Oko Tvé je slunce moje, k tomu touží ako mě;
anjel můj jest duše Tvoje, nebe moje srdce Tvé.
Obraz Tvůj mne obletuje, když mě Zora háje zve,
když tu slavík povltavský Milost hlásá Růži své.
Obr (az Tvůj mne obletuje), když se blíží doba snů,
když bůh noci otvírá mi skvělou říši anjelů,
Ty ruko, ruko dychtivá! Aj což mám opěvati?
Při jaké písni, družko má, chceš struny probírati? —

„Známť já tu něžnou dívčinku, k níž srdce Tvé se kloní;
ji tiskna její ručinku, i budu hráti pro ni!"
Jak truchlivo — jak tesklivo!, ach vůkol ani hlásku!"
Sem, harfo má! daj na jevo mou vroucí k tónům lásku. —

Srdce Tvě — ach, toto chrám je svatý,
v němžto láska lásce obětuje;
každý cit Tvůj klénot jesti zlatý,
jenž všech zemí skvosty převyšuje... (I, 6)

Či moje spevy slzu z oka Tvojho vyronia —
vždy sa nosí v pameti (?) — slzu vyronia —
naša láska je nevinná, vzdechy, rukotisky —
milostnie pohledy —

Hoj, či sa večne (mam i ďalej) takto budem trápiť,
či v takých mukách dni života tráviť,
Takto som vzdychnuv! Nie, chceu sa pochlapiť,
idem jej city horúce vyjaviť —

Rozlúčim sa, anjel môj spanilý,
ale duša moja pri Tebe zostane,
darmo sa (duch muoj) osud namáha a síli,
srdce Ťa viacej ľúbiť neprestane — (I, 6)

Už sa ostatný večer približovau
a ja v neistom bou som postavení,
cez dušu plameň šibau a križovau
a ja s bolasťou žialim umorený

Už sa poslednia hodina blížila
a ja som váhau pred Teba predstúpiť,
krv sa (horúca) vo všetkých žilách (pobúrila) rozpálila —
Ako sa z múk týchto prehroznýchvykúpiť?

(Vpravo slabo písané stisnuté náčrtky:)

...sme sa my rozlučovať mali
Rozlúčiť sa máme, anjel muoj premilý,
v ktorom... ale (svazkom) lásky nezná lúčenia
Ja bratom tvojim zostanem na veky...
A vidím ducha tvojho nepokoje
skryju (?) srdiečka milosnuo klopanie a stvor anjelskú
oči sklopenie (ramienka v ramienkach)
Ňádra sa dvíhajú, letmé (?) vzdychnutia chvilku
mlčania až z milostných rtíkov šeptali
Ozve sa slovo lásky a dúvery:
„Sestrou ti..." (sic!) (I, 7)

Chvíľa mlčania, vtom na tvári Tvojej
vidím nevinnuo anjelsko zardenia —
oči sklopenie, boj v duši zbúrenej
a ňáder búrno, úzkostnuo vlnenia.

V očach sklopených nadzemskosť mi zjaví:
A v rukotisku city sa preliali
a Tvoje rtíky ticho mi šeptali:
Sestrou Ti zostanem!

Sestrou ti zostanem! čujte anjelovia,
čujte tie hlasy, vy noční duchovia,
vy lásky našej jediní svedkovia!

Sestrou ti zostanem! ó nebeskie zvuky,
vy mne svet na raj radostný meníte.
Vítajte búrky, žiale, túžby, muky,
pri nej mi život iba osladíte.

Sestrou mi zostane! čujte hory, rieky,
aj skaly, vetry slová šepotajte,
stíšte sa v svete bolestnie náreky
čujte vy vetry, doliny poznajte!

Sestrou ti zostanem až po večnie veky,
aj vy, slávici, sladko mi spievajte—
Sestrou ti zostanem!... (I, 8)

Chvíľa mlčania v tom na Tvojej tvári
vidím nevinnuo anjelsko zardenia —
oči sklopenie, boj v duši zbúrenej
a ňáder búrno úzkostnuo vzdychnutia, vlnenia
(v očach) nadšenosť z očí sklopených mi zjaví:
a rtíky Tvoje zemskú nadpozemskosť
a v rukotisku city sa preliali
a Tvoje rtíky ticho mi šeptali
Sestrou Ti zostanem —

Sestrou Ti zostanem, čujte anjelovia,
čujte tie hlasy vy noční duchovia,
vy lásky našej jediní svedkovia!

Sestrou Ti zostanem, ó nebeskie zvuky,
vy mne svet na raj radostný meníte,
vítajte (buole) búrky, žiale, túžby, muky,
(pred nou? sa) vy jako prášok zrútite,
pri nej mi život iba osladíte.

(Sestrou Ti zostanem), čujte to doliny pekné (?) čujte hory, rieky

aj vy (skaly) vetry leťte, (?) slová šeptajte nárekу
pre štestie sa sveta bolestnie.

Sestrou Ti zostanem až po večnie veky,
aj vy slávici sladko tam o nej (takto) mi spievajte —
Sestrou Ti zostanem
v každom vetríka prejave (?) šumenia
a sladko...

Tak mi je smutno a úzkostlivo okolo srdca,
ako keby bou Vás najdrakši poklad opustiu
a jako bych bou vyhnancom slniečka
(milá) Povedz (duša) drahá moja, v čom Ťa taží
(najlep...?) sami anjelia sa takto milujú (?)
Ukážem Vám z mojho bdenia a snívania
dakoľko obrazov

Nikolaj (I, 8)

V prítomnosti a v pohľade na velkieho človeka sa ustavične novie myšlienky v duši tvoria. Tak na mňa puosobí osoba p. Hurbana a jeho prítomnosť.

V ten den ako mali Holubyho vešať, ráno ho našli, ako si kabát obšívau — On sa spýtau vchádzajúcich, ako sa držau V. Šulek? Načo, keď mu odpovedali, že zmužile — skákau od radosti, a len o to prosiu, aby ho vedľa Šuleka pochovali, že on chce vedľa Šuleka ležať. Vedený na popravnuo miesto, veselo sa držau — a ostatnie slovo jeho bolo, keď mu kat žinku okolo krku založiu: vedľa Šuleka ma pochovajte! Či muože byť vätší ráz hrdinskosti? Keď sa ho opýtali: čo odkáže otcovi? poviedau, no otcovi! — toho pozdravte, ale mater, ej mater, tá chcela sama žinku pliesť na moje krky — to ma bolí — a nepoviedau nič. —

Jeho otec ako veľký košutár ho sám vydau, a mater ako zlostná žena len nad tým vraj horekuje, že to za Slovákov trpeu a nie za Maďarov! Sú to charaktery!...

(I, 54—55)

Sestrou Vašou zostanem!

Ostatný večer, máme sa rozlúčiť — Čítali ste? Zostanete mojou priateľkyňou? — Vyroň slzu; keď na ňu pomyslím, vždy novú pieseň... Muoj život je sen. Chceš mať na ostrieži [?] či na kríž z dreva šibenicu na ktorom S. ducha vypustiu.

Ostatným rukotiskom všetkie city a plamene, ako by sa zjednej do druhej duše mali preliať.

Moje rty sa dotkli ruky, tváre... Kedy je pekná dievčina?
Keď jako anjel druha (?) za vlasť milú
čistou, vrelú lásku — slza jej nad nešťastím vypadne, vrelú lásku k rodu svojmu horí, v tvári vzdechy —

Vo sne obraz sa predstaví, mládenec od Váhu blúdi do krajov rodinných — ako sa národ mu v boji objaví — pozná dušu dobrú — zamiluje, kochá-lúči sa s ňou — Ostatný pohľad, odhrkotau voz...

(I, 55)

D. 4. mája 1850.

Dívau som sa von oknom na ulicu. Stáli tam kone a žrali sečku z opálky, okolo nich behali holúbky a hladali a zbierali po zemi upadnutie zrnká; lež ako sa nebožiatka dotkli

kopyta tých koní, hneď ich každý kopytom svojim chceu zagniaviť; tie ale vždy sa uhli pred nebezpečenstvom. Až naposledy príde chlapec, čo tie kone opatruvau, hodí čiapku po holuboch a tie ubohie odleteli na strechu.

Tu mi prišli na um daktorí z naších nedotklivých redaktorov, ktorých keď sa dakdo málinko dotkne, hneď by ho chceli svojim kopytom zagniaviť. — A kto vie, či nemajú takieho opatrovníka, ako tie kone, ktorý holúbkov odoženie?

(I, 56)

Dokolie vremeni ruka
neistoščiť tvojej pučiny...
Uvy! sej gorestnoj sudbiny
i ty nemožeš izbiežať:
i ty dolžna svoj viek skončať,
no prežde mnogije narody
istliejut, prevraščiatsia v prach,
i blesk cvietuščija Prirody
pomerknet na tvojich bregach.

(I, 64)

[Prvá kázeň Hurbanova v Hlbokom 26. mája 1850 sa začínala:]

Skončily se bouře, pokoj se zaskvívá,
modlitba i píseň v tichu se ozývá.
Umlknul v cele chrest a bubna znění,
dělá na píšťale varhanů se mění:
Ach, Bože, v Tvém chrámu volno je člověku,
když se bez ourazu vyrval zlému věku. A[men]. *(I, 87)*

[Hurbanov chlapec, zrejme Svetozár Hurban Vajanský, podľa záznamu Mikuláša Dohnányho sa modlil 1. mája 1850:]

P[ane] Bože všemohúci, prosím Ťa ponížene,
aby si mi dobré srdečko dau, všetky hriechy mi
odpustiu, aby svojho apka poslúchau, všetkých
ľudí miluvau.

(I, 91)

Ja som sa úfal tlačenej duchne,
ale mi hlavenka na holé buchne.
Evviva fratre [lui (?)] Slavoni!

— — — — — — — — — —

To bude pravda, čo svet o nás rečie,
keď z nás pohrebnie rúcho hrobár zvlečie. *(I, 97)*

Počujte pieseň o slávnej Myjave,
kde prvie viali zástavy slovenskie
(ktorá dala) či dá heslo, znak, národu ku sláve

(dala) duchov aj srdcia zmužila vlastenskie.
Počujte pieseň o jej slávnych zvonoch,
bo v ich poznau ľud zmrtvýchvstania tônoch.

Národ a Teba ctiť, miluvať, vzývať,
to (moje) srdca rany bude liečiť, hojiť! *(I, 97)*

Teba som videu (a novie) neznáme sa city
v pokojnej duši budiť (počínajú) sa počali
a (svet) osud s tajnosť(ou) i (ru?) záclonou prikrytý
oči len Teba všade vidavajú —
(Tvoja mi duša) Len Tvoj ma pohľad odkryje, odhalí.
Nejedna oku zjavila sa hviezda,
nejedna (ruka) ruža pohľad privábila,
(ale) v srdci (mojom) tichosť — nezdá(?) hniezda
hviezda i ruža — z(us) oka zasvietila

Sestra premilá, tajnosť Tvojho oka,
v srdci a duši oh(ne)eň, iskru zapálila.
A šumom hlasu sťa (ako tá) rieka tichotoká,
city nebeskie (v srdc) duši roznietila (posvetila).
..... (?)..... sa vodí tajnieho osudu,
pocítila si (žiale) sama (?) búrku a neresti,
ale to sláva, tvoja pýcha hrdosť
a veľkosť (duše) srdca javí (sa) len v neštestí —

Cítim blaženosť v — tvojej prítomnosti
a svatuo ducha i srdca nadšenia,
(ba) posvetenosť láska, tie najkrajšie cnosti,
z oka a tvári (zjasá) žiara, ktorie sa nemenia.
Tajno predomnou, čo Ty myslíš o mne,
duša šlechetná!
Či duša Tvoja ma dakedy spomne,
či nájdem prístup ku tajnostam drahým.
O Tebe myslieť a o Tebe snívať,
myšlienku s rodom opusteným spojiť,
národ a Teba ctiť, miluvať, vzývať,
to (moje) srdce rany bude liečiť, hojiť! *(I, 98)*

—

V kolu rodinnom len jako priateľa,
otca, manžela uctiť ťa — my chceme,
ako takiemu duša jak otca (vysiela) manžela,
city srdečnie lásky rodinnej muožeme.
Viem, že sa tešíš, (po búrkach, nerestiach) odložiac šabličku,
vidieť sa (v kolu lásky túžob tvojich) v sladkej tichej domácnosti
Tam srdca (Tvojho) svojho sladšiu duše polovičku,
tam zas nádejnie kvety budúcnosti.

Okolo seba vidieť všetkých drahých,
ktorých (rodinnie) najtuhšie svazky s tebou viažu,
kochášs a v citoch najútlejších, blahých,
ktorie detinskie (hračky) zábavy (ti) ukiažu —

Nič inšie teda, len to, ti už (píšem) prajem,
bys v kolu tomto vždy sa tak tešievau,
(a) jeho sladkosti požívau navzájem,
nad radom od búrok (od búrok sveta) v rodine
búrami sveta zmorený navzájem,
v kolo rodinnuo okriať sa chodievau. *(I, 105)*

—

Tam v slávnej Viedni Cisar sa spytuje:
„Slováci moji, dobre sa už máte?
Či sa Vám právo, rovnosť prisluhuje,
v ťažkých okovách či už nestonáte?
Moje národy jednako milujem,
všetkých žalosti aj bolesti čujem."

Na slová tieto Slováci povstali,
svoje stížnosti do Viedňa poslali;
(Milostivý) Laskavý Cisar žaloby počúva
a trebárs zlostný nepriateľ sa zdúva —
verným Slovákom pomocou prispieva
a jejich rany balzámom zalieva.

On Ťa vysiela, vznešený Kučini,
jako lekára, správcu výbornieho
v rovnoprávnosti, keď náš zhubca zvini,
bys hneď potrestau zlý úmysel jeho —
My za ochránca, za otca Ťa máme,
v Tebe dúveru najväčšú skladáme.

Považia plesá, s plesaním Ťa víta,
sťa kriesiteľa žitia národnieho,
v hradbách Trenčína nádeja vykvitá,
(V Trenčíne) v tom pustom sídlu Matúša slávneho —
bo jeho hradby dávno nevideli
muža, ktorý by rodu bou žiu celý. *(I, 106)*

A preto vítaj na peknom Považí,
muž (ľudu nášho) v ktorom Slovák svoju nádej skladá,
ktorieho si cti, miluje a váži,
bo vie, že pred ním každá zhyne zrada —
Počuj (srd) tisícov srdečnie ohlasy,
by Ťa Boh živiu dluhie, dluhie časy.

Sláva drahiemu nášmu Kučinimu,
správci Trenčianskej stol(ice) slávnemu! *(I, 107)*

Šib(eničiek) troje, ktorie budú moje,
či hornie, či dolnie a či tie (prostrednie?).

— — —

Leteli sokoli
Lebo nás zabijú, lebo nás obesia,
alebo havrani po svete roznosia.

— — —

Uderila jedna, druhá
Chodia chlapci po ulici

—

V kolu rodinnom chceme ťa (uvítať) pozdraviť,
v tento deň slávny slávou Tvojho mena,
jako ctitelia chceme sa predstaviť,
ktorých je duša pred Tebou odstrenâ.

Nie jako muža slávneho, velkieho,
(znak?) ktorieho slávne (?) meno Europou... nestačí (sa nesie?)
čo (?) jako muža stoletia (velkieho) novieho (?)
ktorieho skutky historia značí —

Bo kdo by (začau) Ťa chceu velkieho predstaviť —
museu by pieseň Homéra započ(nú)ať,
(a) len takou piesňou Teba mám osláviť,
Teba a (skutky tvoje) jako génia naznačiť.

Teba duch poslau, bys Tatry roznietiu,
...v pustotu (?) ľudstva národ... náš (?)
aby (ticho?) slyšte(?) sa myšlienkou (osvietiu?)
...anke (?) ho a jak génia... *(I, 108)*

Pri prepisovaní Hurb. Obrazov z povstania, odpadla mi chuť písať historiu. Ja len tuoňu podávam toho, čo sa u p. Hurbana ako slnko svieti. — Aký súd by on predca o mne vyniesou a o daroch ducha. Či jesto tam dáka puovodnosť. (I, 93)

—

Bywaj dziewcze zdrówo
Ojczyzna mnie woła
Ide walczyć śmialo
Śród rodaków koła,

A choć aż najdalej
Przyjdzie ścigać wroga
Nikdy nie zapomniem
Jakas ty mnie droga.

K czemu ta łza w oku
K czemu serca bicie?
Tobie winę miłość
A ojczyzni życie

Pamiętaj żes Polka
Że to za kŕaj walka.
Niepodległość polskiej (!)
To twoja rywalka.

Polka mnie zrodziła
Mliekem to wsajałem
Być ojczyznie wiernym.
A kochańce stalém.

A choć umrzeć przyjdzie
W ojczyzni potrzebie,
Nie rozpaczaj dziewcze
Zobaczym się w niebie. *(I, 109)*

P(ondelok) doma nebudem,
v u(torok) na jarmok puojdem,
ve str(edu) z jarmoku,
ve štv(rtok) ze šenku do šenku,
a v pi(atok), dušička moja,
povieš mi či budeš moja,
v s(obotu) rúčku dáš,
v n(edeľu) pojdeme na sobáš. —

Hore cesta, dolu druhá,
rozlúčme sa moja milá,
keď sa my dva rozlúčime,
dve srdečka zarmútime:
jedno Tvoje, druhé moje,
budú plakať obidvoje.
Dve srdečká, štyri očka,
budú plakať do pol ročka.

Trenč(ianske) dievčence, v čom si zakladáte,
kreme v tých sukničkách, čo po jednej máte.
Trenč(ianske) dievčence len také behuľky,
nevedia navariť kmínovej polievky. *(I, 110)*

— — —

Škoda nášho rozlúčení,
ked sme spolu naučení (I, 110)

— — —

Hora, hora, vysoká si,...
Mne se, mne se...
Co mne tešivalo...
Není tu, není... (I, 112)

(Z Denníka II)

Dňa 1-ho ladňa 1852.

V roku pominulom mnoho som mau práce so samým sebou. Všetkie živly zlie i dobrie sa zbúrili v duši, a táto hnaná k neznámemu cieľu nevedela najsť uspokojenia vo zmatkoch sveta vonkajšieho. Horúce dni roku toho mám zaznačenie. Boh vie, čo mi zas všetko tento nastávajúci nový rok prinesie? Mládeneckieho zápalu ohne sa na ľadovej skutočnosti hodne ochladili; preto ale tento nehasne, ale topí i tie ľady skutočnosti. Úloha: posvätenie sa idei. Človeče, sebe nežiješ, ži ako chceš; ale sebe nežiješ. S týmto povedomím rok nový začínam. (II, 23)

2. Februara

Otázky

Život i ohne i buole mladosti,
v ňádrach skryté dusím,
vzdechy i túžby, horúce žiadosti
utláčať musím;
či tieto vyletia
z tajnej skrýše svojej?
Či rodu zasvieťa
v žiare plamennej?
A či v ňadrách zhasnú,
s modrinou neba jasnou?

Hviezdy padajú,
ruže odkvitajú
a života dúhy,
mračná obtáčajú:

Obete sa pália na čistých oltároch
a v nebi sa tratia v plamenných požiaroch! (II, 24)

29. Februara
Duchovnie znovuzrodenia!
Milosť ogniem plonie... (II, 25)

—

Ku pamiatke dňa 19. brezna 1852.
M. H(urban)ovi

V pokore tichej pred Geniom Tvojim,
zardená Muza peseň Ti priniesla,
peseň, čo duchom zatriasla spevcovým —
keď jeho mysel ku Tebe sa vzniesla:
Tatry sú plné Tvojimi dumami,
čo si nad Nitrou, Devínom nôteval,
i po ktorých si horúco túževal,
slávy slovenskej zhaslými časami!

Mysli Tvojej sa duchovia zjavili
Slávie dávnych víťazných hrdinov,
a Tvoje dumy jich slávou kriesili
Tatrám, Slovenstvu odrodených synov.
Mocný Svatopluk, Matúš, pán Trenčina,
myseľ ohnivú, často schvacuvali
a dumy Tvoje povesti snuvali,
v ktorých sa sláva minulá spomína.

Piesňami Tatier, ľudu povestiami
súc vykrmený spevec i hrdina,
spievaš, boriac sa s sveta potvorami —
tak mohútneho Kriváň nemal syna!
Slovom zatriasaš srdcia zkämenelie,
perom života chvíle naznačuješ —
vekov budúcich slávu nám maľuješ —
v ktorých sa rana Slovenstva zacelie.

V mračnách a búrkach, v snežnej chumelici
života piesne milostné Ty spievaš,
v hvižďaní vetrov, mrazivej víchrici
ohne zápalu po Tatrách rozlievaš;
vek si opustil, a nový svet stvoril,
a v tomto žiješ s búrnymi dumami —
v zámku povesti s zlatými hradbami,
ktoriehos' brány Slovenstvu otvoril! *(II, 30—31)*

Dňa 17. brezna (1852).

Som spokojný; poručeno Bohu, do akých okolností príde človek, to od neho nezávisí. Boh spravuje kroky naše. Povinnosti máme plniť tie, ktorie nám prítomnosť a stav položenia nášho nakladá. Duma moja večernia; vytrhuvanie, samotnosť. Reflexie pri básničke. Čo sa v nej zdáť môže pri toľkých nedokonalostiach, chybách perových i (v básnickom) slohových; rozdiel medzi praktickým človekom a básnikom; otium; Vám záleží, aby ste do života uviedli myšlienky Vaše a presvedčenia, básnikovi dosť, keď ich napíše a preto tak mnohí chceli popáliť všetky svoje práce; ja natoľko cítim nedokonalosť, že sa divím, ako sa kdo s nimi tešiť môže. Preto tak od ruky písané, aby sa zamachľuvala tá nedokonalosť. A teraz ako bez citu; znelky Kollárove bez pohnutia. Ku všetkiemu sa

pripraviť; odpoveď iba na druhý deň. Studium. Čas ku prácam najduchovnejším: Ráno a podvečer. Nadšenie príde a odchodí. Láska sňala belmo z očí. Pre sebä písať, pre druhých robiť. V samote človek voždy s idealmi svojimi; napíše dačo, už je to celkom inakšie ako jeho ideal a preto odhodí to zas; číta a div si jazyk nevyláme, a iba odtedy začínam sa prichytávať, ako som v Heg[elovi] čítal, že reč iba *znak*. Ach, veru len znak poesie ducha a litera mrtvá a pustá, najmä keď ju citov spojených zápal nesprevádza. (II, 32—33)

Dňa 19.-ho brezna.

Dal mi Boh poznať kroky života môjho a všetky tajomstvá bytia pozemského. Čo si človek viac má na svete žiadať? To je večnosť v časnosti tejto. (II, 34)

Dňa 21. brz.

Večer dumať; ráno pracuvať.

D. 23. br.

Povedomia, že o sebe píšem, zastavilo pero moje, chtiac voždy druhých predstavuvať, na druhých cnosti ukäzuvať. Hľadal som charakter pre novellu, ale darmo; a vymýšľať klam (nechcem) a nepravdu písať (tiež) nechcem. Nuž a potom čože dá človek inšie národu, keď nie sebä?

Pri Pohľ[adoch] teraz nemá volnieho letu fantazia, preto v prácach mojich odseknutosť, že nežijem celý v nich, ale hneď tie, hneď druhie povinnosti ma pretrhujú a praktičnosť lety slobodnie zastavuje. Básnik nemá byť obmedzený povinnostmi praktického vyrátaného života. (II, 34)

SPEVEC SLÁVY PRED HOSPODINOM

Zem som opustil slzami kropenú,
abych pred trónom Tvojím sa postavil —
a poprosil Ťa, bys' krivdu robenú
synom Slávie, o Bože zastavil!
Myseľ ku večnej slobode stvorenú
väzenia sveta a múk horkých zbavil;
Smiluj sa, Bože, nad Tvojmi vernými,
širokej Slávie deťmi nešťastnými!

Pošli anjela Osloboditeľa
s vojskom nebeským nepremožiteľným —
pokoja, lásky večnej Hlásateľa,
strašnieho mociam i duchom pekelným,
kliatby pozemskej pošli Zbaviteľa
a zahrej ňádra ohňom nesmrteľným:
až slnko večné výnde za zorami,
ktoré si zapálil Bože nad Tatrami. *(I,37)*

TATRY

(oblakmi zatiahnutě; zablyskne sa
a pohrmieva; pomaly sa na to nebe

začína vyjasňovať. Svätovid v
ľudskej podobe vystúpi.)

K PRIATEĽOVI

19. duben.
Nein, führe mich zur stillen Himmelsenge,
Wo nur dem Dichter reine Freude blüht,
Wo Lieb' und Freundschaft unsres Herzens Segen
Mit Götterhand erschaffen und erzflegen.

Priateľ muoj drahý! Ty chceš abych spieval,
horúce city po Tatrách rozlieval!
Oj, rád ja spievam — duša večne spieva —
i oheň večný prsia rozohrieva.
Ach, ale spievať pustým, mrtvým stenám!
Pri hurte, kriku, luzy opojenej —
do hraníc času mysli zabednenej,
sto starostiami denne umorenej.
Chladným, mrazivým podrobenej zmenám,
času a miesta k dume neostáva!... *(II, 78)*

Či taký je život? Ako toto píšem —
v krčme sa vadia, hádajú a smejú,
sluha mi dvere na izbe otvára
a peceň chleba s peniazmi podáva.

— — — — — — — — — — —

Luzou otočený mám dumať a spievať,
horúce city po Tatrách rozlievať?
Mrtvé litery na mrtvý klásť papier,
do rýmov skladať zlaté zvuky Tatier,
ach, kto pocíti stav ten duše Sláva! *(II, 79)*

Mojho srdca svet potrebuje.

Dňa 25.d. Úžas. Čo všetko vidia vo mne druhí. Najprv som to mal za posmech ľudí, ktorí sa z mojich túžob vysmievajú, potom pripisuval som to mojej samoláske, bo každý je rád, keď ho chvália. Ach, ale teraz!
(2/8/7. d. H. zjav múdrosti... je nie obyčajný človek.)

Hrozný vychovávateľ. Ďakujem Vám za výchovu. Že muj[?] zlatej[?] ešte som vám zo zlatej hory nič nedoniesol. Nie som. Ináč bych po kuse trhal ho zo sebä a (rozdával) vydau tým mojim ctiteľom a ctiteľkám.

(28. Ach, sny moje, fantasie moje, Mladosť moja). *(II, 83)*

Či Cieszkowského That und Allmacht des Lebens? (Weltgeist) — Epoche der Liebe, des Wissens, der That.

[Neskôr:] (V noci dohaduval som sa s matkou prečo mi nevyčistila a neprichystala horniu izbu... videnia ces...) (II, 86)

Dňa 3. [mája 1852] bol Hajiček u mňa. O Hodžovi mi rozprával, že neide v záležitostiach školských ako najdúležitejšia osoba do Modry. A preto niet výhľadu, že by sa víťazstvo prešporské udržalo a do skutočnosti prevedené bolo. Dňa 4. Egri z Jablonice. Expeditor z počty. Buor zo (.....ica?) Bukovca (Škola, výchova, štepárstvo, národnosť.)

Dňa 6. Dostal som lístok vďakuplný od mojej krásky Skal. A... dňa 5. mája písaný i na počtu daný.

9. [mája 1852] Samotná výchova. Aké známosti? Chváli. Koll. Lud. Král — obcuvania; Humb[oldt?]... Bez citu. (Mladoženích) Rodí sa nová myšlienka a privodí nové podoby na svet. V minulosti sa objavujú obrazy dejov velikých.

Dňa 10 mája.

Der 10 Mai 1852.

Am Strand der Seine breitet seine Schwingen
Der Adler Frankreichs flatternd wieder aus,
Des „Kaiserreich" hofft er zurückzubringen
Und lästern schaut er in die Welt hinaus.

Halt! — nur n a c h I n n e n wende deine Blicke!
Vereint, im Osten an der Donau Strand
Umkreisen, nicht — wie Du — kaum flügge,
Z w e i D o p p e l a a r e, brüderlich das Land.

Sie wachen treu, das gute Recht zu schützen
Und freudig blickt das Land zu ihnen auf, —
Europas Schirm, des F r i e d e n s feste Stützen
Bezeichnet Segen ihres Fluges Lauf.[2] *(II, 87)*

D. 11. [mája 1852] (Fantas.) Nevesta v slncových šatoch, párta, stužky — — — duchovia... (Syn Slávy) Ženich — — — na poklonu — pred tebou tiež tak — — — Svätov. na tvoj rozkaz objavil som sa.

---

[2] *Por. preklad v SP III, 12. mája 1852, str. 151:*

Na brehu Seiny orličok Francie
svoje kriela znovu rozostiera —
chcel by „Cisárstvo" vidieť navrátené,
lstivým zrakom do sveta pozerá.

Ha! dívaj sa len do h n i e z d a v l a s t n i e h o!
Na východe, nad širym Dunajom
bratsky sa točia d v a j a d v o j o r l o v i a,
bratsky letia ponad svojim krajom.

Tí sú hotoví svoje právo brániť,
v nich sa tešia ich verné národy,
Európy branci a pokoja stĺpy,
let ich zvestom je: spásy, slobody.

Ženich čaká, prichystaný stojí kráľovské — — — rozmajrín do venca — muzika vyhráva pod zemou — 12. Syn púšte. 13. Príď k nám kr. Zo svätých úst, zo žriedla večnosti slovo toto po vlnách času k nám sa donieslo, naším je heslo — — —

Z listu priat. od 10 mája z Viedne:

Príjduc do Viedne nemohol som za dve hodiny hospody a nocľahy naisť. Svetlo sveta a moc sveta, toľko sveta pritiahla do Viedne, že jeden úbohý redaktor ani nocľahy by skoro nebol dostal. Kedysi čosi po mnohom hľadaní kdesi v kúte vo společnosti 6ti druhých jednu postel som dostal. (II, 88)

Mikuláš! Dnes som po prvý raz cítil nízkosť, vidiac cára na koni. To je hrúza i milosť, moc i sláva, čo hrmí z toho sedla chatrného. Bol v odeve husárskom, bielu mentieku s červeným futrom a červeným oblekom ostatným. Bielo pero vysoké na kučme...

20. Keď som bol chlapec:... (neverili mi že viem) sa ma spytuvali, že či viem i špatne písať. A teraz z lepšieho pozoruvania vidím, že ľudia myslia, že ja ani neviem hlúposť vyviesť [?] lebo povedať. I Vy tak krásne, tak lahodne, tak útlo mi pravdy prednášate. —

„Většího milování nadto žádný nemá, než aby duši svou položil za prátely své". Sv. Jana k. XV, 13. — (II, 89)

KRÁSNA ZRADA OD 18. MÁJA 1851.

V doline na briežku kvitne fijaluočka;
ide ztadiaľ šuhaj — opre naňho očká:
„Ej čiže si pekná, drobná fijaluočka,
ver ťa ja presadím Milej do obluočka".
Šuhaj ju odtrhol a tak s ňou bežal dom,
jak keby bol našol v horičke zlatý strom.
Fijaluočku milá od neho dostala,
s ktorou pri okienku často sa laskala. *(II. 89)*

„Ty sa so mnou muožeš koľko chceš tešievať,
pri mne sa zadumať, pesničku zaspievať,
len nikomu nevrav, že ma opatruješ
a v bielych ručičkách nosíš a pestuješ,
bo nepekná zrada by mňa umorila,
ja bych zvädla, smutná tebä opustila",
tak raz fijaluočka Hanku oslovila.

Prejde mesiac i deň, Hanka sa tešieva,
s fijaluočkou pri nej dumáva i spieva:
matka nevie o tom, ktorú trávka kryje,
lebo ona viac už s Aničkou nežije,
otec dobrý nevie, tomu sa nezverí,
ej, ale sestričke predca sa zdúverí,
tato zas tajomstvo povie Najdražšiemu,
a zrada takáto milá vďačná je mu;

Ej, ale fialka očká zažmuruje
a drobnú hlavičku k zemi nakloňuje,
lebo sa nazdáva, že nepekná zrada —
ktorá ju potupí, ku nej sa prikráda,

lež keď všecko trne, po nej sa ohliada,
vetrík zašepoce „krásna, krásna zrada."

Fijaluočka znovu obživne, okreje
na hosťov pritomných znovu sa usmeje
a s ňou sa zas švárna diovčina tešieva,
pri nej sa zadumá, pri nej si zaspieva.
— — — — — — — — — — — —

D. 20. mája na deň Nenebevstup. P. (II, 90)

MOJE IDEALE

27. brezna.

Ach, poznal som vás, ideale moje —
tajomnej ríše sviatočné nadšenie!
Odkiaľ tie búrne duše nepokoje,
srdca i mysli vzdechy a tušenie.

Mladosť na výške pri oltári stojí,
na ktorom láska čistú obeť páli,
dumami bôle, rany duše hojí —
v tichej samote myslí, sníva, žiali.

Nízkemu svetu tajné sú jej slová,
smiešna detinskej mysli je prostota —
len duša pekná cítiť je hotová
krásu, blaženstvo božského života.

Mladosti kriela žiadna moc neviaže;
ani zákonom (žiaľnym) nie je podriadená —
keď plní zákon — kto jej čo rozkáže? —
v ktorom je večná pravda zaznačená! (II, 91)
— — — — — — — — — — — —

S večerným zvonom myseľ sa schytuje,
letiac do ríše tajných ducho-svetov;
myšlienka v duši slová v pieseň snuje,
voňačky nesie rajskej vône kvetov!

A v tejto slasti, v tejto blaženosti
žiť, snívať, spievať srdce ťa naučí,
keď sa prebiješ cez sveta nízkosti,
a v duši Tvojej harmonia čučí! (II, 92)

Všečestnaja Redakcija
Slovenskich Pogljadov!
Želaja imieti Vašej dragociennoj časopisi v polnotie, osmieľajusja pokorno prositi,

daby jeste izvolili na imja Redakciji Viestnika prislati iz tekuščago 1852 goda čisla 1, 2, 5 i 6, kotoryje po neizviestnoj mnie pričinie našich ruk ne došli. Žalko mnie ves'ma, čto obstojateľstva Viest. nepozvoľajutsja miešati v Vašuju spravedlivuju borbu s zdiešnimi Slovenskimi Novinami; no primite po krajnej mierie ot meňa userdnoje součastije, kotoroje proischodit iz čistago uvierenija o Vašoj pravdie protiv nadutych napadov pristrastnych ľudej!

Prijmite dolg mojego iskrenňago
počitanija

Viedeň dňa 3 Marta 852.

Ivan F. Holovacki. (II, 97–98)

Dennie zprávy a zábava.

D. 18. okt. O prešporskom konv., ktorý na stránku Slovákov dobre vypadou. Zpráva od Mil. Hurb.

20. Čítau som o Cooperovi, rompis, ako v Benátkach (v)žalári „Pozzi" za 24 hodín v úskosťach smrti zavretý zostau, a len náhodou príchodom zvedavieho Angličana z vezenia vyslobodený bou.

— 4. novembr. Baviu som sa básničkami 2ma Pav. Šafar. Jedna z nich:

Darmo toužebnou oka zář zapadlé... X(štyri strofy)... Srdce mi kouzlí.

(II, 99)

6-ho decbra.
Viberala som si, medzi mláďencami,
viberala som si medzi malinami.
Veť som si mamičko vibrala kiselú,
že ma neviďíte do roka veselú.
— — — —

Červená ružička príjemnú vuoňu má,
ňeprišjol mi milí, azda sa mi hňevá.
Povedz že mi, milá, ako sa ťi spalo,
či sa ťi tej noci so mnou nesnívalo?
S tebou sa mi, milí, každú nocku sníva,
s ťebou moje srdce vo dňe v noci bíva. *(II, 101)*
— — — —

Svietže mi mesiačik na nebi s hvjezdami,
že ja nepoblúdim, keď puojďem horami.
— — — —

Sokolovje oči, jastrabovje krídla,
taže ma zaveďte, kďe je moja milá.
— — — —

Škoda mojej milej, že za vodou bíva,
choďievau bi som k ňej, lavička sa kíva.
— — — —

Na zvolenskej váži sláviček povedá,
že mi moja milá prenocuvať nedá.
— — — —

Kebi mi mili muoj dneska večer prišol,
ako bi sa mesjac so sliečkom zišol.
— — — —

Za našima humni majeránek bujní,
kdo chce k nám chodievať musí biťi šumní.
— — — —

Kebi mili veďeu akú ja bolasť mám,
trebas je ďelako verubi prišjou k nám.
— — — —

Kebi mně tak bolo jako mili ťebe,
ver bich preleťela ces tje hori k ťebe. *(II, 102)*
— — — —

I leja je i tma, košjelka mi zmokla,
ešte i ja zmokňem stojaci pod oknom.
— — — —

Valasi, valasi, kďe ste kozi pásli,
stratila som venček, azda ste ho našli?
— — — —

Z oravskjeho zámku chlapci pozerajú
či sa pod Tatrami bučki rozvíjajú,
rozvíjaj sa bučku z husta polahúčku,
keď sa ti rozviješ, valachov prikriješ.
— — — —

(II, 103)

28. dec.

Pondelok d. 12. jan. [1852]. Robil som výťahy z „Neven"a; dostal som viacej listov, na ktorie som odpovede dával, a potom až do obeda s revisiou v tlačiarni som sa bavil. Boček bol u mňa. Po obede Kalinčiakovu povesť som odpisuval; na „Presse' som písal a pár čísel na nových predpl. vystrojil. Zotmelo sa, (a preto som) vyšol som na prechádzku. Večer som šlajfne chystal, nápisy prilepoval a brata z lat. gramm. zkusoval. (II, 104)

Utorok, d. 13. jan.

Ráno porovnával som povesť Kalinč. s prerobením jej od Hurb. Chystal som rukopis až prišla počta. Mal som revisiu a korrektúru z nápisov. Prišli listy, robil som zápisy a prezeral chvíľku noviny. Viktorín bol u mňa. Po ob. som vy(jastral)strájal Pohľ. na predplat., prečituval som noviny, bol som v tlačiarni a s Gustom som mal hodinu. Večer na prechádzke; (a) skladal som 2 číslo k expedicii. (II, 105)

Streda, d. 14 jan.

Celý deň som mal prácu s expediciou. Pred obedom bol Viktorín u mňa. Večer som listy písal.

Štvrtok, d. 15 jan.

Ráno od 5 som čítal Hegla; potom som chystal do tlače nápisy. Bol som v tlačiarni

a na počte. Nový predplatiteľ došol, bavil som sa so zapisovaním. R[u]k[o]pisy, red. Horv. nov. som prezeral. (Engl. vyslanec vo Viedni sa volá hr. Westmoreland, a ruská br. Majendorf. Žofia dávala bál.)

Po obede som chystal tabuľu, dľa ktorej budem Pohľ. rozposielať; a katalóg pre predplat. na Nitru. S bratom som sa potom bavil za chvíľu. Korriguval som mená pod tlač. Večer som prepisuval nové nápisy do tlače. (II, 106)

Dňa 16. jan., piatok.

Ráno som pár strán z Hegla prečítal. Potom som sa bavil v tlačiarni a na počte. Prišli noví predplat., i z Hlbokého rukopisy, pritom som sa do obeda zabavil. Po obede v tlačiarni od 1—3 pri skladaní kolumní do poriadku. Usporaduval som Pohľady, a do Hlbokého korrektúru vystrájal. Večer som korriguval hárok.

Sobota, d. 17 jan.

Ráno: čítal som Hegla a Vartu slov. od Hrb., chystal som nápisy počty do tlače, robil som expediciu až do poludnia. Poobede prečituval som noviny, a robil som druhú korrektúru; s bratom som sa na to bavil a bol som na návšteve. — — Tak idú a hynú dni a týždne.

D. 31 jan. Potrebujem *pracovňu* pre sebä samého, kde by ma nik nevytrhuval z myšlienok aspoň za ďakoľko hodín v noci.

2) *Opatrovnicu*, abych sa i o tú najmenšú maličkosť domácu starať nemusel.

V sried februára som zaviezol Gustáva do Modry. Bavil som sa s Minichom, Ľ. Štúrom, Kalinčiakom. Síde sa človeku také malé okriatka na horúcej púti života povinností. (II, 107)

Človek sebä hľadá, a jeho šťastia, keď sa najde. (sa) Viera a trpelivosť k cieľu ho privedú. V nedeľu (Vaš Titan sa prebudil) [novší prípis:] d. 29 F. na deň pokušania Krista od diabla — (II, 108)

Dňa 1-ho brezna.

Večer

Láska, viera, nádeja. Čistota srdca. Tichosť, krotkosť, miernosť a shovievavosť. — Cnosť; dobrota. (Coelibat) — Pokoj boží prevyšuje rozum ľudský. — Márne žiadosti (Obeť) — Všetko sa od sebä chcieť naučiť. — Myslieť, ach myslieť! veľké umenie. — Krása, dobrota, pravda. — Povedomia! — (II, 109)

Poesis! Harmonia — Sláva Bohu na nebi, — ľudom dobrej vôle — pokoj na zemi. — Reč, tajomstvaplné zjavenie. — Popelvár. — Duch upovedomený. — Veriť a vedeť. — Tušenie a proroctvo — Myseľ v dume — cez literu sa prebiť — k duchu. — Tvrdé sú slová kdo sa — nenaučil myslieť. — Tužbe ušlechtilé rado dáva-nebe nebe dojíť cíle. Dumať, spievať, robiť. (II, 109)

TAJOMSTVO

Sláva Ti, drahá!
Tvoje tajomstvo k Bohu ma priviedlo:
tam, kde života blaženstvo je žriedlo:
sny utešenie v mysli preletujú,
v ktorých sa chvíle prežitie maľujú,
tvoje sa krásy v duši roztápajú
a ústa sladkou ambrou napájajú. *(II, 110)*

Dňa 3-ho brz.

Život náš vo veľkom vesmíre,
ako vlnka teče v modrom oceane.

(Na štit(e) jedon podopretý,
druhý s lyrou, z kameňa
vytesan(ie) sochy (Väža.)
Kráľovst(vo) Jána. (Slovo telom)
(Konec: Sláva Bohu na nebi,
pokoj ľudom dobrej vuole.
Glag. lit.) *(II, 110)*

Dňa 4-ho brz.

(Tatry žiarou osvietenie; nad nimi modré jasné nebe)
Duch spevca Slávy pred Hospodinom
Spevec Slávy pred trónom Božej velebnosti.

SPEVEC

Žialom, bolestiam
niet ešte konca
pod Tatrami,
slziam, nerestiam,
ani utrpeniam!
Bože! Láska večná,
smiluj sa, smiluj,
nad Tatrami.
Černobog tam ešte
(zve a) trâpi duše dobrie
a blesky svetla Tvojho
plášťom noci prikrýva . . .

Zablyskne sa pod Tatrami, (hrom a hrmí a hrmí) pohrmieva vždy tichšie a tichšie; nebe sa (vyjasní) začína vyjasnievať, (Modr až) Tatry sa v žiare objavia. (Prorok Slávy s lyrou.) Svätovid v ľudskom tele pod Tatrami (opretý). (II, 112)

Čo tá podo mnou hruda!
Po tej ja mám chodiť?
Snivalo (som) sa mi dlho, dlho,
ach a hroznie, bolnie sny.
V tejto podobe tela mám
s harmoniou v duši
po hrude (ja vyšších duchov) (miláčok váš)
čo len s duchami obcúvam,
v ríši Serafov sladkie spevy (poslúcham)
lety hviezd, (so sl) slniec točenia
Od stvorenia sveta voždy slobodne
obzor duchov preletúvam,
večnú harmoniu sveta počúvam,
mäm v tele tomto (s lyrou) uväznený
blúdiť a blúdiť?

(Lež) Celá príroda Stvorca chváli a piesní hviezd, či len ja mám mlčať? (V diaľke dedinka malá, dým sa po nej roztáča) (Pov)stane:

Idem a pozrem čo to tam: (kto tam)
ake stvory tam bývajú?

(Vejde do jednej izby, tam dymu plno, začadené (vro) všetko.)

Človek tu o oči príde, a tí majú tiež takú podobu ako ja? — Ľudia to, ľudia? Kebych pri stvorení sveta nebol býval, nazdal bych sa že len dnes (z chaosu je) vychodí (živol) živlov zbúrených.

Kaštiele; čo tam?

Svätovid dlho chodiac v nemote, mrtvote, (najde jed) ľudia ho nechcú počúvať, až nájde šuhaja mladieho, ktorý uverí slovám jeho. *Janko* (tento šuhaj) chodí s ním a počúva (je) a obdivuje múdrosť jeho. Lež odtrhnutý od neho zlými duchami morený, skoro zúfa, (až sa ho) jeho blúdenia po (d) zámkoch, skalách, húštinách, morenia, bolesti duchovnie, túžba po vede a marné namáhania, schytuvania, úkazy a výjavy duchov. Až sa mu zas objavil, strasenia duchovnie slovo telom. Obrazy, knihy kričali, večnosť, duchovia a morili myseľ jeho. Slasť duchovnia... (II. 113—115)

ANJELSKÉ HLASY

Z ďalekých končín priletujem,
pokánia robiť prikazujem,
mrtvým život zvestujem,
nevinných, trpiacich, v buoloch stonajúcich
tichými, vonnými, sladkými
peruťmi ovievam. —
Kto zákon plní, zákon večne svätý,
bude vyvolený, upokojený:
Deti, siroty, biedni, opustení.

Pop[elvár] stávajúc pretiera si oči:

Čo to za hlasy ľúbostnie a milie,
ktorie ma zo sna zbúdzajú?
Či tu uvidím tiež takie svety,
ako v ríši snov ma obletúvajú?
Dlhý to bol sen, dlhé snívania!

Zablyskne sa, zlí duchovia preletia, Ježibaba rajtuje na ohrable.

Zlí duchovia:

Zvádza dia[bol] (veď) veľkosťou: Či si nie tvorca, to a to si vykonal, ľudia sa divia. Choď — jediný B[oh] / je tvorca, ja jeho stvorenie.

CHOR *(II, 114—115)*

Už stáva, dvíha sa pomaly,
po našom bude potom panstve,
poďme sa radiť,

ako ho skantriť,
ako mu krky vykrútiť?

ANJELIA

Trpiacim lieku, spiacim života,
biednych zachráňme, v biede nenechajme.
Vieru kdo zachová, pekla moc
prístupu ku nemu nemá.
Potvorskie mátoženia,
zlých duchov sa vláčenia,
nič mu neuškodí.
(Prís) On slobodne chodí.

(Búrka trvá, hrmí; v tichom domku hospodár s rodinou)

Preboha! To je búrka, blýskavica!
Ak iste černokňažníci lietajú v povetrí;
Poďte deti, zaspievajme náb(ožnú) peseň. *(II, 116)*

Búrka prestane, dúha na obloze
(Deti na pažítke (pod) okolo líp)
Popelvár si Tátoša ovsom a ohňom krmí:

Zaneseš ma Tátošiku,
abych videl, abych vedel,
čo sa v svete veľkom robí?
Abych poznal vôlu otca.

Navštívi, vyslobodí zakliatych. Prestanú zvady, hádky, rozopre. Svatba Popelvárova. Dobrovoľník. (Brezová) Javorina. Slovenky... Orala... Hoja dunda. Zámok na kuracej nohe. Chôr: Nitra milá... Pounoc, ticho, ľudské pokolenia vo snách. Spevec spať nemôže. Manfréd, Faust.[3]

[Zápis je takýto:]

Tamtoho (tohoto) borenia sa s myšlienkou (dought), tohoto sa so slovom (Wort). Manfr[éd] aj Faust hynú v nepokojoch duchovných, nenachádzajúc slová v tele. Nevedia sa prebiť k čistiemu pochopu myšlienky, pravdy, (dobra) a krásy a dobra.

(II, 117)

[Zrejme k tomuto patrili aj ďalšie poznámky po pôvodných heslách: Krása, dobro, pravda. Ruka Pána. Vylievanie ducha svatého. (Syn v kolíske: Spev matky), (Matka vystrája malého syna do školy).

Za týmto idú náznaky o Napoleonovi a revolúcii.]

Svätov(idovo) vzkriesenia vstúpenia do nebä a žiare jeho bleskov svieťa (od) ku všetkým štyrom uhlom sveta. Úmysel a čin.

Nač tie dumnie hlasy?
Nač to na zvon bitie?

Postavy (pred tvár) ducho(a)v sa zjavujúce. Zjavenie.

---

[3] K tejto tematike sa vrátil zrejme neskoršími prípismi pod slovom „Faust" a pod náznakom piesne „Hoja Sláva".

Ľudia zabudli na duchovnú ríšu. Tajný hlas zas ich upomína: aby s horúcou dušou pokania robili.

Hron, Váh, Dunaj.
Modrina na nebi, holubička s lipovým lístkom.
Dobrí duchovia (spev). Mať Sláva. — — Hoja Sláva ... (II, 117)

Dňa 5ho sept. 1851 som si naznačil toto: „Sen. Úžas i nadšenie po prebudení. Či možno slovami a barvami zemskými maľovať? Hruda zemská, Tatry ožiarenie, na klenutí nebeskom znaky ligotnie, z hviezd na spôsob trojuhelníkov páľčivosť, úkazy jedon za druhým zjavenie, na ktorie iba veriaci hľadeť mohli, druhí s hrúzou sa odvracali. Nevinnie duše dobrie, matky tušili, a ja zadivený a zarazený stál pred velebným úkazom týmto. Kordiny sveta. Srdce zápalom svätým naplnené. Či ešte tu na nízkej hrude zemskej? Was ewig geschieht; (5 sept. po polnoci.) Sen tento sa mi d. 29 brezna 852 vyplnil.

Krása, dobro, pravda. Ruka Pána. (Syn v kolíske: spev matky.) Vylievanie ducha svatého. Matka vystrája malého synka do školy. (II, 119)

Waterloo. Dumy o Helene. Duchovia revol. Paris pri Viedni — Kaukaz.

Kalich smierenia. V noci: Chváľ každý duch Hospodina. Len v sebe hľadať a hľadať — blahoslavení, ktorí nájdu.

Duše čistej tajné a predsa hlbokie pravdy hlasy, šepoty, tušenia, sny, obrazy — — vonkajšieho sveta odpory. V sebe najsť blaženstvo lásky a svet ducha (z pravdy a ducha sa narodiť). V prírode a kráse hľadať tajomstvo duchovnej ríše, až všetko obživne kolo tebä a ty počneš žiť vo vesmíre.

Sny o (väž) zlatých stromoch, o väži nad Bukovinou, o veštecovi, jazeru. Dumy o Alex[an]drovi, Caesárovi, Napoleonovi. Keď z mrtvej litery večnosť: na tebä hľadí (ako z prírody) a okom prezreš ces prírodu do zásvetov. Budatín Brez[ová] (II, 120)

Zjavuvania sa krásy ... Jeho láska — počiatok ... túžba, predmety mysel zachvacujúce. Láska smyslná, náruživosť, láska duchovnia. Doktor medic[íny]. My o duchu nič nevieme. Marka ... mrtvá — (opuste[ná]) zanechaná. Hviezda vznešenejšia Ľudmila ... Studia jeho, sny, útecha, všeckieho príčinu zo samieho sebä.[4] Pod Tatrami kostol, v ňom knazia kresťanskí slovo božie hlásajú a (ľuďom) svetu vykladajú.

Svätovid zhodí zo sebä telo a premení sa na krásno jasnuo slnce nad Tatrami. Duchovia z celieho sveta sa sídu a spievajú:

Láska večná
v tele sa zjavila,
aby ľudí hriešnych
vykúpila,
posvätila.
K životu večnému,
blaženstvu.

Mudrci sveta s užasnutím pozerajú na Tatry.

---

[4] Pod Ľudmila je neskorší prípis: „Lamartine-spevec-hlava Francie." Za ostatným slovom „sebä" ide časť: Pod Tatrami kostol, v ňom kňazia atď.

(Opona spadne)...

(Vo dne. Načo to svetlo; či nie tu vnútri, načo tá žiara slnečnia, načo tie ohne? (všetko to) Jak to i v duši horí.) Ktorý duch mi tajomstvá tieto vyjaví. Vnútornie moci, tichie tmavie noci a milie jasnie večierky... Ďalej a ďalej k božstvu nesený, hudba a spevy srdcia šlechtíte, duše mäkčíte... Čo...[5]

Svätovid privedie Svätoslava, synka, ktorieho u chudobn[ých] rodičov našol. Ukáže mu zámok povesti a na ňom svatbu Popelvára — — a on uradovaný beží ta. V tom zlí duchovia ho schytia, až ich blesk nebä odženie od neho. Jeho otrapy — zemská láska a zúfania. Síde sa zas so Svätovidom a on mu tajnosti sveta zjavuje.

Svätov[id] na host[ine] u Zeusa. Pallas Athene ozbrojená letí do sveta, poráža mocných, bohatých, z trónu zhadzuje vladárov; a (tešia) snívajú a tešia sa jej nevinné dietky, čistie a úprimnie duše, bo ona len (svetu) ku hriešnikom je hrozná, malunkie deti (i jej) iba milostnú lásk(avú)yplnú tvár vidia, bezbožní sa trasú a hriešnici na tváre padajú...

S kým je Boh, s tým sú všetci svätí. Krstom ducha svät[ieho] a pravdy: budúce deti Slávy... Pomazania. D[ňa] 7 oslava Krist[ova] [Verkl.?] (II. 122)

Jeho zádumčivosť: vôľa, čin, odpory, nedostatok, zaviazané ruky.

Tajomstva plné uzavretia božieho riadenia. Boh spravuje kroky naše, len majme chuť a vytrvalosť pri dobrej vôli.

Na kopčeku zelenom rozmýšľal o budúcnosti svojej, o štestí a maľuval si raje, ktorie zažívať bude pri boku Ž[elmíry]. V tom mu cez myseľ dačo preletelo, tvár sa zapálila a akoby dáky hriešny skutok bol vyviedol, (povie) zavolá: Ha! či ja chcem rozhoduvať nad osudom mojím? (či) a naznačuvať určenia v budúcnosti? (To mám len poznávať.) A o štestí lásky svetskej snívať? Nie, nie. — Činnosťou budem krotiť tie ohne duše a buole vnútornie, bez ohľadu na výhľady štestia zemského, bez povšimnutia si súdov ľudských, nepravých a nespravodlivých. V tej viere (verím) že (mi) takto snaže(?) sa doplavím do prístavu spasenia duchovn[ieho]. (II, 124)

A začal som (oddav sa) s celou chuťou (do) povinnosti života vykonávať.

Asi o tri mesiace písal naslední list priateľovi svojmu:

Všetkie pochybnosti som už premohol a strovil: myšlienka a duma moja zvíťazila nad zbúrenými živlami sveta i náruživostí. Čo som vo svete a u druhých hľadal vnutorný pokoj... toto som našol v samom sebe. Kostoly naše sú len múry, (v ktorých nehor[í] ve[stálsky]) by vyhasol vestálsky oheň zápalu a posvätenia a upokojenia duchovnieho. V ľuďoch i priateľoch som sa sklamal, ale ďakujem Bohu, že ma naučil (obcuvať, požívať?) poznove(?) odokryl (vít) (blahoslavenstvo) pokoj (sám) duchovnie, ktoré i útecha i odmena je i rozkoš a (naučil... p...) objavil žrielo života (svoje) z večnosti vytekajúce. A preto nádejným okom pozerám do budúcnosti, plniac povinnosti (tie) prítomnej chvíle a v okrese tom, do ktorieho ma prozreteľnosť božská postavila. Ani by ste nepoznali vo mne toho bývalieho, (bár ne v ne...?) so (samým) sebou sa pasujúceho Titana, ktorý zmietaný pochybnostiami pri pohľade na učených a slávnych a ktorých (sa predsa) nasledovať učeniu sa priečila duša jeho a (dlho) sa nevedel prebiť ku večnej myšlienke. (II, 125)

Poznal som, že viera, srdce čisté a vôľa dobrá sú (hviezdy najjasnejšie tie) tie činky, po ktorých sa človek doplaví do prístavu spasenia duchovnieho a pozná že Boh riadi (a spravuje osudy) a vládne nad osudami človeka, národa i človečenstva.

Povedzte napokon Ž..[elmíre] tomuto anjelovi duše mojej, že len teraz som sa

---

[5] Tento zápis je po slovách Opona spadne, ale zrejme neskoršie písaný.

naučil obdivuvať jej tichosť pri náruživosti mojej, jej miernosť pri fantastických (žiados) výlevoch (mojej) mysle (neprebra) zbúrenej, jej (z ut...) zdánlivú chladnosť pri (horúcich) plamenných výbuchoch nevyvarenieho mládenca. Jej (krás ľúbostný) tichý nebeský pohľad bude (do) svietiť teraz (našu?) a požehnávať práce moje, a ružových rtíkov milostný úsmech bude odmenou najsladšou v trpkých i milých nehodách pozemskieho života tohoto. (II, 126)

Ako som predtým horúco túžil po nej, chtiac v jej objatí najsť uspokojenia zbúrených citov srdca; tak teraz (v celej tichosti) uprimne Vám vyznávam, že mi srdce prestalo (vzdychať) (túžiť?) po jej prítomnosti (a vidiac) v tom presvedčení, že ona žije celá v duši mojej a (obl) so všetkými krásami svojimi a že je anjelom, ktorý mi bránu do nebä k samiemu Bohu otvoril.

Zo zemskej, kypiacej [?] Želmíry sa mi stala nebeskou (a večnou) a teraz porúčam na Boha riadenia vzájomných osudov našich.

S Bohom...

Šuhaj; diovča; družina; jarmok;
vohlády; lapačka. Poľana — mať,
diovča krása; šuhaj — valaška, fujara
huňa, širiak, vlasy. — —

No, dobre sa maj, druh môj srdečný!
Spevca rodinná postava!
Z nízkosti takto tvorí duch večný
trón, kde si sláva sedáva:
rod môj, ty ľúb si tvojho Detväna
v ňom duša tvoja je zmaľovaná,
zhrej obrazom tým, čo schladlo!
Kde bujnie v duši rastú zárody,
tam pyramída vstáva slobody
a to je naše zrkadlo!

Sládk[ovič]. (II, 127)

Stál som na brehách mútnej Moravy,
keď sa slniečko k západu klonilo,
a pozeral som do búrnej krútňavy,
kade sa vodstvo prúdami valilo.

V tom hlas milostný večernieho zvonu
vytrhne mysel z tichého dumania,
nových obrazov okryje záslonu,
rišu nového, tajného snívania.

Milé postavy predo mnou stávajú,
priateľov, bratov, s ktorými som žijal,
ktorí v života návaloch stonajú,
s ktorými čišu rozkošov som pijal.

Sladké tie chvíle spolupracovania,
kde všetkých jedon lásky cit zahrieval,

ku skutkom veľkým mužně sa chystania,
po ktorých každý vzdychal a túževal.

Teraz po kútoch sem tam rozhádzaní,
(pod) tarchou žitia (tam) mocní stonajú,
ale (k) otčiny láskou (dušu?) dnes(?) spájaní pojení
(čo len) mysľou do lepších časov lietavajú.

Duma večernia nech Vás navštevuje,
stužkou milosti nech Vás spojuje.
Do peknej ríše povestí uvedie ... *(II, 128)*

Duša spevcova nebe je vysoké,
pod ktorým čierne oblaky sa kopia,
(ak?) keď je sparno vonku (pred búrami)
a hromy, blesky z týchto sa vysypú.(!)

Takie sa mračná, hmliská nazbierajú,
v duši tajomným rozohriatej buolom,
a tie von, von sa dostať chcejú,
v krupajach dažďa, by zem ovlažili.

Hnev a náruživosť v spev sa šumný mení —
ktorý blaží srdce, myseľ nepokojnú,
kdože oblakom na nebi sa sbierať
zakáže? A kto buolom v duši,
ktoré vnútrnosti roztrhať (by chceli) by mali(?)
a len vyliate do piesne, sa stíša,
len vo výlevu nájde spevec pokoj.

Môže povedať, že nebude spievať,
že mlčať bude (tajnosti) bol duše ukrývať,
v duši sa varí, klokočkuje —
a slovo sa chce v pieseň vyraziť,
ktorá jeho dušu jarným dažďom vlaží
i druhie peknie duše, srdcia v svete.

Nedivte sa teda búram spevcovým,
ako sa búram nebes nedivíte,
on hrmí slovom,
a odkrýva duše svojej hviezdy. *(II, 129)*

Nikdo (ku týmto) neučí, nevedie
spevy z duše (spevcovej) samy vyvierajú —
žiale sa do nich horké roztápajú,
a v slovách milostných znovu sa spájajú.

Ako trosky v peci tieto sa (za) roztopia
a v čisté zlato spevu (zutekajú) von sa leje,
všetko môže, len nie neľúbiť a nespievať.

Zamračené čelo len vtedy sa jasní,
keď plameň dušu pesňami hasí —
pekným čistým dušiam spevec žiale hlási
a tajnosti svojej duše odokrýva.

Len dušiam pekným
láskou znatým spieva.
Vezmite mu slovo,
jeho bôle samy si ho stvoria! *(II, 130)*

D. 28. brezna v ned. Judica spievali mi pri dverách dve diovčatká s ratolestkou zimzelenom a stuštičkami obtočenú, nasledujúcu pesničku:

Podekujmež se pánu Bohu,
a zdávejme česť a chválu jemu,
z nebe stúpil, ponížil se,
a z Marie Panny narodil se.

Tri a tricet let pracoval,
když na svatém kříži jest umíral;
lámala matka své ruce,
když videla syna v težkej muce,
syna svého premilého
a na svatém kříži rozpiatého.

Nemohla ho slovem potešit,
ani jeho svatú krev zastavit;
svatá krev jest po nem tekla
z boka, z hlavy, z čistého života:
a tá krev nás vykúpila,
z múk velikých, z horúceho pekla.

Amen, Amen, haleluja,
uchovaj nás Panenka Maria,
uchovaj nás do radosti,
kde prebýva Kristus pán nebeský. *(II, 131)*

(Knihonázvy)

Pre Gusta: 1, Les aventures de Télém. s nemeckým prekladom. (II, 151—153)
2, Corn. Nepos český. nem.
3, Mathem. a počt. prel Krist. Stefa [!] Mappy: zemegule, Europu, Atlas. Seidenstückera lat. cvičenia. Prírodopis. (ruský) Livius hist.

Pre mňa: Humboldov Kosmos. Mémoires de Napoléon. Études sur les forces productives de la Russie. Par Mr. L. de Tengoborski, membre du Conseil de l'Empire de Russie. Životopis Byrona. Karamzinove dejiny. Loritza K. Napoleon. Anekdoten, Wichtige Charakterzüge etc. aus dem Leben Napoleons 4 Bde 2 Aufl. 1 fl. 20 kr. In der Hirschfeldschen Verlagshandlung in Wien. Stadt, Dorotheergasse Nro 1108.

Marie Louise u[nd] Napoleon 3 Bde. Aus dem franz. 1848, 2 fl. 40 kr. Poučenia o metrách a rýmoch. Goethe. Srovnávajúcu grammatiku. Priehlad nárečí slovanských. Životopis Alex. Velkieho, Petor V. a Kar. XII.

Do zábavy: hádky, rozprávky, povesti, hry, piesne. Malý výbor z veškeré lit. české. V Praze 1851. V knihk. Calvova. Šafárikove spisy. Beckerovu historiu. Výchova Rekov a Rimanov. Sokrat. Stručný dějepis rakouský. Neumann. V Hradci Králové 1849.

Der Winterfeldzug 1848/9 in Ungarn unter dem Commando des F. M. Fürsten Windischgrätz.

Národnie spievanky.

Šafar. spisy i Kollárove.

Aesthetika. — V. Psychologia a intepr. lat. klassik. al. (geogr.?) zemepis. Sokrat. Anekdot. Goethe. Národi či národy? Nerady str. 12., cudzie, cudzí, neživ. 3. os. s „y".

Dlžoba:

Škarniclovi za Historiu povstania slov. á 16 fl. 40 kr. str.

	183 fl.	20 gr.
Ohlas — — — — — — —	2 „	
Spolu	185 fl.	20 gr.

Na to dostal r. 1850 d. 23 septembra 40 t. j. štyridcať zl. str.

40 zl.

Tohože roku d. 21 oktbr. 40 zl.

Roku 1852 d. 30 marca[6]

Súčtom 130 zl. str.

(II, 156)

[6] Okrem tohto vybraného materiálu zo SNM našli sme ďalšie zápisy a rukopisy M. Dohnányho v archíve Matice slovenskej, súvisiace s citovanými ukážkami. R. B.

JÚLIUS NOGE

KUKUČÍNOVE NÁHĽADY NA UMENIE A SPOLOČNOSŤ

(DOKUMENTY A KOMENTÁRE)

Literárnym kritikom a teoretikom Kukučín nebol. V jeho diele, korešpondencii, niekoľkých článkoch a iných dokumentoch sú však doklady o jeho kritickom myslení, o náhľadoch na umenie, literatúru a spoločnosť. Ich usústavnenie a interpretácia pomôžu dokresliť Kukučínov umelecký profil. Pretože ide o autora, ktorý svojím beletristickým dielom priamo ovplyvňoval vývin celej našej literatúry, náhľady a vkus obecenstva i činných literátov, aj jeho sporadicky vyslovované náhľady na literatúru majú svoju váhu. Dokresľujú stav kritického myslenia v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch u nás, hoci netvoria jeho vývodiacu zložku.

Dosiaľ samostatnú štúdiu Kukučínovým literárnym náhľadom venoval len J. Kútnik-Šmálov. V Slovenských pohľadoch[1] uverejnil článok *Skutočnosť v umení* s podtitulom Kukučínove literárno-teoretické náhľady. Článok sa opiera hlavne o Kukučínovu recenziu Šoltésovej románu *Proti prúdu* z r. 1894 a fejtonisticky napísané *Výlety* a *Prechádzka po Vlkoline*, o Hviezdoslavovej epike. S článkom nemožno v celom rozsahu súhlasiť, lebo vo viacerých závažných súdoch sa opiera o stať *Literárne želania* z Národných novín 1883, ktorú mylne pripisuje autor Kukučínovi.[2]

Dnes pre skúmanie Kukučínových náhľadov na literatúru máme k dispozícii už viac materiálu, aj keď len drobného. Pokúsime sa ho v tejto štúdii sprístupniť čo možno v najväčšom rozsahu, úplným citovaním. Bude to okrem dokladov z Kukučínovho beletristického diela, hlavne cestopisov, zachovaná časť jeho korešpondencie, záznamy z diskusií na schôdzach pražského Detvana a jeho recenzie a články.

V zložitej situácii literárno-kritického myslenia i literárnej tvorby

---

[1] Slovenské pohľady 1939, č. 6—7, 321—330.

[2] Stať napísal A. Kmeť. Pozri o tom J. Noge, *Kto napísal Literárne želania*, Slovenská literatúra 1958, č. 1.

začalo sa formovať Kukučínovo dielo beletristické i jeho spoločenské a literárne náhľady. Tie posledné si ujasňoval i vyslovoval nahlas najmä v rokoch 1885—1893 na diskusiách v pražskom spolku Detvan a v rokoch deväťdesiatych ich niekoľkokrát vyjadril aj v tlači, najsústavnejšie v kritike Šoltésovej románu *Proti prúdu.*

Kukučínova umelecká tvorba má svoju vývinovú krivku, jeho literárne a spoločenské náhľady však nie, aspoň nie podstatnú. Sformoval si ich už v Jasenovej, doplnil a spresnil v pražskom Detvane a potom aj po rokoch, mnohokrát až po prevrate, k jednotlivým problémom sa vyslovoval skoro rovnako. Z chronologického skúmania jeho názorov by sa dalo málo ťažiť. Pokúsime sa ich teda bez ohľadu na chronológiu zoskupiť podľa jednotlivých problémov. Pretože väčšinou ide o materiál dosiaľ nepublikovaný, málo prístupný alebo úplne roztratený i stratený v Kukučínovom rozsiahlom diele, pôjde tu viac o ako-tak usústavnené tlmočenie samotného materiálu a len v menšej miere aj o čiastkové alebo celkové závery. V žiadnom prípade to nebudú závery o Kukučínovej estetike a poetike. Tie možno u neho skúmať len rozborom diela a dokladmi uvádzanými v tejto práci ich len podopierať. Budú to mozaikové závery o jeho náhľadoch na umenie, literatúru a spoločnosť, na otázky ich vzájomného vzťahu a na niektoré otázky jeho estetiky a poetiky.

I

Kukučín ako lekár mal rozsiahle prírodovedné vzdelanie, čo neostalo bez priaznivého vplyvu aj na jeho názory spoločenské. V nich na niekoľkých miestach v diele, ale najmä v cestopisoch, možno zistiť silný vplyv vývojovej teórie darvinizmu. Už v poviedke *O Michale*[3] Kukučín v autorskej reflexii nadhadzuje otázku „boja o život". Nepopiera ho, no hľadí naň s hrôzou. Po rokoch v cestopise *Prechádzky po Patagónii* na niekoľkých miestach sa znovu výrazne prejavuje táto aplikácia prírodného zákona na spoločenské pomery:

„Zápas o jestvovanie. Borba, aby si sa dostal z tône. Treba sa mať do života, hľadať si miesto, ktoré myslíš, že ti patrí. Miesto napredku, a kde by inde? Vynikajúce miesto, dobrú postať vziať, vybojovať si ho akokoľvek, zle alebo dobre. — Boj je to ozaj surový, bezohľadný. Boj ozajstný, v ktorom je kto víťazí i kto podlieha... My ho pokladáme za zákon prírody. Príroda je tiež surová, bezohľadná, ukrutná. Nedá sa uprosiť ani presvedčiť a zvrátiť zo svojej cesty. Lebo ona je zasa múdra a obozretná. Predvída naďaleko, a tiež spravodlivá v jednej veci,

[3] Prvý raz vyšla r. 1886 v Slovenských besiedkach I.

lebo cestou borby chce sa blížiť dokonalosti. Vyberá si jednotlivcov, ktorí sú súci, silní, odhodlaní, čo si vedia zastať, odhadzuje na stranu slabochov a mľandravých. Taká je príroda."[4]

Z trpko-sarkastického tónu, akým Kukučín tu aj inde hovorí o hľadaní si miesta „napredku", vidieť, že použitie prírodovednej teórie na javy spoločenské ho neuspokojuje, že ostáva len konštatovaním a nie vysvetlením niektorých stránok spoločenského života. No i keď táto teória Kukučínovi neumožňovala vniknúť do spoločenskej štruktúry a jej zákonitostí, predsa mu dávala reálnu predstavu aspoň o existencii jednotlivých javov a spoločenských kategórií.

Plynutie rieky, prírodného živlu vyvoláva v Kukučínovi napríklad predstavu plynutia dejín:

„Jej tok je ako tok dejín, ktoré tiež sa nezastavia; plynú svojou cestou, nevracajú sa, veď tiež podliehajú neúprosným zákonom. Nemenia svojho koryta, majú zvraty a zákruty, ale nevychodia z neho. Nieto ani v nich náhody a nedôslednosti, ani pretrhnutia. Doba vyteká z tej, čo predišla, a poberá sa kde je jej určenie."[5]

Filozofický determinizmus? Čiastočne možno o ňom hovoriť, najmä keď sa mu blíži aj Kukučínov názor na úlohu osobnosti v dejinách. Návšteva v múzeu v Paríži, kde sú pamiatky na Napoleona, Kukučína inšpiruje k takémuto komentáru:

„Cisár za života zaplnil svojím menom stránky histórie. Myslel, že spravuje jej beh, že jej dáva smer na budúce veky. Ale história vodila jeho za ruku, svoje dieťa, kým ho upotrebovala. Keď jej nebol treba, zabudla na neho na ďalekom ostrove a išla svojou cestou."[6]

Z takýchto názorov možno u Kukučína aspoň čiastočne vysvetľovať jednak evolucionizmus, to, že jeho kritika pomerov a ľudí si nikdy nekládla za cieľ útočiť proti základom spoločenského systému (hoci objektívne na viacerých miestach vyznieva ako ich obžaloba), jednak to, že — ako ukazuje jeho tvorba i teoretické prejavy — nečakal spásu národa od nijakého jednotlivca ani skupiny jednotlivcov, preto v jeho diele niet „záchrancov národa". Druhou stránkou týchto Kukučínových názorov je viera v dejinný pokrok. Tu treba už povedať, že nie viera deterministická, pasívna, ale aktívna, ktorá nevylučovala kladný vplyv človeka na dejinný tok, s jednou podmienkou, že tento vplyv bude pôsobiť v smere dejinných zákonitostí a nie proti ním. Preto je logické,

[4] *Prechádzky po Patagónii I*, Sobrané spisy XXVI, 153—154. Pri ďalšom citovaní zo Sobraných spisov budeme rímskou číslicou udávať zväzok, arabskou strany, podľa posledného matičného vydania Sobraných spisov.

[5] XXV, 43, *Prechádzky po Patagónii* I.

[6] IX, 380, *Dojmy z Francúzska.*

že Kukučín i umeniu a literatúre pripisoval aktívny vplyv na spoločnosť, pravda, len vtedy, ak ono vychádza zo spoločenskej reality a z jej skutočných dejinných perspektív. Najmarkantnejšie to vidieť z jeho kritiky Šoltésovej románu *Proti prúdu*, ktorá je vo svojej hlavnej časti práve rozvedením myšlienky spoločenskej pôsobivosti literatúry na konkrétnom prípade. V úvode kritiky Kukučín prirovnáva úlohu spisovateľa k úlohe kohúta, čo „budí, len čo počína brieždiť, spáčov z hlbokého, pohodlného, sladkého sna" a pokračuje:

„No k tejto úlohe by sa mohlo spisovateľom len blahoželať, zvlášte u národa, ktorý nemá literatúru iba pre luxus, ale hlavne pre životnú potrebu a nevyhnutnosť."[7]

Centrom Kukučínových úvah sa stáva práve otázka, či Šoltésovej román spĺňa túto spoločensky aktívnu úlohu, ba viac, či vôbec princípy historické a spoločenské (zemianstvo, jedinec, náhodilosť), na ktorých je postavený, umožnia slovenskej literatúre túto úlohu splniť. Kukučín po analýze dochádza k záveru, že nie, aspoň nie literatúre ako celku:

„Žezlo vzdelanosti dávno vypadlo z ruky zemianstva a menovite v našom národe. Vtedy ani politické vodcovstvo tak skoro neprevezme — z rúk plebejských. Preto spisovateľka krivdí nezemanom, keď predpokladá, že rozhodný obrat môže nastúpiť *hlavne* vtedy, keď vodcovstvo prevezme vplyvný zeman à la Šavelský... Idea národná nenie aristokratická, naopak, výrazne demokratická... Nik netají, že osud národa môžu pošinúť o veľa, veľa napred prípady, aký je pri Šavelskom, zvlášť keby boli hromadnými... Ale to všetko by bolo *náhodilé*, ako keď žobráka stihne šťastie, a on nevie, čo s ním počať, a rozmrhá ho...

Snáď takto nahliadneme, že všetky mimoriadne prípady, ako zmena so Šavelským, všetky takzvané „obraty", „premeny", „náhody", „šťastné vonkajšie pomery" atď. môžu mať na osud národa veliký vliv, snáť rozhodný vliv, ba i požehnaný vliv, ale len — do času. Taký vliv mohol by ostať trvácim iba tak, keby národ bol zrelým, dospelým *stráviť* a *zažiť svoje šťastie*. Lebo národ znesie len toľko slobody, pre koľko slobody je zrelý... V akej miere prichodí ľud k povedomiu, v takej miere padajú z neho putá, keď i nie tie vonkajšie, aspoň putá duševného otroctva. Nuž tam nachodíme ťažisko celej otázky: ľud. — Nuž treba opreť všetky dvíhadlá, aby sa prebúdzal z ťažkého sna samozabudnutia."[8]

---

[7] *Niekoľko myšlienok o románe Eleny Maróthy-Šoltészovej: „Proti prúdu"* Slovenské pohľady 1894, č. 12, 755.

[8] Tamže, 759.

Tieto Kukučínove námietky, ktoré tvoria podstatu jeho výhrad voči spoločensko-historickej fundovanosti Šoltésovej románu, v negatíve vlastne odrážajú základy jeho názorov na otázky vzťahu umeleckého diela a spoločnosti, ale zároveň i rozpornosť jeho gnozeologických a filozofických hľadísk. Umenie a literatúra, ak chce vyhovieť požiadavkám „takzvaného realizmu" (ako písal v tej istej recenzii Kukučín), musí obraz spoločenského diania stavať na progresívnych zložkách spoločnosti, podľa Kukučína na ľude. Je to nevyhnutné preto, aby obraz zodpovedal spoločenským zákonitostiam, aby nepovyšoval spoločensko-historickú náhodilosť na jav typický a zákonitý. Tu sa žiada vysvetlenie: Kukučín z literárneho diela nevylučuje náhodu a náhodilosť ako stavebný prvok sujetovo-kompozičný, veď väčšina jeho vlastných poviedok ho hojne využíva, ale vylučuje náhodilosť z typizácie, zo zobrazenia javov historického a spoločenského procesu. Za ťažisko otázky Kukučín označil ľud, v zmysle historicko-spoločenskom, teda platnom i pre literatúru. Toto určenie je jednoznačné v tom, že znamená demokratizmus literatúry, že znamená nie etnografický kolorit (ako ho napr. žiadal Vajanský),[9] ale spoločenské určenie východiskového i cieľového bodu literatúry. K niektorým otázkam vzťahu umenia a ľudu sa vrátime ešte pri Kukučínových názoroch na umelecko-tvorivý proces a jeho prostriedky. Avšak už tu sa musíme pokúsiť určiť vzťah medzi pojmami trieda, ľud, národ, spoločnosť ľudská a dejinný proces a naznačiť protirečenia v Kukučínovom poňatí ich vzájomných vzťahov.

Z Kukučínovej formulácie, že je „idea národná... výrazne demokratická", možno usudzovať, že pojmy ľudový a národný, používané ním na javy kultúry a umenia, čiastočne sú synonymické. Potvrdzovali by to aj iné jeho názory, keď napr. hovorí o tom, ako národná kultúra premáha vplyvy cudzáctva. V cestopise *Dalmácia—Čierna Hora* píše:

„...Vidíte teda, Taljani ešte vždy sa namáhajú, či by nevydobyli stratenú pôdu. Zúfalé pokusy, môže sa napred povedať, bezúspešné... Proti prirodzenému prúdu, ktorý vybúšil rovno z ľudu... Darmo sa borí hŕstka jednotlivcov, hoci finančne dosť mocných. Svieža kultúra národná za krátky čas zmietla umelý nános cudzinstva."[10]

Hovoriť len o čiastočnej synonymite treba preto, lebo pojem národ ako historicko-spoločenská kategória nebol pre Kukučína homogénny, ale triedne členitý. Na jasnom uvedomovaní si triednych rozdielov

[9] Vajanský napr. v recenzii knihy F. Bartoše, *Lid a národ* písal: „Bezbarevné, etnograficky neodôvodnené beletristické diela tratia celkom cenu..." Národnie noviny 1883, č. 116.

[10] XV., 19, *Dalmácia—Čierna Hora.*

a protirečení budoval svoje beletristické dielo i svoje spoločenské a literárne náhľady. Uvedieme tu citát z jeho cestopisu *Rjeka – Rohič – Záhreb*, ktorý celkom jasne a nedvojzmyselne hovorí o tomto poznaní, no zároveň naznačuje, do akých protirečení sa dostával Kukučín vo svojich názoroch. V reflexii o ľudových krojoch píše:

„Kroje, hoci i rozmanité, majú jednu základnú, krásnu črtu: sú výrobok číro-čisto domáci. V dnešných časoch to znamená mnoho. Národ sa má hmotne len do tých čias dobre a neupadá, do tých čias je mravne nedotknutý, kým sa odieva zaobúva sám, podľa svojho vkusu a podľa svojich potrieb. Národní ekonómi, pravda, ma okríknu pre také spiatočníctvo, ktoré vzdychá za starými-dobrými časmi krčaha-kráľa. Dnes sa už, nadhodia oni, spoločnosť ľudská diferencovala, chvalabohu roztriedila na rozmanité skupiny... A triedy sa napomáhajú, doplňujú a všetky spolu tvoria harmonický, veľkolepý celok, ktorý sa volá spoločnosťou ľudskou... To je svätá pravda, ale z druhej strany treba zas uznať, že sa v kroji zachováva čisté národné jadro..."[11]

Uvedomenie si triednej diferencovanosti spoločnosti je tu pre Kukučínove názory i tvorbu pozitívom, no v dvoch veciach sa celkom zjavne dostáva do protirečenia so zákonitosťami historicko-spoločenského procesu i so svojím vlastným názorom na dejinný pohyb a jeho zákony: a to v tom, že zachovanie „národného jadra" stotožňuje s jedným iba formálnym a aj to nijako nie najpodstatnejším znakom — krojom, ba čo viac, že zaostalý spôsob výroby tohto kroja (no nielen kroja) považuje za záruku hmotnej i mravnej prosperity národa. Sám Kukučín pociťuje svoju požiadavku ako anachronizmus (hoci sa ho snaží humorne zmierniť poznámkou o spiatočníctve) — a vysvetliť ho možno len tým, že aplikácia prírodovednej teórie na vývin spoločnosti ani zďaleka neumožňovala vniknúť do zložitosti spoločenských procesov a obsiahnuť v nich všetky kategórie, v tomto prípade napr. národ a problémy etiky. Tu nevyhnutne musel prejsť Kukučín k subjektívne idealistickým konštrukciám, podmieneným citovým a mravným vzťahom k problému.

V rozpore so skutočnosťou je i Kukučínova, resp. ním uznávaná predstava tried ako harmonického celku. To je Kukučínovo svetonázorové a umelecké „pium desiderium", ktoré dôsledne uplatňoval v celom svojom diele, presnejšie v rozuzľovaní konfliktov v ňom. No práve preto, že jeho beletristické dielo stojí na celej šírke i hĺbke Kukučínových filozofických náhľadov, teda i pozitívnych, o ktorých tu bola reč, tvorí živú hodnotu a dáva pravdivý obraz.

Z vedomia triednej podstaty spoločnosti vychádzajú aj Kukučínove

[11] XVI., 210–211, *Rjeka – Rohič – Záhreb.*

názory na konzumentský vzťah spoločnosti k umeniu. V *Dojmoch z Francúzska* v dialógu (pravdepodobne fingovanom) píše:

„Dnešní boháči nestoja veľmi o tie veci (o umenie, pozn. J. N.). Nerečiem, že by sa nerojili okolo zlatníckych výkladov, alebo okolo oblokov s peknými kožušinami: vedia i zaplatiť pekné peniaze za kožku ranostaja alebo modrej líšky. Zmôžu sa i na veľkolepý povoz o šiestich alebo ôsmych cylindroch... ale uznajme, že v týchto veciach nie je umenie, čo okrášľuje život, dodáva mu lesku, príťažlivosti a kúzla, aby neostal holý a prázdny, bez pôžitkov vyššieho druhu. — Je trochu pravda, čo hovoríte. Bohatstvo bočí tuho od umenia — uznal som. — Nie, že bočí, ale ho zaprelo, nechce ho ani uznať, lebo ho za nič nemá — začal sused rozprávať trpko. — Vidím veľmožov, — pokračoval — na každom kroku. Vyšvihli sa v obchode alebo veľkom priemysle... Ale málo som ich videl tisnúť sa okolo obrazov a sôch po výstavách alebo ateliéroch. Máloktorý začrie hlbšie do vrecka a posmelí umelca: pretieraj oči, vymaľuj mi niečo súceho, hoci takého, čo pochopí a nad čím sa poteší i pospolitý roľník, čo cápka za chudobným záprahom kravičiek, lebo nemá odkiaľ kúpiť pár dobrých, mocných volov. Nože sa pohni a namaľuj niečo, čo by vytrhlo z ťažkých starostí a nedobrých myšlienok chudobného robotníka, keď ide z roboty a doma ho čaká chudera žena a ubiedené deti. Nemaľuj, bratku, len pre seba a pre iných, čo boli na veľkých štúdiách, školách a zahrúžia sa do hlbokého skúmania, aby si mohli vybrať z tvojej maľby, mramoru alebo hliny zrnko krásy, ktoré si naschvál kdesi schoval a zašantročil..! Tak alebo podobne máloktorý z nich vám hovorí. — Veru, myslím, nezmohlo sa ich veľa na takú výrečnosť. Výrečnosť dnešných časov vyčerpáva sa na iné veci, ženie vodu na iné mlyny, nie na mlyny umenia. — Sychravo je trochu, ťažké časy, — pokračoval. — Veľký vietor, ustavične pľúšte, slnka veľmi málo. Umenie hrubne, nechce hnať do kvetu a mládnikov, čo sa obsýpajú ovocím."[12]

Teda nie spoločnosť ako celok, ale každá jej trieda má k umeniu iný vzťah. No kapitalistický systém ako celok je umeniu nepriateľský, lebo je protihumánny a podstatou umenia je humánnosť. Práve na základe tohto citátu môžeme potom lepšie pochopiť, prečo Kukučín odsudzoval „modernosť" umenia. „Modernosť" umenia upadajúcej buržoázie, ktorá utekala pred spoločenskými problémami doby do subjektivizmu a malichernosti. V cestopise *Rjeka—Rohič—Záhreb* má takúto ironickú poznámku:

„...vidiečan ženie pred sebou teliatko... Nebodaj, toto mu je

[12] IX., 322—323, *Dojmy z Francúzska.*

ostatná prechádzka týmto bielym svetom. Moderný básnik mal by hneď pekný predmet: opísať city takého teliatka, čo ho vedú rovno pod mäsiarsky nôž..."[13]

Pravda, aktívne pôsobenie literatúry a umenia na skutočnosť, ako ho ponímal a zdôrazňoval Kukučín, nebolo to vulgárne mechanické pôsobenie, ako ho žiadal napr. Pravoľub,[14] ani abstraktno-ideálna, národnovýchovná propaganda „svietenie príkladom", ako ho chápal čiastočne Vajanský alebo neskôr Šoltésová a i. Kukučín reálne a konkrétne odhadoval možnosti pôsobenia umeleckého diela skrz reč a skrz citové a psychologické momenty, ktoré uvádza naozaj až v ich banálnej všednosti. Napr. o tom, že chorvátčina zatláča nemčinu, píše:

„Na tomto obrate bude mať i divadlo svoje zásluhy: najmä odkedy sa obnovilo a zmodernizovalo. Vieme, ako lipne každý a najmä ženský svet za všetkým, čo súvisí s divadlom. Ako si stadiaľ dosť toho odnesú, zlého i niečo dobrého — tam vidia nové módy, ale i počujú materinskú reč ozývať sa víťazoslávne. Tak obecenstvo samo nevie, ako privykne tým zvukom, nasiakne duchom národným."[15]

Ak sme dokazovali, že základné vzťahy umenia a spoločnosti chápal Kukučín v ich historickej a spoločenskej podmienenosti, nemožno to brať ako „dobovú" samozrejmosť. Aj ostatní v tom čase požadovali túto reálnosť, zakotvenosť umenia v živote. No za základ, na ktorom umenie jedine môže život reprodukovať, väčšinou striktne označovali náboženstvo. Kukučín nie, aspoň sme na to nenašli doklady a všetky jeho názory hovoria proti tomu. Z diela i z iných dokumentov vieme, že Kukučín sa hlásil za človeka veriaceho, že obdivoval vieru prostých ľudí a kresťanskú lásku považoval za platformu, na ktorej sa má uskutočniť mravné obrodenie jednotlivca i spoločnosti. No toto všetko je tiež len jeho „pium desiderium", toto je subjektívne riešenie. Ako sme však ukázali, objektívne poznanie u Kukučína je celkom iné a poňatie základných otázok spoločnosti a umenia sa zakladá práve na ňom. Preto Kukučín svojím umením i svojimi názormi na umenie a spoločnosť je oveľa bližšie novej generácii, hlasistom ako konzervatívnym martinčanom.

II

Kryštalizačným stredom Kukučínových spoločenských a literárnych náhľadov boli pojmy ľud a národ. Tým sa celkove neodlišoval od svojich

[13] XVI., 19—20, *Rjeka — Rohič — Záhreb.*

[14] Pozri Pravoľub (Samuel Štefanovič): Spisovný rozvoj, Národnie noviny 1881, č. 37—38.

[15] XVI., 213—214, *Rjeka — Rohič — Záhreb.*

súčasníkov, napr. od Vajanského, Škultétyho a i. Jeho beletristické dielo však ukazuje, že tieto pojmy a otázky, tiež vzťahy okolo nich Kukučín chápal podstatne inak ako tzv. martinské centrum. Už sme čiastočne naznačili, nakoľko to má korene v jeho gnozeologických a filozofických názoroch. Rozdielnosť Kukučínovej orientácie spoločenskej i literárnej vynikne oveľa plastickejšie, keď si zrekapitulujeme niektoré jeho náhľady na konkrétne otázky vtedajšej kultúrnej politiky.

Východiskovým bodom tu môže byť Kukučínov názor na vzťah národa k iným národom, a to najmä preto, lebo on aj domáce pomery najčastejšie súdil a kritizoval zo zorného uhla vzťahov česko-slovenských, ale i vzťahov k iným národom. O vzťahu národa k iným národom sa Kukučín vyslovil takto:

„Národ, ktorý inde nečerpá, troví iba zo svojho, odnikiaľ nič nepričiní ani si nič nepožičia, konečne sa vyčerpá, vyžije, stroví sám seba. I studňa by sa vysušila, keby sa voda len z nej ťahala, ťahala a keby mala pozapchávané všetky žriedla. Národ, čo nechce postupovať, neostáva na mieste, ako si to on myslí, ale ide nazad. Tí, čo išli s ním, ak nelenili, pokročili, predbehnú ho, zaberú mu miesto; pridusia ho svojím bujným vzrastom... A prirodzene. Život nestojí, nevydychuje, nespí, nehlivie, život kráča; kto chce žiť, musí kráčať so životom spolu."[16]

Nič na veci nemení, že tento názor vyslovil Kukučín až vo svojom poprevratovom diele. Je len dodatočným potvrdením toho, čo Kukučín skutočne robil aj predtým. Potvrdzuje kritériá, ktorými meral našu domácu národnú a kultúrnu politiku. Jeho ostrá kritika — vôbec najostrejšia v tých časoch — na martinské vedenie národa, ako ju napísal v liste z 3. dec. 1889 svojmu priateľovi Janoškovi, vychádzala práve z týchto kritérií: vzťah k iným národom, reálnosť a životaschopnosť politiky:

„...o tunajších (martinských, pozn. J. N.) pomeroch nemožno mi vyniesť úsudok priaznivý. Či to preto, že od troch rokov, čo som v Martine nebol videl som kus sveta, naučil sa znať iné národy, jich prácu, jich osudy, jich útrapy a boje, či že skutočne je „mnoho zhnitého" jako Shakespeare vraví... Úkazy, ktoré ma frapírovali sú tieto: je to vlastne jeden jediný úkaz: *nedostatok oduševnenia*... Nehovorím, že sú chladní oproti veci národa — veď píšu za ňu, ale *nepracujú*..."[17]

---

[16] XXV., 209—210, *Prechádzky po Patagónii* I.

[17] Citované podľa Menšíkovho odpisu; rkp. v ANM v Prahe. List uverejnený i v zborníku *Martin Kukučín v kritike a spomienkach*, SVKL, Bratislava 1957, 858—860.

Ak zhrnieme zmysel ďalších ostrých výčitiek na adresu martinčanov, to, že v najväčšej biede národa nevymysleli nič múdrejšieho, len postaviť honosný Národný dom atď., vychodí jedno: Kukučín z duše nenávidel a kritizoval formalizmus, predstieranie niečoho, obsahovú prázdnotu. Pre Kukučína bol rozhodujúci čin — presne: spoločenská platnosť a efektívnosť politického a literárneho činu. Jeho sústavne vyslovovaná požiadavka v korešpondencii i v diskusiách v Detvane bola: čin. Bol proti politike vyčkávania na cudziu pomoc:

„To vyčkávanie cudzej akejsi pomoci! Komu sa nechce robiť, čaká na druhého. Že sa nedá? Ej, to by bolo."[18]

V martinskom spoliehaní sa na ruskú pomoc v ich panslavizme Kukučín videl len deklaratívnosť a — pohodlnosť, v čom je iste veľa pravdy, aj keď otázka bola zložitejšia. Kukučín aj slovenskú politiku — a jej podstatnú časť v tom čase tvorila práve kultúrna politika — žiadal stavať na spoločenskej realite a nie na ideových konštrukciách, žiadal ju stavať na ľudovom základe:

„Lebo ak má byť dačo z nás: treba národnú vec vždy odieť do lokálneho kepeňa. Tu to robili tak, i robia dosiaľ a národniu vec spraví taký mladočeský radikál i z obecného bachtára. Ale zato majú ľud mocný a neboja sa nič. A keď sme my raz v uh[orskej] krajine, my musíme uznať faktá a žiť tam, ale nie kdesi vo vybájenej akejsi zemi. Nár[odnie] Nov[iny], to som už moc ráz povedal: z pohodlia sú panslávske, píšu o troch svetoch v Ázii, do ktorej nás nič; lebo keby písali o turčianskom hlade, o planých cestách, o martinskom kostole atď. mali by hneď nepriateľov plno na všetky strany. Z tých už nikdy nič nebude — ja im prorokujem veľmi biednu smrť."[19]

Z citovaného dosť jednoznačne vidieť, že „lokálny kepeň" pre národnú vec nie je u Kukučína úzkoprsý lokálpatriotizmus, postavený ako protiklad v realite slabo zakotvenému panslavizmu, ale že je to zdôraznenie ľudového, demokratického princípu národnej politiky. Jeho zmienka o Národných novinách znamená to isté.

Na prvý pohľad sa zdá nepochopiteľné, že o dva mesiace po takomto súde nad Národnými novinami Kukučín sa ich verejne zastal, keď Petrikovich na schôdzi Detvana žiadal uverejniť rezolúciu, ktorá by odsudzovala redigovanie Národných novín. Podľa zápisu v zápisnici Detvana zo 14. mája 1892 Kukučín hovoril:

„Redigovanie „N. N." zastávať nemôžem a nechcem. Ja celú vec

---

[18] Tamže.

[19] List Jurajovi Slávikovi z 11. III. 1892. Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike . . .*, 867—870.

neberiem z toho stanoviska, ako br. Petrikovich. Aby v časopise javil sa smer ľudový, v tom ohľade je br. Petrikovich veľmi moderný, čo si vzal príklad z časopisov českých — ale je naopak veľmi starosvetský, že dáva v tom vinu „N. N.". Ja myslím, že akí sme my, taký orgán máme... Ja úpadok „N. N." privlastňujem len tomu, že u nás niet národneho života a čo je život, je zdemoralizovaný, takže u nás život človeka neteší, ani ho nevábi... Teraz napríklad v Lipt. Sv. Mikuláši je moc bohatých ľudí a nerobia nič. Čo sa u nás robí, robia všetko ľudia chudobní. Ja som sám počul jednoho pána, ktorý nadával na „N. N." a za tým jeho dcéra navštevuje polgárku a vystupuje na maďarských koncertoch a takých prípadov je u nás moc! Moja hlavnia mienka je tá, že náprava nestane sa žiadnymi rezolúciami, ale len vtedy, keď sa prebudí náš národný život, ktorého sa musíme v prednej rade zúčastniť my, a tak ukázať druhým príklad! Náš jediný cieľ je pracovať na náprave národného života. Rezolúciou by sme iba spôsobili pohoršenie! Čo by sa jedine dalo robiť, bolo by založenie nového časopisu, ktorý by však musel za dnešných pomerov za dva-tri roky padnúť na ten stupeň ako „N. N.". Preto som rozhodne proti tomuto návrhu."[20]

Čiastočne toto Kukučínovo stanovisko možno vysvetliť tým, že existenčne bol úplne závislý od podpôr z Martina. Jeho vďačnosť za túto podporu však nikdy nešla až potiaľ, aby sa zriekol svojich názorov. A tak, ak Janoškovi píše, že Národným novinám prorokuje veľmi biednu smrť, nič inšie nevraví ani tu. Lenže v zhode so svojím presvedčením, že jednotlivci nerobia dejiny, ani netvoria národ, nehľadá príčiny len v redaktoroch, ale v celom položení národa a nehľadá liek predovšetkým v položení „špičky" národa, ale v položení, v aktivite, či v pasivite jeho najširších ľudových vrstiev. Znovu dôkaz, že Kukučínove názory na jednotlivé konkrétne javy presne zodpovedajú jeho svetonázorovej, životnej koncepcii aj s jej protirečeniami a „zbožnými želaniami". Tento Kukučínov diskusný príspevok však jasnejšie ako iné potvrdzuje, že jeho autor je praktik, to znamená, že nenarába s ideologickými konštrukciami, ale s faktom takým aký je, že je analytik, to znamená, že k faktu vždy hľadá aj príčiny a rovnako, že je systematik, teda aj keď jeho súdy sú náhodné v tom, že ich vyslovuje od prípadu k prípadu, nie sú náhodné v jeho celkových životných a literárnych náhľadoch.

Podľa týchto názorov Kukučín mal bližšie k hlasistom ako k martin-

[20] *Zápisnice spolku Detvan* v Prahe. Rkp. v archíve ÚRO v Prahe. Fotokópie v archíve ÚSL SAV v Bratislave.

čanom, čo ostatne potvrdzuje v liste Škultétymu z 11. januára 1902 už z Dalmácie:

„Ty vieš dobre, že som ja trochu na druhom stanovisku (k hlasistom, pozn. J. N.) i musím byť, než Vy, ortodoxní starí. Ja som s nimi žil a dejstvoval, aspoň s jednou čiastkou ich v Prahe."[21]

V tom istom liste však vysvetľuje i to, prečo nie je za jedno ani s hlasistami, prečo nesúhlasí aj s nimi:

„Ja som s nimi nie, od počiatku som nebol, a to v prvom rade za to, že svoju reč neobetujem nikomu, a tak ani kolosálnemu českému národu..."[22]

Teda reč, čo v tomto kontexte značí vlastne svojbytnosť národnú. Kukučín sa s hlasistami rozchádzal v otázke československej, a to dôsledne práve preto, že neuznávali osobitnosť slovenského národa. Kukučína otázka česko-slovenského pomeru trápila celé desaťročia, čo ukazuje jeho korešpondencia i poprevratový román *Lukáš Blahosej Krasoň*. Otázka reči bola tu len formou, vonkajším znakom celej spleti otázok historicko-spoločenských.

Ak na jednej strane Kukučín útočí v českom živote proti tomu, v čom vyciťuje nebezpečie pre národnú svojbytnosť slovenskú a pre demokratizmus literatúry a spoločenského života, na druhej strane sám s veľkým uznaním prijíma tie diela českej literatúry a tie politické činy, ktoré svojím duchom tento demokratizmus podporujú. Nie sú to vždy diela v tom čase vývinove najprogresívnejšieho prúdu českej literatúry, no majú jeden spoločný základ — ľudovosť (Šimáček, Preisová a i.).

V nasledujúcej kapitole sa podrobnejšie dotkneme otázok Kukučínovho vzťahu k literatúre ruskej, jeho názorov na prekladanie a pod. Tu — aby sme sa vrátili k východiskovému bodu týchto úvah — treba ešte doložiť, že za podmienku, pri ktorej sa môže duchovná výmena hodnôt medzi národmi uskutočniť plodne, Kukučín považoval nielen demokratizmus, ale aj národný charakter týchto hodnôt. To platilo u Kukučína aj vtedy, keď mal na mysli napr. prípadné prekladanie slovenských diel do iných reči. V liste Slávikovi zo 4. marca 1892 písal:

„Ja by nedbal jej (Šoltésovej, pozn. J. N.) prácu jednu dať preložiť do nemčiny... A síce jej prvú prácu Z dediny, to je veľmi súca na to... poslal by ju do Reclamovej bibliotéky... S Vajanským je už ťažšie sa ta dostať, ten je pre Nemcov pritendenčný a potom nenie špecificky slovenský, ale viac internacionálny..."[23]

---

[21] List v LAMS v Martine.

[22] Tamže.

[23] Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike...*, 866—867.

Mohlo by sa zdať, že Kukučín pod špecifickou slovenskosťou rozumie folklórnosť, no to nie je pravda. Už aj preto, že Šoltésovej práca *Z dediny* by napr. ťažko zniesla toto kritérium. Skôr správne vytušil a poznal, že Vajanského dielo je v mnohých zložkách kultúrnym importom a ako také, nemôže prispieť k plodnej výmene hodnôt medzi rozličnými literatúrami.

Len na základe Kukučínových všeobecných názorov na spoločnosť a umenie a na ich vzájomné vzťahy, ako sme ich načrtli v tejto kapitole, možno správne pochopiť a interpretovať aj jeho sporadické súdy a zmienky o niektorých konkrétnych otázkach umenia, umeleckej tvorby, tvorivých postupov, prostriedkov atď.

III

V cestopisných črtách *Dojmy z Francúzska* na jednom mieste Kukučín dosť naivne a povrchne opisuje Palais Royal a Louvre a dokladá:

„Krása je vraj vždy krásou, neostarie a nepodlieha chúťkam módy."[24]

A myšlienku o trvácnosti krásy zopakuje Kukučín v tej istej knihe ešte jednoznačnejšie:

„... Ale i bez náradia by pútali pozornosť dvorany. Boli obydlím mocných a slávnych kráľov, oni ich vedeli pretvoriť v skvelé stánky umenia. Sláva zašla, moc pominula, iba umenie ostalo. Umenie je krása a krása sa nevyžije..."[25]

Takýto názor na krásu nie je náhodilý, nepochádza len z chvíľkového očarenia umeleckým bohatstvom Paríža. Vyslovil ho už dávno predtým, keď z Dalmácie poslal do Národných novín svoje *Výlety,* v ktorých sa vyznáva zo svojho očarovania Hviezdoslavovou *Hájnikovou ženou.* O Čajkovej chalúpke píše:

„Vystavili ju dokonale — *nikdy, nikdy* sa už nezrúti. Po nás nebude ani chýru, dediny a mestá budú vyvrátené od koreňa, paláce a hrady zrovná všemohúci čas so zemou: no Čajkova chalupa i potom bude stáť pevne. Slovom povedzme — bude stáť na veky, kým len bude stáť svet. A čo je zvláštnejšie; v nej bude večne žiť hájnik Michal Čajka a jeho švárna Hana. A najzvláštnejšie: Čajka a Čajkuľa nikdy neostarejú — na večné veky zostanú mladí."[26]

Nepochybne je tu metonýmia, v ktorej chalúpka ako pars pro toto zastupuje celé umelecké dielo. Z toho vychodí, že umelecké dielo nie je len trváce, ale i nestarnúce, večne platné.

---

[24] IX., 85, *Dojmy z Francúzska.*

[25] Tamže, 234.

[26] Národnie noviny 1896, č. 129; *M. Kukučín v kritike...*, 517—520.

Natíska sa otázka, čo asi Kukučín rozumel pod pojmom krása, v čom ju videl. Čiastočnú odpoveď môžeme nájsť i v tomto mieste z jeho cestopisu *Dalmácia—Čierna Hora:*

„Kanceľ, oltár — všetko práce umelecké; ale znova sa natíska myšlienka, že tu nestoja na svojom mieste. Rušia svojou nádherou, zlatom a bohatou výzdobou prostú harmóniu celku..."[27]

Kukučín teda krásu videl v harmónii. Ako sme videli, myšlienka harmónie bola Kukučínovým „pium desiderium" i v otázkach spoločenských. No kým tam bola len ilúziou, aplikovaná na umenie obstojí a má reálnu náplň nielen ako súlad čiastky a celku, ale čo je podstatnejšie, ako súlad myšlienky a výrazu. Práve táto harmónia myšlienky a výrazu, obsahu a formy je v Kukučínových názoroch na umenie základným kritériom životnosti, pôsobivosti a trvácnosti. Napr. o Gambettovom pomníku v Paríži píše:

„Obzreli sme si námestia. Na jednom... stojí pomník Gambetta. Predstavuje ho ako reční ohnive, volá národ do zbroje, že je vlasť v nebezpečenstve. Z jeho pohybu vycítiť, čo by povedal veľký rečník, keby ožil odrazu... Pomník je iste dobre vyhotovený, ale i založený. Má myšlienku, ktorá sa v ňom kryje a tuho sa hlási, lebo umelec jej dal vhodného výrazu. Osnova a vyhotovenie sa podarilo, že máme pred sebou dielo, ktoré pôsobí mocne, na prvý pohľad. Umelec bol iste šťastný, keď ho tvoril. Mal k nemu, čo bolo treba, myšlienku a našiel i spôsob dať jej výrazu..."[28]

I z tohto citátu možno vidieť, že z dvoch harmonizujúcich zložiek obsahu a formy Kukučín pre účinok a krásu umeleckého diela ani jednu nepokladá za menej dôležitú — dôležitá je ich harmónia. No rovnako je z tohto citátu jasné, že to nemôže byť harmónia bezvýznamnej, ničotnej myšlienky s jej zodpovedajúcou formou. Myšlienka, z ktorej môže vyrásť trváce umelecké dielo, musí byť spoločensky závažná, musí byť vyjadrením určitého úseku života v jeho historicko-spoločenskej konkrétnosti. Môžeme si to doložiť najmä tým, že Kukučína pri vnímaní a posudzovaní umeleckého diela nezaujíma predovšetkým jeho dej, ale jeho spoločenská problematika, z čoho ona rástla, ako korešponduje s problémami života. Skúma práve formu vyjadrenia týchto problémov. Ako príklad je tu najmä jeho kritika Šoltésovej románu *Proti prúdu,* ale môžeme uviesť aj iné. 17. mája 1890 Kukučín referoval v Detvane o Tolstého *Kreutzerovej sonáte.* Zápisnica zhrňuje jeho referát takto:

„Ďalej hovorí p. Bencúr: Keby ideje takéto, ako Tolstoj i v tomto

[27] XV., 27, *Dalmácia—Čierna Hora.*

[28] IX., 31—32, *Dojmy z Francúzska.*

diele hlása, sa ujali, musela by sa celá ľudská spoločnosť so svojimi inštitúciami a riadami od koreňa prevrátiť, nesmelo by manželstvo existovať tak ako dnes. Takieto a podobnie názory zračia sa v Kreutzerovej sonáte. — Ináče dielo poučné a lektúra povznášajúca nás celá „Kreutzerová sonáta".[29]

Podľa tohto teda Kukučín umeleckosť a krásu umeleckého diela nijako neviaže na správnosť riešenia nejakého spoločenského problému, na jeho bezprostrednú „užitkovosť" a výchovné momenty, ale pravdepodobne (musíme hovoriť tak, lebo nezvratné doklady na to u Kukučína nemáme) na spoločenskú závažnosť a myšlienkovú podnetnosť aspoň nastolenia niektorých problémov. Pre určenie hodnoty umeleckého diela je Kukučínovi rozhodujúca jeho objektívna hodnota, vzťah k problémom života a vzájomný vzťah jednotlivých zložiek diela, nikdy nie subjektívny postoj a vkus čitateľa.

Už sme spomenuli, že Kukučín spoločenskú funkciu umenia nechápal úzkoprso utilitaristicky — umenie ako guvernantku a pedagóga. Podľa toho aj jeho chápanie umeleckého zážitku, ktorý umenie môže poskytnúť, je nielen oveľa širšie, ale aj oveľa pravdivejšie a psychologicky fundovanejšie ako pri ostatnej vtedajšej našej kritike, včítane Vajanského a neskôr najmä hlasistov. O svojom zážitku z predstavenia v parížskej opere píše:

„Vysedeli sme celý večer na mieste a stopovali, čo sa robí na javisku. Mali sme pocit hneď od začiatku, že sme na predstavení niečoho, čo nie je umelé, prihotovené napred; že pozorujeme ozajstné výjavy života, akéhosi podivného sveta, ktorý nie je z našich krajov a z našich čias, ale zostúpil skadiaľsi za oponu a začal ich rozvíjať, ale nenútene a prirodzene pred nami. — Hudba hrmí, časom sa niečo stíši, ale zasa mohutnie, tisne a vnucuje sa tuho, naliehavo akosi v úderoch a prudkých vlnách. Nechce dať zabudnúť na seba, chce, aby si o nej vedel, uplatňuje sa húževnate; raz obchádza, inokedy sa ženie dorovna, že ti schytí dušu a urobí z nej, čo chce. Dobýja sa tuho, búši do teba neúnavne: ohlušuje myseľ, povedomie, chladný úsudok. Siaha na náladu, prevracia celý stroj, ktorým cítiš, myslíš, rozvažuješ, až pozabudneš kde si a začneš plávať, kam ťa nesú mohutné vlny hudby... Umenie ťa strhlo do svojho krážu. Nedeje sa pred tebou čo vnukne pôvodca a pripomína šepkár, alebo čo nanúti kapelník, ale sa rozvíja život, hoc divný, ďaleký akýsi. Zabudol si na predstavenie; dom sa premenil v chrám umenia, umelci sú nie figúrky, ktoré sa pohybujú

[29] *Zápisnice spolku Detvan.*

a spievajú, ale tvorivá sila. Ona ti vykúzľuje život, hoc nezvyklý, chmúrny a záhadný."[30]

Tu by sa mohlo zdať, že ide čiste o Kukučínovu subjektívnu schopnosť vžiť sa do umeleckého diela, nechať sa ním unášať. Skutočnosť podľa Kukučínovej interpretácie je však taká — a je to správne, — že toto „vykúzlenie života", táto „tvorivá sila" je v samej podstate umeleckého odrazu života. Ak sa teda hovorí, že „zabudol si na predstavenie", že sa „nedeje pred tebou, čo vnukne pôvodca..., ale sa rozvíja život, hoc divný, ďaleký akýsi", to neznamená, že Kukučín stiera hranice medzi životom a umením v zmysle tézy, že umenie je prepisom, fotografiou života, ale práve naopak — ak má umenie pôsobiť ako životné, musí byť nie fotografiou, ale „vykúzlením" života, t. j. jeho pretvorením podľa špecifických zákonov umenia. Iba takto vytvorené dielo môže vo vnímateľovi vyvolať pocit skutočného života.

Poukázali sme na to, že Kukučína ako východiskový bod aj pre posúdenie formy a hodnoty umeleckého diela zaujíma jeho vzťah k spoločenskej problematike, jeho, povedali by sme, zúžene „vecná stránka". Pre pôsobenie umeleckého diela na vnímateľa, pre umelecký zážitok však uvedomenie si týchto spoločensko-historických súvislostí asi nepokladá za bezvýhradne potrebné. Napr. píše:

„Poberali sme sa do Veľkej opery (v Paríži, pozn. J. N.), vlastne nie na kus. Nestarali sme sa, či dávajú ten alebo iný: schytila nás iba radosť, že tam budeme. Na kusy by sme boli išli vďačne, keby sa nám boli dostali. Ale keď nie na kus — boli sme radi, že máme vstupenku aspoň na jeden večer do Opery. Pôjdeme do nej kvôli samému ústavu, keď nie kvôli kusu."[31]

Keď v tomto prípade odôvodnene vylúčime snobstvo, ešte vždy treba vysvetliť, či aj Kukučínova koncepcia umenia nebola dualistická, ako to bolo napr. u Vajanského, na jednej strane l'art pour l'artistická, na druhej strane umenie tendenčné. A vychodí nám, že nie, lebo Kukučín nikde nepripúšťa umenie spoločensky bezobsažné, ktoré by bolo „samo sebe cieľom", pripúšťa iba možnosť umeleckého zážitku (u vnímateľa) aj bez uvedomenia si spoločensko-historickej alebo výchovnej náplne umeleckého diela.

Tieto otázky sa ukážu ešte v jasnejšom svetle, keď si zreprodukujeme Kukučínove názory na niektoré subjektívne psychologické i objektívne spoločenské predpoklady vzniku umeleckého diela, jeho náhľady na tvorivú umeleckú prácu a tvorivý umelecký proces.

---

[30] IX., 171—172, *Dojmy z Francúzska.*

[31] Tamže, 167.

Vyjdeme z trochu naivného opisu umelca, jeho výzoru a významu, ako ho Kukučín podáva vo svojich *Dojmoch z Francúzska.* Píše:

„Videli sme i osobu divnú. Tvár výrazná, oči pozerajú vnímavo, vlasy má vyčesané dohora, ale nechcú akosi slúchať. Tvoria okolo hlavy ako korunu... Nemali sme sa koho spýtať, kto je tá osobnosť s prevráteným golierom a veľkou mäkkou mašľou pod bradou. Dali sme sa cestou, ktorou sa dáva široké obecenstvo, že sme usúdili po zovňajšku: „Iste umelec". — Ostatne, ich vídať i na ulici dosť často... so širokým klobúkom, spod ktorého sa dobýjajú nasilu dlhé načuchrané vlasy. Zovňajšok, žiaľ, neraz je veľmi skromný, badať často biedu, ktorú nemôže zatušiť šatstvo, ktoré tiež hlása, že by sa zišla častejšia premena. Obecenstvo ich vidí prechodiť skromných a nepatrných a ani netuší, že veľmesto môže ďakovať práve ich cechu za svoju veľkosť, nádheru a krásu, že ho urobili svetovým mestom a privábili zvedavých a boháčov z celého sveta, aby v ňom rozsievali svoje zlato."[32]

V rozťahanom, detailmi preplnenom štýle Kukučínových cestopisov sa zotiera jasnosť a jednoznačnosť súdu o problémoch, ako ich vedel Kukučín formulovať v korešpondencii. Ale základný zmysel uniknúť nemôže: umelec spoločnosti dáva, je jej platným členom, no v spoločnosti, ktorú poznal Kukučín, v kapitalizme sa mu od tejto spoločnosti dostáva nielen málo uznania, ale i málo materiálnych predpokladov pre prácu. Tie, ako si to ukážeme, Kukučín pokladal za potrebné, ale nikdy nie za rozhodujúce. Umeleckú činnosť nepokladal za zamestnanie, za remeslo, ale za povolanie.

Už r. 1886 v liste Janoškovi v súvislosti s prácami Antona Bieleka písal:

„V prvé dni po publikovaní Vlčk[ovej] kritiky sa zariekol (Bielek, pozn. J. N.) pero chytiť do ruky, no ja som mu napísal, že ak to urobí, že skutočne dokáže, že nenie povolaným, lebo povolaného neutlumí nič a ten musí písať, pretože ho k tomu ženie čosi. Písať musí. A blahoslavený človek, čo nemusí, ten ušetrený je mnohých bojov a poryvov duševných, keď povinnosť vonkajšia volá, volá tam a to *čosi* (podč. M. K.) volá inam. No tisícráz smutnejší los toho, čo píše i keď nemusí, alebo vôbec nemusí a predsa píše. To musí byť tortúra, nad ktorú veru Torquemadova nikdy nevynikla."[33]

A po rokoch v liste Škultétymu len akoby znovu potvrdzoval tento svoj názor, keď písal o sebe:

„Ja som sa bol literárne odmlčal a zatvoril jedno obdobie ešte pred

[32] Tamže, 141—142.

[33] List zo 6. XII. 1886. Rkp. v ANM v Prahe.

odchodom do Ameriky. No, to odmlčanie bolo zdanlivé, lebo mlčať sa nedá, hoci i čo hovoríš, hovoríš pre seba..."[34]

Teda ešte jednoznačnejšie potvrdenie, že Kukučín literárnu a vôbec umeleckú tvorbu považoval v prvom rade za vec vnútorného nutkania, znútra pociťovanej potreby tvoriť nielen v zmysle okamžitej inšpirácie, ale ako vec talentu. Nie inak to bolo napr. i u Škultétyho alebo Vajanského. No kým oni napriek tomuto svojmu presvedčeniu volali na roľu národa dedičnú každého, kto cítil v sebe aspoň iskierku talentu, Kukučín bol presvedčený, že národu a spoločnosti môže prospieť naozaj len nesporný talent, ktorý pozná muky i rozkoš tvorenia a nielen povinnosť tvoriť — i bez talentu. Pravda, talent, to „čosi" u Kukučína nie je ničím tajomným, ničím výlučným, naopak, vždy ho chápe späté s otázkami spoločenskými, najmä s otázkou povinnosti voči spoločnosti a národu. On sám mal vypestovaný tento pocit povinnosti a zodpovednosti. Nebol to však len pocit materiálnej zaviazanosti alebo vďačnosti voči tým, čo mu umožňovali študovať, ale práve pocit zodpovednosti za využitie talentu, pocit, ktorý mal u neho jednoznačne charakter spoločensko-kritický, t. j. Kukučín za najvyššiu povinnosť pokladal vysloviť sa umeleckým dielom k závažným spoločenským otázkam nekompromisne podľa svojho presvedčenia.

V jeho korešpondencii možno o tom nájsť zaujímavé doklady práve v súvislosti s povesťou *Dies irae*... Je to práve jedna z tých jeho prác, kde otázky spoločenské vystupujú zvlášť prenikavo do popredia. V liste Slávikovi Kukučín ho najprv informuje o práci na poviedke, o obsahu, o tom, ako má vyjsť a pokračuje:

„Ostatne neviem, ako Škultéty, redaktor v tom rozhodne. On ma tuho napeká a chlácholí honorárom, len aby to ta poslal a ja to idem odročiť až do novembra, lebo sa bojím, že s tým bude fiasko. Považ si len smelosť: v povesti prichodí prespanka, chlap ktorý ju prespal i s celou famíliou a podobné krásne veci, ba i choroba je opísaná, bárs som sa vystríhal napádať slabé nervy v tomto ohľade nášho p. t. publika. Ale ináč to nemožno — treba sa smelšie rozpínať, ak človek nechce večne zostať pri idylách à la Gessner... Horšie je to s kresbou, tiež už hotovou, kde som sa trochu neopatrne dotkol pomeru medzi farárom a rechtorom. Papuľnatí rechtori a ortodoxní farári ma ukameňujú — to viem. A hľadel som to vyhodiť von, ale nijako mi to nejde a tak ma čosi pokúša, že by mi to rebrá vystavilo, keby to zamlčal zbabele. Ale ako vravím, z opatrnosti to nedám až v novembri do tlače, keďže keď ma budú kameňovať, už ak Boh dá, budem dokto-

[34] List z Punta Arenas zo 17. IV. 1921; *M. Kukučín v kritike...*, 890—892.

rom a tak nič zlého sa nestane, vratkej lodičke mojej existencie dobrodružnej."[35]

I keď si teda Kukučín nerobil ilúzie o existenčnej a tvorivej nezávislosti umelca, dokonca závislosť pociťoval až priveľmi na vlastnej koži, predsa ju nepovažoval za takú, že by smela a mohla diktovať umelcovi predovšetkým ona. V jednotlivostiach pripúšťal brať ohľad aj na túto stránku veci, pripúšťal isté taktizovanie, no v celkovej umeleckej koncepcii, v povinnosti umelca hovoriť pravdu i za cenu, že sa znepáči, nepripúšťal kompromisy. Túto okolnosť potvrdzuje i to, čo o *Dies irae*... o pár mesiacov neskôr napísal Škultétymu:

„Mám česť Vám týmto doposlať moje opus (Dies irae..., pozn. J. N.). Je celé, už hotové... Už nemám na ňom čo meniť. Ráčte teraz Vy vziať pero a červený atrament. Odporúčam menovite Vašej láskavej pozornosti kartu N° 51. Neviem totiž, či tá reflexia tam tak dlhá, obstojí. Ak by veľmi oči klala, môže i vypadnúť, myslím, že sa to dá zaranžovať veľmi ľahko, bez urazenia súvisu. Ale vyznám, veľmi by ma mrzelo, keby tam obstáť nemohlo. Človek isté veci precítil už dosť často, prečo by si žlč nevylial? A ešte taká lákavá príležitosť. Ak mi ju pretrete, ja do toho ešte štuchnem; ostatne i keď ju tam necháte sa nezariekam. Materiálu mám k tomu dosť už teraz a zbierať sa dá ďalší u nás až do úryhu, keď sa len chce človeku v tom nečine paprať."[36]

Označená karta N° 51 je reflexia o sile peňazí[37] a naozaj by ju bolo možné vypustiť, kompozícii povesti by to bolo skôr na osoh ako na škodu. Avšak práve v tejto reflexii je skoncentrovaný spoločensko-kritický názor Kukučínov, a preto mu na nej tak záležalo. Zároveň je to dôkaz, že Kukučín ani v tomto ani v iných prípadoch literárne dielo nepovažoval za kópiu skutočnosti, neproklamoval jeho zdanlivú „objektivitu", ale zdôrazňoval subjektívnosť odrazu skutočnosti, osobné videnie vecí nielen ako spisovateľovo právo, ale ako jeho povinnosť. Keď na diskusii v Detvane Daxner s tým nesúhlasil, že si Makovický na prekladanie vybral Bret-Hartea, bol to práve Kukučín, ktorý bránil Makovického, lebo:

„nedá sa predpisovať nikomu, jakú prácu mal by priniesť."[38]

A ešte jednoznačnejšie sa vyslovil o práve umelca na osobné videnie vecí a ich osobné preformovanie nezávisle od vôle alebo vkusu koho-

---

[35] Jurajovi Slávikovi 11. III. 1892. Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike...*, 867–870.

[36] List z 23. XI. 1892. Rkp. v LAMS v Martine.

[37] V Sobr. spisoch III., 140–141.

[38] *Zápisnice spolku Detvan* z 29. I. 1886.

koľvek iného, keď na Slávikovu informáciu, že pre poviedku *Mišo* sú okolo nich hnevy, lebo sa v nej kde-kto spoznal, Kukučín odpísal:

„Ak sa dakomu zapáči predpisovať mi, ako a o čom mám písať, v tom ma nájde vždy hotového, lebo v tom si predpisovať nedám nikomu, ani urazenej Tinke, ani inému!"[39]

Toto svoje presvedčenie o práve umelca na osobné videnie vecí vyznával dôsledne a ešte pár týždňov pred smrťou 2. marca 1928 písal Krčmérymu v súvislosti s Jégého dielom *Svätopluk:*

„Svätopluka som čítal, ten kúsok čo je v Pohľadoch. Že sa Kýčerský jeduje, nedivím sa, on je privyknutý Hollého okom pozerať na Svätopluka. My, ovšem, vieme, že v dnešných časoch ani Hollý by hádam nepísal ako vtedy v Mlieči. A potom Nádašiho nemôžeme súdiť z toho stanoviska tak prísne, keď vieme, že jeho spôsob písania zodpovedá vnútornej potrebe a organizácii. Keby ho pritlumil alebo práve premenil kvôli vkusu čitateľov, pravdepodobne by si utŕžil veľké fiasko. Ja myslím, ak dodrží Svätopluka do konca, ako je na začiatku, bude mať veľmi hlučný úspech..."[40]

Že toto právo je vlastne umelcovou povinnosťou, Kukučín prejavil verejne v kritike Šoltésovej románu *Proti prúdu.* Písal:

„...ona obecala svoj román tým kruhom čitateľstva, ktoré nie sú škrupulózne, tým kruhom, ktoré sa ustavične vyhovárajú, že musejú hľadať u Nemcov, čo nemajú doma, t. j. rodinné romány. Zaprela samu seba a prispôsobila sa ich požiadavkám, spôsobu myslenia, narobila im koncesií, snáď na škodu svojho umenia. Sú to kruhy, ktoré bočia od ťažšej vážnejšej lektúry. Im treba knihu, ktorá v prvom rade zabáva a zabáva, aby sa zabudlo na denné trampoty. Nechže si ju teda majú, túto veľkodušnú obeť. Uvidíme, či ich odtiahne od cudzej lektúry a či sa ponad ňu nevrátia, kde boli predtým. Bojím sa, že sa stane to druhé..."[41]

Kukučín teda každý ústupok z pozície demokratičnosti literatúry (lebo podľa ďalšieho textu ide aj o to) a z pozícií vlastného náhľadu a myslenia spisovateľa, ústupok akejkoľvek konvencii pokladá za škodlivý pre umenie, umeleckosť diela, t. j. rovnako pre jeho obsah i formu (čo Šoltésovej i dokazuje). Nanajvýš skeptický sa stavia k možnosti, aby takéto dielo spoločensky zapôsobilo. Ako teda vidieť, Kukučín i túto otázku stavia na svojich základných názoroch na vzťahy umenia a skutočnosti alebo spoločnosti, takže už bezpečne možno povedať, že jeho sporadicky

[39] Pozri pozn. 35.

[40] *M. Kukučín v kritike...*, 915—916.

[41] *Niekoľko myšlienok...* Slovenské pohľady 1894, 756.

a roztratene vyslovované náhľady na tieto otázky, často za celkom odlišných okolností, netvoria nijaký konglomerát nesúrodých a protirečivých prvkov, ale zákonite spolu súvisia a navzájom sa spolu dopĺňajú.

Za faktory, ktoré kladne alebo záporne ovplyvňujú tvorivý umelecký proces, Kukučín pokladal i momentálnu psychologickú disponovanosť spisovateľa a ešte v rozhodujúcejšej miere materiálne podmienky, čo neraz — najmä u neho — úzko súviselo. V liste z 11. mája 1891 napr. Slávikovi písal:

„Skúšku by bol odbavil pravdepodobne už pred mesiacom, ale nemal som na taxu, tak som celý mesiac prehalaškoval literárnym diletantstvom, v ktorom ja ani radosti ani slávy, ani literatúra úžitku, ani obecenstvo pôžitku mať nebude, lebo v takýchto neistých pomeroch, keď skúšky nad hlavou visia ako memento mori nedá sa nič obstojného splodiť."[42]

A o päť rokov už z Brača píše podobne:

„A duševný život?... čítam noviny večerami a dakedy dačo píšem. Ale zriedka! Niet času a nadovšetko nálady po trampotách denných."[43]

Ešte jednoznačnejšie sa o týchto otázkach vyslovil vo svojich *Dojmoch z Francúzska,* kde v súvislosti s divadlom hovorí o tom, ako materiálne zabezpečenie priamo vplýva na kvalitu umenia:

„I my sme zbadali, že programov nemenia často v Paríži... Divadelný kus, ak je na niečo súci hrajú mesiace a nezoderie sa. Výhody veľkého mesta, ktoré tvoria pôdu umeniu: môže sa vyvinovať samo od seba, slobodne, ako samostatný činiteľ, na povznesenie a veľkosť národa. Inde ich menia zakaždým, preto predstavenia nemôžu byť dobré. Hercom v Paríži je práca ľahká. Nemusia sa učiť ustavične nové úlohy. Majú príjmy, aby žili nezávisle, času mesiace a mesiace naštudovať nové úlohy. V ich divadlách nepočuť šepkára prerážať hercov: iba čo je obecenstvo na škode. Keď príde do divadla, počuje kus iba raz; nepočuje ho od šepkára i od herca."[44]

Ako dobre si Kukučín uvedomoval tieto vzťahy medzi umením a materiálnou stránkou jeho „produkcie", pokiaľ ide o tvorcu i konzumentov, vidieť aj z toho, ako ho i po prevrate zaujímali otázky ediční a publikačné. No zo samej podstaty Kukučínových literárnych a spoločenských náhľadov vyplývalo, že vo svojej koncepcii umenia nepripúšťal, aby tieto

---

[42] Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike...*, 862—864.

[43] V liste Slávikovi z 12. III. 1896. Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike...*, 879—880.

[44] IX., 141, *Dojmy z Francúzska.*

otázky určovali vzťah umelca k spoločnosti a najmä k národu. Nad nimi za každých okolností musí stáť spisovateľova morálka, vedomie zodpovednosti v prvom rade pred vlastným národom a len potom pred spoločnosťou vôbec. Veľmi jednoznačne to možno čítať v jeho liste Janoškovi:

„Bol som raz s Holečkom, ale ten človek náramne mnoho prezradil predo mnou. Bol som mu predstavený i opýtal sa ma, či som rodina Benczúr Gyulovi. Ja reku nie. Ale on je Slovák? Ovšem, reku. Lenže on o tom nechce nič vedieť. Inu, tomu nemáte se co divit. On cíti v sobě talent i vidí, že vo Vašich poměrech by mu málo prospěl, on si musí širší kruh najít. Ja som mu pravda povedal, že talent je vari nie = kšeft. No Holeček stál na svojom, že my sme zaostalí, že my nerobíme nič na žiadnom, ani len literárnom poli. Nuž taká je to verklikársko-česká logika! Nech je Holeček Slovákom, nuž jeho talent by si tiež musel nájsť iný kruh, kde by sa jeho diela lepšie platili..."[45]

Talent, ako sme už povedali, Kukučín pokladal za nevyhnutný a prvotný predpoklad aj impulz akejkoľvek umeleckej práce. No práve len predpoklad, lebo inak umeleckú tvorbu považoval za svedomitú prácu a pre napísanie literárneho diela považoval za samozrejme potrebnú aj náležitú prípravu. Napr. v čase, keď písal svoje cestopisné črty z *Dalmácie a Čiernej Hory,* obrátil sa na Škultétyho s prosbou:

„Prosím Ťa, ak máš Holečkove knihy o Č. Hore, alebo aspoň ak budeš môcť vynájsť históriu ostatnej vojny, menovite bojov okolo Podgorice, Nikšića a kláštora Ostroga, čo sa nájde v novinách — pošli mi to. Odpusť, že Ťa unúvam, ale ja tu nič takého nemám pri ruke."[46]

Je známe, že starostlivo zhromažďoval materiál k svojim historickým románom, čo je pri tomto žánri samozrejmé.[47] Ani pri písaní svojich dedinských poviedok nevychádzal iba z dojmov a skúseností, hoci ich bolo iste dosť, ale aj tu si materiál zhromažďoval i „výskumnícky".[48] Kukučín materiál nazhromaždený štúdiom, i získaný vlastnou skúsenosťou považoval len za prvý stupeň práce, za niečo, z čoho môže byť

[45] List z 18. I. 1886. Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike...*, 847—852.

[46] List zo 16. X. 1898. Rkp. v LAMS v Martine; *M. Kukučín v kritike...*, 882.

[47] Pozri i Karol Rosenbaum, *Vznik a zameranie Kukučínových próz o štúrovskej epoche, M. Kukučín v kritike...*, 258—278.

[48] Ján Vávra napr. spomína: „Od nej (Kukučínovej sestry, pozn. J. N.)... som sa dozvedel, ako Kukučín pristupoval k písaniu. Mal vraj okolo seba rád veselú chasu a preto neraz i mladé už rozvažitejšie nevesty prišli do jeho školského bytu na priadky alebo páranie peria. Kukučín vraj za čas počúval ich rozprávky, potom si sadol k svojmu stolíku a písal a písal." — *M. Kukučín v kritike...*, 620.

umelecké dielo, ak sú tu ešte ďalšie predpoklady. Vo svojom cestopise *Z Čiernej Hory* napr. písal:

„Chcem aspoň letkom a na vlastné oči vidieť, čo a ako je to v tejto podivnej krajinke, aby ju preštudoval do gruntu, to nebol môj cieľ a úmysel. Nemám na to ani príprav, ani času, ani iných prostriedkov. Ostatne som sa mnoho ráz presvedčil, že to „štúdovanie" i s veľmi veľkým aparátom končí sa dosť šťúple. Naučiť sa môžeš všeličo, ale oči, oči! Na nich ostanú vždy okuliare, cez ktoré vidíš všeličo nakrivené a všeličo hore nohami. A tvoje súdy a sentencie odznejú tiež tak skrivodlivo a niekedy i hore nohami. Lebo nemožno všetkých ľudí merať tým istým rífom, na spôsob humpoleckého súkna: ľudia a národy sú na šťastie nie súkno ani číslice, ale organické, živé bytosti, každý so svojím vlastným mozgom a nejeden i so svojím srdcom."[49]

Kukučín teda vo svojich názoroch bráni nielen individualitu spisovateľa, ale aj individualitu zobrazených ľudí a spoločenských skupín, a ako vidieť, pod pojmom umeleckého poznania nerozumie vedecké alebo skúsenostné poznanie faktov, ale práve pochopenie individuality ľudí, faktov a ich vzťahov. Ak pritom zdôrazňuje práve mozog a srdce, tým ako by vravel, že spisovateľ, ak len nemá zobraziť všeličo „nakrivené" a všeličo „hore nohami", musí vniknúť práve do individuálneho spôsobu myslenia a cítenia svojich postáv. Iba takto nazhromaždený a pochopený materiál môže byť základom pre umelecké dielo. Jeho napísanie však, podľa Kukučínovho názoru, potrebuje ešte jedno, a to analýzu, plán. V diskusii o Nádašiho práci v Detvane Kukučín totiž povedal:

„Každý spisovateľ, keď chce v skutku niečo napísať, musí mať predne vypracovaný čo možno najúplnejší rozbor. O toto sa má spisovateľ predne starať a len keď je s rozborom hotový, má sa pustiť do opisovania a skladania diela. Rozbor, to je ten základ, na ktorý má spisovateľ postaviť celú ostatnú prácu — má sa to tak, ako pri stavaní budovy."[50]

I z pomerne útržkovitých Kukučínových zmienok o spisovateľskej práci a o tvorivom procese vidieť, že si dobre uvedomoval špecifitu umeleckého poznávania skutočnosti i zložitosť pochodu medzi poznaním skutočnosti a jej umeleckým stvárnením.

---

[49] XV., 125—126, *Dalmácia—Čierna Hora.*

[50] *Zápisnice spolku Detvan,* 18. II. 1888.

IV

V poviedke *Mišo* má Kukučín túto autocharakterizačnú autorskú pasáž:

„Pôvodca mohol by zložiť pero a pomyslieť si: „Dosť. Písať nebudem — niektorých čitateľov si už dosť ponudil. Okrem toho tvoj hrdina vykročil na vrcholec slávy. Vyššie mu už stúpať nemožno. A ak ho budeš ďalej sprevádzať — hm, kto vie, či nepadne ta, kde bol včera." Sú to reči rozumné. No pisateľ ich neslúcha, — píše ďalej. Zná svojho hrdinu, ba miluje ho, hoci je to iba sluha jablonického farára a bol kedysi drotárom a potom valachom. Ľúbi ho i bojí sa o neho. Nie, samotného nesmie ho pustiť na veľmi klzkú pôdu blatovskú. Mišovi sa ľahko môže krpec ušmyknúť, ak nebude pri ňom ruky priateľskej, ktorá ho podchytí..."[51]

Kukučín tu nepochybne nevyslovuje nijakú všeobecne platnú tézu, hovorí výslovne len o svojom vzťahu k hrdinovi vlastného diela. To „miluje ho... Ľúbi ho i bojí sa o neho" nanajvýš presne vystihuje Kukučínov vzťah k postavám, ako ho ostatne vyslovil aj na iných miestach svojej prózy rozličným spôsobom. Ale na pozadí toho, čo sa dosiaľ povedalo o Kukučínových názoroch na tvorivý proces, je nepochybné, že to „zná ho", t. j. autor svojho hrdinu, je požiadavka všeobecne platná. Značí práve toľko, ako pochopiť individualitu hrdinu a vedieť ju podať.

Pochopiť a vytvoriť hrdinu však nemožno len akosi „z neho samého". Vyplýva zo samej podstaty Kukučínovho názoru na vzťah umenia a spoločnosti, že hrdina nemá a nemôže byť len individualitou, ale aj vyjadrením istej stránky celospoločenskej problematiky, a to tak, že práve hrdina, lepšie charaktery literárneho diela sú kľúčom k pochopeniu celej spoločenskej problematiky diela. Máme niekoľko dokladov, že Kukučín pri hodnotení umeleckých diel vychádzal práve z tohto stanoviska. Z diskusie o Gercenovom románe *Kto je vinný?* v Detvane zapisovateľ zaznačil:

„Bencúr. Náhodou čítal tiež dielo Hercenovo a teda opravuje v jednom druhom pp. prednášateľa (Ursínyho, pozn. J. N.). Predne Talbov sa nemenuje Talbov, ale Beltov. Keď sa má rozlúštiť problém, treba menovite na Beltova obrátiť zreteľ. Beltov je hlavná osoba, vystupuje ako osoba sympatická a spisovateľ obdariac ho peknými cnostiami dá ho obľúbiť. Beltov je človek romantický, nestály charakter a neenergický, nevytrvá pri ničom. Tak začne napred študovať práva a vstúpi do služby štátnej, potom to nechá všetko tak a ide do cudzo-

[51] Sobrané spisy II., 79—80.

zemska, ale vráti sa tiež a chce sa nejak udomácniť. Padne za obeť intrigám, stane sa pobehajom a v tom postavení fumiguje všetkých, uráža a opovrhuje všetkými, následkom toho ale stráca čím ďalej tým viac pôdu a túla sa bez zamestnania. My vieme, že Beltov je ináče dobrý a nadaný človek, predsa ale nepríde k ničomu. Kto je tým vinný? A to ukazuje spisovateľ, že zem tá, pomery tie, vo ktorých Beltov žije, prekážajú tomuto udomácniť sa. Spisovateľ ukazuje, že v Rusku človek povahy Beltova nemôže nájsť k účinkovaniu pôdy. Teda nevzťahuje sa to Kto je vinný? na lásku, ale na sociálne pomery. Toto bol jeho dojem. Bencúr odporuje Ursínymu akoby Beltov bol hlbšia povaha než Kruciferský. Kruciferský nezná svoje city vysloviť tak ako Beltov, ktorý oplýva dialektikou, rethor. frázami, rutinovanými spôsobmi. Za to ale javí sa u Kruciferského hĺbka citu na konci. Kuciferský sa upije, zničí sa. Kdežto Beltov odpláve do cudzozemska zase."[52]

Kukučínovo určenie vzťahu spoločenskej problematiky románu a hrdinov, ako aj vzťahu spoločnosti a hrdinov nemôžeme označiť inak ako za zodpovedajúce estetike tzv. kritického realizmu. Pritom pre posúdenie veľkosti i charakteru toho, kto je „hlbšia povaha", Kukučín neberie znaky vonkajšieho — to, ako a čo postava hovorí o problémoch — ale práve hĺbku citu, schopnosť preniknúť do problémov a dať sa nimi preniknúť. Kukučínovi, ktorý sám vo svojich dielach neraz aj moralizoval, iste svojím spôsobom života nekonvenoval ani Beltov ani Kruciferský, predsa ich prijíma bez výhrad ako veľké postavy, lebo ich meria nie konvenčnými náhľadmi morálnymi, nie metrom utilitarizmu, ani nie čiste subjektívneho vkusu, ale pomerami, ktoré ich splodili a ktorých sú oni práve takí, akí sú, nielen plodom, ale aj kritikou. Teda rozum, pochopenie a cit to sú piliere, na ktorých má hrdinov autor budovať a čitateľ vnímať. Takýmto svojím vzťahom k literatúre (ukáže sa to aj pri Kukučínových názoroch na kritiku) Kukučín v tom čase predstavuje s Jaroslavom Vlčkom nášho najobjektívnejšieho hodnotiteľa umeleckých javov a keď aj nie vo všetkých jednotlivých prípadoch, tak rozhodne v základných hodnotiacich kritériách.

Systematičnosť Kukučínových názorov sa len potvrdí, keď uvedieme, ako o dva mesiace neskôr na podobnej diskusii o Holečkovom spise *Černá Hora v míru* pristupoval k hodnoteniu s tými istými kritériami:

„Bencúr hovorí, že Holeček nie je konzekventný všade, že nepochopil ducha Černohorcov, to je jasné. To hovoria aj tunajší Srbi, ktorí

[52] *Zápisnice spolku Detvan*, 14. IV. 1888.

sa hnevajú na Holečka, poneváč tento urobil jich smiešnymi. On maľoval vo svojich spisoch tých ľudí tak, ako sme si ich aj my predstavovali. P. Paulíny (on mal úvodný referát, pozn. J. N.) má pravdu, že sa v Holečkových spisoch podobá osoba osobe ako vajce vajcu, a že individuálnych rozdielov niet. M. Miljanov je taký ako P. Paulovič a ostatní tí hrdinovia. Čo sa týka ale popov to myslí, že týchto predstavuje Holeček takých, akí sú i v skutočnosti..."[53]

Požiadavka „pochopiť ducha" postavy i spoločenského celku, ktorý spisovateľ opisuje, a požiadavka individualizovať postavy je teda v systéme Kukučínových názorov stála a dôležitá. Ale ani požiadavku, aby postava bola zovšeobecnením, aby vyjadrovala aj všeobecné, aby bola typom, Kukučín v diskusii o Gercenovom románe nevyslovil náhodou. Je u neho rovnako organická a stála a napr. už r. 1886 v diskusii v Detvane hovoril o tomto probléme v konkrétnom prípade. V zápisnici z 25. novembra 1886 je takýto záznam:

„Pán Košutič dokončil prednášku svoju O Ajdukovi Veljovi Petroviču. Bencúr chváli, že práca je omnoho rozsiahlejšia, než spočiatku dal cítiť p. pôvodca, že podané sú v nej nielen zajímavým a pútavým spôsobom osudy menovaného hrdinu srbského, ale pôvodca vedel podať i to, nakoľko osudy jeho súviseli s vtedajším stavom národa srbského a nakoľko európska história súvisí s dejinami súčasnými tohože národa. To uvádza nie ako výtku, ale práve jako prednosť tej práce, poneváč to dodalo hrdinovi barvitosti, takže javí sa nám jako opravdivý hrdina národa srbského, ktorý svoje osudy úplne stotožniť vedel s osudom svojho národa..."[54]

Lenže toto „stotožnenie" hrdinu a národa možno povedať i všeobecnejšie: hrdina a idey nemôžu byť hocaké a najmä nesmú byť zaranžované autorom. Už sme videli, že Kukučínovi pri posudzovaní vzťahu medzi životom a literatúrou je cudzia akákoľvek mechanická priamočiarosť, práve tak ako aj snaha apriórne vnášať do literárneho diela akúkoľvek tendenciu. Idea i tendencia majú vyrásť z umeleckého obrazu organicky. Prenesené na vzťah hrdinu a idey to značí, že hrdina musí byť „ideový" ako individualita, v celom súhrne svojich osobných vlastností a zvláštností, nemá byť „nosičom ideí", najmä nie takých, ktoré sú v rozpore s triednospoločenskými i citovými a psychologickými vlastnosťami a schopnosťami hrdinu. Kukučín sa k umeleckému účinku a plnosti takého diela, v ktorom sú hrdinovia len „nosičmi ideí", stavia

[53] Tamže, 16. VI. 1888.
[54] Tamže.

skepticky. Práve z tohto stanoviska o Šoltésovej románe *Proti prúdu* píše:

„Ja ostatne šípim, čo to všetko znamená, celá táto apoteóza zemianstva. Spisovateľka nerobí si ilúzie, že uloví na túto zlatú udicu daktorú veliku, zemiansku hlavátku... túto zlatú udicu vyhodila, aby sa ulovila druhá sorta rybičiek. Tá sorta, ktorej sa už dávno zunovalo večné „sedliactvo" v literatúre. Ktorá túži za čím „vznešenejším". Nuž spisovateľka dopriala im konečne i tej radosti. Majú konečne hrdinu, ktorý sa vozí na sivkoch najkrajších v celej stolici. Majú hrdinku, ktorá bola kráľovnou stoličného plesu. Slovom, majú pekné idey, stelesnené v peknych nosičoch.

Áno, na takých vyhodila svoju udicu a veľmi zručne, ba až prefíkane. Do skvelého obrazu o šťastí rodinnom zaplietla prvky celkom odchodné. Tam zložila temer všetko, čo Slovák považuje za jadro svojho snaženia..."[55]

Ani tón gavalierskej úctivosti, s akou Kukučín o Šoltésovej píše, nemôže zakryť v tomto hodnotení ironizovanie práve nesúladu toho, o čom tu už bola reč: demokratickej národnej idey s jej románovými predstaviteľmi, idyly zemiansko-statkárskej rodiny s borbou národnou. Úvahy národnobuditeľské pociťuje Kukučín ako nie dosť organicky vložené do celku diela.

Od literárneho diela ako celku Kukučín požaduje aj súlad charakterov s kompozíciou, podľa zachovaných dokumentov asi v tom, že kompozícia diela má zodpovedať vývoju charakterov, má ich osvetľovať. Tak napr. o Svobodovej dráme *Útok zisku* v referáte v Detvane hovorí:

„Stavba kusu je dobrá. Zakladá sa na vývoji charakterov osôb kusu..."[56]

Požadoval, aby kompozícia bola jasná, vypracovaná a práve vo vzťahu ku konaniu osôb psychologicky odôvodnená vo svojich zvratoch a premenách. Z diskusie o Nádašiho novele *Susedia* je v zápisnici Detvana tento záznam:

„P. Bencúr namieta, že neni úplne a určite vypracovaná (t. j. Nádašiho novela, pozn. J. N.), mnohým miestam nemožno porozumieť. Roztržky, zášť a láska medzi jednotlivými osobami kresby nie sú psychologicky odôvodnené."[57]

Čo sme dosiaľ spomenuli, je len jedna relácia, v ktorej Kukučín hodnotil kompozíciu: z diela samého, z jeho vnútorných vzťahov a pro-

[55] *Niekoľko myšlienok*... Slovenské pohľady 1894, 749.
[56] *Zápisnice spolku Detvan*, 18. XI. 1893.
[57] Tamže, 22. I. 1886.

porcií. Tieto Kukučín považuje za mimoriadne dôležité a predovšetkým nimi operuje i vtedy, keď zhodnotenie kompozície premieta do širších relácií, do vzťahu ku skutočnosti ako predmetu zobrazenia, do vzťahu k čitateľovi ako konzumentovi a do vzťahu k autorovi ako tvorcovi. Najcelistvejšie svoj názor na tieto otázky Kukučín vyslovil v kritike Šoltésovej románu, a preto budeme vychádzať z nej:

„Román záleží z dvoch dielov. Prvý diel je zaokrúhlený celok, tak reálny, pravdivý, že podpíše ho najzarytejší realista. Látka ním je vonkoncom vyčerpaná, duševný prevrat v Šavelskom úplne dokončený. Ak cieľ spisovateľky bol ukázať na živom príklade, ktorým pochodom duševným stane sa renegát národovcom, tak týmto prvým dielom svoju úlohu úplne dokončila. A zdá sa, že to bol jej prvotný úmysel. Druhý diel je už len komentár prvého. Nepodáva takrečeno nič nového — všetko je to isté, čo s nevyhnutnou pravdepodobnosťou dá sa zatvárať z dosavádneho. — Ona druhý diel pozdejšie pripracovala: k prvému dielu pripojila akoby prívesok. Superflua non nocent. Čitateľ jej bude vďačný, že jeho predpokladania o ďalšom pôsobení Šavelského boli odôvodnené. Lenže túto potechu čitateľom spisovateľka dosť draho zaplatila: zaplatila ju reálnou cenou svojej práce dosiaľ celkom solídnej. Týmto dodatkom prvý diel nebol naskrze upevnený, podopretý, skôr do istej miery oslabený. Spisovateľka pôvodne zakončila dej tak, aby končil v najbližšej minulosti. A tu k deju hotovému už naviazala dej nový, pre ktorý nestačí ani dnešná doba, ale musí si požičať ešte čosi z budúcnosti. Prebehla, sama nevie ako prítomnosť, súčasnosť a vidí naraz, *skutočnosť zmizla* jej spod nôh a ona nachodí sa v číročistom vybájenom kraji, blízkej-ďalekej, nedá sa určiť ako blízkej alebo ďalekej — budúcnosti. Ona sa ospravedlňuje takto: „Keď som v tom podala viac začiatok ideálnejšej, vytúženej nami budúcnosti, než skutočnosti zodpovedajúci opis nášho prítomného stavu, nuž aspoň podala som ho v miere pravdepodobnej..." — Chyba je len tá, že iný nemá zabránenо predpokladať ináč, napr. menej priaznive, ale tiež „v miere pravdepodobnej" a následkom toho ani zabránenо prísť asnáď do celkom opačných záľučiek. Práve v tom je háčik, že „každý" nebude to *chcieť* doznať, a spisovateľka už potom nemá spôsobu, aby ho *prinútila*..."[58]

V tejto pasáži Kukučínovej kritiky sú obsiahnuté jeho podstatné náhľady na umelecké dielo. Z jeho prvej polovice jasne vyplýva, že pre Kukučína kritériom účelnosti, úplnosti a uzavretosti kompozície nebolo „dopovedanie" alebo „domyslenie" tendencie, ale to, nakoľko kompozícia

[58] *Niekoľko myšlienok*... Slovenské pohľady 1894, 755—756, podč. M. K.

odráža proces vnútorného prerodu a rastu hrdinu — v tomto prípade Šavelského. Kukučínova formulácia však pripúšťa aj zovšeobecnenie, najmä keď sme videli, že aj v iných prípadoch kompozíciu literárneho diela posudzuje podľa toho, ako zodpovedá charakterom.[59]

Ak Kukučín druhý diel Šoltésovej románu pokladá sa „komentár", ba za „prívesok" k prvému, a to z toho hľadiska, že neprináša nič nové, čo by čitateľ nemohol predpokladať na základe prvého dielu, to znamená, že Kukučín čitateľa nepodceňuje, ba čo viac, žiada preňho priamo pri komponovaní umeleckého diela priestor, pole pôsobnosti pre jeho myslenie.

Druhá polovica uvedeného citátu z Kukučínovej kritiky nevychádza už z vnútornej štruktúry diela, ale z jeho vzťahu ku skutočnosti a z jeho spoločenskej pôsobnosti. Niekoľkokrát sme uviedli presvedčivé dokumenty o tom, že Kukučín umelecké dielo v žiadnom prípade nepokladal za prepis skutočnosti, ale za „vlastný svet", ktorý dokonca môže byť i vybájený. Keď Šoltésovej vyčíta, že „skutočnosť zmizla jej spod nôh a ona nachodí sa v číro-čisto vybájenom kraji...", nepopiera tým svoje iné náhľady na vzťah umenia a skutočnosti, iba ich spresňuje. Umelecké dielo potom síce je „vlastným svetom", uplatňuje sa v ňom autorov subjektívny náhľad, fantázia atď., musí však byť vždy len pretvorením, preformovaním skutočnosti, nie jej popretím alebo dokonca ľubovoľnou konštrukciou nad skutočnosťou. Kompozícia diela podľa Kukučína je vtedy dobrá, ak adekvátne odráža nielen vnútorný prerod postáv, ale ak je aj vyjadrením svojského vzťahu diela k skutočnému životu. Od presvedčivosti tohto vzťahu závisí aj spoločenská pôsobivosť diela. To konkrétne v Kukučínovom poňatí znamená, že kompozícia ako vyjadrenie autorovej svojráznej koncepcie života je jediným prostriedkom, ktorým autor môže „donútiť" čitateľa predpokladať tak, ako to navodzuje dielo, a nie „prísť asnáď do celkom opačných zákľučiek". To, že Kukučín odmieta zobrazenie života „v miere pravdepodobnej", značí, že od umenia žiada pravdu a nielen pravdepodobnosť a že jednotlivé zložky umeleckého diela musia slúžiť jej vyjadreniu.

Ponímanie kompozície ako spôsobu odhalenia skutočnosti a autorovej koncepcie života a nie kompozícia = množstvo a poradie scén, udalostí atď. nám vysvetlí, prečo Kukučín vo viacerých listoch Škultétymu dával

[59] Podľa tohto kritéria posudzuje napr. i hru G. Preisovej, *Gazdiná roba:* „Dej spočíva na postavách; jako rozvíjajú sa povahy, tak súčasne stúpa i dej. Skokov tu niet žiadnych, všetko samo sebou plynie prirodzeno a nenúteno. Preto i technika je jednoduchá, priehľadná. Efektov iných niet okrem tých, ktoré vyvolala dobre založená povahokresba a konflikt..." — Zimná sezóna v Prahe, Národnie noviny 1889, č. 138.,

priamo právo tú či onú jednotlivosť (celé pasáže alebo scény) upraviť. Citovali sme už jeho list o *Dies irae*... V inom liste z r. 1892 zase píše: (pravdepodobne o próze *Tichá voda*)

„Dávam vám tento dľa mojej mienky nepodarený výtvor pod redaktorské pero — áno, ak treba — i nožničky, ak by sa predsa dalo z toho dačo vykresať."[60]

A podobne i v liste z 13. mája 1899 o svojom cestopise píše:

„Epizódu s Nemcom ak chceš, môžeš i vyšmariť, mne na nej veľmi nezáleží."[61]

Takýto bol Kukučínov vzťah nielen k vlastným prácam, ale aj k prácam iných, keď vystupoval ako kritik či v Detvane alebo v korešpondencii. Kritizoval koncepciu (čo pokladal za povinnosť kritika), ale keď navrhoval „opravy" rukopisu, vždy išlo o jednotlivosti, lebo sa držal zásady, že nikomu nemožno predpisovať, ako má písať. Pravda, akceptovať odôvodnené pripomienky považoval najmä pre mladého literáta len za prospešné. V liste Janoškovi spomína Janoškovu kritiku Bielkovej práce a píše:

„Kritika, ktorú by i B[ielek] musel za objektívnu uznať. Ja ju cele akceptujem aj po tme o polnoci a podpíšem. Ba i mne slúži akoby ku cti a potešeniu, že ja tiež som mu skoro to isté vytýkal, čo ty, keď mi svoju prácu ku „oprave" poslal ešte kým bola v makulatúre. Ja som mu dľa mena udal, čo má vynechať a dôvodil to skoro tak, ako Ty, no B. za dobré uznal šetriť integritu svojho pera a môžem povedať, že sebe ku škode. Jeho chyba je hlavne tá, že je pritvrdohlavý, nechce uznať mienku iného — vlastnosť, ktorá skúseným literátom len k ozdobe slúži, ale mladých často na bludné chodníky zavedie a niekedy i do záhuby."[62]

Široké ponímanie kompozície ako koncepcie skutočnosti však neznamená, že by Kukučín nebol dbal i na kompozíciu v užšom zmysle slova, teda na výstavbu deja, radenie jednotlivých udalostí, kapitol a pod. Zachované varianty niektorých jeho próz (napr. prózy *Susedia*) ukazujú, ako svoje práce prepracúval i po tejto stránke. Viedol ho pritom aj ohľad na čitateľa — chcel mu dať nielen obraz života, ale zaujímavý obraz života. Napr. v liste Slávikovi z 26. I. 1891 okrem iného píše:

„Čo mi píšeš o účasti a interese o moju maličkosť Honťanov, vôbec a našich zvlášte, to ma teší veľmi. Mojou snahou bolo hneď, aby jako sa mne Hont zapáčil, tak i ja bol ľuďom tamejším sympatický. Nuž

[60] List zo 6. II. 1892. Rkp. v LAMS v Martine; *M. Kukučín v kritike*..., 864—865.
[61] Rkp. v LAMS v Martine.
[62] List zo 6. XII. 1886. Rkp. v ANM v Prahe.

snaha to vcelku u každého človeka prirodzená. Nad to, že i ako o spisovateľa sa ľudia i po strane stojaci zaujímajú, to môžem považovať nie tak za triumf môjho talentu, ako viac ako dobrú vôľu mojich čitateľov, ktorých možno moje vonkajšie, nedá sa upriecť, v mnohom ohľade romantické deje a príbehy života mi získali. K tomu ma vedie tá skúsenosť, že ja našiel som viac sympatií medzi obecenstvom, než iní, ktorí i väčším talentom i väčšími obetami i viac pracovali za národ než ja..."[63]

Všetky tieto Kukučínove výroky môžeme prijímať ako bernú mincu jeho náhľadov na stavbu umeleckého diela. Okrem toho treba tu aspoň pripomenúť jeho poviedku *Po deviatich rokoch,* kde v podobe vtipného rozhovoru autora-Kukučína s jednou z postáv svojej literárnej prvotiny v mnohom naznačuje niektoré stavebné princípy svojich próz.

V

Až na sklonku svojej tvorby, po prvej svetovej vojne, v ankete časopisu Střední škola (1923) Kukučín stručne ale jednoznačne formuloval svoj náhľad na štýl. Napísal:

„Čo som sa naučil písať, myslím, že som pochytil z úst samého ľudu. Pozoroval som pilne, ako hovorí a vyjadruje svoje myšlienky. Zbadal som, že vysloví jednoducho a krátko, čo chce povedať, pritom zrozumiteľne a ak môže názorne. Padlo mi vždy do očí, že jeho výraz kryje presne myšlienku. Myslím, že pre každú myšlienku nájde chytro a ľahko veľmi vhodný výraz. Keby mal myšlienky z abstraktnejších oborov, iste by si našiel i na ne vhodný výraz. Sotva by ostal v rozpakoch ako my dakedy neuspokojení, lebo sme nemohli odpovedať, čo sme vlastne povedať chceli. Stáva sa často, že výraz nezodpovedá, povedané alebo písané slovo pokuľháva iba zďaleka za predstavou, ktorú sme mali vyvolať. Neraz chodí okolo nej, ale nemôže sa s ňou stretnúť. Neraz cítime, čítajúc, čo sme napísali, že myšlienku sme nevystihli, a nezachytili, medzi ňou a písaným slovom ostáva istý priestor, istá priepasť, ktorú sme nemohli preskočiť. Majster slohu je ľud sám, ktorý si vytvoril reč a vie ňou narábať. Kto sa chce učiť, môže sa uňho naučiť písať jasne a zrozumiteľne. Keď čítame Jána Hollého, musíme obdivovať, ako vyjadrí vždy čo chce. Jeho slovo prilieha na myšlienku, kryje ju dokonale. Píše jasne, rečou veľmi ohebnou a poddajnou, jednoducho, výrazne a názorne: predstúpi pred nás obraz, ktorý chce vyvolať v celej svojej jednoduchosti a kráse,

[63] Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike...*, 861—862.

sťa kresba Mikuláša Aleša. Povedal bych, že ani klasický Hollý neučil sa písať od klasikov, ale rovno od ľudu."[64]

Toto autorovo vyznanie môže tvoriť východisko pre skúmanie jeho názorov na reč a štýl. Sú v ňom pregnantne sformulované dva základné vzťahy, v ktorých reč a štýl Kukučín posudzoval: reč a myslenie, čo v konkretizácii značí práve to, ako sa „výraz kryje s myšlienkou", a z tohto zákonite plynúci druhý vzťah: reč a ľudovosť literatúry. Kukučín tu sformuloval len to, čo už roky predtým praktizoval vo vlastnom diele i v kritických statiach.

Ešte ako začínajúci spisovateľ, ale už pomerne skúsený pedagóg, napísal r. 1885 do časopisu Dom a škola kritiku Uramovej *Zdravo- a telovedy* pre ľudové školy. Je to brilantná ukážka toho, že Kukučín bol v myslení a v prístupe ku skutočnosti predovšetkým logikom, metodikom a systematikom. Aj dnes sa zriedka stretneme s kritikou napísanou tak sústavne a tak vecne argumentujúcou. Necháme stranou odborné pedagogické otázky a všimneme si len tie časti kritiky, v ktorých sa Kukučín dotýka otázok reči a štýlu. Píše:

„Logika je tiež nie silnou stránkou diela, stadiaľ potom tie nedôslednosti a skoky. Často sa hreší i oproti skladbe, čo je chyba veľká, lebo dietky si chyby vždy ľahšie osvoja než správnosť. Mnohé otázky sú nesprávne, iné nejasne položené. Mnohé odpovede sú širšie než otázky, iné zas užšie, takže otázku nevyčerpávajú. Väčšie chyby sledovať budeme z otázky na otázku.

V 6. odpovedi: „Áno, aj s naším telom je to tak, lebo aj v našom tele sú rozličné ústroje, ktoré ustavične pracujú, robia..." atď. To „robia" naskrze nenie totožné s „pracujú" a nepatrí ta...

...V 48. odpovedi: „Komory i predsiene (totiž srdca) spojené sú s cievami, ktorými koluje krev." Miesto „s cievami" má stáť „cievami". Dostačí i jednoduchý inštrumentál.

„Cieva" to slovo dôsledne užíva všade, miesto dobrého, prostonárodného výrazu: „žila". Veď to slovo jako v živote tak aj v spisbe sa napospol užíva. Veď ani pánu pôvodcovi nenapadne povedať „Krev sa mu prúdi cievami" alebo „cieva na čele nabehla mu krvou", alebo „Keď počul hudbu, zaihrali v ňom všetky cievy", ale všade miesto „cievy" položí „žilu". A či je to slovo cudzie, len včera urobené? Pánu pôvodcovi, tak sa zdá, cudzím byť zdalo sa, lebo v 52. otázke, keď sa pýta: „Či je dobre žilu (cievu) si dať otvoriť alebo banky stavať?" ku slovu „žilu" jako ku neznámemu priložil do zátvorky

[64] Citované podľa sborníka *M. Kukučín v kritike...*, 896.

„cievu". Uisťujem ho, že by to aj bez tej zátvorky boli deti úplne porozumeli, zvlášte keby nebol užíval výraz „žilu si dať otvoriť" ale, „žilu si dať seknúť".

...63. otázka: „Kde je najčistejšie povetrie?" odp. „najčistejšie povetrie je pod holým nebom a obzvlášť medzi stromami v háji a hore a preto je vždy zdravšie bývať na dedine ako v meste". Pritom „a preto" je dosť hodný skok, konklúzia privčas prišla, mal pred ňu ešte niečo vsunúť. K pr. „a poneváč dediny sú medzi horami" alebo „a poneváč dediny sú vždy pod holým nebom." Potom hovorí: „A preto je vždy zdravšie bývať na dedine, ako v meste". Po kompratíve má stáť „než", „nežli" a nie „ako". Táto chyba tiahne sa celou knižkou."[65]

Uviedli sme dlhý citát z Kukučínovej kritiky, lebo je to jeden z jeho mála prejavov (nebeletristických), kde sa priamo na konkrétnom materiáli vyslovuje k otázkam jazyka. Mnohé otázky gramatické vyzerajú dnes inak, ako ich staval Kukučín (ako — než v komparatíve). Podstatné sú však hľadiská, z akých Kukučín k hodnoteniu jazyka pristupoval.

Reč, vetu, slovo nehodnotil v prvom rade z hľadiska gramatickej správnosti, nie predovšetkým formálnu výstavbu vety (hoci aj to), ale reč hodnotil podľa toho, ako presne odráža skutočnosť. V slove i vo vete ho zaujímal predovšetkým vzťah k realite, zaujímal ho dokonca proces myslenia, myšlienkové asociácie, aké isté slovo, vetná stavba alebo kontext môžu vyvolať. Nič nemení na veci, že v tomto prípade ide o učebnicu. Iné, okrajové zmienky o reči len potvrdzujú, že Kukučín reč a štýl dôsledne posudzuje podľa toho, ako presne postihujú realitu, alebo ako to po rokoch sformuloval, ako „sa výraz kryje s myšlienkou". Stavia požiadavku jasnosti a zrozumiteľnosti štýlu.

Z tohto mu logicky vyplýva požiadavka gramatickej a lexikálnej presnosti, i čistoty jazyka. Keď Kukučín miesto výrazu „cieva" žiada výraz „žila", nevedie ho k tomu požiadavka „írečitosti", ale ako príklady, ktoré uvádza, ukazujú, požiadavka zrozumiteľnosti a presnosti stavaná aj z hľadiska čitateľa. Ako citát zo začiatku tejto kapitoly ukazuje, Kukučín si uvedomoval, že ľudový hovorový jazyk nemá dosť výrazov na postihnutie a vyjadrenie pojmov, ktoré presahujú okruh myšlienok a predstáv prostého dedinského človeka. Nepochyboval však, že v ľudovom jazyku potencionálne schopnosť tvoriť takéto výrazy je. Preto za základ obohacovania jazyka jednoznačne pokladal dialekty, a to v praxi aj teoreticky. Keď 19. novembra 1892 bola v Detvane diskusia k Smetanovej prednáške *Niekoľko slov o slovenčine*, Kukučín v diskusii povedal:

[65] Dom a škola I., 1885, č. 10, 11,

„Dr. Bencúr uznáva Cambelovu teoretickú bohatosť, ale iba teoretickú, lebo keď si predstavíme, že on sám píše literátom zákony a podívame sa do jeho gramatiky, tu vidíme hemžiť sa samé maďarizmy. Jest toho náhľadu, že najkrajšou cestou k štúdiu gramatiky jest študovať naše dialekty a že jest to veľmi dobre, keď reč má veľkú bohatosť vo výrazoch. Tých zlatých časov, aby sme všetci písali správne, tých sa nedožijeme, ako to aj vidíme na iných národoch."[66]

Kukučín požiadavku čistoty a presnosti jazyka a jeho obohacovanie z dialektov nechápal úzkoprso a mechanicky. Ako pri všetkom, čo súviselo s literárnou tvorbou, žiadal myslieť a robiť výber. Nie z hľadiska akéhosi „jazyka ako takého", ale z hľadiska vzťahu k realite, ktorú bolo treba odraziť. Požiadavka čistoty jazyka musela u neho zodpovedať požiadavke funkčnosti. O tom svedčia jeho náhľady, ako ich vyslovil v kritike a v diskusii o Hajdúkovom preklade Puškinovej prózy *Výstrel* na schôdze Detvana 4. mája 1890. K všeobecným náhľadom na význam prekladu sa ešte vrátime, tu si zreprodukujeme len tie náhľady, ktoré sa týkajú reči prekladu a vzťahu prekladateľa k jazyku originálu i reči, do ktorej prekladá:

„Hovorí (Bencúr, pozn. J. N.), že prekladateľská práca býva nie práve snadná, no prekladateľ naučí sa pochopovať v originále obsažené autorove myšlienky, jeho slová, konštrukciu, presvedčí sa o bohatosti predne svojej reči a tiež z ktorej prekladá. J. Hajdúk tedy tiež má príležitosť takýmto spôsobom sa učiť. No J. Hajdúk Puškinovu poviedku Výstrel preložil na mnohých miestach nezdarile. Náhodou vybral si prácu, ktorá je už preložená od V. Paulíny-Tótha v Besiedkach. Porovnáva teraz preklad J. Hajdúkov s prekladom V. Paulíny-Tótha a hovorí, že Paulíny vo výrazoch a obratoch je vždy správnejší a v preklade liberálny, kdežto Hajdúk sa pútal ku jednotlivým slovám a zápasí s mnohými nedostatkami. Brodí sa v čechizmoch a iných nesprávnostiach; konečne Hajdúkovi odporúča, aby čítal slovenské diela, jako sú napr. diela Vajanského, Hviezdoslava..."[67]

Okrem iného hodne sa diskutovalo aj k tejto pasáži Kukučínovej kritiky. Makovický ju uznal, ale vyčítal mu, že aj on sám vo svojom referáte používa čechizmy. Smetanovi sa zdá, že nie, no je tej mienky, že „nielen že sa majú uvádzať cudzie slová a výrazy, ale aj nové tvoriť je nutná vec a prospešná". Kukučín na záver doplnil a spresnil svoje stanovisko:

---

[66] *Zápisnice spolku Detvan.*

[67] Tamže.

„Apriori som sa nevyslovil, že by sa nesmeli cudzie slová, frázy a t. p. do jazyka priberať. Robí sa to. Ale aby sa každý, kto chce písať dokonale slovensky naučil, to je jeho povinnosťou. Pri preklade má človek rozmýšľať, či sa to, lebo onô hodí, či ten lebo onen výraz dakde doma nepočul. Ja som presvedčený, že keď prekladateľ svedomitý je, nájde vždy zo slovenčiny trefné vyjadrenie, slová atď. i pri hlbších psychologických miestach."[68]

Kukučínove názory na prekladanie nemožno označiť inak ako za správne a moderné. To, ako vyčíta Hajdúkovi, že sa „pútal ku jednotlivým slovám", ako vyššie stavia Paulinyho preklad „vždy správnejší" a „liberálny", je dôkazom toho, že Kukučín nebazíroval na slove, ale na vystihnutí ducha prekladu. Domyslené do dôsledkov by malo značiť, že ani vo vlastnej tvorbe nebazíruje na slove, že prinajmenšom základnou jednotkou jeho prózy je veta, lebo len tá postihuje celú myšlienku alebo situáciu. Ako sa prekladateľ nemá usilovať vystihnúť len jednotlivé slovo, ale presnými slovami celú myšlienku, tak aj autor musí postihnúť práve spôsob myslenia a nie iba vonkajšie znaky reči. Kukučín nechápe preklad ako prepis slov, ale ako premýšľanie, ako tvorivé porovnávanie dvoch spôsobov myslenia, hľadanie ekvivalentného vzťahu vo vlastnej reči a skutočnosti k realite opisovanej v origináli. Takéto stanovisko k jazyku vynikne ešte lepšie, keď si uvedieme jeho názor na vyučovanie latinčiny a gréčtiny. V cestopise *Rjeka – Rohič – Záhreb* so súhlasom uvádza tento názor akéhosi diskutéra:

„Nebojte sa, ... príde čas, keď zas uvedú latinskú a grécku reč do škôl v Uhorsku. Nemci, Francúzi a Angličania môžu sa bez klasických rečí zaobísť, pravda, nie nadlho, ale aspoň niekoľko desaťročí. Ich literatúra presiaknutá je duchom klasickým, žila a dýchala ním cez storočia. No, jednako i u nich nastane čas, keď spozorujú, že literatúra klesá, jej obsah je šťúply, zovšednel a výtvory literatúry sú mĺkve, suchopárne, bez ídeí a nadchnutia. V Uhorsku bolo prinajmenej predčasné zatvoriť všetky pramene, z ktorých mohla mladá literatúra čerpať silu a podporu pre rozvoj. Je pravda, že sa v gymnáziách málokto naučil hovoriť latinsky a ešte menej grécky — no naučil sa mnohý myslieť, a čo je hlavná vec, naučil sa na veci hľadieť iným spôsobom, tým, ako to vedeli len starí. A ak nie iné, zoznámil sa s ústrojenstvom svojej materinskej reči: a to je výhra nesmierna."[69]

Máme tu praktický príklad na to, čo sme uviedli hneď na začiatku analýzy Kukučínových názorov: národ nemôže žiť „sám zo seba", musí

[68] Tamže.

[69] XVI., 134–135, *Rjeka – Rohič – Záhreb.*

tvorivo čerpať z podnetov iných národov a kultúr. Tu sa teda uvádza konkrétny prípad, ktorý značí, že nejde ani o prisvojenie si cudzích kultúr, ani o ich napodobňovanie, ale o čerpanie impulzov pre rozvíjanie vlastnej kultúry, vlastného tvorivého myslenia a literárnej tvorby.

Na základe všetkých dokladov, ktoré sme uviedli, možno sumovať Kukučínov názor na umelecký štýl. Štýl, to je podľa Kukučína vyjadrený vzťah umelca k realite, k vonkajšiemu svetu. Štýl nie je mu predovšetkým spôsobom gramatických väzieb a narábaním so slovníkom, ale je to predovšetkým spôsob myslenia. Je to, podobne ako pri kompozícii, to najširšie, ale zároveň najobsažnejšie chápanie pojmu.

Je len prirodzené, že takéto náročné chápanie štýlu viedlo Kukučína k tomu, aby kritizoval každý nedostatok vo vyjadrovaní, ale ešte viac, aby odsúdil prázdnotu, bezobsažnosť mnohých fráz, a to nielen v literatúre, ale aj v živote vôbec. V cestopisných črtách z Patagónie o patagónskom papagájovi a ľuďoch jemu podobným hovoril:

„Nemôže sa povedať, že by to bol vták celkom hlúpy. Naučí sa hovoriť ľahko, niekoľko slov obyčajne. Svoj výrok potom už neprestajne opakuje... Ale prečo nie? I medzi múdrymi vídať ich tu i tu, veru vídať, čo vychytia tú alebo onú frázu a idú s ňou potom už dosť obstojne tržišťom života. Predávajú ju ustavične, a hlúpy, kto kúpi."[70]

Fráza pre Kukučína teda nie je to, čo sa často opakuje, ale to, čo sa opakuje bez ducha, bez obsahu, bez súvislosti. Fráza v Kukučínovom ponímaní, to je nemyslenie, zotrvávanie na zvuku slov a nie na ich zmysle.

Ak z Kukučínovho ponímania štýlu vyplýva odmietnutie frázy, rovnako tak z neho vyplýva aj vysoké oceňovanie ľudovej reči. Ľudová reč spĺňa Kukučínov ideál harmónie výrazu a predmetu, preto je obsahuplná, preto ani v často opakovaných zvratoch a výrazoch (príslovia, porekadlá) sa nestáva frázou. Keď Kukučín napr. zdôrazňoval používanie prísloví a porekadiel v literárnom diele, mal na mysli práve ich schopnosť „zobrazovaciu". V cestopise „*Dalmácia—Čierna Hora* charakterizuje istého „politikára" pána Ranka takto:

„Hovorí krátko, úsečne a obsažne. Reč sa mu hmýri porekadlami a prostonárodnými výrazmi, ktorých sa už v dnešnej knihe nikdy nedočítaš. Srbská a najmä horvatská kniha tiež dosť ďaleko odbočila od ľudového výrazu a, ako všetky iné, zmodernizovala sa. Neviem, či na svoj prospech."[71]

K tvrdeniu, že Kukučín porekadlá a vôbec frazeológiu ľudovej reči

[70] XXVI., 202, *Prechádzky po Patagónii* III.
[71] XV., 209, *Dalmácia—Čierna Hora.*

pre literárne dielo považoval za účinnú práve pre ich schopnosť „zobrazovaciu", pre ich obsažnosť, oprávňuje nás samé Kukučínovo dielo, kde sa príslovia a porekadlá začleňujú do kontextu práve ako najpresnejšie postihnutie skutočnosti[72] a nie ako prvok ilustračný či už k prostrediu alebo k jednotlivým postavám, ako je to napr. ešte v Kalinčiakovej *Reštavrácii.*

Kukučínove názory na reč a štýl, na ich funkciu v živote i v literárnom diele sa začleňujú do pevného systému jeho spoločenských a literárnych náhľadov a vychádzajú z rovnakých základných aspektov: zo vzťahu k realite a z ideálu harmónie.

VI

Interpretáciou Kukučínových názorov na reč a štýl sme vlastne podali celý systém jeho náhľadov na vzťah umeleckého diela ku skutočnosti a na otázky tvorby umeleckého diela samého. Kukučín však celý materiálny i duchovný život národa a spoločnosti chápal v jeho komplexnosti a súvzťažnosti. Pre zavŕšenie systému jeho náhľadov bude preto dôležité ukázať, ako chápal otázky pôsobenia umeleckého diela, ako posudzoval niektoré javy slovenskej literatúry a kultúrnych snažení.

Z celistvého ponímania literatúry a vôbec duchovnej kultúry národa u Kukučína vyplývalo, že literárnu kritiku považoval za rovnocenného partnera krásnej literatúry a že kládol na ňu rovnako vysoké požiadavky. Najúplnejší záznam jeho názorov na túto otázku je v zápisnici Detvana z 28. júna 1890, na okraj Daxnerovho referátu *O kritike.* Podľa zápisnice Daxner hovoril: „Kritika má byť seriózna, hlboká, podrobná, má vystihovať jadro myšlienky. Pod kritiku prichádza i verejný život, a táto musí byť tiež taká, ako som vyššie podotkol, tým viac, že ona vychováva a vzdeláva..." Kukučín mal podľa záznamu zápisnice najobsiahlejší a najvecnejší diskusný príspevok:

„P. Bencúr hovorí, že čo sa týka definície kritiky, v tom úplne s Daxnerom súhlasí. Celkom správne vystihol všetky požiadavky, ktoré každý človek rozumný na dobrú kritiku klásť môže. Veľmi správne podotknul p. Daxner, že u nás dosaváď dobrej kritiky nebolo. Keby sme však išli do minulosti, tak videli by sme kritiku Dohnányho, Kalinčiaka a v najnovšej dobe videli by sme kritiku od prof. Jarosl.[ava] Vlčka. — Stali sa prechmaty, čo sa toho týka a síce stali sa prechmaty zo strany slovenskej kritiky v tom ohľade, že od začiatočníkov kritika

[72] Pozri o tom M. Prídavková, *Prvky Kukučínovho štýlu,* Slovenská literatúra V, 1959, č. 3, 297–323.

žiadala priveľa. — Tým spôsobom sa stalo, že zabili mnohých. Najnovšie napr. Maršalla a chceli zabiť aj Bieleka. Však prečo sa dali? Prečo sa nedal odstrašiť Bielek? Keď si pomyslím, že proti Bielkovi naša kritika vystupovala tak ostre, tak bezohľadne, nemôžem si jeho neohroženosť odôvodniť než tým, že cítil v sebe silu, cítil v sebe povolanie, že musí dačo robiť, neberúc ohľad na kritiku! — Že planá, stranícka (rozumej: zaujatá, predpojatá; pozn. J. N.) kritika je faktorom, ktorý nemožno podceňovať, je príkladom česká literatúra, vo ktorej máme toľko géniusov. A keď by sme na nich hľadeli okom objektívnym, nuž veru málo zodpovedajúceho by sme u nich našli. Kritika ich hladí. — Oproti tomu tuto môžeme povedať, že naša kritika je ideálna. Veď my sme ako Židia, keď staväli chrám. V jednej ruke zbraň, v druhej malta a kamenie. Nič menej, že kritika naša odsúdila Kuchára, Galaja etc. spočíva to v tom, že nevyhovovali, a o Pepkinovi viem, že je svojmu kritikovi povďačný, že z poľa má osoh, lebo do toho sa lepšie rozumie než do robenia zlých rýmov. — Čo sa nášho spolku týka, ľutujem, že sa jednotliví dali odstrašiť od toho, čo v úmysle mali. Nevedeli zaiste nájsť onej zlatej strednej cesty, ktorá stojí medzi kritikou bezohľadnou a kritikou benevolentnou."[73]

Vďaka vecnosti tohto Kukučínovho prejavu, môžeme si viaceré jeho názory ešte spresniť. Kukučínova požiadavka „zlatej, strednej cesty" nijako neznamená požiadavku kritiky kompromisníckej. Ukazuje to jeho vlastná kritická prax, či už v prípade kritiky Šoltésovej románu alebo v diskusiách v Detvane. Bieleka sa Kukučín zastával nielen z kamarátstva, ale aj preto, že bol — a nie neprávom — presvedčený o jeho talente a jeho „povolaní". Toto pre Kukučína bol jeden zo základných predpokladov umeleckej tvorby. Svoje presvedčenie formuloval ešte roku 1886 v liste Janoškovi práve v súvislosti s Bielekom a ako vidieť, nezmenil na ňom nič ani po rokoch. Vcelku to značí, že od kritiky žiada brať ohľad na autorové dispozície, na autora ako človeka. Maršalla sa zastával zase pre iné: žiadal, aby kritika posudzovala dielo v konkrétnom literárnom a spoločenskom kontexte a nie ako izolovaný jav. Keď na diskusii v Detvane 19. mája 1887 Nádaši britko odsúdil Maršallove novely, Kukučín sa ich zastal:

„P. Bencúr vytýka p. Nádašimu, že prísne trochu kritizuje; za našich terajších pomerov považuje Maršallove novely za vítané."[74]

Znovu treba zdôrazniť, že nejde o kompromisníctvo. Maršallove novely, hoci neprinášajú nič nové, sú epigónskym nasledovaním slabších stránok

[73] *Zápisnice spolku Detvan.*

[74] Tamže.

prózy Vajanského, predsa však dokazujú aspoň istú remeselnú zručnosť a istú kultivovanosť slova i kompozície, čo vtedy naozaj nebolo u nás celkom bežné. Kde však Kukučín nenachádzal u autora ani povolanie, ani kultúrne zvládnutie remesla, odsudzoval bez kompromisu. Súhlasil s ostrou kritikou prác Kuchárových, Galajových i Pepkinových, ba v zápisnici Detvana z 23. novembra 1888 je aj takýto lakonický zápis:

„Bencúr referuje o novele *Vzdory srdca* od Maríny a dovodzuje, že novela tá nestojí za nič."[75]

Teda ani galantnosť Kukučínovi nezabránila povedať svoju mienku jasne.

Vysoké požiadavky, ktoré Kukučín kládol na kritiku, neboli len príležitostné. Už pred diskusiou *O kritike* Bencúr vyčítal Nádašimu, keď si kritiku Šrobárovej básne *Sen renegáta* nepripravil písomne, že:

„Je to profanizovanie a nehodné počínanie, keď sa kritika nepíše."[76]

Ďalšie konkrétne poznatky o Kukučínových požiadavkách na kritiku nám ukazuje jeho vlastná prax. Uvedieme tu pomerne obsiahly a vecný záznam o Kukučínovej kritike na Šrobárovu a Nádašiho spoločnú prácu, veselohru *Ako sa u nás žije*. Kukučín o nej referoval na schôdzi Detvana 31. januára 1890 a jeho kritiku (ako aj mnohé iné predtým) prijali členovia ako vynikajúcu. V zápisnici je záznam:

„P. Bencúr číta kritiku na veselohru Ako sa u nás žije? i hovorí: Práca táto zasluhuje už i preto väčšej pozornosti, že je prvá dramatická, ktorá bola čítaná vo spolku. Dosaváď čítavali sa len menšie práce. — Po úvode tomto prechádza ku slovenským dramaturgom a divadlu. Po Chalupkovi nenalezá vynikajúceho básnika dramatického, lebo tí, čo písali, buď si privlastnili cudzí trud, alebo ich práce zostali a zostanú pre večné časy len na papieri. — Však niet sa čomu diviť, stáleho javiska u nás niet, režiséri naši sú bez vkusu, obecenstvo tlieska všetkému a takzvaná kritika pritom všetkom oplýva v pochvalách a nestačí gratulovať novým a novým umeleckým silám. — Skrátka my v ohľade tomto nestojíme ďalej, ako hocktoré stredoveké národíky. — Potom obracia sa p. kritik k vlastnému thematu: Pôvodca v tomto smere nemá predchodcov. Chalupka vysmieva sa chybičkám takrečeno každodenným i vzbudzuje smiech srdečný; pôvodca tejto práce je na vyššom stanovisku, on ironizuje, satirizuje i vyludzuje smiech, pri ktorom by mal poslucháč zaplakať, je to smiech gogoľovský. Práca nenie vlastná veselohra, ale podarená, ostrá satira. Osoby tým, že každým slovom, každým skutkom prestupujú mravné zákony,

[75] Tamže.
[76] Tamže, 28. II. 1889.

podliehajú trestu zaslúženému a preto mal pôvodca vyhovieť požiadavkám básnickej spravodlivosti a urobiť z diela tohoto drámu alebo tragédiu a nie veselohru. — Ináčej stavba práce je dobrá, dej pretkaný novými a novými zápletkami, čo udržuje poslucháča v stálom napätí. Nakoniec vyzýva pôvodcu k ďalšej činnosti v tomto oboru."[77]

Na chvály členov Detvana i autora Nádašiho o kvalitách tejto kritiky Bencúr odpovedá, že:

„Na pekné práce, píšu sa pekné kritiky, ak totiž jeho kritika môže sa nazývať peknou."[78]

Nie je vylúčené, že v súdoch o kvalitách slovenskej drámy Kukučín podliehal hodnoteniam Vlčkovým[79] a že z istých osobných príčin trochu precenil kvality Nádašiho-Šrobárovej veselohry. To sú v týchto súvislostiach otázky nepodstatné preto, lebo Kukučín dobre poznal slovenskú drámu z vlastnej skúsenosti a ak sa jeho súdy zhodujú s Vlčkovými, tak nie preto, že nemal vlastnú mienku, ale preto, že jeho mienka (ako vôbec jeho náhľady na literatúru) sa naozaj zhodovala s Vlčkovou. Pokiaľ ide o precenenie: Kukučínove výhrady proti hre sú dosť veľké a reálne na to, aby sme mohli povedať, že ju posudzoval „za daných pomerov" objektívne. Zaujímajú nás vzťahy, v akých Kukučín literárne dielo hodnotí a z nich postavená štruktúra jeho kritického prejavu, ktorá i v prv uvedenom stručnom zázname markantne vyniká.

Úvodná časť Kukučínových kritík nie je len konvenčným začlenením diela do vývinu, ale vždy celkom programove okrem úlohy informatívnej si kladie aj úlohu výchovnú a spoločensko-kritickú. Vyslovuje svoju kritickú mienku o javoch, ktoré s umením bezprostredne súvisia (organizácia kultúrneho života, verejný vkus a pod.), mienku nijako nie kompromisnú. Toto isté požaduje aj od umeleckého diela. Dôraz, s akým vyzdvihuje, že *Ako sa u nás žije*, nie je veselohra, ale ostrá spoločenská satira, len potvrdzuje, že Kukučín (v súhlase napr. aj s Daxnerovým referátom) chápe kritiku v jej spoločenskom a nie úzko literárnom význame.

Avšak spoločenské vzťahy, ktoré Kukučín v diele skúma, nie sú jediné. Tvoria východisko jeho kritík, od ktorého ide ďalej: k posúdeniu umeleckej realizácie. Kukučín dôsledne požaduje harmóniu medzi realitou a jej umeleckým vyjadrením v presvedčení, že istým zákonitostiam a zjavom spoločenským najlepšie zodpovedajú tiež len isté zákonitosti

---

[77] Tamže.

[78] Tamže.

[79] Pozri o tom i Ladislav Čavojský, *Martin Kukučín a divadlo*, sborník *M. Kukučín v kritike...*, najmä str. 414.

a žánre umelecké. Požiadavka napísať miesto veselohry drámu alebo tragédiu sama osebe vyzerá absurdne. Ak však Kukučín vychádza pritom z istých mravných zákonitostí spracúvanej problematiky a na ich základe žiada od autora urobiť zadosť „požiadavkám básnickej spravodlivosti", je zrejmé, že umelecký žáner nepokladá za vec autorovej ľubovôle, ale za niečo, čo sa musí podrobovať logike a zákonitostiam zobrazovaného úseku života. Práve na vývine Kukučínovho diela vidieť, ako otázka žánrov a ich vývinu bola uňho organicky spätá s vývinom jeho pohľadu na spoločenské dianie.

Otázky žánru Kukučín nepovažoval vo svojich kritických úvahách o literatúre za ľahostajné ani predtým a žiadal, aby na ne prihliadali aj iní. Keď po príchode do Detvana na jednej z prvých schôdzok, kde Kukučín čítal úryvok zo svojej prózy *O Michale*, J. Slabej ho posúdil nepriaznivo, Kukučín sa podľa zápisnice ohradil takto:

„P. autor k obrane svojej spomína, že je predne len úryvok celej práce a po druhé, že to netvorí (neni) obrázok žánrový, ale že je to úryvok poviedky."[80]

V tejto súvislosti treba poznamenať, že Kukučín nie všetkým druhom a žánrom umenia venoval rovnakú pozornosť. Najvyššie si cenil tie, ktoré potencionálne majú najväčšie možnosti obsiahnuť život čo najúplnejšie, najkonkrétnejšie a teda spoločensky aj najpôsobivejšie. Iste napr. nie je bez príčiny, že ako konštatuje St. Šmatlák „pokiaľ máme doklady o Kukučínovom priaznivom vzťahu k Hviezdoslavovi, všetky sa dotýkajú Hviezdoslava-epika".[81] Ba keď preskúmame zápisnice Detvana, ukazuje sa, že Kukučín vôbec prejavoval svoj priaznivý vzťah len k poézii epickej, či už tým, že si ju vyberal na recitovanie, alebo priamymi zmienkami.

Za literárny druh, ktorý mal najväčšie možnosti pri zobrazení života a spoločenskom pôsobení, Kukučín pokladal dramatické umenie a divadlo. Preto zaň horlil a sám bol veľmi častým návštevníkom predstavení pražského Národného divadla. Spoločenské pôsobenie divadla nechápal utilitaristicky a priamočiare v zmysle mravno-didaktickom, ale tak, ako pôsobenie celého umenia v zošľachťovaní človeka, v pestovaní človeka, v pestovaní jeho krasocitu. Celkom jednoznačne to formuloval v úvodnej časti svojho referátu o hre F. X. Svobodu *Útok zisku:*

„Život veľkomestský poskytuje mnoho príležitosti, aby sa novoprišlí mladíci mohli vzdelať vo svojom krasocite. Hovorí sa, že študent má sa len učiť, ale to je mylný názor, lebo tak by sa stala spoločnosť jednostrannou: všetci by šli iba za vyhľadávaním chleba. Človek má

[80] *Zápisnice spolku Detvan*, 20. XI. 1885.
[81] *M. Kukučín v kritike...*, 512.

mnoho schopností, tie treba pestovať vo veku útlom, vtedy, keď sa charakter ustáľuje: vo veku junáckom. Keby každý išiel len za svojím povolaním, život by bol jednotvárny, podobný asi koňovi zapriahnutému do mangľa, ktorý sa stále len okolo jednoho bodu točí. Čo vykonali tí, čo sa len v jednom odbore zdokonalili? — Srdce ich proti ostatným veciam otupelo, zatvrdlo. — Divadlo je najlepší prostriedok ku vzdelávaniu citu, žiadúcno je hlavne pre nás, ktorý sme doma snáď krom pimperlických hier iných nevideli, aby sme pilne navštevovali české hry divadelné. Časté navštevovanie divadla si môže každý z nás dovoliť, nestojí to toľko, že by sa to za luxus mohlo považovať."[82]

Kukučín nehorlil za umenie ako luxus, ale ani za umenie ako „oddychovú záležitosť" na vyplnenie času. Z citovaného vidieť, že spoločenskú funkciu umenia, v tomto prípade divadla, vykladal si v jej najširšom, ale zároveň najvyššom zmysle: ako súčasť harmonického rozvíjania ľudskej spoločnosti. Princíp harmónie je teda aj v tomto prípade Kukučínovou najvyššou požiadavkou.

Práve preto, že si Kukučín dobre uvedomoval spoločenskú silu divadla, ľutoval, že sa ono zo života slovenského vytráca. Na začiatku svojho referátu o pražskom predstavení Preisovej hry *Gazdiná roba* v Národných novinách r. 1889 písal:

„Divadelné predstavenia vytrácajú sa veľmi z našich mestečiek. Dnes-zajtra stanú sa takými zvláštnosťami, o ktorých nebude sa už hovoriť ani v novinách, ale snáď len v cesto- alebo zemepisoch. Kedysi to bývalo ináč. Keď zišli sa traja mladí ľudia, čosi-kamsi skrslo slovenské divadlo. Nebolo k tomu treba ani dvorany, ani dekorácie. Dvoranou v lete bola v najhoršom prípade pajta a dekoráciou — furmanská plachta. A ľudia zabavili sa a dá sa myslieť, že dobre zabavili, lebo dnes tie časy spomínajú. Také boli vtedy časy. Dnes kladú sa už väčšie požiadavky na ochotníkov i režisérov. Dnes by už nik nechcel v pajte počúvať a dívať sa na divadlo. Lebo vkus vyvinuje sa, tríbi — slovenská Thália vyzliekla sa vraj z detských hábočiek, dorastá a dospieva v pannu: tak počúvame hovoriť. ‚Škoda vás časy, že ste tak uleteli, škoda ťa, Thália, že tak ostarievaš!'"[83]

Kukučín dokonca poukázal i na to, že aj výmena kultúrnych hodnôt v najširšom a spoločensky najúčinnejšom meradle medzi Čechmi a Slovákmi sa v divadle realizovala najplnšie:

„Slovenské divadlo, zvlášte starších čias, nedá sa myslieť bez českých

[82] *Zápisnice spolku Detvan*, 18. XI. 1893.

[83] Zimná sezóna v Prahe, Národnie noviny 1889, č. 138.

kusov — už či pôvodných, či prekladov. I dnes najviac požičiavame si ich z Prahy..."[84]

Z celistvého chápania kultúry národa u Kukučína vyplývalo, že úlohu, ktorú pripisoval pôvodnému, domácemu umeniu vo vlastnom prostredí, neupieral ani prekladom. Bola už reč o tom, akú veľkú úlohu pripisoval prekladaniu ako tvorivému procesu, pri ktorom sa prekladateľ učí myslieť a poznávať bohatstvo a štruktúru vlastnej reči. Avšak i k tejto otázke Kukučín pristupoval zásadne z čo najširšieho spoločenského hľadiska, čo vidieť zo zápisnice o jeho referáte o Hajdúkovom preklade Puškinovej prózy *Výstrel:*

„P. Bencúr v kritike predoslal literárnu úvahu, pojednávajúc v nej najmä o prekladoch. Hovorí, že na Slovensku panuje nedostatok prekladov, ktorá okolnosť má za následok, že publikum stojí na nízkom stupni obzoru literárneho. Tomuto ovšem ťažko odpomôcť, lebo naši spisovatelia majú vždy tie isté vedomosti rečové: znajú nemecky, maďarsky a snáď ešte horšie slovensky; a poneváč inej reči neznajú, chápu sa prekladu z nemčiny a maďarčiny. Toto je potom veľmi zbytočná, luxuriózna vec, tým viacej, lebo máme pred sebou urgentnejšie práce. — U nás prekladá sa obyčajne zadarmo, prečo i prekladateľov je málo a mimo niektorých prekladov z poľštiny a ruštiny, nemáme skoro žiadnych. Sú toho príčinou ovšem iné pomery a okolnosti. Chýbajú peniaze, peniaze a zas len peniaze..."[85]

K dosť zidylizovanému a zjednodušenému obrazu Kukučína, aký o ňom má väčšina čitateľov a aký sa neveľmi snažila skorigovať aj literárna história, akoby neveľmi pristala argumentácia: peniaze a zase len peniaze. Kukučín však nebol rojko a nereálny idealista, pokiaľ išlo o vzťahy medzi duchovnou a materiálnou sférou života. Ak dôsledne odsudzoval akýkoľvek obchod s talentom, rovnako dôsledne trval na tom, že tvorba umenia závisí aj od materiálneho zabezpečenia spisovateľa, ale aj čitateľa. Kukučín sa nijako neodťahoval od otázok praktickoorganizačných ani pred prevratom, kedy sa aktívne zúčastňoval na tejto práci (spolok Detvan, vydávanie Kalendára a Besiedok spolu s A. Bielekom), ani po prevrate, keď je v korešpondencii a inde viacej dokladov o tom, ako zoširoka ho interesovali otázky, ktoré súviseli s predávaním knihy a finančnými možnosťami čitateľa i spisovateľa.

Na vydanie Kalendára s Bielekom sa dal Kukučín vzhľadom na možnosti spoločenského pôsobenia tejto formy tlačeného slova:

„Ale som si pomyslel, neprevezmeme to my, prevezme to dakto

---

[84] Tamže.

[85] *Zápisnice spolku Detvan*, 9. V. 1890.

druhý a Škarniclov Kalendár nám ujde. Ak ho neprevezme nik, tak ľudia budú odoberať peštiansky alebo katolícke české. Toto bola jedine moja myšlienka. Na osoh som nerátal žiaden, vedel som, že je to dielo veľmi nevďačné."[86]

S financiami okolo vydavateľských podujatí Kukučín vždy mal len ťažkosti. Avšak v prípade kalendára nebol spokojný ani s výsledkom spoločenským:

„Náš kalendár má skutočne mnohé vady i krom tých, čo si Ty uviedol. Nevieme akosi udrieť na tú praktickú stránku, pre ktorú jedine má ľud náš dajaký zmysel. Ja som sám bol prekvapený, jako lietame s kalendárom v povetrí, jako sa teoretizuje s balastom, čo náš ľud nemôže vystáť. Je to vždy bieda, keď niet u nás ľudí praktických, ktorí by uhádli tón, ktorý ľud pochytiť môže. Lichard, ten už v tom bol i Fejérpataky, no my — kdeže sme my!..."[87]

Kukučína trápilo nielen to, že obsahove slovenská literatúra nevie udrieť tón, ktorý „ľud pochytiť môže". Mrzelo ho tiež to, že praktičnosť sa nedokáže ani pri vydavateľských podujatiach, že i tu spisovateľova dobrá práca často pre zlú organizáciu vyjde odpoly nazmar. Mrzelo ho to i ako autora i ako človeka, ktorý cítil zodpovednosť za výchovu ľudu. V liste z 22. apríla 1886 Janoškovi s trpkou iróniou píše:

„Ale keď sme už v tom literárnom závoze, a či pod ním, musím sa Ti ponosovať i o inom. Naše Besiedky dľa môjho veľmi širokého vypočítania, mali už počiatkom tohto mesiaca, ak nie prvej byť v rukách obecenstva. No, že sa nestalo tak, vinen je Bielek, ktorý zo špekulácie dal tlačiť jich u biedneho pšochera, kde cez týždeň len dva hárky môžu vynsť... Toto sú starosti spisovateľa, čakajúceho prvý zväzok svojich prác. Veru som si to kedysi ináč predstavoval — inu, človek časom múdrie. Len to ma teší, že u nás je to obyčajou práce rozposielať v mŕtvu sezónu. Tu ovšem zalamujú nado mnou rukami, ponevač tu je to vec celkom nevídaná. Nuž, sme Slováci, ergo reprezentujme i literatúru po slovensky."[88]

Nemohúcnosť organizačná, nedostatok prostriedkov u spisovateľov i u čitateľov atď., to všetko Kukučína roztrpčovalo, v tom videl jednu z príčin zaostávania našej literatúry. Videli sme to aj u iných, no na rozdiel od nich Kukučín tieto faktory nepovažoval za určujúce kvalitatívny rozvoj vývinu literatúry. Riešenie problému pokroku literatúry

---

[86] List J. Janoškovi z 22. IV. 1886. Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike...*, 853—855.

[87] List J. Janoškovi zo 6. XII. 1886. Rkp. v ANM v Prahe.

[88] Pozri pozn. 86.

hľadal v nej samej, v spisovateľoch, v ich vzťahu k spoločenskej realite. Pred prevratom si organizačné nedostatky vysvetľoval celkom správne, ako dôsledky národnostného útlaku. Ale keď sa po prevrate vrátil načas na Slovensko, znovu ho zarazilo a trápilo, že otázky spoločenského konzumu literatúry nie sú na úrovni, že sa kniha nedostáva všade tam, kde by sa dostať mala. Máme o tom dva obšírne a zaujímavé doklady:

Redakcia časopisu Vatra usporiadala r. 1923 anketu, v ktorej starší spisovatelia mali odpovedať na otázku: Aké vidia snahy v terajšej mladej slovenskej generácii literárnej a aké by chceli vidieť, aby dosiahli cieľ: veľmi povzniesť a obohatiť literatúru slovenskú. Kukučín na anketu odpovedal. Pretože však nebol dosť oboznámený s celým zložitým poprevratovým literárnym prúdením, a preto, že po dlhej odlúčenosti od Slovenska stratil tú istotu v usudzovaní o našom literárnom živote, s akou kedysi vystupoval v Detvane, Kukučín sa predloženej otázke vyhol. Písal o inom. O možnostiach šírenia literatúry. Z jeho zaujímavej odpovede uvedieme podstatnú časť, lebo i bez komentárov hovorí k problému celkom jednoznačne:

„Ak mi dovolíte, ja by sa opovážil obrátiť Vašu pozornosť ako redaktora, teda osoby, ktorá o týchto veciach bude mať viac skúseností než ja, púhy pozorovateľ, že najmä kniha v posledných časoch je pomerne veľmi drahá. Je tak drahá, že sa stala luxusným článkom, ktorý si nebude môcť iste zadovážiť učiteľ, duševný pracovník, tedy vrstva vzdelaná, ktorá bola dosiaľ vodcom duševným nášho národa. Je tento stav všeobecný na svete, ale v Európe bije väčšmi do očú, než v Amerike, lebo tu sa tlačí a vydáva pomerne viacej kníh, než tam. Zadivil som sa, že kniha slovenská nie je ešte drahšia, keď vezmeme ohľad na to, že sme národ malý a kniha bude mať menej odberateľov než u národov veľkých a vysokokultúrnych. Ale cena kníh pre slov. vzdelanú triedu, ktorá sa borí so starosťami každodenného života, je veľmi vysoká a ak sa ona bude musieť zrieť nadobúdania a čítania kníh, čo už započína hádam i robiť, naša spisba sa nebude nielen zveľaďovať, ale poklesne. Ja tu nehovorím, pravda, o žurnalistike, lebo tá má dobré časy a rozrastá sa naširoko. Hovoril som o spisbe v užšom slova zmysle, o beletrii. Ešte dnes nemôžem prehliadnuť celú hĺbku tých dôsledkov a ďalších reperkusií na úroveň duševného života celého národa, ktoré vyvolá v bližšej i ďalšej budúcnosti hlad za duševným pokrmom, pod ktorým už dnes trpia chudobné, vzdelané triedy nášho národa, ktorý práve teraz potrebuje, aby tie triedy mohli pracovať na jeho pozdvižení.

Ja som chcel obrátiť Vašu pozornosť na túto praktickú stranu, ktorá je pálčivá, ako odborníka a človeka hádam skúsenejšieho v týchto

otázkach, či by nebolo hádam venovať viac pozornosti tomuto hroziv ému stavu, ktorý zasiahne žily našej spisby a privedie ju, ak sa nenajde odpomoci, ku hliveniu alebo do duševnej málokrvnosti. Literatúra formou a obsahom, ja myslím, môže byť ozaj veľká, jej zveľadok a rozkvet možný iba vtedy, ak bude mať veľmi mnoho nielen pestovateľov, ale i milovníkov a čitateľov. Spisovateľ pracuje s inou chuťou a iným záujmom, keď vie, že ho budú mnohí čítať, než keď je istý, že jeho diela budú ležať na knihkupeckom sklade, alebo práve v šuplíku stola, bez toho, aby vykonali poslanie, ktoré im uložil pôvodca."[89]

Ešte konkrétnejšie a s väčšou naliehavosťou sa Kukučín zaoberá otázkami vydávania, čítania a rozširovania kníh v liste Štefanovi Krčmérymu:

„... obecenstvo, ak ocení alebo už precení spisovateľa a má ho za hodného podpory a priazne, má v ruke mocný prostriedok dokázať mu to všetko, nie toľme oslavami ako kupovaním spisov, ktoré azda boli na to tlačené, aby ich čítalo, ak mu nezodpovedajú, aby ich odhodilo, a ak sa mu páčia, aby si z nich niečo osvojilo. Ešte pred rokmi viem, že keď vyšla Suchá ratolesť Vajanského, odpredalo sa odrazu po vytlačení 500 výtiskov. Bolo to v časoch, keď sa báli z Martina prijať knihu alebo noviny, lebo kto ich odberal, zapísali ho vrchnosti a prekážali, keď mu mohli pristúpiť. Uvedomelých a zjavných Slovákov, čo vystupovali všade ako takí, mohlo byť vtedy najviac 3.000. Ostatní museli mlčať a iba tak potajme sa dostať ku tlačenému slovenskému slovu. Nuž každý šiesty spomedzi smelých a uvedomelých kúpil si knihu Vajanského. Čo boli menej obľúbení, predali ich vždy od 300 do 400 výtiskov, takže každý až desiaty Slovák kupoval vtedy knihy naše a čítal.

Dnes sme pokročili ohromne. Len na jedinom mieste videl som na verejnom zhromaždení viac ako 3000 veľmi dobrých uvedomelých Slovákov... Keby sme boli veľmi skeptickí, azda by sme mohli položiť počet zaujatých Slovákov na 50.000; mohli by teda odobrať aspoň 5 tisíc výtiskov, čo by už bolo dosť, aby spisovateľ mal niečo odmeny, i aby jeho kniha bola aspoň trochu lacnejšia a prístupnejšia širším kruhom. A ono som sa práve dozvedel, že vraj najnovšej Hviezdoslavovej knihy, čo vydala Matica, minulo sa 300 výtiskov!...

Keď vezmeme všetko toto do úvahy, vyjde dosť smutný obrázok. Všade na svete kniha má dnes veľký odbyt, len u nás nie.

Napospol hlásajú veľký pokrok na Slovensku čo do národného prebudenia, ale, bohužiaľ, vo svetle týchto skúseností ukazuje sa ten

[89] Citované podľa zborníka *M. Kukučín v kritike ...*, 893—895.

pokrok veľmi divne, buď svoju spisbu neschytil so sebou, ale ju nechal tam, kde bola, alebo ju hodil nazad. Noviny ani neohlásia nové knihy a máloktorú pokladajú za hodnú posudku. Je to veľmi významný úkaz a svedčí len o tom, že Slovensko prestáva sa zaujímať o knihu, keď už sami vzdelanci prestali si jej všímať. A to je veľmi zle. *Hrozí z toho zosurovenie spoločnosti, úpadok vzdelanosti a na druhej strane veľmi malá ctižiadosť vyniknúť a dostať sa na verejný tok.* (Podč. M. K.) Vieme zo skúseností, že národy neraz i nepatrné a malé značia vo svete mnoho, lebo ich spisba sa dostáva do veľkého sveta. Význam národa sa meria vo vzdelaných kruhoch len podľa toho, čo nového a pekného vedel vytvoriť a ukázať, či i v ňom sa našlo ešte miesta pre kultúrne snaženie..."[90]

Kukučínova obava, že z malého záujmu o knihu „hrozí... zosurovenie spoločnosti, úpadok vzdelanosti...", vyplývala z jeho základného poňatia umenia ako spoločenského faktora, jedine schopného rozvíjať človeka ako harmonickú osobnosť. Zo všetkého zároveň vidieť, že Kukučínove názory na literatúru sa neohraničovali len na otázky umeleckej metódy. Tá v nich síce zaujímala centrálne postavenie, ale Kukučín domýšľal vzťahy literárneho (a vôbec umeleckého) diela ako spoločenského faktu do dôsledkov, to znamená až po konzumenta, v celom materiálnom i duchovnom kontexte doby.

VII

Ako doplnok ku Kukučínovým náhľadom na duchovnú i materiálnu kultúru treba aspoň v hrubých črtách uviesť jeho názory na ľudovú kultúru materiálnu (stavby, kroje, úžitkové predmety) i duchovnú, hlavne folklór (ústna slovesnosť, piesne, porekadlá), a to tým viac, že vzťah vlastného Kukučínovho diela k ľudovej slovesnosti a vôbec k ľudovej kultúre je mimoriadne dôležitý. Tu, pravda, nebudeme skúmať tieto vzťahy Kukučínovho diela a folklóru, uvedieme len niektoré jeho názory na ľudovú kultúru a folklór, hlavne na ich funkciu, akú im v utváraní a v zachovaní národnej kultúry a svojrázu pripisoval:

„Ľud sa vie zabávať i veseliť. V tanci a speve je utajená krása, ale i akási prasila, ktorej korene vyrastajú tam z prastarých pokolení kdesi. Ona skladá zo skromných trosiek a odrobín hneď celky a podivné diela, vdýchnuc im životnú teplotu. Z nej sa rozrástol i nádherný strom zrelej múdrosti, vloženej do povestí, porekadiel, príslovíí, obyčajov a povier. Z nej vypučil i ľúbezný kvet samorastlého umenia v spevoch,

[90] Tamže 896—898.

hrách, tancoch, výšivkách, čipkách a staviteľstve. Tak si vie zdobiť pospolitý Slovák tŕnistú cestu života, aby na nej nepodľahol. Tej sile sa nevymknú ani tí, ktorí v ňu neveria. Keď ich schytí znezrady za srdce, vedie ich priamo k svojim žriedlam."[91]

Kukučín toto vyznanie o ľudovej kultúre napísal v dlhom a zaujímavom článku *Závažné skúsenosti* roku 1928. Inšpirovali ho národopisné slávnosti v Tatranskej Lomnici. Kukučín bol na nich ako hosť, ako človek, ktorý väčšiu časť života musel stráviť mimo Slovenska. Pri všetkých jeho formuláciách z tohto článku musíme teda počítať aj so silným citovým zaujatím o otázky ľudovej kultúry. Ono však nijako nemôže zastrieť ani zmeniť podstatu Kukučínových názorov na tieto otázky.

Jedným z fundamentálnych kameňov jeho prístupu k ľudovej kultúre je presvedčenie, či skôr overený poznatok, že táto „prasila" ľudového umenia je nevyhnutne spätá čo najužšie s materiálnymi podmienkami života ľudu. Ak Kukučín vôbec každý umelecký prejav videl a posudzoval v jeho vzťahu k životu a k spoločenskej realite, v prípade ľudového umenia tento zväzok so životom správne pokladá za taký tesný, že napr. ľudová pieseň pre neho „viac hovorí, než písané dokumenty o minulosti národa". To pokiaľ ide o vznik ľudového umenia. Jeho pôsobenie na život je nemenej bezprostredné, lebo vzniká z potreby „zdobiť... tŕnistú cestu života, aby na nej (ľud) nepodľahol". Toto Kukučínovo presvedčenie nemožno datovať iba rokom 1928 a nevzťahuje sa iba na slovenské ľudové umenie. Má platnosť všeobecnejšiu. Už v cestopise *Rjeka – Rohič – Záhreb* na jednom mieste má takúto reflexiu:

„Nad celým tým hurtom vládne od rána do večera neúnavný spev slovinských robotníc, svieži, milý, občerstvujúci. Neraz sa mi pozdá, že som nie v dumnom Rohiči, v sídle štyroch biskupov, ale niekde v Turci na láne pána Polláka, ktorému Maríkovania kopú zemiaky a vyspevujú svoje zádumčivé piesne. Všade tá istá zádumčivosť, všade tie hlboké vzdychy spod jarma, už či pod Tatrami, alebo pod výbežkami šedivých Álp. Už nám všetkým iba to ostalo, tá smutná pieseň, ktorá viac hovorí, než písané dokumenty o minulosti národa. Hlboký žiaľ, ťažká duma, ktorá ti zaľahne na dušu, sťa by ju bolo privalilo celé to utrpenie, ktoré nás tlačí od hmlistej dávnovekosti..."[92]

Súdy o ľudovom umení Kukučín ani zďaleka nevynášal len na podklade citového vzťahu k nemu, ba ani nie na tom, ako ho poznal z mladosti a z čias učiteľovania v rodnej Jasenovej. Jeho korešpondencia dosvedčuje, že mal vážny záujem o etnografické výskumy a že z tohto odboru

[91] Martin Kukučín, *Závažné skúsenosti*, Národné noviny 1928, č. 9, 10.
[92] XVI., 96–97, *Rjeka – Rohič – Záhreb.*

chcel vydať i nejaké dielo. V liste z 18. II. 1886 Jurajovi Janoškovi písal:

„... Zašiel by som do Trenčianskej a tam by zberal dáta o roľníckych i spoločenských atď. pomeroch. Tak tedy dľa môjho plánu by to bolo pokračovanie spisu Dobšinského.[93] Čo on písal, to by nechal, pokračoval by len tam, kde prestal on. Snáď by si sa mohol prezvedieť, či on nenechal po sebe dáky sem spadajúci rukopis, zišiel by sa mi dobre. Ja by som to uvádzal ako citát z jeho rukopisu. Bude aj inde mnoho roztrúsených podobných vecí, ktoré by sa využili a čím by boli tie kraje rozdielnejšie, tým plnší by bol obraz. Do Trenčína by šiel len preto, že tam je okolo Zem. Podhradia už južný, prešporský a nitriansky typ vyjadrený. Snáď by sa podíval aj do Nitrianskej okolo Skalice, kde majú vinice, jako to tam gazdujú. Nuž toto by bol môj velikánsky úmysel; kto vie, či by sa to mohlo realizovať. Na každý pád je úloha nesmierna. Keby človek mal veliké spojenia a prostriedky, potom mnoho spolupracovníkov, nuž by sa dalo len vyviesť niečo. Nuž uvidíme, budúcnosť ukáže. Teraz predovšetkým som tak naladený, že by sa pustil do toho. Ak sa naskytnú veľké prekážky, tak potom budem reterírovať ..."[94]

Skutočnosť, že Kukučín hneď na začiatku zdôrazňuje, že by zbieral „dáta o roľníckych i spoločenských atď. pomeroch", nad všetku pochybnosť svedčí, že národnú kultúru a potom aj národopis nechápal ako zhromažďovanie unikátnych „svojrázností", ale ako svedectvo o živote ľudu, z čoho logicky možno zase vyvodzovať, že tento život ľudu chápal v celej jeho materiálnej i duchovnej rôznorodosti. Videl a všímal si jeho svetlé a temné stránky, nielen niektoré vybrané „írečitosti". „Turistický" záujem o ľud, ako sám posmešne vraví, „študovanie írečitého ľudu" pre Kukučína bolo len terčom výsmechu. V cestopise *Dalmácia—Čierna Hora* opisuje scénku:

„... i v Podgorici je skoro toľko Cigáňov, koľko ich býva o Živene pred martinským Grand hotelom. I títo sú takí dotieraví, bezočiví, ako martinskí. Ilúzia by bola úplná, kebys' tu niekde videl českého študenta v haveloku, ako študuje — oni študujú všade — „rázovitý líd" alebo ako ho mocným hlasom budí „z tisícročného spánku": na čo purdeci odpovedajú jednostajne: „Pán veľkomožný, dajú mi grajčiar."[95]

---

[93] Ide o nedokončený Dobšinského spis Sborník slovenských národných piesní, povestí, príslovní, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier (I. zv. vyšiel r. 1870 vo Viedni, II. zv. nedokončený r. 1874 v MS).

[94] Rkp. v ANM v Prahe; *M. Kukučín v kritike ...*, 852—853.

[95] XV., 145, *Dalmácia—Čierna Hora.*

V podarenej skratke tu Kukučín výsmešne odmieta len „folkloristický" záujem o ľud (nezáleží, že v tomto konkrétnom prípade ide o Cigáňov), i „budenie z tisícročného spánku", ak nie je podložené skutočnou znalosťou všetkých problémov tohto života, ak neprihliada na jeho materiálne podmienky.

Upozorňovali sme, že Kukučín i vo svojom beletristickom diele i v niektorých teoretizujúcich formuláciách ľudovú kultúru považoval len za formu, za zovňajškové vyjadrenie mravného obsahu života ľudu, jeho vnútorných hodnôt i spoločenských zväzkov a vzťahov. Pretože aj v tomto prípade vychádzal z požiadavky harmonickej jednoty obsahu a formy, nevyhnutne sa dostával do protirečení tým viac, čím viac sa do nich dostávala v kapitalistických pomeroch sama ľudová kultúra, lebo Kukučín chcel, aby si ľud zachoval svoje mravné hodnoty, mravnú silu a zdravie. Potom mu vychádzalo, že ak sa tak má stať, musí si v prvom rade zachovať kroj, zvyky i celý spôsob primitívnej materiálnej výroby. Na týchto Kukučínových predprevratových názoroch sa fakticky nič nezmenilo ani po prevrate, iba že veci sa viac skomplikovali a on so svojím svetonázorom čím ďalej tým menej bol schopný riešiť otázky vzájomného vzťahu materiálneho pokroku, spoločenského pokroku, zachovania národného charakteru a zachovania osobitnosti národnej, ľudovej kultúry. V spomenutom článku *Závažné skúsenosti* preplietajú sa navzájom jednotlivé bystré a správne postrehy o príčinách úpadku národopisných tradícií s návrhmi na riešenie, ktoré pri najlepšej vôli nemožno označiť inak ako za folklorizujúce, za kompromis pre ľudovú kultúru nie zvlášť osožný. Kukučín konštatuje, že:

„Amerika im (národopisným tradíciám, pozn. J. N.) zadala ťažký úder, od ktorého sa nespamätali dodnes, Amerika dala Slovensku hodne dolárov, ale za to si zabrala pospolitého Slováka úplne."

Inde ešte prenikavejšie:

„Ale i európsky Západ hral vo veci, že Slovák dal zotrieť zo seba známky svojho pôvodu, dosť veľký zástoj, lebo si zabral istú čiastku slovenskej inteligencie a odcudzil ju národopisnej tradícii, ktorú by bola mala opatriť verne. Západ sa nechce dať vykryštalizovať a ustáliť vo vlastnom ovzduší malým a slabším na Východe, lebo by si ich rád prisvojil. Vinie ich k sebe, obhŕňa ich veľkými výdobytkami hotovej, zrelej a prezretej kultúry, ba ponechal by im vďačne i svoju národnosť a reč... K týmto veľkým silám pripojil sa i mocný priemysel Západu, ktorý chorie vysychaním životných miazg, nemajúc komu predávať z preplnených skladov. I on sa vrhol celou silou na naše národopisné nivy, depčiac na nich útle kvieťa. Natíska húževnate svoje lacné, ne-

dokonalé výrobky a dusí zdanlivou lacnotou kroje, dobré, trváce výrobky domáceho priemyslu..."[96]

Keby sme zostali iba pri týchto Kukučínových kritických a treba povedať, že mimoriadne presných a správnych pozorovaniach o neblahom vplyve kapitalizácie na ľudovú kultúru, zdalo by sa, že triafa celkom presne. No v skutočnosti aj tu sú jeho konštatovania správne len potiaľ, kým vraví o tom, čo vidí, kým sa opiera o skúsenosť. Nemá však nijaký kľúč, nijaký orientačný prostriedok, ktorý by mu umožnil pochopiť podstatu súvekého spoločenského diania, vidieť jadro problému. Zužuje si ho len na oblasť národnú, ba dokonca ešte užšie, na „národopisné nivy". Hoci vidí materiálnu stránku celej otázky i širšie spoločenské súvislosti, nevidí — lebo jeho svetonázor mu to nedovoľuje — že otázka národná a v nej ako čiastková otázka i otázka ľudovej kultúry sa môže riešiť už len a jedine ako otázka spoločensko-triedna, len a jedine zvrhnutím existujúceho spoločenského poriadku a nie v jeho rámci. Pravda, Kukučínov svetonázor takéto riešenie nepripúšťal ani v náznaku a aj tam, kde ho videl hotové, v Rusku, nepochopil ho. Naopak, socialistická revolúcia v Rusku zdala sa mu výsledkom a následkom pôsobenia cudzích, kozmopolitických síl, tých istých, ktorých neblahý vplyv kritizoval u nás.

Pravda, pri takomto chápaní otázok Kukučín aj záchranu ľudovej kultúry mohol vidieť len v kompromise, v jej prispôsobení sa nie ani tak zmeneným hmotným podmienkam života ľudu (čo by nebolo nesprávne), ale aj v prispôsobení sa pochybnému vkusu skapitalizovaných, majetných vrstiev národa, v jej premene zo svojbytného vyjadrenia života ľudu na ozdobu, „doplnok" kultúry tých, čo na ňu mali prostriedky. Ináč totiž ťažko možno vysvetliť takéto jeho návrhy:

„Ešte väčšmi by bol kročil (Slovák, pozn. J. N.) napred, keby bol na kroji ponechal len čo je súce a pekné. Čo nezodpovedá potrebe, bol by mohol hádam i popraviť a prispôsobiť... Zbohatnutý Amerikán tiež by nebol šiel nazad, keby bol pochytil znovu starootcovský oblek a obuv, prispôsobiac ho svojmu zjemnenému vkusu a bohatstvu. Ak chcel mať dom s novomódnym pohodlím, mohol si ho vystaviť veľký a skvelý, ale mohol mu dať našský štít, hálku a ústrešie so všetkým, čo by ho urobilo slovenským. V dome mohol mať izby s našským náradím, rezbami a maľovkou, výšivkami a hoc i rámami s nádobím, ako bývalo v starodávnych panských domoch. I zbohatnutý inteligent pri stavbe domu v meste mohol mu dopriať čo-to slovenského z vonku i dnuká."[97]

[96] Pozri pozn. 91.

[97] Tamže.

Toto „prispôsobenie sa... zjemnenému vkusu a bohatstvu" Kukučín pokladá za možné, ba za žiadúce nielen v oblasti materiálnej, ale i duchovnej kultúry ľudu. Národopisné slávnosti v Tatranskej Lomnici ho inšpirovali k úvahe:

„Ľud sa tu ešte drží piesne, nedal sa jej zvrhnúť v omrzené šomranie. Vytvoril si i tance o figúrach a skupinách, ktoré sa snujú šumným vencom. V nich nieto nič umelého a sileného, sú prosté a pekné, aké sa tancujú len tu. Z nich by sa dalo vytvoriť možno i niečo zložitejšieho, čo by mohlo hádam nájsť miesto i na panských zábavách..."[98]

Je až prekvapujúce, ako Kukučín v celom článku *Závažné skúsenosti* uvažuje predovšetkým o tom, ako ľudovú kultúru prispôsobiť „panským zábavám" a „zjemnenému vkusu" a tak ju uchovať. Nezhoduje sa to akosi s jeho hlbokým a správnym chápaním ľudovej kultúry, ako sme to vyznačovali na začiatku tejto kapitoly. Ak však poznáme umeleckú i svetonázorovú koncepciu Kukučínovej prózy, v ktorej javy a protirečenia spoločenského života správne videl, no nevedel a nemohol ich správne riešiť, musíme aj v tomto prípade konštatovať ten istý rozpor medzi jeho správnym poznaním a nesprávnym riešením otázok ľudovej kultúry.

Niekoľkokrát sme už zdôrazňovali celistvosť Kukučínovho svetonázoru, celistvosť jeho ideových a umeleckých koncepcií. Článok *Závažné skúsenosti*, ktorý Kukučín napísal niekoľko mesiacov pred smrťou, iba potvrdzuje, že svojich ideálov harmonického súžitia rôznych tried a vrstiev spoločnosti sa nevzdal a čo robil na poli umenia, robil v ich mene. Lebo aj jeho *Závažné skúsenosti* vyúsťujú do takýchto záverov. Navrhuje, aby sa národne uvedomelá inteligencia vrátila späť ku kroju, za ňou že pôjdu iní. Nie pre parádu, preto, že:

„Tak by potom celý národ už oblekom a vystupovaním tvoril jednu vrstvu a jednu triedu, do ktorej by sa zliali všetky stavy samy od seba..."[99]

Teda znovu sa dôrazne hlási Kukučínovo pium desiderium — harmónia tried. V tejto štúdii sme niekoľkokrát poukazovali na to, v čom sa tento ideál harmónie mohol uplatniť s pozitívnymi výsledkami (oblasť vnútornej štruktúry umeleckého diela) a v čom stroskotával (oblasť spoločenská). Tá aplikácia na oblasť ľudovej kultúry, ako ju Kukučín urobil v *Závažných skúsenostiach*, ukazuje sa anachronistická a v konečnom dôsledku protirečiaca i jeho vlastnému náhľadu na otázky pôvodu a funkcie ľudovej kultúry.

* * *

[98] Tamže.
[99] Tamže.

V rekapitulácii Kukučínových názorov na umenie a spoločnosť môžeme zhrnúť len najzákladnejšie poznatky. Ako ukázal interpretovaný materiál, išlo tu o celý rad významných i podružných otázok, a to od vzťahu umenia ku skutočnosti až po otázky vydavateľské, ku ktorým sa netreba osobitne vracať.

Kukučín svoje názory na spoločnosť a umenie vyslovoval iba sporadicky, často útržkovite. Tieto zlomky však nesú všetky znaky pevného a premysleného systému. Na každom vidieť, že je súčasťou vykryštalizovanej a svojráznej koncepcie života a umenia. Základné piliere Kukučínovej koncepcie umenia, spoločnosti a ich vzájomného vzťahu tvorí poznanie, že umenie je špecifickou formou ideológie, že nie je kópiou skutočnosti, ale jej obrazom pretvoreným podľa osobitných zákonov umenia a podľa osobných dispozícií každého umelca. Jednou zo základných požiadaviek tvorby umeleckého diela je harmónia, súlad časti a celku, obsahu a formy, myšlienky a výrazu. Umelecké dielo aktívne vplýva na skutočnosť. Tento vplyv je tým silnejší a pravdepodobnejší, čím viac dielo zodpovedá požiadavkám harmónie a krásy pri predpoklade, že krása musí vyjadrovať nejakú myšlienku, ideu, že nie je samoúčelná.

Zo skúmania Kukučínových náhľadov na umenie a spoločnosť vidieť, že mu nikde neišlo o nejakú normatívnu estetiku a poetiku, ba ani nie o estetiku programovú. Kládol veľký dôraz na individuálne videnie i stvárnenie javov sveta umelcom. I keď je zo všetkého jasné, že Kukučínove názory na umenie a spoločnosť zodpovedajú v hlavných črtách tomu, čo dnes označujeme termínmi: estetika realizmu, meštiackeho realizmu, kritického realizmu alebo realizmu 19. storočia, treba znovu zdôrazniť nenormatívny charakter Kukučínových literárnych náhľadov.

Uvádzali sa tu pomerne dosť rôzne Kukučínove náhľady na literatúru (a dali by sa doplniť ešte niekoľkými stručnými zmienkami o zjavoch svetového písomníctva), ale nikde sa u Kukučína neobjavilo úsilie vymedziť alebo obmedziť ten-ktorý literárny zjav nálepkou nejakého smeru, príslušnosti ku skupine alebo podobne. Autorov sa snažil charakterizovať podľa ich vlastného diela a nie podľa apriórnych literárnych teórií.

Kukučínov svetonázor i dielo sa v Prahe formovali okrem iného aj uprostred začínajúcich a narastajúcich bojov novej generácie českej literatúry o realizmus. Kukučín ich priebeh poznal a neboli mu neznáme ani nové teórie realizmu. Veď o knihe Otakara Hostinského *O realismu uměleckém* referoval v Detvane na schôdzke dňa 24. jan. 1891. Podľa záznamu v spolkovej zápisnici hovoril:

„Realistom sa príkre vytýka, že zavierajú pred krásou oči, že kreslia hnusobu a hriech a vlastne púhu zmyselnosť. Také nemôže byť umenie. Umenie nie je na to, aby nám život strpčovalo, ale dodávalo nových síl,

aby nám ožiarovalo naše cesty. Idealisti obsýpajú realistov obžalobami, lež nie inak realisti, ktorí idealistom robia podstatné a pravdivé výčitky. Dnes krásne zlaté časy, kde blúznievalo sa o všelijakých rytieroch, statočných kľučiaroch a zbrojnošoch, sú tie tam. Dnes kto chce písať o Japonsku, musí ho znať rozumom a nie fantáziou, musí byť odborníkom.

Boj, ktorý sa teraz odohráva pred našimi očami, vedie sa všelijakými frázami. Jedni tvrdia, že celá otázka nie je než spor o krásu a pravdu; druhí: komu ide o krásu, obetuje jej pravdu; alebo: pravda, ktorá vedie za hranice krásy, nie je oprávnená v umení... Iní vytýkajú realistom pesimizmus... Realista je synom svojej doby. Väčšina ľudí dnes je skutočne pesimistická. Prečo by bol realizmus chorobný, keď je pravdivý. (Veď i realizmus návidí krásu a povznáša človeka.) Realizmus neoddeľuje krásu od mrzkého, dobré od zlého, ale všetko to pomiechané necháva, ako prichodí v skutočnosti. Tolstoj, Turgenev, Dostojevskij či sa odvracajú od krásna, dobra a šľachetnosti?... Oba smery majú svoje práva, obmedzujú len zákony tvorenia umeleckého."[100]

Kukučín tu teda so súhlasom interpretuje Hostinského názory na spory realistov a idealistov. Z formulácií a najmä zo záveru vyplýva, že Kukučín plne uznáva realizmus, nijako ho však nepokladá za jediný možný umelecký smer a vonkoncom už nie za jediné kritérium umeleckosti. Nebolo to iba momentálne Kukučínovo stanovisko. O pár rokov neskôr v tom istom zmysle sa vyslovil aj o Šoltésovej románe, kde medzi iným o otázke realizmu napísal:

„Bez afektácie, zo skromnosti sa priznáva, že svedomite dbala, aby nepodávala nemožnosti. Radšej si stavia hranicu širšiu, len aby nestratila smer. Preto len a jedine z tohto stanoviska je slušno a spravedlivo hladieť na jej trud. Tu odpadnú samy po sebe všetky postuláty takzvaného realizmu. Ona si rada zaidealizuje, ale vždy v hraniciach možnosti: maľuje život nie celkom takým, akým v skutočnosti je, ale akým by mohol byť a akým by mal byť..."[101]

Kukučín vo svojom umeleckom myslení a cítení si teda uvedomoval „postuláty takzvaného realizmu", no nebral ich ako jedinú mieru umeleckých zjavov, nepokladal ich ani zďaleka za niečo, čím by sa vyčerpávala podstata umenia. Aj on „radšej si stavia hranicu širšiu" a tou je vzťah umeleckého diela ku skutočnosti. Kým „skutočnosť nezmizne spod nôh", aby sme prispôsobili slová, ktoré sám Kukučín povedal o Šoltésovej,

[100] Zápisnica spolku Detvan.

[101] *Niekoľko myšlienok...* Slovenské pohľady 1894, 755.

umenie môže experimentovať, môže, ba má nadsadzovať, má pracovať s fantáziou i s vybájenými svetmi. Keď však tento kontakt so skutočnosťou prestane, prestáva i umenie, stratí sa jeho spoločenská pôsobivosť, nech by sa akokoľvek usilovalo byť tendenčné. Tendencia v Kukučínovom poňatí musí byť výsledkom umeleckého stvárnenia skutočnosti a nie výsledkom autorovej túžby vštepiť čitateľom tú alebo onú ideu.

Kukučínove náhľady na umenie a spoločnosť bude treba doplniť a spresniť skúmaním jeho poetiky. Priblížime sa tak nielen k podrobnejšiemu poznaniu Kukučínovho diela, ale postúpime i v rozpracúvaní otázok poetiky a estetiky celého obdobia nášho literárneho realizmu a v niečom iste prispejeme aj k rozpracovaniu otázok realizmu vôbec. Jeden konkrétny a osožný výsledok sa jasne črtá už dnes: naši realistickí autori stratia celkom iste náter istej šedivosti, ktorý sa na nich nalepil, objaví sa a vynikne u nich bohatstvo a rôznorodosť nielen v štýle a žánre, ale i bohatstvo ideové a rôznorodosť hľadísk, z akých naši starší realisti k životu pristupovali, z čoho vyplýva v konečnom dôsledku rôznorodosť ich diela.

ANTON VANTUCH

POETA SAXO A STAROFRANCÚZSKE EPICKÉ SPEVY

(POKUS O DÔKAZ, ŽE ĽUDOVÁ EPIKA VO FRANCÚZSKOM JAZYKU JESTVOVALA UŽ V 9. STOROČÍ)

I

(Metodologické zásady. Vytváranie nadstavby v Galii a v Nemecku.)

a) Stručný rozbor doterajších teórií o vzniku európskej literatúry. Nič tak nesťažuje výklad vzniku európskych literatúr, ako ich nerovnomerný vývoj: ak necháme bokom Anglicko, kde Hastings značí hlboký zásah do prirodzeného vývoja, tri hlavné európske literatúry nám poskytujú veľmi rozmanitý obraz.

Germánske národy majú hrdinské piesne od čias sťahovania národov. Ich jestvovanie je v latinských kronikách bezpečne doložené. Vo Francúzsku nastal rozmach epiky a lyriky od konca 11. storočia a ovplyvnil i susedné Nemecko. Väčšina filológov však popiera, že by táto bohatá literatúra bola výsledkom dlhého vývoja. Konečne v Taliansku sa pred koncom 12. storočia nezachoval nijaký text v ľudovej reči. Ako túto rôznorodosť vysvetliť?

Doteraz sa nepodarilo nájsť bezpečnú základňu pre spoľahlivý výklad týchto javov. Talianski historici napr. súdia, že južne od Álp sa pôvodná epika nevyvinula preto, že krajina nemala neprerušenú dynastickú tradíciu.[1] Avšak hrdinská epika sa nijako neviaže na dynastiu. Stačí uviesť *Pieseň o Cidovi,* Bernarda Carpia a konečne i samu francúzsku epiku: akú úlohu hrá dynastia v celom cykle o Viliamovi Oranžskom? Nemecký romanista E. R. Curtius usiloval sa vznik epiky odvodiť z latinskej vzdelanosti. Podľa neho francúzska literatúra začala sa aj tak veľmi skoro v 11. storočí — iba zásluhou antických autorov. V Taliansku nevznikla jednoducho preto, že vzdelanci pestovali výlučne medicínu, právo, epistolografiu, nie však poetiku a humanizmus.[2] Francúzsky historik M. Bloch podáva vysvetlenie, vychádzajúce takmer z opačných predpokladov: epická

[1] A. Viscondi, *Le origini,* Milano 1939, citované v *Comparative Literature,* spring 1953, str. 174.

[2] E. R. Curtius, *Europäische literatur und lateinisches Mittelalter,* Francke-Verlag, Bern 1948, str. 391.

poézia je možná iba na nižšom stupni vzdelanosti, v krajine, kde je nedostatok kroník a zvedavosť obyvateľov možno utíšiť iba legendami. A práve v Taliansku bolo kroník dosť.[3]

Vplyv latinskej poézie a najmä rétoriky na vyspelé diela francúzskej epiky je nepochybný. Sám Curtius dokázal, že autor *Života sv. Alexisa* poznal *Aeneidu*, že autor oxfordskej verzie *Piesne o Rolandovi* poznal rétorické figúry latinskej poetiky. Ale to platí iba o najlepších dielach. *Pieseň o Viliamovi* má vyslovene ľudový pôvod, ako to uznáva i sám Curtius[4] a podobne aj desiatky iných hrdinských piesní. Datovanie vzniku epickej poézie z tejto teórie napriek Curtiovmu úsiliu nijako jasne nevyplýva: za karolínskej renesancie bola latinská vzdelanosť vyspelejšia ako v 11. storočí. A v Nemecku ani nedostatok kroník, ani rozkvet vzdelanosti za Otónov nedal vznik novej epickej literatúre. Je naopak veľmi možné, že rozkvet latinskej vzdelanosti ľudovú poéziu ubíjal.

Filológovia i historici posledných desaťročí ostatne cítili, že niet pevných predpokladov pre vybudovanie novej teórie vzniku európskych literatúr. Za posledných 50 rokov neobjavila sa žiadna prepracovaná teória o tomto predmete. Ani Bédierovi odporcovia, ani jeho prívrženci nevedeli názory autora *Epických legiend* vyvrátiť alebo potvrdiť. No jednako sa takmer všetky práce krútia okolo jeho mena. Celý problém sa často zjednodušuje na otázku približného datovania: pred alebo iba od 11. storočia? Toto rozdelenie bádateľov na dva tábory viedlo aj k určitému apriórnemu prístupu k látke. Najmä Bédierovi stúpenci sa usilovali každý doklad zaradiť za r. 1100, aplikujúc na 11. storočie oveľa prísnejšie kritériá ako na storočie nasledujúce.[5] Výsledkom boli značné rozdiely v interpretácii a datovaní pamiatok. Zlomok z *La Haye* jedni datujú do 10. storočia, iní do 12. storočia.[6] *Pieseň o Viliamovi* do 11. alebo až na koniec 12. storočia[7] atď.

Keby bola Bédierova teória platná v celom rozsahu, nemalo by vôbec zmysel zaoberať sa textom Saského poetu. Chcem preto poukázať na niektoré jej nedostatky.

---

[3] M. Bloch, *La société féodale, coll. Evolution de l'Humanitie*, Michel 1941, zv. I., str. 161.

[4] E. R. Curtius, *Ueber die altfranzösische Epik*, Zeischrift f. d. romanische Philologie 1944. Rozoberá tu štylisticky obe diela.

[5] Pozri napr. R. Lejeune v *Romania* 1954, str. 146—147.

[6] Paleografický odborník J. Samaran a staršia filológia ca k roku 1030, Curtius, ZRF 1944, str. o. c., do 12. storočia.

[7] Na koniec 12. storočia ju kladie v najnovšom vydaní Mac Millan v *Classique du Moyen Age*, Paris 1950.

Už F. Lot (Romania 1928), M. Bloch (o. c., str. 153) a iní ukázali, že Bédierova teória sa nehodí práve na najstarší epos: *Pieseň o Rolandovi.* Jej zemepis sa nepridržiava pútnickej cesty — rozdiel naozaj frapantný, keď ju porovnávame napríklad s miestopisom Anseisa z Cartageny! Nespomína sv. Jakuba a je nepriateľská k mníchom (pozri v 188—192). Dnes možno doložiť, že klerická legenda o Rolandovi bola celkom odchodná: hrdinovia padli v Roncevaux z trestu za smilstvo. Rolanda pred smrťou zranili, zbili a vysmiali. Taký je obraz Rolanda v *Guide des pèlerins* a v *Pseudoturpinovi.*[8] Dvojica bratov Roland a Olivier sa vyskytuje od začiatku 11. storočia.[9] Verzií starších ako oxfordská je tiež celý rad. Bechada, autor provensalskej *Piesne o Antiochii,* vie o verzii, kde zradu zaviní nielen Ganelon, ale aj traja iní zradcovia a Karol Veľký ich smrť nepomstí.[10] V španielskom kláštore San Millàn neznámy mních najneskôr v roku 1060 napísal glosu, podľa ktorej v Roncevaux padol iba Roland a jeho 300 vojakov.[11]

Pravda, Bechadovo svedectvo a španielska glosa dokazujú iba rozšírenosť *Piesne* a jej obľubu, nie však jej starobylosť. No glosa pozná Oliviera, Turpina a celý rad hrdinov Viliamovského cyklu. To znamená, že v polovici 11. storočia bola značná časť epického sveta hrdinských piesní *už tu,* a to dokonca v Španielsku! Súčasne to vrhá aj na fragment z *La Haye* nové svetlo.[12]

Oxfordský Roland označuje za Karolovo hlavné mesto Aix-la-Chappelle (Cáchy), ale vedľa toho aj Laon, čo zodpovedalo skutočnosti iba v 10. storočí, ako ukázal F. Lot (Romania 1928, str. 375).

Na vážne námietky naráža celá Bédierova metóda a jeho základná hypotéza. Podľa neho legenda sa tvorila iba a výlučne v prostredí klerikov.[13] Ba dochádza k paradoxnému tvrdeniu, že legendárny ráz

---

[8] Pozri A. Burger, *Romania* 1948, str. 437ss.

[9] R. Lejeune, *La naissance du couple littéraire de Roland et Olivier v Annuaire de l'institut de phil. Bruxelles,* zv. X, str. 371—401. Autorka našla 5 ďalších dvojíc, z toho najstaršia z r. 1011—1031.

[10] R. Lejeune, *Romania* 1954, str. 146.

[11] F. Lecoy, v *Romania* 1955, str. 254—269.

[12] Nie je nijak vylúčené, že latinská epika je tiež starého pôvodu (tak ako Waltharius). Ale rozhodne sa nekryla s ľudovou a nebola jej prameňom. Niektorí hrdinovia sa vyskytujú iba v latinských textoch, napr. Borel vo fragmente z *La Haye* a v *Gesta Caroli Magni,* kde hrá ohromnú úlohu, o ktorej ľudové hrdinské piesne nevedia nič.

[13] Légendes épiques, IV. ed 1921, str. 453: Du vivant même de Charlemagne, sa figure poetique se dessine... mais dans le monde des clercs par un travail purement ecclésiastique, de reflexion savante qui ne fut ni suggérée ni soutenue par une poésie en langue vulgaire.

epopejí je dôkazom, že žongléri nečerpali zo starých piesní.[14] Keby tak robili, ostali by vraj verní historickej skutočnosti! Ako neuviesť, že všade na svete poézia pretvára skutočnosť. Fakt, že Dietrich (Teodorich) je v bitke pri Ravene (Rabenschlacht) súčasníkom Attilovým, je výsledkom spolupráce žonglérov s klerikmi? Nevyskytujú sa v nemeckej, keltskej, juhoslovanskej epike hrdinovia najrôznejších storočí? A jednako sa tam navidomoči teória spolupráce žonglérov s klerikmi nedá aplikovať.

M. Bloch, inak Bédierov obdivovateľ, píše (o. c., str. 153): „Nech je naša analistická literatúra akokoľvek úbohá... ani ten najhorší príbeh, vykonštruovaný pomocou kroník a listín, by nemohol napáchať ani štvrtinu hlúpostí, ktorých sa dopúšťa tá najmenej luhárska pieseň." Pritom poukazuje na protidôkaz: dvaja klerici, Wace v *Roman de Roux* a Benoît de Sainte-Maure v *Histoire des ducs de Normandie* svoje veršované romány písali zväčša podľa kroník. A hoci sú v nich omyly, vedľa Rolanda sú to „veľdiela presnosti" (ib., str. 154).

Konečne je tu všeobecná ľudská skúsenosť, platná pre všetky krajiny a národy: i na nízkom stupni vývoja sa všade stretneme s literárnym prejavom. Potulní speváci jestvujú práve tak u afrických černochov (aj Faral cituje príklad) ako u Arabov, Kirgizov alebo donedávna aj u nás.[15] Skrátka, ako poznamenáva F. Lot o starej domácej epike: „Predpokladať, že ju naši predkovia nepoznali, znamená myslieť si o nich, že hliveli v stave zadubenosti, akú nenájdeme ani u najzaostalejších národov." (Romania 1955, str. 393).

Iba v poslednom čase sa prikročilo k štylistickým dôkazom. Je to jediná cesta, ako ukázať dlhú epickú tradíciu ústneho charakteru. R. E. Curtius ukázal na rozdiel medzi *Piesňou o Rolandovi*, dielom vzdelanca, ktorý poznal jednotlivé rétorické figúry z Quintiliánovej rétoriky, a medzi *Piesňou o Viliamovi*, dielom potulného žonglára, ktorý používa hotové rytmické schémy a celé verše v nepatrných obmenách na rôzne situácie. Curtius sám si ešte neuvedomoval dosah svojich prác. *La Chanson de geste, essai sur l'art épique des jongleurs* švajčiarskeho literárneho historika J. Rychnera (Genève-Lille 1955) ukazuje na základe štúdia 9 hrdinských piesní (väčšinou z cyklu Viliama Oranžského), že epický štýl žonglérov poukazuje na dlhý vývoj a ústny prednes, ktorý veľmi dobre poznáme z iných literatúr.

---

[14] ib. IV, str. 368. Podľa Bédiera by tradícia hrdinských piesní mala za následok, že žongléri by mimoriadne dobre poznali historickú skutočnosť. Ba keby poznali dobre históriu, museli by sme vraj priznať, že čerpali zo staršej epickej tradície. Nie je však naopak jasné, že epická tradícia vždy deformuje hrdinov skutočných dejín? Práve spolupráca s mníchmi, ktorí poznali kroniky, by mala viesť k historickej vernosti!

[15] J. Vilikovský, *Tři nejstarší slovenské zbojnické písně*, Bratislava 1937.

Tento štýl je bežný napr. aj v gréckej epike. Každý čitateľ Homéra pozná určité polverše alebo celé verše, ktoré sa v jeho dielach často opakujú. Netýka sa to iba typizácie pomocou ustálených prívlastkov, ale aj určitého konštantného zoskupenia slov pre vyjadrenie často sa vyskytujúcej situácie, hoci aj rozdielneho obsahu. Klasický filológ Milman Parry sa stal priekopníkom novej metódy výskumu tým, že dlhý čas žil v Juhoslávii medzi tamojšími potulnými spevákmi, preštudoval štýl ich prednesu i tvorby a zachytil na pás tisíce veršov.

Aplikácia tejto metódy naráža doteraz u konzervatívnych romanistov na odpor (pozri Romania 1957, str. 243—257). Je však isté, že úspech francúzskych žonglérov, ich obľuba po celej Európe žiadajú si vysvetlenie. Epické umenie nemohlo sa ani vo Francúzsku zrodiť počas jednej generácie. Tento problém patrí k otázkam, ktoré si Bédier pri formulovaní svojej teórie nepoložil.

V podobných námietkach by bolo možné pokračovať.[16] No to, čo som uviedol, dostatočne ukazuje, že otázka „temných storočí" ostáva i po Bédierovi problémom, ktorý však sotva bude možné riešiť z úzkeho národného hľadiska jednej krajiny.[17]

Zamerať sa úzko iba na Francúzsko znamená nechať bokom otázku, odkiaľ epický prúd vyšiel, aké boli podmienky jeho rastu, vyvrcholenia a zániku. Každá hranica, každý pojem, ktorý nepatrí do slovníka vtedajšej spoločnosti, môže iba pokriviť náš obraz a odviesť nás od historického myslenia. Bolo by treba si osobitne všimnúť každý vpád barbarských kmeňov, materiálnu i kultúrnu úroveň v rôznych etapách vývinu, vplyv antickej a keltskej kultúry na nových obyvateľov, ich číselný pomer a jazykovú hranicu v jednotlivých storočiach. Pri hodnotení všetkých faktorov, ktoré mohli pôsobiť na „nadstavbu" spoločnosti, bolo by nevyhnutné využiť aj všeobecné skúsenosti archeológie, porovnávacieho folklóru a celého radu iných vied.

I literatúra sama má svoje zákony. Na primitívnom stupni civilizácie nemôžeme čakať kompozične zložité diela a prehĺbenú, psychologickú tradíciu. Stav hmotnej a materiálnej kultúry umožňuje aspoň pravdepodobný úsudok o literatúre danej epochy. Nedostatok rukopisov nie je rozhodujúci: z Beowulfa máme iba jeden rukopis, ktorý bol pri požiari r. 1731 poškodený. Vtedy zhorelo mnoho iných rukopisov. Kto by sa

[16] Nezmieňujem sa o Fawtierovej kritike, o otázke vzniku verša, o interpretácii niektorých textov, ktoré protirečili jeho teórii. Pozri ďalej kap. III.

[17] Lég. épiques IV, str. 475: (notre poésie épique)... n'a rien de germanique, elle n'a rien que de français a podobne. Pozri tiež zv. III, str. 453: je ne rendrai aux Germains notre Roland que lorsque les Allemands auront d'abord rendu aux Scythes leurs Nibelungen.

odvážil tvrdiť, že jestvoval anglosaský epos, keby sa rukopis nezachoval? *Hildebrandslied* sa zachovala na vonkajších stranách obálky latinského rukopisu. Z rolandovskej epiky sa vo Francúzsku nezachovalo n i č. Oxfordská verzia sa dostala na pergamen možno iba zásluhou voľného miesta za latinským prekladom Platonovho *Timaia*. Ostatné rukopisy pochádzajú z Talianska, odkiaľ sa iba v 16. storočí niektoré zlomky dostali do Francúzska.

Z rukopisného stavu teda nemožno urobiť žiadny istý záver.

Treba si však uvedomiť, že i literatúra je výsledkom určitej ľudskej skúsenosti, ktorú načim získať ako všetky ostatné vedomosti a poznatky. Umenie rozviesť zápletku, typizovať postavy, naučiť sa poznať estetickú váhu slov, vytvoriť verš, to všetko nie je iba spontánny prejav človeka, ale aj výsledok dlhého vývoja. Treba sa preto pokúsiť aspoň stručne povedať, ako sa tvorila európska estetická skúsenosť, ako rástol — paralelne s rastom materiálnej kultúry — európsky epický svet v Nemecku a zhodnotiť tak význam germánskych vpádov na pôdu Galie.

b) Ako sa tvorila nová nadstavba severne od Álp.

V Germánii sa od čias Tacitových vystriedalo veľa kmeňov, z ktorých niektoré zmizli bez stopy, alebo sa zmiešali s druhými a zmenili aj meno. Nejde iba o vpády veľkých kmeňov, ale i o drobnú infiltráciu, ktorá Galiu zasiahla veľmi skoro. Už za cisára Honória, ešte dávno pred príchodom Frankov, tvorí barbarské osídlenie v Galii 18 prefektúr.[18] Potom nasledujú opakované, rôznymi smermi postupujúce vpády Vizigótov, Vandalov, Hunov, Burgundov, Alamanov, Frízov, neskôr Maďarov, Arabov a Normanov. Archeologický výskum ukázal, že tieto kmene boli na rôznom stupni hmotnej i duchovnej kultúry.[19]

Je veľmi ťažké posúdiť, či germánske kmene mali pred príchodom do Európy svoju literatúru. Zatiaľ sa našli tri paralely medzi starogermánskou a indickou literatúrou. A. Kuhn už r. 1864 našiel paralelu k II. meserburskému prísloviu v *Atharvavede* (4, 12). Roku 1936 H. Lommel našiel zhodu medzi *Skirnismálou* a *Atharvavedou* I, 14 a konečne F. R. Schröder r. 1939 upozornil na identický text v Aveste a v 22. strófe *Reginsmály*.[20] Za posledných 18 rokov sa však napriek veľkému úsiliu nič nenašlo. Preto z uvedených troch dokladov sa nedá odvodzovať, že by Germáni mali už v pôvodných indogermánskych sídlach hymnickú alebo inú literatúru, najmä keď porovnávacia mytológia nedochádza

[18] E. Salin, *La civilisation mérovingienne d'après les sèpultures, les textes et le laboratoire*, Paris, Picard 1952, zv. I, str. 209 a 48—49.

[19] E. Salin, o. c., zv. I, kap. III. Aspects des nouveaux venus.

[20] F. R. Schröder, *Indra, Thor u. Herakles, Deutsche Philologie* 76, str. 1—39.

k nijakým bezpečným výsledkom. Nejde ostatne iba o staré indogermánske dedičstvo. Germáni boli už v pôvodných sídlach pod vplyvom tzv. pontskej kultúry a odniesli si celý rad predstáv, zvykov a epických motívov z Východu.[21]

No rozhodné obohatenie prišlo zo západu a z juhu. Najmä keltský vplyv sa donedávna silne podceňoval, avšak neprávom, ako ukázali posledné vykopávky vo Francúzsku,[22] ktoré možno povedú k úplnej revízii našich názorov na keltskú civilizáciu a kultúru. No už teraz je isté, že celý rad epických motívov, ktoré nemecká veda od Grimma až po Voretzscha pokladala za pragermánske, sú keltského pôvodu: láska na diaľku, nezraniteľnosť hrdinu, skúška meča, kúpeľ hrdinu v dračej krvi, hrdina hovoriaci rečou zvierat alebo vtákov, boj otca so synom.[23] Tiež starogermánske výtvarné umenie stálo pod keltským vplyvom.[24]

Proti Schröderovmu dohadu o hymnickej literatúre indoeurópskeho pôvodu možno tiež uviesť, že Germáni poznali písmo až v Európe, či už ide o runy alebo gótsku abecedu. Runy sa vytvorili najskôr v 3. storočí pod vplyvom rímskej kultúry.[25]

Vplyv antickej vzdelanosti nie je možné presne špecifikovať, lebo išlo o niekoľko prúdov, ktoré sa dajú ťažko určiť. Okrem knižného vplyvu jestvoval tu iste aj „spodný prúd", totiž vplyv ľudového podania, skúsenosti vojakov, kupcov, mimov a rôznych svetobežníkov, ako aj napokon nová viera, kresťanstvo, ktorá so sebou vniesla do krajiny celý rad rímskych zvykov a povier. I pri povrchnejšom štúdiu sme prekvapení hĺbkou a šírkou tejto zmeny. Išlo doslova o výmenu „nadstavby", o rozhodujúci zásah do systému predstáv a chápania sveta okolo seba. Kalendár, sviatky, zvyky, celý veniec povestí a rozprávok z rímskeho a pro-

---

[21] W. Liungman, *Traditionswanderung Jenisei: Rhein.* Communication 129—131, Helsinki 1941—1945. Autor pripúšťa grécky vplyv čiernomorskou cestou.

F. Panzer, *Studien zur germanischen Sagengeschichte,* München 1910—1912, upozornil už na zhody medzi staroruskými rozprávkami a Siegfriedovskou legendou.

[22] J. Carcopino, *La Dame de Vix,* Paris 1957, je prvá kniha, kde sa tieto nové nálezy knižne spracúvajú. Galia mala úzke styky s Gréckom už v 3. storočí pred n. l.

[23] de Vries, *Ueber keltisch-germanische Beziehungen auf dem Gebiete der Heldensage* v *Beiträge f. d. Geschichte d. deutschen Sprache u. Literatur,* 75, zoš. 1—2, 1950, str. 230ss.

[24] S. Singer, *Stil u. Weltanschauung der altgermanischen Poesie,* Festschrift Walzel 1925, str. 151ss.

[25] Pozri napr. K. Reichhardt v Schröderovom *Germanische Altertumskunde,* München 1938, str. 432: Bei der Menge der Ueberlieferung aus älterer germanischer Zeit müssen Reste einer Schrift mitüberliefert sein, wenn eine solche wirklich vorhanden gewesen wäre.

strednictvom Ríma z gréckeho a orientálneho sveta putovali z impéria po celej Európe.[26]

Prostredníkmi tu boli kupci, potulní remeselníci a básnici, kazatelia, vojaci, pútnici.

Samozrejme, bolo by nesprávne generalizovať význam sťahovania motívov a kultúrnych a materiálnych hodnôt ako jediného kultúrneho činiteľa tých čias. No nikdy nebolo toto prúdenie takým frapantným zjavom ako v tých časoch obrovskej asimilácie a neistej vzdelanosti. Aj celá neskoršia hrdinská literatúra je vlastne odrazom tejto neobyčajne pohyblivej spoločnosti a fikcia žonglérov, promenujúcich svojich hrdinov od Saragózy po Ardénsky les, od Ríma po Bretagne nie je vždy nezmyselná. Pohyb bol vtedy nevyhnutnosťou. Posledné verše oxfordského Rolanda nám zachovali tú atmosféru úzkosti a neistoty, ktoré tak kontrastujú s fiktívnym priestorom rytierskych románov, odrazu do spoločnosti pokojnej, bezpečnej, pevne usadenej. Atmosféra neistoty a provizória temných storočí zasahuje naopak všetky vrstvy spoločnosti. Sedliaci často húfom opúšťajú pôdu nedokonale obrábanú, ktorá čoskoro zarastá burinou a lesom.

Hranica medzi prírodou a poľom je neistá. Uprchlíci pred vojskom, dobrodruhovia a bandy, striehnúce pri starých rímskych cestách, tento zmätok ešte zvyšujú. I kráľovský dvor je na ceste neustále, bez ohľadu na to, či je mier alebo vojna. Za vzdelaním sa chodí stovky kilometrov a klerik pôvodom Germán, pôsobiaci v Taliansku, mohol nadobudnúť vzdelanie v Belgicku alebo v Španielsku.[27] Treba si položiť otázku, či táto mnohostranná asimilácia nie je pravou príčinou neskoršieho náskoku Západu? Keď si všimneme strnutosť do seba uzavretých východných civilizácií alebo aj konzervatívnu Byzanciu, svojím mŕtvym klasicizmom ubíjajúcu novú ľudovú literatúru, ktorá jediná ju mohla obrodiť, možno predpokladať, že táto mnohostranná výmena bola neoceniteľným prínosom ku „skúsenosti" európskeho ľudstva. Engels na posledných stránkach VIII. kapitoly svojho diela: *Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu* už poukázal na dynamizmus tejto k „budúcnosti obrátenej" spoločnosti.

Prv, kým sa obrátime ku Galii, treba ešte spomenúť, že Germánia nepriamo vďačí rímskej kultúre za svoju epiku, ktorá sa nad všetku pochybnosť zrodila u Gótov, nositeľov vysokej, napoly porímštenej spoločnosti. Gótsky sa pôvodne spievalo aj na ostatných germánskych „dvo-

[26] W. Liungman, *Traditionswanderungen Euphrat-Rhein*, Communications 48—49, Helsinki 1937.

[27] Príklady pozri v M. Bloch o. c., I, str. 92—175.

roch" a smer „juh-sever" je charakteristickou črtou germánskej epiky.[28] Iba kmene, udržujúce úzky styk s antickou vzdelanosťou, vyslali svojich príslušníkov do epického sveta: Góti (Ermenrich, Dietrich), Burgundi (Günther a jeho družina), Frankovia (Siegfried, Hugdietrich). Frízovia, Bavori, Sasi vyšli celkom naprázdno.[29] V starej germánčine chýba okrem toho úplne výraz pre slovo „básnik". „Thul" podľa Heuslera značí[30] rečníka alebo kráľovského radcu. Iba od čias sťahovania národov možno hovoriť o básnikoch z povolania, skopoch a skaldoch. Pokým však skald sa odvodzuje z keltského „scelide" — rozprávať, „scop" práve tak ako anglosaský „gleeman" ukazuje na Rím. Zachované glosy prekladajú totiž „scop" ako „mimus" a „gleeman" ako „mimus", jocista, scurra. Teda inštitúcia dvorských básnikov sa odvodzuje od rímskeho mima. Heusler predpokladá, že sa tak prvýkrát stalo na franckom dvore v Galii (o. c., 110), „vo man den Mimus gut kannte".

Pritom ovšem Heusler zdôrazňuje veľký „umelecký i spoločenský" rozdiel medzi skopom a mimom, i keď pripúšťa podobnosť ich zamestnania. Toto stanovisko nie je bez protirečenia: na jednej strane priznáva, že „skytská pieseň" v známom Priscovom texte o Attilovom dvore bola dielom mimov a že na franckom dvore, ktorý bol v tom čase na popredom — ak nie na prvom — mieste, mimov dobre poznali. Na druhej strane ho táto prispôsobivosť mimov zaráža. Veď mimus možno už u Gótov získal vyznačnejšie spoločenské postavenie. Prečo by podobnú úlohu nemal zohrať aj na iných germánskych dvoroch?

c) Galia.

Kelti patrili k najvzdelanejším národom mimorímskeho sveta. Už pred naším letopočtom mali svoju literatúru — pravdepodobne i písanú — a po obsadení Rímom vyvinula sa v Galii čoskoro samostatná galsko-

---

[28] H. de Boor v Schneiderovej, *Germanische Altertumskunde*, München 1938, str. 389. Antických motívov v európskej stredovekej literatúre je mnoho: napr. motív čiernej a bielej plachty v Tristanovi, čarodejníci typu Maugis, tajomný rybár z Percevala (je z Appolonia Tyrského), morské panny z Nibelungenlied sú z Pseudokalisthena. H. Becker, *Warnelieder*, Leipzig 1953, str. 303 hovorí o Gudrun-Nausikae a nachádza v nemeckej epike vplyv Statiovej Achilleidy. Heusler (*Altgermanische Dichtung*, Berlin 1926, str. 81) našiel prekvapujúcu zhodu medzi Eddou a Illiadou, čo vysvetľuje „aus einer Wanderanekdote". Táto téma je nekonečná. Naposledy o nej písali: H. Krappe, v Revue de Phil. et d'Hist., 1950, str. 532ss, L. Malten, v Rheinisches Museum 1949, str. 65ss a J. Loomis, v White magics, Cambridge 1948. Tiež motívy, ako knieža oráč, rozkvitnutá otka, zakliati rytieri v skale atď. sú antického pôvodu (pozri J. Vilikovský, *Písemnictví českého středověku*, Praha 1948, str. 143).

[29] Th. Frings, *Antike u. Christentum an der Wiege d. deutschen Sprache*, Berlin 1949, ukázal to aj na raste staronemeckého slovníka. Pozri najmä str. 11ss.

[30] A. Heusler, *Altergermanische Dichtung*, str. 106.

rímska kultúra. Napriek prvým vlnám vpádov stretneme sa najmä na juhu krajiny ešte v 6. storočí s idylickým blahobytom galsko-rímskych senátorov a boháčov. Vďaka archeológii poznáme dosť dobre ich každodenný život, zvyky a zábavy. Boli ešte vzdelaní, veľa čítali, mnohí z nich aj písali verše alebo obrovské kompilácie historicko-prírodovedného charakteru; na hostinách vo vilách nechýbali ani ľudoví básnici (poetae vulgares) a grécke gitaristky.[31]

V polovici 6. storočia nastáva obrat: synovia otcov, ktorí čítali Homéra v origináli, učia sa barbarský jazyk, uchádzajú sa o úrady na dvoroch barbarov, stávajú sa tam správcami, radcami, ministrami.[32] Avšak ak zahynula knižná vzdelanosť, živí nositelia ľudovej kultúry ostali ešte dlho po germánskych vpádoch.[33] Nemôžeme presne povedať, aký bol ich pomer k mimom a ako zapôsobili invázie na formu ich umenia a na obsah ich repertoáru. Isteže boli medzi nimi značné rozdiely. K tejto otázke sa ešte vrátime. Zatiaľ si treba všimnúť prínos barbarov, najmä Frankov. Aspoň niekoľko údajov:

Galsko-románske obyvateľstvo sa odhaduje zhruba na 2—3 milióny.[34] Jednotlivé kmene, ktoré sa postupne v Galii usídľovali, mali najviac 100 000 alebo menej ľudí. Počet Burgundov po porážke od Hunov Salin odhaduje na 25 000—50 000 duší, z toho 10 000 bojovníkov. Alamanov, Vizigótov a Frankov bolo po 100 000, Frankov prípadne 150 000. Podľa Wartburga bolo salských Frankov 100 000 a ripuárskych Frankov rovnaký počet. Nemeckí bádatelia[35] tieto čísla zvyšujú iba o desaťtisíce. Na celkovom pomere to nič nemení: barbari sa v Galii veľmi skoro asimilovali. Lot napr. zistil, že z 1300 burgundských farností iba 71 má burgundské mená. Avšak rozhodúce je Salinovo zistenie, že už v 7. storočí sa domáce a francké obyvateľstvo miešalo, barbari už netvorili kompaktné skupiny.[36] Potvrdzuje to len mienku historikov, že Frankov v Galii vítali ako osloboditeľov od ariánskych Vizigótov.

---

[31] Salin o. c., I, str. 145. O ich vzdelaní pozri najmä listy Sidoina Apollinaira a diela Virgilia Marona. Pozri tiež M. Roger, *L'enseignement des Lettres classiques d'Ausone à Alcuin*, Paris, Picard 1905, str. 61—62.

[32] Tak napr. Parthenius, vnuk cisára Avita, bol radcom na dvore francského kráľa Thiberta, vnuk Sidoina Apollinaira radcom Childebertovým. Pozri o tom F. Lot, *La fin du monde antique et le début du Moyen Age*, coll. Evolution de l'humanité, Paris 1927, passim.

[33] Salin, I, str. 145.

[34] F. Lot, *Les invasions germaniques*, Paris PUF 1945, str. 128.

[35] F. Petri, *Zum Stand d. Disskusion über fränkische Landnahme*, Darmstadt 1954, najmä záver. Petriho vývody sa však nelíšia od Salinových.

[36] Salin, I, str. 28 podľa rozvrstvenia hrobov. Číselné údaje treba brať s rezervou, toto zistenie však má cenu dôkazu.

Celkový počet Frankov podľa Wartburga tvoril[37] 15 % obyvateľstva, podľa belgických archeológov dokonca iba 10 %.[38] Osídlenie barbarov má určitý význam iba na severovýchode, kým v povodí Loiry je „bezvýznamné".[39] Príklad Normanov potvrdzuje tieto údaje: 150 rokov po usídlení tak dokonale zabudli svoju reč, že romanizovali Anglicko.

Jazyková asimilácia, pravda, neznamená ešte asimiláciu celkového spôsobu života. Bolo by však chybou pripočítať úpadok spoločnosti a jej feudalizáciu pôsobeniu Frankov. Veď Frankovia urobili — na rozdiel od Germánov na druhej strane Rýna — všetko možné, aby sa prispôsobili obyvateľstvu, Burgundi tiež. Nielen že prijímali s pýchou čestné odznaky od Ríma a z Byzancie, kam písali až servilne úctivé listy[40], ale ich králi považovali za veľkú česť odvodzovať svoj pôvod od Trójanov tak ako Rimania: kráľ Francus bol bratom Hektorovým! Tradíciu nájdeme už v *Liber historiae Francorum* (okolo r. 727), ale robí na ňu narážky už Sidoine Apollinaire (VII, 7). Genealógie Karlovcov tiež vedú späť k cisárovi Avitovi, zrejme aby uspokojili galsko-rímske obyvateľstvo. Avšak feudalizácia, nevyhnutný historický proces, týkala sa práve tak Frankov ako ostatných zložiek obyvateľstva.

Francký jazyk bol viazaný na staré predstavy a pojmy ešte z čias pohanských: elfi, víly, boje s drakmi. No hrdinské piesne, údajne germánskeho pôvodu, neobsahujú nijaké stopy po pohanskom svete, práve na rozdiel od germánskej epiky. Eginhardov známy text z *Vita Caroli* je iba potvrdením toho, že stará francká poézia v Galii rýchlo umierala. Hovorí totiž o Karolovi Veľkom:

Item barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum et bella canebantur, scripsit, memoriaeque mandavit.

Tieto „prastaré" básne teda cisár dal zapísať a tak ich „odovzdal pamäti ľudí". Inak by v duchu citovaného textu prepadli zabudnutiu. L. Halphen preto aj prekladá „memoriae mandavit" ako „a sauvé de l'oubli", v čom s ním súhlasí aj F. Lot.[41] Podľa Heuslera, ktorý pokladá „dem Gedächtnis erhalten", išlo najskôr o povesti o Hugdietrichovi.[42] No nie sme tu

---

[37] Wartburg, *Die Entstehung d. romanischen Völker*[2], Tübingen 1951, str. 118.

[38] Salin, I, str. 387.

[39] Dhout-Loett-Hombert, *Quelques considérations sur la fin de la domination romaine*. Miscellanea van der Weerd, 1949, 105.

[40] F. Lot, *La fin*... o. c., str. 288—289, 281. Pozri tiež P. Rajna, *Le origini dell' epopea francese*, Firenze, Sansoni 1884, str. 377.

[41] Halphen vo vydaní *Vita Caroli* v *Classique du Moyen Age* 1925, str. 64, F. Lot v *Romania* 1948, str. 398.

[42] Heusler o. c., str. 146.

odkázaní na dohady. „Nemecké knihy" sa v Galii spomínajú ešte v inom latinskom texte:

Flodoard, kronikár 10. storočia, je autorom *Historia ecclesiae remesis*, kde spomína istého arcibiskupa, ktorý napomínal cisára Arnulfa, aby nebol k príbuzným taký tvrdý ako Hermenrícus, ktorý dal zabiť vlastných potomkov:

Subicit etiam ex libris Teutonicis de rege quodam Hermenrico nomine qui omnem progeniem suam morti destinaverit impiis consiliis consiliarii sui.[43]

Povesť o Ermanrichovi a o jeho zlom radcovi Sibichovi je v germánskej epike známa. A keďže sa málo stávalo, že by klerici spísali celé „nemecké knihy", nie je azda odvážne tvrdiť, že „libri teutonici" Flodoardovho textu sú tie isté, o ktorých píše Eginhard.

Ostatne nie je mojou úlohou tieto otázky riešiť. Rozhodne však z uvedeného jasne vyplýva, že starý francký svet bol v príkrom rozpore s cítením galského obyvateľstva a so záujmami a postavením Frankov v zemi. V karolínskej dobe bol by cudzím prvkom, pokiaľ ide o jazyk i obsah.

Osobitnú zmienku si však zaslúži Porýnsko, kde pravdepodobne pôsobil Poeta Saxo. Austrásia, súčasť mnohojazyčnej Lotharingie, zahrňovala územie od Karolína po Nancy, od Utrechtu po Luxeil. Bolo to teda dvojjazyčné územie par excellence. Ale aj germánska časť mala dlhú rímsku, ba aj keltskú tradíciu. Symbióza s Keltmi siaha až za náš letopočet. Už nápis v Olbii z 3. storočia pred n. l. spomína germánskych Skirov ako spojencov Gallov. Teutóni boli pôvodne Kelti. Ich kráľ Teutobuduus má keltské meno, práve tak ako kráľ Kimrov Boiorix. Pri niektorých kmeňoch pramene váhajú.[44] V starorímskom Trevíre sa však hovorilo po keltsky ešte v 1. storočí po Kr. Okrem Livia, Poseidona, Varona to potvrdzuje i sv. Jeroným.[45]

Rímske hroby sa vyskytujú v Porýnsku do konca 7. storočia. Napr. v Bittburgu sa našli náhrobky zo 7. storočia s rýdzo latinskými menami, ako Amicatus, Crescentius atď.[46] Celý rad názvov porýnskych miest vznikol prekladom pôvodných rímskych sídlisk, a to i na vidieku: Fundus rivum-Dufesbach, Ulmecum-Olzheim, Enchiriacum-Enkirch. V povodí Mosely nazbieral nemecký archeológ Jungandreas takých prípadov na tucty.[47] Trevír si robil dlho nárok na primát v galskej cirkvi a udržiaval

[43] GMH scriptores XIII, str. 564.

[44] Revue celtique 1931, str. 427—429. O keltskom pôvode Teutónov tiež Jacobson v Zeischrift f. d. deutsche Altertum u. d. deutsche Lit. 1929, str. 217ss.

[45] Revue celtique 1929, str. 126.

[46] Petri o. c., str. 24—28. [47] Petri o. c., str. 54 a 43.

čulé styky s akvitánskym kňazstvom. Na hrob sv. Maximina dochádzali z Akvitánie púte ešte v 9. storočí. Tamojšie kňazstvo si veľmi zakladalo na tom, že pozná *tri* jazyky.

Vo *Vita sancti Adalhardi,* napísanej v nemeckej Korvei, čítame takúto chválu „trojjazyčného brata":

Quem si vulgo audisses, dulcifluum emanabat, si vero idem barbara quam teutiscam dicunt, lingua loqueretur, eminebat claritatis eloquentia, quod si latine...[48]

Rehoľník sa tu teda chváli zato, že vie najlepšie po latinsky. Ale ako vyplýva z toho, že po barbarsky vie lepšie ako po románsky, pôvodom to bol Germán.

Podobných textov máme viac. V *Poetae latini,* zv. III, str. 45 cituje Traube podľa Mabillona tento zaujímavý text:

Qui si vulgari, id est Romana lingua loqueretur, omnius aliorum putaretur inscius....si vero Teutonica, enitebat perfectius, si Latina...

Tak ako v prvom prípade, i tu ide o Germána, ktorý dobre ovláda nielen latinčinu, ale aj ľudový románsky jazyk.

O „trilinquis frater" je ešte reč dvakrát u Sedulia Scotta, ale nedozvedáme sa, o ktoré reči ide.[49] Autor indexov GMH sa domnieva, že môže ísť o gréčtinu, latinčinu a ľudový jazyk (prípadne i o hebrejčinu). Avšak v 9. storočí bola znalosť gréčtiny taká slabá, že ťažko možno v Galii alebo v Porýnsku pripustiť grécke básne. Naša paralela s germánčinou sa naopak vyskytuje aj u Paschala Radberta (poetae latini III, str. 45):

Rustica concelebrent Romana Latinaque lingua
Saxo quibus pariter plangens pro carmine dicat.

Galia tvorila spoločenstvo s germánskymi krajinami práve proti Východnému cisárstvu a v karolínskych kronikách — i u Saského Poetu — sa neraz ozýva pohŕdavý tón voči „Grékom". Veď Karolova korunovácia bola vlastne vzburou proti Byzancii. Nevidí sa mi preto pravdepodobné, že by v 9. storočí písali severne od Álp oslavné básne na hodnostárov po grécky.

Čo sme doteraz povedali o Porýnsku, dovoľuje nám tvrdiť, že v tomto kraji boli dvojjazyčné tradície dlho veľmi živé a znalosť románčiny

[48] GMH poetae lat. III. str. 45.

[49] Poetae lat. III., str. 228: *Nostri simplicitas fratrem superare trilinguem.*
Exsultat victrix: palmam date, laeta iuventus.
ib., str. 167: *Aurea lingua cluit triplicis cui famine vocis*
tres voluti testes candida verba sonans.

v 9. storočí bola značná. Klerik, ktorý žil v niektorom z tamojších kláštorov, pravdepodobne poznal legendy alebo básne v obidvoch rečiach.

Importovaná poézia, tzv. francká matéria, nemala teda pre ďalší vývin nijaký význam. Čoskoro zanikla práve tak ako sám francký jazyk. Ak chceme sledovať vývoj literatúry v krajine od Rýna po Pyreneje, treba sa obrátiť predovšetkým na domáce tradície. Uviedol som už, že možnými nositeľmi tradície nie sú len mimovia, medzi ktorými ostatne treba rozlišovať niekoľko kategórií, ale i „ľudoví básnici". O týchto „poetae vulgares" nemáme síce priame zprávy, ale archeologicky sú doložení do 8. storočia. Je zaujímavé, že najkrajší nález vedie zase do Porýnska. Nemeckí archeológovia našli nedávno pod kostolom sv. Severína v Kolíne nad Rýnom hrob hráča na lýru s rúchom bohato pretkávaným zlatom.[50] Išlo nevyhnutne o básnika galo-románskeho pôvodu, ako o tom svedčí typicky antický nástroj — lýra.[51]

Bez „ľudových básnikov" je na druhej strane veľmi ťažké vyložiť vznik francúzskeho verša.[52] Ich jestvovanie je uhlovým kameňom teórie Verrierových *Dejín francúzskeho verša.* Verrier aj neskôr zotrval na svojej teórii a zniesol nové doklady. Podľa neho ľudové „rhytmi" pôsobili aj na latinskú poéziu temných storočí:

Les vers français ne sont rien d'autre qu'une continuation évoluée des vieux rhytmi populaires, dont les rhytmi savants représentent, d'autre part, une imitation plus ou moins régularisée et perfectionnée.[53]

Verrier sa dovoláva aj Bedovho svedectva v *De re metrica,* podľa ktorého klerici používali ľudové rytmy a poukazuje na zhody na jednej strane v rytme starých „rhytmi" a väčšiny ľudových piesní a na druhej strane v poézii trouvèrov a troubadourov:

Les poetae vulgares — mimi surtout sans doute, au début, ou histriones, puis joculatores, jogleors, ont continué à mettre du latin vulgaire sur ce vieux rytme, syllabe par syllabe, une syllabe par note ou groupe des notes. Puis, troubadours et trouvères, ont fait de même avec plus d'art. (ib. str. 435).[54]

---

[50] Salin: o. c., I, str. 146.

[51] Je azda veľmi odvážne vidieť tú istú tradíciu až k takému Vollagovi, ktorý ma v druhej polovici 11. stor. okolo seba 8 žonglérov — svojich žiakov? (pozri E. Tonnelat, *La Chanson des Nibelungen,* Strasbourg 1926, str. 350—351).

[52] Nerozoberám bližšie teóriu G. Loteho, podľa ktorej vznikol verš z cirkevnej sekvencie. Pozri odmietavé posudky H. Rohlfsa v Archiv f. d. Studium d. modernen Sprachen 1952—1953, str. 80 a W. Suchier, Romanisches Jahrbuch 1950, str. 529—563, štúdia o vzniku verša.

[53] P. Verrier, *Quelle est l'origine du vers fr. Annales de l'Univ. de Paris 1936.* No 5, str. 427—456.

[54] Príklady na „rhytmi" pozri vo Verrierových *Dejinách I,* str. 19—22.

Mimovia sa väčšinou neprávom stotožňujú s komediantmi. Je síce pravda, že prevažná väčšina textov karhá ich obscénne výčiny, ale je nadovšetku pochybnosť, že tým sa ich činnosť nevyčerpávala. H. Reich[55] vo svojom diele o mimoch zhromaždil celý rad textov, dôležitých pre tento problém. Upozorňuje, že od čias Stilichonových bolo mimom dovolené sprevádzať armádu, s ktorou sa dostali do všetkých kútov ríše. Stretneme sa s nimi vo všetkých končinách a za všetkých okolností, lebo sa vedia prispôsobiť všetkým prúdom a ideológiám. V Byzancii prežili aj pád mesta a pokračovali pokojne na turecko-islamské námety.[56]

Vzdelanci neskorého impéria si mimov veľmi vážili. Napríklad Ausonius, básnik a kresťan, sa chváli, že má mimov celú knižnicu.[57] O ich činnosti podáva jasné svedectvo sv. Izidor v Etymológiách. O „histriones" sa tu píše:

id autem saltando etiam histriones et res gestas demonstrabant. Dicti autem histriones, sive quod ab Istria id genus sit adiectum, sive quod perplexus historiis fabulas exprimerent quasi histriones.

Z tohto textu vyplýva, že histriones sa zapodievali akýmsi druhom epiky (res gestae).

Text o mimoch je ešte jasnejší: (cap-XLIL, texty uvádzame podľa Reicha):

Non habebant suum auctorem qui antequam mimum agerent, fabulam pronuntiaret. Nam fabulae ita componebantur a poetis ut aptissime essent motui corporis.

Mimovia teda „nemali svojho autora, ktorý predniesol príbeh prv, kým by prikročili k mimu. Lebo básnici skladali príbeh tak, aby čo najlepšie vyhovoval telesným pohybom."

Faral sa v svojej knihe o žongléroch[58] usiluje odbaviť tento text — text o histriones necituje — poznámkou, že išlo o mimus antický, keďže Izidor o ňom hovorí v minulom čase. Izidor nehovorí, odkiaľ svoju zprávu prevzal, ale v zachovaných antických textoch jeho prameň nie je. Treba si však všimnúť i čudný spôsob, akým mimov definuje; nehovorí, aký bol a čo mal, ale definuje ho negáciou, ako by chcel porovnávať alebo polemizovať: nemali autora, ktorý by... atď. Izidor ostatne píše Etymológie: išlo mu teda predovšetkým o antický mimus. Z textu

[55] H. Reich, *Der Mimus I—II*, Berlin 1903.
[56] H. Reich o. c., str. 623, 792—757, ib., II, str. 787.
[57] Faral, *Les jongleurs en France au Moyen Age*, Paris, Champion 1910, str. 9.
[58] Tamže. (Pozri pozn. 57.)

sa však nedá vyčítať, že by v jeho čase mimus už nejestvoval. Negatívna definícia skôr naznačuje, že jestvoval v inej forme.

Neskoršie texty tento dohad potvrdzujú. V *Poenitentiae Egberti* (r. 776) čítame:

Si quid christianus fabulis otiosis, stultiloquiis, verbis iocularibus, risumque moventibus studuerit... etc.[59]

Z 10. storočia máme text, ktorý dosvedčuje, že mimovia najprv predniesli text a potom mimus:

Cantabant histriones de Rolande et Oliviero, finito cantu Bufoni et mimi in cytharis pulsabant et decenti corporis motu se circumvolebant.[60]

O víťazstve Henrika I. nad Frankmi Widukind z Korvei píše, že Frankovia utrpeli takú porážku „ut a mimis declamaretur."[61] Tento text má prvoradú dôležitosť, i keby sme prijali Beckerov výklad, že ide o „literarische Floskel". Ba tým by význam textu ešte vzrástol, lebo literárnou formulkou sa nemôže stať niečo nové, ale niečo známe a dávno zaužívané. Widukindov text dokazuje, že:

1. o bitkách sa spievalo hneď po udalosti,
2. autorov považuje kronikár za vhodné označiť ako mimov.

Je teda pravdepodobné, že v 10. storočí bolo veľa mimov, ktorí sa zapodievali epickými spevmi.

Tiež v Írsku sa v predvečer bitky spievalo. De Vries v citovanom článku (pozri pozn. 23) uvádza dva texty, ktoré o tom nepripúšťajú nijakú pochybnosť. Po bitke dostával pevec časť koristi (ib., str. 246—247).

Keltská literatúra azda v Galii tiež celkom nezahynula. Veď ešte na dvoroch merovejských kráľov pôsobili keltskí bardi. Dvaja z nich sú nám známi aj menom: Huvarnio a Harvarnius.[62]

Napokon nie je bez významu, že o potulných pevcoch máme zprávy aj z Byzancie: biskup Arethasios z Caezareje (850—932) hovorí o

„tých prekliatych Paphlagoncoch, ktorí si naskladali bohvieaké pesničky o dobrodružstvách slávnych hrdinov a chodia ich vyspevúvať od domu k domu, aby dostali peniaze."[63]

---

[59] L. Gautier, *Les epopées françaises ed. 1892*, II, str. 9.

[60] Cituje H. Hofmann, *Zur Chronologie des* Rolandsliedes, Romanische Forschungen 1883, str. 430, podľa Gosley IV, 118.

[61] Cituje Ph. A. Becker, *Vom Kurzlied zum Epos*, Jena u. Leipzig 1940, str. 87.

[62] P. Zumthor, *Histoire littéraire de la France médiévale*, PUF 1954, str. 25, § 43.

[63] G. Cohen, *Epopée byzantine et épopée française* v *Mélanges Grégoire*, 1950, str. 143—160.

Máme azda pre Galiu pripustiť výnimku, ktorá nemá obdoby? Veď cantiléna o sv. Leodegardovi sa spieva v 10. storočí pod širym nebom pred voľne zhromaždeným publikom, čo uznáva i Faral.[64] A nech akokoľvek vykladáme chýrny text o sv. Farónovi, jednako len musíme pripustiť, že v 9. storočí jestvovali v Galii hrdinské spevy o bojoch.

V Galii už začiatkom 9. storočia cirkev nariadila kázať v ľudových rečiach, či už v „thiudisk" alebo v ľudovej latinčine. Klerici začínajú písať v ľudovej reči životopisy svätých, určené na verejný prednes. Je možné, že by svetská vrchnosť nemala dosť váhy, aby si vynútila rovnaký druh propagandy? V minulých storočiach mohol všeobecný kultúrny úpadok spôsobiť ochudobnenie ľudovej literatúry. No za karolínskej renesancie a po nej, keď i cirkevná vrchnosť zmenila svoju kultúrnu politiku, nemohol si mimus dať újsť príležitosť.

* * *

Každá spoločnosť má svoju literatúru, t. j. svoj estetický prejav podľa stupňa hmotnej a duchovnej kultúry, na ktorom stojí. Nie kmeňová príslušnosť je rozhodujúca, ale stupeň vzdelanosti a skúsenosti technickej i estetickej, pričom vyspelejšia kultúra vplýva na nižšiu vždy a všade.

Germánsky svet vyrástol alebo aspoň bol podstatne obohatený najprv stykom s keltskou, potom s rímskou kultúrou. Epických hrdinov vytvorili národy, ktoré boli v úzkom styku s antickým svetom: Góti, Burgundi, Frankovia.

Pôvodné indoeurópske dedičstvo sa dá ťažko určiť. Zdá sa, že bolo skôr primitívne: porekadlá, zaklínadlá, ale nie literárne druhy pevných foriem.

Galia trpí vpádmi od 4. storočia. No ani jeden vpád nie je taký silný, aby podstatne ovplyvnil jazyk krajiny. Iba v Porýnsku a v povodí Moselly prevládne po období dvojjazyčnosti germánsky jazyk.

Zato spôsob života a celá štruktúra spoločnosti sa mení od základu. Salin hovorí „o návrate k prehistórii", Bloch „o nebezpečenstve opätovného zavedenia otroctva". Týka sa to však, rovnako ako neskoršia feudalizácia, celej spoločnosti a nie iba barbarov.

Názor, že ľudový jazyk je iba pokazená latinčina, brzdí rozvoj literatúry v románskom jazyku až do konca 8. storočia, kedy začína obrat v cirkevnej politike (koncil v Tours).

Nositeľom literárnych tradícií vedľa ľudových básnikov sú mimovia známi po celej Európe. V Galii okrem toho pôsobili azda i keltskí bardi. K repertoáru mimov patrila vždy aj epika. Prínos Frankov je nepatrný.

[64] Faral o. c., str. 48.

Starofrancúzske hrdinské piesne sa nezbavili celkom anticko-keltského zázračna (Maugis etc.), no nie sú v nich zreteľné stopy po starej franckej problematike, po franckom svete.

A p r i o r i možno teda usudzovať, že Francúzsko p r a v d e p o d o b n e už v 9. storočí malo epiku v ľudovej reči.

Konkrétne svedectvo nám poskytne kronika Saského Poetu.

II

(Kronika saského poetu. Problémy pôsobiska kronikára a datovania kroniky.)

a) Rukopisná tradícia a obsah.

Poeta Saxo je anonymný kronikár z druhej polovice 9. storočia. Miesto vzniku kroniky a jej autor sú neznámi, napriek všetkému úsiliu filológov a historikov. Kronika sa ostatne aspoň na prvý pohľad natoľko pridržiava svojich prameňov, že nikdy nebola predmetom zvláštneho záujmu, hoci ju od 16. storočia niekoľkokrát vydali. No ešte Pertz, redaktor fóliového vydania GMH (scriptores), označuje dielo za historicky bezcenné, lebo vraj je otrocky verné svojim prameňom.

Stredoveké kroniky však nemožno tak striktne oddeľovať od legiend, ako sa to robievalo v minulosti. Ani ony nie sú iba záznamom faktov. I kronikár musel často interpretovať udalosti, o ktorých mal písať: bol závislý od politiky svojho opáta alebo rádu, od protektora kláštora, musel ďalej brať ohľad na panujúceho panovníka alebo dynastiu a konečne mohol mať iný názor ako jeho pramene. Tak ako dnes, i vtedy mali udalosti veľa aspektov, rôzne sa vykladali a neraz bol kronikár postavený pred úlohu voliť medzi zprávami, ktoré si odporovali alebo priam protirečili. Mních zo Sankt-Gallen, ktorý písal približne v tom čase ako náš kronikár, si trpko sťažuje na falošnosť a vierolomnosť „našich čias", ktorá vraj kontrastuje s „pravdivosťou otcov".[65] A hoci sa usiloval rozlišovať pravdu od výmyslov, jednako jeho kronika je iba zbierkou anekdot.

I na také spoľahlivé, základné pramene, ako sú Kráľovské anály a anály Einhardove, treba pozerať ako na výraz určitej politiky, určitého ideologického boja. Fawtier presvedčivo ukázal, ako sa oficiálny kronikár snažil zmenšiť porážku v Pyrenejách, ktorej mladší kronikár musel venovať oveľa viac miesta.[66] Rovnako to bolo s vojnami proti Sasom:

[65] GMH, scriptores II, str. 734: quia patrum veritati plus credendum est quam modernae ignominiae falsitati.

[66] R. F a w t i e r, *La Chanson de Roland*, Paris, de Boccard, 1933.

mladší analista hovorí o saských víťazstvách nad Frankami, ktoré starší kronikár zamlčuje.[67] Takých chúlostivých otázok bolo viac: otázka pôvodu karolínskej dynastie, jej pomer k Merovingom, obsadenie Karlomanovho dedičstva, odchod vdovy do Talianska a pod.

Ak sa teda neznámy autor pridržiava určitých prameňov, to znamená, že žil v prostredí, ktoré buď nemalo na opísaných zprávach zvláštny záujem — čo je nepravdepodobné — alebo ktoré plne podporovalo oficiálne náhľady tradované v prameňoch. Rozhodne je to dôležitý fakt pre pochopenie kronikárovho úmyslu.

Poeta Saxo chcel vlastne písať panegyricum na veľkého cisára. Obdivuje ho predovšetkým ako kresťanského panovníka, ktorý zachránil Sasov od večného zatratenia. Dal im okúsiť, čo je to mier a pokojný život v rodine „kresťanských národov", zbavil ich hrôzy z „diabolských obradov", naučil ich poznať, čo to je pokoj, dané slovo, zmluva a poriadok. Dielo má oslavný, nepolemický tón. Činy prvého cisára sa autorovi zdajú dostatočným svedectvom jeho veľkosti, preto prvé štyri knihy venuje opisu udalostí v chronologickom slede. Piata kniha, písaná na rozdiel od hexametrov predošlých kníh elegickým distichom, obsahujú vlastné panegyricum.

V rozdelení doby panovania Karola Veľkého na štyri časti nebadať nijaký zvláštny úmysel: každá kniha zahrňuje desať rokov panovania, štvrtá kniha posledných trinásť rokov. Saxo teda medzi udalosťami nevolil a pridŕža sa čisto chronológie.

Z diela sa zachovali iba dva rukopisy. Prvý z nich, uložený pôvodne v Lamspringe, časom sa dostal do Guelferbyttenského kláštora, kde je doteraz. Pochádza z kódexu, zhotoveného v Lamspringe koncom 11. alebo v 12. storočí. Nejde teda o originál, ale o odpis. Kódex obsahuje väčšinu diela lamspringenského mnícha Avia, ale tiež odpisy zo starších autorov, napríklad Iuvencove básne.

Druhý rukopis sa zachoval v tzv. Bruxellskom kódexe (codex Bruxellensis) podľa odpisu z r. 1484. Tento druhý rukopis sa dlho považoval za púhy odpis prvého, a preto sa zanedbával. Ešte Pertz vo fóliovom vydaní GMH a Jaffe v *Monumenta Carolina* za základ svojich vydaní berú iba prvý rukopis. Až Winterfeld v III. zv. *Poetae latini medii aevi* dokázal, že Bruxellský kódex je nezávislý od prvého.

Rukopisná tradícia teda nasvedčuje, že dielo nebolo veľmi rozšírené. Lamspringenský kódex je z čias, keď v Nemecku vrcholil záujem kléru o Karola Veľkého — Fridrich Barbarossa ho dáva vzdoropápežom Kalix-

[67] B. v. Simson, *Der Poeta Saxo und der endgültige Fridensschluss Karls des Grossen mit den Sachsen*, Neues Archiv 1907, str. 32.

tom III. svätorečiť r. 1166 — čo dostatočne vysvetľuje zaradenie do rukopisnej zbierky. Druhý odpis, ako ukazuje Winterfeld, vyšiel z popudu niektorého zberateľa. Vzhľadom na to, že mu bol predlohou iný rukopis ako lamspringenský, je azda najrozumnejšie predpokladať, že originál vznikol v niektorom kláštore v Lotrinsku alebo v Porýnsku.

b) Datovanie a miesto.

Ani rukopisná tradícia, ani dielo samé nám neposkytuje nijaké orientačné body pre lokalizáciu záhadného kronikára. Datovanie týchto veršovaných análov je však pomerne ľahké. Saxo totiž v poslednej knihe spomína nemeckého cisára Arnulfa (887—899),[68] želá mu, aby bol rovnako cnostný ako sv. Arnulf a vyslovuje názor, že nový panovník opäť zjednotí ríšu a pozdvihne starú statočnosť Frankov. Tieto nádeje, skladané do mladého cisára, sa aj vyplnili. Roku 891 zasadil Arnulf tvrdý úder Normanom, o tri roky neskôr sa vydal na cestu do Ríma a r. 896 ho korunovali za cisára.

Poetova kronika však ešte nič o týchto úspechoch nevie. Arnulf je síce jediným potomkom karlovskej dynastie, ale úloha je jednako nesmierne ťažká (moles immensa), lebo zmätok vraj trval dlho a dielo výstavby si vyžiada dlhý čas (V, 420—421).

To znamená, že Saxo písal na začiatku Arnulfovej vlády, rozhodne však pred rokom 890. Ešte v piatej knihe sa ozývajú náreky nad vpádmi Normanov a nad Francúzskom, „ktoré nemá obrancu" (V, 45). Ba podľa tohto vyjadrenia by sa dalo súdiť, že prvé štyri knihy Poeta napísal pred rokom 887, za vlády zbabelého Karola Tlstého. Tak jeho knihu datuje i posledný vydavateľ Winterfeld, ktorý poznamenáva: *neque vero Arnulfus iam magna fecit, sed magna ab eo expectantur.*

Oveľa ťažšie však je hoci len približne určiť miesto, kde Poeta písal. Kronikár spomína veľa miest, niektoré i podrobnejšie opisuje, avšak o všetkých píše neosobne „tam" (ibi).

Za posledných 70 rokov urobilo sa bez najmenšieho úspechu niekoľko pokusov lokalizovať saského kronikára do niektorého z nemeckých kláštorov:

Pertz vo svojom vydaní pre GMH-scriptores (I, str. 228) navrhuje Paderborn. Saxo mu venuje dosť miesta, chváli jeho krásnu polohu, pozná sídlo arcibiskupstva:

I, 329 *... quem Padarbrunnon vocitant quo non habet ipsa*
gens alium naturali plus nobilitate
insignem. Qui praecipue redimitus abundat

[68] Vládol aj v Galii, kde mu vojvoda Eude I. zložil sľub vernosti.

fontibus et nitidis et pluribus; et trahit inde
barbarice nomen lingue sermone vetustum.
Tunc ibi villa fuit tantum, nunc pontificalis
Eccesiae constructa nitet clarissima sedes.

Tieto slová poukazujú na značné znalosti a vyznievajú ako pozdrav známym, najmä biskupovi. Nie je odvážne tvrdiť, že Saxo v meste bol, alebo aspoň to, že tam niekoho pozná. No Paderborn jeho sídlom nebol: vo verši 334 používa aj o ňom zámeno „tam" (ibi). Pertz si bol vedomý nedostatočnosti svojej argumentácie a nijako na nej netrval. V úvode k textu ju sám označuje za nedostatočnú (minime efficitur).

Oveľa vážnejší je pokus celé dielo prisúdiť Agiovi, mníchovi z nemeckej Korvei. Agius bol určitý čas v Lamspringe, odkiaľ pochádza zachovaný rukopis. Lamspringenský kódex obsahuje jeho diela, nimi začína i končí. Išlo o to, pokúsiť sa identifikovať obidvoch autorov na základe štylistického rozboru.

Najprv Traube poukázal na to,[69] že i Saxo i Agius spomínajú anekdotu o egyptských černochoch, ktorí po krste zbeleli. Konečne r. 1898 H. Hüfer prikročil k podrobnejšiemu rozboru, ktorého výsledkom bolo stotožnenie obidvoch autorov.[70]

No aj tieto pokusy sa ukázali bezvýslednými. Kódex síce obsahuje Agiove diela, no obsahuje aj diela iných autorov. Keby kopista vedel o Agiovom autorstve, prečo by kroniku neglosoval, keď už odpísal celý rad iných Agiových diel? Konečne nesmieme zabúdať, že kódex obsahuje nie originály, ale iba odpisy. Nič nám nedovoľuje tvrdiť, že Poeta vôbec niekedy bol v Lamspringene.

Anekdota o egyptských černochoch je, ako ukázal Winterfeld, locus communis stredovekých klerikov. Nájdeme ju aj u iných autorov, napr. u Bedu a Flodoarda. Najvážnejšou námietkou však je veľký rozdiel vo vzdelaní oboch autorov. Agius je biedny veršotepec bez dôkladného vzdelania, ktorý neovláda latinskú prozódiu. Chyby proti prízvuku sa opakujú „usque ad toedium", poznamenáva Winterfeld a dokladá:

Iam inter Saxonis et Agii artem tantum est discrimen, ut equidem certe persuadere mihi nullo modo possim Agium in versibus pangendis tam bonos versus producere didicisse.

Preto je tým zaujímavejšie, že počas tlače sa dal presvedčiť Hüferovým listom, v ktorom Hüfer ohlasuje svoje dielo a vložil do svojho vydania dodatok, v ktorom Hüferovu identifikáciu prijíma. Aby trochu

[69] Citovaný Winterfeldom v úvode k vydaniu pre poetae latini IIIa, str. 1.
[70] H. Hüfer, *Korveier Studien*, Münster 1898.

zmiernil rozpor medzi týmto dvojakým stanoviskom, poukazuje na možnosť, že Agius azda svoju kroniku písal v neskorom veku a že sa medzitým naučil veršovať.

No Simson podrobil v spomínanej štúdii Hüferove argumenty zdrvujúcej kritike. Ukázal, že sa nezakladajú na ničom, čo by charakterizovalo štýl niektorého z nich. Keď uvážime, na akých nepevných základoch spočíva doteraz stredoveká štylistika, nie je to nič divného. Je rozhodne príliš odvážne rozhodnúť o autorstve alebo proti nemu iba na základe takého neistého rozboru.

Simson navrhuje aspoň ako hypotézu Halberstadt. Vychádza pritom z faktu, že Saxo venuje veľmi úctivú zmienku sv. Štefanovi, ktorý mal v Halberstadte chrám. No sv. Štefan bol nielen patrónom Halberstadtu, ale aj Met a Korvei. Biskupstvo v Halberstadte bolo založené r. 781, ale Saxo sa o tom vôbec nezmieňuje! Treba si všimnúť, že Poeta spomína kostol sv. Štefana v súvislosti so spustošením Met Hunmi, ktorí kostol ušetrili (II, 14ss). Zázračná záchrana kostola je tu súčasťou dlhej epizódy, v ktorej sa rozpráva o Attilovej smrti. Spomína sa tiež v *Pauli Gesta episcopum Mettensium* (GMH SS II, 262—263), ale, pokiaľ som mohol zistiť, nikde inde. To by svedčilo skôr pre to, že Saxo p ô s o b i l v M e t á c h, a to aspoň určitú dobu.

Všetci historici sú totiž jednotní v tom, že Poeta veľa cestoval.[71] Jeho zemepis je neobyčajne presný a o mnohých mestách vie kronikár povedať viac ako jeho pramene. V Ingelheime je nádherný palác, ktorý nemá páru na celom svete. (V, 435). Mramor na jeho stavbu doviezli až z Ríma a z Ravenny! O Mohuči, sídle najvyššej cirkevnej autority pre Germániu vie celé legendy. Týkajú sa najmä chýrneho mosta cez Rýn. Poeta sa o ňom zmieňuje dvakrát. Prvé miesto je iba prekladom údajov z 32. kapitoly Eginhardovej *Vita Caroli* (V, 210), no o 200 veršov ďalej (V, 445ss) rozpráva obšírne, ako most postavili. Presne udáva šírku Rýna v tých miestach a opisuje, ako padol za obeť požiaru. Karol ho chcel nahradiť kamenným, ale zabránila mu v tom smrť. Ostal teda nedokončený a tak ostane vždy:

opusque remansit
hoc imperfectum, sic quoque semper erit.

No o všetkých týchto mestách sa vyjadruje neosobne „tam". Nemožno tvrdiť viac, iba že poznal porýnske mestá a že pravdepodobne istú dobu

[71] Najnovšie M. L i n t z e l, *Der Sachsenkrieg des Karls des Grossen*, Neues Archiv 48, r. 1930, str. 4.

ostal v Metách. Viacej sa dá vyvodiť iba z celkového rozboru jeho diela.

c) Poetova osobnosť, ako sa javí v jeho diele.

Poeta o sebe nikdy nehovorí, ale keďže označuje dvakrát germánčinu ako „reč otcov" (patrius sermo III, 371, patrium elóquium V, 244), je nad všetku pochybnosť, že bol Germán, a to saského pôvodu. Anglosasov tiež považoval za Sasov, ako to vyplýva zo skutočnosti, že považoval za krajana i Alcuina (V, 238... de Saxo fuit genere). Určitá národnostná hrdosť sa prejavuje hneď na začiatku básne, keď Saxo ohlasuje, že Frankovia iba s pomocou božou boli schopní poraziť Sasov, dávajúc pritom najavo, že skutočnosť sama by k tomu nestačila:

I, 38 Precipue virtute dei, quem rite colebant (Franci)
Hanc unam poterant nimirum vincere gentem.

No s touto výhradou má k pohanskej minulosti rovnaký odpor ako iní vzdelaní barbari. Niet dosť čiernych farieb, ktoré by stačili opísať hrôzu pohanskej noci v područí „diabolských obradov", život, ktorý pozná iba lesť, silu, úskok a vraždenie. Karol Veľký zdá sa byť Saxovi i pri svojich 53 výpravách ozajstným poslom mieru! No nejde tu o nijaký paradox. Život pohanského kmeňa alebo i kmeňového sväzu na nízkej úrovni bol ozajstným provizóriom a primitívna teológia sa neobišla bez ľudských obetí, bez magických rítov, v ktorých hrôza a strach pred božstvom hrali hlavnú úlohu.[72]

Pohanskí Sasi boli služobníkmi diabla (I, 33, IV, 337). Sú zákerní, zradní a nevedia, čo je to mier. (I, 183—184: *immemores numquam sub pace quiescere velle).* Zabíjajú vyslancov (III, 374), ničia svätyne (I, 141), znížili sa k predstieranému krstu (III, 351). Iba úprimný krst „môže obmäkčiť prsia národov" (I, 191). Prívlastky „vierolomný, zradný" atď. sa vyskytujú veľmi často (I, 230, 328, III, 151 atď.). Zaujímavé je, že sa dokonca stavia na stranu Slovanov proti Sasom: podľa neho zákerne zabili obodritského kráľa Witzina, „lebo vedeli, že bol verný Frankom" (III, 262). Karol Veľký si slovanských veľmožov zavolal k sebe a uzavrel s nimi zmluvu (III, 256), čo so Sasmi nebolo možné, lebo začali plieniť, len čo cisár odišiel inde: či už proti Baskom, Hunom alebo do Talianska.

Karol je teda „iustissimus ultor", mierny a láskavý (IV, 124—125, 136, 71), imperator pacificus. Jeho láskavá zbožnosť ešte viac dosiahla ako jeho strašný hnev (IV, 136). A hoci sa nevyhol ukrutnostiam, Sasi iba

[72] Strabon IV, IV, § 5 dosvedčuje ľudské obete pre Iberov a Keltov; Normani sa natierali ľudskou krvou (Dudo zo Saint-Quentin, citovaný v *Romanische Forschungen* 1883, str. 329). Sv. Vulframovi frízsky vojvoda namietol, že obetovanie ľudí je „starý zvyk" (GMH rerum Merovingarum V, str. 665).

jemu vďačia za spásu. Bez práva niet života, hovorí výrečne kronikár:

III, 431 *dum non leges non iura verentur*
horrificos nimirum caeci labuntur in actus.

„Pokiaľ si nectia zákony a práva, ako slepci upadajú do strašných výčinov!" Iba jediný rok sa obišiel bez vojny; iba jediný raz dožičili nepriatelia cisárovi pokoj a Saxo je taký dojatý, že jedinýkrát v celom diele berie na pomoc Múzu, aby vyjadril svoje pohnutie. Jeho ideálom sú „cordae concordae in Christi laude" (IV, 330). Báseň sa končí veľkolepou víziou sprievodu Sasov pred nebeským trónom:

V, 687 *Tum Carolum gaudens Saxonum turma sequetur*
Illi perpetuae gloria laeticiae.
O utinam vel cunctorum sequar ultimus horum
Qui nostro salvi de populo fuerint!

Niet pochybnosti o tom, že touto chválou Saxo sleduje aj iný cieľ. Chce totiž ukázať, že iba v jednotnej ríši môžu národy žiť v mieri. Rozdelenie viedlo iba k nešťastiam a normandské vpády výrečne ukazujú, aké sú následky nesvornosti. No Karol v službách viery naopak pokoril viac národov ako všetci králi pred ním (V, 165). Rimania ani nepoznali ich mená! (V, 649).

Avšak pri všetkom panegyrickom úsilí Saxo sa striktne drží faktov. Píše podľa tých najlepších prameňov: pre prvú-tretiu knihu používa *Einhardove anály,* pre piatu knihu *Vita Caroli.* Iba pre štvrtú knihu použil ešte iný, nám neznámy, avšak spoľahlivý prameň. Táto poučenosť už sama osebe vylučuje obskúrne kláštory, ako Lamspringe a Halberstadt. Saxo žil v kláštore veľmi bohatom, kde nadobudol hlboké vzdelanie. Svedčia o tom jeho znalosti z literatúry a mytológie. Používa grécke slová, ako „archos" a „sophia", píše rétorické verše, ako napr.:

II, 419 *cecidit Achiva cohors, Danaum dant terga phalanges*
III, 1 *Aurea siderei transcendunt cornua Tauri*

Z dejepiscov pozná Poeta Suetónia, sv. Augustína, podľa Hüfera aj Tacita. Karola prirovnáva k Dávidovi, Konstantínovi a Theodosiovi (ideál sv. Augustína). Jeho prevahu nad rímskymi vojvodcami opisuje takto:

V, 655 *Nec Darii, non Scipiadae, non ipse Camillus*
Non Cato, non Ceaser maior eo fuerunt.

Poučenosť, vzdelanosť, rozhľadenosť a znalosť prameňov, istota v zemepisných údajoch a celkové politické zameranie poukazujú na dôkladné

školenie v niektorom bohatom kláštore, blízkom francúzskemu dvoru. Kronikár má totiž veľmi blízky vzťah k Francúzsku: obšírne spomína aj udalosti, ktoré sa odohrali na juhu Francúzska a ktoré iné nemecké kroniky nezaujímajú (napr. Roncevaux). Normandské vpády ho inšpirovali k týmto pekným a naozaj precíteným veršom, ktoré výrečne svedčia o tom, ako hlboko miloval „Frantiu", Karolovu vlasť:

V, 45

Ve tibi ve tali modo defensore carenti
Frantia, quam variis cladibus opprimeris.
Gentibus ecce pates populantibus undiquo saevis
Et quondam felix, nunc nimis es misera.
Quippe tuis hilares exsultant fletibus hostes
Ditanturque tuis assidue spoliis.
Milia caesorum captivaque turba tuorum
Amplior est numero quam sit harena maris.

Možno teda tvrdiť, že Poeta poznal aj Galiu a že sa cítil zviazaný s jej osudom. Svedčil by o tom aj vrelý vzťah k patrónovi Galie, sv. Martinovi Tourskému:

Annales Einhardi sa síce tiež zmieňujú o tom, že Karol Veľký prišiel až z Cách do Toursu, aby vyprosil u sv. Martina zdravie pre svoju ženu Liutgardu:

...Turenos ad sanctum Martinum orationis causa profectus est, moratus ibi dies aliquot propter adversam Liutgardae coniugis valetudinem (SS I, str. 187).

Poeta sa však neuspokojuje suchou zprávou: rozširuje a zvrúcňuje ju priamou invokáciou svätca:

III, 584

Tramite tum coepto properans pervenit ad urbem
Turonicam. Martine, tuam sanctissime tumbam
Qui confessor apostolicam virtute choruscus
Effulges, adiit querens suffragia supplex.
Coniugis hic illum tristis valitudo morari
Compulit; extremas ibi vitae clauserat horas
Moribus et vitae merito laudabili omni.
Cui nomen Liutgardis erat.

Básnik nepochybne pozná lepšie ako jeho prameň život a smrť manželky Karola Veľkého a vrelé slová o hrobe sv. Martina nie sú slovami mnícha, ktorý o tom počul iba z druhej ruky.

Tento vzťah k Francúzsku nám vhodne dokresľuje Poetov obraz. Na jednej strane až uprílišnená kritika Sasov a nijaká sympatia k domácim hrdinom: ale veď iní Sasi, jeho súčasníci, jednako len nie sú takí prísni. Autor prvého životopisu sv. Lebuina, ktorý písal medzi rokmi

840—865 vo Werden, zdôrazňuje, poukazujúc na Karolove ukrutnosti, že cisár nebol nástrojom Božej lásky, ale iba Božej pomsty. Sasi právom bránili svoju slobodu. Ich chybou však bolo, že odmietli kresťanstvo. Zpráva o prenesení sv. Alexandra zdôrazňuje, že boj trval 32 rokov a skončil sa iba preto, že Widukind sa dobrovoľne poddal Karolovi (SS II, str. 673ss). Podľa Presesenia sv. Pusinny z konca 9. storočia (Korvei) chýbalo Sasom k dokonalosti práve iba kresťanstvo, kým život sv. Liutbirgy (876—882) nazýva Sasov „veľmi vznešeným a mocným národom" (SS IV, 282—303). Druhý život sv. Liugera (okolo r. 850) nielen že nezamlčuje Widukinda, ale robí z neho po jeho pokrstení Karolovho priateľa. Jeho pamiatka nikdy nezanikla. Neskôr sú nemecké panovnícke rody šťastné, keď môžu od neho odvodiť svoj pôvod.[73]

V tomto súvise sa nám Poeta javí ako vzdelaný, ba učený Sas, vychovaný pravdepodobne v niektorom bohatom kláštore v Galii, ako nadšený prívrženec jednoty Karolovej ríše s vrelým vzťahom k užšej „Frantii", ktorú s najväčšou pravdepodobnosťou poznal. Vzdelanie a nová viera v ňom síce celkom neudusili vedomie spolupatričnosti k saskému národu, ale jeho „politické presvedčenie", ak sa tak možno vyjadriť, je čisto francké. Jeho ozajstná vlasť nie je Sasko, ale Francúzsko, nech už pôsobil kdekoľvek — ak vôbec mal pevné pôsobisko.

Našou úlohou bude teraz podrobne zhodnotiť význam Poetovej kroniky pre problém vzniku starofrancúzskej literatúry.

Je isté, že pri podrobnom skúmaní a minucióznom porovnaní s ostatnými kronikami bolo by možné na viacerých miestach zachytiť politický a kultúrny vývoj v rokoch 860—880. Rita Lejeune nedávno ukázala,[74] že také štúdium nie je bez úžitku pre pochopenie poetického sveta hrdinských piesní. Jedna z jej štúdií, dotýkajúca sa postavy odbojného vazala Autcharia, ktorý je možno vzorom Ogiera v *Chevalerie Ogier*, začleňuje do svojho rozboru i krátky text z našej kroniky. No Poetovo svedectvo je tu iba nepatrným článkom v dlhej reťazi, a preto sa o ňom zmienime iba stručne.

Po stránke estetickej Poetovo dielo je vlastne kronikou a nemá nič spoločné s epikou. Náš rozbor sa teda bude dotýkať iba textov, ktoré majú priamy vzťah k epike, kde Poetovo svedectvo je ústredným činiteľom: je to Poetova zpráva o Roncevaux, opísanie Attilovej smrti a zpráva o „carmina vulgaria", dotýkajúcich sa predkov Karola Veľkého.

---

[73] Tieto údaje čerpám z R. Folz, *Le Souvenir et la Légende de Charlemagne dans l'empire germanique médiéval*, Paris 1950, najmä str. 36—37 a 29—33.

[74] Rita Lejeune, *Recherches sur le thème: Les Chansons de Geste et l'Histoire*, Bibl. de la Faculté de Phil. et Lettres, fasc. CVIII, Liège 1948, str. 89ss.

III

(Texty.)

a) Ogier le Danois.

Ogier le Danois patrí nepochybne k postavám, ktoré najviac narúšajú solídnosť Bédierovej hypotézy. Veľký kritik iste cítil, že je ťažké obísť svedectvo mnícha zo Saint-Gall[75] a redukovať celú legendu na klerické úsilie ťažiť z náhrobku Otgeria z Benedikta. Rozbor historickej postavy Autcharia v IV. zv. (str. 381—382 vydania v r. 1921) je veľmi stručný a o *Conversio Otgerii* sa dozvedáme iba to, že patrí k dielam, ktoré žonglériv využili k svojim piesňam (ib., str. 419).

Dnes je však nezvratne dokázané, že to bolo naopak: nota aemilianense zo San Millàn, o ktorej sme sa už zmienili, pozná už pred rokom 1060 medzi hrdinami Karola Veľkého i Ogiera. Tým je vyvrátená mienka PH. A. Beckera, že výprava Karola Veľkého s Ogierom a Viliamom Oranžským do Španielska je možná najskôr r. 1150.[76]

Belgická romanistka Rita Lejeune sa už predtým pokúsila ukázať, že nemecký mních nebol jediný, kto sa zaujímal o Autchariov osud. Rozoberá všetky kroniky, usilujúc sa vysvetliť ich skúposť, nápadné mlčanie i kusé zprávy. Z jej rozboru sa zdá, že istý Autcharius nesúhlasil s obsadením Karlomanovho podielu a odišiel s vdovou a s deťmi k lombardskému kráľovi Desierovi, čo viedlo napokon k vojne s Karolom Veľkým. Oficiálne kroniky však o tomto chúlostivom bode Karolovej vlády nechcú nič vedieť. Napr. Annales Maximiani poznajú veľmi dobre Autcharia, hovoria o ňom pri roku 752, avšak pri osudnom roku 772 jeho meno nespomínajú. Tým nápadnejšie je, že neskôr kroniky považujú za potrebné vysvetliť, prečo Autcharius alebo hneď celá skupina veľmožov odišla k lombardskému kráľovi. K týmto autorom patrí aj Poeta Saxo, ktorý sa aj tu odchyľuje od svojich prameňov:

V, 13

Exceptu tamen peucis quos forte prioris
Magnus amor domini cum coniuge fuerat eius
Et natis remanere quibus comitata petivit
Italiam sperans se degere posse quietam
Sub regis Desiderii munimine vitam.

Tento text však dokazuje iba to, že určité problémy boli stále živé, že boli predmetom diskusií a nových výkladov. Pritom si ovšem treba položiť otázku, či tento záujem o dávno mŕtvych ľudí a udalosti možno vysvetliť

[75] V II. zv., str. 334, vyd. z r. 1917 necháva celú otázku nerozhodnutú a už sa k nej nevracia.

[76] Ph. A. Becker, *Streifzüge durch d. altfranzösische Lit.*, Zft. f. d. fr. Sprache u. Literatur 1938, str. 17.

iba na základe učených škriepok bez poetickej tradície? Tradičné Bédierovo vysvetlenie tu zlyháva. Ale keďže tu ide o celkom odchodný problém, kde Poetovo svedectvo je iba nepatrným článkom v reťazi dôkazov, obmedzujem sa na toto krátke zhrnutie.

Iba jedna poznámka si zaslúži pozornosť: skutočnosť, že náš kronikár sa zúčastňuje na škriepke, situovanej ďaleko na juhu Francúzska, odznova dokazuje, že bol úzko spätý s dianím v tejto krajine.

b) Attilova smrť.

Roku 791 Karol Veľký podnikol výpravu proti Avarom, aby skrotil ich výbojnosť a pomstil ich výčiny proti kresťanom. Autor *Einhardových análov* sa o tom stručne zmieňuje:... *rex de Wormacia movens, Boioariam profectus est, ea meditans, ut Hunis factorum suorum vicem redderet et eis, quanto celerius posset, bellum inferret* (GMH SS, I, str. 177). Avari znepokojovali východné hranice ríše, vyjednávanie odmietli a tak cisárovi neostalo nič iné, ako zakročiť s mečom v ruke.

Kráľovské anály majú podobnú zprávu:

...*disposuerunt propter nimiam maliciam et intollerabilem quam fecerunt Avari contra sanctam ecclesiam vel populum cristianum, unde iusticias per missos* imperatore non voluerunt, iter peragendi. (ib., str. 177).

Táto zpráva vyvolala v Poetovi celý rad spomienok; nielen že ju v podstate opravuje a rozširuje, ale nadväzuje na ňu aj zprávou o Attilovej smrti.

Začína lyrickým obrazom „zlatých výbežkov strieborného Tauru". Sme v zime: „studené noci skrátili tiene". Karol tiahne proti „Hunom". No príčinou nie sú ich vpády, uisťuje Poeta, ale „stará nenávisť" (causae veteris odii):

III, 11 *Nec sibi cunctandum ratus est, quin redderet illis*
Quam meruere vicem, veteris hoc denique causae
Poscebant odii. Nam gens dum floruit illa
Immensis dominans alliis, quos subdidit armis
Tum Francis inferre malum persepe solebant.
16 *Sic veteres memorare solent quos funditus olim*
Illorum terras immani caede furentes
Vastarint, dederintque voracibus omnia flammis,
Oppida, rura, domos, urbes, coenobia, villa.
Nam furor hostilis voluit nec parcere sacris
Aedibus, et regno vix una remansit in illo.
Mettenses intra muros constructa decenter
Ecclesia Stephani, martyr qui primus habetur.
Denique continuis Francos compluribus annis
Sic impugnabant Huni, rex donec eorum

Attila multorum totiens victor populorum
Feminea periit dextra sub Tartara trusus.
28 *Namque ferunt, quod eum vino somnoque gravatum*
Cum nox omnigenis animantibus alta quietem
Suggereret, coeptis crudelibus effera coniunx
Ducens insomnes odiis stimulantibus umbras
Horrendo regem regina peremerit ausu.
33 *Ulta necem proprii tamen est hoc crimine patris.*
40 *Ergo patrum cladis nota mansit inusta nepotum*
Pectoribus, servans irae monimenta vetustae.

Podľa saského kronikára teda jestvovala dávna rivalita medzi Hunmi a Frankmi, ktorá sa skončila iba Attilovou smrťou! Hunský kráľ padol rukou svojej ženy, v odplatu za zavraždenie jej otca. Huni zasadili Frankom ťažkú porážku, ktorá ostala nepomstená a iba Karol Veľký ju svojím víťazstvom zmazal.

Saxo sa dovoláva výslovne ústnej tradície (*namque ferunt*, v. 28) a pamäti starých (*veteres memorare solent*, v. 16). Tento druhý výraz je menej jasný, ale zdá sa, že Poeta nemal na mysli staré pramene, ale skôr rozprávanie starých ľudí. Text sám vykazuje zaujímavé odchylky od historických skutočností:

„patrum cladis" sa môže vzťahovať iba na katastrofálnu porážku Burgundov, ktorí sa po víťazstve Hunov odsťahovali do Galie. K zámene s Frankmi mohlo dôjsť aj v dôsledku víťazstva Avarov nad franckým kráľom Sigebertom r. 567, ktorý padol do zajatia a musel zaplatiť bohaté výkupné.

K pustošeniu Met skutočne došlo, ale iba 14 rokov po porážke Burgundov roku 451 a po ňom neprišla porážka Frankov, ale Aetiovo víťazstvo na Katalaunských poliach. O tom Poeta nevie nič. Hunský kráľ mu ostáva nebezpečným súperom až do svojej smrti.

Gregora Tourského, ktorý tieto udalosti opisuje, náš kronikár teda nečítal. Mohol však čítať *Pauli Gesta episcopum Mettensium* (GMH SS, II, 262—263), kde sa spomínajú tiež zázračné okolnosti záchrany kostola sv. Štefana. Paulus cituje obsiahlu pasáž z Gregora o spustošení Met, ale na naše prekvapenie ani on sa nezmieňuje o ďalšom priebehu vojny a o víťazstve na Katalaunských poliach. Je teda pravdepodobné, že Poeta svoju zprávu prevzal z tejto kroniky a že pravdepodobne v Metách v tom čase pôsobil.

Poetova zpráva však nie je bez zaujímavostí ani pre nemeckú epiku. Jej legendárny ráz totiž nevylučuje poetický prameň veľmi zvláštneho druhu.

Historická skutočnosť bola takáto: Roku 437 rozdrvili Huni vojská Burgundov. Títo sa potom stiahli do Galie na územie, ktoré sa doteraz volá Bourgogne. Ich porážka mala ohromný ohlas v nemeckej epike

a tvorí podstatnú časť zápletky *Piesne o Nibelungoch*. Roku 451 vpadnú Huni do Galie, spustošia Mety, ale toho istého roku utrpia porážku na Katalaunských poliach. O 2 roky neskôr Attila umiera.

Poeta naopak pozná opakované vpády Hunov, strašnú porážku Frankov a spustošenie Met, ktoré uvádza do súvisu s tou porážkou.

Najzáhadnejšia je však zpráva o smrti veľkého hunského kráľa. Ako je známe, problém Attilovej smrti je ústredným problémom nemeckej epiky. Je ťažké vysvetliť, ako došlo k spojeniu medzi porážkou Burgundov a Attilovou smrťou a pochopiť, prečo hrá Attila v jednotlivých povestiach takú rozdielnu úlohu.

Poetova verzia sa podstatne líši od nemeckej epiky. Nepozná vôbec Burgundov a Attilova smrť je pomstou kráľovnej za smrť *otca*, nie *bratov* ako v germánskej epike.

Východiskom pre riešenie tohto problému nám musí byť Attilova smrť „optata cunctis nationibus", píše Jornandes[77] v zhode s Isidorom, ktorý hunského kráľa nazýva „flagellum Dei". I Poeta, t. j. porýnska povesť, je rovnakého názoru. No opísanie jeho smrti nás poučuje, že kronikár neschvaľuje kráľovnin čin a pokladá ho za zločin, hoci išlo o spravodlivú pomstu. I keď Hunom pričíta všetky možné ukrutnosti, jednako sa len zdá, že Attila sám nehral v povestiach, ktoré poznal, nesympatickú úlohu. Kráľovná má ďaleko k starozákonnej Judith.

V určitých germánskych povestiach hrá Attila priam sympatickú úlohu. Napr. Waltharius síce nezamlčuje jeho hrabivosť a túhu po zlate, ale jednako je hunský vládca panovník veľkodušný, mierny ku germánskym rukojemníkom a pôsobí dojmom mocného, no nečinného vládcu.[78]

Severské povesti príkro kontrastujú s týmto okrašľovaním postavy víťaza nad Burgundmi. Attila je ukrutný a hrabivý barbar,[79] schopný všetkých zločinov. Podľa Atlakvidy dal úkladne zavraždiť bratov svojej ženy; Gudrunina pomsta je o to hroznejšia, že dá kráľovi najprv zjesť mäso jeho vlastných detí. V Atlamále spraví z lebiek detí Attilovi pohár.[80] Walthera, Dietricha a ostatné postavy Attilovho okolia sever nepozná. Attilova hrabivosť je faktom ešte dôležitejším ako jeho smrť a Thidreck-saga mu dáva zahynúť od hladu pri zlate, po ktorom tak túžil.

Táto postava ukrutného vládcu s chorobnou túhou po zlate lepšie

---

[77] Texty o Attilovej smrti citujem podľa de Boora, *Das Attilabild in Geschichte, Legende und heroischer Dichtung*, Bern, Franke 1932.

[78] de Boor o. c., str. 33. Attila nie je vo Walthariovi výslovne menovaný a vynorila sa aj hypotéza, či nejde o iného hunského vládcu.

[79] Historický Attila mal skutočne záľubu v zlate a v prepychu. Pozri Seeck *Geschichte des Unterganges der antiken Welt*, VI, 1920.

[80] Obsahy podávam podľa Paul Grundriss, *d. germ. Philologie* II, 646s.

zodpovedá dejinnému obrazu. No je aj pravda, že škrupulózne dodržiaval zmluvy, že sa dal odvrátiť od vyplienenia Ríma a že dodržiaval spojenecké zväzky s niektorými germánskymi kmeňmi.

O jeho smrti ovšem iste kolovali čoskoro chýry, ktoré mohli byť východiskom k neskorším, Attilovi nepriateľským povestiam. Kým Jornandes nedáva na základe Priscovej očitej výpovedi tajomnej Ildico nijakú vinu na kráľovej smrti a kým text pohrebnej piesne to výslovne zdôrazňuje.[81] Marcellinus Comes o 20 rokov neskôr prináša dve rozdielne zprávy: niektorí vraj tvrdia, že zahynul na krvácanie z nosa (Priscus a Jornandes), iní zase, že ho žena prebodla v spánku. Z jeho zprávy nevyplýva, či to bola jeho vlastná žena a či to bolo v svadobnú noc.

Neskoršie kroniky zdôrazňujú, že to bola žena nízkeho stavu. *Chronicon paschale* zo 6. storočia hovorí o „súložnici" a ravenská kronika z 9. storočia sa už o Priscovej zpráve nezmieňuje a uvádza iba jednu verziu, a to ... *a villissima muliere cultro defossus, mortuus est* (de Boor, str. 20). Zaujímavú výnimku tvorí Paulus Diaconus, ktorý sa pridržiava Jornandesa a o Ildico sa vôbec nezmieňuje.

Mnoho kritikov poukázalo na to, že medzi týmito zprávami a legendárnym Etzelom niet nijakého spojenia. V Ságach a v *Piesni o Nibelungoch* sa Attila naopak stáva obeťou kráľovninej pomsty a Gudrun i Kriemhild majú za sebou bohatú epickú minulosť.

Ak teda i pripustíme, že v pamäti niektorých germánskych kmeňov a predovšetkým i samých Gótov Attila žil ako vládca mierny, ktorý síce má rád bohatstvo, ale vojnu nevyhľadáva, jednako len ostáva vysvetliť metamorfózu bezvýznamnej súložnice v epickú kráľovnu.

De Boorovi neušiel Poetov text, s jeho výkladom však nemožno súhlasiť. Saský básnik sa vraj vracia k tradícii historikov a dáva jej germánsky zmysel: *Er lässt die Historikertradition von der mörderischen Hochzeitsnacht zu Worte kommen und gibt ihr des Sinn einer Vaterrache ... Er erfüllt die Historiker tradition mit germanischem Sinn* (str. 24).

Poeta sa však neopiera o historikov, ale o miestne povesti (pozri v. 16. a v. 28). Okrem toho u neho nejde o vraždu v svadobnú noc: z jeho textu sa nedá nič také vyčítať. Konečne nehovorí o bezvýznamnej dievčine, ale o manželke *(coniunx)* a kráľovnej *(Horrendo regem regina peremerit ausu)*. Tieto rozdiely sú také značné, že sa treba vzdať akéhokoľvek súvisu medzi Poetovou zprávou a kronikami. Ostatne celý charakter Poetovho podania má, ako sme videli, legendárny charakter: básnik spája porážku Burgundov s vyplienením Met, nevie o Katalaunských poliach

[81] de Boor o. c., str. 19 a 9.

a celkom určite nemal v ruke ani Gregora Tourského, ani kroniky z neho odvodené.

Treba si preto položiť otázku, ako sa táto povesť v Poetovom okolí vytvorila? Vydavatelia GMH k citovanému miestu pripojili krátku poznámku, že Poeta si Attilovu smrť pomýlil so smrťou longobardského kráľa Alboina. De Boor naopak myslí, že Poeta si neúplnú zprávu o Attilovej smrti spracoval podľa Alboina sám (str. 24).

O Alboinovi rozpráva obšírne Paulus v *Historia Longobardorum*. Príbeh jeho smrti možno stručne zhrnúť takto:

Alboin porazil kráľa Gepidov Kunimunda, ktorému predtým už zabil brata a po smrti svojej ženy Clotsuindy si vzal Kunimundovu dcéru Rosimundu. No keď ju prinútil piť z lebky vlastného otca, manželka ho dala najatými vrahmi v spánku zavraždiť.

Podobnosť s Attilovou smrťou u Poetu je zrejmá. Jednako však Poeta Diakona celkom určite nemal v ruke. Jeho opis, veľmi obšírny, stavia totiž kráľovnin čin do celkom iného svetla. Uvediem všetky zhody a odchýlky oboch verzií:

Vražda sa nestane v svadobnú noc. Rosimunda naopak po svojej potupe hľadá pomstiteľa. Prvého vraha, Elmicha, získa ľahko, no druhého, Peredea, získa tým, že sa vlúdi namiesto jeho milenky a potom mu hrozí kráľovým hnevom. K vražde dôjde po obede, keď kráľ spí. Paulus, ktorý je zrejme zaujatý proti kráľovnej, podrobne opisuje, ako kráľovi priviazali meč k hlave postele, ako sa kráľ zúfalo bráni podnožkou, lebo kráľovná, „omni bestia crudelior", už vpustila vrahov. Tým sa ostatne príbeh nekončí, lebo Paulus rozpráva ešte o Elmichovej smrti, o kráľovninom úteku do Ravenny a o jej novom sňatku. (Paulus kn. II, § 28). Poeta naopak nástojí na zločine ženy: ona sama zabila manžela. O spoluvinníkoch nevie nič. Stalo sa to v noci, ktorú poeticky opisuje, nie po obede. Iba atmosféra vraždy je totožná: Poeta hromadí energické prívlastky, zveličujúce kráľovnin zločin: crudelis, effera, horrendus.

Domnievam sa, že vysvetlenie týchto zhôd a rozdielov môže byť iba jedno: *legenda*, či už poetická alebo nie, zmiešala Attilovu a Alboinovu smrť.

Historický Alboin (561—572) mal povesť slávneho vojvodcu a Paulus ho pokladá za najväčšieho hrdinu svojho národa. Bol to vir bellicosissimus et summae audaciae... per tot hostium strages bello famosissimus.

Najdôležitejšie však je to, že o jeho smrti sa spievali barbarské piesne, ktoré boli známe i v *Sasku*, a to ešte za Paulových čias (v 8. stor.):

Alboin vero ita praeclarum longe lateque nomen percrebuit, ut hac tenus etiam apud Baioariorum gentem quamque et Saxonum, sed et alios eiusdem lingae homines eius

liberalitas et gloria bellorumque felicitas et virtus in eorum carminibus celebrentur. (Hist. Langob. I, cap. 27).

Po týchto piesňach neostalo však ani stopy. Ako to vysvetliť? Záhadná Attilova smrť iste vyvolala po celej Európe vzrušenie. I keď oficiálne zprávy zdôrazňovali nevinné okolnosti jeho smrti, určitá pochybnosť jednako len ostala a priebehom času ešte zosilnela. A o 120 rokov neskôr umiera iný slávny kráľ za podobných okolností. Jeho meno je podobné (Alboin sa prepisuje Albvin, ba aj Albida, pozri napr. Hist. Longob., str. 87, pozn. 4) a je o ňom známe, že bol spojencom Hunov (totiž Avarov, s ktorými mal zmluvu o večnom priateľstve; s ich dovolením Longobardi napadli Taliansko, vyhradzujúc si, že sa môžu vrátiť do pôvodných sídel, ak sa vpád nepodarí. Hist. Longob. I, cap. 27). Nie je teda čudné, že časom, keď Alboinovo meno sa stalo púhym prázdnym zvukom — Longobardi sa totiž stali čoskoro románskym národom a Alboinovi potomci mu nevládli — splynuli obidve povesti v jednu.

O tom, že Poeta si túto legendu nevymyslel, podáva nám presvedčivý dôkaz iný kronikársky text: *Quedlinburské anály* z prvej polovice 11. storočia. O Attilovi tu čítame:

Attila, rex Hunorum, et totius Europae terror, a puella quadam, quam a patre occiso vi rapuit, cultello perfossus, interiit.

(GMH SS III, str. 31)

I tu ide o pomstu za smrť otca. No analista nemal pred sebou Poetov text, lebo vražednica nie je kráľovná, ale obyčajné dievča. Pritom však iný detail poukazuje jednako na Rosimundu: kráľ zabil jej otca a *uniesol ju.* To súhlasí s opisom Paulovým, ktorý výslovne zdôrazňuje, že: „Rosimundam cum magna simul multitudine diversi sexus et aetatis *duxit captivam* (hist. Longob. I, str. 69).

Máme azda predpokladať, že quedlinburský analista si tiež *vymyslel* legendu, a to podobnú, akú si predtým *vymyslel* Poeta, najmä keď vieme, že o Alboinovi — a pravdepodobne i o Attilovi kolovali piesne? To sa zdá nepravdepodobné.

Albionova postava čoskoro stratila svoju aktuálnosť a ani klerikom neprichodilo často čítať longobardské dejiny. Alboin sa stal púhym menom, kým vpády Avarov, týchto nových „Hunov" oživili spomienku na smrť strašného vládcu. Alboin nielen musel Attilovi prepustiť svoje meno, ale jeho postava z piesní možno aj vplývala na pretvorenie hrozného vládcu v panovníka síce mocného, ale nie takého ukrutného, ako ho opísali súčasníci.

Táto nová poetická legenda v Sasku možno tiež postupne zanikla.[82] No udržala sa aspoň vo forme povestí a Poeta sa o nej z rozprávania starcov mohol dozvedieť.

c) Roncevaux.

Robert Fawtier už pred 25 rokmi ukázal, akým tlakom pôsobila legenda alebo verejná mienka na oficiálne kronikárske zprávy. Kým kráľovské anály sa o porážke v Pyrenejách vôbec nezmieňujú, o 30 rokov neskôr Einhardove anály hovoria nielen o prepade zadného voja, ale i o vážnom nebezpečenstve pre celé vojsko:

In cuius summitate wascones, insidiis collocatis, extremum agmen adorti totum exercitum magno tumultu perturbant.

(GMH SS, I, str. 158)

Eginhard, autor *Vita Caroli*, usmerňuje zprávu v tom zmysle, že Baskovia napadli časť oddielu, dopravujúceho batožinu. Zahnali ho spolu so zadným vojom armády do úzkej úžľabiny a tam ich porúbali do posledného muža:

Extremam impedimentorum partem et eos qui, novissimi agminis incedentes subsidio, precedentes tuebantur desuper incursantes in subiectam vallem deiciunt consertoque cum eis proelio usque ad unum omnes interficiunt (ed. Classique du Moyen Age, 1923, str. 28, 30).

Konečne tzv. astronóm Limusinský opäť zdôrazňuje, že k prepadu došlo na priechode veľmi tesnom, kde by malá skupinka neprešla bez ťažkostí.

(Angustiae viae vel potius semitae commeatum non modo tantum exercitui sed paucis admodum paene intercludat) a porážku redukuje na zadný voj (extremi quidam in eodem monte regii caesi sunt agminis). (GMH SS I, str. 607).

Na základe rozborov týchto textov Fawtier ukazuje, že pyrenejská porážka nebola bezvýznamná, ako si myslel J. Bédier, ale naopak, „najkritickejší okamih jeho vlády".[82a] Karol bol nútený vykonať dôkladnú čistku v Akvitánii, aby zabránil vzbure a rýchlo tiahnuť proti Sasom, ktorí plienili ľavý breh Rýna.

No Fawtier význam porážky jednako len zveličuje a číta v textoch i to, čo tam nie je: V Roncevaux vraj išlo o „klasickú pascu", Baskovia vraj

[82] Je zaujímavé, že Paulus, ktorý pozná pramene o Attilovej smrti, ani slovom sa nezmieňuje o údajnej vražde jeho ženy. Podobnosť obidvoch udalostí ho zrejme priviedla do rozpakov.

[82a] R. Fawtier, *La Chanson de Roland et l'Histoire*, Paris 1933, str. 178.

uzavreli celému vojsku priechod a napadli ho zozadu i spredu. Armáda si musela kliesniť cestu s mečom v ruke, cisár musel ujsť „a kto vie? možno mnohí museli položiť život, aby mu umožnili útek" (str. 177, 174). Z celej armády vraj ostali iba „trosky" (str. 174).

Annales Einhardi síce pripúšťajú, že vpád spôsobil zmätok v celom vojsku, ale o obkľúčení tu niet nijakej zmienky. Prepad sa i tu obmedzuje na batožinový oddiel. Fawtier však, ako vyplýva z jeho prekladu, text zle pochopil.

Text análov:

In hoc certamine plerique aulicorum, quos rex copiis praefecerat, interfecti sunt, direpta impedimenta et hostis propter notitiam locorum statim in diversa dilapsus est.

Fawtier ho prekladá takto:

Dans ce combat, la plupart des palatins auxquels le roi avait donné *le commandement des corps de l'armée* furent tués, les bagages enlevés, et l'ennemi, à cause de sa connaissance du lieu, se dispersa (str. 156).

Poznamenajme najprv, že Fawtier neprekladá slovo „statim" — „ihneď", ktoré svedčí o tom, že Baskovia mali naponáhlo, čo by nebolo potrebné, keby bol cisár s armádou alebo dokonca s troskami armády na úteku. Baskovia však nielen chytro ušli, ale „rozbehli sa na všetky strany", alebo, keď chceme byť celkom presní, „rôznymi smermi". To znamená, že im išlo nie o zničenie armády, ale o lúpež a korisť. Neišlo o bitku, ale o prepad.

„Copiae" Fawtier prekladá ako „armádne sbory". Copiae však niekedy znamená „vojsko", no nikdy nie časti armády. „Copia" je v tom význame v klasickej latinčine slovo veľmi zriedkavé a „copiae", „branný ľud", chová sa takmer ako plurale tantum. Pôvodný a najrozšírenejší význam slova „copia" je „zásoba, hojnosť", potom i „vojenské zásoby". Keď napríklad Tacitus povie: adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur, nechce povedať, že „proti zdĺhavosti obľahnutia sa posilňovali každý rok oddielom vojska", ale naopak, „zásobami".[83] V rovnakom význame používa toto slovo Cicero: exercitum sustentare copiis, to je zásobovať armádu a nie udržiavať armádu vo veľkom počte.

Preto myslím, že autor análov chcel povedať presne to, čo všetky ostatné kroniky, totiž že Baskovia napadli zásobovacie oddiely. Pridáva iba, že to vyvolalo zmätok v celom vojsku.

Najväčšia chyba všetkých historikov však je v tom, že hodnotenie

[83] Príklady z Pražák — Novotný — Sedláček, *Latinsko-český slovník*, Praha 1937.

zpráv o Roncevaux obmedzujú iba na 4 pramene. Správne by bolo zhodnotiť v š e t k y pramene, teda aj tie, ktoré udalosť prechádzajú mlčaním. Ich stanoviská sú totiž veľmi zaujímavé a dalo by sa z nich veľa vyvodiť. Všeobecne možno povedať, že kroniky nemecké a rakúske sa zaujímajú viac o saský vpád v tom istom roku ako o španielsku výpravu. *Annales Laureshamenses, Alamannici, Guelfergytani* a *Nazariani* nechávajú Karola Veľkého odísť zo Španielska po úspešnej výprave iba vtedy, keď sa dozvie, že Sasi sa opäť vzbúrili. Niektoré kroniky k roku 778 sucho poznamenávajú: Karolus rex in Spania; et Saxones in Francia. Lakonickejšie snáď ani nemožno vyjadriť to, čo kronikára zaujíma a čo si myslí o výprave do Španielska. *Anály ratiborské* a *salzburské* nevedia o Roncevaux nič, ale v Sankt Gallen boli naopak poučení, keďže podľa *Annales Sangalenses* (GMH SS, I, 67) Karol v Španielsku „utrpel veľkú škodu" (dispendium grande).

Rámcove platí, že treba mať na zreteli:

1. zemepisnú vzdialenosť kronikára, ktorá zmenšuje záujem,

2. jeho „ideologickú" príslušnosť, ktorá podstatne vplýva na výber i zameranie zapísaných zpráv. Dôkladným štúdiom by bolo možné zostaviť o každej udalosti akýsi „zemepis ozvien", ktorý by bol veľmi poučný.

Najčudnejšie však je to, že filológovia i historici si vôbec nevšimli zprávu nášho Poetu, ktorá je *n a j o b s i a h l e j š i a* zo všetkých prameňov. Na základe štyroch textov citovaných Fawtierom sa ani nedá bezpečne tvrdiť, že povesť rástla. Veď Astronóm, najmladší z uvádzaných kronikárov, hovorí o okolnostiach porážky napriek svojej rétorickej uhladenosti veľmi málo: „padli tam istí kráľovi ľudia"; viac sa od neho nedozvedáme.

Poeta venoval porážke v Pyrenejách plných 26 veršov:

I, 374 *Ad Pampelonem rediens diecerat eius*
Ad terram muros, fieret ne forte rebellis.
Cumque Pyreneis regressus ad intima saltus
Milite cum lasso calles transcenderet artos
Insidias eius summu sub vertice montis
Tendere Wascones ausi, nova proelia temptant.
Denique postremos populi regalis adorti
Missilibus primos sternunt ex collibus altis,
Et Francos, guamvis armis animisque priores,
Impar fecit et angustus locus inferiores.
384 *R e x i a m p r a e c e s s i t, t a r d u m q u e r e m a n s e r a t a g m e n*
Cura vehendarum quod rerum praepediebat.
Fit pavor hinc exercitibus, subitoque tumultu
Turbantur, victrix latronum turba nefanda
Ingentem rapuit praedam, pluresque necavit.
Namque p a l a t i n i quidam cecidere ministri,

Commendata quibus regalis copia gazae,
Predones illos spoliis ditavit opimis.
His gestis, hostes vasti per devia saltus
Fugerunt, celerant, fuerant quibus ardua montis
Abdita silvarum vallis loca nota profunde.
Quos fuga dilapsos investigabilis et nox
Instans eripuit, sequeretur et ultio nulla.
At facinus tantum quoniam permansis inultum,
Tristia regali subduxit nubila menti
Prospera quam fecere prius compluta serenam.

Ako vidieť, Poetovi hlavným prameňom boli *Annales Einhardi:* to je zrejmé na prvý pohľad. Poeta z nich odpisuje zprávu o Pampelune, ktorú *Vita Caroli* zamlčuje a v prvých veršoch sa úzko pridržiava ich slovníka: Muros, rebellis, regressus, saltus, adorti. Ďalej iba nepatrne mení výrazy armis animisque priores a konečne posledné verše o cisárovom smútku sú čo do obsahu verným odpisom z *Análov.*

Avšak sláva veľkého cisára ležala nášmu kronikárovi príliš na srdci, než aby sa vo všetkom pridržal svojho prameňa. Isté, menej významné okolnosti prevzal od Eginharda[83a], zásadné chápanie bitky je však celkom odlišné: Karol sa bitky vôbec nezúčastnil, jeho vojsko bolo ďaleko vpredu, keď Baskovia napadli zadný voj.:

„Kráľ už prešiel dopredu a oddiel, ktorý zadržala starosť o batožiny, zaostal vzadu (v. 384).

To je veľmi dôležitý poznatok, lebo túto schému použili všetky piesne o Rolandovi. Treba teda konštatovať, že epická schéma pre bitku v Roncevaux jestvovala už v 9. storočí. Odkiaľ túto zprávu Poeta čerpal, ostáva záhadou.

Osobitnú pozornosť si zaslúži tiež v. 389:

Namque palatini quidam cecidere ministri.

Poeta poznal *Vita Caroli* a jednako neudáva mená padlých hrdinov. Chce tak bagatelizovať význam porážky, alebo boli o mená padlých spory? Nesmieme si predstavovať, že Eginhard bol pre 9. storočie jediným prameňom informácií, tak ako pre nás. Podľa Kráľovských análov sa výpravy do Španielska zúčastnili kontingenty z celej ríše. Bolo by preto neuvážené myslieť si, že o padlých nevedel nik viac ako Eginhard. Autor *Vita Caroli*

[83a] Úklady Baskov, nerovnosť postavenia Frankov, okolnosť, že porážka zostala nepomstená. V zadnom voji však nepadli všetci, ako u Eginharda, ale iba väčšina (plures). Z Astronóma pravdepodobne má úzky priechod (v. 377) a hlboké lesy (v. 394). Jediný zo všetkých však vie, že Baskovia boli ozbrojení dlhými oštepmi (v. 381); že porážka ostala nepomstená, vidí sa mu veľmi čudné. Preto píše „vraj" (sequeretur).

je tu jedným z prameňov práve tak v ostatných okolnostiach porážky.

Pre riešenie tejto otázky nie je bez významu Poetova terminológia; čo má znamenať slovo „palatinus"? Eginhard hovorí o „regiae mensae praepositus", „comes palatii" a „Brittanici limitis praefecti". *Annales Einhardi* zahrňujú padlých pod názov „plerique aulicorum". Poeta používa názov „palatinus" už celkom bežne: Roku 782 vypukne vzbura Slovanov a Karol si zavolá na poradu „troch palatínov" (palatinis ad se tribus vocatis principibus, quorum fuerat camerarius unus). Neskôr je zase reč o „palatini duces".

Aký význam má táto terminológia? Kronika mnícha zo Sankt-Gallen ukazuje, že „palatini" mali v tom čase už svoju vlastnú legendu. V jednej zo svojich nespočítaných anekdot vyzdvihuje kronikár totiž vojenskú zdatnosť takýmto nečakaným prirovnaním:

... in quorum comparatione illi palatini, hoc est invictissimi Karoli proceres vilissimi sibimet ipsis videbantur. (GHM SS II, str. 734).

Palatíni teda boli „nepremožiteľní Karolovi vodcovia"? Sankt-Gallen mal iste dobré zprávy o všetkom, čo sa dotýkalo Karolovho dvora, lebo, ako sme videli, tamojšia kronika zaznamenala, ako jediná z nemeckých kroník, porážku v Pyrenejách. Zo zprávy sankt-gallenského mnícha ovšem nevyplýva, že by sa o „palatínoch" spievali hrdinské piesne. Ale nemožno neuznať, že v druhej polovici 9. storočia — rakúsky kronikár je Poetovým súčasníkom — jestvovala legenda o „palatínoch", t. j. o družine veľkého cisára. Z Poetovej zprávy vyplýva, že Roncevaux nebolo jediným zdrojom tejto legendy, lebo tam padli len niektorí, nie všetci.

Tieto fakty nie sú bez významu pre pochopenie záhadnej Astronómovej vety, o ktorej sa už toľko písalo: spomínajúc padlých hrdinov, Astronóm píše:

quorum nomina quis vulgata sunt, dicere supersedi.

Bédier a jeho škola sa usilovali tieto slová pochopiť tak, že sa Astronóm odvoláva na *Vita Caroli*. Uvediem tu podstatné z Bédierovej argumentácie z III. zv. *Légendes épiques* (str. 197):

„Comparez cette phrase de Tacite, racontant les derniers moments de Sénèque: „advocatis scriptoribus, pleraque tradidit (Seneca), quae, in vulgus edita eius verbis, invertere supersedeo (annales XV, 63)". Tacite ne veut pas dire par son in vulgus edita qu'il courût de son temps des légendes épiques ou des chants épiques sur la mort de Sénèque; il renvoit seulement à son écrit que chacun pouvait lire. Ainsi fait l'Astronome; il se dispense de rapporter les noms de 778, parce qu'ils ont été publiés déjà, en cette Vita Caroli, qui, pour les lecteurs cultivés qu'il avait en vue, était en effet une histoire officielle et le plus familier des livres."

Obdivuhodný a dokonale zvodný štýl veľkého romanistu, ktorý vie skvele využiť iróniu i jemný humor pre svoju argumentáciu, pôsobí aj v tomto prípade veľmi sugestívne. Na jednako treba povedať, že príklad z Tacita — jediný uvedený Bédierovou školou pre podporu jeho argumentácie — je veľmi málo vhodný a svedčí skôr proti Bédierovi.

Tacitus, ktorý na tomto mieste opisuje Senecovu smrť, chce povedať, že by bolo zbytočné parafrázovať posledné slová veľkého filozofa, keďže ich on sám nadiktoval pisárom a každý si môže prečítať pôvodné znenie. Ide tu teda skutočne o odkaz na prameň, ktorý bol vydaný. Situácia je analogická. No aký výraz používa Tacitus?: in vulgus edita! Akým právom chceme stotožniť dva celkom odlišné výrazy: „vulgare" a „in vulgus edere"? Ide o celkom odlišné sloveso, ktoré dodnes používame v tom istom význame v rôznych deriváciách (edícia atď.). Keby bol Tacitus povedal „quae vulgata eius verbis invertere supersedeo", nemohli by sme to preložiť inak ako „rozhlásil vlastnými slovami".

Avšak ani „vulgata sunt" v Astronómovom texte nie je nevyhnutne tvar slovesa „vulgare". Už klasická latinčina pozná prídavné meno „vulgatus" vo význame „známy". No pripusťme, že Astronóm mal skutočne na mysli trpný rod minulého času slovesa „vulgare". Toto sloveso znamená „uverejniť" v zmysle „uviesť v známosť", „rozhlásiť". Mohol by som uviesť desiatky príkladov na tento význam práve z „temných storočí", najčastejšie v spojení s niektorým podstatným menom, ako fama, traditio, nomen. Z hľadiska lexikálneho by sa dalo čakať, že Astronóm k „vulgata sunt" pridá doplnok, z ktorého by sa dalo vyčítať, že má na mysli kroniku, ba dokonca jednu, určitú kroniku. Astronóm to neurobil, čo svedčí skôr o tom, že mal na mysli prídavné meno „vulgatus".

A ak by bol dobrý latinista, mal okrem toho povedať quorum nomina, quia vulgata erant..., čo by bolo gramaticky správne a zabránilo by akejkoľvek konfúzii. Prečo by sme teda mali predpokladať dvojnásobnú chybu, resp. konfúziu, keď text je správny a jasný, len čo sa vzdáme násilného prekladu uvádzaného Bédierom? Poznamenajme k tomu, že ani Fawtier ani Haplhen, najvýznamnejší historici karolínskej doby, neprijímajú výklad autora *Epických Legiend* (Fawtier o. c., str. 165).

Proti Bédierovmu výkladu možno uviesť aj iné námietky: celá jedna tretina rukopisov *Vita Caroli* neuvádza Rolandovo meno. Astronóm by bol musel mať naporúdzi rukopis typu A alebo C. A prečo mu vôbec toľko záležalo na celej príhode? Nebolo by bývalo logickejšie prejsť po „caesi sunt agminis" hneď k narodeniu princov?? Ak však jednako len uznal za vhodné zmieniť sa o ich menách, to zato, že ich mená neboli už od porážky v Pyrenejách oddeliteľné. Nemohol ich vynechať už i preto, že

miesto porážky nebolo ďaleko a povesť, ktorá o 30 rokov neskôr bola známa v Sankt-Gallen, bola iste známa i v Limusine.

Ešte posledný argument: Astronóm nie je jediným autorom *Vita Ludovici.* Aj bavorský mních Theganus napísal dielo rovnakého názvu, aj on začína svoj opis narodením vládcu. No nielen že nespomína Roncevaux, ale zoširoka sa rozpisuje o Ľudovítovej matke. Prečo? Lebo to bola bavorská princezná. Rozdiel medzi dvoma kronikármi je daný ich zemepisnou príslušnosťou.

Poetova verzia, ktorá opisuje udalosť obšírne, no nezaujíma sa o mená, znova ukazuje, že jej autor žil na rozhraní germánskeho a románskeho sveta alebo v severnej Galii.

Piesne o predkoch Karola Veľkého

a) Text.

Keď Poeta v predošlých štyroch knihách dokončil kroniku podľa chronologického systému, v piatej knihe zhrňuje znova v elegickom distichu slávne činy cisára. Najmä zdôrazňuje, že vyšiel zo slávneho rodu a hneď aj menuje niektorých jeho predkov, o ktorých vraj ľud spieva piesne:

V, 117 *Est quoque iam notum: vulgaria carmina magnis*
laudibus ejus avos et proavos caelebrant:
Pippinos, Carolos, Hludovicos et Theodricos,
Et Carlomanos Hlotariosque canunt.

Takýto text, ktorý dosvedčuje jestvovanie piesní o predkoch Karola Veľkého, pochopiteľne musel upútať pozornosť filológov. No keď preberáme rad radom učencov, ktorí sa Poetovým svedectvom zaoberajú, sme prekvapení, s akým nedostatočným aparátom sa k tomu textu pristupovalo.

Léon Gautier sa o texte zmieňuje iba v poznámke.[84] Autora Francúzskych epopejí zaujíma iba to, či Poeta myslel na „cantilénes" alebo na ozajstné „chanson de geste", ako usúdil P. Meyer už r. 1867. Bédier spomína Poetu iba jedenkrát, a to v III. zv. *Epických Legiend.* Preberá tam texty, ktoré zdanlivo dosvedčujú jestvovanie „cantilén" a mylne spája Poetu s Astronómom. Porovnaním s Gautierovým textom ľahko zistíme, že Bédier poznal Poetu iba z Gautierovej poznámky a ku konfúzii došlo v dôsledku nepresného čítania. Poetov text nemá pochopiteľne s Astronómom nič spoločné.

[84] L. Gautier, *Les Epopées francaises,* I, str. 72, pozn. 2, ed. 1878.

G. Cohen nešťastného Poetu spojil opäť s iným autorom. Pričíta mu totiž text o sv. Farónovi![85] Najnovšie dejiny franc. literatúry v stredoveku sú tiež v tomto bode neobyčajne vágne a neisté.[86]

Nemecký autor, romanista K. Voretzsch, venoval určitú pozornosť Poetovej zmienke v svojom *Úvode do štúdia starofr. literatúry.*[87] Podľa Voretzscha problémom je iba to, či Poeta túto zprávu čerpal z vlastnej skúsenosti alebo či sa o nej dopočul. V prvom prípade by mohlo ísť iba o nemecké piesne:

Hat der Verfasser die Tatsache aus eigener Kenntnis geschöpft, so kann es sich nur um deutsche Lieder gehandelt haben (str. 90, o. c.).

Že ide o nemecké piesne, dosvedčuje vraj fakt, že Poeta iba parafrázoval Eginhardov text z *Vita Caroli* o „carmina barbara", ktoré dal Karol Veľký zachytiť písomne.

Od Voretzscha toto tvrdenie prevzal aj A. Heusler a R. A. Curtius. Heusler si je vedomý, že Eginhardovo svedectvo nemožno vysvetliť inak, než že išlo o starú francúzsku epiku typu Wolfdietricha. Preto si nevie rady s Poetovým textom a odmieta ho ako omyl, ako nedopatrenie. Germánske piesne o predkoch Karola Veľkého sú nemysliteľné.[88]

Curtius sa pridržiava Voretzschovej mienky, ktorú cituje. No ani jeden, ani druhý nedávajú vysvetlenie, prečo by poeta nemohol počuť alebo vedieť o piesňach vo francúzskej reči. Curtiova argumentácia je tým menej ospravedlniteľná, že na druhej strane takto argumentuje o Poetovej zpráve o Roncevaux:

Der Poeta Saxo hatte also für Heldensagen Interesse; und doch weiss er zur Niederlage von 778 nichts mitzuteilen., weiss auch nichts von Roland (o. c. v pozn. 4., str. 257).

Najprv teda tvrdí, že Poeta nemohol poznať francúzske piesne a potom sa z neho na inom mieste vyvodzuje, že francúzske piesne nejestvovali! Dokonalejší logický kruh si ani nemožno predstaviť. Curtius ani nezbadal, že jeho predloha, Voretzsch, cituje Poetu iba z druhej ruky, ako to vyplýva zo skutočnosti, že pre Voretzscha je Poetova kronika celá písaná v elegickom distichu.

Gröber v *Grundriss der romanischen Sprachen* váhavo nadhodil, že

---

[85] G. Cohen, *La vie littéraire au Moyen Age*, Pallandier, Paris, 1950, 16.

[86] P. Zumthor, *Histoire littéraire de la France médiévale*, PUF 1954, 73.

[87] K. Voretzsch, *Einführung in das Studium der altfranzösichen Litteratur*, Halle 1913, str. 90.

[88] Heusler o. c., 146... Der Poeta ist hier nur eine abgeleitete Stelle.

snáď mohlo ísť o francúzštinu. Avšak ani on neuvádza dôvody.[89] Konečne podľa Veselovského neišlo ani o germánske, ani o románske, ale o latinské básne na ľudový námet.[90]

Iba Pio Rajna venoval tomuto textu takmer polovicu svojej znamenitej knihy. V ďalšom si preto budeme všímať iba jeho názory.[91]

Poetov text obsahuje viac problémov, ako sa obyčajne myslí. Nesmieme však vytrhovať zo súvislosti iba citované 4 verše. Text totiž tvorí celok o 12 veršoch. Citujem ich:

V, 111

Cuius nunc insigne genus si pandere coner
Compellor regum scribere catalogum.
Sed non est opus, excelsum quia non genus illi
Sed summo generi addidit ipse decus.
De claris genitus fulsit praeclarior atque
Patribus invictis fortior enituit.
Est quoque iam notum: vulgaria carmina magnis
Laudibus ejus avos et proavos caelebrant;
Pippinos, Carolos, Hludovicos et Theodricos,
Et Carlomanos, Hlotariosque canunt.
At tamen hic quanto plus fecerit omnibus illis,
Dicet praesentis sermo sequens operis.

V preklade to znamená:

Keby som sa mal pokúsiť hovoriť obšírnejšie o jeho slávnom rode, bol by som musel opísať celý katalóg kráľov.

Ale nie je to potrebné, lebo rod ho neprevyšuje, ale naopak, on sám je ozdobou urodzeného rodu.

Zo slávnych (rodičov) sa narodil a sám sa zaskvel ešte väčšou slávou a silou vynikol viac ako jeho nepremožiteľní otcovia.

I to je už známe: básne v reči ľudu zahrňujú veľkou chválou jeho dedov a pradedov:

Pippinov, Karolov, Hludovikov, Theodrikov a Karlomanov i Hlotariov ospevujú.

No o koľko viac spravil on sám ako oni všetci, vám povie reč nasledujúca po tomto diele (t. j. po prvých štyroch spevoch kroniky v hexametroch).

Tento preklad je sporný iba na jednom mieste: Rajna tvrdí, že „est

---

[89] Gröber, *Der Grundriss der romanischen Sprachen*, 1888, str. 204.

[90] A. N. Veselovskij, *Iz lekcii o istorii eposa*, Historičeskaja poetika, Moskva 1940, str. 470—471: text poukazuje na „školnyje latinskije stichotvorenia", teda niečo ako Haagský zlomok.

[91] P. Rajna, *Le Origini dell'epopea francese*, Firenze, Sansoni 1884.

quoque iam notum" sa vzťahuje nie na „básne", ale na Karolových predkov. Karolovi dedovia boli veľmi statoční, to je známa vec, „lebo básne v reči ľudu o nich pejú chvály" (Rajna, str. 47, pozn. 1).

Vidí sa mi, že takýto preklad je neprípustný. „Est quoque iam notum" má za sebou dvojbodku. Ako si ju vysvetliť, keď sa výraz vzťahuje na predošlý verš? „Vulgaria carmina" sa tu označujú ako niečo nové, prekvapujúce. Nie je to vec dávno známa, ale „už známa". Toto zdôraznenie by nemalo zmysel, keby išlo o básne staré niekoľko storočí, ako to chcel Rajna.

Prvé tri elegické distichá tvoria samostatnú skupinu: hovorí sa tu o Karolových predkoch a o jeho sláve, ktorá ich ešte zatieni. Druhé tri distichá oznamujú, že o jeho predkoch sa spievajú piesne. Poeta chce ukázať, o čo viac by si to zaslúžil sám cisár. Tento klerik by teda uvítal hrdinské piesne o Karolovi Veľkom už v 9. storočí.

V ďalšom uvidíme, ktorých kráľov mal Poeta na mysli, o aký „katalóg" ide a v akej reči boli básne písané. Začnime posledným problémom.

b) Vulgaria carmina. Reč piesní.

S výnimkou Gröbera a Rajnu, ktorý predpokladá v Galii určité štádium dvojjazyčnosti, sú všetci bádatelia zajedno: „carmina" boli v germánskom dialekte, Poetov text je iba parafrázou Eginharda.[92]

A jednako možno ľahko dokázať, že tieto dva texty nemajú nič spoločné. Eginhard (pozri jeho text na str. 296) hovoril o „veľmi starých" básňach, ktoré opisovali osudy „dávnych kráľov". Mohlo sa to vzťahovať na Karolových predkov, na Karlomanov a Pippinov? Nie, išlo tu o starú francúzsku poéziu, odsúdenú k zániku.

Poeta sa ostatne sám postaral o dôkaz, že piesne o karolínskej dynastii nemajú s Eginhardovým textom nič spoločné: prepisuje ho totiž na inom mieste:

V, 545 *Nec non quae veterum depromut proelia regum*
b a r b a r a mandavit c a r m i n a litterulis.

Tentokrát bez námahy spoznávame Eginhardove „barbara et antiquissima carmina". Poeta jeho správu čítal, prepísal ju do svojej kroniky, ale zrejme mu ani na um neprišlo, že by ju niekto mohol zameniť s „vulgaria carmina", o ktorých píše 400 veršov skôr.

[92] Veselovskij svoj názor bližšie neodôvodňuje. „Vulgaria carmina" však v nijakom prípade nemôže označovať latinské básne. Latinské básne sú „barbara", keď sú celkom nevydarené, alebo „rustica", keď obsahujú provincializmy. Okrem toho z toľkých latinských básní by sa snáď len niečo zachovalo.

Tým považujem otázku závislosti Poetu od Eginharda za vyriešenú.

Všimnime si teraz samotný text. Poeta tu nehovorí o „carmina barbara", ale o „carmina vulgaria". Ide tu iba o štylistickú úpravu textu?

Poeta niekoľkokrát spomína germánske dialekty a nikdy ich neoznačuje ako „vulgaris lingua". Štyrikrát tu čítame „barbara lingua" (I, 162, 317, 334, II, 176, V, 545 barbara carmina), raz „patrium eloquium" (V, 244), raz „patrius sermo" (III, 371).

Ak Poeta germánčinu dôsledne nazýva „barbara lingua", prečo zrazu tá výnimka? Rytmické dôvody tu nemôžu hrať úlohu. Taký obratný veršovec ako Poeta si ľahko mohol pomôcť jednoslabičným slovom, napr. iam barbara, nam barbara atď. Ak to neurobil, musel k tomu mať osobitný dôvod. Táto skutočnosť vynikne ešte viac, keď uvedieme, že ani jeden text, ktorý sa v starogermánskej epike uvádza ako doklad z latinských kroník, neoznačuje germánske básne ako „vulgaria" pred 11. storočím. Platí to dokonca i o náboženských skladbách: v *Ermenrici vita sancti Galli* čítame začiatok nemeckého životopisu svätých od Radberta, Notkerovho spolupracovníka. Báseň je označená ako „carmen barbaricum de Sancto Gallo cantitandum", hoci ide o hagiografické dielo (GMH SS II, str. 34). Chýrny Notker sa v *Rytmi de sancto Otmaro* označuje za „primus barbaricum scribens" (ib., str. 57).

Ostáva nám druhá hypotéza, totiž že „vulgaria" označuje piesne v románskom jazyku v „ľudovej latinčine".

Lingua vulgaris ako starofrancúzština sa vyskytuje vo *Vita Sodalbergae abbatissae Londunensis* (GMH rerum Merov. V., str. 61), vo *Vita Eligii Episcopi Noviomogensis* (ib., IV, str. 733), ale indexy GMH sú neúplné a ich autori nebrali vždy ohľad na filologické hľadiská.

Du Cangeov slovník vulgaris prekladá ako plebeius, colonus. Príklady, ktoré uvádza, sú však neskorého dáta, a preto nemajú pre nás cenu, hoci sa vzťahujú na francúzštinu.

Konečne tu však máme dva texty citované už v I. kapitole, v ktorých sa na nemeckej pôde označuje francúzština ako „vulgaris lingua". Ide o známych „trojjazyčných bratov"; prvý z nich označuje francúzštinu ako „vulgo", druhý je písaný akoby náročky pre nás:

Qui si vulgari, id est Romana lingua loqueretur... (GMH poetae lat. III, str. 45).

Úradný názov pre oba jazyky bol „lingua Romana" a „lingua theutisca". S týmito termínmi sa často stretneme v kronikách, v úradných listinách a v uzneseniach koncilov (napr. uznesenie koncilu v Tours, Nithard pri správe o Verdunskej zmluve). Názov „romanus" sa však stále zužoval

a napokon označoval už iba rímsku provinciu.[93] Na druhej strane v krajinách čisto germánskych, kde bola konfúzia úplne vylúčená a kde ľudová latinčina predstavovala vzdialenú cudziu reč, označuje sa aspoň v jednom prípade germánčina ako „vulgarica lingua".[94] V právnických textoch „vulgaris lingua" sa začína aplikovať na germánske dialekty od konca 10. storočia. V GMH diplomata regum et imp. romanorum, zv. III, pars posterior, ktorý obsahuje listiny od r. 778, „lingua vulgaris" sa vyskytuje prvýkrát r. 993 a označuje nemecký názov. V celom zväzku vyskytuje sa 10 krát označenie „lingua teutisca" a 3 krát „lingua vulgaris".

V právnických textoch, pravda, nemôžeme čakať označenie „lingua barbara", najmä nie v takom neskorom čase. Ale aj tu je príznačné, že pred r. 993 sa vyskytuje ako právnický termín iba „theodisca lingua", a to i v I. zv. diplomat.

Výraz „vulgo loqui" sa bezpečne vzťahuje na germánsky jazyk v *Casus sancti Galli Eckeharda IV.* O Ulrichovi z Augsburgu sa tu hovorí, že „ľud o ňom spieval ešte oveľa viac":

„plura... quae de eo vulgo concinnantur et canuntur[95]

O 100 rokov neskôr sa napokon objavuje označenie „cantilena vulgaris" i pre germánske jazyky. Prvý doklad je z Eckeharda z Aury, ktorý písal okolo r. 1100: o bavorskom šľachticovi menom Erbo sa doteraz spievajú „vulgares cantilenae" (SS VI, str. 65). Podobne hovoria neskoršie zprávy i o biskupovi Bennonovi II. z Osnabrücku:

„populares etiam nunc adhuc notae fabulae attestari solent et cantilenae vulgares (SS XII, str. 63).

Taký obraz o používaní slova vulgaris nám podávajú náhodou nájdené texty, indexy GMH a texty o starogermánskych básňach, spomínané v germanistických príručkách (Paulov *Grundriss* a *Ehrismannove Dejiny*). Z nich vyplýva, že žiadny text neaplikuje názov „vulgaris" na germánsky jazyk pred koncom 10. storočia, kým aspoň dva texty označujú, a to na germánskom území, týmto slovom starú francúzštinu.

---

[93] G. Paris, *Romani, Romania, linqua Romana, Romancium v úvodnej stati Romania,* 1872. Pozri str. 6: Le nom de Romani ne se maintint pas au-delà des temps carolingiens.

[94] *Vita vel passio sancti Heimhrammi episcopi* (GMH rerum merov. IV, str. 513). Dej sa odohráva ďaleko v Bavorsku, v Regensburgu. Pohŕdanie Bavorov Rimanmi a ich jazykom je dostatočne známe už z glos z Reichenau. Rozdiel medzi „vulgaris" a „vulgaricus" je ťažko definovateľný.

[95] Ehrismann, *Geschichte d. deutschen Litteratur bis zum Ausgang des Mittelalters,* Berlin 1918, str. 93.

Germánske básne sa tak v 9. storočí neoznačovali, ani keď išlo o náboženskú poéziu. To nám dovoľuje tvrdiť s *veľkou pravdepodobnosťou,* že v rozoberanom texte išlo o poéziu v románskom jazyku. Argumentáciu možno zhrnúť do 4 bodov:

1. Poeta Francúzsko poznal, bol o ňom veľmi dobre informovaný (pozri tiež zprávu o Roncevaux) a mal k nemu vrelý citový vzťah.

2. Žil v Porýnsku. Práve odtiaľ však máme dva jasné texty, označujúce ľudovú latinčinu ako „vulgaris lingua".

3. Germánske básne sa v 9. storočí vždy označujú ako „barbara". Tento názov používa aj sám Poeta, keď prepisuje známy text z Eginharda.

4. Poeta používa dôsledne názov „barbarus" i na označenie germánskeho jazyka. Niet nijakých metrických dôvodov, prečo by mal zrazu napísať „vulgaria" namiesto „barbara".

Rozbor textov nás povedie k rovnakým výsledkom.

c) Katalóg kráľov.

Poeta nehovorí o predkoch Karola Veľkého iba všeobecne. Pravda, je možné, že pri vyratúvaní mien vo veršoch 119—120 rozhodovali alebo aspoň spolurozhodovali aj dôvody metrické. No jednako mal Poeta na mysli určitú genealógiu, ktorá si zaslúži našu pozornosť. Uvádza nám spolu 6 mien. Z nich traja patria dynastii Karolovcov (Pipin, Karloman, Karol), traja dynastii *Merovingovcov* (Hludovicus, Theodricus, Hlotarius). Z tohto výpočtu jasne vyplýva, že Poeta mal na mysli genealógie, ktoré sa usilovali spojiť obidve francké dynastie a udobriť tak prípadných prívržencov dynastie starej — alebo, čo sa zdá pravdepodobnejšie — akreditovať legendu o jednej, *kresťanskej* dynastii.

Týchto pokusov bolo viac a neboli vždy rovnaké. Veď už samé zlúčenie obidvoch dynastií si vyžiadalo určitý časový odstup a nedošlo k nemu skôr ako v polovici 9. storočia.

Paulus Diaconus sa ešte pokúša ospravedlniť uzurpáciu Karolovcov poukazom, že Karolova dynastia pochádza od svätcov.[96] O Merovingovcoch sa vôbec nezmieňuje, práve tak ako Eginhard, ktorý za dôvod uzurpácie udáva hlboký úpadok a bezmocnosť starej franckej dynastie.[97]

Prvý katalóg, spájajúci obidva rody, vznikol na pôde Francúzska a bol venovaný Karolovi Holému. Praotcom rodu je tu istý Ausbertus „qui fuit de genere senatorum" (GMH SS II, str. 308—309). Ten si vzal za ženu

[96] H. E. Bonnell, *Die Anfänge des kaloringischen Hauses,* Berlin 1866, 9ss.

[97] GMH SS, II, 444... iam dudum nullius vigoris erat, nec quincquam in se clarum praeter inane regis vocabulum praeferebat.

„filiam Flotharii regis Francorum" a tak je Karol Veľký súčasne z rodu rímskeho i franckého k väčšej spokojnosti obyvateľstva franckého i galo-rímskeho.

Pri korunovácii Karola Holého dal novému spojeniu oboch dynastií oficiálnu pečať človek najpovolanejší, arcibiskup remešský Hincmar, ktorý cisára korunoval. Pripomína mu totiž, že je z rodu „svätého kráľa Frankov Ľudovíta, na vieru obráteného blaženým Remigiom", čo dokazuje, že mal na mysli prvého kresťanského kráľa Clovisa, pokrsteného naozaj sv. Remigiom r. 496:

... sanctae memoriae pater tuus, domnus Hludowicus pius imperator augustus, ex progenie Hludovici, regis Francorum inclyti, per beati Remigii apostolicam et catholicam praedicationem cum integra gente conversi... exortus per beatum Arnulfum (GMH SS I, 484).

Podľa tejto tradície neboli však *všetci* Merovingovia Karolovými predkami. Klotár, ktorý sa v genealógii spomína, bol Chlodovechovým synom. K cisárovým dedom teda patrí iba Chlodovech, Klotár a nanajvýš ešte jeho brat Teoderich, ktorý patrí k najvýznamnejším merovingovským kráľom. Genealógia by potom vyzerala takto:

Clovis
Clotarius, Teodericus
Ausbertus
Arnulfo
Anchiso
Pipinus
Carolus

Z nich Ausbert, Arnulf a Anchisus nevládli. Preto sa pravdepodobne o nich ani nespievalo.

Tieto genealógie, ktorých sa pridržiava i Poeta, majú svoje oprávnenie v Galii. Ale v Germánii nemajú nijaký význam, lebo tamojší cisári nestáli veľmi o česť byť Clovisovými potomkami. *Tabula Carolum et Ottonum* (GMH SS III, str. 214) začína Pipinom starším (Pippinus maior). Iný katalóg (GMH SS II, str. 314) siaha tradične k sv. Arnulfovi. V Nemecku vôbec označovali Karolovcov ako „rod sv. Arnulfa". Tak i Theganus v polovici 9. storočia sa uspokojuje sv. Arnulfom, odvolávajúc sa na ústnu tradíciu i písané pramene: „sicut paterno relatu didicimus et multae testantur historiae (cap. I).

Ako vidieť, Poeta sa pridŕžal nedávnej tradície, a to tradície *francúzskej*. Pravda, básnik nehovorí, že „vulgaria carmina" ospevovali menovaných kráľov ako Karolových predkov, ale iba to, že ospevovali istých kráľov, ktorých on za Karolových predkov považuje. Ale už sám výber mien — chýbajú tu takí významní Merovingovia, ako Dagobert, Sigebert, Chilperic — nasvedčuje tomu, že piesne chválili kráľov *ako Karo-*

lových predkov. Nemohlo teda ísť o piesne staré. Na druhej strane nemožno vylúčiť, že žongléri staré piesne prispôsobili novej situácii.

Je celkom bežný a logický zjav, že piesne začali dávnymi predkami. Hrdinská epika neoslavuje súčasníkov, ale predkov, ktorým pripisuje vlastnosti panovníka žijúceho a jeho slávne činy formou určitého symbolu, aby sa vládca spoznal i v dávnom predkovi. Konštituovanie rodu bolo nevyhnutnou podmienkou hrdinskej epiky. To neznamená, že by nemohlo jestvovať niekoľko tradícií vedľa seba a proti sebe. Tak napr. Ermoldus Nigellius zdôrazňuje rímsky pôvod Karolovcov (GMH poetae lat. II, str. 89), kým iné dokumenty o ňom naopak vôbec nehovoria (napr. náhrobok Rathoidy, dcéry kráľa Pipina; je tam reč iba o Anchisovi a Arnulfovi: poetae lat. I, str. 57).

Starofrancúzska epika neskorších čias zachovala pochopiteľné málo stôp po Karolových predkoch, keďže boj proti Saracénom centrom hrdinskej poézie urobil postavu veľkého cisára. No jednako sa neraz objavuje „Clovis" v úlohe prvého kresťanského „cisára", dosvedčujúc tak životnosť starej tradície. Ako doklad cituje Rajna (str. 154) román o *Flooventovi* a provensalskú *Flamencu,* kde sa spája Chlodovech s Pipinom:

v. 688 *De Clodoveu e de Pipi*
Comtava us tuta l'istoria (Rajna, str. 154)

III. a IX. strofa Bodelovej „Saskej vojny" z konca 12. storočia tiež obsahuje genealógiu, v ktorej sa stretávame s Chlodovechom, jeho synom „Flooventom (pravdepodobne Theodoric), s Anchisom, Pipinom a Karolom. No sled genealógie je celkom fantastický; Anchisus (Anseis) je tu napr. synom kraviarky.

Pomerne jasnú nárážku na starú tradíciu a na starú epiku obsahuje *Pieseň o Viliamovi.*[98]

V, 1260 *En tote France nad si bon chantur*
Nen bataille plus hardi fereur
Et de la geste li set dire les chancons
De Clodoveo le premer emperur
Que en duce France creeit en Deo nostre Seigneur
Et de sun fiz Flouent le poigneur
Qui laissad de dulce France lonur
Et de tuz les reis qui furent de valur
tresque a Pepin le petit poigneur.
Et de Charmenagne et de Roland sun nevov

[98] Podľa vydania H. Suchiera v Bibliotheca normanica, zv. VIII, Halle, Niemeyer 1911.

De Girard de Viane et de Oliver qui fut tant proz
Cil furent si parent et sis ancessurs.

Autor *Piesne o Viliamovi* rozoznáva teda dve „geste": prvá obsahovala hrdinské piesne o predkoch Karola Veľkého, ku ktorým patrí aj „prvý cisár" Chlodovech, jeho syn „Flouent" a Pepin, otec Karola Veľkého. Druhá „geste" sa spieva o Karolovi Veľkom a jeho príbuzných.

V čom sa tento neznámy žonglér odchyľuje od Poetových údajov? V obidvoch textoch sa hovorí o ľudovej epike, o predkoch Karola Veľkého na základe genealógie Chlodovecha s Pipinom. Tým nechcem povedať, že žonglér poznal tie isté piesne, o ktorých vedel Poeta. To nie je isté. No akokoľvek boli rozdielne, vyrastali z rovnakej tradície a o to tu ide.

V Galii teda máme bohatú tradíciu — latinskú i ľudovú — spájajúcu karolínsku dynastiu s Merovingovcami. Na germánskom území však niet po takej genealógii stopy. Je to ostatne v logike dejinného vývoja.

Vidí sa mi, že jediný primeraný záver, vyplývajúci z týchto faktov je, že Poeta mohol počuť iba piesne v románskej reči, piesne o Karolových predkoch, t. j. piesne nedávneho dáta. Ako si predstaviť germánske hrdinské piesne, odporujúce potrebám i tradíciám krajiny, ako pochopiť, že zmizli bez jedinej stopy? Celá logika vývoja poukazuje na Galiu, celá logika vývoja vylučuje Germániu.

Už G. Paris poukazoval na to, že postava veľkého cisára nenechala stopy v nemeckej epike, a to napriek tomu, že sa tešil u kňazstva veľkej úcte. Najnovšie dielo[99] o karolovskej legende iba potvrdilo známy fakt: pomerne vyvinutá legenda o cisárovi, vyvolenom Pána, šíriteľovi pravej viery medzi pohanmi, legenda vrcholiaca v svätorečení r. 1165: stopy miestnych legiend vzťahujúcich sa na cisárov pobyt alebo na kláštory, ktoré založil; ale nijaké hrdinské piesne o ňom a tým menej o jeho rode.

d) Identifikácia mien. Legenda a dejiny.

Ostáva nám posledná otázka: je možné bližšie určiť, ktorých historických panovníkov mal Poeta na mysli? Zatiaľ vieme, že sú medzi nimi príslušníci oboch dynastií a že spolu tvorili v očiach vzdelancov 9. storočia spoločnú kresťanskú dynastiu. No prv, než sa pokúsime o presnejšiu identifikáciu mien, treba si všimnúť niektoré zvláštnosti Poetovho zoznamu.

Všetky mená sú v množnom čísle. Mal Poeta azda na mysli viacerých nositeľov rovnakých mien? Dejiny ukazujú, že išlo skôr o štylistický

[99] R. Folz, *Le souvenir et la légende de Charlemagne dans l'empire germanique médiéval.* Les Belles Lettres, Paris 1951.

prostriedok naznačujúci výber. Máme síce troch Pipinov, Chlodovechov i Klotárov, ale iba jedného Karlomana a Karola. Okrem toho genealógia vylučuje Chlodovecha II. a III. práve tak ako oboch Klotárov. Množné číslo možno teda chápať skôr ako náznak výberu: v skutočnosti mien bolo viac.

Na voľbu mien mohli vplývať aj rytmické dôvody. Tieto polatinčené barbarské mená nebolo ľahké zaradiť do elegického disticha. Ich rytmická štruktúra mohla spolurozhodovať pri voľbe. Poeta nechcel podať úplný zoznam, iba upozorniť na skutočnosť, ktorú vítal a ktorej želal ďalší rozvoj.

Ešte iný moment mohol vplývať na Poetovu voľbu mien i na rozvoj epiky: mená súčasných panovníkov — volené ostatne v prekvapujúcej zhode s genealógiami, o ktorých bola reč.

Ak si všimneme Karolových nástupcov a ich synov, vidíme, že sa tu väčšinou opakujú tie isté mená. Aby sme pochopili význam nasledujúcej tabuľky, treba si uvedomiť, že 9. storočie spájalo Chlodovecha (Clovisa) a Ľudovíta, Clotária a Lotára:

Ako vidieť, mená Ľudovít a Karol, osi novej dynastie, stále sa opakujú. Určitej obľube sa tešia aj Karloman a Lotár. Ausbertus a Anchisus sa iste nevyskytujú preto, že nikdy nevládli. Možno teda vo voľbe mien vidieť určitú „politiku". Azda nie je náhoda, že Karol zvolil pre svojho prvorodeného práve meno „Hludovicus" a že nik z jeho nástupcov nevolil meno Merovingov zosadených.

Čo asi bolo obsahom básní, ktoré spomína Poeta? Totiž do akej miery možno i tu predpokladať staršiu tradíciu? Na túto otázku dnes ešte nemôžeme odpovedať a Rajnovo úsilie vykonštruovať „merovingovskú epiku" na ich základe, neviedlo k presvedčujúcim záverom. Ak aj „merovingovská" epika jestvovala, v zmenených pomeroch sa táto musela radikálne zmeniť, aby vyhovovala novým skutočnostiam.

Všimnime si bližšie, či jednako nenájdeme len nejaké stopy germánskych legiend o Clovisovi a jeho nástupcoch.

O Chlodovechovi Rajna vykonštruoval „svadobnú pieseň" o jeho sňatku

s Clotildou. Bola vraj založená na germánskych povestiach o únose nevesty. Tomu protirečí Rajnovo tvrdenie, že bola „spiccatamente religiosa". Možno si predstaviť nábožnú pieseň vo franckom dialekte v 5. storočí? Jej obsah zostavil Rajna iba hypoteticky z kroník Gregora Tourského a Fredegára. Táto viac ako hypotetická „pieseň" jestvovala — ak vôbec jestvovala — samozrejme iba na pôde Galie. V nemeckej epike nezanechal Chlodovech najmenšiu stopu. Naproti tomu v *ôsmich* hrdinských eposoch je reč o Chlodovechovi, predovšetkým vo Flooventovi a Mainetovi.[100] Vyskytuje sa nie preto, že by žongléri chceli legendu o ňom po 600 rokoch vytvoriť, ale preto, že ešte celkom nezanikla.

V nemeckej epike máme pamiatku, ktorá sa týka „Ľudovíta". Je to *Ludwigslied,* oslavná báseň na víťazstvo Francúzskeho kráľa Ľudovíta III, vládcu Neustrie nad Normanmi r. 881. No neprišlo mu na um spomenúť v svojej básni jeho menovca, prvého kresťanského kráľa!

Klotár v zachovanej francúzskej epike zastúpený nie je, ak odhliadneme od Klotára v *Garin le Lorrain,* kde je hrdina toho mena vodcom Saracénov. V známom Hildegardovom texte o sv. Farónovi však je reč o saskej vojne kráľa Klotára I. a o piesni, ktorú vraj o nej spievali ženy v tanečnom kruhu, tlieskajúc pritom rukami. Rajna považuje „cantilénu" za dôkaz, že v 7. storočí jestvovala merovingovská epika a prijíma za pravý aj Hildegardov prameň *Život sv. Kiliána,* ktorý sa nezachoval.

Novšie bádanie bolo prísne k zmäteným správam dôverivého kronikára. Objavili sa dokonca tendencie uprieť správe akýkoľvek význam.[101] Po období prehnanej kritiky sa teraz všeobecne uznáva, že išlo o jeden z prvých životopitov svätých v románskej reči.[102] Hildegardov text je z r. 869. Ak text piesne naozaj niekto vymyslel pre potreby kapituly v Meaux, ako naznačujú Heisig i Becker, jednako len ostáva faktom, že:

1. Máme aspoň jeden doklad o tom, že jestvovala pieseň v románskej reči, kde Klotár I. hral určitú úlohu a že:

2. V nemeckej epike sa tento panovník ani toto meno nevyskytujú.

Učenci, ktorí sa zapodievali „kantilénou" o sv. Farónovi, dali si veľkú prácu, aby ukázali všetky odchýlky autora od skutočných dejín. Bolo by zbytočné podrobne ich rozoberať. Poznamenajme však, že základom všetkých Hildegardových omylov — či už to boli omyly vedomé alebo nevedomé — je, že spája udalosti z čias Klotára I. so sv. Farónom, ktorý

---

[100] Výskyt mien podľa Langlois, Table des noms propres de toute nature compris dans les chansons de geste imprimées, Paris, Bouillon 1904.

[101] Bédier o. c., IV, str. 289—335 nezaujíma jasné stanovisko. Rovnako rozpačité stanovisko je u Ph. A. Beckera, *Vom Kurzlied zum Epos,* str. 1—5.

[102] K. Heusig, *Ueber das Farolied,* Rom. Forschungen, zv. 60, str. 459—499 a *Van der Veen, Les aspects musicaux des chanson de geste,* Neophilologus, april 1957, str. 83ss.

žil o 100 rokov neskôr. To možno najlepšie chápať tak, že postava Klotára I. bola pre epický svet 9. storočia nepomerne dôležitejšia ako osobnosť jeho súmenovca, súčasníka historického sv. Faróna, ba že to bol *jediný možný epický Klotár* v Galii 9. storočia. Je to ovšem iba hypotéza, ktorá však výborne zapadá do rámca „politickej atmosféry" tých čias, ako sa nám javí zo štúdia genealógií. Pre štúdium obsahu záhadnej Hildegardovej zprávy by azda nebola bez úžitku.

Doteraz nás všetky stopy viedli do blízkosti literatúry hagiografického pôvodu. O Karlomanovi nemáme nijaké zprávy ani priame, ani nepriame, ani v románskej, ani v germánskej epike. Dejiny poznajú iba jedného Karlomana, ktorý by prichádzal do úvahy ako vzor prípadnej epiky. Je to Karloman, kráľ Austrasie, syn Karola Kladiva, vynikajúci panovník, dôstojný člen rodu sv. Arnulfa. Ako spoluvládca Pipina Krátkeho bojoval najmä v Akvitánii a proti Alamanom. Roku 747 sa vzdal vlády a o tri roky neskôr odišiel do kláštora na Monte Cassino. I v tomto prípade by teda išlo o piesne hagiografického tónu. Karloman však musel v románskej epike splynúť s Charlemagne práve tak nevyhnutne ako Karol Martel.

Je známe, ako sa Bédier usiloval vysvetliť, že v niektorých románoch *(Mainet, Basin, Berthe aux grands pieds)* vystupujú historickí nepriatelia Karola Kladiva pod menami, ktoré predpokladajú ľudovú formáciu. (Bédier o. c., zv. III, najmä str. 28—29). Aj R. Lejeune ukázala, o čo pravdepodobnejšie je predpokladať, že i *Vita sancti Agilolfi* prevzala meno Helpricus z hrdinských piesní.[103]

Zoznam Pipinov v starofrancúzskej epike zapĺňa v Langloisovom zozname mien z hrdinských piesní celú stránku. V nemeckej epike sú nemé všetky pramene. Aj Rajna konštatuje, že materiál je „veľmi chudobný" (str. 245), lebo tentokrát sa mu nedarí vykonštruovať nič ani z kroník. Nemeckého pôvodu je iba *latinská* báseň *De bello avarico* (GMH plat., zv. I, str. 116ss), ktorá však opisuje víťazstvo Karolovho s y n a Pipina nad Avarmi.

Ostáva Teodric. Langlois uvádza 79 rôznych Thierry, no ani jediný nevykazuje podobnosť s predkom Karola Veľkého, čo je ostatne pochopiteľné, keďže hrdinské piesne sa odohrávajú za života Karola Veľkého. No neúnavný Rajna nakoniec objavil celý román o Theodricovi, a to na francúzskej pôde! Je to Floovent, epos z konca 12. storočia, svedok najstarších dejín podľa jedných, celkom vymyslený román podľa druhých. Rajna poznamenáva, že Floovent sa dá veľmi dobre odvodiť z Clodo-

[103] Karolovi Kladivovi venovala R. L e j e u n e prvú zo svojich 4 štúdií v *Recherches*... o. c.

wing, t. j. Cholodovechov syn. Francké Chl sa bežne prepisuje ako Fl. Rajna sám podáva hŕbu príkladov, ktoré možno ľahko rozmnožiť. Fonetický vývoj Flodoving — Floovent, príp. Flouent je celkom dobre myslíteľný. Rajnova hypotéza, že toto epické meno malo Theodrica odlíšiť od Dietricha z Bernu, je zbytočná. Theodric bol synom súložnice, nie kráľovnej, dokonca súložnice — pohanky. Potreboval teda zdôrazniť viac ako legitimné deti, že je Chlodovechovým synom. Rajna sa ostro obracia proti tým, čo sa román usilujú spojiť s Dagobertom. Svedčí to iba o „un disconescere la natura del contenuto" (str. 165). Komplikovaný dej románu najlepšie zodpovedá Theodricovým osudom a Rajna prichádza nakoniec k takémuto záveru:

...la narrazione del Floovent si potrà adattare al solo Teoderico... Cosi, tutto sommato, è Teoderico che io vedrei in Floovent (str. 161).

No o Theodricovej obľube vo Francúzsku máme svedka, o ktorom Rajna nevedel: je to stredofrancúzske *Erchamberii Breviarium* (GMH SS II, str. 328), kde čítame takýto text:

Nostro quippe Faramundo rege, qui primus fuit rex super Francos etc... (etc... v latinskom texte) ...Theodoricus rex, filius Chlodovei frater Chlodoharii, regnavit annis 19; maior domus Bertharius; quo occiso, Pippinus iunior, filius Ansgesilii (iná verzia má Ansgisi) veniens de Austrasiis, successit in principatum maiorum domus.
Ex hinc reges nomen non honorem habere coeperunt.

Podľa tohto textu si teda iba traja Merovingovia zaslúžia pozornosť: Chlodovech, Klotár a Teoderic. Dagobert, Chilperic a všetci ostatní sú obetovaní potrebám genealógie. Úpadok Merovingov nastal už po Teodricovej smrti!... Zbytočne je azda poznamenávať, že Pipin nemohol byť Teodricovým majordómom!

Je pravda, že Rajna konštruuje — opäť na základe kronikárskych správ — celý veniec germánskych povestí o Teodorichovi. Stredobodom týchto povestí by bola vojna s Thuringmi, do ktorej zasiahli aj Sasi. Správy Gregora Tourského — takmer súčasníka týchto udalostí — síce pre takýto výklad nepostačujú, ale jeho správy potvrdzujú Quedlinburgské anály zo začiatku 11. storočia a Widukindova kronika z prvej polovice 10. storočia. Widukind rozpráva tiež o Ermanaricovi, o Odoacrovi a o Theodorichovom úteku na Attilov dvor. Nášho Teodrica tu označuje názvom „Hugo Theodoricus". Povesť o ňom sa však odohráva zväčša v Byzancii a niet tu stopy po nejakom spojení s Karolom Veľkým. Nechýba ani tradičný germánsky boj s drakom, celkom cudzí francúzskej epike. Hugo Theodoricus však tu nie je „Chlodovingom" a nemá nič spoločné s karolínskou dynastiou.

Nič nie je ťažšie a namáhavejšie ako indentifikácia historických a epických hrdinov, lebo tu sa najvypuklejšie ukazuje medzerovitosť našich vedomostí. Epické postavy Karolových predkov mohli byť výsledkom spolupráce žonglérov s kláštorom. Niet nijakého dôvodu, prečo ich spoluprácu klásť až do 11. storočia; veď formácia slova „jogleor" poukazuje na 8. storočie. Episké postavy môžu byť výsledkom celého radu omylov, nedopatrení, zmiešania postáv rovnakého mena i vedomých podvodov, ktoré sú v epike bežné.

Isté je iba to, že v 9. storočí ľud kdesi spieval piesne o rode veľkého cisára, zakladateľa novej kresťanskej ríše. Celý súvis textu bezpečne vylučuje iba jedno: že by mohlo ísť o omyl alebo výmysel kronikára. Takáto významná správa si interpretácie zaslúžila.

Ukázalo sa, že tu spomínané epické piesne mohli mať korene iba vo Francúzsku, že logicky zapadajú do vývoja v Galii, kým v Nemecku sú takmer nemysliteľné.

Je naozaj frapantné, ako si nemecká literárna veda jednoducho nevie rady s Poetovým textom. Heusler ho odbavuje ako „odvodený prameň", ako absurdný a mylný odpis z Eginharda. Ehrismann si dokonca všimol, že Poeta prepísal správu z Eginharda inde, ale jednako náš text opäť pripisuje Eginhardovi:

... Welche Namen hier offenbar (!) nur Erweiterungen des einfachen Berichtes von Eginhard sind u. keine sonstige historische Grundlage haben (o. c. 89, pozn. 9).

To mu nevadí, aby v Eginhardovi nehľadal tak ako Heusler „Hugdietricha" a podobné povesti.

Erismann si práve tak ako Heusler uvedomuje, že karolovská epická tradícia na pôde Nemecka príliš protirečí všetkému, čo o nemeckej epike vieme: odtiaľ to odmietanie a tie rozpaky. Lebo ak niečo protirečí zdravej kritike, tak je to predovšetkým pokus vysvetľovať prameň z r. 890, ktorý hovorí o n o v ý c h básňach, textom o 50 rokov starším, ktorý hovorí o „prastarých básniach", zapísaných o ďalších 50 rokov skôr, v snahe zachrániť ich pred zabudnutím.

Konečne nemožno pohŕdať ani základnou úvahou, ktorá nám príde na um i pri povrchnom porovnávaní románskej a germánskej epiky: bohatá, široko rozvetvená a do značnej miery dynastická francúzska epika by mala vzniknúť z ničoho. A predpokladaná bohatá, dynastická epika nemecká by zanikla bez stopy!

Aj iné črty kroniky poukazujú na francúzsku epiku. Cisár tu už pomaly dorastá do legendárnej výšky. Hranice jeho ríše zahrňujú celé Francúzsko, Britániu (francúzsku), Španielsko až k Ebru, Nemecko a Taliansko

(v. 165ss). I astúrsky kráľ Alfons sa mu poddal a škótski králi ho nazývajú svojím pánom (v. 301ss). Bol ochrancom východných i egyptských kresťanov, štedro ich podporoval, ba *bol i pánom Jeruzalema! Vita Caroli* síce spomína, že kráľ Aaron (azda Harún al Rašid) poslal Karolovi slona. No podľa Poetu „perzský kráľ" Aaron mu poslal nielen slona, ale daroval mu i mesto Jeruzalem (IV, 802). Nechýba veľa, aby niekto povedal, že tam Karol aj skutočne bol a máme základ pre legendu *Pèlerinage de Charlemagne.*

Proti starším zprávam Poeta vojsko pri pochode Pyrenejami r. 778 rozdelí, dáva sa zadnému voju oneskoriť a vytvára tak východisko pre všetky rolandovské legendy, umožňujúc tak vznik epickej tvorbe o porážke v Roncevaux.

Víta oslavu cisárovho rodu a želá si oslavu aj jeho samého. Aj sa tak stalo, lenže nie v Germánii. Pravda, nie on poučil žonglérov, že Karolovo vojsko treba rozdeliť, on túto zmenu ani nevymyslel; bol iba jej svedkom. Avšak došlo k nej vo Francúzsku a nie v Germánii.

Nie on si želal oslavu cisárovho rodu a jeho spojenia s dynastiou Frankov. Bol iba svedkom prirodzeného vývoja. Avšak tento vývoj a toto spojenie bolo možné iba v Galii.

Je to básnik triezvy, drží sa faktov a nemá rád lyrické výlevy. Jeho dielo obsahuje iba 2 apostrofy: prvý sa týka „Franciae", druhý sv. Martina Tourského.

Ako vyložiť tieto skutočnosti? Urobiť naprosto istý a po všetkých stránkach bezvadný dôkaz je často dielom šťastia a náhodne zachovaného textu. Preto musíme veľmi starostlivo merať aj pravdepodobnosť, lebo táto je ukazovateľom vo väčšine prípadov. A v tom ohľade možno tvrdiť, že Poeta je najstarší svedok starofrancúzskej epiky. Zhrňme znova najdôležitejšie body výskumu:

1. Poeta poznal dobre Francúzsko a mal k nemu vrelý vzťah.

2. Jeho text je založený na francúzskych genealógiách, spájajúcich Chlodovecha s Karolom. Germánske genealógie toto spojenie nepoznajú.

3. Rozlišuje „barbara carmina" a „vulgaria carmina". Doteraz známe texty, zdá sa, nasvedčujú tomu, že „vulgaria carmina" mohli označovať iba francúzštinu.

4. V germánskej epike niet nijakých stôp po Poetom spomínaných básňach. V starofrancúzskej epike máme naopak celý rad dokladov o tejto tradícii, predovšetkým *Pieseň o Viliamovi.*

5. Poetovo svedectvo logicky zapadá do vývoja vo Francúzsku a príkro protirečí vývoju v Nemecku.

Keby sa toto dôvodenie ukázalo správnym, bolo by treba celkom iným spôsobom vysvetľovať vznik starofrancúzskej epiky. I keď Poetov text celkom nevylučuje podiel kláštorov na jej vzniku, prípadne na jej vývoji, jednako len predpokladá nepretržitý vývin a napokon i ľudové korene. To by znamenalo úplnú revíziu doterajších názorov na starofrancúzske hrdinské piesne a napokon i na literatúru tzv. „temných storočí".

ANTON VANTUCH

LE POÈTE SAXON ET LES CHANTS ÉPIQUES FRANÇAIS

(Résumé)

Les Légendes épiques ont porté un coup mortel à l'étude des vieilles chroniques. Il paraissait inutile de chercher au VIII-Xe les témoignages sur la littérature qui était née au XI-XIIe siècles. Quelques textes isolés, dont la célèbre cantilène de Saint-Faron, ont encore retenu l'attention des savants. Mais, en général, les chroniques latines — notre source la plus importante de la connaissance des „siècles obscurs" — n'étaient objet d'aucune investigation systématique durant ces dernières cinquante années.

Or, la théorie de Bédier paraît, aujourd'hui, à peu près insoutenable: rien qui la confirmerait, beaucoup de faits nouveaux qui la contredisent. L'étude comparative des littératures épiques confirment les vieilles objections de F. Lot et des autres historiens:[1] chaque nation, même la plus abrutie, même les tribus primitives africaines possèdent une tradition épique et des poètes ambulants. Il y a des archaismes évidents dans la poésie héroique française.[2] Il y a aussi des traces du style oral, comme M. Rychner l'avait démontré.

D'autres part, les prévisions des bédieristes se sont trouvées contredites chaque fois que ceux-ci osaient tirer des conséquences de leurs principes. M. Lejeune a déjà relevé les affirmations malheureuses de J. Bédier lui-même à propos du couple Roland-Olivier.[3] Ph. A. Becker affirmait, dans un article important consacré à la question des origines, que la fusion épique de Charlemagne avec Guillaume d'Orange et leur campagne

[1] A MM. Fawtier et Haplhen il faut ajouter aussi M. Bloch *La société féodale, coll. Evolution de l'Humanité 1941,* I., p. 391.

[2] Aprés les considérations de F. Lot Romania 1928, p. 195 voir p. e. l'article récent de Romania 1957, No. 3 sur la Chanson de Guillaume.

[3] R. Lejeune *Allusion méconnue à la chanson de Roland,* Romania 1954.

[4] Ph. A. Becker *Streizüge durch die altfranz.* Literatur, Zft. f. d. fr. Sprache u. Lit. 1938, p. 17. Il avance cet argument pour dater le faux diplôme de Saint-Yrieux-de-la-Perche.

commune en Espagne n'étaient possible que vers 1150.[4] Or, la Nota aemilianense récemment trouvée connaît cette expédition en 1060 au plus tard et au-delà des Pyrénées! Tout un monde épique existait déjà, en France, dans la Ière moitié du XIe siècle. Est-il possible d'interpréter ces faits à la lumière des Légendes épiques?

Il faut, je crois, revenir à l'étude des vieilles chroniques si injustement délaissées, non pour construire des chansons hypothétiques, mais pour voir si elles n'offrent pas de points d'appui pour la théorie de l'évolution ininterrompue.

J'ai choisi le texte peu connu et mal interprété qui jusqu'à présent n'était objet d'aucune étude systématique: la chronique latine d'un auteur anonyme, appelé Poeta Saxo par les éditeurs de MGH. Il s'agit d'une chronique en vers, suivant d'assez près les grandes chroniques carolingiennes: les annales royaux, annales dites Einhardi et la Vita Caroli d'Eginhard.[5] Les quatre premiers chants racontant chacun lo ans du règne[6] de Charlemagne et écrits en hexamètres, sont suivis d'un panégyrique de l'empereur en distiques élégiaques formant le Ve chant.

L'auteur est un Saxon[7] très instruit qui manie avec aisance le vers latin et fait preuve d'une grande érudition. On y trouve des vers virgiliens tels que:

V, 687 *cecidit Achiva cohors, Danaum dant terga phalanges*

ou bien des appréciations historiques qui impliquent la connaissance assez intelligente de l'histoire romaine:

V, 635 *Nec Darii, non Scipiadae, non ipse Camillus*
Non Cato, non Caesar maior eo fuerunt.

Son horreuer du passé paien saxon, son admiration et sa reconnaissance sans réserve à l'égard du grand empereur[8] qui rappellent la figure d'un autre barbare instruit — Eginhard-, sont facilement concevables

---

[5] Pour le IVe chant il disposait aussi d'une autre source qui ne s'est pas conservée.

[6] Le IVe chant raconte les dernières treize ans du règne.

[7] Il appelle les Saxons „noster populus" (V, 690) et leur langue „patrius sermo" (III, 371, V, 244). Il est à noter, toutefois, qu'il considérait les Anglais comme les Saxons. Alcuin p. e. „de saxo fuit genere" (V, 238).

[8] voir surtout V, 687ss (cité dans le texte slovaque, page 309). Ses attaques contre les „cultes démoniaques" et la perfidie des Saxons voir passim, surtout v. I. 33, IV, 337, I, 183—185, 230, 297, 326, II, 151. D'autres textes saxons font une part plus grande à l'orgueil national. Voir p. e. Transliatio sancti Alexandri, Translatio sanctae Pusinnae Vita s. Liutdoirgae etc. analysées dans R. Folz, *Le Souvenir et la légende de Charlemagne dans l'Empire germanique médiéval*, Paris 1950, p. 29—33 et 36—37.

si nous supposons qu'il avait vécu- au moins pour un certain temps- dans un grand monastère de la Gaulle bien fourni en manuscrits de toute sorte. Il a des vers qui sont comme la justification suprême de la politique franque à l'égard des paiens dans tous les temps et qui sont comme un écho des discussions et interprétations qu-il pouvait avoir entendues:

III, 431 *...dum non leges non iura verentur*
horrificos nimirum caeci labuntur in actus.

Cette empreinte de culture et d'idées franques est très importante, car elle nous permet de mieux situer l'auteur anonyme de la chronique.

La date est, en effet, trè facile à déterminer: le poète invoque, dans le Ve chant, le jeune empereur Arnoulf qui vient de monter au thrône. (887). Il attend des hauts faits de ce descendant de Charlemagne et ne lui cache pas que sa tâche dans l'empire envahi de toutes parts, serait bien lourde (molles immensa V, 420). Or, Arnoulf organisa, en effet, l'empire,[9] battit les Normands en 891 et se fit couronner à Rome. La Chronique était donc terminée avant 890. On peut même supposer que les quatre premiers chants étaient achevés, ou du moins commencés, sous le règne de Charles le Gros, avant 887.

Malheureusement, le Poète, un homme sobre et sérieux, ne fait nulle part la moindre allusion à sa residence. Les érudits allemands intéressés surtout par la prétendue paix de Charlemagne avec les Saxons en 801, que le Poète est seul à attester, ont proposé plussieurs villes: Halberstadt (Simson), Lamspringe (Hüfer), Paderborn (Pertz).[10] Aucune identification n'a été retenue. Les petits et modestes couvents comme Lamspringe, éloignés des grands centres de culture, s'excluent d'eux-mêmes. L'identification du Poète avec Agius, moine de Korvey allemande, n'avait apporté aucune preuve décisive. Les allégations de Simson en faveur de Halberstadt — qu'il propose, d'ailleurs, avec hésitation- sont extrêmement faibles. Le Poète ne mentionne même pas la fondation de l'évêché qui eut lieu en 781. Le culte de saint Etienne qui avait une église à Halberstadt, rattache le Poète plutôt â Metz, dont l'église de Saint-Etienne fut miraculeusement sauvée lors d'une invasion des Huns. Le Poète rattache cette légende assez artificiellement au récit d'une campagne entreprise par Charlemagne contre les Avares an 893 (III,

---

[9] Eude Ier, en Gaulle, fut reconnu par Arnoulf après que celui-ci eût reconnu l'autorité suprême du carolingien.

[10] Hüfer *Korveier Studien*, Münster 1898. Simson *Poeta Saxo u. der angebliche Friedensschluss Karls des Grossen mit des Sachsen*, Neues Archiv Bd. 32. Pertz dans la grande édition des „scriptores" II (GMH) où il publie notre chronique.

16 ss) Il pouvait la lire dans Pauli gesta episcopum mettensium, mais il est peu probable qu'il eût mentionné un fait aussi éloigné de son propos, si Metz eût été pour lui une ville complètement étrangère. On peut risquer la hypothèse qu'il y sejournait un certain temps.

On peut conclure avec Martin Lintzel[11] que le Poéte avait sûrement beaucoup voyagé. Sa géographie est étonnamment précise; il raconte des petites anecdotes sur des villes en Rhénanie[12] qu'il connaît bien, mais n'oublie jamais d'ajouter le fatal „ibi" qui met la distance entre lui et la ville dont il parle.

Il faut cependant ajouter à la formule de M. Lintzel qu'il avait sûrement voyagé aussi en France. Le cri de détresse que lui arrachent les misères de la France dévastée par les Normands, est un témoignage éclatant de son amour pour ce pays et sa culture (voir le texte à la p. 310 du texte slovaque). Et comment interpréter le fait que le seul saint qu'il invoque directement, familièrement (on eût dit qu'il écrivait dans un couvent voisin de son temple), soit saint Martin de Tours. (voir le texte de sa source et l'invocation du Poète à la page 310 du texte slovaque).

Il nous faut donc conclure, même si nous renonçons à l'indentification de sa résidence — qui sans doute n'était pas fixée- que le chroniqueur appelé Poeta Saxo connaissait bien la France, que son éducation et son „idéologie", si l'on peut s'exprimer ainsi, étaient françaises et qu'il pouvait donc connaître de ses propres oreilles des chansons héroiques en langue vulgaire, si ces chansons avaient existé. C'est important pour ce qui suit:

Roncevaux[13]

On sait que R. Fawtier avait essayé d'établir, dans son livre sur la Chanson de Roland et l'histoire (Paris 1933), une toute autre conception de la bataille dans la vallée de Roncevaux. C'était, à l'en croire, le pire moment du règne, car l'empereur se trouvait entre une révolte menaçante en Aquitanie encore mal pacifiée et des pillages saxons, presque sans armée. A Roncevaux il s'agissait d'un guet-apens classique, toute armée était encerclée et on se faisait, peut-être, tuer pous que l'empereur pût s'enfuir avec les débris de son armée.

Cette interprétation s'appuie surtout sur les Annales Einhardi, dont le texte se trouve, avec la traduction qui en donne M. Fawtier, à la p. 320 du texte slovaque. On remarquera, tout d'abord, que M. Fawtier n'a pas

---

[11] M. Lintzel *Der Sachsenkrieg des Karls des Grossen*, Neues Archiv 48 (1930), p. 4.

[12] *Mayence* (V, 445ss), Paderborn (I, 329), *Ingelsheim* (V, 435).

[13] Voir le texte du Poète à la page 321—2.

traduit le mot „statim" — „tout de suite", qui n'est pas sant importance pour l'intelligence du texte. Les Basques se sont dispersés tout de suite: donc ils n'ont pas mis en fuit toute l'armée. Ils se sont contentés de se sauver, chacun de son côté, avec les bagages qui étaient l'unique objet de leur embuscade.

Je crois que l'erreur principale de M. Fawtier, c'est sa conception du mot „copiae" qu'il traduit par „corps de l'armée". Or „copiae" signifiait, dans le latin classique déjà, aussi „les provisions militaires". Il est vrai qu'on l'emploie aussi, quelquefois, dans le sens de „l'armée", mais je ne crois pas qu'on puisse attester un seul exemple où il signifie „le corps de l'armée", et non l'armée entière. Dans le texte de Tacite p. e.[14]: adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur, il faut traduire „par des provisions". Exercitum sustentare coppis (Ciceron) veut dire „fournir des provisions à l'armée" et non „fournir des corps de l'armée".

Or, toutes les autres chroniques laissent clairement entendre qu'il s'agissait d'un pillage des bagages. C'est, je crois, l'argument décisif en faveur de la traduction suivante:

Dans ce combat ,la plupart de ceux de sa cour, auquels il avait donné le commandement sur les provisions, furent tués, leurs bagages enlevés, et l'ennemi se sauva tout de suite en directions diverses, car il connaissait bien le lieu.

Ajoutons que si les Annales Einhardi admettent la perturbation dans toute l'armée, elles n'affirment pas moins expressément que l'attaque des Basques se dirigeait contre l'arrière-garde (extremum agmen).

A vrai dire, pour suivre l'évolution de la légende de Roncevaux, il faudrait prendre en considération toutes les chroniques, car même le silence sur cette affaire est un certain témoignage. Il est, p. e., significatif, que les chroniques allemandes se désintéressent de l'affaire. Pour elles, l'expédition de Charlemagne en Espagne au moment où les Saxons sont à peine soumis, est une imprudence: ce qu'elles expriment laconiquement par la formule: Karolus rex in Spania; et Saxones in Francia. (annales Laureshamenses, Alamannici, Quelferbytani, Nazariani). Mais elles ne savent rien du prétendu désastre dans les Pyrénées. La perte de toute une armée ne se faisait pas visible lorsque Charlemagne se dirigea de nouveau contre les Saxons.

Par contre à Saint-Gall, en Suisse, où un moine pouvait, vers la fin du IXe siècle, publier toute une collection des anecdotes sur Charlemagne,

---

[14] J'emprunte ces exemple au dictionnaire Pražák—Novotný—Sedláček (dictionnaire latin-tchéque).

la nouvelle de la défaite avait déjà pénétré: mais de nouveau elle se borne à mentionner la perte du matériel:

hoc anno domnus rex Carolus perrexit in Spania, et ibi dispendium habuit grande. (annales sangalenses GMH SS I p. 67).

Enfin notre Poète qui avait les Annales Einhardi devant les yeux[15] confirme notre interprétation: il s'agissait des provisions, du butin (copia gazae, v. 390).

Mais le passage du Saxon mérite l'attention sur plus d'un point.[16] Il sait, p. e., que les Basques étaient armés avec des javelots (missilibus), un détail qu'il est seul à attester. Mais surtout il introduit, dans l'histoire, une conception diamétralement opposée de la bataille, une conception qui fera fortune: non seulement l'embuscade ne concernait que l'arrière-garde, mais cette arrière-garde était *isolée*. L'empereur avait passé sans être attaqué:

v. 384 *rex iam praecessit, tardumque remanserat agmen*
cura vehendarum quod rerum praepediebat.

On le voit, le IXe siècle voulait plutôt tirer d'affaire le grand empereur que de mettre l'accent sur l'étendue de la défaite. La disposition de l'armée chez le Poète est déjà celle de toutes les Chansons de Roland: l'arrière-garde qui suit l'armée principale à une certaine distance, est attaquée par l'ennemi.

Le Poète connaissait donc, vers 885, une nouvelle version de la légende. Connaissait-il aussi des héros de cette défaite? Il se contente de les mentionner vaguement: palatini quidam (V. 389). Et ceci nous ramène au texte célèbre de l'Astronome Limousin. Le Poète avait lu Vita Caroli qui contient les trois noms; c'est plus sûr que dans le cas d'Astronome. Il utilise son texte pour décrire le même événement — non pas dans une digression comme c'est le cas d'Astromone- et pourtant il ne considère pas comme nécessaire de répéter les noms des héros. Ce qu'il écrivait au Nord, où la légende n'était pas encore parvenue. A la même

---

[15] Il leur emprunte la prise de Pampelune, passée sous silence par la Vita Caroli, et les derniers vers sur le chagrin de l'empereur. Les premiers vers suivent presque littéralement les annales: muros, rebellis, regressus, saltus, adorti. Et pourtant le Poète indique clairement que les „palatins" tombés à Roncevaux n'avaient que le commandement sur les provisions.

[16] Le Poète connaissait sûrement aussi la version de Vita Caroli à laquelle il emprunte notamment l'affirmation que la défaite resta sans vengeance. Les vers 377 (calles artos) et surtout 394 (abdita silvarum vallis loca nota profunde) pourrait bien remonter à l'Astronome.

date que l'Astronome, le moine allemand Theganus écrivait aussi une Vita Hludovici. Mais non seulement il ne souffle mot de l'expédition en Espagne, mais commence au contraire, sa chronique, par la généalogie: la mère de Louis était une pricesse bavaroise ...

Si l'Astronome croyait nécessaire de faire une digression, ce que dans le Midi, la légende était connue et les noms aussi. (Une légende avait nécessairement besoin de noms).

Mais le Poète Saxon, s'il se désintéressait des noms, n'était pas sans connaître une certaine forme de la légende.[17] Il appelle les chefs tombés dans la bataille „palatini ministri". C'est un terme nouveau qui remplace „plerique aulicorum" des annales dites d'Eginhard. Le terme „palatinus" se trouve plusieurs fois dans le texte du Poète (p. e. palatini duces, palatini principes). Mais l'explication du terme nous est apportée par un contemporain du Poète, le moine de Saint-Gall qui écrivait vers 883—4. Le moine, célèbre par sa collection des anecdotes sur Charlemagne, trouve, pour exalter la valeur militaire, cette comparaison étonnante: (GMH, SS II p. 739):

... in quorum comparatione illi palatini, id est invictissimi Caroli proceres, villissimi sibimet videbantur.

Les palatins étaient donc „des chefs invincibles de Charles". Peut-être même cette légende sur les palatins était-elle d'abord hostile à Charles, dans ce siècle de la féodalisation; le Poète, partisan de l'idée impériale, n'y tenait guère et tendait à la déprécier par son expression „palatini quidam".

b) les poèmes en langue vulgaire sur les ancêtres de Charles.

Voici la traduction du texte latin cité à la page 327:

Vouloir parler plus longuement de sa race magnifique,
ce serait écrire un catalogue des rois.
Mais c'est inutile, car elle ne lui est pas supérieure;
c'est lui, l'ornement de sa race sublime.

---

[17] Je n'ai pas ici assez de place pour montrer combien l'explication de Bédier est invraisemblable du point de vue philologique. Remarquons que Bédier a fourni un seul exemple pour la signification „publier" qu'il suppose chez Astronome. Faral et Curtius aucun. Or, l'exemple de Bédier emprunté à Tacite est tout-à-fait différent et n'a rien de commun avec le texte d'Astronome (in vulgus edita chez Tacite, vulgata sunt chez l'Astronome). Ajoutons que la syntaxe latine exigeait — s'il s'agit vraiment du verbe „vulgare" et non de l'adjectif „vulgatus" — le plus-que-parfait: vulgata *erant*. Or Astronme écrit vulgata *sunt*. Enfin sur 25 exemples d'emploi de ce mot au IX.e siècle, que j'ai pu relever *pas un* ne traduisait l'expression „publier".

Il est né des parents llustres, mais sa gloire était encore plus éclatante
et par sa force il brilla plus encore que ses ancêtres invincibles.
Car c'est une chose déjà bien connue:[18] *les poèmes vulgaires*
comblent des éloges ses ancêtres et ses aïeuls.
On y chante des Pépins, des Charles, des Louis et Théodrics
des Carlomanes et des Lotaires.

Ces vers placés au beau milieu du chant V^e^, font une allusion évidente aux chansons héroiques qui chantaient, au IXe siècle, la dynastie carolingienne. Mais quelque étonnant que cela puisse paraître, ce texte n'était jamais, si on excepte Rajna, objet d'une étude systématique. Encore que Rajna lui-même n'avait point essayé d'apprendre un peu plus sur l'auteur de ce texte, si important si l'on veut juger avec plus de sûreté quelles chansons il pouvait ou ne pouvait point avoir entendues. Tandis que Rajna admettait des chansons bilinques,[19] les romanistes et les germanistes se désintéressaient également de ce texte, mais pour des raisons opposées: les romanistes le considéraient comme le témoignage sur l'existence des chansons héroiques allemandes sur la dynastie carolingienne.[20] Les germanistes au contraire ne savaient que faire de ce témoignage inopportun, car les chansons héroiques sur la dynastie carolingienne sont impensables en Allemagne. Aussi Heusler[21] et Ehrismann[21] ne voyaient-ils d'autre explication que l'erreur du Poète. Il n'a rien entendu lui-même; il a seulement interprété à contre-sens Vita Caroli où nous lisons: Item barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum et bella canebantur, scripsit, memoriaeque mandavit (Carolus magnus). (Vita Caroli, cap. 29).

Ainsi notre Poète rapporte un fait de seconde main. „Eine abgeleitete Stelle" dit Heusler (p. 146). Mais Eginhard parlait des „très anciens rois" et des „poèmes barbares". Pouvait-il désigner de la sorte un Pépin, un Charles Martel? Comment expliquer un texte de 890, parlant des

---

[18] Inutile de discuter la traduction de Rajna qui veut lire: la gloire de ces ancêtres est déja bien connue; les poèmes en chantent... (p. 47 note). La phrase suivie d'un deux-point ne peut se rattacher à ce qui précède. Mais même si c'était vrai, il s'agirait d'un fait nouveau et non des chansons mérovingiens comme le veut Rajna.

[19] Rio Rajna *Le origini dell'epopea francese Sansoni 1884 passim.*

[20] Le contre-sens de Bédier à propos de Poète voir: *Légendes épiques*, III, p. 400. K. Voretzsch *Einführung in d. Studium der alt – fr. Lit.*, Halle 1913, p. 13. Ni l'un ni l'autre ne l'avaiunt lu, car Voretzsch affirme que la chronique est écrite en distiques! Curtius *Ueber die altfr. Epik*, Zft. f. rom. Phil. 1944, 257 s'en tient à Voretzsch.

[21] A. Heusler *Altgermanische Dichtung*, Berlin Athenaion s. d. p. 146. Ehrismann *Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters*, Berlin 1918, p. 93.

chansons récentes, par un autre datant de 830 et ayant pour objet le récit sur les chansons qualifiées „antiquissima" par les contemporains de Charlemagne? Cela défie le bon sens même. Le Poète a, d'ailleurs, transcrit *ailleurs* le texte d'Eginhard:

v. 545 *Nec non quae veterum depromunt proelia regum*
b a r b a r a mandavit carmina litterullis.

C'est, je crois, suffisant, pour trancher la question.[22]

Que penser alors de ce texte? Examinons d'abord brièvement les noms: nous y reconnaîtrons sans peine trois mérovingiens: Clovis[23] Clotaire, Théodric et trois carolingiens: Carloman, Charles et Pépin. Or, Charlemagne n'attachait nullement sa dynastie aux Mérovingiens. Eginhard encore n'a que du mépris pour la vieille dynastie. Les premières généalogies attachant Charlemagne à Clovis, le premier roi chrétien, datent du IIe moitié du IXe siècle: un certain Ausbertus „qui fuit de genere senatorum" épousa la fille de Clotaire, fils de Clovis. Charlemagne est ainsi à la fois d'origine romaine et franque pour le plus grand plaisir de la population gallo-romaine et franque. (GMH SS II. p. 308—309).

Ce nouveau état de choses est consacré par l'homme le plus compétent: Hincmar, archévêque de Reims qui disait à Charles le Chauve lors du couronnement de celui-ci:

... sanctae memoriae pater tuus, domnus Hludovicus pius imperator augustus, ex *progenie Hludovici, regis Francorum inclyti,* per beati Remigii apostolicam et catholicam praedicationem cum integra gente conversi ... exortus per beatum Arnulfum (GMH SS I, p. 484).

D'autres textes essayent de sauver aussi Théodric, un des plus grands Mérovingiens et frère de Clotaire. Ainsi nous lisons dans Erchamberii Breviarium, rédigé quelque part au centre de la France: (GMH SS II, p. 328).

Theodoricus rex, filius Chlodovei frater Chlodoharii, regnavit annis 19; maior domus Bertharius; quo occiso, Pipinus iunior, fillius Ansgesilii, veniens de Austrasiis, successit in principatum maiorum domus. *Ex hinc reges nomen non honorem habere coeperunt.*

---

[22] On pourrait rappeler encore que l'historien éminent, L. Halphen, traduit le texte d'Eginhard dans ce sens que Charles „voulait sauver d'oubli" ces vieilles chansons. (Classiques du Moyen Age, 1926, p. 64). En quoi il est approuvé par F. Lot (Romania 1948, 398). „Libri teutonici" sont d'ailleurs mentionnés par Flodoard (GMH SS, XIII, p. 564) et se rapportent à Hermenricus et Sibich.

[23] Voir plus bas le texte de Hincmar.

Théodric est donc le dernier roi mérovingien digne de ce nom. Il n'est pas douteux que Poeta Saxo pensait aux généalogies semblables en écrivant ses vers.

Mais ce sont là toutes des généalogies françaises. Les empereurs allemands ne briguaient point l'honneur d'être les descendants de Clovis. Aussi des généalogies allemandes s'arrêtent-elles à Saint-Arnoulf. (voir tabula Carolum et Ottonum GMH SS III, p. 214; voir aussi GMH SS II, p. 314). La tradition, nécessaire en France, n'avait aucun sens en Allemagne. On peut s'en persuader aussi en étudiant les *noms* des Carolingiens au IXe siècle. A l'exception de Théodric, ce sont les noms mentionnés par le Poéte qui reviennent sans cesse. (voir le tableau p. 335).

Enfin les chansons de geste ont conservé quelques traces de cette jonction. (Voir p. 333—4 la Flamenca provençale et surtout la Chanson de Guillaume qui semble distinguer deux gestes: celle des ancêtres de Charlemagne et celle de ses parents et neveux. Notons à ce propos que la nota aemilianense traite tous les héros (y compris Turpin et Guillaume) de neveux de Charlemagne.

L'immense gloire épique de Charlemagne avait fait oublier ces vieilles chansons. Mais les noms tels que Clovis, Pépin, Clotaire[24] ne sont pas étrangèrs à l'épopée française.[25] Je serai même tenté d'expliquer d'étranges bourdes relevées dans la fameuse cantilène de Saint Faron, justement par ces généalogies: Clotaire Ier était le seul ancêtre de Charlemagne de ce nom, donc c'était le seul Clotaire épique possible surtout dans une oeuvre hagiographique. Il est donc normal qu'on ait attaché saint Faron non à Clotaire II, mais à son ancêtre carolingien.

Seul Théodric paraît avoir disparu sans laisser la moindre trace. Mais Pio Rajna a trouvé tout un roman sur Théodric: c'est le roman de Floovent. Après avoir étudié en détail le roman, Rajna conclut (o c. 161).

...la narrazione del Floovent si potrà adattare al solo Teoderico... Cosi, tuto sommato, è Teoderico che io vedrei in Floovent.[26]

Dans l'épopée allemande manqué, au contraire, la moindre trace de ces noms. La saga de Hugdietrich qui se rattache peut-être à notre Théodric,

---

[24] Voir Langlois *Tables des noms propres de toutes nature compris dans les chansons de geste imprimées*, Paris Bpuillon, 1913.

[25] Il va sans dire que Charles et Carloman devaient se confondre nécessairement avec Charlemagne. Cependant Charles Martel est clairement reconnaissable dans Mainet, Berthe au grand pied, Basin. Sur son nom dans la légende voir récemment R. Lejeune *Recherches sur le thème: Chansons de geste et l'histoire*, Liège 1948.

[26] L'étymologie Chlodowing — Floovent est tout à fait plausible. L'écriture Flotaire etc. est fréquent dans les chroniques. Voir Rajna, p. 137—140.

l'a transféré à Constantinople et le laisse combattre contre les dragons. Théodric n'est pas ici Chlodowing (fils de Clovis) et ancêtre de Charlemagne.

Nous pouvons donc conclure provisoirement en affirmant:

1. la généalogie visée par Poeta Saxo existait, mais en France seulement. Les généalogies allemandes sont différentes.

2. La série des noms cités par le chroniqueur n'est pas inconnue par la geste française. Elle est impossible en Allemagne.

3. Le texte de Saxon n'a rien de commun avec les „barbara et antiquissima carmina" citées par Eginhard.

Mais il faut nous arrêter aussi pour un moment à l'expression „vulgaria carmina". Le Poète, nous l'avons vu, employait, en transcrivant le texte d'Eginhard, l'expression „barbara carmina". Pourquoi cette différence? Parlant des langues germaniques, le chroniqueur les appelle quatre fois „barbara lingua" (t. I, v. 162, 317, 334, t. II, v. 176, t. V, v. 545 barbara carmina), une fois patrium eloquium (t. V, v. 244) et patrius sermo (t. III, v. 371). Ce n'étaient pas des raisons prosodiques qui l'obligeaient d'employer cette expression insolite. Il suffirait d'écrire „iam barbara" ou „nam barbara".

Les poèmes germaniques sont appelés, au IXe siècle et auparavant, toujours „barbara carmina". Il suffit de se reporter à n'importe quel manuel où se trouvent les textes dont nous avons besoin: Grundriss de Paul, l'ouvrage cité d'Ehrismann. Cela est valable aussi pour des oeuvres religieuses. Le célèbre Notker est qualifié „primus barbaricum scribens" (GMH SS, p. 57). Une Vie de saint-Gall germanique est appelée „carmen barbaricum de sancto Gallo cantitandum" (GMH SS II, p. 34).

Dans les textes juridiques, on emploie soit lingua thiudisca, soit „lingua vulgaris", mais cette dernière expression à partir de 993 seulement (GMH diplomata regum et imperatorum romanorum t. III pars posterior), où ses trouvent des diplômes à partir de 778. L'expression „cantilena vulgaris" est attestée pour la première fois chez Ekkehard d'Aura qui écrivait vers 1100 (GMH SS VI, p. 65). Enfin pour la lointaine Bavière où la confusion entre le roman et le barbare était impossible, on trouve „vulgarica lingua" dès l'époque mérovingienne (vita vel passio sancti Heimhrammi episcopi GMH rerum merov. IV, 513).

Par contre, nous avons deux textes du IXe siècle écrits par les Allemands et qui désignent par „vulgaris" (resp. vulgo) le français. Tous les deux textes font éloge des „frères trilingues" qui parlent parfaitement 3 langues: le barbare, le vulgaire et le latin:

Quem si vulgo audises, dulcifluum emanabat, si vero idem *barbara,*

quem teutiscam dicunt, lingua loqueretur, eminebat claritatis eloquentia, quod si latine... (GMH SS II, p. 151).

L'autre est encore plus clair:

Qui si vulgari, id est Romana lingua loqueretur, omnium aliorum putaretur inscius... si vero Teutonica, enitebat perfectius, si Latina... etc. (GMH poetae lat. II, p. 45).

Dans ces deux textes, „lingua teutisca" est clairement désignée comme „barbara", tandis que „romana lingua" est désignée par l'expression „vulgare".

Il est donc difficile de ne pas conclure que le Poète distinguait à bon escient les chansons barbares et les chansons en lanque romane qu'il avait lui-même entendues.

Je ne prétends pas d'avoir apporté, dans ce résumé, une preuve irréfutable que les chansons de geste célèbraient, au IXe siècle, les ancêtres de Charles. Cependant si on ne veut pas tout simplement ignorer ce texte assez long et très précis, c'est la seule interprétation possible. Je répète, pour finir, les arguments qui ont emporté ma conviciton:

1. Le Poète connaissait et aimait la France. Il y fut, vraisemblablement, élevé.

2. Son texte concorde avec les généalogies françaises qui attachent Charlemagne à Chlodovech. Les généalogies allemandes s'arrêtent à Pépin ou à saint Arnoulf ce qui n'est que logique du point de vue politique et national.

3. Il distingue les „carmina barbara" et les „carmina vulgaria"; cette dernière expression ne pouvait désigner, au IXe siècle, que le latin vulgaire.

4. La poésie épique allemande n'a laissé aucune trace ni de ces noms ni de cette tradition. Les textes français la confirment, notamment la Chanson de Guillaume.

5. Le témoignage s'inscrit logiquement dans l'évolution politique et „idéologique" de la France; il contredit celle de l'Allemagne.

Enfin, faut-il croire que la prétendue riche tradition allemande ait disparu sans laisser de traces et que la magnifique epopée française soit sortie de rien?

Ni mon étude ni ce simple résumé ne se proposaient cependant d'établir une nouvelle théorie des origines de la poésie épique française. Je voulais seulement montrer que l'étude de vieilles chroniques valait la peine qu'on s'y arrête et que l'existence, au IXe, de la poésie épique était plus que vraisemblable.

MENNÝ REGISTER

Abd-ul-Azíz, sultán tur. 168
Allotus William (Gulielmus) 114, 160
Andrássy 112
Anonymus Belae regis Notarius 98, 119, 154, 163

Bakay 185
Baligovič 173
Bartholomaeides Ján 106, 157
Bartoško 134, 173
Báthory Štefan 109, 159
Baur Samuel 140
Béder Ján 152, 154, 158, 160
Bella Andrej (?) 176
Benedikti Ján 98, 152
Blatnická Albertína rod. Kornidesová 140, 177, 178
Blatnický Pavel 140, 177
Blásy Jozef 136, 175
Blažko Ján 123, 133, 147, 165, 172
Bobula Ján 175
Bodický Ondrej 143, 179
Bódička 107
Bodjanskij Osip Max. 102, 106, 109, 111, 155, 158
Boor Michal 145, 180
Botto Ján 144, 180
Bova Jozef 135
Bradovka Karol 96, 106, 151, 157
Bradovka Samuel 106, 157
Braun 114
Braxatoris Andrej (Sládkovič) 136, 175
Brodniansky 177
Brodniansky = Brodňanský Ondrej 140, 178
Bujnák Pavel 167
Buro Pavel 95, 150
Bystersky Ján 119, 163

Clementis 108, 158
Clementis Štefan 99, 101, 154
Czajkowski Michal 110, 159

Čáni (Csányi) Ján 107, 158
Čapeľa P. 184
Čaplovič Ján 96, 151, 152, 157
Čelakovský František Ladislav 96, 115
Červen (Cherven) Tomáš 136, 174
Červenák Benjamín Pravoslav 90, 97, 99, 100, 102, 104, 108, 111, 154, 155, 156
Čipka 98, 102, 110
Čipka Ján, st. 108, 158
Čipkay Ján 24, 158, 167, 170
Čipkay Jonatan 153, 155

Danko (?) 105, 157
Daxner Štefan Marko 139, 141, 144, 176, 177, 178, 180
Demeter Dimitrija 108, 158
Dillenberger 147, 181
Dillenberger Emil 181
Dillenberger Karol 181

Dobšinský Pavel 90, 120, 163
Doleschall Eduard Alexander 175
Dorotius = Dorothicius Tomáš 108, 158
Dőrer = Dérer Ján 134, 174
Droppa Ján 145, 180
Ďurovič Ján 158, 161, 163, 182, 184, 185

Ebert Karl Egon 103, 156
Engel Ján Kristián 96, 111, 151, 159

Fabó Ondrej 158
Fejér Juraj 96, 98, 106, 125, 151
Ferdinand I. (Habsburský) 96
Ferdinand II. 109
Ferdinand III. 109
Ferienčík Samuel 97, 106, 118, 152
Fessler Ignác Aurel 96, 99, 110, 151
Francev Vladimir Andrejevič 161
Francisci Ján 115, 161, 181

Gáber Ľudovít 115, 161
Gaj Ljudevit 95, 96, 151, 152
Gallaszovci 146
Geduly Ľudovít 106, 144, 157, 180
Gerometta Ján 134, 174
Glos 98, 100, 153
Godra Michal 166
Goethe Johann Wolfgang 156

Hanka Václav 109, 159
Hattala Martin 120
Heckenast Gustáv 97, 100, 152
Hendler Andreas 114, 160
Henrich VIII., angl. kráľ 165
Hlaváč Jozef 106, 157
Hlaváček Michal 99, 101, 154
Hodža Michal Mil. 118, 119, 122, 164
Holeš 138, 176
Hollý Ján 160
Holzhausen Adolf 90, 132, 133, 171, 173
Homeros 94, 113, 124, 150
Horatius 176
Hrachiar 102, 103
Hroboň 119
Hroboň Ján Miloslav 144, 179
Hroboň Samo Bohdan 90, 116, 161
Hurban Jozef Miloslav 90, 104, 105, 108, 156, 158, 164, 180

Chalupka Adam 108, 150, 165, 185
Chalupka Ján 151, 156, 161, 163, 178, 184
Chalupka Samo passim
Chalupková Eufrozína, rod. Thuránska 89, 144, 148, 179, 180, 181, 182

Jakobei Karol 113
Janák Ján Vojtech 176
Janisch Janscha Josef 158
Jankovič Vendelín 152
Jeřábková Kateřina 120
Jesenský Ladislav 106, 109, 157
Ježiš Kristus 150, 159, 165, 181
Jozeffy Pavel 91, 116, 119, 161, 163
Jungman Josef 90, 93, 95, 149, 150, 151
Jušth Jozef 136, 175

Kadavý Ján 137, 175
Kalvin Ján 122
Kant Immanuel 113
Karadžić Vuk Stef. 98, 153
Kardošovci 146
Katarína, manželka Henricha VIII., angl. kr. 165
de Keza Simon 98, 154
Kilián Juraj st. 97, 100, 152
Kleinschnitzová Flora 162
Klemens Jozef Božetech 137, 175
Kliment VII., pápež 165
Kmeť Jozef 107, 158
Kmeti 108
Kmeti Juraj (zo Sielnice) 98, 100, 153
Kmeti Juraj (z Pokoradze) 153
Kober I. L. 170, 172
Kocman Ján Pavel 107, 118, 157, 162
Köhler Heinrich 107, 157
Kollár Ján 97, 103, 106, 108, 118, 138, 139, 150, 152, 162, 166, 176
Kollár Jozef 137, 175
Kolovrat František 106, 157
Koppa Daniel 177
Kossuth Ľudovít 159, 168
Kramár Samuel 145, 180
Kraus Ján 140, 177
Krčméry August Horislav 141, 178
Krčméry Eugen (?) 173
Križko Pavel 135, 174
Krno Andrej 144, 179
Kupčok Samuel 136, 175

Kurelac Fran 97, 100, 152
Kušljan Dragan 98, 111, 153
Kuzmány Karol st. 96, 122, 150, 164, 167, 184
Kuzmány Karol ml. 90, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 175
Kuzmány Karol III. (najml.) 126, 167
Kuzmány Pavel 90, 91, 123, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173

Laco Ondrej 107, 118, 157, 162
Ladislav IV. (uhorský kráľ) 154
Lajo (?) 122
Lamanskij Vladimir Iv. 124, 166, 172
Lanibl Vilém Dušan 133, 172
Lambl Milan 172
Lauček Emerich 95, 119, 150, 163
Lazar Ervín 151
Legrand 110
Lehotský Gido 135, 174
Lelewel Joachim 92, 96, 100, 106, 152
Ličko Aurel Vlastimil 136, 175
Ličko Eduard 136, 175
Lichard Daniel 106, 122, 146, 157, 164, 180
Lipiński 155
Lojko Daniel 141, 144, 178, 180
Lőrinčík Ján 98, 152, 153
Ludasi Mór = Gans Móric 130, 169
Luden Heinrich 139, 177
Ľudovít Veľký, kráľ. uh. 182
Lúštiková Terézia 146, 180, 181
Luther Martin 122

Maksimovič Michail Aleksandrovič 109, 159
Malczewski Antoni 108, 109, 158
Mária Terézia 97
Matej II. 109
Mateják Michal 107, 157
Matúška Juraj 143, 179, 181
Medvecká Mária rod. Matúšková 179
Medvecký Samuel dr. 143, 179
Menda Ondrej 90, 136, 140, 141, 175, 177, 178
Metternich Klement 152
Mickiewicz Adam 103, 119, 163
Midhát paša 129, 168
Mihalik Dezider 177
Michalovič Samuel 100, 101, 106, 107, 114
Milton John 124
Mockovcsák Ján Teodor 144, 180
Mocsáry Anton 156
Moravčík 98, 99, 102, 103, 105, 153, 155, 157
Moravčík Ján 153
Moravčík Michal 153
Mudroň Michal 170, 172, 180
Muránsky (Ondrej?) 98, 100, 153

Nejedlý Jan 95, 150
Němcová Božena 120
Nemessányi Ján 137, 175
Neureutter Martin 94, 150
Niemcewicz Julian Ursyn 103, 108, 156
Novomestský Ladislav 145, 180
z Oleska Zaleski Wacław 102, 155

Palacký František 110, 159
Palkovič Juraj (prof.) 155
Pauer Ľudovít 140, 177
Pauliny–Tóth Viliam 124, 165
Pazár 98, 153
Péchy Tomáš 146, 181
Pepich Mikuláš Ján 107, 158
Pepichová Mária, rod. Rajsová 107, 158
Petőfi Sándor 157
Petrarca Francesco 124
Pilárik Štefan (najst.) 106, 108, 157
Pilát 155
Pišút Milan 181
Plinius 137, 175
Pogodin Michail Petrovič 161
Pokorný Rudolf 149, 182
Potocki 103
Presl Jan Svatopluk 156
Priessnitz Vinzenz 114, 160
Prónay Dezider 181
Puškin Alexander Sergejevič 97, 100, 103

Raab Karol 142, 178
Radvánszky Anton 122, 164
Rapant Daniel 152, 160, 162
Rapoš Karol 158
Reuss Samuel 106, 118, 119, 157, 162
Rizner Ľudovít V. 151, 164, 180
Rosenbaum Karol 172
Rösler Christian 108, 158

Rybnikov Pavel Nikolajevič 124, 166

Sasinek Franko V. 90, 125, 137, 166
Schmal Ondrej 108, 158
Schwartner Martin 97, 111, 152
Sirkovský 95
Slávik Ján 143, 144, 174, 179, 180, 181
Slivková (z Hor. Lehoty) 124
Slopovský Karol 106, 157
Spišák Juraj 107, 157
Sreznevskij Izmail Iv. 133, 172
Stibor zo Stiborzyc 102, 155
Straka 130
Szentiványi 185
Szinnyei Jozef 157
Szopko 96, 151

Šafárik Ján 107, 109, 110, 115, 133, 157, 159, 160, 161, 172
Šafárik Pavel Jozef 92, 95, 106, 110, 125, 151, 152, 156, 157, 159, 160, 161, 172
Šándor (?) 184
Škrabák 185
Škultéty August Horislav 90, 91, 115, 119, 161, 162, 163, 166
Škultéty Jozef 151, 153, 155, 158, 160, 165, 167, 168, 169, 171, 174
Škultétyová (z Hor. Lehoty) 92, 180
Štefan I. (uhorský kráľ) (Svätý) 125, 156
Štěpánek Jan Nep. 152
Štúr Karol 112, 160
Štúr Ľudovít 115, 160, 162, 181
Šturman Martin 154
Šuhajda Ľudovít M. 98, 153

Taisz 116
Tasso Torquato 124
Tax Jindřich 149
Thébusz Ján 180
Thuránskovci 146, 181
de Thurocz Joannes 98, 154
Tingh Phil. 114, 160
Tomášek Ján Pavel 99, 101, 154
Tomášik Samuel 89, 90, 91, 95, 100, 108, 119, 150, 151, 153, 154, 162, 185
Tomášiková Anna, rod. Antony 118, 162
Tomášiková Honora, rod. Latináková 162
Tomášiková Kristína 150, 151
Truchlý Andrej 90, 138, 176
Turský = Tureus Daniel 108, 158
Turzo Ľudovít 90, 91, 126, 127, 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 164, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 184

Valdštejn Albrecht 109
Vanko Samuel 100, 115, 154, 160
Weber 108, 110, 115
Vergilius 113, 174
Viktorin Jozef Karol 120
Vinařický Karel 103
Vlček Jaroslav 90, 148, 181, 182
Vocel Jan Erazim 103, 156
Wojcicki Kazimierz Władysław 102, 155
Wowy Jakob 96, 151
Vraz Stanko 114, 159, 160
Vrchovský Alexander 90, 96, 98, 102, 107, 109, 114, 153, 154, 157, 159
Vrchovský Alojz 153
Vzájomníci Bratia 90, 111

Záborský Jonáš 151
Zaleski Józef Bohdan 103, 108, 110, 156
Záturecký Adolf Peter 144, 179
Záturecký Samuel 179
Zechenter Gustáv Kazimír 90, 91, 122, 124, 128, 134, 164, 166, 173, 174, 175
Zechentrová Berta 174
Zechentrová Mária 174
Zimmermann Štefan 96, 151
Zoch Ivan Bran. 140, 178
Zschokke Johann Heinrich 96, 110, 113, 152, 159, 163

Žigmund (kráľ uhorský) 155
Žukovskij Vasilij Andrejevič 96, 151

OBSAH

Stanislav Šmatlák, Romantická epika alegorická 5

Ervín Lazar, Bohuš Nosák-Nezabudov 48

Ján V. Ormis, Listy Sama Chalupku 89

Rudo Brtáň, Denníky Mikuláša Dohnányho 186

Július Noge, Kukučínove náhľady na umenie a spoločnosť . . . 231

Anton Vantuch, Poeta Saxo a starofrancúzske epické spevy . . 286

LITTERARIA
Štúdie a dokumenty

VYDALO VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1959

VEDECKÝ REDAKTOR DR. OSKÁR ČEPAN
RECENZENTI DR. KAROL ROZENBAUM, DR. IVAN KUSÝ
REDAKTORKA PUBLIKÁCIE BRIGITA VÁHOVSKÁ
TECHNICKÝ REDAKTOR MILAN GAŽOVIČ
OBÁLKU NAVRHOL ĽUDO JURAČKA

301-12/17. Daň 5 %. P. č. 705. 525/1959-VO/67. Náklad 800 výtlačkov. Papier 5154-01, 80 g. 70×100. PH 15,01, AH 26,36, VH 26,75. Rukopis zadaný v marci 1959, vytlačené v septembri 1959. Vytlačila Pravda, vydavateľstvo ÚV KSS, závod Košice, z písma „Z" — Y-108139

Cena brož. Kčs 31,50.
56/VI-2